
HIERONYMUS
ANDOVER-HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY

Nyt
theologisk Bibliothek

udgivet

af

Jens Møller,
Doctor og Professor i Theologien ved Kjøbenhavns Universitet,
Ridder af Dannebrog.

Syttende Bind.

Kjøbenhavn 1830.
Trykt og forlagt af Andreas Seidelin,
Hof- og Universitets-Bogtrykker.

Indhold.

Side

Side

I.

Anmeldelse af nye vigtige Værker, Kirkehistorien vedkommende.

Af

Udgiveren.

1. Luthers Breve og Betænkninger, samlede og kritisk bearbeidede af Prof. Dr. De Wette.

Dette store Foretagende, som blev anmeldt og til Understøttelse anbefalet i dette Tidsskrifts 6te Bind, er nu med utrættelig Flid og Conseqvents udført. Vi have her for os fem tykke og tæt trykte Octavbind, indeholdende 2324 Nummere, deels Breve deels Betænkninger af vor store Troeshelt, alle læseværdige, og tilsammentagne, af stor Vigtighed for Reformationshistorien. Saavel i Fuldstændighed som i kritisk Nøiagtighed overgaaer denne Samling langt de ældre. Alle Bidragene ere leverede in originali, altsaa snart paa Tydsk snart paa Latin. Saavel Autographa som Apo-

grapha og de tidligere Aftryk ere sammenlignede; Varianterne anførte og, naar det behøvedes, bedømte. En kort Indholdsfortegnelse sat foran ethvert No. og endelig følger med ethvert Bind en Chronik des Lebens Luthers, som angiver alle ham eller Reformationen vedkommende Facta i det Tidsrum, fra hvilket der indeholdes Breve i det Bind. Saaledes har den værdige Udgiver opfyldt alle de Fordringer, der kunde gjøres til et saa vigtigt Værk; og det er saare glædeligt at see det fuldendt i saa faa Aar (fra 1824 til 1828). Det femte Bind indeholder nemlig Brevene fra den Wittembergske Concordies Afsluttelse (1536) indtil Luthers Død (1546). Det sidste Skrift fra hans Haand er en Betænkning af ham og Dr. Jonas i den Mansfeldske Strid; den er undertegnet d. 16de Febr. (to Dage før hans Død) og hans tvende sidste Breve ere af 14de Febr. og netop skrevne til de to Personer, som i Livet vare ham nærmest, deels i huusligt Forhold (hans Hustru) deels i kirkeligt (hans Ven Melanchthon).

Af Fortalen til 5te Bind erfares, at vi endnu kunne vente et Anhang, der skal indeholde deels Luthers Breve uden Datum (som i den chronologiske Samling ei kunde optages) deels nogle, Udgiveren paa den sidste Tid tilhændekomne

Breve med Datum, hvoriblandt ere nogle af særdeles Vigtighed, vedkommende Landgrev Philip af Hessens Bigamie. Disse vil Udgiveren endnu holde tilbage i nogen Tid for at see, om han ikke imidlertid kunde faae tilsendt endnu en Efterslet af Lutherbreve, der hidindtil vare blevne ubekjendte. Maaskee kunne saadanne findes i Danmark eller Sverrig; og det er en Bihensigt, jeg har med denne Anmeldelse: at gjøre Danmarks og Sverrigs lærde Bibliothekarer opmærksomme paa dette Dr. de Wettes Ønske, ligesom jeg ogsaa selv skal efterforske i de Kjøbenhavnske Manuscriptsamlinger, om noget ubekjendt ineditum der skulde findes.

---

2. Dr. August Neanders almindelige Historie om den christelige Religion og Kirke.

Dersom det foregaaende Nummer mindede os om en af de vigtigste Samlinger til Oplysning af den interessanteste Periode i den nyere Kirkehistorie: saa skal dette Nummer gjøre Læseren opmærksom paa den betydeligste Gevinst, som den almindelige Kirkehistorie i de sidste Aar har erholdt. Vel sandt, det er endnu kun et kort Stykke af den aftegnede lange Bane, Dr. Neander

har lagt tilbage. Han har hidindtil kun fuldendt de tre første Aarhundreders Historie (i første Binds tre Afdelinger, hvilke dog ere saa omfattende, at de beqvemt kunne indbindes i tre Volumina) og ganske nyligen begyndt paa den anden Periode (hvilken her gaaer fra A. 312 til Gregor den Stores Pontificat A. 590). Heraf er nu udkommet 2ten Bandes 1ste u. 2te Abtheilung (Hamb. 1828—29) og altsaa vil endnu een Deel være fornøden, inden vi naae ned til Middelalderen. Derefter skal Pavedømmets lange Tidsalder og tilsidst det Lutherske Tidsrums indholdsrige trende Sekler skildres: hvilke Forarbeider, og hvilken Redactionsflid udfordres ikke til et saadant Værks Fuldendelse! Men giver Forsynet den ædle og utrættelige, desværre af Constitution ei meget stærke, Forfatter Kraft og Leveaar til at fuldende det: hvilken Nydelse og hvilken Belæring kan da ikke enhver Christendommens Venlove sig af denne Kirkehistorie! Just saaledes er endnu aldrig den christelige Religions Fata blevne opfattede eller fremstillede. Vel have vi Skrifter nok, endog nogle fortrinlige, hvori Ræsonnement ledsager Fortællingen; ogsaa have vi Kirkehistorier (f. Ex. Joseph Milners History of the Church of Christ. Min Udgave er i 5 Voll.

London 1816. Og den christelige Religions og Kirkes Historie af Mag. J. J. F. Schmid. Oversat paa Dansk 1803 af Pastor P. A. Clausen) som ere skrevne i en asketisk Aand, og virkeligen kunne tjene christeligsindede Læsere til Opbyggelse; men jeg kjender intet Værk, hvori den kritiske Granskning, den besindige Dom, den ukunstlede Fortælling og endelig den christelige Anskuelse af Begivenhederne saaledes understøtter, opliver og gjennemtrænger hinanden, som i dette Værk. Skulde det derfor end ikke blive tilendebragt af samme øvede Haand, som har udkastet det og allerede bragt det saavidt: vil det dog ved den eiendommelige Anordning af Stoffet og ved det afgjorte Held, hvormed Planen hidindtil er udført, gjøre Epoche i den kirkehistoriske Literatur, og vistnok opmuntre Andre til Efterligning og Fortsættelse.

Det maa heller ikke oversees, at Forfatteren allerede har lagt netop det Stykke af Veien tilbage, som allermeest trængte til at belyses af en Kirkehistoriker, som Dr. Neander, der forener Lærdom og sund Critik med en fast Aabenbaringstroe og Ærbødighed for de apostoliske Skrifter og apostoliske Institutioner. Uheldigviis har det truffet sig saaledes, at et Par af den nyere Tids

berømteste Kirkehistorikere, Schröckh og Henke, vare, fordi de i Begyndelsen ikke havde lagt en fast Plan for deres kirkehistoriske Værker, ilede hastigen og løseligen hen over Kirkens første Aarhundreder. Schröckhs voluminøse Værk, der under Forfatterens Haand voxte ligesaa meget i intensivt Værd som i extensivt Omfang, var fra Begyndelsen af kun en populær Fortælling for Dilettander og fik først, da Forfatteren havde arbeidet sig ind i Materien og forandret sin Plan, den Grundighed og Gehalt, der betegner det omtrent fra Constantin den Store af. Henkes allgemeine Kirchengeschichte er, som bekjendt, i den ældste Tid kun et Compendium (i 2 Dele afhandles de 15 første Aarhundreder, og i 6 Dele — hvoraf tvende ere Vaters Fortsættelse — de 3 sidste Aarhundreder). Ogsaa er Dr. Neander saa betænksom at give enhver Periode han fuldender, et eget Titelblad; paa denne Maade udgjør den første Periodes tre Volumina ligesom et Værk for sig. Gid dette, som alle Neanders Værker, maa blive læst af Mange, og saaledes udbrede vidt og bredt al den Belæring, Dannelse og christelige Humanitet, kort al den Velsignelse, som det er saa vel skikket til at fremkalde!

3. Biskop Münters nyeste kirkehistoriske Skrifter.

Det er ei mange Aar siden vor lærde Biskop udgav de ogsaa i dette Bibliothek omtalte Undersøgelser om Christi Fødselsaar og ei længe iforveien første Deel af sin Kirchengeschichte von Dänemark und Norwegen, hvoraf Fortsættelsen hidindtil ei er udkommen. Derimod har Hr. Biskoppen i de senere Aar leveret mangt andet vigtigt Værk, deels henhørende til den almindelige Religionshistorie, saasom hans Religion der Carthager (1822); hans Religion der Babylonier (Kjøbenhavn 1827), deels vedkommende den christelige Kirke. Af sidste Slags har jeg tvende lige saa interessante som grundlærde Arbeider denne Gang at anmelde for mine Læsere *), nemlig:

a) Christinden i det hedenske Huus før Constantin den Stores Tider.

Denne skjønne Afhandling er trykt i tredie Deel af det Kongl. Danske Vidensk. Selskabs historisk-philosophiske Skrifter (1827. 4.), og burde

*) Paa samme Tid har Hr. Biskoppen besørget en med lærde Anmærkninger forsynet Udgave af Firmicus Maternus.

saameget mindre forbigaaes i dette Bibliothek, som dens Læsning vil interessere alle Fædrenelandets Geistlige, ogsaa dem, som ellers ikke bekymre sig om Udbyttet af de lærde Forskninger i Kirkehistorien. Materien griber nemlig dybt ind i det praktiske, kirkelige Liv, som man vil see blot af følgende deri behandlede Momenter: Christinden i den apostoliske Tidsalder; hvorledes de romerske og græske Qvinder bleve bekjendte med Christendommen; Christinden som Brud og nyligen gift; Christinden som Huusmoder; Christinden som Medlem af Menigheden; Hedenske Mænds Forhold imod deres christne Hustruer; den christne Jomfrue; den christne Slavinde; Christindens Begravelse. Alle disse interessante Materier ere behandlede med ligesaa megen Klarhed som Grundighed.

Af større Omfang, og beregnet alene paa det lærde Publicums Tarv, er det andet Skrift:

b) *Frid. Münteri Primordia ecclesiæ Africanæ. Hafniæ* 1829. 4.

En egentlig Recension af dette vigtige Værk har jeg leveret i Dansk Literatur-Tidende for 1829 No. 18. Jeg har deri stræbt at udvikle dets høie Værd, og Vanskeligheden ved at tilveiebringe af

de faa Kilder, som her flyde, et faa betydeligt Udbytte. Da det theol. Bibliothek ikke er bestemt til detaillerende kritiske Bedømmelser, men blot optager korte Anmeldelser, maa det være nok her at meddele for saadanne Abonnenter af Bibliotheket, der ikke holde Literatur-Tidenden, den almindelige Indledning til min Recension, hvoraf Værkets høie Vigtighed og Beskaffenhed temmelig klart fremlyser:

Hvad de Gamle roste Jorden for, at den som Menneskeslægtens alma mater hvert Aar bragte sine Børn en herlig Afgrøde, det samme erkjende Europas Lærde taknemmeligen om Sjellands Bisskop, at han intet Aar lader hengaae uden at skjenke os en ny og moden Frugt af sin Lærdoms Fylde. I nærværende Aar modtoge vi endog meget tidligen Førstegrøden, og denne, saaledes som den viser sig i ovennævnte Skrift, hører endog til de vigtigste og lærdeste Undersøgelser, som Bisskop Münter nogensinde har anstillet. Visselig er der i dette Øieblik kun faa Lærde i Europa, der kunde skrive en saadan Bog; og Ingen kunde gjøre det med den Lethed, som vor saa mangfoldigen øvede og med det hele dertil hørende Lærdoms-Apparat saa rigelig udstyrede Landsmand. Den africanske Kirkes Historie i de to første Aar-

hundreder er saa mørk, at Enhver, som veed, hvorvidt Christendommen allerede den Gang var udbredt i Africa og hvor dybe Rødder den havde slaaet i hiin Jordbund, undres over Historieskrivernes Tavshed. Det er en paafaldende Liighed, som finder Sted imellem den gamle carthageniensiske Stats og den gamle carthageniensiske Kirkes Oldhistorie. Ligesom hiin havde den sørgelige Lod, først ved sin Undergang at glimre i Verdenshistorien og at skylde senere Skribenter sit Eftermæle, saaledes ogsaa den gamle afrikanske Kirke. Ligesom vi forgjæves raadspørge den ellers fast Alt omfattende Herodot om den chartag. Stat, saaledes søge vi forgjæves i Eusebius om Efterretninger fra det gamle christelige Carthago. Kun i een Henseende var det christelige Carthago lykkeligere end det hedenske. Dette maa nemlig takke kutter udenlandske Skribenter (græske og romerske) for sit Eftermæle i Verdenshistorien (hvilket derfor ingenlunde er saa glimrende, som indenlandske Historieskrivere, hvis de vare komne til Eftertiden, vilde have opreist det); derimod har den afrikanske Kirke, vel ikke i sin Ungdom, men dog i sin Manddom og Alderdom (endnu kort før dens Undergang) frembragt ypperlige indenlandske Skribenter, og deriblandt det store

Kløverblad: Tertullian, Cyprian og Augustin, hvilke vel ikke have udarbeidet kirkehistoriske Værker, men dog tilstrækkeligen oplyst Kirkens Forfatning i det 3die, 4de, og 5te Aarhundrede, ja kastet mangen lysende Fakkel tilbage i den dunkle Fortid. Alligevel er Udbyttet af disse Forfattere, som Hs. Høiærværdigheds Bog viser, omtrent kun Halvparten af hvad vi nu vide om den Africanske Kirkes Oldhistorie. Spørger Nogen, hvoraf har da det 19de Aarhundredes Kirkehistoriker øst det Øvrige? svare vi: deels af Monumenter, især Indskrifter, deels af fremmede Forfattere. Her er eet af de Tilfælde indtruffet, hvor man med Rette kan udraabe i Historien: Naar Menneskene tie, da skulle Stenene tale. Herved er tillige angivet den eneste Kilde, hvorfra Efterkommerne kunne haabe noget betydeligt Tillæg til det, Biskop Münter her har samlet, nemlig hidindtil ubekjendte Indskrifter, være sig paa Mynter eller andre Monumenter, som hiin classiske Jordbund endnu skjuler, og som tør forventes opdagede, naar Culturen igjen — vi haabe inden mange Generationer — skal oplyse Nord-Africa.

Anledningen til nærværende vigtige Skrift er følgende: Det theologiske Facultet ved Kjøben-

havns Universitet udsatte i Aaret 1817 som Priisspørgsmaal den Opgave: Investigatis ecclesiæ Africanæ originibus, enarrentur incrementa ejusdem usque ad finem seculi secundi. Spørgsmaalet overgik de Studerendes Evne og blev ubesvaret. Anmelderen, uagtet han selv havde Deel deri, maa tilstaae, at det for yngre Videnskabsmænd var altfor vanskeligt; men hvis Facultetet deri feilede, er der ingen Feil det saa lidet skal fortryde; thi hiint Spørgsmaal har, som Hr. Biskoppen selv vidner, fremkaldt denne Alt udtømmende Undersøgelse, hvilken derfor ogsaa er dediceret til det theol. Facultet — en Ære, som vist alle dets Medlemmer med Anmelderen skjønsomt erkjende. Af hvem kunde man og hellere ønske det christelige Carthago's Historie beskreven, end af den Mand, der saa møisommeligen har undersøgt og saa lærdt beskrevet det hedenske Carthago's Religion.

I en kort Fortale gjør Hr. Biskoppen Regnskab for sin Plan, og bemærker, at han i sin Undersøgelse er gaaet et halvt Aarhundrede længere frem end Terminen i Priisspørgsmaalet var angivet, (nemlig til Cyprian, istedenfor at Facultetet meente, man kunde standse ved Tertullian). Derover skylder man den lærde Forf. kun

saa megen mere Tak. Tillige nævnes de tre nyere Skribenter, hos hvilke Hr. Biskoppen fandt de bedste Forarbeider, nemlig Jesuiterpræsten, Steph. Anton. Morcellus, den Berlinske Theolog Neander, og den engelske Biskop, Joh. Kaye. Et Værk af den lærde spanske Kanik, Pet. Ant. Sanchez, har Hs. H. ligesaalidet som Anmelderen kunnet overkomme; det er udkommet i Madrid 1784 under Titel: Historia ecclesiæ Africanæ og skal være fuldt af lærde Undersøgelser. Skade, at salig Moldenhaver, som har beriget det Kongl. Bibliothek med saa mange herlige spanske Bøger, har overseet dette Værk, som maaskee vilde have sparet Biskop Münter megen Møie. I det mindste medbringe vi fra det hedenske Carthago's Historie en gunstig Fordom om de spanske Historieskrivere; thi, som Heeren allerede har anmærket (Ideen 2ter Th. 1804. Side 30 Not.) det bedste, som i nyere Tider (vel at mærke: før Heeren og Münter) er skrevet om Carthago, skylde vi spanske Skribenter.

I 31 Capitler afhandler Biskoppen, deels efter Chronologiens deels efter Materiens Orden, de forskjellige Gjenstande, som man pleier at regne til Kirkens Historie. Nogle af disse vare i For-

veien bekjendte, navnligen hvad det 3die Aarhundrede angaaer; men ogsaa da veed vor Forf. af sit fortrolige Bekjendtskab saavel med de christelige som de hedenske Oldsager at finde snart nye Sider, hvorfra Gjenstanden kan betragtes, snart overseete Momenter, ja endog stundum nye Facta, hvilende især paa Inscriptioner. See til Exempel det 31te og 32te Capitel. Andre Capitler indeholde flere nye Materier, omhyggeligen sammensøgte allestedsfra, f. Ex. det africanske Hierarchies Historie, eller Cap. 16 om de latinske Biboversættelser. Man støder undertiden paa Resultater, satte udenfor al Tvivl, og dog af største Vigtighed, endog i den almindelige Kirkehistorie. Vi ville tage et Exempel af nysnævnte 16de Cap. Pag. 83. De cultiverede Christne i Africa brugte latinske Bibeloversættelser; men Almuen havde ingen i deres Sprog (det puniske); men da dog den hellige Skrifts Læsning i den africanske, som i hele den gamle Kirke indtog en betydelig Plads ved den offentlige Gudstjeneste, maatte Præsten eller Biskoppen (d. e. den Geistlige, som forestod Gudstjenesten; og dette var i de ældre Tider altid en Biskop; thi Augustinus var, ifølge S. 107, den første Presbyter i Africa, som fik Tilladelse til at prædike) først forelæse

et Pensum af Bibelen paa Latin, og derefter oversætte det paa Punisk — netop samme Skik, som fandt Sted med det Gl. T. hos Jøderne efter Exilet, saalænge de endnu ikke havde de chaldæiske Oversættelser, at Læreren i Synagogerne først oplæste Dagens Pericope paa Hebraisk, og derefter oversatte den paa Chaldaisk.

For endnu at nævne et Par Ting, der iblandt saa mange ville frappere Læserne i Almindelighed, gjør Rec. opmærksom paa S. 95, hvor det berettes, hvad S. 96 nærmere forklares: at nogle Christne i Africa endnu kort før Augustins Tid, altsaa i 4de Aarhundrede, forbandt Astartes Dyrkelse med deres christelige Cultus (Hovedbeviset er et Sted hos Salvian); eller Pag. 105, som angiver Spor af communio sub una specie meget tidligen i den africanske Kirke. Ogsaa er det en interessant Notice Pag. 109, at orationes pro mora finis d. e. Bønner til Gud om ikke at lade Verdens Undergang komme saa snart, vare især hyppige i Africa. Biskoppen forklarer ikke dette Prænomen. Rec. troer, at det rigtigst forklares af den rolige, fredelige Tilstand, og den Frihed for Undertrykkelse, hvori de Christne her i Almindelighed levede. Naar man har det godt i Verden, vil man nødigst overraskes af Dommedag.

Af Ovenstaaende vil Læseren allerede have sluttet, at Rec. ved Gjennemlæsningen af dette indholdsrige Skrift idelig har fundet Anledning til Glæde og Belærelse; og jeg kan tilføie: sjelden til Tvivl, aldrig til Dadel. Selv naar Rec. har den Formodning, at endnu et eller andet Datum kan ligge ubenyttet hos en Kirkefader — hvilket jeg snarest skulde formode om Arnobius og Minucius Felix, den sidste er meget sjeldent, kun paa et enkelt Sted, saasom Pag. 167 af Bisloppen citeret — saa tør jeg dog ikke paastaae det med Vished.

---

4. Det tydske Folks Historie af H. Luden. Hidindtil fire Bind. Det 4de udkommet 1828 hos J. Perthes i Gotha. 8vo.

Det er ikke alene de reen-kirkehistoriske Værker, den lærde Theolog skylder Opmærksomhed; ofte lærer han ligesaa meget for sin Videnskab af Skrifter, som ikke ligefrem vedkomme Theologien, men hvori dog tit et vigtigt Udbytte findes saavel for Humanisten som for den historiske Theolog. Den tydske Literatur frembringer aarligen eet eller flere Mesterværker af denne Art. Det er kun kort siden, at jeg (i 12te Bind) an-

meldte en Trias af saadanne, nemlig Wilkens, Raumers og v. Hammers store historiske Produktioner; og nu har jeg allerede et nyt Værk at bebude, der ikke er af mindre Fortjeneste, saavidt det hidindtil er fremrykket, nemlig: Geschichte des teutschen Volkes von Heinrich Luden, hvoraf 4de Bind — som ender med Keiser Carl den Store — nyligen er udkommet. Af Fortalen til sidstudkomne Deel seer man, at ogsaa denne fortræffelige Historieskriver, ligesom Raumer og Hammer, er af Johannes Müllers Skole og har i sin Ungdom nydt hans private Veiledning. Luden er Professor i Jena og var i Forveien bekjendt som heldig Biograph. Efter Müllers Raad skrev han Christ. Thomasius' Levnet, og af egen Drivt Hugo Grotius' og Sir William Temples. Han er nu i Begreb med at skrive et Værk for Evigheden, og deri reise sig et monumentum ære perennius. Anmelderen taler her nærmest om fjerde Bind, eftersom de tre første kun ere ham løseligen bekjendte; men da det fjerde begynder med den katholske Kirkes Grundfæstelse i Tydskland og Værket saaledes kommer til at gribe ind i Kirkehistorien, var det Anmelderens Pligt, ligesom det snart blev hans Glæde, at gjøre sig

nærmere bekjendt med Skriftet. Han kan nu af fuld Overbeviisning anbefale det til dem, som ønske at erholde baade en sand og grundig, og tillige en interessant, med Billighed og christelig Aand forfattet Skildring af det tydske Folks verdslige og geistlige Forfatning i hine fjerne Aarhundreder. Allerede Fortalen er saare lærerig, da den indeholder Regnskab for Ludens tidligere Skrifter, hans ungdommelige Planer og Overilelser, saavelsom for hans Manddoms Arbeider og Bestræbelser. Hvor alvorligen han har tænkt over de Farer, der paa alle Kanter omringe Historieskriveren, vil man kunne slutte af den Nøiagtighed, hvormed han angiver de Mangler, hvoraf et historisk Værk kan lide. Han nævner syv saadanne.. "Førft Mangel paa Flid, paa Granskning i Kilderne og paa Kundskab om den Gjenstand, som han har bearbeidet; dernæst Mangel paa Forstand, Skarpsindighed og Indsigt i alle det Livs Forhold, hvilket han har beskrevet; derefter Mangel paa Kjendskab til den menneskelige Natur, den menneskelige Aand, det menneskelige Hjerte og de menneskelige Lidenskaber; fremdeles Mangel paa Indbildningskraft, paa Combination og Reproduktion af den Verden, som han forefinder i sine Kilder; endvidere Man-

gel paa luttrede Grundsætninger om Folkenes, Staternes og det selskabelige Livs Forhold; des-uden Mangel paa et dygtigt Sindelag, paa Be-geistring for Sandhed og Fædreneland, for Frihed og Ret, for Religion og Dyd, for alt Menne-skeligt og Stort, alt Godt og Skjønt; endelig Mangel paa Orden, Oversigt, Sprogfærdighed og Fremstillingsgave."

Naar jeg nu tilføier, at jeg hos Forfatteren ikke har fundet nogen af disse Mangler fremstik-kende, vil man strax erkjende, at han har leveret et Mesterværk. Nogle have bebreidet ham altfor megen Enthusiasme for det tydske Folk. Derpaa har jeg intet Beviis fundet; men saaledes klager den kolde Indifferentisme altid, naar den finder Følelse og Patriotisme hos en Historieskriver. At denne ei skulde kunne forenes med tilbørlig Upar-tiskhed, er en Vildfarelse, som man dog engang burde skamme sig ved altid at komme tilbage til. At Luden ikke er partisk for nogen, selv den største, tydske Helt, viser hans Fortælling (i 10de Bogs 10de Capitel) om Carls Grusomhed mod de 4500 Sachser, som, da de i Tillid til Kongens Ædelsind havde overgivet sig til ham ved Verden, bleve efter hans Befaling paa een Dag halshuggede. Paa denne Grusomhed søger Forf. aldeles ikke at

sætte nogen Sminke. Den staaer betegnet, som den fortjente, med sit vederstyggelige Mærke. Men Luden vogter sig vel for, paa Grund af dette ene sorte Træk, at male Carl som en sort Sjel eller som en Hverdagshelt. Han fortæller hans store Planer og Bedrifter, han udhæver de mange herlige Ideer, hvoraf hans Sjel var fuld, og hvoraf saa mange bleve realiserede. Ny og sindrig — jeg tænker: ogsaa rigtig — er den Maade, hvorpaa Luden forklarer Carls Kroning til Keiser af Pave Leo III. Hvad Annalisterne fortælle herom, er lidet og bestaaer i Følgende: "Paa Julefesten, d. 25de Dec. Aar 800, begav Kong Carl sig til den h. Peders Domkirke for at bivaane Messen. Da han nu stod foran Altaret, ved hvilket han havde knælet til Bøn: see da satte Paven, Leo III, ham en Krone paa Hovedet, og hele det forsamlede Folk tilraabte ham: "Augustus Carl, den af Gud kronede, store og fredstiftende Keiser, være Liv og Seier!" Derpaa blev Carl efter de Gamles Viis adoreret af Paven, og — med Forbigaaelse af Navnet Patricius — kaldet Imperator og Augustus *)."

*) Saaledes de frankiske Annalister. Anastasius har ikke det stødende Ord adorare; derimod har han: et Pontifex unxit oleo sancto Carolum et excel-

Med disse faa Ord er en saa stor Begivenhed, som det romerske Keiserdømmes Gjenoprettelse, bleven overgivet til Efterverdenen. Det Dunkle i Sagen oplyses ikke ved den Bemærkning, som Carls Fortrolige og Biograph, Eginhard *), gjør: "at Navnet Imperator i Begyndelsen var Carl saa meget imod, at han forsikrede (Einhard), at dersom han havde ahnet Pavens Hensigt, var han slet ikke gaaet i Kirke den Dag, skjøndt det var de Christnes største Festdag." Denne vigtige Oplysning — thi det maa den ansees for — kuldkaster den sædvanlige Forklaring, at det i Forveien, maaskee alt i Paderborn, var aftalt imellem Paven og Carl, at denne skulde krones til Keiser i Rom, og at Hensigten med den hemmelighedsfulde, pludselige Act skulde have været at give Sagen Skin af, at Paven ligesom ved en guddommelig Instinct var bleven dreven til Kroningsværket, og at Carl skulde have anstillet sig, som om han af Paven blev overrasket. Denne

lentissimum filium ejus regem. Ogsaa Grækeren Theophanes fortæller: at Paven salvede Carl med Olie fra Hovedissen til Fødderne og at han iførte ham den kongelige (d. e. keiserlige) Dragt og Hovedsmykke ɔ: βασιλικην εσθητα και στεφος. Bouquet. Tom. V. pag. 188.

*) Luden kalder ham stedse Einhard.

Forklaring forkaster Luden med Rette. Den tildeler Carl en Hyklerrolle, som aldeles ikke passer for hans aabne og grandiose Characteer, og den gjør Paven til et blot Redskab for Uforskammenhed og Løgn, hvortil han vel heller ikke vilde have nedladt sig.

Luden giver følgende Forklaring, som gjør Sagen mere begribelig og tillige lader Keiserens Udsagn til Eginhard staae til Troende. Vi meddele den som en Prøve paa Værkets Vigtighed ogsaa for Kirkens Historie. Tanken om at gjenoprette det romerske Keiserdømme er sandsynligviis udgangen fra Kong Carl, og ikke fra Paven. Hvad enten nu Carl har talt med Paven derom i Paderborn eller ikke, saa kan det ansees for utvivlsomt, at Carl kom til Rom med den Beslutning, der at antage den keiserlige Værdighed. Men om Maaden at antage den paa, var han vel endnu uenig med sig selv. Saameget tør dog vel have været fastsat, at Paven ingen umiddelbar Andeel skulde have i sammes Overdragelse, men kun være middelbar behjelpelig ved sin geistlige Indflydelse; thi Keiserdømmet havde fra Arilds Tid været en verdslig Værdighed og ligesom Spidsen af krigersk Ære. Som saadan stod den for Carls Sjel, hvilket ogsaa den Omstændighed

beviser, at Carl siden søgte ganske at losrive den fra Pavens Haand, idet han selv, uden Pavens Deeltagelse eller Vidende, satte Keiserkronen paa sin Søn Ludvig. Det turde vel ogsaa have været ham magtpaaliggende at gjøre den verdslige Magt mere uafhængig af den geistlige, og nu at befrie sit Huus fra den Forbindelse med den apostoliske Stol, hvori det ved Tingenes Gang forhen var kommet. Ja, maaskee holdt han det for nødvendigt, som Roms Overherre at være uafhængig af Paven og over Paven. Som Frankernes Konge havde han vel uden Betænkning, ja endog til egen Fordeel, erkjendt det mystiske Baand, som omslyngede hans Throne og den apostoliske Stol; han havde vel turdet lade den fremmede Præst, som herskede i det hemmelighedsfulde Fjerne og gjorde Roms gamle frygtede Navn gjældende, staae over sig; men som romersk Keiser kunde han ikke lade en sit Lands Biskop blive i denne Stilling, og mindst kunde han ville, at han skulde takke denne Bisp for Landshøiheden over Rom som for en frivillig Gave.

Imidlertid lod Carl, imedens han befandt sig i Rom, Tiden og Omstændighederne virke. Han traf maaskee Forberedelser til høitideligen at antage den keiserlige Værdighed, hvilken, for-

medelst Tungernes forandrede Gang, ere geraadede i Forglemmelse. Men for det romerske Folk blev hans Hensigt ikke ubekjendt. Dette blev sæt vundet for en Idee, som var enhver Romer glædelig, fordi den vakte store Erindringer og desaarsag skuffede med store Forhaabninger. Virkeligen er en Tradition kommen til os, som beretter: "Imedens Carl opholdt sig i Rom, naaede til denne Stad et Rygte, at det keiserlige Navn havde ophørt hos Grækerne, og at en Qvinde bestyrede Riget. Strax vare Alle, Paven selv; Geistligheden og hele Folket, af den Mening, at man strax burde kalde Kong Carl Keiser, efterdi han besad Rom, Rigets Moder, hvor stedse Cæsarerne og Imperatorerne havde havt deres Sæde. Og da den almægtige Gud tillige havde givet i hans Haand de øvrige Hovedstæder i Italien, Gallien, ja selv i Germanien, saa var det ret og billigt, at han, under Guds Bistand og efter det christelige Folks Ønske, ogsaa erholdt det keiserlige Navn. Altsaa havde man bedet Kongen, at antage den keiserlige Værdighed, og han havde ikke afslaaet denne Bøn *)." Lad længe nok i denne Tradition den virkelige Tildragelse være

*) Vid. Chronicon Moissiacense a. 801 hos Pertz pag. 305

noget forvanstet; den Sandhed turde dog vel ligge til Grund for samme, at den Overbeviisning fandtes almindeligen hos Høie og Lave, at Carl den Store, under de daværende Forhold, vilde og maatte antage Keiserværdigheden.

Men af de samme Grunde, hvorfor Carl ønskede at ansee denne Værdighed blot som en verdslig, og ved dens Antagelse blot overlade Kirken at give sin Velsignelse dertil, netop af de samme Grunde ønskede Paven at vende Sagen om, og frit tildele Kongen den keiserlige Værdighed, paa det at ligesom den kongelige Værdighed — efter hiin Tids Forestillinger — var kommet arvelig til Carolingernes Huus ved Kirkens Magt, saaledes skulde det synes, som Carl havde modtaget Keiserdømmet personligen som en Foræring af Paven. Lykkedes dette Forsøg, saa var Kirkens Magt reddet, og Pavens Stilling til Christenheden som Kirkens Overhoved var betrygget. Lykkedes det ikke, saa stod Alt i Fare, hvad der hidindtil ved Pavernes Stræben og Kjæmpen var blevet vundet for den apostoliske Stol; i det mindste formaaede intet Menneske forud at beregne Følgerne, som for Paven og Kirken kunde opstaae af et nyt Keiserdømme i Rom, naar dette dannede sig som en reen verdslig Magt,

uafhængig af Paven, og just derved skildte sig over ham. Men Forsøget kunde, som Tingene stode, kun lykkes ved en Overraskelse. I alt Fald er det muligt, ja høist sandsynligt, at Paven har troet: naar han vovede paa det hellige Sted at sætte Kronen paa Carls Hoved og i Menighedens Paasyn at hilse ham som Keiser, saa vilde Carl under den jublende Mængdes Tilraab neppe rive Kronen af Hovedet og kaste den for hans, Pavens Fødder; men naar han beholdt den paa Hovedet og antog Lykønskningen, saa var Pavens Ønske paa den letteste Maade opnaaet.

Paa denne Maade bliver Optrinnet i Kirken paa Julefesten fuldkommen begribeligt. Paven gjorde det eneste, der var ham tilovers at gjøre; og Udfaldet beviste, at han ikke havde forregnet sig. Carl hyklede ikke; han blev paa det stærkeste overrasket ved Tildragelsen i Kirken og kunde vel sige med Sandhed, at han slet ikke vilde være kommen i Kirken, hvis han havde ahnet Pavens Forehavende. Men efterat dette nu var udført; efterat Carl havde i sin Overraskelse erkjendt det, og modtaget Pavens Adoration, Salvelse og Velsignelse samt den forsamlede Mængdes Lykønskning, kunde han umuligen træde tilbage, uden at udsætte sig for en stor Fare, uden

ganske at bryde med Kirken, uden at nedrive den Grund, hvorpaa hans Throne var opbygget. Der blev ham intet tilovers uden det Haab, i Fremtiden at gjøre det godt, hvad her var forseet, selv at krone sin Søn til Keiser, og ved denne Kroning at bevise for Verden og Efterverden, at han ansaae, og til sine Efterkommere overdrog Keiserdømmet som en verdslig Værdighed.

II.

Nogle Yttringer

i Anledning af

de i syvende Hefte af Maanedsskriftet for Literatur indrykkede Bemærkninger om kirkelige Formularer, nærmest med Hensyn til den danske Kirkes Ritual.

Af

Provst E. Tryde,
Sognepræst til Herlufmagle.

I syvende Hefte af Maanedsskriftet for Literatur findes nogle Bemærkninger om kirkelige Formularer, nærmest med Hensyn til den danske Kirkes Ritual, som Indsenderen af nærværende Bidrag ønsker at møde med nogle Modbemærkninger, fordi de Betænkeligheder ved Brugen af vore gamle liturgiske Formularer, og det Ønske om en Reform af disse, som Forfatteren af de ovennævnte Be-

mærkninger yttrer, vist nok næres af Flere, men en saadan Forandring dog endnu i vore Dage vilde være meget at fraraade.

Vi ville imidlertid gjerne begynde med den Tilstaaelse, at Alle, hvor afvigende end deres religiøse Anskuelser i mange Henseender kunne være, maae være enige om, at kirkelige Formularer, naar de skulle vedblive at svare til deres Bestemmelse og medvirke til Menighedernes Opbyggelse, ikke kunne gaae uforandrede fra Slægt til Slægt, men maae Tid efter anden modtage Forandringer tilsvarende til de forskjellige Modificationer og Forhold, hvorunder det christelige Liv til forskjellige Tider udvikler sig. Og ligeledes ville, om ikke Alle, dog udentvivl de Fleste, indrømme, at om end den Grundtypus, der gaaer gjennem vore nærværende kirkelige Formularer, maa erkjendes for rigtig og given med en saa reen og træffende Tact for det sande Væsentlige i de religiøse Handlinger, at det vilde være farligt ved en nye Omstøbning af Formularerne at forlade den, saa er dog Tonen i dem ikke ganske tilstalende for de Nulevende, og ikke reent harmonisk indgribende i den, hvori endogsaa de Christne nu tale, synge og bede, der iøvrigt fuldkomment bekjende sig til de religiøse Anskuelser, som de kir-

kelige Formularer udtale. Men fordi det saaledes vel erkjendes ønskeligt, om vore kirkelige Formularer kunde undergaae en naturlig og lempelig Forandring, og man derfor ingenlunde kan undres over at høre dette Ønske temmelig almindelig gjentaget, derfor kan der dog opvises gyldige Grunde, hvorfor det vilde være meget betænkeligt at forsøge en saadan Forandring paa nærværende Tidspunkt, og hvorfor den Mening bør finde Modsigelse, at det — som Forf. synes at troe — vilde være et Foretagende, "som ingen Vanskelighed var underkastet," og "som var ligesaa let, som nødvendigt."

Hvad der med Rette bemærkedes af flere hæderværdige Mænd, da man for noget over to Decennier siden gjorde saa mange Forslag til Forandring i vor Lithurgie, at en Tid, hvor man deels blev stor Ligegyldighed for religiøse Anliggender vaer, deels, hvor noget Liv og nogen Interesse i denne Henseende viste sig, megen Strid og Gjæring, kan neppe ansees for gunstig til at foretage saadanne Forsøg, gjælder endnu med fuld saa megen Føie som da. Spores der end hist og her mere Liv og Deeltagelse i Gudstjenesten, da er Gjæringen ogsaa større, og Modsætningen mellem de forskjellige religiøse Ansyn skarpere og mere

bestemt fremtrædende; og det synes fast ikke muligt for Nogen at finde det rette, Fleerheden tiltalende, Udtryk.

Det er de kirkelige Formularers, Collecters og Bønners Bestemmelse, at de skulle være et Forenings- og Støttepunkt for Menighedens Andagt; i dem skulle de forsamlede Christnes Bønner mødes og ligesom sammensmelte til en eneste; i dem skulle og de forskjellige, tildeels svævende og ubestemte Forestillinger finde Holding og fixeres, saa at de erholde en Skikkelse og Form, der svarer til den christelige Troes Grundtypus. De maae tydeligt og klart bære den christelige Troes eiendommelige Charakteer, og dog tillige være affattede i saa bøielige og omfattende Udtryk, at de ikke paalægge den christelige Følelse nogen utilbørlig Indskrænkning, men kunne optage Alt, hvad der med Liv og Sandhed har udviklet sig af den christelige Troes Grund, og bevæger sig indenfor dens Enemærker. — Men skulle de svare til disse Fordringer, da maae de ei blot være dicterede af en viis Betænksomhed og almindelig religiøs Følelse, men tilsagte af et dybt og sikkert følende christeligt Gemyt, der er sig sin religiøse Tro klart bevidst, og udtaler sig med Rolighed og Klarhed. Men de der nu føre Ordet

i den christelige Kirke, kunne neppe give sig selv det Vidnesbyrd, at de ere paa det Rene med deres religiøse Overbeviisning, og maae tilstaae, at den i meget er vaklende. — Dette gjælder om Ordførerne paa begge Sider. — Thi de, som opgive den religiøse Overbeviisning, som de ældre Christne nærede, ville, naar de bestemt skulle udsige, ikke hvad de forkaste, men antage, føle, at der er meget uklart, og meget usammenhængende i deres religiøse Troe; og de, der endnu af Hjertet dele de ældre Christnes Troe, ville, naar de, ikke med Ord og Udtryk laante fra de Ældre, men med egne Ord skulle udtale deres Troe, føle, at den, om end fuld og sikker i selv, dog ikke saaledes har klaret sig fra al Gjæring, ikke saaledes gjennemtrængt deres hele Tænkning og Følelse, at den har skabt et eget Sprog paa deres Tunge, hvormed den let og naturligt kan udtrykke sig. Men med fuldeste Føie forlange vi, at de, der ville lægge Bønnerne, som under den fælleds Gudsdyrkelse skal bedes, paa Menighedens Tunge, bestemme vor Gudstjenestes Skikke og Formularerne ved dens hellige Handlinger, skulle ikke opløfte deres Røst, før en klar og sikker Overbeviisning har dannet sig hos dem selv om den christelige Troes store Hovedpunkter. Og just

paa en Tid, hvor Modsætningen mellem de forskjellige religiøse Anskuelser er saa stor, hvor saa faa Christne ere sig tydeligt bevidste, hvad de egentlig troe, og hvor selv de, der skulle være Lærere i Kirken, ofte have en meget vaklende Overbeviisning, er det af stor, uendelig Vigtighed, at den offentlige Gudsdyrkelse er bestemt ved, og i sin Anordning og Indretning udgaaet fra, en Troe, der har Eenhed, Sikkerhed, og fast indvortes Sammenhæng, fordi det saagodtsom er den alene, der endnu vedligeholder den fælleds Forbindelse, samler de saa meget afvigende i eet Samfund, og udpræger paa en vis udvortes og synlig Maade den christelige Menigheds Characteer.

Naar vi nemlig ville spørge, hvad der i den lange Tvivlens og Modsigelsens Tid, som har hersket i den christelige Kirke, dog har sammenholdt de Christnes Troessamfund og bevaret det en eiendommelig Characteer, da kunne vi ikke sige, at det er den eiendommelige Troe og Overbeviisning, som de Christne nære; thi hvori, naar vi ville tale oprigtigt, adskiller den religiøse Overbeviisning hos Mængden af de Christne sig fra den, som Jøder, Muhamedaner og andre monotheistiske Gudstilbedere dele med dem? De

Allerfleste bekjende sig jo egentlig kun til den christelige Troes første Artikel, og antage en Gud og et Forsyn, hvortil den blødere og mere qvindelig stemte Deel føier Haabet om Udødelighed; hertil indskrænker sig den egentlige, levende Troe hos dem, og om nu end nogle, men dog ikke alle, ogsaa nære en vis historisk Troe, og en, med dunklere eller klarere Forestillinger om en særdeles Høihed forbundet, Ærbødighed for Jesu Person, ligesom Muhamedanerne og Israeliterne for deres Religionsstiftere, afgiver dette dog intet væsentligt Skjelnemærke, fordi denne blot historiske Troe ikke indvirker paa Sindelaget. Heller ikke kunne vi sige, naar det er os om at gjøre at tale klar Sandhed, at det er Jesu Christi og hans Apostlers i den hellige Skrift opbevarede Lære, der ved at forkyndes og læres blandt de Christne, sammenbinde dem til et særegent Troessamfund; thi vi kunne ikke nægte, at den hellige Skrift selv læses kun af saare faa Christne i ordentlig Sammenhæng, med stille alvorlig Eftertanke og under oftere Gjentagelse, og at de Allerfærreste blandt os kan siges at være nøie bekjendte med dens Indhold; ei heller, at dens Indhold udlægges af Fortolkerne paa den forskjelligste Maade, og af de Fleste saaledes, at det maa forekomme

Mængden, at de Christnes hellige Bøger aldeles intet Eiendommeligt indeholde, og at det, der fremstilles som de deri indeholdte Hovedsandheder, ikkun er det, som ogsaa de andre monotheistiske Gudstilbedere erkjende; det kan derfor heller ikke give den christne Menighed dens eiendommelige Characteer, at dens Lærere søge at stadfæste deres Lære ved Anførelse af enkelte Bibelsprog, naar denne dog i det Væsentlige ikke er nogen anden, end den, som hine andre Religionsbekjendere ogsaa finde i deres hellige Bøger. Vel ere der ogsaa i nærværende Tid dem, der nære den religiøse Overbeviisning, som egentlig alene kan kaldes den christelige, den nemlig, som udleder Haabet om Frelse, og Overbeviisningen om Syndernes Forladelse og et evigt Liv alene af Guds Naade, ved Jesu Christi Fødsel iblandt os, hans Liv og Lære, Lidelse, Død og Opstandelse for vor Skyld; men disse, der saaledes erkjende Jesus i Sandhed som Frelser og Forsoner, og ikke blot som en overordentlig Lærer, ere kun faa imod Mængden; de udgjøre ikke, og skulle ikke udgjøre en Menighed i Menigheden, men ere omspredte i den, og vi kunne ikke sige, at det er den fra disse ud-

gaaende Aand, eller den af dem forkyndte Lære, der giver det christelige Troessamfund sin eiendommelige Characteer, og bevarer det fra at sammenvoxe med andre Troessamfund, om end disse i alle verdslige og borgerlige Henseender stilles paa samme Grundlinier, som hiint, f. Ex. i Nordamerika og vel efterhaanden ogsaa i andre Stater.

Vi kunne saaledes neppe andet, end tilstaae, at det, der i vore Dage samler og forener de Christne, som Christne, er vor ved den ældre Christentroe ordnede og indrettede offentlige Gudstjeneste, og det ikke ved et blot udvortes Foreningsbaand, men ved at vække et vist fælleds indvortes religiøst Liv, der, skjøndt hos Mange ubevidst, lever i Hjertets Følelse og udslukkes der aldrig ganske. Saaledes som den offentlige christelige Gudstjeneste er indrettet, samler den Menigheden i en aandelig Forening om Jesus Christus, som den ved hvem Guds Naade og det evige Liv forjættes og gives den faldne, syndige Menneskeslægt, og bringer os i en levende Forbindelse med ham ved vor Gudsdyrkelses tvende store, hellige, af Herren selv bestemte Hovedled, Daaben og Nadveren. Vi kunne sige, at saalænge enhver af os er døbt i Navnet Faderens,

Sønnens og den Helligaands, og har, om end ofte kun ufuldkomment oplyst om hvad denne Daab betyder, dog siden høitidelig gjentaget, at han troer paa Faderen, Sønnen og den Helligaand; saalænge vi, med Undtagelse af Enkelte, indfinde os til Nadveren, til hans Ihukommelse, der sagde, at hans Legeme hengaves for os, og at hans Blod udøstes til Syndernes Forladelse; saalænge Jesu Christi Fødsel, hans Død, Opstandelse, Himmelfart og den Helligaands Udgydelse i hans Navn ere Gjenstandene for vore christelige Hovedfester; saalænge alle vore kirkelige Skikke, de Formularer, der ledsage dem, de Bønner, der opsendes i Menighedens Navn, alle have Hensyn til vort Forhold til Gud og Faderen, ved Sønnen Jesus Christus, i den Helligaand; saalænge vil den sande christelige Tro, om den end i Erkjendelsen er deels udslukket, deels vaklende og ubestemt, dog altid bevares paa nogen Maade i den almindelige christelige Følelse, hvor den aldrig vil uddøe, men vel ved Guds Naade opvækkes og gjenfødes til et høiere Liv.

Man vil formodentlig spørge, om der skulde være Grund til at befrygte nogen Forstyrrelse i denne vor offentlige Gudstjenestes velgjørende

Virkning, om saadanne Forandringer bleve foretagne i vore kirkelige Formularer, som Forf. af ovennævnte Bemærkninger i Maanedsskriftet for Litteratur ønsker? Med al Agtelse for Forf's retsindige Frimodighed, som jeg skal bestræbe mig for paa lignende Maade at møde, troer jeg at kunne svare: Ja! og skjøndt jeg ikke tvivler paa, at jo Mange have skjænket Forf's Ytringer Bifald, vover jeg dog at troe, at man vil tage Sagen nærmere i Betænkning, dersom man vil værdige disse Modbemærkninger nogen Opmærksomhed.

Ved Daabsformularen, der ligesom de andre kirkelige Formularer er sammensat af forskjellige derhen hørende Bibelsprog, og som begynder med disse Ord af Rom. 5: "Efterdi Synden er indkommen i Verden formedelst et Menneske og Døden formedelst Synden, og Døden trængte igjennem til alle Mennesker, fordi de syndede alle, saa er nu Fordømmelsen kommen over alle Mennesker ved det ene Menneskes Fald," føies dertil umiddelbart disse af Ephs. 2, 3. i Forbindelse med Rom. 3, 23.: "Hvorfor vi og alle ere af Naturen Vredens Børn og os fattes GudsÆre." Herved dadler Forf. at Ordet "Alle" er indskudt, og at Imperfectum "Vi vare" er forandret til Præsens "Vi ere."

Denne Forandring troer han saameget mere bør misbilliges, fordi derved en bestemt Forklaring af Ordene er gjort gjældende, som om nemlig alle Mennesker skulle umiddelbart paa Grund af deres Naturs Beskaffenhed være erklærede for Vredens Børn, da Apostelen derimod, efter Forf's Forklaring, alene skulde have forklaret dette om Jøderne. Vi ville nu for at retfærdiggjøre den paaankede Forandring af Ordene ved den Brug, der i Formularerne gjøres af Skriftstederne til deri at indklæde, ikke til dermed at bevise, de udtrykte Tanker og Forestillinger, anføre Skriftstedet i sin Sammenhæng, da det for alle Uindtagne uden Tvivl deraf vil indlyse, at den omtalte Forandring, som Anvendelsen af Skriftstedet i Formularens fortløbende Tankegang gjorde nødvendig, aldeles ikke har forandret den Mening af Ordene, hvori Apostelen efter enhver ligefrem og naturlig Fortolkning maa antages at have fremsat dem, men kun den, hvori Forf. ved en kunstlet Forklaringsmaade vil have dem forstaaet. Ordene læses hos Apostelen i deres Sammenhæng saaledes: "Ogsaa Eder (Hedninger) gjorde han (Christus) levende, der I vare døde i Overtrædelser og Synder, i hvilke I forhen vandrede, efter den Fyrstes Viis, som har Magt i Luften,

den Aands, der nu er virksom i Vantroens Børn, iblandt hvilke ogsaa vi alle (Jøder) forhen vandrede i vort Kjøds Begjærligheder, og gjorde Kjødets og Lysternes Villie, og vare af Naturen Vredens Børn, som og de andre." Hvad enten man nu henfører Relativet "iblandt hvilke" til det nærmest foregaaende Substantiv "Vantroens Børn," eller, som nogle Fortolkere, til Ordene "Overtrædelser og Synder" i første Vers, saa giver dog det udtrykkelige Tillæg, "som og de andre, ὡσ καὶ ὁι λοιποὶ" tydeligt nok tilkjende, at det er ikke blot Jøder, men og Hedninger, han paa Grund af deres Naturs Beskaffenhed kalder Vredens Børn. Og naar Forf. deels vil, at der ved Ordet "Natur, φυσις", skal forstaaes "den naturlige, oprindelige Tilstand, der var særegen for Jøderne, det hele Indbegreb af Betingelser og Vilkaar, religiøse, politiske o. a. i hvilke de ved Fødselen vare satte," deels — som hans følgende Ord vise — "de medfødte, udvortes Vilkaar" hvori saavel Hedninger, som Jøder ved Fødselen vare satte, hvilke religiøse, politiske og andre udvortes Vilkaar udgjorde en saadan Tilstand, at de deri hensatte Jøder og Hedninger maatte ansees at have forskjertset Guds Naade

ved Synd og Overtrædelse; hvorimod vi som Christne fødes under saadanne udvortes religiøse og politiske Forhold, at den Naturtilstand, hvori vi ved Fødselen ere hensatte, maa betragtes som en Modsætning til hines, og at vi derfor ikke saa-ledes som Jøder og Hedninger kunne siges af Naturen at have forskjertset Guds Naade og at kunne kaldes Vredens Børn; da — alle andre theologiske og philosophiske Vanskeligheder, hvori en saadan Forklaringsmaade maa indvikle, her ikke tagne i Betragtning — tages Ordet Natur i en Betydning, som strider mod al Sprogbrug; thi ved Naturen forstaaes altid den hele Organisation af det Skabte, hvortil ogsaa Mennesket hører som et enkelt Led, og ved et Menneskes Natur, og ved det vi af Naturen ere, tænkes ingenlunde alene paa den udvortes Tilstand, paa den Omgivelse, hvori vi finde os hensatte, men paa en Tilstand, der oprinder af en indvortes Grund, og af vort det enkelte Individs Sammenhæng med den større Naturorganisation, hvortil vi, som et enkelt Led af Slægten, hører. Ved Natur, φυσις, maa derfor i det her anførte Skriftsted, som ellers i det Nye Test. og andre Skrifter, forstaaes den Tilstand, det hele Indbegreb af Vilkaar og Betingelser for vor Fremtrædelse til

Livet, saavel indvortes, som udvortes, hvori vi ved Fødselen til Verden findes os hensatte, og naar nu denne Tilstand, efterat Menneskene engang ere blevne fordærvede, er en saadan — som ogsaa Forf. indrømmer — "at Mennesket udsprunget af syndige Mennesker fødes med Begjærligheder, der har Synden i sig, saa kan det jo med al Ret siges, at vi alle ere af Naturen Vredens Børn, d. e. Gjenstand for det guddommelige Mishag og den guddommelige Straf, og man behøver ikke — hvad man som redelige Fortolkere heller ikke under nogen Omstændigheder bør — at tage sin Tilflugt til en kunstlet Udtydning. Og just fordi Ordene indeholde dyb Sandhed, fortjene de at anføres, hvor Talen er om Optagelse i et aandeligt Samfund, hvori Igjenfødelse til et nyt aandeligt Liv, der ikke udenfor dette Samfund kan findes, forjættes og tilsikkres de Optagne, under Forudsætning af den frivillige Henvendelse til Guds Aand og Naade, uden hvilken ingen aandelig Gave kan skjenkes Mennesket.

Hvad iøvrigt det angaaer, at vore gamle kirkelige Formularer saagodtsom heelt igjennem ere sammensatte af Skriftsprog, der samlede fra forskjellige Steder dog ere forbundne til et Heelt,

da kan dette have givet dem nogen Eenshed, vel ogsaa i andre Henseender noget ubeqvemt og ufordeelagtigt, men ogsaa det store Fortrin, at de ere hævede over det Hverdags og Almindelige, uden al Affectation eller Manierering, der paa saa stødende en Maade træder frem fast i alle nyere Forsøg af denne Art, og at de intet optage i sig, der er en blot menneskelig Tilsætning og Forestilling. De vilde sikkert ikke have bevaret sig saalænge, om de havde været affattede paa en anden Maade og baaret Spor af nogen særegen Tidsalders Sprog og Tone. Men anvendes Skriftstederne saaledes, ikke til Beviisførelse; men til Indklædning for Tanke og Forestilling, da bør og nogen Frihed og Bevægelighed indrømmes naar kun ikke Skriftstederne anvendes i en anden Mening, end den de beviisligen have. Og saaledes kan det vist og forsvares mod Bemærkningernes Forfatter, at til de ovennævnte Ord af Eph. 2. 3. "Vi ere alle af Naturen Vredens Børn," føies disse af Rom. 3. 23, "og fattes Guds Ære;" — thi vel gaaer hos Apostelen forud for dette Udtryk Ordene: "alle have jo syndet," hvilket visînok ikke endnu kan siges om Barnet; men Paulus taler jo paa det anførte Sted om, at intet Kjød, ingen Dødelig (altsaa

heller ikke Barnet, om det skal leve paa Jorden, kan blive retfærdiggjort for Gud, værdig til Naade og Saliggjørelse ved at have opfyldt Lovens Gjerninger, fordi alle have syndet, og fattes det, der i Guds Øine kunde gjøre dem Saligheden værdige; og naar disse Ord i Formularen knyttes til dem, at Synden er indkommet i Verden, har trængt igjennem til alle Mennesker, og at Guds Unaade og Syndens Straf derfor er kommen over alle, da er Sammenhængen og Tankeforbindelsen paa begge Steder væsentligen den samme.

Bemærkningernes Forf. — og, som vi vel vide, mange flere med ham — misbilliger ogsaa de i Daabsformularen efter Ps. 51, 7. anførte Ord: "dette Barn, som er undfanget i Synd og født i Misgjerning;" fordi disse Ord, efter rigtig Sprogbrug, lede til den Mening, at Synden og Misgjerningen, der omtales, bliver ført tilbage til Barnets Undfangelse og Fødsel, som derved erklæres for en Syndens Besmittelse. — Forf. søger at bortskaffe denne Mening af Ordene og paastaaer, at den kun ved urigtig Oversættelse kan udkomme deraf, da det, efter hans Formening, rigtigt oversat skulle hedde: — "født med Syndighed og min Moder haver undfanget mig med Synd." — Der kan udentvivl — uagtet

alt hvad Forf. siger om de hebraiske Partiklers Fleertydighed — gjøres ikke ubetydelige Indvendinger mod denne Oversættelsesmaade, og saa meget er vist, at den er ganske ualmindelig, ja ikke alene alle Bibeloversættelser, som ere komne mig for Øie, endog de, der ellers ikke kunne siges at have fulgt andre f. Ex. den hollandske af 1637, ved 6 reformeerte Geistlige, og den jødiske, tydsk oversatte, af Joseph Athios udgivne, af 1670; saavelsom den nyeste Danske af D.Hrr. J. Møller og R. Møller; men ogsaa vel fast alle Kirkeskribentere, hvor de gjøre Brug af dette tit citerede Skriftsted, have: "undfangen i Synd," eller "af syndig Sæd;" og "fød i Uretfærdighed," eller "i Synd" eller "i Misgjerning." — Men hvad enten vi nu følge Forf.'s eller den almindelige Oversættelsesmaade, naar Skriftstedets Mening dog i ethvert Tilfælde, efter Forf.'s egen Tilstaaelse, er ligesaa klar, som rigtig, og er denne, "at Mennesket, udsprunget af syndige Mennesker, fødes med Begjærligheder, der har Synden i sig," — da er det uimodsigeligt, at Syndigheden føres tilbage til Barnets Undfangelse og Fødsel. — Men er da dette ikke en Sandhed, som falder enhver alvorlig Betragter af Menneskets Natur i Øinene, som vor egen

daglige Erfaring stadfæster? — Hvilken klart-seende Opdrager vil paastaae, at Barnet kommer som en uskyldig Engel til Verden, at alt Syndigt hos dette kommer alene udvortes fra, som en Besmittelse fra Andre, og at der ingen med-fødte syndige Tilbøieligheder gives, der vel opægges og fremkaldes ved den udvortes fra givne Anledning, men vilde ikke kunne fremkaldes, om de ikke laae som en ond Sæd og Spire i Gemyttet? Just fordi det Onde og Syndige er gaaet over i Menneskets Natur, og viger ikkun for en høiere Renselse og Gjenfødelse, har det gjennemtrængt vort hele Væsen med sin Smitte, blandet sig med alle vore Drifter, Tilbøieligheder, Følelser, og saavist et slet Træ ikke kan bære gode Frugter, saavist er det vel et stærkt Udtryk, men sandt indtil Forfærdelse, "at Barnet undfanges i Synd og fødes i Synd." Men at denne — som det tykkes mig — uimodsigelige Sandhed skulde "staae i Modsætning til den christelige Anskuelse af Ægteskabet som Gud tækkeligt og af ham velsignet, og af Børnefødselen som Qvindens egentlige Kald," det synes mig kun en Misforstaaelse; thi fordi Menneskets naturlige Syndighed er ligesaa uadskillelig fra den ægteskabelige Kjærligheds Følelse, som fra hver anden menneskelig Attraae og

Følelse, derfor ophører Ægteskabet og Børnefødselen ikke i og for sig selv, som en af Gud selv indsat Stand og Orden; at være ham tækkelig og af ham velsignet, saalidet som Menneskene selv i al deres Syndighed ophørte at være elskede af Gud, ja saa elskede, at han hengav sin eenbaarne Søn, paa det, at de som troe paa ham ikke skulde fortabes. Og ikke modsige, eller nedtrykke, men løfte og hæve "christelige Forældres Følelser ved at bringe deres Børn til Daabens Indvielse," maa den Anskuelse, at disse Børn, der ved Fødselen af Fader og Moder kun ere indgangne til det naturlige, syndige Liv, nu ved Daaben aabnes Adgang til det aandelige, evige Liv.

Hvad Forf's Indvendinger angaaer ogsaa mod de Ord: "den almægtigste Gud, som haver forladt dig alle dine Synder," da er det neppe tvivlsomt for nogen, der kjender Kirkefædrenes og de ældre Theologers Lære om Daaben, — og vist ikke heller for Bemærkningernes Forf. — at Meningen af disse Ord hverken er den, "at Barnet har havt en personlig Existents før det nærværende Liv, og der begaaet Synder," ei heller den, "at det er Forældrenes syndige Idrætter der blive Barnet tilregnede," men alene den, "at der gives en høitidelig Tilsikring af den guddom-

melige Maade med Hensyn til de tilkommende Synder, der ifølge den Naturens Skrøbelighed, som Barnet fra sin Fødselsstund har indført med sig i Verden, ikke kunne udeblive," mod hvilken Mening Forf. selv intet finder at indvende. Det er heller ikke saa underligt, som Forf. finder det, at disse Ord gik fra den catholske over i den protestantiske Kirkes Agender; thi for hine Tiders Christne var Tanken om denne Daabens Forjættelse ogsaa med Hensyn til den Syndighed, der aldrig fuldkommen fortrængt af Menneskets Natur vedbliver ogsaa efter Daaben at yttre sig, langt nærmere, og henledtes ogsaa ved den christelige Folkeunderviisning om Daaben derpaa, hvorom ikke alene de theologiske Systemer fra de Tider, men ogsaa de populære Religionsskrifter, f. Ex. Luthers Prædikener, Speners evangeliske Troeslære, m. fl. vidne. Men da Udtrykket imidlertid er tvetydigt, og det rigtige Begreb, som ligger deri, maatte, for at fattes af de nuværende Christne, udtrykkes paa en anden Maade, indrømmes det villigen, at dets Udeladelse, eller Tillempning var af de lemfældige Forandringer, som kunde, og vistnok ogsaa burde foretages, fordi ingen Foranstaltning, der med Virksomhed skal indgribe i det omvexlende Menneskeliv, kan

vedligeholdaen absolut Stivhed og Uforanderlighed uden at tabe i sin Indflydelse.

Allerede af Forf.'s her omtalte Bemærkninger ved Daabsformularen, tilsigtende en Forandring i denne — endskjøndt han udtrykkelig erklærer, at endnu flere maatte foretages saavel ved denne, som de andre Formularer, før de kunne tilfredsstille enhver billig Fordring — vil det indlyse, at de ønskede Forandringer ingenlunde angaae mindre væsentlige Bestanddele af Formularen, men netop dens Grundelement, den Lære nemlig: at alle Mennesker, allerede paa Grund af deres Naturs Beskaffenhed, betragtes som syndige, som Vredens Børn ɔ: som saadanne, der paa samme Maade ere en Gjenstand for den guddommelige Retfærdigheds Straffedom, som de, om de vare blevne uden Synd og Gud lydige, vilde været en Gjenstand for den samme Retfærdigheds Belønning; og at denne Syndighed fremdeles føres tilbage til Menneskets Undfangelse og Fødsel, saa at Barnet ved den naturlige Fødsel af Fader og Moder kun indgaaer til et besmittet, syndigt Liv, der maa ende i Fortabelse, om det ikke vorder deelagtigt i den Guds Naade, i den Synderes Forladelse, i den Igjenfødelse og Fornyelse, som bliver os

til Deel med Jesus Christus, formedelst den Helligaand, der forener os i et aandeligt Samfund med ham; til hvilket Samfund Barnet nu forundes Adgang og Optagelse, idet det erholder Forjættelse og Tilsikring, om den Meddelelse af Guds Aand og Naade, uden hvilken ingen forenes med Christus og frelses ved ham, en Forjættelse og Tilsikring, der gives ikke af Mennesker til Mennesker, men af ham, hvem al Magt er given i Himmel og paa Jord til at frelse og saliggjøre. At denne Forestilling om Daaben, dens Kraft og Forhold til den menneskelige Natur ligger til Grund for Daabformularen, at alle enkelte Udtryk og Vendinger i samme knytte sig til den og modtage derved deres Betydning, det er unægteligt; men ligesaa unægteligt torde det være, at denne Lære er bibelsk, er den, som er gaaet gjennem alle christelige Slægter, og endnu, hvor meget end Manges Ansyn af Menneskelivet afvige derfra, bevaret for enhver Menighed, der bærer Christi Navn — den være nu catholsk, luthersk, reformert, bisoppelig — i dens offentlige Troesbekjendelse.

Naar vi erklære denne Lære for bibelsk, da beraabe vi os, hos alle velmenende oprigtige Læsere af den hellige Skrift i Almindelighed, paa

den naturlige Sandhedsfølelse, og, hos de sproglærde Læsere, tillige paa den almindelige Grundsætning, at man antager, at Forfatterne virkelig have villet sige noget med deres Ord, og ladet dem paa deres eget Risico have sagt, hvad de nu engang have sagt; og bede da, at man vil efterlæse i deres Sammenhæng: Rom. 5, 12—21. 7, 5—25. Ephs. 2, 3. 1 Cor. 15, 21. 22. Joh. 3, 3—8. Gal. 3, 26. 27. Tit. 3, 5. Og naar vi sige, at denne samme Lære gjenfindes — skjøndt fremsat fra forskjellige Synspunkter — hos alle de forskjellige Kirkepartiers Lærere i de 3 første christelige Aarhundreder, og siden hos alle dem, der bleve anseete som rettroende Lærere i Kirken, da vilde det vel være let at samle de til den fuldstændigste Beviisførelse nødvendige Steder af Kirfædrenes Skrifter, dersom det behøvedes; men det vil neppe nægtes af nogen, der kjender disse, og vist heller ikke af Bemærkningernes lærde Forf. der sikkert meget vel veed, at den modsatte (pelagianske) Anskuelse først under de af ham ellers saa ilde anseete Scholastiker erholdt en halv skjult Indgang i de theologiske Systemer.

Ligeledes berøre Forf's Bemærkninger ved Nadverens Formular ingenlunde Viting, eller blot den udvortes Indklædning, men det, der

en en Hovedforestilling, saavel i den christelige Troeslære overhovedet, som i den christelige Ihukommelse af Frelseren ved Nadveren i Særdeleshed, naar han paaanker de Ord i Slutningstiltalen til Communicanterne, hvorved vi nævne "Christi hellige Legeme og Blod, som det, hvorved han (Christus) har fyldestgjort for alle Synder." Forf. siger herom: "Dersom disse Ord skulle være at forstaae som et kort Indbegreb, en Hovedsum af den dogmatiske Forsoningstheorie, som nærmest fra Scholastikernes Skrifter er optaget i Concordieformularen, og saaledes gaaet over i de lutherske Theologers System, i den Betydning altsaa; at Christus ved sin Lidelse og Død har taget paa sig de Straffe, som de enkelte Mennesker ved deres Synder have forskyldt; har tilfredsstillet den evige Retfærdigheds Fordringer i vort Sted, og saaledes umiddelbart befriet os fra Syndens (ikke timelige, jordiske, men evige, aandelige) Følger, da behøve Ordene ingen videre Forklaring, thi de udtrykke denne Mening klart og bestemt, og henholde sig til Systemets classiske, almindeligt vedtagne Udtryk." Men naar han vil have disse Ord forviste af Formularen ved Nadveren, da er det, fordi han gjør den Paastand — thi andet end en Paastand er det ikke —

at denne Lære ikke er christelig, og søger at give den Udseende af at være opfundet af Scholastikerne, og af deres Skrifter alene optaget i Concordieformelen, hvorfra den var gaaet over i de lutherske, men, som det af disse Ord skulde synes, ikke i de reformeerte Theologers System.

Naar vi mod Korf's Paastand, at denne Lære om Jesu Christi Forsoningsdød ikke er bibelsk, sætter den, at den er det; da beraabe vi os, ligesom ovenfor ved Læren om Arvesynden, paa alle oprigtige Bibellæseres naturlige Sandhedsfølelse, og bede upartiske Philologer efterlæse saadanne Steder, som 2 Cor. 5, 18—21. Rom. 5, 10. 8, 3. 3, 24. 25. Coll. 1, 19. 20. 1 Joh. 1, 7—10. 4, 10. i deres Sammenhæng, og derpaa erklære, om Skribenterne, naar de læses og fortolkes saaledes som man læser og fortolker alle andre, maae — uden Hensyn til, hvorvidt det passer, eller ikke passer med de øvrige almindelige menneskelige Begreber — antages at have meent med deres Ord, hvad de ældre Theologer antage, eller ikke. Den Lære, at Jesus Christus har taget vore Synder paa sig, hengav sig i Lidelse og Død, og tilfredsstillede den evige Retfærdigheds Fordringer i vort Sted, er og saa

langt fra at være opfundet af Scholastikerne, eller egen for dem, om den end, som flere af vore andre christelige Dogmer, af dem nærmere og i skarpere Udtryk bestemtes (hvorved visnok, som overalt, hvor den menneskelige Forstand i sine Begreber søger at opfatte og udtømme det i sig selv Uendelige og Uudtømmelige, der ligger i enhver Sandheds Erkjendelse, noget manglende og urigtigt er kommet tilsyne) at den meget mere gjenfindes hos alle Kirkens Lærere, vi kunne vel sige, uden Undtagelse, indtil den fra de 3 sidste Decennier af forrige Aarhundrede rigtig nok hos mange Dogmatikere fremtræder i en Skikkelse, hvori den ikke mere er sig selv lig. Heller ikke er det, som man af Forf.s Ord maatte troe, alene i Concordieformelen (af 1577), men ogsaa i den augsburgske Confession (af 1530), at Forsoningslæren fremsættes i den anførte Betydning; thi i den augsburgske Confessions 3die Artikel, om Guds Søn, læres, "at han er i Sandhed piint, korsfæstet, død, begraven for at forsone Faderen med os, og at være et Offer ikke blot for den oprindelige Synd, men ogsaa for alle Menneskenes gjørlige Synder," og i den 4de Artikel, om Retfærdiggjørelsen, "at Menneskene annammes til Naade, og at Synderne forlades for Christi

Skyld, som ved sin Død har fyldestgjort for vore Synder;" hvorfor denne Henpegen paa Concordieformelen med Fortielse af, at denne Lære med de samme væsentlige Bestemmelser findes ogsaa i den af den danske Kirke erkjendte symbolske Bog, synes ikke ganske overeensstemmende med den Oprigtighed og Sandhedskjærlighed, som bør finde Sted i enhver videnskabelig Discussion. Undertegnede Forf. hører ikke blandt dem, der ville sætte de symbolske Bøger, ved en videnskabelig Undersøgelse, enten ved Siden af, eller over den hellige Skrift, og anseer dem ikke i og for sig selv for ufeilbare; men skal Orden og Eenhed bevares i de christelige Menigheder, er det nødvendigt, at der maa gives Symboler, og at de holdes i Ære og hævdes, og det var en aabenbar Urigtighed, naar man i de kirkelige Bønner og Formularer ikke vilde tage Hensyn til dem. Ikke heller bør det blive ubemærket, at fordi den reformeerte Kirkes Lærere afvige fra de lutherske Theologer i Maaden, hvorpaa de opfatte Christi Tilstedeværelse i Nadveren, forbinde de ligefuldt dermed Ihukommelsen af Jesu Christi Forsoningsdød for vore Synder, og tage denne i samme Betydning som de lutherske. Saaledes siger Calvin: Institutiones Lib. IV, cap. XVIII. corpus ergo, quod

semel oblatum est in salutem nostram, jubemur accipere et comedere, ut dum hujus fieri nos videmus participes, vivificæ illius mortis virtutem statuamus in nobis efficacem fore, og Lib. II, cap. XVII. cæterum, quum dicimus Christi merito partam nobis esse gratiam, hoc intelligimus, sangvine ejus nos fuisse mundatos, et ejus mortem expiationem fuisse pro peccatis. Si hic effectus est fusi sangvinis, ut non imputentur nobis peccata, sequitur eo pretio satisfactum esse judicio dei.

Saalænge Spørgsmaalet om, hvad sand Christendom er, ikke kan afgjøres efter, hvad hine, eller disse erkjende for sandt af dens Lære, men efter hvad de Christne beviisligen have almindelig troet og lært, saa er det, saalænge der endnu ere Christne, som holde fast ved det, der som en Hovedlærdom har gjennem alle christelige Slægter været almindeligen troet og lært indtil det i den sidste Menneskealder for mange er ophørt at være en Troesgjenstand, et betænkeligt Skridt, der leder til Splid og Forstyrrelse, naar man forlanger, at det skal udelades, eller paa en ubestemt og fleertydig Maade udtrykkes i de kirkelige Formularer, der hidtil var klart og bestemt, og paa den almindelig vedtagne Maade udtrykt, og

som der hører hjemme; thi forbi vi, efter Apostelens Formaning, altid ved den hellige Nadveres Nydelse skal forkynde Herrens Død indtil han kommer, ville alle sande Christne altid forlange, at Jesu Christi Forsoningsdød skal ved Nadveren erindres. Derfor kunne vi heller ikke lade denne retmæssige Paastand afvise med den af Forf. tilføiede Bemærkning, at det, i de af Formularen anførte Ord, udtrykte Begreb om Frelserens Forsoningsdød "møder ligestore Vanskeligheder, hvad enten man seer hen til Ideen om Guddommens Væsen, eller til de practiske Følger, den naturlige Indflydelse paa de Christnes Sind og Levnet." Thi er dette nu eengang det gamle christelige Begreb om Forsoningen; og har man aldrig i den christelige Kirke offentlig vedkjendt sig noget andet, men kun nogle af dens Lærere privat erklæret sig nu for een, nu for en anden derfra afvigende Forklaringsmaade, da kan man ikke i Kirkens offentlige Formularer opgive det gamle og bestemte Begreb for det nyere og ubestemte, end ikke om hiint virkelig var forbundet med de ovennævnte Vanskeligheder; fordi man ved enhver tro Fremstilling af Kirkens Lære — og dette bør være Tilfældet i Kirkens Formularer — altid først maa see hen til hvad der virkelig til alle Tider

har været lært i Kirken, ikke til hvad man troer, der burde være lært. Men naar man bestreider det gamle kirkelige Begreb om Forsoningen, at det strider mod Ideen om Guddommens høieste Væsen, da svare vi, at det er ikke udledet af eller bygget paa nogen Forestilling om det høieste Væsen, abstraheret fra de menneskelige Begreber om Retfærdighed, Godhed o. s. v.; men paa en Aabenbaring fra Guddommen selv. Nu har Guddommen vel nedlagt Ideerne om det Rette, det Gode, det Sande o. s. v. i vore Sjele, som Regler, hvorefter vi kunne dømme om de menneskelige Forhold, men ikke som Normer, hvorefter vi kunne udmaale Guds eget Væsens uudgrundelige Dybheder; og derfor lader det sig heller ikke stride derimod fra de menneskelige Begrebers Standpunkt. Theologiens Standpunkt bliver aldrig det samme som Philosophiens. For Philosophen, hvorved vi her forstaae den, hvis Betragtning er henvendt til det, der i vort eget Væsen, og i den os omgivende Natur fremtræder som Evigt, Uendeligt, og som liggende til Grund for alt det i Omskiftelse og Forgængelighed Tilværende, er visnok den Aabenbarelse af dette Evige, til Grund for alt værende, som vi have i Ideerne, det Høieste; hvorefter han med fuld Ret fra dette

Standpunkt bedømmer alt. Men fra dette Standpunkt kommer han heller ikke nogensinde ved consequente Slutninger videre, end til Erkjendelse af en dybtliggende, gjennem alt virkende, Naturgrund, og kan aldrig paa denne Vei hæve sig til den umiddelbare Vished om en personlig Gud, som vi kalde Tro paa en Gud. Det er jo heller ikke et Paradox; men en almindelig erkjendt Sandhed, at de egentlig consequente Philosopher have været Pantheister. Til vor Tro paa Gud komme vi heller ikke ved nogen Demonstration, eller de saakaldte Fornuftbeviser; men ved den almindelige Aabenbarelse af ham i vor Samvittighed; thi ved Samvittigheden føle vi os i et umiddelbart Forhold, som personlige Væsener, til Guddommen som et personligt Væsen. Her træder et nyt, det egentlige religiøse Standpunkt frem, der tillige er Theologiens, og hvorfra dens Gebeet begynder. Thi til den almindelige Aabenbarelse for alle Menneskers Samvittighed af Gud, som et fra al Natur og Naturlov absolut forskjelligt Væsen, træder nu den særegne, eller positive, hvilken vi kalde den egentlige Aabenbaring, og hvis høieste Fremtrædelse var i Jesu Christo. Fra dette Standpunkt alene kan der handles om Forsoningslæren, og dette indsaae den lutherske Kir-

fns Skriftere og vor Troesbekjendelses Forfatter heel vel, hvorfor de og, som bekjendt erklærede, "at hele denne Lære henhører til hiin Kamp i en forfærdet Samvittighed og kan uden den ikke forstaaes." Og derfra vil man ogsaa først kunne bedømme dens practiske Følger, dens naturlige Indflydelse paa det menneskelige Gemyt. Men til at udvikle dette videre er her ikke Stedet; kun dette endnu lade man os tilføie: Hører denne Lære, efter fromme, gudfrygtige Christnes Bekjendelse, til deres Samvittigheds Trøst, da betage man dem dog ikke, saalænge Kirken vedbliver at kalde sig den luthersk-protestantiske, i hvis Troesbekjendelse den med klare, uforbeholdne Ord indeholdes, at høre den gjentages ved Alterets Fod, om de end maae friste, at den, efter Tidsaandens Gang, kun forkyndes dem fra faa af deres Læreres Prædikestole.

Naar Forf. derimod siger, "at i en Kirke, som i sin Forvaltning af Sacramenterne erkjender det som høieste Lov, at henholde sig alene til den hellige Skrift, og som ved selve Ordinationen paalægger Præsterne at forrette og uddele Sacramenterne aldeles efter Christi egen Indstiftelsesmaade, ikke under den egentlige Administrations-Act burde indskyde det polemisk-dogmatiske: det

er Jesu sande Legeme o. s. v., men heller alene betjene sig af Jesu egne Indstiftelsesord," da vil han vist heri billiges af alle, endog af dem, der, som undertegnede Fors., isvrigt bifalder den lutherske Lære om Christi Tilstedeværelse i Nadveren. Og her have vi da atter et af de Puncter, hvorom alle, eller dog de allerfleste Stemmer, om man vilde afhøre dem, vilde være enige, og hvorl det altsaa blev muligt at vise nogen Eftergivenhed og at forberede en lempelig Overgang, ikke til en Omstøbning af Kirkeagenden efter de nyere Theologers Ønske, men til den Forandring, som en modnere Udvikling af den nærværende Tids christelig-religiøse Aand upaatvivlelig vil medføre.

Bemærkningernes Forf. omtaler endnu en Synsmaade og Anvendelse af kirkelige Formularer, hvorefter de ikke i alle Dele skulde være foreskrevne til bogstavelig Efterlevelse; men i visse Dele kun til Mønster, efter hvilke de Geistlige havde at indrette deres lithurgiske Foredrag. De skulde have et fastslaaende uforanderligt Ord, det som er givet i den hellige Skrift ved Handlingens Indstiftelse, og som skulde vedblive at udgjøre dens Middelpunkt; men at den indledende Tiltale, Bøn og Velsignelse skulde kunne varieres og være overladt til de Geistliges egen Omarbei-

delse. Dette kunde synes at have meget for sig, men dog vil, ved nøiere Overveielse, saa betydelige Indvendinger imod en saadan kirkelig Indretning kunne gjøres, at jeg vover at troe, at de Fleste ville finde den betænkelig. Vistnok vilde det, som Forf. bemærker, være en stor Forvildelse fra den rette religiøse Charakteer, om man i den protestantiske Kirke, saaledes som tildeels skeer i den catholske, vilde betragte den Geistlige som et aand- og villieløst Organ, hvem ethvert Ord maatte lægges i Munden og enhver Bevægelse foreskrives; men paa den anden Side, maa dog ikke alt overlades til dennes eget Tykke. Uden tvivl have Forfædrene ved Anordningen af den protestantiske Cultus temmelig rigtigt truffet Middelveien, som man først i de senere Tider har været tilbøielig til at overskride. Man har, saa tykkes mig, indrømmet Præsten al den aandelige Frihed, der tilkommer ham, som det kirkelige Samfunds talende Organ, i det man overlader det til hans egen Samvittigheds Ansvar.*), om han ogsaa rettelig efter Guds aabenbarede Ord, Kirkens

*) Om end Prædikanten ogsaa for sin lovlige Øvrighed kan gjøres ansvarlig for hvorledes han lærer, vil noget egentlig Tilsyn dermed dog næsten aldrig være muligt.

Symboler, og navnligen den augsburgske Confession, lærer Loven og Evangelium, samt forklarer de forordnede Texter, og ved at foreskrive disse, ikke indskrænket Lærefriheden, men bestemt, hvad der skulde være dens Gjenstand og derved givet den en sikkrere, mindre ustadigt svævende Retning. Men man er og — synes mig — ligesaa rettelig ved Anordningen af Ritus ved de egentlige kirkelige Handlinger gaaet videre, og har foreskrevet her ikke blot Thema, hvorom, men Ordene, hvormed der skal tales. Thi som det her ikke mere er Lære og Underviisning, jeg søger, men en, ved en langt høiere Auctoritet, end Lærerens, indstiftet Handling, jeg vil foretage, bør det ikke beroe paa den fungerende Geistliges individuelle Betragtningsmaade af Sagen, hvad den skal være for mig: men Handlingen maa have sin bestemte, fastsatte Betydning, som det ikke staaer i Lærerens Magt ved nogen indledende Betragtning eller Tiltale at gjøre tvivlsom og vaklende. Her bør enhver finde, hvad han søger, og ganske saaledes som hans Confessions Lærebegreb fører det med sig, bør Sacramenterne meddeles ham, han være en Catholik, Lutheraner eller Reformeert. Finder han sig ikke tilfreds med Sacramenternes Administration i hans egen

Kirke, da staae det ham frit for, uden nogen Ulempe i hans borgerlige Forhold at gaae over til en anden Kirke! — thi sandelig ogsaa vi hylde Samvittighedsfriheden, men ønske den saaledes hævdet for Lærerne, at de øvrige Medlemmers Rettigheder i Kirken ikke derved krænkes.

Desuden bør det ved Spørgsmaalet om den Frihed, der skulde indrømmes de Geistlige i Henseende til Bønner og Tiltale ved Administrationen af de hellige Handlinger, neppe tabes af Syne, at just fordi Prædikanten i vor hele øvrige Gudstjeneste er fast alt for meget fremtrædende, er det vist passende og rigtigt, at han ved de to store, religiøse Hovedhandlinger, hvorved den christne Menigheds Medlemmer forbindes ved dens usynlige Overhoved, træder personligen ganske tilbage, og vorder — hvad og altid har været Kirkens Anskyn — alene det Redskab, den Haand, hvormed Sacramentet meddeles, der af Menighedens Herre selv er indstiftet, og af ham og ved ham erholde sin hellige Kraft og Betydning. Men derfor bør og alt, hvad der ved denne Leilighed tales, ikke være et Udtryk af den Administrerendes individuelle Synsmaade og Følelse, men Ordene, der fremsiges, være en mere universel og og umiddelbar Røst, som tiltaler de Christne;

hvilket det jo i Sandhed er, naar det er en, af Kirkens øverste og agtværdigste Medlemmer forfattet og af de øvrige almindeligen antaget og bifaldet Formular, der fremsiges. Hvad der saaledes fortrinligen ved Sacramenternes Administration giver bestemte, til bogstavelig Efterfølgelse foreskrevne Formularer Værd, gjælder, tykkes mig, mere eller mindre om alle andre Formularer, Collecter, Bønner ved den offentlige Gudstjeneste. At de, vi nu have, virkelig i deres Oprindelse kunne betragtes som et klart, utvetydigt Udtryk af den engang almindelige christelige Troe og Overbeviisning, synes mig utvivlsomt, og om end den nærværende Slægt, under det christelige Livs bestandig fremskridende Udvikling, skulde føle nogen Trang til en forandret Udtryksmaade for sine religiøse Anskuelser og Følelser, da har den dog, som vi ovenfor bemærkede, endnu ikke vundet Roe og Klarhed nok, til at en saadan kunde findes, der kunde yde almindelig Tilfredsstillelse. Men har den, gjennem alle christelige Slægter indtil hine vore Forfædre, af hvem vore nærværende kirkelige Formularer og Collecter erholdt deres sidste Omdannelse, forplantede christelige Troe og Overbeviisning ikke i sin inderste Kjerne været grundforskjellig fra den, som endnu næres i de Christnes

Hjerter, da maae disse ogsaa endnu i mange Maader kunne opbygges ved de gamle Kirkeformularer, og disse ville altid paa nogen Maade blive et forenende Baand mellem de nuværende og de ældre Christne, hvormed de Første bevares i det Samfund og den Eenhed med den hele christelige Fortid, hvoraf de med deres nærværende vaklende og ubestemte Overbeviisning virkelig synes at kunne udfalde. Lidt efter lidt vil da Bevidstheden om den christelige Troes Grundelementer, der unægteligen hos mange nu er fordunklet og tilbagetrængt, atter hæve sig frem, og træde i den nøie og inderlige Forbindelse med den senere aandelige, paa mange frem og tilbage gaaende Veie vundne Udvikling af Følelse og Erkjendelse, hvori det Dybe og Grundsande i Mennesket altid træder med det vi føle og tænke, naar dette først har klaret sig til Sandhed; og da vil og en Forandring i den christelige Troes udvortes Udtryk i Kirkeritualet fremgaae som af sig selv, som en nye Blomstring paa den gamle sig altid fornyende Livsrod.

October 1829.

III.

Udtog af Dr. Philos. A. A. Wolffs jødiske Dogmatik.

Ved

Udgiveren.

Forerindring.

Udgiveren af theologisk Bibliothek har ofte Leilighed til at erfare, hvorlidet mange unge, ja undertiden endog ældre, Theologer kjende til det Eiendommelige i Jødedommen, især hvad der heri ikke fremgaaer tydeligen af det Gl. Test. men mere har sin Grund i Traditionen eller de nyere Lovlærdes (Rabbinernes) Forklaringer. Jeg troede derfor at vise endeel af Bibliothekets Læsere en Tjeneste med at optage deri et Udtog af den Mands Lærebog, som for kort Tid siden er kaldet til Rabbi for den israelitiske Menighed i Kjøbenhavn. Forfatteren, Hr. Dr. Philosophiæ Ab. Al. Wolff, angiver selv i Fortalen, at han i sin

Lærebog ikke har opstillet een eneste Læresætning uden i Forveien at have raadspurgt de bedre Religionsskrifter af Middelalderens jødiske Skribenter. Ogsaa citerer han undertiden Steder af Talmud, hvis Anseelse han haandhæver; dog ikke lige med den hellige Skrift, der ideligen citeres (i en af Hr. Dr. Wolff selv forfattet tydsk Oversættelse; jeg har naturligviis i mit Udtog citeret blot Bibelstederne, uden at tilføie Oversættelsen). Just den Omstændighed, at Forf. har taget saa meget Hensyn til det Særegne i Jødedommen, gjør hans Lærebog interessant ogsaa for den christelige Theolog, uagtet vi ved Traditionens Anseelse fjernes langt mere fra Rabbanisternes Sect, end fra Karaiternes *). Det forstaaer sig selv, at jeg ved at levere dette korte Udvalg af de meest charakteristiske Sætninger har maattet forbigaae Bogens største og bedste Deel; den, hvori Forfatteren med Bestemthed og Hjertelighed afhandler de almindelige Religionssandheder, som Jødedommen og Christendommen have tilfælleds. For de Læsere, som ville gaae dybere i denne Materie, nævnes samme Forfatters Einige Worte an das

*) Jevnfør om hele denne Materie mit ellevte Pastoralbrev i Theologisk Bibliothek 15de Bd. S. 273 følg.

Publicum über mein Religionsbuch; og for Alle bemærkes, at den Wolffske Lærebog fortjener at sammenlignes med den 1814 udkomne Lærebog i Religionen for Ungdommen af den mosaiske Troesbekjendelse, udgivet med Kongl. allernaadigst Authorisation, samt med Catechet E. Levisons Forklaring over nysnævnte Lærebog. Kjøbenhavn 1825.

Udtog af Skriftet: Die Lehre der Israelitischen Religion, bearbeitet für Stadt- und Landschulen, von Dr. Abraham Alex. Wolff. Mainz 1825.

Efter en forudsendt Indledning deles Bogen i tre Hovedstykker, som handle om Tro, Kjerlighed og Haab.

Om Traditionen. Skriften er dunkel og tit uforstaaelig, deraf følger Nødvendigheden af et authentisk Hjelpemiddel til dens Fortolkning; og dette indeholdes i den Fortolkning, som Moses har modtaget af Gud selv. De hidhørende Spørgsmaal og Svar lyde saaledes Side 28—31.

Hvad taler fremdeles for Tilværelsen af en mundtlig Tradition?

Mange Steder i den hellige Skrift. (Der citeres flere Steder, saasom 5 Mos. 12, 21. 3 Mos. 10, 11. 5 Mos. 17, 8. 12. 21, 5. cfr. Ezech. 44, 23. 24. 2 Krøn. 19, 8—10. Esr. 7, 10. Neh. 8, 8. Og om 5 Mos. 12, 21. som lyder: "Af dit store og dit smaae Qvæg skal du slagte, som Jeg har befalet dig" — bemærkes, at en Lov om Slagtningen ingensteds findes).

Hvorledes har denne mundtlige Lære vedligeholdt sig?

Den blev stedse forplantet fra Mund til Mund fra Læreren til Discipelen, og den bestandige Jagttagelse af Ceremonialloven borgede tilstrækkeligen for sammes Vedligeholdelse. (I Noten: Moses modtog denne Lære paa Sinai, overleverede den til Josva o. s. v.).

Hvorfor ere disse mundtlige Overleveringer ikke ogsaa strax blevne nedskrevne?

De skulde kun overleveres mundtligen, paa det Forklaringen af den hellige Skrift skulde vedligeholdes reen, og ikke gives til Priis for Vilkaarlighed. (2 Mos. 34, 27. Temurah Bl. 14.).

Ere disse Lærdomme altsaa aldrig blevne optegnede?

Jo, Rabbi Juda, den Hellige, samlede alle mundtlige Overleveringer, og nedskrev dem, hvilken Samling vi kalde Mischnah.

Var denne Mischnah tilstrækkelig til at gjøre os aldeles bekjendte med den hellige Skrifts Bud?

Nei, ogsaa denne var meget kort forfattet, og trængte atter til Forklaring, hvorfor Rab Aschi besluttede at forsamle alle sin Tids israelitiske Vise, for at optegne Alles Forklaringer og Afhandlinger om Mischnah, hvilke vi nu have i Gemara.

Hvorledes tillode hine Lærere sig dette?

Da det vår at befrygte, at de mundtlige Lærdomme maatte formedelst de mange Uvidende og den da herskende Undertrykkelse forglemmes eller forfalskes, og da Lærerne selv strede om, hvorledes mangen Lære var bleven overleveret, saa grebe de til den nødvendig blevne Tilladelse, at nedskrive Alt, og kaldte denne Tilladelse en Forstyrrelse af Læren. Ps. 119, 126. (Hvilket Sted oversættes af Dr. Wolff: "Der er en Tid, da man for Guds Skyld maa forstyrre

Læren." Vor danske Kirkebibel har: "Det er Tid, at Herren gjør der noget til; de have sønderrevet din Lov;" og i min Oversættelse lyder Verset: "Det er Tid, at Herren handler; de have brudt din Lov").

Af Læren om Buddene nedskrive vi Følgende (Side 64—66):

Hvoraf kjende vi da Guds Bud?

Gud har ladet os dem bekjendtgjøre i den hellige Skrift. Mos. 19, 14.

Hvad maa følgelig være vor første Pligt?

At vi af Kjerlighed til Gud flittigen læse den hellige Skrift, og eftertænke samme, for derved at lære Guds Bud. Josv. 1, 8. 9. Ps. 1, 2.

Hvilke Bud indeholder den hellige Skrift?

1. Politiske Bud. 2. Tempelbud og Anordninger med Hensyn til Palæstina. 3. Moralbud. 4. Cermonialbud. 5 Mos. 11, 1.

Forpligte alle disse Bud os endnu indtil denne Dag?

Nei, os forpligte nu kun Moral- og Ceremonialbudene; men de politiske Bud og Tempelbudene ere vi ikke mere forbundne til at iagttage.

Hvilke ere politiske Bud?

Politielovene, saasom Loven om Karle og Piger (2 Mos. 21, 1.); Loven om Afgifter (3 Mos. 25, 1.); Krigslovene (5 Mos. 20) og flere andre.

Hvorfor forpligte disse Bud os ikke mere?

Fordi vi ikke mere udgjøre nogen egen Stat, for hvilken disse Bud vare givne (5 Mos. 12, 1. 5 Mos. 11, 31. 32. sammesteds 4, 5. 6.).

Hvilke ere Tempelbud og Landsanordninger?

Offerlovene (3 Mos. 1.), Præste- og Levit-Lovene (3 Mos. 16 og 4 Mos. 1, 48.), mange Renselseslove (3 Mos. 13), Folkeforsamlingen i Jerusalem (2 Mos. 23, 17. 5 Mos. 16, 16.), Lovene om Hvileaaret hvert syvende Aar (3 Mos. 25), Budene om Jubelaaret (3 Mos. 25) o. a. fl.

Hvorfor forpligte disse Bud og Anordninger os ikke mere?

Fordi vi ikke mere have noget Tempel, og ikke mere besidde det forjættede Land (Palæstina) 5 Mos. 12, 13, 14. og 5 Mos. 16, 5—9.

Hvad vil Moralbud sige?

Bud og Forbud, som vi ere forbundne til evigen at iagttage af Kjerlighed til Gud, og til hvis Jagttagelse vor Salighed og evige Frelse

er knyttet. 5 Mos. 26, 17. 18. og 5 Mos. 11, 26—28.

Om Moralbudene handles meget ordentligen og smukt; men da deri naturligviis intet Ubekjendt kan findes for Bibliothekets Læsere, gaae vi i dette vort Udtog over til Afsnittet om Ceremonialbudene (S. 85 følg.).

Hvad betyder Ceremonialbud?

Bud og Forbud, som vi Israeliter ere besynderligen forbundne til evigen at iagttage af Kjerlighed til Gud. 5 Mos. 6, 24. 25.

Hvilke ere da Ceremonialbudene?

Alle hine Bud som ere givne:

1) for at optage os i Israels Pagt med Gud;
2) for at erindre os: a) om Guds Aabenbaring og Bud, b) om Udgangen af Ægypten (4 Mos. 15, 19. 20. 5 Mos. 6, 20—24.).

Hvori have altsaa disse Bud deres Grund?

I Israels Forhold til Gud i vor Oldhistorie og Religion. Ps. 105, 5—11.

Hvorfor har Gud befalet os dem?

For at vi skulle have Midler til at udtrykke vore indvortes Følelser ved udvortes Handlinger,

og at vi ved udvortes Handlinger skulle opvække indvortes Følelser. Ps. 111, 5.

Hvorledes maae vi derfor øve dem?

Kun af og med sand, reen Kjerlighed til Gud.

Hvilke Bud have vi om Optagelsen i Pagten med Gud?

Vi have derom kun eet Bud: Omskjærelsen.

Hvorledes lyder dette Bud?

Enhver mandlig Israelit skal paa den ottende Dag efter sin Fødsel omskjæres, naar han er sund. 1 Mos. 17, 9—14. 21, 4. 3 Mos. 12, 3.

Hvortil er Omskjærelsen anordnet?

Til Indvielse og Optagelse i den israelitiske Religion og til Forpligtelse paa alle Guds Bud (Josv. 5, 2—10. 2 Mos. 13, 43—48.).

Hvilke Ceremonialbud have vi til Erindring om Guds Aabenbaring og Bud, samt om Udgangen af Ægypten?

Vi have dertil nogle, som vi dagligen, og nogle som vi til visse Tider om Aaret skulle iagttage.

Hvilke skulle vi daglig iagttage?

1) Forbudet om Nydelsen af visse Spiser og det om Klædedragten. 3 Mos. 11, 44. 45. 5 Mos. 15, 3. 3 Mos. 19, 19.
2) Budet om Schmah-Læsen (קריאת שמע).
3) Om Mesusah (מזוזה).
4) Om Zizith *) (ציצית).
5) Om Tephilin (תפילין).

Hvad er Schmah-Læsen?

Vi skulle i vor daglige Morgen- og Aftenbøn læse vor Religions Hovedbud, hvilket begynder med: Hør Israel (Schmah Israel). 5 Mos. 6, 4—7.

Hvad er Hensigten af Schmah-Læsen?

Vi skulle derved styrkes i vor Tro, Kjerlighed og Haab til Gud, den Allestedsnærværende, erindre os om hans Bud og villigen underkaste os samme.

Hvad er Mesusah (Tænkeseddelen)?

Vi skulle skrive dette Hovedbud paa vore Dørposter for at erindres ved vor Indgang og Udgang om Gud og hans hellige Bud **). 5 Mos. 6, 9. 11, 19.

*) Udtales af vore Dages Israeliter: Zizis.
J. Møller.

**) I Mesusah findes Afsnittene 5 Mos. 6, 4. 9, 11. 13—21.

Hvad er Tephillin (Tankeremmen)?

Vi skulle bære dette Hovedbud som Tegn i et Bind om Arm og Pande, for at erindre os om Gud, hans Bud og Befrielsen ud af Ægypten *). 2 Mos. 13, 9. 16.

Hvad er Zizith (Skuetraaden)?

Vi skulle paa enhver Klædning, som har fire Hjørner, bære Skuetraade. 5 Mos. 22, 12.

Hvortil skulle disse Zizith være?

Til at erindre os, idet vi skue dem, om Guds Bud, at bevare os for Synder og onde Lyster, samt føre os til Hengivenhed i Guds Villie, der har ført os ud af Ægypten. 4 Mos. 15, 39—41.

Hvilke Ceremonialbud maae vi iagttage til visse Tider om Aaret?

1) Sabbathen. 2) Fest- og Høitidsdagene.

Hvilke ere vore Festdage?

1) Paaskefesten eller det usyrede Brøds Festdage (פסח).

*) Kapselerne i Tephillin indeholde disse Bibelsteder: 5 Mos. 6, 4—9. 11, 13—21. 2 Mos. 13, 1—10. 13, 11—16.

2) Ugefesten (Pintsefesten (שבועות) *).
3) Basunfesten eller Nytaarsdag (ראש השנה).
4) Forsoningsfesten (יום הכפורים).
5) Løvhyttefesten (סוכות) **).

Hvori bestaaer disse Festdages Høitidelighed?

Vi skulle paa dem glæde os for Gud med tilladelige, sædelige Fornøielser, dyrke Gud, og desaarsag afholde os fra alle verdslige Forretninger; intet Kunstarbeide forrette. 5 Mos. 16, 14. Neh. 8, 11. 12.

Have vi ikke flere Ceremonialbud til Minde om visse Begivenheder hos vor Nation?

Jo vi have: 1) Fastedage, 2 Glædesdage.

Hvad ere Fastedagene?

Vi skulle holde visse Dage om Aaret som Sørgedage til Erindring om vore Forfædre, det israelitiske Rige og vort hellige Tempel, og paa disse Dage hverken nyde Spise eller Drikke.

*) Saakaldet, fordi den skulde holdes syv Uger efter Paaske. See 5 Mos. 16, 9. 10.
J. Møller.

**) Forklaringen over Festdagene forbigaaes her, da den er alle mine Læsere bekjendt. J. M.

Hvilke ere disse Fastedage?

1) Den syttende Dag i den fjerde Maaned. (Til Erindring om Jerusalems Erobring. See Jer. 39, 2.).

2) Den niende i den femte Maaned. (Templets Ødelæggelse. 2 Kong. 25, 8. Jer. 52, 12.).

3) Den tredie i den syvende Maaned. (Gedaljahs Faste. 2 Kong. 25, 25. Jer. 41, 2—5.).

4) Den tredie i den tiende Maaned. (Jerusalems Beleiring. 2 Kong. 25, 1. Jer. 39, 1. 2.).

5) Den trettende i den tolvte Maaned. (Esthers Faste. Esth. 4, 16.).

Hvad skulle disse Fastedage opvække os til?

Vor Vandels Bedring, og vort Gemyts Opløftelse til Gud. Joel 2, 10. Es. 58, 1—10.

Hvad forstaaes ved Glædesdage?

Vi skulle høitideligholde visse Dage om Aaret til Minde om en besynderlig Frelse, som Herren paa disse lod os vederfares.

Hvilke ere disse Glædesdage?

1) Purimfesten (פורים). See Esthers Bog 9, 27. 28.

2) Tempelsvielsen (חנוכה). 1 Macc. 4, 57—59.

Af det tredie Hovedstykke, om Haabet, ville vi kun uddrage de Sætninger, som vedkomme Jødernes Christologie (Læren om Messias).

Paa hvilken Forjættelse maae vi især haabe?

Paa den Forjættelse, at Gud Herren engang vil optage os igjen og slutte en ny Pagt med os, naar vi alle omvende os af ganske Hjerte, og ere dydige og fromme. 5 Mos. 30, 2—6. 3 Mos. 18, 18. Jer. 32, 36—40. Amos 9, 14. 15.

Ved hvem vil Gud Herren igjen optage os?

Ved Messias (Guds Salvede) af Davids Huus. Jer. 33, 14—16. Es. 11, 1—5.

Hvad vil altsaa denne Messias forrette?

Han vil føre Israel til en ny Pagt med Gud, en Kjerlighedens og Guds Kundskabs Pagt, og ved ham vil Guds Rige paa Jorden grundes. Jer. 31, 31. Micha 4, 2. Es. 2, 2. 3. Es. 11, 10.

Hvad betyder det: Guds Rige paa Jorden?

Den eneste sande Religion skal udbrede sig over den hele Jord, saa at alle Mennesker erkjende den eneste Gud, tjene ham alene og elske hinanden som Brødre. Zeph. 3, 9. Zach. 14, 9. Psalm. 22, 28. 29. Hab. 2, 14. Es. 56, 6. 7.

Hvorpaa skal Messias kjendes?

Iforveien skulle alle Forældre og Børn vorde af eet Sind, og til hans Tid skal der allevegne herske Fred og Eendrægtighed. Mal. 3, 23. 24. Mich. 4, 3. 4. Es. 2, 4. og 11, 6—10. og 65, 25.

Naar vil denne Messias komme?

Kun Herren er Dagen bekjendt; vi skulle roligen med tillidsfuldt Haab bie paa Guds Forjættelse. Zach. 14, 7. 5 Mos. 32, 34. Dan. 12, 5—10. Hab. 2, 3.

Hvad staaer i Forbindelse med Haabet paa Messias?

De Dødes Opstandelse. Dan. 12, 13.

Hvad er de Dødes Opstandelse?

Alle Afdødes Legemer skulle igjen opvækkes og forenes med Sjelene paa en for os ubegribelig Maade. Es. 28, 19. Ezech. 37, 1—10.

Hvad vil følge paa de Dødes Opstandelse?

Dommens Dag. Dan. 12, 3. 4. Joel 4, 2. 5, 4. 7. 8. 10. Es. 26, 19. Ps. 96, 12. 13.

Til Sammenligning med Ovenstaaende vil jeg nedskrive, hvad der findes om Messiashaabet saavel i den authoriserede Lærebog som i Levisons Forklaring, da rimeligviis ikkun Faa af mine Læsere have disse Bøger ved Haanden.

Lærebogen S. 36—37.

Hvad have vi efter de Lærdomme, disse Bøger (d. e. det Gl. T.'s) indeholde, endnu at haabe og hvad skulle vi forvente?

Svar. "En Forløsnings- og Opstandelsestid d. e. en Tid, paa hvilken vi skulle blive oplyste ved den Eviges Lys (Es. 60;. 19) alt Had imellem Nationerne ophøre, en evig Fred finde Sted (Es. 11, 16), alle Folkeslag i Fællesskab erkjende Sandheden og tilbede een Gud, adlyde Guds Villie og opfylde hans Bud (Zeph. 3, 9.), en Tid, paa hvilken vi skulle opvaagne fra Dødsslummeren (Es. 26, 19), saaledes som Propheterne have forjættet os det, hvortil vi kunne sætte Lid, uden her paa Jorden at kunne tydeligen begribe det. Os paaligger det at opfylde vore Pligter, at rette os efter Guds Villie, uden at den Dødelige tør vove at ville indtrænge sig i hans uendelige ubegribelige Plan (Micha 6, 8). Held den, der nærer saadant Haab, og saaledes seer Tidernes Ende imøde!"

Forklaringen S. 62—63.

"Ifølge Propheternes Forjettelser vil der engang komme en Tid, paa hvilken alle Mennesker ville modtage en større Oplysning, alle erkjende een Gud, og dyrke ham af Hjertet, Fred og Enighed vil herske i Verden, al Strid ophøre, og Guds Velsignelse vorde alle Væsener til Deel. Denne Lyksaligheds Tidsalder kunne vi da see imøde, naar vi ved Dyd og Gudsfrygt giøre os værdige til samme. Saalunde forkyndes os ogsaa Opstandelsen."

IV.

Biographier over berømte Theologer.

Ved

Udgiveren.

1.

Mindeskrift over Dr. Jeremias Frederik Reuß.

De to fortrinligste Theologer, som vort Universitet skylder Tydskland, ere: Joh. Andreas Cramer og Jeremias Frederik Reuß. Den Første har jeg allerede sat et Minde i nærværende Tidsskrift (Nyt theol. Bibl. 3die Bind); den Sidstes Liv og Levnet seer jeg mig nu i Stand til at oplyse ved Hjelp af en Mængde vigtige Actstykker, vedkommende hans Stridigheder og hans Forhold til Kongen, hvilke jeg har fundet i det Geheime Archiv. Disse Skrifter sætte os klart ind i vor Kirkes Tilstand, som den var under Christian VI; men da jeg nyligen har bekjendt-

gjort Documenterne in extenso paa Tydsk, saa vil jeg have dem, der interessere sig for samme, henvise til mit tydske Mindeskrift *), og nøies med her (for Korthedsskyld) at angive Indholdet deraf, i Forbindelse med de vigtigste Optrin af Mandens Liv.

J. F. Reuß var født i Horrheim, en liden Stad i det Würtembergske, hvor hans Fader, August Reuß, var Byfoged. Hans Moder Susanne Regina Ostertag var ogsaa en Würtembergerinde. Vor Reuß kom til Verden den 8 Dec. 1700 og erholdt hjemme en christelig Opdragelse, og i Byens Skole en saadan Underviisning, at han i sit 16de Aar ved Hertugens Gunst kunde modtage en Plads i Klosterskolen i Denckendorf. Her fandt Reuß sin ypperligste Lærer, som fik den største Indflydelse paa hans Dannelse og navnlig paa hans Religiøsitet, Joh. Alb. Bengel. Dette vide vi af det Program, som blev udstedt af Kjøbenhavns Universitet 1745, da Reuß her blev Dr. Theologiæ.

*) Jeg har tilstillet min Ven Hr. Professor Ridder Falck i Kiel dette Skrift, som formodentlig vil blive trykt i indeværende Aargang (1830) af hans Staatsbürgerliches Magazin. Men ogsaa de, som have Adgang til det tydske Skrift, ville i denne danske Bearbeidelse finde noget Nyt.

ikke Grev Zinzendorf selv — thi han var den Gang i Dannemark — derimod gjorde han i Jena personligt Bekjendtskab med Grevens Ven, Aug. G. Spangenberg, ligesom i Halle med Franke, Baumgarten og Speners øvrige Disciple. Ogsaa fik han i samme Aar en Indbydelse til Jena, hvilket jeg veed af et latinsk Brev fra Reuß til Spangenberg, dat. 13 Julii 1731. Det viser, at Reuß havde i Sinde at modtage Kaldet og haabede inden 14 Dage at erholde sin Afsked fra Würtemberg. Men da han alligevel ikke gik til Jena, maa noget være kommet i Veien; og dette var — en Indbydelse til Danmark.

I samme Maaned, da Reuß besluttede at ombytte Tübingen med Jena, forlod Grev Zinzendorf Danmark; d. 7 Julii 1731 havde han Afskedsaudients hos Christian VI i Slesvig *); og han medbragte til Tydskland, iblandt flere Ærinder, eet som her vedkommer os. "Efter Kongens Forlangende — hedder det i Zinzendorfs nysanførte Biographie, 3r Theil S. 691 — at Greven vilde anbefale ham en retskaffen og lærd Mand til Hofpræst og Professor Theologiæ, foreslog Greven, iblandt andre, nuværende

*) S. Leben des Grafen von Zinzendorf, beschrieben von A. G. Spangenberg. 3r Theil S. 696.

Cantsler i Tübingen Reuß dertil, hvem ogsaa Kongen antog; og til den Ende overdrog Greven at underhandle med ham, hvorpaa han endnu for Enden af Aaret bekom sin Vocation. Hvem de øvrige tydske Theologer vare, som Greven foreslog, veed jeg ikke med Vished; men af Kongens og hans Ministres Brevvexling har jeg erfaret, at man i dette Aar gjorde sig megen Umage for at faae den bekjendte Rambach til Kjøbenhavn. Han var selv villig dertil; men det preussiske Hof, som ikke vilde, at Halle skulde miste denne Prydelse, gjorde Vanskeligheder. Derimod var det vísselig ikke Zinzendorf, som raadte vor Konge at indbyde først Mosheim og siden Jerusalem. Den Sidstes Vocation kjender jeg kun af Grams Brevvexel: Gram var meget indtaget af Jerusalems Skrifter; men i et fortroligt Brev hentyder han dog paa Forskjellen imellem fare og parlare, hvilket uden Tvivl beviser, at han kjendte den berømte Theologs Charakteermangel, som vi først have lært at kjende af hans nyeste Biographie *). Mosheim havde allerede i Aaret 1722, da han som Professor i Kiel besøgte Kjøbenhavn, prædiket for Kong Frederik IV

*) Zeitgenossen. I den tidligere Række 1 Band 2 Abth. S. 53—54.

og Christian VI som Kronprinds. De kongelige Herskaber havde — som han selv fortæller *) — paa det naadigste hørt hans Foredrag; og fra den Tid af betragtede han sig som det Danske Kongehuses Undersaat og Borger. Intet Under da, at Christian VI let faldt paa at indbyde den store Theolog og geistlige Taler til sin Residents; men Tydskland holdt Mosheim fast, vel især fordi hans udbredte literære Virksomhed fandt det lettere der, end i Kjøbenhavn, at faae hans mange Skrifter trykte og udbredte. Jeg omtaler her, ved Siden af den lærde men pietistisk-sindede Reuß, disse tre Theologer (der ikke vare Pietister; Mosheim og Jerusalem snarere af det modsatte Parti) for at vise, med hvor stor Uret flere Historieskrivere (ikke alene Riegels, men ogsaa Nyerup) have skildret Christian VI som en Obscurant, der frygtede for Oplysning og udbredte Mørke i sit Land. Han var en from luthersk Konge; som Saadan opretholdt han den evangeliske Religion i sine Riger; men han elskede tillige — som det sømmer sig en protestantisk Fyrste — Lærdom, Videnskab og Kunst; han fremmede Oplysning i alle Stænder og var f. E. den første

*) See Mosheims Dedication til Kong Christian VI foran anden Deel af hans Sittenlehre (1738. 4to).

Konge i Danmark, som ei alene befalede paa Papiret, men som satte det igjennem, at der i ethvert Sogn skulde være i det mindste een Almueskole. Det er ganske urigtigt, at ansee Christian VI for en Pietist eller Hernhuter; han var ingen af Delene, skjøndt der var meget hos Pietisterne, som behagede ham, saasom deres alvorlige Væsen, deres Iver for at befordre sand Omvendelse, deres Uvillie imod visse Forlystelser, som ofte blive farlige for Dyden, f. Ex. Skuespil. Til Hernhuterne var hans Forhold ikke bestandigen eens; i de første Aar af sin Regjering skjenkede han Grev Zinzendorf megen Tillid; raadførte sig med ham baade om Kirke- og Skolevæsenet (ogsaa om et nyt Universitets Stiftelse i Slesvig for de tydske Provindser) og endelig om sin egen Samvittighedstilstand. Saaledes tilskrev han ham f. Ex. d. 25 Jan. 1735 for at erfare, om Bluhme havde Ret i at bebreide Kongen Haardhed imod sin Stifmoder, Dronning Anna Sophia, hvem han ikke vilde tilgive hendes Opførsel i den Tid, hun var hans Faders Mætresse *). Da det var Zinzen-

*) Et Udtog af dette mærkelige Brev har jeg givet i min Recension over Hojers Leben des Königs Friederich IV. i Dansk Lit. Tidende No. 1 for 1830. Hele Brevet vil blive trykt i Christian VItes Historie, Mnemosyne 2det Bind.

dorf, som drog Reuß til Danmark, og da Reuß stedse vedblev at ynde Hernhuterne, uden dog at slutte sig til deres ecclesiola (hans Forhold til dem var omtrent som den sidst afdøde Dr. Knapps i Halle) saa er det ikke dette Sted uvedkommende, at meddele nogle didhørende Oplysninger af Kongens utrykte Breve. Det er mig endnu en Gaade, hvad der i Aaret 1735 paa eengang gjorde Christian VI. fra en varm Ven og Beundrer til en kold ja uvenlig Bedømmer af Zinzendorf og hans Færd. Men Sagen selv er vis nok. Det har længe været bekjendt, at Zinzendorf maatte sende Dannebrogsordenen tilbage, som Kongen i Begyndelsen af sin Regjering havde skjenket ham. Men i hvor høi Grad Kongen blev fortørnet, da Greven i A. 1735 kom hid uden Tilladelse, har man ikke vidst. Det fremgaaer af følgende Brev fra Kongen til Overkammerherre Carl Adolph Pleß, Grevens gamle Velynder. Det er skrevet paa Tydsk og dateret Fredensborg d. 9 Mai 1735, saaledes lydende:

"Seddelen fra Grev Zinzendorf til Overkammerherre Pleß har jeg læst, ligesom ogsaa Sammes Svar til bemeldte Greve. Men jeg har ikke lidet forundret mig over en saa uventet Gjests Ankomst, især da jeg har ladet ham tilskrive

for et Aar siden, at han ikke maatte indfinde sig i mit Land, med mindre at han og hans Mæhriske Brødre vilde underkaste sig det herværende theologiske Facultets Examen. Jeg finder det altsaa raadeligt, at Overkammerherren betyder bemeldte Greve, hvorledes jeg paa ingen Maade kan tilstede, at han eller hans Mæhriske Brødre opholder sig længe i mit Land uden at lade sig examinere af det theologiske Facultet. Altsaa maa Greven, dersom han ikke har Lyst hertil, i to eller tre Gange 24 Timer begive sig ud af mine Riger og Lande, ifald han ikke vil exponere sig for Ubehageligheder *). — — — — Jeg forlanger snart Brev fra Grev Zinzendorf, og hvad han egentlig vil her."

Maaskee har der til denne strenge Ordre ogsaa været en personlig Grund; men den fornemste var dog vel Kongens Frygt, (vistnok især opvakt og næret af Biskop Worm) for at den Augsburgske Confession og dens Bekjendere skulde lide noget Afbræk ved de mæhriske Brødres Udbredelse her i Landet. Kongen var nemlig — som vi siden med et Brev fra ham skulle bevise — af den

*) Det Udeladte angaaer et Fruentimmer ved Navn Wedel (eller Weddel, som det skrives) og vedkommer ikke Zinzendorf.

Mening, at Hernhuterne ikke bekjendte sig til vor nysnævnte symbolske Bog, og følgelig — saaledes fortolkede han sin Konge-Eed — ikke burde taales her i Landet. Derfor de strænge Forordninger af ham imod dem, som enten selv reiste, eller sendte deres Børn til Hernhut. Herom havde Reuß en ganske anden Anskuelse. Han var en Ungdomsven af den M. Steinhofer, der gik som Præst fra Tübingen til Hernhut; og der er al Grund til at troe, at Reuß var enig med det theol. Facultet i Tübingen i at besvare det Spørgsmaal, som af Steinhofer forelagdes det, bejaende, nemlig: "Om den mæhriske Brødremenighed i Hernhut, supposito in doctrinam evangelicam consensu, kunde forblive ved dens i 300 Aar havte Indretninger og bekjendte disciplina ecclesiastica, og alligevel haandhæve sin Connexion med den evangeliske Kirke?" Reuß's Lærer, Prof. Bülfinger, bragte den 7 April 1733 det Budskab til Hernhut, at Theologerne i Tübingen i en Facultetsforsamling eensstemmigen havde fattet den Beslutning at besvare dette Spørgsmaal med Ja og at omtale Menigheden i Hernhut paa en hæderlig Maade *)." Denne

*) Zinzendorfs Leben von Spangenberg. 4ter Theil. S. 786 og 793.

Erklæring af et høit agtet Facultet var Hernhuterne saare gavnligt, maaskee ogsaa hos vor Konge, som endnu den Gang var en Velynder af Zinzendorf; men hos dem, som i Forveien vare indtagne imod denne ecclesiola in ecclesia, antændte den kun en større Ridkjærhed. Saaledes hos mange Præster i Kjøbenhavn, som just i dette Aar (1733) begyndte at ivre, endog fra Prædikestolen, imod Hernhuter og Pietister. Eftersom de tvende tydske Hofpræster, Bluhme og Reuß, ansaaes for disses Beskyttere, vendte de danske Palæologers Angreb sig snart imod dem, og fornemmelig mod Reuß, der ikke alene var kommen herind ved Zinzendorf, men ogsaa som academisk Lærer lod falde mangt usædvanligt Ord om Nødvendigheden af christen Kjerlighed selv hos de Igjenfødte, og endelig ved sin Frygt for at uddele en ubetinget Syndsforladelse gjorde sig mistænkt for Pietismus.

Men inden jeg gaaer over til at fortælle de vidtløftige Stridigheder, som derved fremkaldtes i den danske Kirke, vil jeg — da Talen her ei mere bliver om Hernhutisme — meddele det foran belovede Brev af Kongen (skjøndt det er af et senere Datum, nemlig af 25 Octbr. 1743) hvilket ingen Adresse har, men rimeligviis er stilet enten

til vor Reuß, eller til hans Ven Baron Söh-
lenthal. Oversat fra tydsk, lyder det saaledes:

"Hans Skrivelse af 21 Octbr. have vi rig-
tigen erholdet. Vi see deraf, hvad for en Bøn
de Mæhriske Brødre have anbragt i vor Frelsers
Navn. Det er os kjært, at han selv har anbragt
saadant for os. Vi fortænke ham ikke i, at han
forebringer os saadant, eftersom de have bedet
ham derom i vor allerhelligste Frelsers Navn.
Han kan være forvisset om, at vi betragte Sagen
som vigtig og desaarsag have bedet Gud, at han
heri vilde vise os hvad der er hans hellige Villie,
og efter Frem- og Tilbagetænken befinde vi, at de
Mæhriske Brødres Hensigt med denne Commis-
sion, som de udbede sig, vel torde være, at de
begjerede, igjen at sætte sig fast her i vort Land.
Vi ansee dem for fromme Folk, men som derhos
vandre noget uordentligt; en ganske aparte Sect
ere de. Hidindtil har der i vort Land, Gud skee
Lov, ikkun været een herskende Religion. Skulde
disse Folk komme herind, hvilke stedse udbrede sig
mere og mere, da frygter jeg, det vil blive An-
ledning til mange Tvistigheder og Splidagtigheder.
Følgelig indseer jeg ikke, hvorledes jeg vel kan
accordere dem den Commission, som de bede mig
om: Han kan derfor blot svare dem, at han har

anbragt deres Begjering for os, men at vi have svaret, at vi fandt det unfornødent at anordne en Commission til deres Læres Undersøgelse, da det var noksom bekjendt, at de ikke bekjendte sig til den Augsborgske Confession *), og efterdi her, udenfor Fredericia, Frederikstad, Glückstadt og Altona, ingen andre Religionsforvandte taales, saa vilde man ogsaa vanskeligen modtage dem, uden i en af disse benævnte Stæder. Hvad derimod angaaer Beskyttelse i Indien hos Hedningerne, da vilde man vel tilstaae dem denne, naar man først vidste, paa hvilken Fod de forlangte samme."

Man seer heraf, at Kongen var villig til at understøtte Hernhutternes roesværdige Bestræbelser for Christendommens Udbredelse iblandt Hedningerne. Ligesom Frederiks IV^s Missioner i Ostindien og paa Grønland understøttedes af Christian VI. med megen Iver, saaledes indledtes ved hans ovenstaaende Svar de siden udførte og endnu blomstrende Hernhutter-Missioner i Vestindien.

Foruden Reuß og Bluhme, som sikkert indlagde et godt Ord, naar der gaves Leilighed, for

*) Dette strider imod den Betænkning, som adskillige theologiske Faculteter i Tydskland havde givet Grev Zinzendorf.

de Mæhriske Brødre, havde Zinzendorf selv iblandt Hofmændene nogle formaaende Venner. Vi have nævnet Overkammerherre Pleß og Baron Söhlenthal. Den første kaldes af Zinzendorf*) hans "store Ven," og i Biskop Deichmanns haandskrevne Vita fortæller hans Søn, Carl Deichmann, at man engang under Kong Frederik IV. raadte hans Fader: han skulde kun slaae paa den pietistiske Streng for at finde Indgang hos Carl Ad. Pleß. Hvad Baron Söhlenthal angaaer, da var han baade en duelig Mand (han var en Tidlang vor Minister i England og siden Gouverneur hos Kronprindsen, Frederik V.) og en oprigtig Christen, der ikke skiftede Troesbekjendelse eller Væsen efter Hoffets Luner. Büsching, som kjendte ham personligen, forsikkrer, at han ved Frederik Vtes Hof, da de Fleste aflagde det alvorlige Væsen, var den samme som under Christian VI. **).

*) I et Brev til Iver Rosenkrands, hvilket jeg har optaget i denne Statsmands Biographie i min Mnemosyna.

**) S. Leben des Grafen von Lynar Pag. 184. Af en anden Biographie (Frøken von Ahlefelds) seer man, at Büsching kjendte Baron Söhlenthal nøie. Han fortæller der: "Ich war zu Ranzau bei dem grossen Menschenfreunde und musterhaften Christen, dem Baron von Söhlenthal 2c."

Det gjør ogsaa Reuß Ære, at denne brave Adelsmand stedse bevarede ham sit Venskab og tog sig iøvrigen af hans Sag, da han blev anklaget for Kjetterie. Men inden vi tale herom, maae vi lægge Mærke til Professor Reuß's Stilling til et andet vigtigt Partie paa den Tid, den Leibnitz-Wolfiske Skole.

I Tübingen havde Reuß drevet den Wolfiske Philosophie med Iver, og hans første Disputats i Kjøbenhavn, de usu experientiæ spiritualis in scripturarum interpretatione (holdt pro loco 1732 og trykt in 4to) røber endnu en vis, efter mine Tanker, velfortjent, Forkjerlighed for denne Philosophie, der dog blev bragt i ondt Rygte af de halliske Theologer, til hvis dogmatiske Skole Reuß bekjendte sig. Om Reuß i den Anledning maatte retfærdiggjøre sig hos Spenerianerne eller Zinzendorf, kan jeg ikke sige med Vished, da jeg intet derom har fundet i hans Brevskaber, men noget saadant antydes af en Samtidig *).

I Kjøbenhavn var den Wolfiske Philosophie ogsaa i Begyndelsen mistænkt af Mange for at lede til Fritænkerie, en Mening, som længe efter

*) S. Nachricht von dem Leben und den Schriften des Hrn. Prof. Reuß i Dänische Bibliothek. 6tes Stück. S. 694.

Hr. Pastor Grundtvig i sin Verdenskronike har søgt at retfærdiggjøre. Saaledes har jeg hørt, at vor berømte Jurist Henrik Stampe maatte lægge Skjul paa, at han paa sin Udenlandsreise havde hørt Wolf, som dengang opholdt sig i Marburg. Derimod er det mig ikke bekjendt, at Reuß havde nogen Uleilighed af den Brug, han i sine Forelæsninger gjorde af Wolfiske Definitioner og Argumenter. Men vi have et gammelt Vidnesbyrd om den Yndest, som Reuß erhvervede sig ved sit grundige Foredrag hos de flinke Studerende. Jeg sigter til Zwergius, som uden Tvivl selv havde hørt Reuß, og som melder Følgende: "Om hans grundige Lærdom, utrættede Flid og sande Gudsfrygt vidne hans Disputatser og andre opbyggelige Skrifter, saavelsom hans Collegia for dem, som med Alvorlighed vilde lægge sig efter deres Theologie, ikke alene for en Attestatses Skyld, men fornemmelig til deres Forstands og Villies Forbedring, hvorfor ogsaa den meste Part af dem, som ret vidste at skjønne paa den Frugt og Velsignelse, som de havde af hans troe Underviisning, heller havde ønsket, at han maatte være bleven længere paa sin Station her *)." Ogsaa det blev erkjendt, at Reuß

*) Sjællandske Clerese. Pag. 817.

foredrog den christelige Sædelære, som den bør, nemlig praktisk og i den ægte bibelske Aand. Fremdeles erfarer man med Glæde af Actstykkerne, at nagtet han geraadede i en dogmatisk Strid med sine Colleger Biskop Worm og Professor Marcus Wøldike, blev dog den gjensidige Høiagtelse og den collegiale Anstand derved ikke krænket. Disse tvende Mænd tilligemed Reuß udgjorde et saa lærdt og anseeligt Facultet, at selv den misundelige Riegels ei kan tilbageholde den Roes, han havde hørt af sin Fader, som forsikkrede, at man selv i Tydskland neppe fandt dets Lige. Siden kom Pontoppidan til, som fordunklede dem alle, vel ikke i Grundighed, men ved sine Skrifters Mængde og Brugbarhed. Den kyndige Suhm erklærer nemlig Holberg og Pontoppidan for de gavnligste Skribenter, Danmark eiede i det 18de Aarhundrede. Worm var mere bekjendt som lærd Kirkehistoriker (ogsaa som geistlig Taler) og Wøldike som stor Orientalist. Af Charakteer var Wøldike mild og venlig; Worm myndig og bydende; Pontoppidan — som fra 1738 til 1747 var Reußes Collega og ligesom han tillige Hofpræst — var ogsaa Pietismen hengiven og formedelst sin Gudsfrygt meget yndet af Christian VI. Hersleb, der i Aaret 1737 suc-

ceberede Worm saavel paa Bispestolen som i Faculteter, betraadte i Dogmatiken og Kirketugten en Middelvei, og mæglede — omtrent som Baumgarten i Halle — en Nærmelse imellem det gammeldags orthodoxe (Wittembergske) Partie og Speners Tilhængere, iblandt hvilke Reuß, Bluhme og Pontoppidan vare de betydeligste. Hersleb havde allerede som Biskop i Christiania været en ivrig Befordrer af Confirmationen, hvis Indførelse i Danmark og Norge (ved en Kongl. Forordning 1736) aldeles ikke var efter Biskop Worms Hoved. Af de vigtige anteacta i denne Sag, som gjemmes i det danske Cancellies Archiv, har jeg seet, at Worm gjorde mange urimelige Indvendinger imod denne skjønne og gavnlige ritus; han befrygtede, at Almuen derover vilde blive urolig og uvis i sin Christendom, og da han ikke kunde faae Forandringen aldeles forebygget, vilde han i det mindste have den udsat. Ligesom disse Indsigelser geraade Biskoppen til Skam, saaledes geraader det Bluhme og Conferentsraad Schrøder, Kongens Ungdomslærer, til megen Ære, at de stemte Kongen for Confirmationen og grundigen gjendreve Worms Indvendinger. Reuß yndede sikkert, som Spenerianer, den opbyggelige

Skik, skjøndt jeg ikke har fundet nogen Erklæring af ham derom.

Efter den stridbare Worms Død levede Reuß i den bedste Forstaaelse med alle sine Colleger, og saa med Dr. Woldike, som creerede ham til Doctor Theol. og ydede ham al den Roes, han fortjente. Suhm har i sine samlede Skrifter 10de Deel efterladt os nydelige og troe Miniatur-Portraiter af alle disse Theologer. Hvad han siger om Pontoppidans Pietisme, gjælder ogsaa om Reußes: "Stridighederne i den danske Kirke og det forhadte Navn Pietist gjorde Pontoppidan Skade. I Grunden vare dog Pietisterne de meest moderate, ihvorvel de undertiden ogsaa skeiede ud, og bleve hidsige ved de Andres Forfølgelse og Modsigelse; men vi ere Alle Mennesker og ufuldkomne. Endeligen lagde Stormen sig, og Luften blev derved renset og stille; og kunde den gode Pontoppidan derefter sige, da han døde: Jeg døer i Jesu Tro *)." Det er sjeldent, at man i Kirkehistorien saa tydeligen som her erkjender, hvilken Nytte den sande Religion har havt af langvarige Stridigheder. Desto roligere kunne vi nu betragte disse, efterat have tilføiet den Bemærkning, at Reußes øvrige

*) Suhms Skrifter. 10de D. Pag. 32.

Colleger i det theologiske Facultet vare enten Mænd af ringere Betydenhed, saasom Seydlitz og Søren Bloch, eller de sad der kun en kort Tid med ham som den djerve Peder Holm. Enhvers Embedstid kan erfares af den Oversigt som jeg har leveret i dette Tidsskrift (5te Bind, see især Side 152 og 153).

Hvad da nu de pietistiske Bevægelser i Danmark angaaer, er det aldeles urigtigt at udlede dem fra Kong Christian VItes individuelle Stemning. De vare begyndte allerede i de første Aar af Frederik IVdes Regjering, og flere af denne Konges Theologer vare — ligesom siden Christian VItes tre tydske Hofpræster — Speners Lære og Yndlingsinstitutioner aldeles hengivne, saasom Conradi og Lütkens (den Sidste er egentlig Ophavsmand til Missionsanstalterne under Frederik IV). Desuagtet havde Biskop Worm tidligen udvirket af Frederik IV. Forbud imod alle Conventikler (collegia pietatis) hvorpaa man især kjendte Pietisterne. Christian VI. yndede heller ikke disse; i det mindste ikke som Lovgiver; thi allerede den 5 Febr. 1732 afgik kongelig Ordre til Kjøbenhavns Magistrat og Politiemesteren om, "at Ingen maa holde Forsamling i deres Huus for at udtyde den hellige Skrift, da saadant har

givet Anledning til adskillig Uorden og Tumult, men Alle og Enhver skal søge Kirken, hvor det rene Guds Ord offentligen bliver lært og forklaret;" og samme Dag udstedtes Rescript til Biskop Worm, "at lade kalde for sig alle Kjøbenhavns Præster, og i Hans Majestæts Navn befale dem, ei at tale enten for eller imod de Folk, som holde deslige Forsamlinger *)." Men intet af disse Forbud blev strængt overholdt; begge Dele fandt Sted, som senere Rescripter bevise. Ei alene i Kjøbenhavn, men ogsaa i nogle mindre Stæder, f. Ex. Hillerød **), holdtes religiøse Forsamlinger hos disse Borgere. Ligesom man her skjendte paa de ubodfærdige Præster, saaledes tillode nogle Præster i Kjøbenhavn sig igjen at skjende paa Schismatikerne. Kongen søgte at berolige Gemytterne ved at opmuntre til Fred, og ved — saavidt muligt — at bortskaffe Gjæringsstoffet, hvortil

*) Begge Rescripter har jeg fundet i Cancelliets Sjællandske Tegnelser No. LXVII.

**) I Aaret 1742 blev det befalet Hofmarschal Gram og Hofpræst Bluhme at give Præsterne i Hillerød en Irettesættelse, fordi de ikke havde brugt den fornødne Forsigtighed ved en (pietistisk) Forsamling, som var holdt der hos en Vognmand, og hvor adskillige Skolediscipler havde indfundet sig. Sjæll. Tegnelser. No. LXXII.

jeg især regner Stridsskrifter. Under 12 Febr. 1733 fik f. Ex. Politiemesteren i Kjøbenhavn Ordre at lade Boghandler Lossins tiltale, fordi han havde divulgeret et Skrift, kaldet Wohlgegründete Antwort auf die Anfrage eines gewissen Fürstlichen Raths, die pietistischen conventicula in Copenhagen betreffend. Overkammerherre Pleß havde gjort Kongen opmærksom paa dette Skrift, hvis Forfatter uden Tvivl var i Hertugen af Holsteen-Kiels Tjeneste.

I dette urolige Aar (1733) blev Professor Reuß for første Gang — saavidt jeg veed — opfordret af Kongen til at afgive Betænkning i en kirkelig-pietistisk Sag. Spørgsmaalet angik en Præsts Ansøgning om at maatte fritages for at sidde i Skriftestolen og uddele Absolution, idet han forresten vilde vedblive at være Guds Ords Tjener. Den Ansøgende var den bekjendte Capellan Holst, ved Trinitatis Kirke, en Stifsøn af Prof. Hans Gram. Enhver som kjendte Reußes Grundsætninger, maatte kunne forudsee, hvorledes han vilde besvare dette Spørgmaal. Thi ligefra Speners første Fremtræden var denne Sag ofte bleven debatteret i Tydskland; og skjøndt ikke alle Pietister yttrede sig eens om Skriftemaalet, vare Alle dog enige i, at Præsten ikkun

burde tildele Syndsforladelse under Betingelse af Tro og Bedring. Spener selv skrev herom *): "Denne Klage føre næsten alle samvittighedsfulde Præster, at de ansee Skriftestolen for deres største Byrde, ja Mange længes efter at forlade samme, ligesom jeg selv er hjertelig glad over, at jeg nu ikke har mere dermed at gjøre." Da en af hans fortroligste Disciple, Johan Caspar Schade, Præst i Berlin, offentligen iverede imod Skriftestolen og f. Ex. kaldte den en Helvedesdyd, saae Spener sig forpligtet til (A. 1697) at holde tvende Prædikener om det evangeliske Skriftemaal, hvori han viste, hvor ugrundet Menneskenes Tillid var til Syndsforladelsen, naar de ikke omvendte sig. Spener foreslog tillige den preussiske Regjering — hvad den ogsaa tog til Følge — at lade det staae Enhver frit for, om de vilde gaae til Skrifte efter gammel Vedtægt, eller blot høre en Forberedelsesprædiken og derpaa, efter modtagen Absolution i almindelige Udtryk, gaae til Guds Bord. Derved beroligedes de ængstelige Samvittigheder i Berlin **).

*) Speners letzte theol. Bedenken. 3ter Th. S. 723.

**) Jvf. Schröckhs christl. Kirchengeschichte seit der Reformation. 8ter Th. S. 280.

Af Reuſſes udførlige, i mit tydſke Mindeſkrift optagne, Erklæring vil man ſee, at han ganſke traadte i Speners Fodſpor, og meget opmuntrede Kongen til at bevilge Holſts Anſøgning, hvilket da ogſaa ſkede; thi under 28 Nov. 1733 befalede Kongen Univerſitetet at kalde en anden Capellan iſtedenfor Peter Nic. Holſt, efterdi han i en Memorial af 12 Novbr. havde andraget for Kongen, "at han endnu fremdeles plages af den Frygt, han bær for at imodtage de Ubodfærdige i Skrifteſtolen og dermed at bane Veien til uværdigen at annamme det høiværdige Alterens Sacramente." Tillige blev det Holſt tilladt fremdeles ſom tilforn at beſørge Aftenſangs-Prædiken og dens catechetiſke Repetition. Kort Tid efter underhandlede Reuß hos Kongen om en lignende Bevilling for Enevold Ewald, Præſt ved Waiſenhuſet. Den ham givne Diſpenſation er af 25 Januar 1734 *). I denne Sag fulgte Kongen uden Tvivl ligeſaa meget ſit eget Hjertes Stemme, der talede høit for Samvittighedsfrihed, ſom Prof. Reuſſes Raad. Han lod ſig ikke rokke af juridiſke Betænkeligheder, ſom f. Ex. de

*) De hidhørende Actſtykker har jeg alt meddeelt i Nyt theol. Bibl. 2det Bind S. 315—319 af Univerſitetets Archiv.

vare, Iver Rosenkrands meddeelte ham i et Brev af 2 Octbr. 1733, hvori han yttrer sin Frygt for, at Kongens Hensigt ei vilde opnaaes, men at snarere det Modsatte vilde blive Virkningen af den Mildhed, hvormed Hans Majestæt behandlede de Folk, der erklærede sig offentligen som Holst imod de i Menigheden antagne og af Stadens Love authoriserede Meninger *)." Desværre gik denne Frygt i Opfyldelse (uden at vi dog derfor tage vor Roes over Kongens Mildhed tilbage). Holst var, ligesom Schade, en hæftig og vild Ivrer, der vedblev fra Prædikestolen at tale haanligen om Skriftemaalet, hvorfor han omsider ved en Provsteret den 5 Febr. 1735 blev dømt fra sit Lærer-Embede og forviist udaf Landet; dog vendte han siden med kongelig Tilladelse tilbage, opholdt sig indtil sin Død i Ribe, og gjorde sig der yndet ved at undervise Børn; thi ogsaa han var, ligesom Berlineren Schade, en ivrig Catechet. Ewald derimod, vor store Digters Fader og Forfatter af den bibelske Concordanz, var ligesom Reuß en sindig, lærd og sagtmodig Mand; af den ham tildeelte Bevilling udsprang derfor ingen Uleilighed.

*) Brevet vil læses in extenso i Rosenkrands's Levnet i min Mnemosyne.

Samme Dag, som Reuß indberettede til Kongen Udfaldet af sine Underhandlinger med Ewald (den 9 Januar 1734) overleverede han tillige en Ansøgning, hvori han udbad sig selv som Hofpræst en lignende Bevilling, enten saaledes, at han paa Grund af sine mange Forretninger aldeles fritoges for at sidde i Skriftestolen, eller dog, at det tillodes ham, paa Grund af hans Samvittighedsskrupler, ikkun at antage saadanne Skriftebørn, om hvis christelige Tænkemaade han var overbeviist. Det Sidste blev ham af Kongen bevilget, og det saa hastigen, at Kongen derom neppe har raadført sig med Nogen. Kongens Svar er nemlig skrevet tre Dage efter Ansøgningens Indlevering. Men Læseren vil uden Tvivl vide mig Tak for selve Brevene (hvilke gjemmes i Geheime-Archivet). De lyde saaledes i dansk Oversættelse, det første dog noget forkortet. Reußes Brev er dateret den 7de Januar 1734.

I en Indledning fortæller Dr. Reuß, at han hidindtil havde været fri for at sidde i Skriftestolen, uden at Mossin eller nogen Anden skulde kunne sige, at han derved havde foraarsaget mindste Anstød, Uro eller Bevægelse. Reuß havde modtaget det tredie Hofprædikant-Embede i det Haab, at han kunde blive fri for at modtage

Skriftebørn, da dette Embede længe havde været ledigt og de øvrige Præster vare tilstrækkelige til at forrette Skriftemaalet. Men nu blev han, uden sin Brøde, nødt til at flye hen til Kongens Naade. "Saa vil jeg da i Guds Navn, vedbliver han, nedlægge min Bøn for Eders Majestæts Fødder og kortelig anføre nogle Grunde dertil. Hvor ofte og hvor nøie jeg for Gud overveier Jesu Ord (Joh. XX, 22. 23.), en Christi Tjeners hele Embede og en Huusholders Pligt, saa kan jeg ikke see eller finde andet, end at Guds Villie er denne: Jeg tør og kan ikke med god Samvittighed absolvere Nogen, førend jeg med god og tilstrækkelig Grund veed og troer, at han med en sand Sindsforandring har vendt sig til Gud og af Hjertet troer paa Jesum Christum. Vilde jeg altsaa absolvere Folk, som jeg enten ikke kjender med Hensyn til deres Sjels Tilstand, eller som ved deres Liv og Vandel tydeligen nok vise, at deres Hjerte endnu hænger ganske ved Verden og Synden, ikke ved Gud og Jesum, da skulde jeg forsynde mig grovelig imod den allerhelligste Gud. Thi naar jeg 1) forkyndte En hans Synders Tilgivelse med virkelig Application paa hans Person, uden at jeg troede, at hans Synder i Sandhed bleve ham tilgivne, eller hvis jeg

tænkte ved mig selv: han staaer som en Uomvendt endnu under Guds Vrede, saa handlede jeg eo ipso imod mit eget Vidende og min Samvittighed; jeg talede da eet og tænkte et andet; jeg var ikke sanddru og redelig; ja jeg blev for Gud befunden som en Løgner. 2) Skulde jeg under saadanne Omstændigheder udtale Absolution som i Guds Navn, da løi jeg jo Gud paa; thi jeg lyver Gud noget paa, naar jeg siger En noget som Guds Ord og Villie, uagtet jeg befrygter eller veed, at det, som jeg siger, ikke er Guds Mening og Villie; eller naar jeg ingen Befaling har af Gud og jeg dog foregiver, at jeg gjør det ifølge Guds Befaling. Og just saaledes handler jeg, naar jeg i Guds Navn absolverede En, som endnu ikke havde gjort sand Bod, og som jeg i mit Hjerte ansaae for et uomvendt Menneske. 3) Vilde jeg i saadant Tilfælde endog sige: jeg sidder og taler i Guds Sted, da skulde jeg falskelig og imod bedre Vidende og min Samvittighed anmasse mig en guddommelig Autoritet paa en næsten afgudisk Maade. 4) Og om jeg endog tilsagde Alt under det udtrykkelige Vilkaar af sand Bod, saa kunde jeg endda ikke retfærdiggjøre mig for Gud, eftersom Absolutio conditionata efter den daglige Erfarings Vidnesbyrd har

hos alle Uvidende og Ugudelige (med hvilke man jo ogsaa her har at gjøre) netop samme høiskadelige Effect og sjælefordærvende Virkning, som Absoluta. 5) Endelig tør jeg heller ikke tænke, jeg har for min Deel gjort nok, naar jeg tydeligen viser mit Skriftebarn, at han ved min Absolution ikke faaer Syndstilgivelse anderledes end forsaavidt han staaer i sand Bedring; misbruger han siden min Absolution til sin Tryghed og til en falsk Trøst, saa har jeg desaarsag intet Ansvar; jeg absolverer ham paa hans egen Resico. Skulde da vel en Læge, som gav sin Patient Gift, være uskyldig, fordi Patienten af Uvidenhed eller Ondskab havde forlangt den af ham? Lægen skal jo ikke rette sig efter Patientens Villie, men efter det, som hans Tilstand udfordrer. Ligesaa lidet tør en Guds Tjener rette sig efter uvidende eller onde Menneskers Begjæring, men efter sin Herres Befaling og Instruction. Han, og ikke hans Skriftebarn, skal være ansvarlig for, hvorledes han som Huusholder bruger sine Midler; ja han skal troligen bruge dem saaledes, at Sjelene kunne forlade sig paa ham som èn forstandig og tro Huusholder og Christi Tjener."

Paa disse Grunde ansøgte Reuß, som jeg ovenfor bemærkede, om at fritages aldeles for at betjene Skriftestolen, men skulde Kongen ei ville bevilge ham en total Fritagelse, saa udbad han sig Tilladelse til at maatte antage i sin Skriftestol kun ganske Faa, og betjene disse i Skriftestolen, ikke efter en almindelig fastsat Formular, men saaledes som han fandt, efter en alvorlig og nøiagtig Undersøgelse, at det passede med hver Enkelts aandelige Tilstand. Han haaber saa meget desto vissere at faae sin Bøn opfyldt, da Menigheden ikke i saa Henseende behøvede hans Tjeneste, og han desuden havde Arbeide nok, især ved Universitetet, hvor han fik stedse mere at bestille, ligesom han intet høiere ønskede, end at Gud vilde skjenke ham de Studerendes Hjerter og velsigne hans Arbeide paa dem.

Kongens Svar meddele vi fuldstændigen: "Efterat Vor Hofpræst og Professor ved Vort Universitet Jer. Fr. Reuß allerunderdanigst har forestillet os og bedet os, at vi ville fritage ham for Skriftestolen, efterdi han gjør sig nogle Skrupler over samme; ogsaa som Professor ikke har megen Tid til at holde Skriftemaal, saa have vi efter modent Overlæg af Sagens Omstændigheder fundet for godt og ville, at han skal have

Frihed og Magt til ikke at antage andre Skriftebørn end dem, han troer at være retskafne, ogsaa skal han have Magt til at omgaaes med dem i Skriftestolen som han selv finder for godt, uden at binde sig til en vis Formular, men blot rette sig efter de Sjeles Tilstand, hvilke han har for sig, straffe de Ryggesløse og trøste de Anfægtede, efter den hellige Skrift. I øvrigt vil bemeldte vor Hofpræst i sit offentlige Foredrag ikke forebringe andet, end hvad der stemmer overeens med det rene guddommelige Ord og den uforandrede Augsburgske Confession, ogsaa, saavidt det staaer til ham, forholde sig stille, paa det ikke Tvist og Uorden skal opstaae i Kirken af denne Vores ham tildeelte Concession.

Givet Frederiksberg d. 12 Januar 1734."

Den sidste Formaning havde ikke sin Grund i noget Forsøg fra Reusses Side paa at opvække Uro (han var en saare sindig og stille Mand) men i Kongens daglige Beskjæftigelse med de kirkelige Tvistigheder i Kjøbenhavn. Disse havde just paa denne Tid naaet den høieste Spidse, og Kongen tog saa levende Deel deri, (thi det angik hans Undersaatters Salighedssag) at han med egen Haand har gjort Udtog af den nedsatte Commissions Forhører. Jeg vil deraf meddele Følgende:

1733 d. 15 Dec. vare atter Alle i den Kongl. Commission forsamlede. De 3 befalede Spørgsmaal *) forelagdes enhver Geistlig. Provst Reenberg svarede: ad 1. Ja.

ad 2. Han holdt for, at alle Troens Artikler vare anfægtede, fordi den ene flyder af den anden.

ad 3. Han havde at klage deels over Bøger, trykte i Waisenhuset, saasom: det aandelige Speil og Christlich Lebens Anfang Pag. 72; deels over Personer, nemlig: Hr. Ole Hersleb, Præst til Varton og en Broder til Biskoppen, Hr. P. Nic. Holst, Hr. Geert Hansen, Hr. Søren Lintrup, Mad. Wolf. Hr. En. Ewald, Mag. Spangenberg (denne Grev Zinzendorfs Ven maa altsaa have været i Kjøbenhavn). Andre Præster nævnede de samme Personer, og Mag. And. Bredenberg gjorde det med Tillæg: at han klagede over Hersleb, Holst og Ewald for Skriftestolen (som de ikke vilde beklæde) over Geert Hansen formedelst Læren von der Wiederbringung aller Dinge,

*) Disse vare: 1. Om de havde noget at klage. 2. I saa Fald, hvilke Troesartikler de meente at overtrædes af Pietisterne. 3. Hvilke Bøger eller Personer de havde at besvære sig over.

d. e. ἀποκατάστασις τῶν πάντων, dengang et Yndlingsthema blandt endeel Spenerianer. Mærkeligt, at Ingen her klagede over Reuß, om hvem det dog del maa have været bekjendt, at han havde Skrupler over Syndsforladelsen i Skriftestolen. Men han var ikke den eneste af Universitetets Lærere, som havde det. Vi vide det samme om Pontoppidan, som i sin Pastoraltheologie skriver *): "I Sandhed er det meget betænkeligt at absolvere absolute, eller, som Ritualets Forskrift siger, ikke med Vilkaar, da dog alle Guds Naadeløfter baade i det Gl. og N. T. bestandig findes bundne og limiterte sub conditione pœnitentiæ et fidei. Uden dette Vilkaar lover Herren intet; hvor vil da hans Tjener gaae videre end han selv, foruden at bryde sin Troskab? I Prædiken bliver det altid ret; hvorfor skulde det da i Skriftemaal, efter menneskelig Indretning, være uret? Enten Absolutionen skeer i Skriftestolen eller andensteds, da er den jo intet andet end Evangelii Forkyndelse." Her have vi i en kort Sum de Grunde, som Reuß vidtløftigen udviklede for Kongen; og enhver maa vist nok give disse Mænd Medhold, naar Talen er om en Hovedregel, eller den sædvanlige Fremgangs-

*) Vid. Collegium pastorale practicum. pag. 534.

maade ved Absolution, og Pontoppidan selv indrømmer i det samme Skrift (Side 542) at der gives Omstændigheder, hvorunder Undtagelse bør finde Sted, da en limiteret Absolution ganske vilde forfelle Hensigten; ja han anfører Exempel paa en saare ængstet Synderinde, som han endog i sit Huus havde ladet knæle, hvorpaa "han absolverede hende med samme Ord og Haands Paalæggelse som ellers i Skriftestolen, men uden mindste Condition, som her havde været heel skadelig."

Med saadanne milde Pietister som Reuß og Pontoppidan var det ikke vanskeligt at komme ud af det. Disse tvende Theologer paa den ene Side, og Marcus Woldike og Hersleb paa den anden, skyldes det vist ogsaa for en stor Deel, at de saa hæftigen begyndte pietistiske Stridigheder i Danmark inden kort Tids Forløb bleve bilagte. Men ei mindre har Kirken at takke den retfindede og i Sandhed evangeliske Konge, saavelsom hans brave Ministre, begge Plesserne, Iver Rosenkrands, Johan Ludvig Holstein, Frederik Danneskjold Samsøe og Schulin, der alle — skjøndt uenige om Pietismens Værd — vare i Sandhed gudfrygtige Mænd og besjelede af en christelig Aand. Derved afværgedes

en stor Ulykke for Kirke og Stat, hvilket vi, deres Efterkommere, saa meget mindre bør overse, som det Onde, der forebygges, efter Tingenes Natur ei lettelig falder i Øinene. Den Maade at absolvere paa, som nu de fleste Skriftefædre bruge i vort Land, nemlig under Betingelse af Tro og Forbedring, forskriver sig fra Christian VIte Tid. Thi skjøndt der ingen Forandring foretoges med Ritualet, tillodes det dog de Præster, som forlangte det, at bruge en betinget Formel ved Absolutionen istedenfor den absolute. Nogle mærkværdige Exempler med jydske Præster har jeg bekjendtgjort i dette Tidsskrift (Nye Række. 2det Bind S. 319 fg.). Den dem givne Dispensation er af 11te Nov. 1745, og beviser saaledes, at Meningen af Rescriptet 6 August 1745 — hvorved det indskjærpedes Præsterne at blive i Almindelighed ved Ritualet — ikke var, i Fremtiden at nægte Dispensationer hvad Absolutionen angaaer. Men da det navnligen var Reuß, som anbefalede Kongen denne vise Fremgangsmaade, burde denne Materie ikke forbigaaes i hans Biographie.

I samme Aar (1734) da Reuß fik Tilladelse til at holde Skriftemaal efter sin Samvittigheds Tilsagn, maatte han udholde et dobbelt Angreb

paa sin Orthodoxie: 1. i Februar af Præsten Mossin, en lærd Geistlig, der som Præst ved Trinitatis Kirke var mange Studenters Skriftefader, af hvilke han undertiden hørte Klager over Prof. Reusses Collegier. Mossin, en ivrig Forfægter af den wittembergske Dogmatik, gjorde sig Skrupler derover, anklagede ham for Commissionen, og yttrede i sit skriftlige Indlæg det Ønske, at Reuß vilde afgive en Erklæring om Meningen af sine anstødelige Talemaader, hvorved han kunde skaffe Mossin Ro og befrie sig selv for Mistanke om Heterodoxie. Magister Mossin er bekjendt som en ubesindig Ivrer, der ogsaa tilsidst gjorde sig selv ulykkelig derved *); alligevel kan jeg ei

*) Som Sognepræst ved Nicolai Kirke erklærede han i en Prædiken (d. 4 August 1737) de ved samme Menighed ansatte Catecheter Andreas Balslev og Henr. Rehling for falske Lærere og deres Lærdom, som de i 4 Prædikener i hans Paahør havde foredraget, for en falsk og djævelsk Lærdom. Da han droges til Ansvar derfor, undskyldte han sig deels med sin Nidkjærhed for Guds Ære og Menighedens Forvaring imod al Sjæle-Fare, deels med sin Embedseed, som forbandt ham til at bestride al falsk Lærdom; men da den anordnede Commission — bestaaende af Grev J. L. Holstein, Biskop Dorph, Prof. Theol. Leth og Provst M. Hvild — fandt, at Catecheternes Lære stemmede overeens med Guds Ord og vore symbolske Bøger,

skjønne rettere end, at han handlede ærligt og aabent ved sine Denunciationer. Reuß ikke mindre ved sit Forsvar, som han afgav til Commissionen d. 13de Februar. Desuden valgte han just en af de paaankede Theses til Gjenstand for sin næste Disputats, som han skulde holde i Mai 1734. Men derved geraadede han 2. ulykkeligviis i Strid med sine tvende anseelige Colleger, Biskop Worm og Prof. Woldike. Den Sidste vægrede sig, som Facultetets Decanus ved at sætte sit imprimatur paa Reußes Disputats, fordi han deri fandt adskillige Talemaader, der efter hans Mening stred imod vor Kirkes symbolske Lærebegreb, og Biskop Worm var af samme Tanker som Woldike. I mit tydske Mindeskrift har jeg optaget de vidtløftige Actstykker in extenso; her vil jeg indskrænke mig til at uddrage Hovedmomenterne. Hvad der især stødte Woldike, erfares af disse hans Ord (i et Brev til Worm af 10 Mai 1734): "Men fremfor Alting kan jeg aldrig approbere den thesin pag. 7:

blev de frikjendte, men Mossin dømt til at have sit Kald forbrudt og desuden betale ad pios usus 350 Rdl. Denne Dom blev af Christian VI confirmeret d. 2 April 1738. See Documenterne in extenso i Hesperus 8 Bind 5te Hæfte, og et Udtog af Sagen i Nyt Aftenblad for 1825 No. 52.

Hinc Christianus pro Deo habet et colit, nec alium agnoscit nisi eum, qui est pater Jesu Christi Joh. 17, 3. Eph. 1, 3. Col. 1, 3. Thi saadan som den ligger for Øine, nægtes derved Guds Søns og den H. Aands Guddom, eller at [illegible]ære Deus summus et æternus a parte ante. Det Ord: pater Jesu Christi, kan ikke antages essentialiter, men ikkun personaliter; og her siges: Christianus pro Deo habet et colit, nec alium agnoscit nisi eum qui est pater Jesu Christi; det vil sige saameget: Quicunque est alius quam pater Jesu Christi, eum Christianus pro Deo non habet, colit vel agnoscit. Nu lærer Skriften os, at filius er alius a patre Joh. 5, 32. og den H. Aand alius a filio Joh. 14, 16. Skulde man da ikke kjende, holde og dyrke Sønnen og den H. Aand for sand Gud?"

Dette var ogsaa een af de theses, som havde forarget Mossin; og den var rigtignok mere skikket til at misforstaaes, og følgelig at paaankes, end de øvrige som Mossin havde uddraget af Reuss's haandskrevne Collegium over Moralen. Vi ville til Exempel levere den første tilligemed Reuss's Svar derpaa. Den lød saaledes: Has esse syrtes theologiæ moralis Studioso vitandas 1. intempestivum Pietismi odium. 2. præposteram Fa-

naticismi fugam. 3. macilentum moralismum cum jejuno literalismo conjunctum. Man skulde synes, at de tilføiede Epotheter intemp. og præpost. maatte berøve denne Paastand enhver Braad; alligevel følte Moskin en saadan i sit altfor ømme Sind. Men Reuß søgte at tilfredsstille ham ved denne Forklaring (afgiven d. 13 Febr. 1734): "Jeg taler her om et utidigt Had til Pietismen; men siger dermed ikke at ethvert Had til Pietismen (naar man derunder forstaaer vildfarende Lærdomme) er uret eller utidigt. Paa samme Maade taler jeg om Fanatismen. Man maa vogte sig for den og flye den med al Flid; men man bør ogsaa see til, at man ikke gjør det paa en forkeert Maade. Det skeer desværre ofte, at man under Paaskud af at vogte sig for den saakaldte Pietismus gjør alt Alvor og al Iver for sand Gudsfrygt og praktisk Christendom mistænkt; det skeer ogsaa ofte, at man af Frygt for Fanatisme anseer Alt, hvad der læres om det indre, aandige Liv og om de indre Bevægelser, for farligt. Disse ere de Afveie, for hvilke jeg her har advaret. En mager Moralismus kalder jeg det, naar man handler om Dyder og Pligter uden Christus, uden at bekymre sig om Troens og det deraf i Gud fremgaaende nye Livs Grund.

Dette er en Feil, som ikke alene er meget almindelig hos Arminianerne og engelske Lærere, men som ogsaa i vor Kirke og andensteds findes. En overfladisk Literalismus kalder jeg den Afvei, naar man i Skriftens Fortolkning ikke seer nok paa Sagen selv og paa Lærdommenes sande Analogie, men bliver med sin blot-grammatikalske og philologiske Kunst hængende i Ordene alene. Dette er jo lutter farlige Afveie; desaarsag har jeg agtet det fornødent, udtrykkeligen at advare dem derfor, som ville have en grundig og rigtig Kundskab om den praktiske Christendom."

Saalidet Nogen kan finde Fanatismus heri, saalidet burde man paa Grund af den anden ovenanførte Thesis forudsætte en sociniansk Tendents hos Reuß, efterat han (i Forsvaret mod Mossin) havde afgivet følgende Oplysning af de rigtignok tvetydige Ord: "Jeg lærer Cap. 9, Thes. 13: en Christen har og kjender ingen anden Gud end den, som er Jesu Christi Fader. Ere disse da ikke skriftmæssige Sætninger og Talemaader: Jesu Christi Fader er den eneste sande Gud; Gud er Jesu Christi Fader? (2 Cor. 1, 3. Eph. 1, 3. og 3, 14. Col. 1, 3. — 1 Pet. 1, 3.). Dog jeg vil udførligen tilkjendegive hvad jeg her

lærer. Spørgsmaalet er: Hvilket er det Navn, som i det N. T. i Særdeleshed tilhører Gud, for at adskille ham fra alle falske Guder. I det Gl. T. heed det Abrahams, Isaaks, Jacobs Gud. Men nu er dette ikke mere den sædvanlige Benævnelse; en Christen kjender Gud efter en langt herligere Charakteer; hans Hovednavn (om jeg saa maa sige) er nu i det N. T. at han hedder Jesu Christi Fader. Grunden dertil er vel denne: Gud har i enhver Oeconomie aabenbaret sig paa en færegen Maade; og derefter har han ogsaa ladet sig kalde. Derfor hedder han i det Gl. T. hos Jøderne Abrahams, Isaaks og Jacobs Gud. Isaak siger: min Fader Abrahams Gud (Gen. 25, 24); Jacob siger: min Fader Isaaks Gud (Gen. 48, 15); alle Israeliter og det hele Folk siger: vore Fædres Gud (Ap. G. 3, 13) eller Abrahams, Isaaks og Jacobs Gud. (Exod. 3, 15), eller og: den Gud, som harført os ud af Aegypten (Ps. 31, 11) o. s. v. Men de Christne sige: vor Herres Jesu Christi Fader. Saaledes tale vi med Skriften og adskille den eneste sande Gud fra alle falske Guder (ligesom Joh. 17, 3) men vi vide derhos, at i det eene guddommelige Væsen ere tre Personer. Men en Socinianer siger: Faderen er alene Gud, og

udelukker dermed baade Sønnen og den H. Aand. Gud bevare os for en saadan Vildfarelse og for alle falske Lærdomme."

Det maa antages som afgjort, at disse Oplysninger, afgivne til Commissionen i Februar, vare Reuß's Colleger bekjendte: de kunde da vel dermed have ladet sig nøie. Men paa den anden Side maa det betænkes, at Tiden var nøieregnende, især med de theol. Professorers offentlige Disputationer; og da Reuß's Thesis — saa uskyldig som den er efter hans Forklaring — kunde modtage en vrang og anstødelig Betydning, bør det ei forbitre os imod hans Colleger, at de ønskede den anderledes udtrykt, ligesom der vel ogsaa paa et og andet af de øvrige paaankede Steder kunde være noget at rette. Men da Reuß strax fandtes villig dertil, havde de unægteligen Uret i, at de ikke vilde tilstede ham i tilføiede Noter at retfærdiggjøre sine Phraser. Deri spore vi Biskop Worms os desuden bekjendte Herskesyge. Ham var det da rimeligviis ogsaa, som søgte at bibringe Kongen den Mening om Reuß, at han, uagtet de givne Forklaringer, var en Krypto-Socinianer. Det har visnok ei lidet rystet vor gudfrygtige Konge at høre sin yndede Hofpræst saaledes benævnet; men til Lykke for Reuß elskede

Christian VI Retfærdighed ligesaa høit som han hadede Kjætterie. Hån dømte derfor ikke Reuß uhørt; og Reuß kom Kongens Ønske om Retfærdiggjørelse paa den oprigtigste Maade imøde. Under 6 Sept. 1734 indsendte han til Kongen, igjennem sin Velynder Baron Sølenthal, alle Actstykkerne (de gjemmes endnu i Archivet, skrevne med Reuß's egen ziirlige Haand) og et udførligt Brev, hvoraf Slutningen lyder saaledes (oversat fra Tydsk): "Den høieste Nød tvinger mig til allerydmygst at forelægge Deres Kgl. Maj. disse mine Omstændigheder og at bede deres Maj. at de vil behage allernaadigst efter Deres egen dybe Indsigt at bedømme dem, og efter Deres allern. Godtbefindende at lade dem undersøge og da dømme: Om den af mig af Hjertensgrund afskyede Socinianisme eller Fanatisme med nogen Ret kan imputeres mig? Om det, som er blevet lastet i min Dissertation, er af den Beskaffenhed, at jeg dermed har fortjent paa en saadan Maade at prostitueres som offentlig Lærer med Nægtelse af Approbation? Om jeg paa nogen Maade saaledes har forseet mig, at jeg ved egen Skyld har paadraget mig disse Lidelser og Bagvaskelser, som ere mig til saa stor Hinder i mit Embede? og hvad Deres Maj. ellers maatte behage at lade

undersøge. Til den Ende vedlægger jeg de imellem Hr. Biskoppen og mig vexlede Breve, en kort Extract af de Noter, hvormed jeg har oplyst de angrebne Theses, Hr. Mossins Klage, og min derover i Commissionen afgivne Betænkning. Mit allerunderdanigste Ønske er, at Deres Maj. vil allernaadigst tillade, at jeg i et trykt Skrift maa med en kort Forklaring af min Mening fremstille de angrebne Theses i det rette Lys, blot paa eet eller to Ark, med Tilkjendegivelse af, hvorledes det er gaaet mig. Da haaber jeg at gjøre min Uskyldighed indlysende for Alle, som ikke hade og forfølge mig af ganske andre Aarsager, naar de see, hvorfor man har angrebet mig og hvad min Mening er, samt hvorledes jeg derved har forholdt mig. Men jeg overlader Alt til min Konges Viisdom og Naade o. s. v."

Nogen Tid efter (d. 26 Sept. 1734) sendte Kongen sin Minister Iver Rosenkrands Reuß's Indlæg tilligemed et Brev af følgende Indhold: "Hosfølgende Memorial er af Hofpræst og Professor Reuß. Han beskyldes for Socinianisme; vi finde hans Ansøgning høist billig, og fornødent er det, at han forsvarer sig; thi en Socinianer er ikke at taale. Altsaa vil Geheimeraad Rosenkrantz i vort Navn tilkjendegive ham (eller om det

skulde være fornødent, ved en af os underskreven Ordre), at han maa opsætte et Forsvar for alle sine anfægtede Theses, og at han tør lade det trykke paa Latin; ogsaa kan han nok generaliter fortælle, hvorledes det er gaaet ham, uden dog at nævne Personerne og uden al Bitterhed; Reuß's Papirer forlanger jeg tilbage, naar Geheimeraaden har læst dem."

Efterat Rosenkrands havde meddeelt Reuß i Kongens Navn Tilladelse til, eller rettere Befaling om at forsvare sine angrebne Theses, nedskrev Reuß strax sine justas-vindicias thesium quarundam og gav dem i Trykken. Et Ark deraf var trykt, da Reuß fik Befaling at standse dermed (formodentlig har Biskop Worm foreholdt Kongen, at det ikke gik an, at lade et saadant Forsvarsskrift udkomme, uden at være censureret). Reuß adlød, men valgte tillige det rette Middel, ved at sende sit Forsvarsskrift til Kongen igjennem sin Velynder, Baron Sølenthal, ledsaget af et langt Brev (som ogsaa gjemmes i Geheime-Archivet) hvoraf følgende er det væsentlige Indhold:

"Jeg sender herved mit Forsvarsskrift og beder Deres Excellence at overlevere det til Hans Maj. Det har allerede været over 10 Dage i Trykkeriet og havde vel næsten været færdigt, naar

det ikke der imod givet Løfte (hvad der stikker under, veed jeg ikke) var bleven opholdt. Men saasnart jeg igjennem Deres Excellence modtog Hans Majestæts allernaadigste Befaling, sendte jeg Bud til Trykkeriet og lod standse dermed, efterat det første Ark allerede var trykt.

"Mit Skrift bestaaer af tre Stykker: først har jeg, som mig allernaadigst var tilladt og anbefalet, generaliter berettet, hvorledes jeg hidindtil har forholdt mig i de mod mig opvakte Stridigheder; for det andet følger mine Oplysninger til de anfægtede Theses; for det tredie, ere Aphorismerne selv tilføiede, hvilke skulde have været trykte pro disputatione. I alle tre Stykker haaber jeg, nøie at have efterkommet den mig givne allernaadigste Befaling; i alle har jeg fuldkommen afholdt mig fra alle personalia og Alt, hvad der blot kunde have Udseende af Bitterhed.

"I den historiske Beretning har jeg kun berørt det, som var uundgaaelig fornødent til Fremstillingen af mit Forhold i den hele Sag; ved Disputationen har jeg ikke engang fortalt, at den var i Nød hos Censor, men jeg har kun sagt, at den var bleven reprehenderet, uden at tilføie: hvor, eller af hvem? Jeg haaber, at jeg heller ikke i Andet har forseet mig. Mindre

kunde jeg ikke skrive, naar min Uskyldighed skulde lægges for Dagen.

"Retfærdiggjørelsen for mine Theses har jeg indrettet saaledes, at jeg blot oplyser dem og forsvarer dem imod de gjorte Indvendinger. Indvendingerne selv har jeg omtalt paa den allermildeste Maade. Skulde dette forbydes mig, da blev mig derved netop det betaget, hvoraf min Uskyldighed kan blive klar, og Verden erkjende, at det just ikke var vigtige eller farlige Ting, som man har udsat hos mig.

"Endelig har jeg tilføiet mine Aphorismer de cultu Dei, fordi ellers de anfægtede Theses og min rette Mening ikke kunde forstaaes, og paa det at dog ogsaa noget Nyttigt maatte findes i dette Skrift. Men for at intet skulde kunne siges herimod, har jeg givet dem i Trykken saaledes, som de ere blevne censurerede og approberede, og som jeg følgelig har Ret og Magt til at lade dem trykke paa enhver Tid.

"Da jeg saaledes haaber, ikke at have handlet imod Hs. Majestæts Villie, saa beder jeg Deres Excellence at udvirke Hs. Majestæts Tilladelse til at mit Skrift maa blive, som det nu er, og at der maa fares fort med dets Trykning. De ville forestille Kongen: 1) hvad for en Lidelse og blâme

det vilde være for mig, hvis Skriftet skulde tages tilbage fra Pressen og omgjøres. De, som undertrykke mig, vilde deri finde det rimeligste Paaskud til at sværte mig endnu mere; det vilde hedde, at jeg for kjætterske og farlige Tings Skyld havde maattet holde inde; eller at Skriftet var bleven confisceret. Thi efterdi Skriftet allerede saa længe har været i Trykkeriet, er Sagen ogsaa allerede bekjendt. Deraf vilde altsaa flyde noget, som ganske vilde berøve mig min Credit i mit allerede næsten unyttige Embede. 2) Hvis det er saa, som det synes, at dette mit Skrift har givet Anledning til at fremføre imod mig de Punkter, som nu allernaadigst forelægges mig til Besvarelse, saa kan dette tjene til Beviis paa, at i Skriftet selv intet findes, der virkeligen kunde beskyldes eller udgives for ondt. Efter al Anseelse have Vedkommende *) den Intension — da de intet finde, som de kunne angribe hos mig — stedse at gjøre mig Spørgsmaal paa Spørgsmaal, og saaledes at bringe mig ligesom fra een Inqvisition til den anden, for endelig engang at gribe mig i noget Tilstrækkeligt. Hvorledes kan dette andet end hiligen bedrøve mig? Dette vil ikke

*) Herved menes især Bisp Worm.

saa let faae nogen Ende. Min Frelser staae mig i Naade bi og oplyse mig med sit Aasyns Lys!

"Alt dette beder jeg Dem, Hr. Baron, at forestille Hs. Majestæt udførligt, nøiagtigt og bevægeligt. Jeg haaber, at Hs. Majestæt ikke endnu saa ganske har bortkastet mig, at jeg længere skal kjedes ved denne Sag, som allerede har været altfor længe. Eftersom den begyndte Trykning nu staaer stille, beder jeg, at jeg saasnart som muligt maa fremme den igjen. Thi allerede denne Standsning forvolder mig slem Bagvaskelse. Men, o Gud! ikke min, men din Villie skee! Gjør mig ganske til Intet, naar kun dermed dit hellige Navns Ære kan fremmes! Dig være Priis i al Evighed!"

Kongens Resolution paa denne Ansøgning har jeg vel ingensteds fundet; men Udfaldet af Sagen viser, at den maa have været i Faveur af Reuß; thi hans Forsvarsskrift (justæ vindiciæ cum aphorismis de cultu Dei) udkom virkeligen; dog ikke førend i Aaret 1735, til hvilken Forhaling det vel tør have bidraget, at Modpartiet paa samme Tid, da Reuß skrev sine Vindicier, indgav sex Punkter (d. e. Tvivlsmaal angaaende Reußes Orthodoxie) hvilke han iligemaade efter kongelig Befaling maatte besvare, og hvorfra

han — efter mine Tanker — stilte sig meget godt.

Paa otte tætskrevne Foliosider haves i Geheime-Archivet Dr. Reuß's Erklæring over de 6 ham forelagte Puncter, hvilke jeg vil meddele in extenso, men hans vidtløftige Besvarelse kun i Udtog.

I.

Om jeg ved at paastaae det Nye Test.s Fortrin fremfor det Gl. Test. holder for, at de Troende i det Gl. Test. have havt kun en implicitam cognitionem Christi, og ikke en explicitam, og om man kan blive færdig uden denne sidste; eller om jeg troer, at Christus tilligemed hans Naade-Velgjerninger og Fortjeneste har været saa dunkelt indhyllet i Typerne, at han ikke ret kunde erkjendes af de Troende i det Gl. Test. Hvorhos tillige den Materie maa berøres, om det er mueligt at blive salig uden Erkjendelse af Christi Fortjeneste og af Retfærdiggjørelsen?

Svaret er heelt igjennem udført i luthersk Aand og med Bilag af Bibelsteder.

2.

Hvoraf har Spiritus servitutis dependeret i det Gl. Test.?

Besvaret deels med Bibelsprog, især Rom. 8, 15. og Gal. 4, 1—3., deels med den orthodoxe Dr. Langes Commentar over Rom. 8 Cap.

3.

Om Faderen ikke ogsaa har været vor Herres Jesu Christi Fader i det Gl. Test.? og om, naar Gud kaldes Abrahams, Isaaks og Jacobs Gud, derved skal forstaaes blot den første Person i Guddommen, eller alle tre?

Inden Dr. Reuß besvarer den første Deel af dette Spørgsmaal, gjør han en Distinction med Hensyn til Jesu tvende Naturer; thi med Hensyn til Jesu menneskelige Natur, kunde Gud endnu ikke kaldes hans Fader i det Gl. Test. men Christi guddommelige Natur, det selvstændige Ord som blev Kjød (Joh. 1, 1—14.) var til ei alene i det Gl. Test.s Tid men fra Evighed.

Til den anden Deel af Spørgsmaalet svares: at Gud efter sit hele Væsen — altsaa ikke blot den første Person — maa forstaaes ved Abrahams Gud.

4.

Om den Talemaade: vor Herres Jesu Christi Fader, bruges i det Nye Test. til Distinction fra Afguderne, eller snarere for at

tilkjendegive, i hvem Gud er bleven os forsonet, og gjør os saa meget godt, og hvormed vil han bevise det første?

Reuß svarer, at Talemaaden bruges i det Nye Test. til at udtrykke begge Dele.

5.

Om den fortrolige Omgang med Gud dependerer af Kjerligheden eller af Troen?

Svar: Grunden til den fortrolige Omgang med Gud ligger alene i Troen. Men Kjerligheden nytter til, at Mennesket derved gjøres mere skikket og dueligt til at omgaaes barnligt og fortroeligt med Gud. Hiin Omgang bestaaer jo i Kjerlighedsøvelser; altsaa jo mere Kjerlighed et Menneske har til Gud, desto hjerteligere og tillidsfuldere kan han omgaaes med Gud.

6.

Hvorledes jeg overhovedet betragter Troen med Hensyn til Kjerligheden, og denne med Hensyn til hiin, og om Kjerlighed først gjør Troen og Retfærdiggjørelsen fuldkommen? Item om Retfærdiggjørelsen fremgaaer af Gjenfødelsen, og om der til denne udfordres en fuldkommen Befrielse fra Synder?

Besvaret efter den Augsborgske Troesbekjendelse, og, efter mit Skjøn, meget tilfredsstillende.

I det Brev, som ledsagede Reußes Besvarelse, viser han en saare tilgivelig Ømfindtlighed over, at han, hvem man aldrig havde kunnet overbevise om noget Kjætterie, skulde saaledes være rede til idelig at forsvare sig, naar det faldt Nogen ind at mistænke ham uden Grund. Han gjør Regjeringen opmærksom paa, til hvilket Inqvisitionsvæsen slig Fremgangsmaade i Tiden kunde lede, og yttrer Haab om, at Kongen vilde herefter befrie ham for deslige Ubehageligheder, saalænge han vedblev at lære overeensstemmende med den hellige Skrift og vore symbolske Bøger. Denne hans billige Begjering fandt Gjenklang i Kongens Retfærdighed, og, saavidt vi have kunnet erfare, blev Reuß ikke oftere foruroliget af nogen Mistanke, endsige Anklage. Men i hvor høi Grad han besad Christian VItes Yndest og Tillid selv i Efteraaret 1734, da han maatte besvare de sex Punkter (hans Besvarelse er uden Datum, men maa være skrevet sidst i Septbr. eller først i October), viser et andet Actstykke i Geheime-Archivet, nemlig en af Reuß under 12 October 1734 til Kongen selv, efter allerhøieste Befaling, afgiven Betænkning om hvorledes

der kunde raades Bod paa den i Danmark sig udbredende Separatismus. Denne var nemlig kommen saavidt, at Lægmand forsamledes i private Huse og der nød den Hellige Nadvere, hvorpaa jeg i udgangne Rescripter har fundet flere Exempler. Denne Betænkning, som er henved en halv Snees Foliosider, vilde her, meddeelt in extenso, medtage for meget Rum. Reuß's almindelige Raad er, at man skulde gjøre den hellige Nadvere lettere og uanstødeligere for de beængstede og samvittighedsfulde Christne; og dette kunde efter hans Mening skee, naar det tilstodes dem: 1) at nyde den hellige Nadvere, afsondrede fra den store Hob, i mindre Foreninger, saaledes som de selv enedes derom. 2) at modtage Sacramentet af en Præst, til hvem de have Tillid, og 3) at de i Skriftestolen bleve forskaanede for den sædvanlige Absolutionsformel. Af disse trende Forslag, som Reuß understøttede med Steder af det N. Test. og med den ældste Kirkes Exempel, vil Enhver uden Tvivl finde det første tvivlsomt, ja Mange ville vel endog finde det farligt; men de to sidste maae erkjendes for at være ligesaa hensigtsmæssige, som billige. De ere ogsaa i den følgende Tid blevne fulgte af den danske Regjering. Det under No. 3 fremsatte

opfyldtes jo allerede af Christian VI.; idet han tillod adskillige Præster at bruge en betinget Absolutionsformel istedenfor den absolute. Og No. 2 betræffende, har jeg fundet i Cancelliets Archiv flere Exempler fra Christian VItes Tid paa Kongl. Dispensation for Saadanne, som ønskede at communicere hos en fremmed Præst, ligesom det senere er bleven almindeligen tilladt i Byer, som have flere Præster, at communicere hos hvilken Præst Enhver helst ønsker.

Da de ovenanførte Stridigheder førtes i Aaret 1734, og da Reuß fra Aaret 1735 nød fuldkommen Ro; da han fremdeles levede i den bedste Forstaaelse med sine Colleger, yndet af sin Konge og agtet af sine Medborgere; da han endelig først A. 1749 afgik herfra til et andet Embede: er det aabenbart en Feiltagelse (rimeligviis greben af Luften, som saamangt Foregivende hos denne Forfatter) naar Riegels fremstiller Reuß's Bortgang fra Kjøbenhavn som en Følge af hans Forbittrelse over Mossins og Worms Forfølgelse. Reuß var altfor sagtmodig til at tage sig hine Beskyldninger, imod hvilke han desuden blev fuldkommen retfærdiggjort, saa nær til Hjerte. Havde han været saa forbittret, som Riegels mener, da var han vissselig ikke forbleven her fulde

15 Aar efter Tvisten. Hans Lærdom, Talenter, og Fortjenester vare saa bekjendte, at hele Tydskland stod ham aabent; og intet vilde have været ham lettere end der at finde en hæderlig Ansættelse. Men derpaa tænkte Reuß ikke; thi han befandt sig meget vel i Kjøbenhavn; og det blev vist ikke mindre erkjendt af hans Samtidige end af os, hvor meget han her gavnede i begge sine Embeder, i det han dannede dygtige og gudfrygtige Præster, opbyggede en talrig Menighed ved sine Prædikener og endelig ved sin Eindighed og Viisdom bevarede saavel Universitetet som Kirken, paa den ene Side for Sværmerie, paa den anden for Vantro. Han havde selv tilhørt tvende Skoler, først den wolfiske Philosophies, siden den spenerske Theologies; men han havde ingen af dem hyldet blindthen; først efter egen Prøvelse. Derfor holdt han sig fri for al Eensidighed, og erkjendte de Feil, som nogle Tilhængere af begge Skoler forfaldt til. Saaledes skrev han f. Ex. i Aaret 1747 imod visse Misbrug af den herskende Mode-Philosophie (hertil hører hans Theses de Scylla quadam Philosophiæ recentioris, og en videre Udførelse af samme Materie under Titel Meletema de Scylla &c.) og i Aaret 1738 imod den misforstaaede Bodkamp, hvorom der herskede et evigt

Virvar iblandt Pietisterne. Et godt Lægemiddel imod denne Sygdom var Reuß's Meletema de lucta (ikke, som det hedder i Nyerups Literaturlexicon, luctu) poenitentium, Pars prior 1738, hvorom siges i Dänische Bibliothek IV Stück S. 697: "Der andere Theil wird gewiß folgen; er ist aber indessen mit gutem Bedacht zurückgeblieben, weil die motus, die den ersten Theil veranlasset, gänzlich vergangen, und also der andere nicht mehr so nöthig war." Dette er skrevet 1744; men den anden Deel udkom aldrig, vistnok fordi den fremdeles befandtes overflødig. Thi de pietistiske Bevægelser lagde sig hastigere, end man skulde have ventet, hvortil maaskee Mag. Mossins og Capellan Holsts Afsættelse bidrog noget, men de vise Raad dog vistnok langt mere, som Christian VI. modtog af flere Theologer, iblandt hvilke vi anvise Herslebs*) og Reuß's den første Plads. Disse to agtværdige Mænd,

*) Den 5te Octbr. 1736 befalede Kongen Mag. Hersleb (den Gang endnu Biskop i Christiania) at forfatte et Skrift med Hensyn til Separatisterne (af hvilke der var endeel paa Frederiksberg). Hofpræst Pontoppidan og den tydske Præst havde alt havt det Hverv at besøge dem og omvende dem. Nu havde Kongen fundet for godt, med Hensyn til "Mag. Herslebs bekjendte Erudition og Nidkjærhed for Guds Ære,

dannede i forskjellige Skoler, mødte hinanden paa Grændserne; og da de Begge havde megen Sands for praktisk Christendom og Begge frygtede for Extremer, stemte deres Raad ofte overeens. Reuß var tillige aldeles fri for den Herskesyge, som fandtes, skjøndt i forskjellig Grad, hos de to andre tydske Hofprædicanter Bluhme og Pontoppidan. Den Første gjorde sig derved næsten almindeligen forhadt, og Mange have derover forglemt hans gode Egenskaber og ikke ubetydelige Fortjenester; den Anden skadede sig derved i det mindste ved enkelte Leiligheder f. Ex. da han paaførte Langebek en offentlig Irettesættelse, forbi han som Student havde vovet (skjøndt med Grund) at dadle hans, en Hofprædicants, Skrifter *). Ogsaa Hersleb besværede sig med Rette over Bluhme, iblandt andet fordi Bluhme fik Kongen til at forkaste nogle grundede Forslag af Bispen med Hensyn til Confirmationens Organisation og Be-

at han skulde forfatte et Skrift for af Guds Ord grundigen at overbevise disse Separatister om deres vildfarende Meninger." Sjæll. Tegnelser No. LXIX.

*) Jfr. min Biographie over Langebek i Nye Danske Magazin. 4de Bind S. 13 fg. og de nye Oplysninger til Striden med Pontoppidan, hvilke jeg har meddeelt i Nyt Aftenblad for 1826 S. 65 fg.

tryggelse imod Misbrug, hvilke Bluhme modsatte sig, alene fordi de ikke vare komne fra ham selv *). Hvorledes Forholdet var imellem Reuß og Bluhme, kan jeg ikke med Vished sige; jeg formoder, at det var venskabeligt, da de hørte til een Skole og havde de samme Yndere; men der var den store Forskjel paa deres Characteer og Væsen, at Reuß holdt sig fri for al pharisæisk Skinhellighed, hvilken man saa almindeligen bebreider Bluhme. Uagtet denne Forskjellighed tør jeg dog ikke troe en Anekdote, som Riegels fortæller **), ifølge hvilken Reuß skal have sagt til en Student Steenlosius, som vilde have en Attest fra ham til Hofpræst Bluhme: "Hans Hoved og Sind hænger til den rette Side, min gode Ven! For ham og hans Sect kan det være ligegyldigt, enten der er Videnskaber og Lærere til eller ei." Den findige Reuß talede vist aldrig saaledes til en Student om en anden an-

*) Bisp Hersleb besværer sig herover i sin Indberetning til Kong Frederik V. om General-Kirke-Inspections-Collegium (see theol. Bibl. 5te B. S. 173). Rescriptet til Bispoppen, hvori meldes ham, at man fandt det betænkeligt, i en saa vigtig Sag paa ny nogen Forandring at giøre, er af 12 Febr. 1740. Sjæll. Tegnelser. No. LXXI.

**) Smaae historiske Skrifter. 3die Deel S. 468.

feet Lærer: og mindst vilde han have udladt sig saaledes om en Sect (man maa jo tænke paa Pietisterne) for hvilken han bar saa megen Agtelse, om man end ikke ligefrem kan regne ham dertil. Reuß og Bluhme havde mange Forretninger tilfælleds, deriblandt ogsaa at uddele Kongens Gaver til fattige Studerende. Af Overskuddet stiftede de 11 April 1745 et Stipendium paa 300 Rd. for to fattige Regentsianer, hvorom Gavebrevet dog først 1750 blev fremlagt i Consistorio, som jeg af dettes Acter erfarer. Ogsaa i det Øvrige, som Riegels fortæller om Reuß, er noget at berigtige. Hans Ord ere disse: "Prof. Reuß var Hofpræst, og af dette Embede meget ofte hindret i at læse Collegier; han gavnede ellers Studenterne meest ved sin vennehulde Omgang, da de uden mindste Tvang kunde gaae til ham, og raadføre sig med ham om de Bøger, de skulde læse, da han med Mildhed rettede deres Afhandlinger over Materier af ham opgivne, ja eftersaae deres Excerptbøger, kort: var Studenternes Fader og Ven. Tidernes Smag hindrede ham i at vise sig som Danmarks Mosheim, i at give Theologerne Lyst til Sædelære, Kirkehistorie og den fra Theologia Dogmatica's Lænker løsrevne frimodige Maade at læse og bedømme andre Secters og

Vildfarendes Skrifter *)." Hvad heri fortælles som Factum, er vistnok sandt: og det viser os Reuß som en sjelden omhyggelig Lærer, der tillige ledede Studenternes private Studier; men hvad Riegels tilføier af egen Conjectur — nemlig om Forsømmelse af Collegielæsen, og Indflydelsen af Tidernes Smag paa Sædelæren o. s. v. — er uden Tvivl falskt; thi Reuß foredrog flittigen og med særdeles Kraft den christelige Sædelære, hvortil ogsaa mange af hans Skrifter henhøre; derimod hørte Kirkehistorien ikke til hans Fag; det kan følgelig ikke bebreides ham, at han forsømte den. Desto enigere ere vi med Riegels i hans næste Yttring, at den Frimodighed, hvormed Reuß talede imod de ved Hoffet herskende Fordomme (jeg tilføier: Feil og Synder) stedse bliver hans første Roes, ligesom det paa den anden Side geraader Christian VI. til Ære, at han vedblev til sin Død at ynde den frimodige Prædikant. Reuß udgav næsten hvert Aar Prædikener (forstaaer sig: paa Tydsk) og vi læse stedse paa Titelbladet: "ifølge allernaadigst Befaling overgivet til Trykken." Det mangler heller ikke paa andre Beviser, der godtgjøre Kongens Yndest.

*) Nysanførte Sted S. 470.

Christian VI. synes ordentligen at have frygtet for at vise Reuß Tilsidesættelse. Da han i Aaret 1739 anordnede en Commission til den danske Bibeloversættelses Forbedring, kunde det ikke have krænket Reuß som tydskfød, dersom han var forbigaaet; men det skede ikke; thi han blev Medlem af Commissionen og har uden Tvivl gjort Gavn der ved sine exegetiske Kundskaber. I Aaret 1742 var der stor Doctorpromotion ved vort Universitet; Reuß blev da creeret til Doctor Theologiæ af sin Collega M. Woldike, og skrev til den Ende sin Dissertation de officiis Christiani erga se ipsum. Hans Respondens var den siden i vor Literatur saa berømte Jens Kraft. Saavel dette Skrift som mange andre af Reuß udgivne ere mig kun af Titel bekjendte. Jeg er derfor ikke istand til af egen Indsigt at charakterisere alle hans Værker (og at opregne Titlerne, vilde være overflødigt, da de findes angivne i Worms, Meusels og Nyerups Forfatterlexica). Nogle har jeg dog nyligen gjennemlæst, for at faae en tydelig Forestilling om Reuß's Forfatterværd; deriblandt den latinske Sørgetale, han holdt paa Universitetet 1736 til Amindelse af Kongens Svigermoder, Markgrevinde Sophia Christiana af Culmbach, som havde opholdt sig i Danmark

endog før Christian VI. blev Konge (fra den Tid, da hendes Datter, Sophia Magdalena, skulde første Gang i Barselseng). Talen er simpel og inderlig; den latinske Stiil reen og naturlig. Man seer, iblandt andet, deraf, at Reuß var yndet af denne Fyrstinde ligesom af hendes Datter, Dronningen. I Aaret 1735 naaede Dronning Sophia Magdalenas Indflydelse den høieste Spidse, hvilket ogsaa viiste sig deri, at de fornemste danske Adelsmænd bleve fortrængte fra de vigtigste Embeder, saasom Ludvig Pleß ud af Rentekammeret og Iver Rosenkrands ud af begge Cancellierne. I deres Sted kom Tydskere, eller saadanne Danske, hvilke Dronningen betragtede som sine. Saaledes blev Schulin, der havde været Hofmester hos Dronningens Brødre, Obersecretair i det tydske Cancellie, hvortil den Gang hørte Directoriet af det udenlandske Departement; og Grev Joh. Ludvig Holstein (en Ven af Bluhme og dannet af tydske Lærere, hvoriblandt den fornemste var Andr. Hoyer) blev Præsident i det danske Cancellie — Begge forresten meget duelige Mænd. Uden Tvivl var Schulin, ligesom Baron Söhlenthal, en Ven af Reuß; og der kan neppe være nogen Tvivl om, at jo Reuß var vel anskrevet ved

Hoffet og hos de Fornemme i Almindelighed, allerede fordi han var tydsk Hofpræst. Men ogsaa i de danske Kredse var han, efter Alt hvad jeg har fundet, agtet og elsket. Saaledes finder jeg ikke mindste Spor til det Modsatte i Consistorii Acter; og dog sad Holberg paa den Tid i Consistorium — den spydige Antigermaner, i hvis Skrifter vi finde saa hyppige Udfald snart paa Tydskere, snart paa Pietister. Men Reuß fortjente ogsaa, at de Danske skulde sætte Priis paa ham. Hos ham finde vi nemlig ikke, som hos saa mange hidkomne Tydskere, Foragt for det Danske og Forkjerlighed for alt Tydsk; Tros Tyriusve var ham sine omni discrimine; han trak de duelige Studerende frem uden at spørge, om de vare fødte norden eller sønden for Eiderstrømmen. Han roser Markgrevinden af Culmbach, fordi hun havde lært Dansk og efterlod sig en betydelig Samling af danske Bøger (Dronningen, hendes Datter derimod foragtede saavel vort Sprog som vort Folk).

Christian VI^tes Død var for Reuß et Sørgebudskab. Han havde elsket sin Konge oprigtigen, og hos ham æret, tilligemed hans Dyder, den Kilde hvoraf disse udsprang, nemlig hans uforstilte Gudsfrygt. Reuß befrygtede uden Tvivl, som

mange Jagttagere, under den tilkommende Regent Farer for Religionen og Kirken, i hvilken Frygt de dog lykkeligviis for en stor Deel toge Feil. Men det var ved Hoffet den almindelige Mening, at den unge muntre Konge, som mangen Gang havde kjedet sig ved at deeltage i sine Forældres private Andagtsøvelser, nu vilde gaae over til den modsatte Yderlighed og ganske unddrage sig fra Religiøsitetens Tvang, hvorfor ogsaa — som Suhm fortæller i sine smaa Skrifter — alle Kammerherrer og Kammerjunkere (dog vist med Undtagelse af Reuß's Ven, den brave Baron Gählenthal) den første Gang Frederik V var i Kirke som Konge, lagde deres Psalmebøger tilside og begyndte en Conversation; men de bleve snart visse tilrette, da de saae Kongen tage sin Psalmebog frem og som en anden christelig Huusfader istemme Menighedens Sang. Dog opgave de egentlige Fritænkere (af hvilke der, ifølge et mig af sal. Nyerup foræret Manuscript indeholdende memoires af Suhm og Schøning, vare mange ved Frederiks Hof) endnu ikke deres Haab om at bibringe Kongen lidt efter lidt Vantroens Gift, hvortil de især vilde benytte Vellystens og det muntre Bægers sandselige Tillokkelser. Dette saae den retskafne Hofprædikant, uden at kunne

raade Bod derpaa, skjøndt han vedblev at prædike frimodigen som tilforn; og den elegode, men svage Konge tillod Ingen desaarsag at fornærme Dr. Reuß. Dette saae ogsaa den store, nogen Tid efter af Kongen hidkaldte, Digter Klopstock, hvorfor han forfattede flere Bønner og religiøse Digte til Kongen i den bestemte Hensigt at bevare ham fra det ved Hoffet herskende Fritænkerie *). Jeg siger: ved Hoffet; og beder at man vil lægge Mærke til denne Indskrænkning; thi det vilde være uretfærdigt, om Nogen deraf vilde gjøre en Slutning til hele Adelen eller til alle cultiverede Stænder i Danmark. Det var først længere ned i det 18de Aarhundrede, især i de tre sidste Decennier — altsaa længe efter at Reuß havde forladt Danmark — at Fritænkeriet udbredte sig saa vidt.

Ikke fuldt tre Aar prædikede Reuß for Kong Frederik Vtes Hof; thi allerede den 24de Februar

*) See de tre af Klopstock forfattede Bønner af en Fritænker, en Christen og en god Konge, i Cramers Bog om Klopstock 3ter Theil S. 406 fg. og jevnfør om Klopstocks Frygt for at Frederik V. skulde blive forført til Fritænkerie, Cramers Ord loc. cit. p. 482, og endelig Klopstocks Leben von H. Döring (en god Compilation, som alle Dörings Biographier). Weimar 1825. S. 143.

1749 blev han udnævnt til Overconsistorialraad og Generalsuperintendent over Hertugdømmene Slesvig og Holsteen, i hvilket Embede han fulgte efter den fortjente Dr. Georg Conradi, Frederik IVdes frimodige Hofprædicant *), og sandsynligviis forefandt den kirkelige Tilstand meget god. Jeg formoder, at Reuß, saalænge han forblev i dette Embede, stedse boede i Rendsborg; i det mindste seer jeg af Kordes's Forfatterlexicon, at hans berømte Søn, Jeremias David Reuß (nuværende Geheime-Justitsraad og Overbibliothecar i Göttingen) er fød i Rendsborg 1750. Maaskee vil denne høitagtede Olding, hvis Lærdom og Charakteer levende minder os om hans salige Fader, af dette mit Mindeskrift tage Anledning til at meddele Publicum, hvad jeg — fra A. 1749 forladt af Archivdocumenter — ikke kan yde. Thi fra det Øieblik af, Superintendenten forlod Kjøbenhavn for at tiltræde sit nye Embede, tie de mig tilgjængelige Protocoller og Archiver om hans nye Virksomhed. Men vel finder jeg nu og da deri Spor til, at

*) Om den Dristighed, hvormed han foreholdt Kongen hans Udsvævelser i Elskov, see Grundtvigs Roeskilde-Riim Side 153 og Roeskilde-Saga S. 100.

man i Dånmark savnede Reuß. Saaledes, da Biskop E. Pontoppidan var bleven Procantsler og med utrættelig Iver arbeidede paa at hæve vort lærde Væsen og afskaffe gamle Misbrug ved Universitetet, skriver han i et Forslag (dateret 14 Febr. 1756) som gik ud paa at reformere theologisk Attestats og at skaffe duelige Præster (til hvilken Ende han foreslog — hvad siden Alt er iværksat — at dele Præstekaldene i flere Classer og bortgive dem i Forhold til Examenscharaktererne, samt lade alle Proff. Theol. være Censorer ved alle Candidaters Examination): "Jeg har ofte hørt Dr. Reuß at klage over en Misbrug, som bestaaer derudi, at Studenterne sætte sig for, de ville endelig examineres just i den og den Maaned, da Touren falde de og de Professores til, men da den Examinator, som de vente mindre faveur af, ikke har Deel deri. Naar nu alle (Professores) voterede, saa tilstoppedes en Udflugt af det Slags, som er betydeligere, end her kan exprimeres. Overalt ønskede jeg, at velbemeldte Dr. Reuß blev consuleret i den Materie om metæ examinis og Deliberationens bedste Cauteler; thi derudi er denne ypperlige Mand oculatissimus af lang Forfaring; og jeg har ofte hørt ham ønske noget fuldkomnere, end det, han

maatte rette sig efter, saalænge Fundatsen ikke gav Anledning til andet *)."

Men Ingen tvivler om, at jo Reuß vedblev, først i vore Hertugdømmer, siden i Würtemberg, utrætteligen at arbeide i den til hans Opsyn betroede Viingaard. Det paa store Theologer saa rige Würtemberg vilde nemlig ikke længere undvære en saa udmærket Søn. Derfor udgik fra dets Hertug 1757 et Kald til vor Reuß, hvorved han efter en Fraværelse af 26 Aar indbødes at vende tilbage til sit Fødeland som første Professor Theologiæ og Cantsler ved Universitetet i Tübingen, samt Provst for Stiftskirken i samme By og endelig som hertugelig Raad og Abbed for Klosteret Lorch. Habet solum natale nescio quid dulce, sandede ogsaa Reuß, og drog, 57 Aar gammel, men munter og kraftfuld, til det kjære Hjem. Hvad han derefter i to Decennier (han døde først 1777) udrettede i sine nye Embeder, overlades en anden Biograph at fremstille. Mig vil det særdeles glæde, om dette iværksættes med samme Kjerlighed til Sandheden og til den fortjente Mand, som jeg er mig bevidst at besidde. Jeg for min Deel tager Afskeed med den os ufor-

*) Af Consistorii Copiebog for 1756.

glemmelige Lærer og hans kjære Würtemberg, som berøvede os ham, med Reinhards Ord *): "Enhver ægte Protestant maa ønske, at det gaaer et Land vel, som saa længe har været et Sæde for den evangeliske Sandhed og hvis Lærde stedse have erhvervet sig saa store Fortjenester af denne." Af disse Lærde vare Mange just udmærkede Theologer, saasom i Luthers Tid Reformatorerne Schnepf og Brenz, siden de berømte Mænd af Navnet Andreæ, saavel den ældre Jacob (Ophavsmanden til formula concordiæ) som den yngre, Johan Valentin (Herders Yndling); dernæst de som Reuß's Lærere ovenfor nævnte: Abbed Bengel, Pfaff og Weismann; fremdeles J. C. Klemm og J. F. Cotta; dernæst længere ned i det 18de Aarhundrede (og fra den Tid, at de kunne have været Reuß's Disciple, hvilket ogsaa vides med Vished om nogle af dem) de for deres Orthodoxie ei mindre, end for deres Lærdom bekjendte Lærere: Storr, F. G. Süskind, begge Flatterne, den store Orientalist C. F. Schnurrer; og endelig den nys afdøde Bengel (Udgiveren af det herlige Tidsskrift: Archiv für die Theologie), den endnu levende

*) S. Dr. Franz Volkmar Reinhard, dargestellt von Pölitz. 2 Abtheilung S. 238.

Steudel og mange Flere. En saa lang Række af udmærkede danske Theologer, der skulde have dannet sig under eller efter Reuß, kan jeg rigtig nok ikke nævne; dog bar hans Foredrag og Veiledning ogsaa her skjønne Frugter. De fleste udfoldede sig vel i hans Disciples christelige Taler til Folket; og disse Frugter falde ikke i Øinene. Men den, som var ret bevandret i det danske Cleresies Personalhistorie, vilde sikkert finde adskillige ogsaa i Literaturen bekjendte Theologer, der havde hørt Reuß, foruden en Harboe, en Rayne, stad, en Langebek, en Zwerg, en Rosenstand Goiske, hvilke just falde mig i Tankerne. Endelig har Reuß gavnet mange fraværende og efter ham levende Religionslærere, som benyttede hans lærerige Skrifter, hvilke fremdeles fortjene at læses. At hans Minde endnu efter 100 Aar velsignes i Danmark, viser nærværende Biographie, hvis Mangler Ingen bedre føler end dens Forfatter.

2.

Tillæg til Mindeskriftet over J. G. Herder *).

Kort efterat ovennævnte Skrift var af mig optaget i 12te Bind af dette Bibliothek; udkom i Tydskland nogle Skrifter, af hvilke jeg kunde havt megen Nytte, dersom de tidligere vare komne for Lyset. Dette gjelder tildeels om Herders Leben von Döring, der, som alle denne Forfatters Biographier, vel mangler Liv og Aand, men er rigt paa literære Noticer; men endnu mere om den fuldstændige Udgave af Jean Pauls Skrifter og især af hans Breve; dernæst om Schillers og Göthes Brevvexling, og endelig om den aandrige Literator Franz Horns nyeste Værk: Dichtercharaktere und biographische Schizzen vermischter Gattung. Berlin 1830. Af de to sidstnævnte Kilder anseer jeg det for min Pligt at meddele mine Læsere de Steder, som kunne tjene til at fuldstændiggjøre min Skildring af Herders literære Forhold, navnligen til de store Genier, hvilke tilligemed ham forherligede Weimar, det sachsiske Athen. Af Schillers Breve til Göthe er-

*) See Nyt theologisk Bibliothek 12te Bind fra Begyndelsen.

fares, at det Venskab, som engang bestod imellem ham og Herder, i deres sidste Aar ophørte, ja endog var nær ved at forvandles til Had, og Horn anklager ligefrem Herder for at have hadet Schiller fra den Tid af, da Maria Stuart var udkommet. Han siger nemlig i det nysnævnte Skrift S. 90: "Om Herder maa man desværre sige, at han næsten hadede Schiller (især efterat Maria Stuart var udkommet); og vi finde i Adrastea Haansord som uden Tvivl ere stilede imod Schiller; og Herder talede saa høit imod ham, at man vel kunde see, det var hans Ønske, at hans Uvillie skulde blive bekjendt." Og han tilføier S. 91: "Ogsaa Jean Paul var, uagtet han havde Forkjerlighed for et enkelt Stykke f. Ex. Jomfruen fra Orleans, dog i det Hele ugunstig stemt imod Schiller, og hans Dom om Piccolomini saavelsom om hele Wallenstein er ubegribelig haard og uretfærdig *). Rimeligviis har Herders Braad her medvirket noget; dog findes tidligere Spor af en Uvillie, som ikke bør billiges."

Det er flere Aar siden jeg gjennemlæste Adrastea; og kan derfor kun ifølge en dunkel Erin-

*) See Jean Pauls Breve til Jacobi i 60de Deel af Jean Pauls Værker. S. 5 fg.

bring sige, at jeg ikke deri har fundet enten Haansord, eller bittre Udfald imod Schiller; men vist er det, at denne Digter fandt baade Bitterhed og Ondskab i Adrastea. Følgelig har jeg feilet, naar jeg i mit Mindeskrift S. 65, antog, at Venskabet imellem Herder og Schiller vedvarede lige til den Førstes Død, hvilket jeg sluttede deraf, at Begge havde Göthe til Fortrolig, og at Begge levede i god Forstaaelse med det Weimarske Hof. Ei heller havde jeg hørt nogen Reisende, eller seet nogen Literærhistoriker yttre det mindste om et Fiendskab imellem dem, hvilket og synes at maatte have gjort mere Opsigt i Tydskland, hvis det var saa bittert, som Horn beskriver det. Herders Bibeltro var desværre Schiller til Forargelse.

I alt Fald skylder jeg mine Læsere at meddele dem Vedkommendes egne Ord. Saaledes skriver Schiller til Göthe den 20 Marts 1801. (See Briefwechsel zwischen Schiller und Göthe. 6 Theil S. 25):

"Denne Adrastea er et bittert-ondt Værk, som gjør mig kun lidt Glæde. Tanken i sig selv var ikke slet, at fremføre det forløbne Aarhundrede i en halv Snees rigtudstyrede Hæfter; men dertil udfordredes en anden Fører, og Dyrene med

Vinger og Kløer, som drage Værket *), kunne blot betyde Arbeidets Flygtighed og Maximernes Fiendtlighed. Herder falder øiensynligen hen; og man kunde for Alvor spørge, om en Mand, der nu viser sig saa uendelig trivial, svag og huul, virkeligen nogensinde kan have været overordentlig. Der ere Synsmaader i Bogen, hvilke man er vant til at finde i Reichsanzeiger; og dertil denne Fremkløven af den ældre og udlevede Literatur, blot for at ignorere Nutiden eller at anstille forhadte Sammenligninger." Den ene Uret leder sædvanligen til den anden. Havde Herder miskjendt og misdømt Schillers rørende Sørgespil Maria Stuart, saa tilmaaler Schiller ham igjen Uretfærdigheden i en knuget og overflødig Maade. Thi hvilken Læser, uden en personlig Modstander, kan finde Herder trivial, svag og huul i hans Adrastea? Partisk fremtræder han maaskee i nogle Afhandlinger, for Oldtiden imod Nutiden, og for Britterne imod Tydskerne; men aldrig ere hans Bemærkninger triviale, aldrig er hans Stemme huul. — Dog jeg har i mit Mindeskrift skildret Herder, saaledes som jeg har fundet ham. Jeg seer gjerne, at man sammen-

*) En Allusion til Vignetten paa Titelbladet.

ligner min Skildring med Andres; thi Sandheden er mig kjerere end mit eget Omdømme. Derfor leveres nu her af Horns Skrift S. 128:

Blik paa Herders sidste Leveaar.

"Der gives ingen større Ulykke for Digteren, ja for Skribenten overhovedet, end et fiendtligt Forhold til Samtiden. Af dette Onde have allerede mange udmærkede Mænd liidt, og især Herder i sine sidste ti, men meest i sine sidste fem Leveaar. Hvad maatte han ikke erfare, endog i sin nærmeste Omgivning! Wieland har han aldrig staaet nær *), da denne ikke var ham dyb nok. Göthe, som ikke lider at være forstemt (hvilket Herder saa ofte var) havde med skjøn Tilbøielighed vendt sig til Schiller. Kant, der dengang gjaldt alt, havde allerede tidligere erklæret sig imod et af Herders Værker, og det ikke uden Bitterhed **). Nu fremtraadte ovenikjøbet Fichte og Schelling, Schlegelerne og Tieck, —

*) Jevnfør dog Wielands Yttringer om Herder i mit Mindeskrift f. Ex. Side 64: "Om Herder vilde jeg gjerne skrive Dig meget; thi min Sjel er fuld af den herlige Mand o. s. v."

**) Nemlig i Aaret 1784 imod Herders Ideen, hvorom de fornødne Oplysninger gives i Mindeskriftet Side 122 fg.

og Herder stod i flere Aar saa godt som alene, indtil endelig Jean Paul fandt ham, som ikke blot elskede ham, men gjorde sig det til et herligt Kald, for hvilket han opbød hele sit Hjerte og Genie — høit at feire hans Værd. Men ihvor meget end denne Fortræffelige maa have oplivet Herders Alderdom i enkelte Timer og Dage, en frisk Laurbærkrands grønnedes dog ikke mere om hans Tinding. Som Philosoph forsvandt han ved Siden af Kant og Fichte, og hans Metakritik samt Kalligone *), hvori han skaffede sin Misfornøielse Luft, gav selv mangen Veltænkende Vaaben i Hænde mod ham, hvilke endnu bleve skarpere, da han viste Lyst til at sætte den forglemte Thorild op paa den philosophiske Throne. Som Digter havde Herder aldrig været synderlig elsket af det tydske Publicum **); men fra den Tid af, at Schiller udgav sine Musenalmanaker og die Horen, og endelig fremtraadte med Wallenstein, Maria Stuart o. s. v. var der neppe mere Tale om

*) See herom Mindeskriftet Side 115 følg.

**) Om Herder som Digter handles paa nysanførte Sted S. 88 fg. Jean Paul sagde, "at han var noget bedre end en Digter, nemlig selv et Digt, et indisk græsk Epos."

Herder. Som Theolog fandt man ham snart altfor uphilosophisk, snart for vantroe *). Som æsthetisk Kunstdommer **) blev han endog besværlig, da han, rosende Fortiden umaadelig, rasede imod alt Nyt, ligesom overhovedet næsten imod alt Tydsk, som de fleste Hæfter af Adrastea sørgeligen bevise ***). Dette Tidsskrift giver Enhver, der forstaaer "at læse imellem Linierne", tilstrækkelig Oplysning om hans forstemte Gemyt, hvilket aabenbarede sig ikke blot i haarde Taler, men endog — hvad neppe synes troeligt og dog er sandt — i Skjeldsord. De fleste Bedømmere, f. Ex. Jacobi erklærede, at de slet ikke vilde læse sligt, og Jean Paul tilstod, at een eneste Bordsamtale af Herder var glædeligere og betydningsfuldere end dette Tidsskrift.

Disse Ord ere vægtigere end de maaske synes ved første Øiekast; thi de tyde hen paa †), at hiin Forstemning berøvede den ellers saa fortræf-

*) Herom kan sammenlignes Mindeskriftet S. 77 fg.

**) Som Kunstdommer i Almindelighed charakteriseres Herder anf. St. S. 96 fg.

***) Det er vel kun ganske faa Steder i Adrastea, hvorom Ovenstaaende kan siges med Føie.

†) Det gjøre de neppe efter Jean Pauls Mening; men at de kunne tydes hen derpaa, viser Franz Horns Fortolkning.

salige Mand den Kunst at skrive, imedens han ikke alene beholdt, men endog forøgede sin Færdighed i den mundtlige Tale. Havde der været en Talerstol, ned fra hvilken han havde kunnet tale til det hele philosophisk-æsthetiske Tydskland, da vilde han vistnok ogsaa her have ladet mangen Vildfarelse gjenlyde, men som Taler vilde han dog uden Tvivl have været en Gjenstand for Beundring. Men nu blev der ham til hiint Øiemed intet tilovers uden Bogtrykkerpressen; og hvad han leverede til denne, manglede ganske Formens Skjønhed; ja selv det, som vi i daglig Tale kalde Stil, var her forsømt, haardt og skarpt, omtrent saaledes som en lidenskabelig Mand taler, der af Fortrædelighed og Mangel paa Tid henkaster det Første det Bedste, som om det var godt nok for et saadant Publicum. Og maaskee var dog det tydske Publicum aldrig mere opvakt end ved Slutningen af det 18de og Begyndelsen af det 19de Aarhundrede, da der dannede sig en ny Epoche i vor Literatur. Utilfreds med sine forhadte Modstanderes stedse voxende Seier, og standset i sit Løb af sit stedse svageligere Legeme, saaredes Herders ellers saa rige Aand dybere og dybere, og snart fløi den bort fra en Tid, som længe havde mishaget den.

Saaledes var Herders Skjæbne en reen tragisk; thi ihvorvel det kan synes, som om han i de sidste Aar kun vrededes og ikke mere elskede, saa finde vi dog, at ikke alene hans Evne til at elske blev uangrebet, men hans Længsel efter Kjerlighed og Venskab voxede stedse. Han manglede kun Tillid til sin Tid.

Herved paatrænger sig os en ikke uvigtig Bemærkning: at elske sine Fiender er for visse Folk lettere end at benytte dem. Til det sidste udfordres en Mildhed og en Ironie, som maaskee kun er given een af hundrede tusinde. Lessing havde det Talent at kunne benytte alle sine Modstandere, selv de sletteste, paa en eller anden Maade; Herder maaskee ikke en eneste. De oprørte ham, saarede ham, og ihvor fornem han følte sig i sit Indre, fortærede de ham dog tilsidst, forstaaer sig kun i timelig Betydning. Schiller har stedse flittigen benyttet de Bedre af sine Modstandere; Göthe kunde sjeldent finde noget for ham brugbart hos sine; og Fichte tog, som det synes, i de sidste ti Aar neppe Notice af sine."

Imellem denne Skildring af Herders sidste Levedage og den, hans Enke har udkastet i sine

Erinnerungen, vil man vel finde nogen Lighed, men ogsaa en stor Forskjellighed. Ligesom Hustruen malede med de mildeste Farver, synes den fjernere staaende Franz Horn at have valgt de meest skjærende, der nogenlunde kunde udtrykke Hovedtrækkene.

3.

Antistes Dr. Johan Jacob Heß.

(For største Delen efter Neuer Nekrolog der Deutschen f. 1828).

Kirken har tabt den ældste — og tillige een af de værdigste — iblandt sine Jubellærere. Heß døde d. 29de Mai 1828; og da han var fød d. 21de Oct. 1741, men ordineret allerede i Foraaret 1760, saa naaede han den høie Alder af 87 Aar, og den endnu usædvanligere Lykke at være Præst i 68 Aar. Hans Liv var ligesaa fortjenstfuldt som det var langt; og der er neppe nogen Geistlig i Danmark — for ikke at tale om Tydskland — som jo tilbagekalder sig flere behagelige Timer, de skylde hans Skrifter, især hans Leben Jesu, som ogsaa til sin Tid er oversat paa Dansk. Søn af en Uhrmager, blev han fød i samme Aar som Lavater, hvis Ven han var, og fik sin første videnskabelige Dannelse af en Landsbypræst, som var hans Morbroder. Siden kom han til en Kjøbstedpræst og endelig i det zürichske Gymnasium. Dengang var der endnu kun liden Orden i hans Studier. Alt Nyt drog ham til sig; snart den Wolfiske Logik og Metaphysik, snart Historien, især Fædrene-

landets, snart Poesien. I Begyndelsen var han, som en Landsbydreng, noget folkesky; siden indlod han sig som Yngling i Væddestrid med sine flinke Kammerater, Füßli (den nylig afdøde geniale Maler), Lavater og Usteri, og nogle Andre, som forelagde Bodmer og Breitinger deres Poesier til Bedømmelse. I disse Aar maatte han udholde mangen Kamp med Ærgjerrigheden. Inden han havde fyldt sit 19de Aar, blev han optagen i Ministerium (dette skeer nemlig i den reformeerte Kirke sædvanligen strax, saasnart en Candidat er examineret), og ansattes som Vicarius hos en Farbroder, der var Præst i Nærheden af Winthertbur. Denne Oncle var en Ven af Klopstock og selv en grundig og smagfuld Lærd. Her var det, at han, sysselsat med gammel og nyere Literatur, besluttede at skrive Jesu Liv og Levnet. Det var Middletons Life of Cicero, som nærmest fremkaldte denne Beslutning; og kort Tid efter udkom første Bind af dette Værk, der blev Heßes vigtigste, ligesom det var hans tidligste. Fra Aaret 1768 til 1772 udkom Historien om Jesu tre sidste Leveaar i 6 smaae Bind. Paa samme Tid skrev han sit Digt Moses's Død. Ved dagligen at sysle med den bibelske Historie udvik-

lede sig mere og mere hos ham den Idee, at opdage i Aabenbaringshistorien Planen til Guds Førelser. Derom handlede et lidet Skrift (1769): "Om den bedste Maade at forsvare Christendommen paa," hvilket han 1774 omarbeidede under Titel: Om den bedste Maade at studere Bibelen paa, med Hensyn til Christendommens nuværende Stilling. I samme Aar udkom hans udførligere Skrift om samme Materie: "Om Guds Rige, et Forsøg til at udfinde Planen af de guddommelige Anstalter og Aabenbaringer." Alle disse Bøger skrev han i sin landlige Eensomhed, hvor han giftede sig med en aandrig Kone, som blev besjunget af Klopstock, og med hvem han levede i et lykkeligt, dog børneløst, Ægteskab. Aaret 1777 blev han kaldet som Diaconus til Zürich, hvor han tillige blev Forstander for det asketiske Selskab. 1795 forøgedes hans Embedsforretninger anseeligen, da han udnævntes til Antistes (Superintendent) for den zürichske Geistlighed. Men, uagtet han med megen Iver forestod sine geistlige Embeder, fandt han dog Tid til at fortsætte sin literære Virksomhed. 1775 fremtraadte: Apostlernes Historie, og fra 1776-1788 fuldendtes

hans: Israelitiske Historie; 1782: Vor Herres Lære, Gjerninger og Skjæbner, et Anhang til Jesu Levnet; 1791: Bibliothek for den hellige Historie, og endelig 1819: Kjernen af Læren om Guds Rige. Foruden disse videnskabelige Værker udgav han ogsaa endeel asketiske, navnlig Prædikener, hvoraf de fleste oplevede flere Oplag. Jesu Liv og Levnet blev oversat i de fleste levende Sprog, hvortil den Omstændighed meget bidrog, at Præsten Dr. B. Münter i Kjøbenhavn (vor lærde Biskops Fader) betjente sig af denne Bog til Grev Struensees Omvendelse, og bekjendtgjorde, at den var dertil befunden saare gavnlig. "Iblandt de nyere Forfattere — siger Reinhard i sine Bekjendelser — har Ingen heldigere end Heß arbeidet for Præsten, som det er magtpaaliggende at gjøre interessante Bemærkninger over den evangeliske Historie. For det Sammenhængende, Hensigtsfulde, Lærerige, Rørende og Gud-værdige i denne Historie har Heß en ganske eiendommelig Tact, der veileder ham saare heldigen og ofte lader ham i de mindste Omstændigheder gjøre en vigtig Opdagelse." En lignende Dom fælder en unævnt Forfatter i Dr. Zimmermanns Kirchenzeitung No. 89 for 1828,

hvilken Journal, som bekjendt, ei kan mistænkes for Partiskhed imod den theol. Skole, til hvilken Heß hørte, den supranaturalistiske.

Hans største Glæde var Fortsættelse af hans saa tidligen begyndte Bibelforskninger. Disse Studier vare hans høieste Livsmaal; og passede med hans Valgsprog: "Jeg veed, paa hvem jeg har troet." Megen Nydelse skaffede det ham ogsaa, at i en Række af Aar en Kreds af Venner og Ynglinge forsamlede sig hos ham om Aftenen for at anstille exegetiske Øvelser; fremdeles hans udbredte Brevvexling med samtidige Aandsforvandte: Niemeyer, Morus, begge Rosenmüller, Reinhard, Keil, Storr, begge Flatter, Müller *), Steudel, Brentano, Sailer, Sandbüchler, Hug og Flere. De Sidstnævnte ere, som man veed, katholske Theologer; men Heß, skjøndt den reformeerte Kirke hengiven, var Christen i Ordets fulde Betydning, og elskede christelig Tro og Vandel, i hvilken Kirke han saa fandt den. Dette blev ogsaa af hans Samtidige, saavel Lutheraner som Catholiker, paaskjønnet, navnligen

*) Formodentlig menes Joh. G. Müller, Professor i Schafhausen og en Broder af den endnu berømtere Historieskriver Joh. Müller. J. M.

ogsaa af Kjøbenhavns Universitet; thi da vort theologiske Facultet ved den store Jubelfest 1817, med kongelig Tilladelse, tildeelte fire udenlandske reformeerte Theologer den theologiske Doctorgrad, valgtes Heß af den helvetiske Kirke, ligesom Biskop Barrington af den engelske, J. Monod (den Ældre) af den fransk-reformeerte og F. Ehrenberg, kongelig preussisk Hofpræst, af den tydsk-reformeerte. Paa samme Tid (uden at man i Kjøbenhavn kunde vide det) erholdt Heß Doctordiplomet fra to tydske Universiteter, det i Jena og det i Tübingen.

Heß's theologiske System var den ægte bibelske Aabenbaringstro, hvilken man i Skolesproget kalder den fornuftige Supranaturalismus. Endnu i den sidste Udgave af Jesu Leben siger han i Fortalen: "Da et stedse fortsat Bibelstudium sætter Forfatteren istand til at benytte sine egne saavelsom Andres Granskninger, saa tør han haabe endnu at svare til den nærværende Tids Tarv. Han fortryder ikke at have for lang Tid siden indtaget en Standpunkt, hvorfra hele det Gl. og Nye Test.s Historie lader sig fremstille i sit Hovedindhold som et urokkeligt Heelt. Langt fra at han skulde fjerne sig fra dette Stade, bliver han saameget fastere staaende

paa samme, da han seer, hvorhen Adskillelsen af Historietroen fra Troen paa det Moralskgode og Sande fører. Taknemmelig glæder han sig ved den høiere Styrelse, som har hjulpet ham ud af Tvivlesygens Labyrinth og ladet ham i den harmoniske Sammenhæng af den guddommelige Styrelse finde Fundamentet til en fornuftmæssig Aabenbaringstro."

Alt hvad der yttrede sig for eller imod Christendommen, var ham af Vigtighed, og han henledede gjerne Samtalen derpaa, eller han udtalte sin Mening derom i smaae Skrifter f. Ex. "Min Bibel; en Sang helliget Bibelselskabernes Venner," og i "Det Providentielle i vore Dages store Bibel-Udbredelse" (1815 og 1817).

I den Tid han var Antistes, forefaldt den store Revolution i Schweiz, som udgik fra Frankerig. Han søgte baade ved Skrifter og personlig Virksomhed at redde for sit Fædreland de to store Goder, som svævede i Fare, Religiøsitet og Sæders Eenfoldighed. I Anledning af et saadant Skrift, udbrød Lavater (Decbr. 1802):

Zürich! Vaterland! noch verzage nicht, zeugst Du noch Männer,
Welche die Wahrheit so rein, so männlich, bruderlich, lieblich,
Und so väterlich doch, und mit warmer Weisheit verbreiten.

Af hans daglige Liv bemærkes følgende Træk: Han iagttog en stræng Diæt; spiste og drak kun lidet. Blev han upasselig, da afholdt han sig saa godt som ganske fra Næringsmidler. Med denne Levemaade og en svag Constitution naaede han en høi Alder, og følte endnu i Alderdommen usvækket Arbeidslyst. Han nedskrev alle sine Prædikener fuldstændigen, og skjøndt Præst næsten i 70 Aar, udarbeidede han stedse nye. Ogsaa til de lettere Embedsforretninger forberedte han sig omhyggeligen. Det bedste hos ham var dog hans store Kjerlighed. Han omgikkes Enhver med Venlighed; og beviste, at man kan besidde almindelig Agtelse uden at have noget fordringsfuldt i sit Væsen. Ligesom han selv satte Priis paa Andres Opmærksomhed, saaledes undlod han ei lettelig i Selskab at sige Andre noget behageligt og forbindtligt. Idet han gav Gud Æren, var det bleven ham en Vane at erindre hvad Mærkværdigt der var hændet ham paa een eller anden Dag af Aaret. Han fortalte gjerne, hvorledes han som Yngling nær var geraadet i Livsfare, da en Karl vilde overtale ham til at ride over den opsvulmede Flod Tøß; men han foretrak at gaae ad en Fodsti, og saae Karlen siden at drukne i Floden: Som en Ven af Na-

turen, havde han, da Alderdommen tilsidst forbød ham at forlade sit Huus, gjerne Blomster paa sit Arbeidsbord. "De ere mig — sagde han — et skjønt og lærerigt Billede snart paa Forgjængeligheden, snart paa Gjenoplivelsen, og deres behagelige Lugt antyder den stille, gavnlige Virksomhed." Hans Haab er nu opfyldt; i de evige Boliger glæder han sig ved sit Aands høiere Liv. **Have sancta anima!**

V.

Oratio
qua
Petro Joanni Mönster,
Viro Summe Venerabili Muneris Episcopalis Initia,
confratrum nomine, gratulatur
C. G. Flemmer,
Alstadiensis.

Conciliantur animi
Dignitate hominis, rebus gestis, existimatione vitæ.
Cic. de Or. II, 43.

Effluxit tempus; non es diutius noster; ut fructus jam maturi a ramulis illis, quibuscum ab initio conjuncti cohærent, et quasi coaluerunt, dissolvuntur quodammodo et discedunt; ita et Tu; Vir Summe Venerabilis, e nostro cœtu discessisti; nosque te discedentem memoribus animis et gratis valere jussimus. Potuimus, imo debuimus, hic subsistere, summo numini, omnium

quotquot vivimus parenti, tutori, duci gratiosissimo, te commendantes; qua sola spe freti vel dulcissimos amicos, vel carissima pignora a nobis divelli patimur, atque lugentes in eorum discessu animos consolamur. Sed quum amor non sinat eum, quem amamus, dimittere, retineat vero et retrahat jam proficiscentem, similes sumus iis, qui quum domi amicos valere jusserint, tamen in ipsa profectione eos ad litus prosequuntur, amplexibus hærent, navem una conscendere parant; quod ubi illis negatur, perstant gratulari, primum voce, tum manuum motu, postremo aliis signis quæ invenit et suppeditat imminens jam desiderium. Liceat itaque per te, Episcope summe venerabilis, gratiarum actioni ultima vota adjungere.

Gratulamur Patriæ.

Ubi patriam nominamus, primo loco nominandus est amantissimus patriæ pater, dominus dilectissimus Rex Fredericus Sextus, qui per tot, fere innumeras res in publicam salutem susceptas et institutas eam adeo sibi devinxit, ut tanquam amici generosi et pii non possint alter ab altera segregari. Hos amicos alloquimur, quoties animis summo gaudio perfusis amatam patriam appella-

mus. Ubi literarum studia vigent, ubi doctrina non paucorum modo sed universorum efflorescit et læte succrescit, ubi virtus vere Christiana civium animos regit, ubi denique omnes universæ reipublicæ partes ad concordiam conjunctæ conspirant, ibi demum respublica viget, ibi floret, ibi beata est; ibi demum, ut in corpore humano, omnia membra firma et perpetua valetudine fruuntur. Ut hæc tanta commoda consequamur, efficit religio, quam ideo divinum numen pro incredibili suo in nos amore de cœlesti sede detractam in his terris collocavit. Quamdiu autem Religio, purus ille et liquidus fons scientiæ, pia illa et fida virtutis parens, efficax illa omnis justi ordinis et veri gaudii causa et origo, inter homines versans eorum saluti promovendæ in his terris inservit; iisdem terrenis præsidiis illi opus est, quibus deus utitur ad auxilium et opem hominibus ferendam. Opus est hominibus qui alma ejus luce collustrati incaluerint; opus est, hos lucem suam et calorem cum aliis communicare, ut lentitudinis frigus, amori nocivum, minuatur et evanescat, turpisque vitiorum situs et mucor expurgetur et emoriatur; opus est illis, quibus divinus magister et dominus Jesus Christus Apostolorum nomen ipse tribuit. Talis Apostoli mu-

nere jam Tu es functurus. Tu qui pectus geris æterna religionis veritate incoctum, Tu qui per temporis decursum scribendo, dicendo, agendo hanc solam ducem secutus es, nunc, in ampliori et illustriori loco positus, non modo, ut soles, hanc propagabis, sed pro ea, qua vales, muneris potestate inculcabis; non ipse solus propagabis, sed per alios propagandam curabis, quo facto patriæ saluti et felicitati per secula consulueris. Sint qui hunc cognitionis fontem supervacuum esse opinentur atque non adeo magnum in his laboribus inesse momentum putent; nos vero, humanæ audaciæ gnari, sicubi homo abjectis omnibus vinculis sua voluntate temere feratur, neque hominibus ipsis neque legibus civilibus vim refrenandi concedimus, bene memores eorum quæ Cicero (de oratore Lib. I, 58) dixit: "Quod vero viros bonos jure civili fieri putas, quia legibus et præmia proposita sint virtutibus, et supplicia vitiis: equidem putabam virtutem hominibus, instituendo et persvadendo, non minis, et vi, ac metu tradi." Quodsi igitur institutio et persuasio necessaria sunt præsidia ad virtutem hominibus tradendam; priorem illam jure petimus, ubi facillime et optime invenitur, a religione: indeque sumimus illa verborum pondera, quibus eorum,

qui audiunt, animos moveamus, flectamus, percellamus. Quod ut fieri possit, opus est ut familiaritatem cum illa contraxerimus; ut non solum leviter eam cognoverimus, quemadmodum vulgus hominum, sed penitus, sed accurate; ut intimam ejus vim et profundum sensum et mente intelligamus et animo sentiamus; ut ejus sermonem, qui pectora movet, rapit, incidit, nostrum fecerimus; qua sola ratione efficietur, ut homines ita cum Deo in amore conjungantur, ut ejus causa ad bona quæcunque et honesta sint parati. Ad hoc tantum bonum efficiendum Tu Episcope S. V. et doctrina instructus es et oratione; neque his virtutibus solis, sed et pio illo animo, illo in deum et homines amore, unde et doctrinæ et orationi sua constat vis, suus vigor, suum pretium. Nonne igitur Te intuentes pulcherrimam et gravissimam patriæ spem merito intuemur? Nonne jure nostro nunc gaudemus, patriam ante oculos ponentes, quum jam antea toties eadem illa simus gavisi? Nonne melius illud ævum, quod Tu efficies una cum illis qui eruditione, docendi facultate, amore Christiano similes sunt Tui, non spe modo et voto, sed certissima voti fiducia læti ominamur?

Gratulamur illi Dioecesi, cujus rebus sacris es præfuturus.

Succedis viro et exquisita doctrina et moribus insigni, cui tantum aberat ut virtutes Apostolicæ deessent, ut illis, quibus præerat, exemplum exhiberet omnibus numeris absolutum. Novimus illud, nec egregias ejus virtutes unquam a memori mente dilabi sinemus. Sed novimus quoque, nec sine dolore dicimus, hunc virum, quippe annis et senio confectum, non vero quod studium et scientia illi deesset, egregia sua merita aliquantum inchoata reliquisse, atque senilibus annis retardatum restitisse, quum integra ætate obstacula quævis, sanctitate muneris incensus, ardentissimo fervore superasset. Talis enim est humanæ vitæ conditio; primum germen tenerum et latens, tum flos viridis et succi plenus, deinde herba flaccida et marcescens, quæ novo dehinc vere nitidioribus foliis et florum coloribus splendida e terræ gremio surget. Quam latus itaque Tibi se aperit campus! Quot Tibi occurrent agenda, quibus tamen peragendis et facultate et robore et voluntate par eris! Quam læta messis, ubi primum semina, feraci nutrita solo, fruges ferent uberes. Multi viri et doctrina et moribus conspicui tibi se offerent adjutores et ministros; non deest

illi provinciæ talium hominum copia; aderunt jam adventum Tuum concelebraturi. Sperant a Tè, nec frustra sperant, auxilium et præsidium ad múneris officia implenda, solatium et perfugium in laboribus, favorem et studium ad bene de patria promerendum; sperant ipsum laborem fore faciliorem, atque larga proventus copia compensatum iri; qua spe erecti ad metam tendunt alacres.

Tu vero vade felix, *summi* numinis præsidio tutus: ibis ad fratres nostros probos et pios, desiderio illorum satisfacies, mactabis illos gaudio, e gravissimi operis communione orto. Eris illis eruditionis lumen, vivendi exemplum, lugentibus et afflictis solatium, consiliantibus suasor et auctor, ingenii robore atque virili constantia gravis et venerandus. Talem nos Te experti sumus, Talem Te, dum vita suppetet, experientur omnes. Et nos invideamus fratribus nostris tantum providentiæ beneficium, nos qui tamdiu eo usi sumus?! Imo gratias agamus divinæ bonitati, quæ per tot annos Te nobis concessit; tradamus, prout sapientissimo numini visum est, fratrem nostrum et præsulem dilectissimum in aliorum manus; et si quod exortum erit desiderium, quod Te jam sit carendum, respiciemus ad

illos, qui dehinc Te suum prædicabunt, qui præclaris Tuis virtutibus læte fruentur. Vos igitur fratres in Domino Jesu Christo dilectissimi, qui incolitis terram incolarum fide, pietate, frugalitate atque parsimonia semper insignem, recipite Illum iisdem sensibus, quibus nos Illum vobis tradimus. Gratulamini vobis, quod tantum bonum vobis contigerit, quod nos non sine intimo animi motu a nobis dimittimus. Scitote animum vere fraternum, sacri muneris vestri reverentia imbutum, promptum et paratum ad opem et auxilium illis, qui vineam Domini colunt, ferendum, cum Illo per æquora ire. Vosque fluctus Codanici, qui præclara Danorum facinora undarum fremitu fertis sub astra, obsequimini votis nostris, ut ad remota, quo tendit, litora placidi illum vehatis, et in templo illo collocetis, ubi ante Illum Bildius, Clausonius, Janssonius, Birchius, et plures viri docti et pii effulserunt.

Gratulamur denique Tibi carissime Præsul. Vix sedes Episcopalis vacua erat, quum vox populi et fama hominum Te huic muneri designaret. Jam magnum est, si unanimi consensu omnes, qui rei rationem vel ipsi norunt, vel ab aliis discunt, unum hominem ut dignissimum digito

monstrant; sed majus est, si Rex augustissimus opinionem omnium sapientissimo suo jusso comprobat, eumque præfert, quem hominum studia et favor meritis debitus jam prætulerunt. Hæc tanta felicitas, tanta laus, tanta gloria Tibi contigit. Inter pia vota et gratulantium voces, non solum muneris sanctitatem et amplitudinem cogitabis, sed sapientissimi et dilectissimi Regis favorem læto animo recoles, et studiis hominum dignitatem Tuam comprobantium delectabere.

Precamur Deum ter optimum maximum, ut conatus Tuos pro publica salute ipse velit prospero incremento beare; neque enim cursus est penes pernices, neque victoria penes validos; ut Tibi terrena quoque bona contingant abunde et cumulentur; ut cruda Te excipiat viridisque senectus, ad ultimos usque annos easdem invictas vires, idem indefessum robur largiens. Quibus precibus si annuerit Deus, nihil ultra apprecabimur, nihil queremur, sed læte prosequemur abeuntem.

VI.

Det Begribelige og Ubegribelige i min Pastoral-Erfaring.

Ved

Udgiveren *).

En gammel Kirkefader skrev en Bog under Titel af Ubegribeligheder. Jeg kunde have Lyst til at udgive en under et lignende Navn, hvilken dog vilde blive af forskjelligt Indhold, saasom min meest skulde vedkomme Pastoral-Theologien et quidem sensu strictissimo og vorde et nyt Bilag til den gamle Sententś: Multiplex et varia est experientia. Nedenstaaende kan gjælde for en Prøve.

Enhver, som kjender Udgiveren af Theologisk Bibliothek, veed, at ovenstaaende Titel maa for-

*) Flere velvillige Abonnenter have opfordret mig til at fortsætte mine Pastoralbreve. Traaden optages herved, kun ikke (denne Gang) i Brevform, hvilken jeg fandt mindre passende for den Materie, som nu laae mig meest paa Hjertet. J. M.

staaes: min Erfaring om Præster, og ikke: min Erfaring som Præst. Thi det præstelige Embede har jeg aldrig beklædt; men som Præstesøn har jeg elsket og paa en vis Maade tilhørt den geistlige Stand lige fra min spæde Barndom; og jeg elsker den endnu. Jeg er endog som alle, der fik en præstelig Opdragelse, bleven ledet fra denne første Gjenstand for min Hengivenhed til den langt høiere og helligere, hvorfra hiin modtager sin Glands: til at elske Kirken og Christendommen, saa det er gaaet med min Kjerlighed, ligesom det (efter Mosheims Bemærkning i hans christelige Moral) gik med mange Fritænkeres Lunkenhed og Had i det 18de Aarhundrede. De begyndte nemlig med at foragte eller hade Geistligheden, derfra gik deres Foragt over til Kirken og endte med Christendommen selv. Men jo høiere jeg agter og elsker saavel det christelige Lærerembede, som dem, der værdigen beklæde samme; desto mere fortørnes jeg, naar jeg stundum erfarer, at der endnu (i den danske Kirke saavelsom andensteds) ere Præster, der vanære Standen, forarge Menighederne, udsaae Klinte istedenfor Hvede, kort nedbryde (saavidt det staaer til dem) Herrens Tempel, istedenfor at vedligeholde, udvide og forskjønne det. Meget af det, jeg herom

har hørt og seet, er mig endnu indtil denne Dag ubegribeligt, fordi det er unaturligt, stridende imod Tænkningens sædvanlige Lære og Tingenes sandsynlige Gang. Jeg havde først i Sinde, i denne Artikel blot at meddele Læserne hvad der forekom mig ubegribeligt i min Erfaring; men da Geistlighedens Fiender (som jeg mindst vil arbeide for, da jeg meget hellere arbeider dem imod) heri uden Tvivl vilde have seet et Indlæg til Gunst for dem, imedens jeg naturligviis kun agtede at stemple det Ubegribelige for hvad det er — en sjelden Undtagelse fra Reglen: saa ansaae jeg det for rigtigere (thi saaledes kan Ingen misforstaae min Hensigt) indledningsviis at nævne tillige hvad der i min Pastoral-Erfaring er let begribeligt, saasom det er overeensstemmende med hvad Fornuft og gammel Erfaring lader os forvente.

Præstens Virksomhed er saa aldeles aandig (hvad det egentlige Præste-Embede angaaer), at Ingen mere end han behøver, hver Dag at agte paa sin Aands Retning og paa sit Hjertes Tilbøieligheder. Indsnige sig onde Begjerligheder i dette, da er det ogsaa snart ude med Aandens frie og velgjørende Virkninger; thi som en ædel Phi-

Joseph skriver *): L'intelligence s'éteint dès que le coeur est flétri.

Det er da mig (som Enhver) let begribeligt, at Præsterne ikke paa Ordinationsdagen afføre sig den menneskelige Natur, idet de iføre sig den geistlige Ornat. Det forundrer mig derfor ikke at finde ufuldkomne, feilende, syndige Mennesker i denne Stand, som i enhver anden. Ligesom det Gl. Test.s Præster maatte offre for deres egne Synder, saavelsom for Folkets, saaledes skulle det Nye Test.s Præster afbede deres egne Synder tilligemed Folkets. Men det er mig ubegribeligt, at Præster i den Grad kunne forbryde sig imod guddommelige og menneskelige Love, at den verdslige Øvrighed stundum har maattet gribe Sværdet imod dem, og ved dets Od afhugge just det geistlige Lem paa Menighedens store Legeme, som det, hvori Kraften havde sit Sæde. Da Religionslærerne efter Jesu Ord og Indstiftelse ere Jordens Salt, og da Saltet forebygger Forraadnelse, synes det ubegribeligt, at Forraadnelsen just skal udgaae fra det (aandigt som physisk) Liv bevarende Princip. Nyligen sendtes flere katholske Præster i Frankrig, formedelst Skjørlevnet,

*) Jacobis Breve II, 380.

Mordanslag, Voldtægt o. s. v. til Gabestokken og Galleierne. For Christne maa dette, skjøndt skeet i et katholsk Land, være ligesaa ubegribeligt, som vi tvertimod finde det i sin Orden, naar man af en christelig Kirkes Presbyterologie eller Bispekrønike anfører os en lang Række af ustraffelige, fromme og lærde Præster eller Biskopper efter hinanden, saaledes som f. Ex. Zwergius i sit Sjællandske Cleresie med Glæde og Sandhed forsikkrer Tilfældet at have været med samtlige Sjællands evangeliske Biskopper ligefra Paladius af.

Jeg finder det billigt, at Præsten, som ærligen arbeider, fordrer Løn af dem, til hvis Gavn han virker. En Arbeider er sin Løn værd; og maa man ei binde Munden paa den Oxe, som tærsker, da bør man endnu mindre nægte Brødet til den troe Hyrde, som er villig til at offre sit Liv for Hjorden. Fremdeles begriber jeg, at Præsten, der ogsaa har Pligter at opfylde imod sig selv og sin Familie, kan med frelst Samvittighed bortbytte et mindre Embede for et større, en snævrere Virkekreds for en videre o. s. v. Hvor han kommer hen, finder han Mennesker at oplyse, veilede, trøste og lyksaliggjøre. Tit kan det endog være Pligt for en Geistlig at søge Forfremmelse.

Det var ei altid den ydmygste og værdigste Candidat til Prædikestolen, som under Valget sagde: Nolo presbyter creari. Ofte var den værdigere, som svarede de vælgende Brødre: Equidem volo, si Deus vult.

Men vanskeligen begriber en Christen, at der gives Præster, som, hvad enten de søge et nyt Embede, eller forblive i det gamle, kun tænke paa sig selv, ikke paa Menigheden; kun spørge om Tiende, Præstegaard, Offer og Accidentser, ikke om Sognefolkets christelige Tænkemaade, Sæder og Oplysningstilstand; som, hvorhen de end komme, aldrig føle Tilfredshed, men drives af en umættelig Havesyge fra Sted til Sted, og hvor de komme hen, ikkun mindes Hjorden paa de Aarets Tider, naar den skal klippes, ikke om Hverdagene eller Søndagene, da den skal fødes; som, skjøndt de kaldes Sjælesørgere, aldrig bekymre sig om Andres Sjæle, men kun om deres eget Legeme. Hvor kunne dog Mænd tænke, føle og handle saaledes, som ere satte til at være Menneskekjerlighedens Prædikanter! Vi ville, skjøndt vi kun have svagt Haab om at høres af Saadanne, dog minde om Jean Pauls Ord: "Jo mere Kjerlighed til Gud og Næsten et Menneske har, des mindre Egenkjerlighed. Jo hurtigere

en Planet bevæger sig omkring Solen, desto langsommere dreier den sig omkring sig selv."

Vi begribe fremdeles, at Præsten, der er hvad han bør være, mangen Gang kan have grundet Anledning til at beklage sig over de mange aandsfortærende Arbeider, som den nyere Tids verdslige Tendents har overvældet ham med; og vi rose den kyndige Veileder, som i Tide viser "det uerfarne Øie hen til de mange Skygger, der, svævende i Baggrunden af det smukke Prospect, skjule Miskjendelse og mangeslags Fortrædelighed, som Præsten, naar han ikke vil udsætte sig for Irettesættelse og Mulcter, nødvendig maa underkaste sig, men hvorved han rigtig nok snarere bliver Gjenstand for en Elegie, end efter Göthes Skildring for en moderne Idyl *)." Vi begribe, at Erfaringen her, som ellers i Livet, lidt efter lidt nedbryder de skjønne spanske Slotte, som den ungdommelige Phantasie byggede og hvori den lovede os en saa glædelig som hæderlig Bolig. Men vi holde tillige for, at hvo som føler Sandheden af Pauli Ord: "Vistnok er Guds-

*) See Forerindringen til det særdeles nyttige Skrift: Supplement til Haandbogen for Præster, af Pastor J. Møller. Kbhavn. 1829.

frygt med Nøisomhed en stor Vinding", han vil roligen see sit Aladdins-Slot forsvinde, og som Huusfader boe tilfreds i sit lave, men gudindviede, straatakte Huus. Den ærværdige Pastor i Grünau er vel en idyllisk, altsaa opdigtet Person; men han er dog skildret efter Naturen; og Voß har uden Tvivl kjendt mange Landsbypræster i Tydskland, ligesom jeg i Danmark, af hvilke alle væsentlige Træk i Maleriet kunde laanes. Den vigtigste Betingelse for Præstens heldige Virken, følgelig ogsaa for den gode Hyrdes Tilfredshed, nemlig en christeligsindet Menighed, findes dog endnu, Gud være lovet, næsten overalt i vort Fædreneland. Hvor der er saa megen Grund for den vordende Religionslærer, til at haabe det vigtigste, skader det ikke betydeligt, om den unge Mand i anden Henseende f. Ex. oeconomisk, lidet skuffes i sit Haab, og maa slaae noget af paa sine Forventningens Liste. Eet af to er det bedre, at Præsten nu og da skuffes i sin Forventning, end at han aldeles intet Ideal, følgelig heller ingen Enthusiasmus skulde medbringe til sit Embede. Ogsaa herom have vi en smuk Sententz af den sindrige J. Paul at meddele, "Hvo der i sit Indre bærer og nærer et Ideal, som han vil

virkeliggjøre i Livet, er derved beskyttet imod Tidens Gift og Sorger, ligesom den Frugtsommelige bevares ved sit Barn imod smitsomme Sygdomme." Det eneste, som i denne Sag forekommer mig ubegribeligt, er, at ikke faa Præster selv arbeide paa at fortrænge deres Livs Poesie, at tilintetgjøre det Idylliske og Patriarchalske, som en stræng og vantroe Tid dog tildeels har maattet lade tilbage, navnligen i Landsbypræstens Kald og Stilling. Dette skeer paa en dobbelt Maade. Den ene har allerede vor Ven Dr. Primrose, den udødelige Vicar af Wakefield, revset hos sin Kone og sine Døttre, da de vilde indføre i deres Huus og Omgang Kjøbstedvæsen og Kjøbstednykker, og f. Ex. ikke mere omgaaes med Forpagterens Døttre, men kun tale om Skuespil og Concert, Smag og Shakspeare. Paa denne Viis er det dog sjeldent, at Nogen i Danmark forstyrrer Landlivets naturlige Tone. Men desto oftere skeer det ved at forfalde til den modsatte Yderlighed, ved at forsage ei blot Byens Tant (the fashionable cant, som Englænderne kalde det), men Byens gode Tone (Urbanitet) og den finere, ved Universitetet antagne, saavel selskabelige som videnskabelige, Cultur. Desværre er det sandt, at res angusta

domi er hos altfor Mange en stærk medvirkende Grund, til at Mænd, af hvis grundige og mangeaarige Dannelse man ventede sig varig Hengivenhed for Muserne og Gratierne, saa snart og let rusticeres, naår de komme til at leve paa Landet. Forsaavidt er denne Metamorphose begribelig nok. Men den hænger sammen med et andet Phænomen, som jeg mindre kan fatte: hvorfor nemlig disse Samme sædvanligen fordrive, tilligemed de noget knibske og kostbare Gratier, den beskedne og nøisomme Eusebia; med andre Ord: hvorfor de, naar de nødes af Fattigdom til at nægte sig Anskaffelsen af Luxusvarer, af Musik, ja vel endog af nye Bøger, tillige holde op at studere de gamle Bøger, som de allerede eie, og iblandt disse, den ældste og vigtigste af alle — Bibelen. Man fortalte for endeel Aar siden, at en ung talentfuld Philolog søgte om at blive Chinapræst, for at kunne paa den lange Reise, i sin stille Cahyt, ret studere de gamle Classiker, uforstyrret af Stadens Tummel og Døgnliteraturens Ophævelser. Jeg veed ikke, om Sagen forholder sig saa; men det skjønnes let, at vi deri have en Skildring af mangen Landsbypræsts Vilkaar, som, afskaaret fra Omgang og literære Hjelpemidler, har al mulig Anledning til

at kaste sig paa sin Bibel — hvilken han jo dog efter Reglen eier i Grundtexten og nogle Oversættelser *) — knytte sine Studier dertil og af dens daglige Læsning hente Stof til sin Menigheds Opbyggelse og sin egen Forædling. Men dertil hører rigtig nok, at man skal elske sin Bibel. Og det er vor Tids store Brøde, at den ikke alene berøvede Guds Ords Tjenere en god Deel af deres Anseelse og Underholdning, men tillige betog de Fleste Fædrenes faste, barnlige, tillidsfulde Tro paa Ordet og dets Kraft. Denne sørgelige Omstændighed bidrager meget til at forklare nedenstaaende Erfaringer, som ellers vilde være mig ubegribelige:

Saasom, at der gives Præster, der anprise sig selv, og ikke Jesum Christum den korsfæstede, som Veileder til Salighed; der prædike deres egen Lære (altfor ofte kun løst Menneskefetant) istedenfor den guddommelige, der findes i Propheternes og Apostlernes Skrifter. Men Grunden hertil er

*) Skulde nogen Præst (hvad desværre i vore Dage er tænkeligt) være saa fattig, at han ei har Evne til at anskaffe sig en correct Udgave af Bibelen paa Hebraisk, Græsk eller i et ham interesserende nyere Sprog, da vil han kunne erholde samme gratis af det danske Bibelselskab, naar han henvender sig til Undertegnede. J. Møller.

meget forskjellig. Nogle (dog er deres Antal kun lidet i Danmark; maaskee er det større i Tydskland) forlade Bibelen, ligesom de foragte enhver anden Bog og enhver anden Autoritet, af Lyst til Originalitet og af Tillid til deres egne overlægne Evner. De elske Paradoxer og ville altid sige noget Nyt; men nu er Christendommen gammel og dens vigtigste Lærdomme almeen-bekjendte. Kraftmændene, som ville beundres for Nyheden i deres Ideer, slaae da Vrag paa Bibelens ligesom paa Livets almindelige Maximer. Dem kan det være nyttigt at mindes de vægtige Ord, med hvilke Johnson slutter Savage's Levnet: Those who, in confidence of superior capacities or attainments, disregard the common maxims of life, will be reminded, that nothing will supply the want of prudence; and that negligence and irregularity long continued will make knowledge useless, wit ridiculous, and genius contemptible *)." Den Feil, jeg her dadler, er dog i alle Lande

*) D. e. "De, som i Tillid til høiere Evner eller Fuldkommenheder, lade haant om Livets almindelige Maximer, skulle erindres om, at intet kan erstatte Manglen af Klogskab, og at en længe fortsat Skjødesløshed og Uregelmæssighed vil gjøre Kundskab unyttig, Vittighed latterlig og Genie foragteligt."

langt sjeldnere iblandt Theologerne, end iblandt Philosopherne, hos hvilke den ogsaa nylig er bleven paaanket af Dr. De Wette i hans sidste Værk: H. Melchthal, hvor det hedder I, 300: "Det er en falsk Stræben efter Originalitet og Dybhed, som forleder vore Philosopher til at udtrykke sig i søgte Kunstord og tvungne Vendinger. Ogsaa en vis Stolthed turde bidrage noget dertil; de ville ikke gaae frem paa den Vei, som Andre have betraadt for dem." Det skjønnes let, at ligesom Nyhedssyge i ingen Videnskab er saa farlig som i Theologien, saaledes er Roes for Originalitet i ingen Kunst saa mistænkelig som i Prædikekunsten. At en Prædicant i øvrigt kan være original i høi Grad, og alligevel prædike christeligt og bibelsk, derpaa have vi et stort Exempel i den herlige Taler Harms. Kun maa Ingen indbilde sig at kunne, uden Naturens Kald, blot ved Efterligning blive en anden Harms. Iøvrigt er det i sin Orden, at den uøvede eller maadelige Prædikant stræber at efterligne den øvede og fortrinlige; kun skal han vælge sig dem til Mønster, som komme hans egne Anlæg (hvis han har saadanne) nærmest i Eiendommelighed, eller som bære den classiske Forms almindelige Præg.

Men ubegribeligt synes det, at saa mange Prædikanter prædike (og katechisere) langt slettere end de kunne. Jeg tænker herved ikke paa disse udvortes Feil i Foredraget, ihvor let det end var for den unge Præst at aflægge disse, naar han derom raadførte sig med en eller anden kyndig Ven. Med saadanne Ufuldkommenheder lærer Menigheden snart at bære over, naar kun Indholdet og Aanden af Foredraget er, som det bør være. Men hvor tidt har min Sjæl bedrøvet sig, naar jeg traadte ind i et Guds-Huus, og der hørte en Prædiken eller Catechisation aldeles uden Aand og Salvelse, uden Fynd og Christendom. Var Kirken tom, da maatte jeg udbryde: "Ja, naar der prædikes saaledes, er det intet Under, at Almuen søger Kroerne istedenfor Kirkerne;" men var Kirken fuld (som ei sjelden er Tilfældet i den første Tid, ogsaa naar en ung, skjøndt forsømmelig, Præst afløser en gammel, samvittighedsfuld Religionslærer, der har vidst at holde Almuen til Guds Huus) da tænkte jeg: "O! hvor lidet træder denne vor Kirkes Apostel i Jesu Fodspor; han ynkedes inderligen over Folket; fordi de havde tøvet hos ham i tre Dage og havde intet at æde (Marc. 8, 2), og han bespiste dem ei alene med Aandens Brød, men og med

det legemlige. Denne Jesu Discipel derimod ynkes ikke over sin Menighed, som har hungret i sex Dage efter Livsens Føde, og da den nu (tildeels fra fjerne Steder og med Oldingens møisomme Gang) samles her om ham med aabne Munde og aabne Hjerter, rækker han dem istedenfor et Brød en Steen og istedenfor en Fisk en Slange." Eller troer Du, min Læser! at denne Dom af den theologiske Professor var for haard? I saa Fald har din Erfaring endnu ikke været saa bitter som min; thi mere end een Gang har jeg fra det hellige Sted hørt Talemaader og Lærdomme, der vare ligesaa haarde at fordøie som Steen ere selv for Strudsens mageløse Fordøielsesevne, og jeg har hørt Tanker, der forekom mig at være Slange-Gift. Jeg maatte f. Ex. paa Langfredag engang høre deres Tro udskjældes som Daarskab, hvilke sætte deres Tillid til Christi Forsoning; og jeg har for endeel Aar siden læst en Juleprædiken om "Oldtidens almindelige Skik at indhylle store Mænds Fødsel i Digtningens yndige Slør *);" men ikke fornam jeg deri een

*) Denne Prædiken er vel omtrent fra samme Tid, da Iffland gav det træffende Svar til en naturalistisk Præst i Berlin, der spurgte ham: hvoraf det kom, at Kirkerne vare tomme, imedens Skuespilhusene

eneste Tone, der lød som Echo af Englenes Chor eller Hyrdernes Lovsang over Verdens fødte Frelser. De christelige Tilhørere — og deres Antal er dog i enhver Kirke det største — bortgave gjerne en saadan heel Prædiken, var den endog udpyntet med de smukkeste Flostler, for et eneste Vers af Bibelen, fremsagt med Følelse og glad Overbeviisning, for eet eneste gloria in excelsis, udtrykt i de gamle, hjerteopløftende Ord: Ære være Gud i det Høieste! og Fred paa Jorden! og i Mennesker en Velbehagelighed! Det er kun Faa, som komme til Kirken for at høre noget Nyt; men alle Christne ville opbygges ved at høre Guds eget, gamle Ord. Intet kan erstatte os Savnet deraf. Genie, Lærdom, Dybsindighed, Veltalenhed! Hvilke herlige Gaver; hvor frugtbare og velsignelsesrige, naar de slutte sig til Aabenbaringen og anvendes til dens Indførelse i Livet, i Sind og Hjerte! Men hvor lidet formaae de dog, naar de ville isolere sig, at erstatte os den bibelske Christendom! Der gives vísselig ingen Lærer i vor Menighed, der besidder hine Gaver i høiere Grad,

vare fulde: "Det kommer deraf — sagde Skuespilleren ligesaa sandt som vittigt — at vi fremstille Digt som Sandhed, men I Sandhed som Digt."

end den Mand, som altid er den første til at give Bibelen Æren, som t. Ex. siger i sin Prædiken om Guds Ord *): "Menneskene have følt, hvor tomt Livet bliver, naar der ingen Forbindelse er mellem Jorden og Himmelen; de have ingen Erstatning kunnet finde for det evige Livs Ord, som vare forsmaaede;" og strax derefter spørger: "Er Guds Ord kun givet os for at vi skulle beundre de hellige Forfatteres Dybsindighed, deres Udtryks Skjønhed? eller mon ikke for at være et Lys paa vor Vei, en Tilskyndelse i vort Inderste, for at vi ikke blot skulle høre det, men ogsaa gjøre derefter, og saaledes leve derved?" og som svarer: "dagligen vil jeg agte paa dets Røst, vil gjemme det dybt i mit Hjerte, vil stræbe saaledes at forene det med mit inderste Sind, saa jeg uden det ikke kan leve. Da først skal jeg fornemme dets Kraft, og det mindste Vink skal være mig forstaaeligt; thi ikke nyt kommer det til mig, men længesiden kjendt og overgivet og nu derfor gavnligt i den Time, da jeg trænger dertil; det skal advare mig, naar Lykken vil bedaare, skal styrke mig, naar Fristelserne lokke, skal stille Lidenskabernes Brusen i mit Bryst, skal

*) Dr. Mynsters Prædikener paa alle Søn- og Helligdage. 1ste Bind S. 33 og 34.

husvale mig i Angest, skal i Sandhed være mig min Guds min Faders Ord, hvormed han taler til mig under Livets Forvirring, at frelse min Sjæl fra Synd og Vantro og Fortabelse. Da skal jeg endnu, naar den sidste Strid nærmer sig, bevæge de samme Ord i mit Hjerte, da skulle de endnu være min Rigdom, naar jeg intet mere kan nyde hernede, være min Lindring, naar ingen jordisk Lægedom kan stille mine Smerter, og dersom Sind og Tanke mattes, at jeg selv ikke kan fremkalde dem meer, saa send mig en Ven, en Trøster, o Gud, læg paa hans Læber, om end faa, men dog dine Ord; lad ham tilraabe mig om den Seier, som overvinder Verden, vor Tro; lad ham tale til mig om ham, som har tilintetgjort Døden, om ham, som har sagt: hvo som troer paa mig, om han end døer, skal han dog leve! ikke nye Ord taler han da til mig, men dem, jeg længe har kjendt, længe har elsket, og den ofte følte Kraft skal yttre sig paa nye: da skal Sjelen kjæmpe modig og fro, og dens sidste Skjæbne skal ikke være at overvindes, men at seire, at rive sig løs fra Jordens Lænker, at hæve sig op til dig, du himmelske Fader, for hos dig at skue, at modtage, hvad dit Ord har lovet!" Naar en saadan Lærer, fortrolig med

Philosophiens modneste Frugter og Digtekunstens yndigste Blomster fra alle Tidsaldre, dog føler Forlængsel efter Herrens Forgaarde; naar han i Livets alvorligste Timer kun vil høre Herrens egne, de gamle, de velbekjendte Ord: hvor vil da nogen Prædikant nægte sin Menighed disse? Enhver maa tilstaae, at det ikke er nok til Undskyldning for ubibelske Prædikener, om deres Forfatter end kan sige: "hvad jeg foredrager mine Tilhørere, er sandt og almindeligen billiget af Fornuften; jeg bibringer dem ikke strax Vantroens Gift, fordi jeg maaskee ikke rækker dem Troens fulde Bæger." Der gives, som bekjendt, ei faa Prædikanter, der frygte for at nedbryde Menighedens Tro ved deres egen Vantro, og derfor undgaae at berøre ethvert eiendommelig christeligt Element, idet de holde sig til den naturlige Religions Sandheder samt den christelige Morals Bud. De tale f. Ex. paa Christi Dødsdag om Taalmodighedens Værd og paa Opstandelsesfesten om det Glædelige i Udødelighedshaabet o. s. v. Ere disse Præster begavede med Talenter og især med Veltalenhed, da kunne de vel i nogen Tid skaffe sig et Auditorium; men efter nogle Aars Forløb adspredes dog sædvanligen Forsamlingen, og selv i den Tid, Hengivenhe-

den for Præsten varer, opbygges Menigheden ingenlunde i den Grad som ved et ægte bibelsk Foredrag. Hvor skadelig for Christendommen denne Prædikemaade i Tidens Længde bliver, have skarpsindige Jagttagere for længe siden bemærket *); ja de tydske Rationalister have selv (i de sidste Aar) indskjærpet Nødvendigheden af at benytte Bibelen ei blot nu og da ligesom til Motto (hvilket var den næstforegaaende Generations Skik) men gjennemgribende, følgelig saavel dens Historie som dens Lærdomme, og det baade paa Prædikestolen og ved Confirmationsunderviisning. Saaledes har t. Ex. Diaconus Körner i Schneeberg 1828 udgivet: Briefe eines Geistlichen über das rationalistische Verfahren beym Confirmanden-Unterricht, og idet han anbefaler sin Fremgangsmaade (hvilken han selv kalder rationalistisk) som den eneste, der passer med Menneskets Natur, handler han dog i det syvende Brev (tildeels endog bedre,

*) See f. Ex. Stiftsprovsts N. Møllers Doctor-Disputats de quæstione hodie inprimis agitata: bene an male rei christianæ consulere videantur, qui dogmata religioni christianæ propria a populari religionis institutione excludenda sentiant. Kjøbenhavn 1815.

end man efter Bogens Tendents skulde vente) om Bibelens Brug, og i det 8de og 9de Brev om: Verfahren des Rationalismus, um an der Hand der Bibel, religiöses Leben im jugendlichen Gemüthe zu begründen." Præsten Körners Fremgangsmaade er mig saare begribelig; han vil bringe sine Kaldsspsler og især den vigtige: Ungdommens Underviisning, i Samklang med sin Philosophie. Han erkjender sin Forpligtelse til at undervise den ham betroede Ungdom efter Bibelen, og han udlægger nu denne for Børnene, saaledes som den efter hans Rationalisme skal forstaaes. Ubegribeligt er det mig kun, at saa mange granskende Mænd af denne Classe blive staaende ved den Overbeviisning, at den første Opløsning af det svære Problem, paa hvilken de efter Tidens Medfør traf, er den ene rigtige; og at de, i deres roesværdige Bestræbelse efter at tilveiebringe Harmonie imellem deres Philosophie og den christelige Tro, stedse fordre, at denne skal rette sig efter hiin, og aldrig hiin efter denne, da jo dog allerede Shakspeare har erkjendt, at der findes meget imellem Himmel og Jord, som ingen Philosophie har anet; og da saa mange store Philosopher have erkjendt, hvorlunde de først i Aabenbaringen fandt en tilfreds-

stikkende Opløsning af Knuder, hvilke Metaphysiken vel kan knytte og gjøre Mennesket vigtige, men ikke udvikle eller løse. Mig synes det ganske klart, at Aabenbaringen vilde være overflødig, dersom den ei indeholdt andet, end hvad Mennesket ved sin egen Forstand kan udgrunde. Og naar undertiden en eller anden geistlig Ven, som endnu var hildet i Skepticismens eller Naturalismens Snarer, priste mig lykkelig, at jeg deelte Kirkens Tro, og skildrede levende sit Uheld, fordi han saa ofte befandt sig i Opposition til det kirkelige Lærebegreb: bad jeg ham at betræde samme Vei, som jeg har betraadt, for at overvinde sine Tvivl og vinde en fast Overbeviisning om Christendommens Guddommelighed. At saa faa Tvivlere gjøre det, er mig ubegribeligt. De læse hellere Angrebsskrifterne imod Christendommen end Apologierne for den. De kjende Huetii bekjendte Axiom: Nulla demonstratio ei sufficit, qui fide caret; alligevel forsømme de gemeenligen alt, hvad der tjener til at nære og befæste Troen. Det er vist gaaet mine fleste Læsere som mig, at de have erfaret, hvorlunde Saadanne, som f. Ex. hæftigst nedreve den mosaiske Lovgivning, aldrig havde læst Michaelis's mosaiske Ret, hvori alle hiin store Lovgivers Institutioner ere saa rig-

tigt bedømte og saa skjønt retfærdiggjorte; de, som meest sværtede Propheten Samuel, kjendte neppe Provst Engelbreths Forsvar for denne store Mand; ja Mange, som ere gjennemtrængte af de wolfenbüttelske Fragmenters Aand, forsmaae endog vort Raad til dem: at læse og prøve tillige Döderleins Antifragmente. For Fremtiden ville vi dog haabe, at ingen dansk Religionslærer klager over utilfredsstillede Fordringer til Aabenbaringens Indhold, førend han har gjennemlæst og overveiet i det mindste Dr. Møllers Veiledning til det Gl. og N. T.'s Læsning. Deri vil han finde Lys for sin Aand og Næring for sin Tro. At dette lærerige Værk ikke allerede findes i enhver Præsts Bogsamling, vilde jeg regne med til det Ubegribelige, naar ikke tidligere Erfaringer af lignende Art havde lært mig, hvorvidt Frygten for Boghandlerregninger kan gaae, og det i Sandhed ei blot hos fattige Geistlige.

Men dersom Originalitetssyge, Skepticisme og Naturalisme vare de eneste Grunde til, at visse Præster prædike slettere end de kunne, da maatte man antage, at alle gammeldags orthodoxe Præster prædikede saa godt, som det var dem muligt; og dette strider imod Erfaringen,

hvilken lærer os — hvad der just ikke er ubegribeligt, skjøndt det er sørgeligt — at deels Slendrian og Magelighed, deels et falsk Begreb om Popularitet forhindrer mange Steder Menighedens høiere Opbyggelse, skjøndt Præsten deler ganske dens Troe. I det lange Tidsrum, da Orthodoxien har været først mistænkt, siden foragtet, og af de fleste raadende Stemmer bagvasket, er det blevet temmelig almindeligt at sætte Rettroenheden i Aandsarmod, i Hængen ved Skriftens Bogstav og ved fastsatte Formularer. Det kan heller ikke nægtes, at denne Charakteristik passede ret godt paa adskillige Præster, som intet havde at rose sig af uden deres Hengivenhed til Kirkens System. Men aldrig har den lutherske Kirke vedkjendt sig slig Passivitet som sit Særkjende; aldrig har den erklæret en blind Tro for at være sin. Selv i de Aar, da Biester, Nicolai og de øvrige berlinske Oplysningsmænd arbeidede med Held paa at forvirre Sprogbrugen og udgive Orthodoxie og Dumhed for synonyme, skrev en af Tydsklands orthodoxe Tænkere, Hamann, til sin Ven Jacobi: "Alles Hangen an Worten und buchstäblichen Lehren der Religion wäre Lama-Dienst *)." Dette er og-

*) S. Jacobi's Briefwechsel. 2ter Band S. 143.

saa min Mening. Derfor skal Jngen indbilde mig, at han er en værdig Præst, naar han kun ved Dorskhed undgaaer Tidens Vantro, og følgelig heller ikke bringer evangelisk Aand og lutherisk Kraft ind i den af ham søvndyssede Menighed. Dersom han med sin eenfoldige Tro og sin bibelske Prædiken forener en ustraffelig Vandel; og dersom han i Livet tillader Kjerligheden stærkere Yttringer end han tillader Troen i sine eensformige Foredrag, da kunne vi ikke nægte ham vor Agtelse. Han vil sikkert ogsaa befindes at være en langt gavnligere Præst end Nogen af den modsatte Classe, vi nyligen have omtalt. Men naar han yttrer Ulyst til Sandhedens nøiere Undersøgelse, eller troer, at udvortes Religiøsitet er os en Borgen for Udholdenhed og Bestandighed i det Gode, da foreholde vi ham en indisk Digters Ord: "Offer, Andagt, Almisser og Bod kan ogsaa øves af Hyklerie; men Sandhed, Udholdenhed og Taalmod boe kun i store Sjæle." Vistnok er Hyklerie i vore Dage en sjelden Last (siden Gudsfrygt ei længere er, som i Christian VIte's Dage, den alfare Vei til Hæderlighed); men saasnart Tidens Tegn og Døgnets Tone forandrer sig, kan det gamle Onde vende tilbage; og en duelig Læge bør jo ikke alene agte paa de grasserende

Epidemier, men ogsaa paa de sporadiske Sygdomme.

Hvis det er en sand Aandsnydelse at høre en gudfrygtig, oplyst og i alle Henseender værdig Geistlig under Kirkens ærværdige Hvælvinger at tolke Fredens og Kjerlighedens Evangelium, at see ham forvalte med Anstand og Værdighed Kirkens Sacramenter, (og hvis det maa erkjendes for ubegribeligt, at ikke Alle, som ere kaldede, stræbe efter at høre til disse Udvalgte), da er det ei mindre tilfredsstillende at følge en saadan Præst saavel paa hans Vandringer omkring i Sognet (være sig til Skolen, eller til Sygesengen eller til Armodens Vraaer) som i hans eget Huus, være sig i Studerekammeret eller Familiekredsen. I ethvert af disse Forhold fremtræder han, svarende til det Navn, hvormed Almuen saa skjønt og betydningsfuldt kalder ham, som Fader. Det er et stort Beviis paa det danske Folks Hjertelighed, at det har indført og bevaret denne ældgamle Benævnelse (hvormed i de ældste Tider alle Presbyterer, siden alle Biskopper og tilsidst ikkun den romerske Primas kaldtes, papa), imedens alle os omgivende protestantiske Folk og Tungemaal have afskaffet den (i det mindste for protestantiske Præ-

ster, som bedst fortjene samme: il padre, le pere o. s. v. bruges kun om katholske Geistlige). Hvor lidet erstatter dog et Reverend, eller Mr. le Pasteur, eller selv Lieber Hr. Pastor vort tillidsfulde Fader! Men da Navne, som holdes i Ære, ingenlunde ere Smaating (som f. Ex. Titler rigtigen ansees for) ville vi ogsaa benytte dette Hæders- og Kjerlighedsnavn som en Spore for de unge Præster til at fortjene det. Glædelig er da den Erfaring, at en overveiende Pluralitet af de danske Geistlige ved deres Forhold til Menighederne, deres Hengivenhed, Menneskekjerlighed, Deeltagelse i deres Skriftebørns Vee og Vel, kort: Omsorg for de dem betroede Sjæle, kan være os Borgen for, at hiin Benævnelse i vort Land vil blive varig; thi hvorfor skulde den ophøre, saalænge det skjønne Forhold, som den udtrykker, paa de fleste Steder vedvarer. Præstehaderen Voltaire pleiede at sige: aldrig er der skeet nogen Udaad, uden at en Præst eller Munk havde Deel deri. Men hver Pagina i Historien gjendriver denne Bagvaskelse og straffer Voltaire som en Løgner. Derimod siger den store Historieskriver Johannes Müller med langt mere Grund: jeg finder siden Christi Fødsel sjelden eller aldrig en Stordaad omtalt, uden at Kirken og dens

Tjenere have havt Deel deri. Ogsaa i vore Dage og i vort Fædreneland see vi næsten aldrig et patriotisk Selskab stiftes, en menneskekjerlig Forening sammentræde, uden at der er Geistlige iblandt de virksomste Medlemmer. Og Folkets Tillid er endnu — trods Riegels's og andre Præstehaderes Calumnier — saa stor, at just de Samfund trives bedst, som tælle Præster iblandt Bestyrerne. Saaledes bør det at være. Deri see vi Opfyldelsen af Jesu Bud til sine Disciple: "Lader Eders Lys skinne for Menneskene, saa at de see Eders gode Gjerninger og prise Eders Fader, som er i Himlene."

Alt dette finde vi i sin Orden; og ubegribelig er — vel ikke enhver Afvigelse fra denne Regel; thi den menneskelige Skrøbelighed maa tages med i Beregningen — men dog en forsætlig Tilintetgjørelse af eller et modtvilligt Brud paa denne skjønne Orden. Og sligt er desværre forekommet i min Pastoral-Erfaring. Eller maa man ikke kalde det saaledes, naar den Mand, som er sat til at udbrede Velsignelse trindt om sig, aldrig høres at velsigne, uden naar Alterbogen foreskriver ham det (og man kan tænke med hvilke Følelser det da skeer); men derimod ved enhver

Leilighed, saavel i offentlige Samqvem, som i sin Familiekreds at fremføre Eeder og Forbandelser? Hvad maa Bonden, hvad maa Barnet (som Skolelæreren eller Præsten selv nylig indskjærpede Jacobs 3, 9.) vel tænke, naar de høre deres Lærer selv at forbande Menneskene med den samme Tunge, hvormed de skulle velsigne Gud og Faderen. Jeg kjender ingen værre, og tillige almindeligere, Uskik hos den danske Almue end den raae, tit tankeløse, men ogsaa tit gudsbespottelige Udstøden af Eeder og Forbandelser. Matroser og Soldater kappes især med hinanden om Fortrinnet saavel i at opfinde nye Eeder som i at bruge de gamle. Den Tid, i hvilken Landfolket maa gjøre Krigstjeneste, vænnes den ene Generation efter den anden til denne afskyelige Uskik. Det havde derfor været ønskeligt, at vor Landsmand, Hr. Capitain Blom, som nyligen har skjenket os den fortræffelige Catechismus for den danske Krigsmand, havde med sin sædvanlige Hjertelighed og Fynd paatalt og advaret imod denne stygge Vane, ved hvilken Guds Navn, næsten saa ofte Soldaten i muntert Laug aabner Munden, tages forfængeligt. Jo mere det er Præstens Pligt at være opmærksom herpaa, og af al Formue arbeide paa dette Ondes Udryddelse,

desto mere bør han vaage over sin egen Tale, og ei engang i Lidenskab, meget mindre i det rolige Hverdagsliv, lade en Eed undslippe sig.

Næst denne ugudelige Skik veed jeg ingen Last (af dem, som have sin Grund tildeels i onde Vaner), mere udbredt i Christenheden end Bagtalelse. Og ubegribeligt tykkes det mig, at visse Præster, istedenfor at standse den onde Dæmon i sit Løb, endog fremhjælpe og anbefale den. Tit er den Skjændselsdaad, man glædes ved at udsprede, opdigtet, og næsten altid er den af Rygtet overdreven. Enhver, som har agtet paa den udvortes Erfaring, maa vide, hvilke moralske Forvirringer, hvilke bittre Fiendskaber og ulægelige Saar Klafferens Tand altid anretter; og hvo som har Sands for den indre Erfaring, maa, naar han har smagt Sødmen af Næstens Bagtalelse, have følt, hvorledes Nydelsen af denne Helvedret forvandles lidt efter lidt til Gift, som sammenkrymper Hjertet, kjøler Følelsen, slapper Sjælens Kraft og især Iveren for andre Menneskers Velfærd. Den theologiske Candidat sværger at ville anvende al sin Flid paa Udøvelsen af sand christelig Dyd; men hertil hører ogsaa at vogte sig for Deeltagelse i Dognets Skjødesynder, og at give Exempel paa den

modsatte Opførsel. Da Præsten er bestikket til censor morum, kan Ingen tage ham det ilde op, at han, ogsaa udenfor sit Huus, søger at standse Forbandelsernes og Bagtalelsens Strøm. Dersom han gjør det med Venlighed og Klogskab, vil det endog blive regnet ham til Gode; thi vor Samtid glemmer vel nu og da, men har ingenlunde tabt Maalestokken for, hvad der er ret og christeligt. Maaskee ville nogle Svirebrødre studse over Præstens Iver imod Drukkenskab og Banden, ja vel endog bebreide ham hans "Hellighed"; men deraf lade han sig kun ikke forvirre. Han fremture ikkun i sin Nidkjærhed og han vil seire! De græske og romerske Epicuræer studsede ligemaade over Apostlernes Tale om Afholdenhed og Kydskhed som Dyder, hos en Christen ueftergivelige; men de endte med at beundre den Religion, som tilbageførte Ærbødighed for Ægteskabet, Sædelighed i Husene, Orden i Staten.

Om andre Ubegribeligher i min Erfaring forbeholder jeg mig at tale ved næste Leilighed, dersom jeg fornemmer, at Læserne ere villige til, med mig, at betragte de meddeelte, ikke som Udsættelser paa Standen, men som Ytringer af Hengivenhed for samme, og en derfra uadskillelig Bestræbelse for at holde Standen reen for Pletter,

især saadanne som antyde den frygtelige Gangræna. Thi saare nødig vil jeg ansees for at være ὡς ἀλλοτριοεπίσκοπος (1 Pet. 4, 15); men overordentlig gjerne vil jeg haandhæve, saavidt det staaer til mig, den geistlige Stands Adkomst til almindelig Agtelse.

VII.

Theologiske Miscellet, af forskjellige Forfattere.

A.

Bemærkninger ved den 19de Artikel i den Augsburgske Confession, af et Brev fra Hr. Henrich Seerup, Sognepræst i Mariager *).

I det Brev, jeg sidst tilskrev Deres Høiærværdighed, meldte jeg blandt Andet, at jeg havde nogle Bemærkninger at gjøre ved den 19de Ar-

*) Formedelst flere Collisioner har denne Artikel maattet henligge hos Udgiveren altfor længe, hvilket jeg beder den høitagtede Hr. Forfatter undskylde. Derved vindes dog, at disse Bemærkninger ville blive læste just ved den Tid, da den danske Kirke feirer den Augsborgske Confessions tredie Jubilæum — Midsommer 1830. Ved denne Leilighed vil jeg tillige gjøre udenbyes Læsere opmærksomme paa en nysudkommen interessant Bog: Die Entwickelung des protestantischen Geistes bis zu seiner völligen Darlegung auf dem Reichstage zu Speyer 1529. Von Dr. Johannsen. J. M.

tikel i den Augsburgske Confession, om De maaskee vilde forunde samme et Sted i Theol. Bibl. iblandt Correspondents-Notitser. En saadan Rubrik, om den blev staaende i Bibliotheket, synes mig maatte kunne blive saare interessant, og vilde vist sjelden mangle Bidrag. Mangen Bemærkning, som det ikke lønner sig at skrive en heel Afhandling for at faae fremført, og som dog kunde fortjene at blive opbevaret, vilde her finde passende Sted. Flere foregaaende Bidrag til Bibliotheket vilde saaledes, baade for Forfatterne selv og for Andre, kunne paa beqvemmeste Maade blive berigtigede, nærmere oplyste eller videre begrundede. Naturligviis burde dog egentlig Critik og Anticritik herfra være udelukkede. Denne her yttrede Formening overlades nu ganske Deres Høiærværdigheds modnere Indsigt og Bedømmelse.

Hvad jeg ved den 19de Artikel i den Augsburgske Confession har at bemærke "angaaer kuns en enkelt Sætning i samme, egentlig kuns disse duo ablativi: non adjuvante deo," hvilke jeg troer, hidindtil ikke at være rigtig oversatte i vort Modersmaal, i det mindste ikke i nogen af de Oversættelser af Confessionen, som ere komne mig for Øie. Hele Artiklen handler, som bekjendt,

om Aarsag til Synden. Der læres udtrykkelig, at denne paa ingen Maade kan tilskrives Gud; og dog alligevel oversættes Ordene: quæ — sc. voluntas malorum etc. — non adjuvante deo, avertit se a deo etc. saaledes, at Gud indirecte synes at faae Skylden for, at de Ondes Villie bortvender sig fra ham; thi i den almindelig vedtagne ældre Oversættelse, den, som findes i vor Huus- og Reise-Bibel, trykt 1738 in quarto, hedder det: hvilke — nemlig de Ugudelige — saasnart som Gud slaaer Haanden af dennem, vende de sig fra Gud hen til det Onde. Den af Dr. Rudelbach foranstaltede Udgave af Confessionen og sammes Apologie oversætter, saavidt jeg erindrer, thi Bogen har jeg kuns leilighedsviis seet eengang, Ordene: non adjuvante deo ved: forladt af Guds Bistand. Hvorledes salig Biskop Balle har oversat disse i den af Deres Høiærværdighed foranstaltede Udgave, veed jeg ikke, da jeg ei har været saa heldig at see samme *). I den Oversættelse, som C. L. Tychonius har givet af Confes-

*) Af Balle ere Ordene rigtigt oversatte saaledes: Aarsagen til Synd er hos de Ondes Villie selv, som afvender sig fra Gud, uden at Gud hjelper til o. s. v. J. M.

sionen selv i sin velskrevne Bog: Den hellige Augsburgiske Bekjendelses Historie, Kjøbenhavn 1736, lyder Stedet saaledes: som aldt har vendt sig fra Gud til ondt, saa snart Gud tager og drager sin Haand fra dem. Paa hvilkensomhelst af de anførte Maader nu end Ordene quæstionis findes oversatte, er det dog, synes mig, unægteligt, at Skylden for det Onde paa en Maade tilskrives Gud, thi hvorfor skulde han slaae Haanden af Nogen, og saaledes lade dem blive Ugudelige, hvorfor skulde han tage og drage sin Haand fra dem, hvorfor skulde de forlades af hans Bistand? Har maaskee Confessionens Forfattere paa en forborgen Maade villet hylde en Slags Prædestinations-Theorie? Det troer jeg ikke. Men al Vanskelighed falder bort, naar Ordene: non adjuvante deo oversættes ligefrem saaledes: uden at Gud hjelper til, og hele Stedet paa den Maade: hvilken — nemlig de Ugudeliges Villie — uden at Gud hjelper til ɔ: gjør noget dertil, bortvender sig fra Gud, som Christus siger Joh. 8. naar han taler Løgn, taler han af sig selv. Nu først faaer det anførte Skriftsprog sin Betydning, thi Beviiskraften ligger i Ordene: ex se ipso; og den

saa hurtig paafølgende Gjentagelse af Ordet deo taber det Stødende. Man mærker ogsaa nok, at Confessionen ikke vil give sig af med at løse den Evighedens Opløsning forbeholdte Gaade, hvorledes Synden er oprunden i den onde Villie, men kuns sige os, at Gud ikke er Aarsag dertil. Det eneste jeg veed, der kunde være at indvende imod den her af mig givne Oversættelse, er, om der i den tydske Udgave af Confessionen, hvis den ellers endnu er til saaledes, som den blev ved Rigsdags-Forsamlingen forelæst i Augsburg, og derefter nedlagt i Rigs-Archivet i Maynz — s. Tychonii ovenanførte Bog S. 341 — skulde være nogen Grund til at oversætte, som hidtil har været brugeligt. Hos Salig har jeg ikke kunnet finde denne grundtydske Udgave eller Oversættelse af Confessionen; heller ikke i Luthers Skrifter, Walchs Udgave. Men om end saa skulde være, at den gamle tydske Original endnu var til, og stadfæstede den vedtagne Oversættelse af dette Sted, der saaledes vilde blive for mig det vanskeligste i hele Confessionen; saa turde man dog sige, at den danske Kirkes Lærere kuns har med den latinske Udgave at gjøre, og at for dem kuns invariata er authentisk. Ogsaa er det vel temmelig vist, at Melanchthon, Confes-

sionens egentlige Concipist, har skrevet paa Latin; hvem første Oversætter var, er derimod ikke nemt at sige.

Dette er, hvad jeg herom ønskede at meddele, og som det overlades Deres Høiærværdighed at gjøre hvilket Brug af, De finder meest passende. Skulde De finde, at det egnede sig til offentlig Meddelelse, maa det gjerne indrykkes i Bibliotheket under eller uden mit Navn, det er mig det samme. Ellers ønsker jeg, at De ved Brev engang ved Leilighed vilde berigtige mine Forestillinger om det omhandlede Sted. Jeg veed nok, De har Andre at skrive til, og vigtigere Ting at skrive om, jeg kan ogsaa nok vide, at Tiden maa være knap; men jeg veed tillige, at Deres Høiærværdighed arbeider med en overordentlig Lethed, og jeg har tilforn modtaget uforglemmelige Beviser paa den ædle Humanitet, den særdeles Gunst og Bevaagenhed, som jeg her atter vover at gjøre Regning paa.

B.

Brev fra Professor Sibbern om Frihedslæren, dateret den 26de Januar 1829.

Det er nu anden Gang, jeg tager et Papiir frem, for at nedskrive nogle Linier angaaende Deres Afhandling om Friheden. Tre Sider, jeg for nogen Tid siden skrev desangaaende, forkastede jeg igjen, besluttende at lade Sagen beroe noget hos mig endnu. Nu kommer, idet jeg gjennemløber Deres Afhandling paa ny, det, som jeg fornemmeligen havde at sige, saaledes igjen i Bevægelse hos mig, at jeg vil forsøge, om jeg med faa Ord kan udtale, hvilke Vanskeligheder den især hæver saaledes frem, at man følende deres Vægt, kommer til at føle — jeg i det mindste — hvor vanskeligt det, især i denne Lære, er at opklare et eneste Punkt uden at opklare dem alle, og med det samme opklare et stort Indbegreb af den speculative Psychologies, Morals og Religionslæres vigtigste Momenter.

Skal det optages som væsentligt Moment i Begrebet af den menneskelige Frihed, at den ei blot viser sig, men og beroer paa at kunne vælge? det er: dog at decidere sig til noget Vist, uagtet den reelle Mulighed af at decidere sig til det Mod-

fatte ei blot var der, men ogsaa var kommen til bestemt Bevidsthed. Eller skal dette ei optages med som væsentligt Moment i Friheden? Hiint kunne vi et andet, end at statuere, saasnart der er Tale om menneskelig Frihed, og, vel at mærke, vi maae tillige forstaae det saaledes, at hiint Valg tænkes som et Valg, der decideres enten ved Følelsen for det Gode, eller ved en modsat Lyst, som har overvundet eller nedtrykt eller aldeles tilbagetrængt hiin, saa at det altsaa altid bliver et Valg imellem Ret og Uret, Tilbørligt og Utilbørligt, hvilket man har meent med at kalde det Valg imellem Godt og Ondt. Vel kom det Onde først ind i Verden ved Synden; men dets reale Mulighedsgrund blev ei til med denne, men var til i Forveien. Overhovedet maa det ved den hele Sag ei tabes af Sigte — hvad der for Theologen er dobbelt væsentligt —, at Kundskabens Træ paa Ondt og Godt stod i Menneskets Paradiis, og at den aldeles Syndfrie, Christus, fristedes, altsaa kunde fristes; som jeg da ei heller indseer, hvorledes han kunde i Eet og Alt være Menneske (alt Syndigt og fra Syndigheden hidrørende fraregnet), hvorledes han kunde være den fuldkomne restituerede Adam, d. e. det aldeles i sin rene Integritet fremtrædende Men-

neſke, uden at kunne friſtes, og ligeſaavel ſom Adam at blive friſtet, og ſaaledes at prøve denne menneſkelige Tilſtand, ſaavelſom enhver anden, ſom Menneſket blot ſom reent Menneſke er underlagt. Ogſaa mener jeg det er klart, at hiint Kundſkabens Træ ligefuldt (jeg har etſteds i min pſychol. Pathologie gjort opmærkſom herpaa) vilde være bleven for Menneſket, hvad dets Navn lyder paa, om det første Menneſke havde modſtaaet og overvundet Friſtelſen. Thi ogſaa da havde Menneſket kommet til at føle og forfare (det tydſke Ord: innewerden, er her meget betegnende) Forſkjellen mellem Ret og Uret, imellem Gud og Ikke-Gud (Gud og Verden, ſom Skriften betegner det, og ſom mig ſynes, anderledes dybt og betydningsfuldt, end naar man nævner Sandſelighed, mod hvilket Udtryk adſkilligt lod ſig indvende). Saaledes komme vi da til, ſaaſnart der er Tale om Menneſkets Frihed, at tage hiint Valg, ſom dog altid bliver et Valg ifølge Følelſen for det Sande, Gode og Guddommelige, altſaa og et Valg imellem dette og dets Modſatte, med op i Begrebet ſom aldeles væſentligt Moment. Man kunde tænke ſig en Tilſtand, hvori det Gode, blot af Hjskud, ſom De kalder det, af ſig ſelv (ſpontant, ſom Couſin kalder det) bragte det

Lavere til at vige tilbage og forstumme, man kunde tænke sig det under en ganske anderledes menneskelig, høi, ideefuld og genial Form, end den Maade, hvorpaa noget Lignende viser sig hos Hunden, naar denne af et Slags Husknd springer i Vandet for at redde sin Herre, eller, naar han, saa godt han ogsaa har det der, hvor han er, løber bort og søger sin Herres Liig op, eller forfølger dennes Morder. Men Mennesket er eengang en saadan genial Frihedstilstand ei, og skulde ei være det; thi ellers havde Fristelsen ei kunnet komme. Han vilde ved sin Naturs Høihed selv være ophøiet over al Fristelighed, og tilmed al Synds reale Mulighed. Men det er factiskt givet, at Mennesket er blevet fristet. Hørte det ei til den evige Tingenes Orden, at Mennesket skulde falde, saa hørte det dog til den, at han skulde fristes. (Mig er det i denne Henseende altid mærkeligt, at det i Herrens Bøn, som læses to Steder i Evangelierne, og sikkert saa vist som noget, er os overleveret verbo tenus, hedder: Leed os ikke udi Fristelse; ei, som Mange have villet forandre disse Ord: Lad os ikke falde udi Fristelse).

Men hvorledes forene vi nu hermed hiin anden Frihedens Idee, som vi tænke os den hos

saadanne fuldkomnere Væsener, hos hvilke al Mulighed af Overtrædelse maa tænkes overvunden, og i hvis Frihed der intet Valg synes at være, medens den quam maxime er just de fuldkomment Frigjortes høiere Frihed? Jeg mener paa denne Maade: at dog hos dem, ligesom de kun ere komne til hiin Fuldkommenhed ved den Kamp, jeg pleier at kalde Frihedskampen (den Kamp, Christus gjennemgik i Ørkenen i de 40 Dage), saaledes ogsaa den Kraft, som styrkede sig i hiin Kamp, actu bliver ved at være en Basis for deres høiere Forfatning, at altsaa hiin Frihed til at vælge dog actu er tilstæde hos dem. Lydighed og Ydmyghed maa dog være deres høiere Fuldkommenheds actuelle, kraftigt medvirkende Basis. Men Lydighed, som skal være det i Gjerningen, forudsætter dog Muligheden af at unddrage sig, og Ydmyghed forudsætter et Jeg, som dog kunde elevere sig.

Men, vil der spørges, naar vi nu stige til Gud selv, hvorledes tænke vi os da Friheden? Jeg svarer: her slippe alle Sammenligningspuncter os for meget, til at vi kunne bestemme Begrebet om menneskelig Frihed derefter. Vi gjøre vist bedst i, i saadan Opadstigen ei at stige høiere, end til Ideen om Christus, som

ligger os nærmere og er os tilgjængeligere. Vi tillægge Gud Hellighed; som Kjærlighed til det Gode, og Afskye for alt Ondt. Altsaa tillægge vi Forskjellen imellem Godt og Ondt Realitet med Hensyn til Gud selv. Nu det kan da ei heller være Andet; saavist som overhovedet Vorden, altsaa ogsaa de Onde i Vorden ere i Sandhed til for Guds Øine. Han afskyer i de Onde det Onde, i de mindre Rene det Urene, i de Ikke-Hellige det Vanhellige. Men kunne vi tillægge Gud enhver til Fuldkommenhed for Mennesket medhenhørende Egenskab? Man kan jo ikke overføre Begrebet Dyd paa Gud. Hellighed tænke vi os baade hos Gud og Mennesker. Men naar vi see til: kan Menneskets Hellighed da siges aldeles at være af samme Art som Guds? Høre ikke alle Dyder med til hiin? og er det ikke en væsentlig Dyd at være ydmyg af Hjertet? Men Ydmyghed kunne vi dog ei tillægge Gud (hvorimod nok Gudmennesket). Altsaa see vi her en grundvæsentlig moralsk Egenskab hos Mennesket, som ei kan tillægges Gud. Men allene heraf følger, at den hele moralske Fuldkommenhed har hos Mennesket en anden Grundcharakteer, end hos Gud. Nu! netop det Samme gjør, at ogsaa Friheden maa have en

anden Grundbeskaffenhed hos Mennesket end hos Gud; og at altsaa begge ei skulle bringes under eet Begreb. Forskjellen er ei blot qvantitativ, som Forskjellen imellem begrændset og ubegrændset synes os at være det, skjønt ogsaa den ei er det — men er qvalitativ.

Og hermed nok. Her har De — og jeg beder Dem med Velvillie, som den er Dem vanlig, især som jeg veed, De har den mod mig, at tage imod — nogle Bemærkninger, som ville vise Dem, at Deres Afhandling ikke paa mig har været uden Virkning.

C.

Om Jesu Christi Himmelfart.

Et Fragment af Professor Dr. K. H. Sack's christelige Apologetik, meddeelt med et Indledningsord af Dr. Fogtmann.

Nærværende Brudstykke om Jesu Christi Himmelfart meddeler jeg deels for at gjøre Læserne opmærksomme paa et særdeles indholdsrigt Skrift, som nylig er udkommet, og som vil interessere enhver christelig Theolog saavel ved sin ægte christelige Aand som ved sin Grundighed og Klarhed *), og deels fordi dette Stykke selv indeholder i Korthed en meget klar Fremstilling af Grundene for Christi Himmelfarts virkelige Sandhed og store Vigtighed. I Hovedsagen har den lærde Forfatter fremstillet denne Begivenhed fra den samme Side og forsvaret den med de samme Grunde, som jeg i min Doctordisputats de Jesu Christi ascensu in coelum. Dette har naturligviis været mig behageligt og har bestyrket mig i min Overbeviisning om denne Sag; men det vilde endnu være mig mere behageligt, dersom Læserne af dette Bibliothek derved kunde ledes til samme Overbeviisning.

*) Bogens Titel er: Christliche Apologetik, Versuch eines Handbuchs von Dr. Karl Heinrich Sack, ordentlichem Professor der Theologie an der rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universitet und Pfarrer der evangelischen Gemeine i Bonn. Hamburg, bei Friedrich Perthes. 1829.

der uden al Tvivl er af større Vigtighed og mere Indflydelse, end man i Almindelighed synes at antage).

Paa Jesu Christi Opstandelse fulgte hans Himmelfart, og denne anføres desaarsag ikke her som en af hiin uafhængig Kjendsgjerning, for det første, fordi den allerede er indeholdt i Opstandelsens apologetiske Sammenhæng, og for det andet, fordi den ikke er historisk paa samme Maade som hiin.

Nødvendig indeholdt er den i Opstandelsen, fordi denne først da fremstiller sig som Guds Gjerning, naar den gjør Aabenbaringen i Jesus vedvarende, og tillige udhæver hans personlig eiendommelige Liv over Tidens og Rummets Grændser. Var der altsaa fulgt en anden Død paa Opstandelsen: saa vilde denne ikke gjøre den uforstyrrelige Aabenbaring i Jesus anskuelig, og den vilde ligesaa lidet fremstille ham, som Guds fuldkomne Aabenbarer, som Lazarus, Ynglingen af Nain og Jairus's Datter. Den vilde endogsaa have meget mindre Betydning end disse Personers Opvækkelse, der skulde vidne for Jesus som Livets Herre; thi hvis denne selv var bleven i Døden: saa vilde det ogsaa have været utilstrækkeligt og usandt at vidne for ham ved Opstandel-

sen. Denne tyder altsaa ved sig selv paa en forklaret Fortsættelse af hans personlig-menneskelige Tilværelse, og dette, at Christi Opstandelse indeholder i sig hans Himmelfart som sin nødvendige og naturlige Udvikling, er vel een af de Grunde, af hvilke Matthæus og Johannes ikke fortalte samme særskilt. En anden Grund er den, at den aldeles ikke kan kaldes historisk paa samme Maade som Opstandelsen. Dermed skal det ikke være sagt, at den er ikke bevidnet; thi den er bevidnet ikke alene af Marcus og Lucas, men ogsaa af Johannes, hos hvem Christus selv forudsiger den paa det Bestemteste (Cap. 20, 17), hvilket i Johannes's Mund bestemt indeslutter i sig dens paafølgende Fuldbyrdelse *). Den er ogsaa bevidnet ved Matthæus, forsaavidt som de sidste Ord af Christus, som han anfører, indeslutte i sig den forklarede, ved Dødens Udeblivelse alene muelige Vedvarelse af hans nærværende Bistand (seiner gegenwärtigen Nähe). Men dette Vidnesbyrd er ikke reent historisk; thi saaledes (o: reent historisk) kan dog kun egentlig det bevidnes, som

*) Denne Omstændighed gjør det næsten uforklarligt, hvorledes man endnu hist og her kan ansee det for betydeligt, at Johannes ikke udtrykkelig fortæller den. Forf. Anm.

skeer og fuldendes paa Jorden. Men nu var Himmelfarten en Bortfjernelse fra Jorden af Herrens til Forklaring modne Person og en Optagelse i Himlen. Den blev kun seet i sin Begyndelse, i Omskyggelsen og Forsvindelsen, men i sin Fuldendelse kunde og maatte den kun erkjendes ved en Slutning af alt det, som historisk og umiddelbar religiøs Erfaring havde givet. Saaledes er Himmelfarten Overgangen mellem den Periode, hvori det synlige Indtryk af Christus skulde være overveiende, og den, hvori dette Indtryk, vedblivende som stadfæstet Kjendsgjerning, kun tjener til Vehikel for det indvortes Indtryk ved Kraften fra det Høie. (Saaledes slutter Forfatteren det Afsnit, hvis Overskrift er: Jesus er opstanden fra de Døde, og herved bliver hans vedvarende personlige Indvirkning paa Menneskeheden aabenbar og vis).

VIII.

Om Religionens Væsen, hvori det bestaaer og hvor det maa søges.

(Især efter Dr. Schleiermacher og Dr. Twesten).

Ved

Udgiveren.

En venskabelig Recensent, som bedømte dette Tidsskrifts 6—14de Bind i Dansk Lit. Tid. for 1829 No. 25 følg. opfordrede mig til oftere at levere saadanne Oversigter af fremmede Theologers Arbeider, som det Udtog var, jeg havde givet af Ulmanns Afhandling om Christi Uskyldighed. Jeg følger saameget hellere denne Opfordring, som det stedse har hørt til min Plan, og hvis det er skeet altfor sjeldent, vil man let undskylde det med Nødvendigheden, naar kun de originale Artikler, hvilke udgjøre den langt større Deel af det theol. Bibliotheks Indhold, have fortjent deres Plads.

Men da der neppe iblandt de vigtige og dagligen forekommende loci theologici er nogen Materie, hvori der hersker hos de Fleste mere Vaklen og tildeels Forvirring end in loco de notione religionis, troede jeg at kunne tjene Mange med en Artikel herom, laant af de ypperste tydske Tænkere; og da især at gjøre opmærksom paa hvad fire, ellers i Meget heterogene, Skribenter have fremført til Forsvar for den Mening (der ikke var Pluralitetens) at Religionens Sæde egentligen er i Følelsen. Af disse Quatuorviri vare Tvende Digtere og Æsthetikere Lessing og Jean Paul; Tvende ere Theologer, Schleiermacher og Twesten. Da den sidste af Disse har taget Hensyn til sine Forgjængere, vil jeg til Slutningen lade ham tale. Dog maa Følgende forudsendes.

Ligesaa forskjellig som Opfatningen af Christendommen er i det menneskelige Gemyt, efter dettes Naturanlæg, Dannelse o. s. v. ligesaa forskjellig er den Methode, som med meest Held kan anvendes for at løse Tvivl, bortfjerne Indvendinger og opføre Beviser for Christendommens Sandhed og Guddommelighed. For Een ere de indvortes; for en Anden de udvortes Beviser af meest Vægt, ja af en uigjendrivelig Kraft. Een

gjøder Aabenbaringens store Kjendsgjerninger med Følelsens Liv; en Anden tør ikke troe dem, forend hans Forstand skykkeviis har prøvet Demonstrationerne, som ere forsøgte pro og contra. Det var derfor en Mangel ved den christelige Apologetik i det 18de Aarhundredes Midte, at den, gjennemtrængt af den wolfiske Philosophies demonstrative Aand, lagde for liden Vægt paa det Indtryk, som Christendommen ved sin hele Fremtræden gjør paa ethvert uforbærvet Gemyt, paa ethvert følende Menneske, naar den meddeles efter den eenfoldige evangeliske Fortælling. To af hiint Aarhundredes største Aander og dybsindigste Skeptiker, J. J. Rousseau og Lessing, skulde maaskee aldrig have fremstaaet som Modstandere af det Positive i Christendommen, hvis sindrige Apologeter havde vidst at afpasse Beviisførelsen efter disse Grubleres eiendommelige Aandsretning. I det mindste finder jeg det sandsynligt, at en Clemens Alexandrinus og Origenes vilde have fundet en Udvei til at fastholde dem ved Kirken. Men forunderligt nok: det skulde træffe sig saa, at netop de Grunde, hvilke man i hiin Tidsalder tillagde ei blot den meste Vægt, men hardtad en udelukkende Gyldighed (nemlig de udvortes, og især Mirakelbeviset)

snarere pirrede disse Mænds Modstand, end dæmpede deres Tvivl. Rousseau, skjøndt en maadelig Metaphysiker, havde eengang gjort sig en metaphysisk Theorie om Miraklers Umulighed; og paa Grund deraf nægtede han den evangeliske Fortællings Sandhed paa samme Tid, da han erkjendte, at Jesu Charakteer og hans hele Aabenbarelse paa Jorden umuligen kunde være opdigtet; thi en saadan Opdigtelse var et større Under, end noget af dem, som fortælles i det N. T. Lessing, større Logiker end Rousseau (thi stedse Herre over Phantasien, hvilken atter og atter henrev Jean Jacques til glimrende Paradoxer) Lessing var med sin skarpe Forstand, sin fine Dømmekraft og sit Hang til Skepticisme — hvad man af disse Egenskaber mindst venter — en Følelsestheolog. Hovedtanken i hans bekjendte Strid med Pastor Göze i Hamborg (foranlediget ved Udgivelsen af de Wolfenbüttelske Fragmenter) er, som Dr. Twesten bemærker *), Henviisning til den indre Christendoms følte Kjendsgjerninger. Paa samme Maade har han ogsaa ellers ofte yttret sig: "Imod de mange Skrifter — siger han: Werke 16r Theil S. 305 — som i den nyere

*) Vorlesungen über die Dogmatik. 1ster Band S. 20 i Noten.

Tid ere udkomne til Forsvar for den christelige Religion, gjælder det, at de ikke alene bevise meget slet, hvad de skulle, men at de endog ere ganske imod Christendommens Aand (?); thi denne Sandhed vil mere fornemmes end erkjendes, mere føles end indsees." Han skjelner strængt imellem Theologens og den eenfoldige Christens Fornødenhed: hiin kunne visse Indvendinger vel bringe i Forlægenhed, naar de true med at ryste nogle Støtter, hvorpaa han har villet bygge Religionen: "men hvad angaae den simple Christen hiin Mands Hypotheser, hans Forklaringer og Beviser? For ham er Christendommen eengang til; han føler den saa varmt; i den føler han sig salig. Naar den Værkbrudne erfarer de velgjørende Slag af den elektriske Gnist, hvad bekymrer han sig da om, hvad enten Nollet eller Franklin eller Ingen af dem har Ret "(Werke 5r Theil S. 18)." Endnu et Par mærkelige Steder anfører Twesten, saasom af Parablen imod Göze (Werke 6r Th. S. 16): "om man end ikke skulde være istand til at hæve alle de Indvendinger, som Fornuften er saa geskjæftig med at gjøre imod Bibelen, saa forblev Religionen dog uforstyrret i de Christnes Hjerte, som have erholdt en indvortes Følelse af sammes væsentlige

Sandheder;" og i sine Axiomer (Werke 6r Theil S. 77) gjentager han: "at den, hvis Christendom mere har sit Sæde i Hjertet end i Hovedet, aldeles ikke bryder sig om hine Indvendinger, fordi han føler, hvad Andre nøies med at tænke."

Vi paastaae ingenlunde, at Lessing havde Ret i sin Opposition mod de udvortes Beviser for Christendommens Guddommelighed; vi troe meget mere, at disse ere uundværlige og derfor af enhver Apologet bør haandhæves; men ligesom al Eensidighed skader, saa var det ogsaa til Tab for Aabenbaringens gode Sag i det 18de Aarhundrede, at de orthodoxe Apologeter ikke vilde tillade Tvivlerne at opfatte Aabenbaringen fra den Side, hvor den for deres Tro var meest tilgjængelig. Dette gjælder navnligen om Lessing, som en Tidlang blev regnet iblandt Aabenbaringens meest erklærede Modstandere; og dog forsikrer vor Dr. Mynster, der har viist sig saa fortrolig med hans Skrifter *): "at Lessing aldrig havde været, aldrig blev en Modstander af positiv Religion som saadan; han følte vel, hvor tom Ver-

*) See hans Afhandling om Lessings Nathan den Vise i det skandinaviske Lit. Selskabs Skrifter for 1814. S. 141. Paa tydsk i Kleine theol. Schriften.

den blev uden den; han erkjendte deri et af de vigtigste Midler til Menneskeslægtens Opdragelse, og derfor vilde han ogsaa bidrage Sit til, at Saltet ikke skulde miste sin Kraft." Ja det forsikkres endog: "at Lessing altid havde med Agtelse og en vis Kjerlighed betragtet det gamle theologiske System; uden at antage det, erklærede han dog, "at han ingen Ting vidste i Verden, hvorpaa den menneskelige Skarpsindighed mere havde viist og øvet sig;" men nu bød man ham — som han sagde — et Flikværk af Stympere og Halvphilosopher; noget man kaldte "en fornuftig Christendom," men hvorom han ikke vidste, hverken hvor Fornuften, eller hvor Christendommen var at finde deri.

Det er ogsaa værdt at lægge Mærke til, skjøndt det af de Fleste oversees, at, længe førend Lessing opløftede sin Stemme imod de demonstrative og metaphysiske Beviser i Apologetiken, havde adskillige Humanister deels forkastet disse, deels erklæret dem for mindre overbevisende end det som tages af Indtrykket, den Hellige Skrift gjør paa Følelsen. Til disse hørte den store Philolog Joh. Matth. Gesner, hvis Orthodoxie aldrig mistænktes, og hvis Ytringer herom billigedes af hans Mindetaler, den berømte Joh. Aug. Ernesti.

Dette har jeg erfaret af dennes Narratio de Jo. Matth. Gesnero ad Davidem Ruhnkenium, hvori det hedder: Laudabat Theologiam, quæ e fontibus sacris ducta et literis ornata esset. Novam hanc subtilitatem metaphysicorum demonstratorum non magis, quam veterem illam scholasticam, probabat, et in rebus theologicis ἀσφάλειαν magis ab sensu impresso per scripturas et agentem per eas scriptum S. quam ab subtilitate demonstrandi laudabat atque expetebat. Itaque vix ferebat, testimonium Spiritus S., quod vocamus in arte, repudiari, de quo etiam, non ita multis ante mortem mensibus, indignatiunculam quandam suam literis apud me effudit, quem in eo sibi consentientem sciebat *).

Ligesom Lessing modsatte sig sin Tids ræsonnerende Dogmatik og naturalistiske Syncretisme: saaledes modsatte den nogle Decennier yngre Digter, J. P. F. Richter (Jean Paul) sig den næstfølgende Tidsalders Afguderie med den kantiske Philosophie, og navnligen dennes Bestræbelse for at neddrage Religionen fra sit Himmelsæde og gjøre den blot til en Tjenerinde af eller Appendix til Moralen. Hovedstedet herom findes

*) Vide Ernesti Opuscula oratoria. Lugd. Batav. 1762. pag. 325.

i den første Deel af hans Levana, hvor han handler om Opdragelsen til Religion. Det lyder *) saaledes:

"Religionen er ikke længere en Nationalgudinde, men en Huusgudinde. Vor smaalige Tid er et Forstørrelsesglas, hvorigjennem det Høie, som man veed, viser sig fladt og plat. Da vi nu sende vore Børn ud i en kjøbstædmæssig Eftertid, hvori de revnede Kirkeklokker kun dump kalde Folket paa Torvet til Kirkens Stilhed, saa maae vi ivrigere end ellers medgive dem et Hjerte tilligemed et Bedehuus, samt foldede Hænder og Ydmyghed for den usynlige Verden, om vi ellers selv troe paa en Religion, og adskille den fra Sædeligheden.

"Folkenes Historie taler for en saadan Adskillelse. Der gives mange Religioner; men der gives kun een Morallov; i hine **) bliver stedse en Gud til Menneske, og altsaa mangfoldi-

*) See Jean Pauls sämmtliche Werke. XXXVI Theil S. 56 fg.

**) Jeg anseer Læsemaaden in jenem som Trykfeil for in jenen. Om Tanken selv anmærke vi blot, at det vel først er Christendommen, som lærte os og beviste Guds Aabenbarelse i Kjødet, men mange ældre Religioner f. Ex. den braminske, have dog Myther om Guds Incarnationer. J. M.

gen indhyllet; i denne bliver et Menneske Gud *), følgelig afklædt **). Middelalderen havde ved Siden af sin moralske Kirkegaard, fuld af Liig og Ukrud, af Grusomhed og Vellyst, dog Kirke og Taarn med Klokker for den religiøse Sands. Omvendt ere i vor Tidsalder Religionens hellige Lunde blevne fortyndede og afdrevne; men Sædelighedens Landeveie gjorte ligere og sikkrere. Ak! Samtidighed i Moralens og Religionens Forfald havde ogsaa været altfor haard! Vor Tid vil endog skjule sin Mangel af Sands for det Overjordiske ved større Skarphed og Haardhed i det Sædelige; og søger i det mindste ved visse ømme Sider at give sig en sædelig Brede. Ligesom man i de Stæder, hvor man ikke kan bygge b r e d t, just bygger h ø i t, saaledes bygge vi tvertimod i i Breden, istedenfor i Høiden; mere langs hen ad Jorden end op i Ætheren. Man kan vel sige, at Frankrig i det Hele, midt iblandt sine chemiske, physiske, mathematiske og militaire Middagslys, vanskeligere skuer Religionens Stjernehimmel, lige indtil en ganske tynd Stribe af

*) Det er Morallovens Bud, at Mennesket skal stræbe efter Lighed med Gud. J. M.

**) sin Sandselighed.

Maanen i sidste Qvarteer, og denne snarere som en Sky end som en Stjerne, imedens Religionen endnu i Tydskland og England sees i det mindste som en fjern Melkevei; og paa Papiret som et Stjernekort; men man kunde ogsaa med Rette udgive disse Landes religiøse Forskjel for at være den sædelige i samme.

"Dem, som troe at begge er eet, spørge vi: Var og er da Stoicismen, denne Moralitetens herlige Søn (ligesom Kjerligheden er Datteren) i og for sig Religion? Nei, der er Forskjel; og hvis denne Forskjel ikke var bygget paa noget Sandt, saa var det ubegribeligt, hvorledes adskillige sværmeriske Secter f. Ex. Qvietisterne havde kunnet komme paa den Indbildning, at en virkelig og vedvarende Syndighed fortærer sig selv i den inderligste, varmeste Kjerlighed til Gud; og ikke længere, som hos et Verdensmenneske, forbliver Synd. Vistnok bliver Religiøsitet paa den øverste Spidse til Sædelighed, og denne til hiin; men det samme gjælder for den høieste Grad af enhver Kraft, og enhver Sol vandrer kun igjennem Himmel-Æther. Alt Guddommeligt maa jo ligesaa vel møde og formæle sig med Sædelighed, som med Videnskab og Kunst, hvorfor der endog i en af Synden udhulet Genius maa

ligesaa vel findes et religiøst Tabor, som man opdager Bjerge i Ætnas Krater.

"Det forstaaer sig selv, at her slet ikke er Talen om hiin Betler-Religion, der beder og synger saa længe udenfor Himmelens Port, indtil Peterspenningen rækkes den.

"Hvad er nu Religion? — Udtaler Svaret bedende: Tro paa Gud. Thi den er ikke blot Sands for det Overjordiske og det Hellige, et blot Tro paa det Usynlige; men tillige Anelse om Den, uden hvilken intet Rige for det Overjordiske var tænkeligt. Udsletter Gud af Menneskets Bryst, da er Alt, hvad der ligger ud over og bag ved Jorden, intet andet end en sig gjentagende Forstørrelse af denne: det Overjordiske var da ikkun en høiere Potents af Mechanismen, følgelig noget Jordiskt.

"Naar der spørges, hvad forstaaer Du ved den Lyd Gud, da lader jeg en gammel Tydsker, Sebastian Frank, svare: "Gud er et unudsigeligt Suk, nedlagt i Sjælenes Grund." Et skjønt, dybt Ord! Men siden det Unudsigelige boer i enhver Sjæl, saa kan det ogsaa ved Ord betydes for enhver fremmed Sjæl. Lad mig da give et gudfrygtigt Exempel fra gamle Tider vore Dages Ord, og hører mig tale om Religionen.

"Religion er først Lære om Gud (deraf det gamle Navn paa en Theolog, Gudslærd); og ret forstaaet bliver den Salighed i Gud. Uden Gud vandrer Jegget*) eensomt igjennem Evighederne; men har det sin Gud, saa er det varmere, inderligere, fastere forenet end ved Venskab og Kjerlighed. Jeg er da ei længere alene med mit Jeg. Den Uendelige, som det erkjender for sin Ven fra Evighed (Urfreund), forlader det ligesaa lidet, som det forlader sig selv; og midt iblandt Smaalighedens og Syndernes Vrimmel staaer jeg paa Torvet og paa Valpladsen med tilsluttet Bryst, i hvilket den Allerhelligste taler med mig; og foran mig skinner han som den nære Sol, bag hvilken Udenverdenen ligger i Mørke. Jeg er indgangen i hans Kirke (Universum), og deri bliver jeg saligandægtig from, om endog Templet bliver mørkt eller koldt eller undergravet af Gravsteder. Hvad jeg gjør eller lider, er intet Offer for ham, saa lidet som jeg kan bringe mig selv et; jeg elsker ham blot, hvad enten jeg lider eller ikke. Fra

*) Da Jean Paul skrev sin Levana, vár han levende sysselsat med den Fichtiske Philosophie, og endskjøndt han ligesaa lidet her som ellers bevægedes til jurare in verba magistri, optog han dog endeel af verbis magistri. J. M.

Himmelen falder Luen ned paa Offeralteret og fortærer Dyret; men Luen og Præsten blive tilbage. Naar min Sjæleven forlanger noget af mig, da glimrer Himmelen og Jorden for mig; og jeg er salig som han. Naar han nægter mig noget, saa er der Storm paa Havet, men det er bedækket med Regnbuer, og jeg kjender den gode Sol, hvorfra Forjættelsen kommer. Kun onde, ukjerlige Aander trænge til en Morallov, paa det de først skal blive bedre og derpaa gode. Men kjerligt Hensyn af Sjelevennen, som først opliver Moralloven og giver den Kraft, bortfjerner ei alene saadanne onde Tanker, som ellers vilde seire, men ogsaa saadanne, som blot friste *). Ligesom Ørnen jo svæver høit over det høieste Bjerg, saaledes den rette Kjerlighed over den med Vanskelighed bestigelige Pligt.

"Hvor Religion findes, der elskes Mennesker og Dyr og Alt. Ethvert Liv er jo et bevægeligt Tempel for den Uendelige. Alt Jordisk selv forklarer sig og soler sig i Tanken om Ham;

*) Med andre Ord: den Gudfrygtige, som af ganske Hjerte beder: "Led os ikke udi Fristelse," han undgaaer derved enten hele Fristelsen eller det Farlige deri. J. M.

kun een jordisk Ting bliver mørk tilovers, nemlig Synden, dette Sjæle-Intet; eller den uophørlige Tantalus, Satan.

"Man tør med en vis Ret tale til Andre om det, hvorom man slet ikke taler med sig selv; thi i mig er han mig saa nær, at jeg vanskeligen kan adskille hans og mit Ord; men ved et andet Jeg reflecteres mit, og jeg finder atter ikkun hiin, som oplyser mig og Dugdraaben.

"Men hvis det ingen Vildfarelse er, at tænke alt dette, hvorledes maa du da, o Gud, have viist dig for dem, som overvandt den mangetonede larmende Verden, i Dødens eentonede stumme Stund, der hvor Verden svandt efter Verden, Menneske efter Menneske, og intet blev for den Dødelig-Udødelige uden den Evige? Hvo som bringer Gud med sig til den sidste dunkle Nat, kan ei erfare, hvad det er at døe, fordi han i Afgrunden fæster sit Blik paa den evige Stjerne.

"Troe I ikke, at Religion er Moralens Poesie, at den er Livets høie, ja høieste Stil: da tænker — jeg vil ei sige paa de mystiske Sværmere, der gjerne vilde fordømmes som Foragtere af Lyksalighedslæren, naar de kun maatte beholde deres Kjerlighed til Gud — men tænker paa

Fenelon *). Kunne I være renere, fastere, rigere, mere opoffrende eller saligere end han var? kunne I det som Barn, Qvinde, Mand og Engel tillige?"

Saavidt Jean Paul. Ligesom hans høie og herlige Tale om Religionens Værd vil glæde enhver christelig Læser, saaledes ville de vide ham dobbelt Tak derfor, som erindre det Uvæsen, der for nogle Decennier siden blev drevet med den kantiske Moral, og den Miskjendelse af Christendommens sædelige og religiøse Kraft, som dengang var saa vidt udbredt. I en Tid, da næsten Alle raabte paa Loven, og saare Faa skattede Evangelium, var det gavnligt, at en bjerv og agtet Mand udtalte de mærkelige (ellers let misforstaaelige) Ord: "Kun onde, ukjerlige Aander trænge til en Morallov;" i en saadan Tid var det vigtigt, at en genialsk Digter mindede sine Samtidige om den christne Kjerligheds rige Væld, og den christne Aands høie Flugt. De heldige Virkninger af en saadan Protest svækkedes kun lidet, om det endog nu og da hændtes Jean

*) Som forsvarede Mystikernes Lære om en uegennyttig Kjerlighed til Gud, navnligen i sine Maximes des Saints sur la vie interieure, hvilket Værk fordømtes af Paven. J. M.

Paul at sammenblande visse nærliggende Begreber, saaledes som f. Ex. det fleertydige Ord Moral i det ovenstaaende Stykke har forvoldet. Han siger, at det havde været altfor haardt om Moral og Religion paa samme Tid skulde forfalde. Men dette skeer jo, og maa stedse skee, hvis vi nemlig ved Moral forstaae sand Moralitet, hvilken ikke kan blomstre, naar Religionen er i Forfald. Derimod kan Moral, som Videnskab, rigtig nok blomstre d. e. bearbeides af en Mængde skarpsindige Mænd i en irreligiøs Tidsalder, hvilket ogsaa var Tilfældet med Moralen i de sidste Decennier af det forrige Seculum.

Vilde vi i den tydske Literaturs glimrende Overhuus søge om et Oppositionsmedlem fra det 19de Aarhundrede, der kunde siges nu at indtage samme Plads, som Lessing indtog i det 18de Aarhundrede, da veed jeg Ingen, jeg med mere Ret kunde nævne end Schleiermacher. Større Metaphysiker og mere systematisk Theolog end Lessing, deler han med ham den fast mageløse dialektiske Styrke, den klassiske Dannelse, Uafhængighed af Tidens herskende Meninger og Ansyn, endelig en hæftig Lyst til at modsætte sig disse, men paa en reen videnskabelig Oppositions Vei. Ligesom man næsten altid saae Lessing ar-

begge imod Strømmen, til hvilken Kant end Lærdommens eller Opinionens Vind førte den, saaledes har det samme gjerne været Tilfældet med Schleiermacher. Jeg tænker især paa hans Critik over de ældre Moralsystemer, hans Taler om Religionen, hans christelige Dogmatik, hans Forsvar for Prædestinationslæren og endelig hans tvende Sendebreve til Dr. Lücke i Ullmanns og Umbreits theol. Qvartalskrift *). Overalt finder man en Lessingsk Stræben efter at modsætte sig Tidens Yndlingsmeninger; og jeg for min Deel kan ikke, ihvor forsigtig man bør yttre sig om en saa stor Mands Foretagender, tilbageholde den Formodning, at Dr. Schleiermacher neppe vilde være falden paa at forsvare det augustinsk-calvinske Dogma om decretum absolutum, naar han ikke havde fundet det saa godt som forladt af Alle og bestridt af Mange, der aldrig havde begrebet dets Betydning, ligesom Lessing vel heller aldrig var faldet paa at tage sig af Reimarus's Fragmenter, naar han ikke havde ærgret sig over den Maade, hvorpaa Theologerne sædvanligen forsvarede Christendommen, og i Fragmenternes Udgivelse seet et Middel til at indføre en grundigere

*) Theologische Studien und Kritiken. 2ten Bandes 2tes und 3tes Heft.

Forsvarsmaade. Det være langt fra mig at mene — hvad Nogle ubilligen have formodet — at Dr. S. skulde have forfægtet Prædestinationen uden egen Overbeviisning; jeg holder for, at det er gaaet ham som Rousseau i at forsvare Paradoxet om Kunsternes og Videnskabernes Skadelighed; i Begyndelsen var han maaskee snarere stemt imod end for sin Thesis; men ved at betragte omhyggeligen alt hvad der kunde siges for, og løseligen (maaskee endog med en vis Ækkelhed over mange Modstanderes Trivialitet) hvad der dagligen sagdes imod, fremkom lidt efter lidt Overbeviisningen. Om noget Lignende skulde være hændet Dr. S. (forstaaer sig: uden hans eget Vidende) i den af ham nyligen, imod Mirakel- og Spaadomsbeviset for Christendommens Sandhed, yppede Strid, maa være uafgjort. Naar man seer, hvorledes nogle af vore Dages hyperorthodoxe Theologer behandle det Gl. Test.s Typologie, hvorledes de foragte alle en sund Hermeneutiks Regler for, ved Allegoriers og vilkaarlige Hypothesers Hjelp, at kunne finde Spaadomme om Christus igjennem hele det Gl. Test. (som f. Ex. Dr. Hengstenberg i hans Christologie des Alten Test.), da vil man ikke finde det forunderligt, om en djerv Oppositionsmand derved bevægedes til at

kaste sig paa det modsatte Extrem og aldeles nægte Beviiskraften af det G. Test.s Spaadomme, som Schleiermacher har gjort i de nysnævnte Sendebreve til Dr. Lücke. Dog — dette alene er ikke Grunden; deraf vilde man ei kunne forklare alle de frygtelige Slag, som Dr. S. i disse Breve har bibragt vore dogmatiske og apologetiske Systemer; og med endnu frygteligere truer han den forestaaende Tid. Man høre blot til Exempel S. 490. "Hvor længe vil det vel vare, inden vore N. Test.s Mirakler — thi om det Gl. Test.s vil jeg ikke engang tale — falde paa ny, men ifølge værdigere og langt bedre grundede Forudsætninger end tilforn i den vindige Encyclopædies (ɔ: den franske Philosophies) Tider. . . . Det bliver da atter Underbegrebet, som ikke vil kunne bestaae i sin hidtil værende Art og Viis. Jeg vil ikke opleve den Tid, og kan rolig lægge mig til Hvile. Men De, min Ven! og Deres Jevnaldrende, hvad tænker De at gjøre? Ville I endda forskandse Eder bag hine Udenværker (Mirakel- og Spaadomsbeviserne) og lade Eder blokere af Videnskaben? Spottens Bombardement, som Tid efter anden vil blive fornyet, regner jeg for intet; thi det vil kun skade Eder lidet, dersom I have Selvovervindelse nok. Men Blo-

kaben! Den fuldkomne Udhungrelse fra al Videnskab, hvilken ovenikjøbet, naar den forsages af Eder indenfor hine Forstandsøninger, vil nødes til at plante Vantroens Fane. Skal da Historiens Knude saaledes opløses, at Christendommen skal staae med Barbariet og Videnskaben med Vantroen?" Dette er sagt med Hensyn til Naturvidenskaben og vore Dages udvidede Kundskab om Jordens Indretning. Jeg kan ei vide, hvad Dr. Lücke herpaa vil svare sin skarpsindige Ven. Jeg vilde i hans Sted yttre mig omtrent saaledes: at da det er den samme Gud, som har aabenbaret sig i Naturen og i Skriften, har det vissselig ingen Nød med den befrygtede Modsigelse af hiin imod denne, ligesom da de nyeste og dybeste Granskninger i Naturens forskjellige Riger og i Jordens Indvolde heller ikke have været ugunstige for Bibelens Indhold. Tvertimod har jo selv den mosaiske Geogonie — et af de Afsnit i Bibelen, som længe før S.s Tid har af de Fleste været opgivet — faaet ny Styrke og en uventet Bekræftelse ved Cuviers for kort Tid siden bekjendtgjorte Undersøgelser. Maaskee vilde jeg ogsaa vove i Forbigaaende at minde om, (hvad ellers er noksom bekjendt) at den nyere tydske Naturphilosophie — langt fra at erklære Bi-

helen Krig — endog har ydet Christendommen mangen Hylding og mangt interessant Beviis. Schelling, Steffens, Oken, og hvad de Mænd isvrigt hedde, hvoraf Tydskland under denne Constellation kan bryste sig, ere oprigtige Venner og Forsvarere af vort bibelske Aabenbaringssystem. Og jeg veed ei rettere, end at det samme gjælder om den nyere Tids store Historieskrivere. Johannes Müller, Schlosser, Luden og de Faa, som fortjene at nævnes ved Siden af disse, ere ligesaa fulde af Beundring og Ærefrygt for Christendommen, som f. Ex. Voltaire, Hume og Gibbon vare den fiendske. Alligevel yttrer Schleiermacher paa et andet Sted (Side 496 og 97) at en ligesaa stor Fare, som fra Naturvidenskaben, truer os fra Historieforskningen og Kritiken. "Veed De allerede — sporger han Dr. Lücke — hvad den endelige Dom vil blive i Striden om Pentateuchen og det Gl. Test.s Kanon overhovedet? Haaber De, at den hidtil brugelige Behandling af de messianske Spaadomme og af Forbilledene endnu længe vil finde Troe hos dem, hos hvilke en sund og levende Anskuelse af historiske Ting har dannet sig? Hvis jeg ret forstaaer Tidens Tegn, kan jeg ikke troe det. Nogle af vore Theologer,

med den værdige Stendel i Spidsen, gjøre vel redeligen deres; men jeg frygter for, at der med fine Distinctioner ikke vil udrettes meget i Sagen; og selv vor Ven Sack, som har forundt denne Gjenstand saa stort Rum i sin Apologetik, og bearbeidet den med saa megen Kjerlighed og Troskab, vil dog, frygter jeg, ikke have arbeidet for en meget lang Tid. . . . . Jeg indseer ligesaa tydelig som jeg føler det levende, at Troen paa Guds Aabenbaring i Christo paa ingen Maade er afhængig af hiin Tro (paa det Gl. Test.s Spaadomme). . . . Denne Overbeviisning, at den levende Christendom i sin Fremgang intet Støttepunct af Jødedommet behøver, er saa gammel hos mig, som min religiøse Bevidsthed overhovedet. For et glædeligt Værk kan jeg aldrig erklære denne Bestræbelse for at bevise Christum af Spaadommene, og det gjør mig ondt, at saamange værdige Mænd endnu pine sig dermed. Men just derfor kan jeg heller ikke andet end formode, at noget Falskt stedse ligger til Grund derfor, og at det maa tilskrives en Mangel paa frisk Tillid til Christendommens indvortes Kraft, naar man lægger stor Vægt paa disse udvortes Beviser."

Hvad der ved at læse disse Ord falder mig (og enhver sagkyndig Læser) ind at svare, vilde

vistnok ikke overbevise Dr. Schleiermacher, siden ikke engang Dr. Sacks omhyggelige Beviisførelse (i hans af Prof. Fogtmann med Rette anbefalede Apologetik) har kunnet omstemme ham. Men paa den anden Side maa Dr. Schl. heller ikke forlange, at hans Indvendinger skulle rokke vor Troe, eller fylde os med ængstelig Frygt. Den bibelske Kritik har endnu ikke berøvet os noget Hovedargument (heller ikke af de udvortes) for Christendommens Guddommelighed. Saavel hans egne som Eichhorns mere udvidede Indvendinger imod Pauli Pastoralbreve have kun tjent til at sætte disses Ægthed i et klarere Lys. Det samme gjælder om Dr. Bretschneiders Angreb paa Johannis Evangelium. At nu den endelige Dom om Pentateuchens mosaiske Herkomst og Ælden af det Gl. Test.s Canon vil falde ligesaa gunstigen ud (d. e. til Gunst for det gamle System), tør jeg for min Deel rigtig nok ikke paastaae. Men lad Udfaldet endog blive det, som Dr. Schl. forventer; lad endog De Wettes og Vaters Hypothese om de mosaiske Skrifters Nyhed, lad Bertholdts Formodning om Daniels Bog og Gesenius's Bestemmelser om de Esaianske Oraclers Herkomst vorde seirende i den protestantiske Kirke: saa følger endda ikke deraf, at det Gl. Test. ingen

Spaadomme indeholder; ei heller bliver Spaadomsbeviset overflødigt eller ugyldigt for saadanne Apologeter, som nægte Propheterne Evne til at drage Fremtidens Slør til Side; thi ogsaa de kunne troe, at de hellige Skribenter vare drevne af Guds Aand og at de talede om Ting, hvilke de ikke selv saae, men som alligevel, ved Forsynets Mellemkomst, maatte gaae i Opfyldelse. Saaledes vil den befæstede Theolog snart finde Grund til at berolige sig, om han end et Øieblik forfærdes ved at høre saa truende Ord. Lignende Steder findes i det første Sendebrev Side 257, 272, 273, 281 og 282; og i det andet Sendebrev Side 486, 487, 488, 489, 490, 493 o. fl. Steder. De saare alle ved det første Indtryk paa Gemyttet, og det er meget sjeldent, at man træffer paa en Yttring (hvilket dog Side 494, 527 og 528 er Tilfældet) der medfører Lægedom. Dr. Schleiermacher hører ellers til de Aandens Kjæmper, om hvis Landse man kan sige som om Achils (og som Frederik II. vilde, man skulde sige om alle gode, men krigerske Fyrster) at den samme Landse, som saarer, tillige har en helbredende Kraft. Skal dette skjønne Udsagn endnu kunne anvendes paa den berlinske Promachos, da maae vi tage vor Tilflugt til den af ham, først i hans Taler.

over Religionen og siden i Indledningen til hans "Christlicher Glaube" saa skarpsindigen udviklede Theorie om Følelsen som Religionens Sæde. Hans Hovedthesis herom lyder i den 8de §. af hans Dogmatik (S. 26) saaledes: "Die Frömmigkeit an sich ist weder ein Wissen, noch ein Thun, sondern eine Neigung und Bestimmtheit des Gefühls." At denne i sig selv rigtige Anskuelse af Religionens Væsen kan misforstaaes og misbruges, vil Jngen nægte; og vi ansee det allerede for en skadelig Følge, naar Nogen paa Grund af "sin friske Tillid til Christendommens indvortes Kraft" (som denne ytrer sig i det følende Hjerte) lader haant om de udvortes Beviser for Christendommens Guddommelighed. Men at dette ikke er en nødvendig Følge af den Schleiermacherske Theorie, sees allerede af den Theologs Exempel, som har givet den skjønneste og meest concentrerede Oversigt af denne Theorie, ledsaget af mange eiendommelige fine Bemærkninger. Jeg sigter herved til Dr. Twestens dogmatiske Forelæsninger første Deel, og da dette vigtige Værk, efter hvad jeg erfarer, er endnu kun lidet kjendt af den danske Geistlighed, vil jeg deraf meddele den hidhørende Undersøgelse:

"Den vedtagne Definition af Religion, at den er modus Deum cognoscendi et colendi udtrykker ustridigen Religionens væsentlige Yttringer, hvilke da heller ikke lettelig kunne miskjendes; kun kan den dadles for en vis Ubestemthed og Overfladiskhed. Dog kan den altid være tjenlig til at gaae ud fra og søge at vinde et mere bestemt Begreb. Til den Ende kunne vi skjelne imellem Religionens Materie og Form: denne bestaaer ifølge hiin Forklaring i en vis Erkjendelses- og Dyrknings-Maade; og hiin betegnes ved sammes Gjenstand, Gud.

Det sidste er kun for saavidt altfor ængt, som i de fleste Religioner ikke findes den udviklede Forestilling Gud, men kun Spirerne, hvoraf den kan udvikles. Som saadan betragte vi for det første en vis Skjelnen imellem det Synlige og Usynlige, det Endelige og Uendelige, hvilken, naar den drives høiere, potenserer sig til Modsætningen af Gud og Verden. Anelsen om og Troen paa usynlige, oversandselige Kræfter og Væsener er den første Begyndelse til Religion; hvor hiin Modsætning ophæves, — være sig nu ved Fornægtelse af det ene Led (Atheismus) eller ved begge Leds Identificering (Pantheismus) — der ophører Religionsbegrebets Anvendelighed;

thi Pantheismen er kun da forenelig med Religionen, naar den lader en Modsætning af Gud og Verden bestaae. Men hiin Adskillelse forudsætter for det andet Kjendetegn, hvorved der kan skjelnes imellem Modsætningens Led. Disse Kjendetegn ere deels relative, deels absolute; de første paatrænge sig den religiøse Følelse allerede paa dennes nederste Udviklingstrin; det andet Slags ligger til Grund derfor, men de opfattes først reent, og for sig, ved Bevidsthedens fremskridende Udvikling. Verdens relative Charakteer er dens Afhængighed af Guddommen; Guddommens er en paa Verden indvirkende, den Afhængighed holdende Magt, eller Causalitet. Guddommens absolute Charakteer er den sande, evige, udeelte, grændseløse, uendelige Væren (Seyn); men Verdens er Endelighed, Forgjængelighed, Flygtighed, Forfængelighed, som driver Menneskets utilfredsstillede Hjerte til paa hiin Side at søge det Væsenlige og Uforgjængelige. Følgelig bestaaer Religionens Væsen fra dens materielle Side i at erkjende en høiere, fra Verden forskjellig, Væren, og Verdens Afhængighed af samme. Hertil lader sig henføre alt, hvad man ellers regner til Religion. Saaledes er f. Ex. Troen paa Frihed og Udødelighed

kun forsaavidt af religiøs Natur, som den har Hensyn til hiint Forhold imellem Gud og Verden, da den nemlig udtrykker Erkjendelsen af en sand Realitet for den endelige Tilværen og af et Forhold uden for Tiden, til det Evige. Uden saadant Hensyn vilde den Indsigt: Sjælen er udødelig, ikke angaae Religionen mere, end f. Ex. den Sætning: at Materiens Masse bliver den samme, imedens dens Accidentier vexle.

Men vigtigere end den materielle, er os her den formelle Side af Religionen d. e. den Maade, hvorpaa hiin Erkjendelse forekommer i den menneskelige Sjel. Efter den gamle Definition skal den udtrykke sig i at kjende og dyrke Gud, altsaa baade theoretisk og praktisk. Men da nu Religionen, om ellers nogen Ting, maa have Eenhed med sig selv, saa tør vi, naar vi ville udgrunde dens indre Væsen, ikke blive staaende ved denne Tohed; men vi maa føre den tilbage til en Eenhed. Dertil vise sig forskjellige Veie: enten paastaaer man, at Religionen er oprindeligen og væsentligen kun een af Delene (en Erkjenden eller en Handlen); men paa en afledet og secundær Viis tillige det andet; eller man antager, den er, oprindeligen og i sig selv, ingen af Delene, men et Tredie, som udtaler sig i begge.

At Religionen, efter sin Grund, hviler paa Erkjendelse, var den ældre Theologies stiltiende Forudsætning. Derfor var Religionsphilosophien (sædvanligen kaldet naturlig Theologie) Metaphysik, og i Aabenbaringen saae man sædvanligen en Kilde af nye Kundskaber. Videnskabeligen meente man at kunne demonstrere Gjenstandene for den religiøse Tro; men hvo der blot veed, at der er en Gud og hvad Gud er, han maa ogsaa ved Sindelaug, Ord og Gjerning dyrke Gud. I Grunden var altsaa Religionens Væsen tilstrækkeligen betegnet, naar man beskrev den som en modum Deum cognoscendi, og naar man tilføiede, at den ogsaa var en modus Deum colendi; saa laae deri kun en nærmere Bestemmelse af modus cognoscendi; den Kundskab, man talede om, skulde nemlig være en sand, praktisk Erkjendelse.

Omvendt indrømmede Kant og hans Tilhængere det Praktiske Forrangen, og erklærede den sædelige Handlen for det Væsentlige ved Religionen. Paa Erkjendelsens Gebeet kunde man efter Kant ikke paavise Realiteten af Ideerne om Gud, Frihed og Udødelighed; det var en Misforstaaelse af visse Eiendommeligheder ved den rene Fornuft, naar man formeente at have Er-

kjendelse af det Oversandselige. Men med Beslutningen, at følge den praktiske Fornufts Imperativ, var den Forudsætning forbunden, at Beslutningen ei vilde forfeile sit Maal, og deri ligger Troen paa Gud og Udødelighed, eller i det mindste (efter Fichte) paa en Verdensorden, hvorved hiint Maals Opnaaelse betrygges; at handle i denne Tro, er Religion. Ifølge denne Lære kommer det altsaa kun an paa at dyrke Gud ved en sædelig Vandel; om et cognoscere kunde der kun forsaavidt tales, som et Begreb dog fremstiller sig tilligemed Dyrkelsen; men dette Begreb maa ikke ansees for en Erkjendelse, dersom det ikke skal ligesom forsvinde i Hænderne paa os. Efter denne Synsmaade maatte Religionslæren blive til et Anhang af Dydelæren, og Aabenbaringen til et blot Befordringsmiddel for Sædeligheden.

Begge Synsmaader, saavel den ældre som den Kantiske, have det tilfælleds, at de gjøre Religionen blot til en Følge af noget Andet (af Videnskab eller Sædelighed) og altsaa frakjende den: at være noget Selvstændigt. Skulde dette ikke allerede indgyde os nogen Mistanke imod deres Rigtighed? Thi sæt endog, at den sande Videnskab eller Sædelighed indslutte den reli-

giøse Troe, eller førte den som et Complement med sig — ihvorvel man kunde nægte dette den Sædeligheden med samme Ret som Kant nægtede det om Videnskaben — saa synes Religionen dog, efter dens Stilling i Historien saavelsom i det menneskelige Gemyt, at kunne gjøre Fordring paa mere end en Plads i andre Aandsretningers Følge. Vi ville derfor noget nærmere prøve disse Meninger.

At Religionen ikke oprindeligen og væsentligen kan bestaae i en Handlen, fremlyser allerede deraf, at den ikke sjelden afleder fra at handle. Man maa længe nok erkjende noget Sygeligt i Mystikernes og Asketernes blot beskuelige Liv, Religion kan man dog ikke frakjende dem; man maa længe nok med Rette forlange, at hvis den er ægte, skal den bevise sin Kraft i Handling; idet man taler saaledes, erkjender man, at den dog nærmest er noget Andet, end Handlen. Ogsaa kunde man i saa Fald spørge, hvilke da de Handlinger ere, som udgjøre Religionen? Affondre vi dem, som tilhøre Sædeligheden eller Kunsten, da fremtræder det, der bliver tilbage for Begrebet af blot fromme Handlinger, saa ubetydeligt og tomt, at Religionens Væsen umulig kan findes deri, især naar man

betænker, hvor ofte de fuldbyrdes uden al Fromhed. Mange erklære vel den sædelige og religiøse Handlen for identisk. Men menes derved, at en Handlings Sædelighed tillige er dens Fromhed, eller omvendt, saa er det aabenbart falsk. En sædelig Handlen er mulig, vel ikke uden al Religion, men dog uden en tilsvarende Grad deraf. Dette lærer mangen Stoikers og adskillige af vore Samtidiges Exempel, hvilke man i Sandhed gjorde Uret, naar man vilde frakjende dem Sædelighed formedelst deres Mangel paa Fromhed *). Omvendt, er Fromhed ikke altid forenet med en lige Grad af Sædelighed; ofte ere jo endog usædelige Handlinger f. Ex. Menneskeoffere, Religionsforfølgelse blevne udøvede af en falsk eller misforstaaet Fromhed. Endelig kan den samme Handling, f. Ex. en Trængendes Understøttelse, staae i ganske forskjellige Forhold til Religionen; Den kan skee uden, med og af Religion: et Beviis paa, at Religionen ikke ligger i Handlingen som saadan. Kant satte den ogsaa i noget andet. Efter ham bliver en Handling først from, naar Tro kommer til; men denne skal hænge saa nøie sammen med den sædelige Bevidsthed, at den paa

*) Jevnfør Jean Pauls foran anførte Bemærkninger.

en Maade kan ansees som Bestanddeel deraf. Den saaledes begrundede Religion turde dog letteligt være et Slags optisk Bedragerie; og de Vanskeligheder, som derved paatrænge sig, ere af Kants Efterfølgere, f. Ex. af Krug i hans Eusebiologie, mere fortiede og omgaaede end virkeligen hævede. Dog, dette uanseet, maatte Rigtigheden af denne Synsmaade i det mindste derved stadfæstes, at det ifølge det udkastede Billede svarede til Virkeligheden, eller at Religion ikkun fandtes i den Grad og det Omfang, som den deraf kan forklares. Troen maatte altsaa være mindre religiøs i samme Forhold som den hænger mindre sammen med den sædelige Bevidsthed; de religiøse Opvækkelser f. Ex. som udgaae fra Synet af den stjernefulde Himmel eller andre Natur-Indtryk, kunde, da de ligge saa langt borte fra Religionens egentlige Middelpunkt, ogsaa kun have meget underordnet Værd for Religionen. Men hvad skulde der dømmes om Folkeslag, hvis Religioner indeholde, alene eller dog for største Delen, saadanne Elementer, som endnu ere langt fra det Culturtrin, som den Kantiske Fornufttroe forudsætter? Med Rette maatte disse frakjendes Religion, siden de mangle Grundlaget for samme. Bliver ikke paa denne Maade Religionsbegrebets

Sphære vilkaarligen indskrebet, og Forholdet imellem dets Bestanddele gjort unaturligt ved at paatrænge det et fremmed Centrum? Visselig, dets Væsen kan ikke paa denne Maade rigtigen opfattes.

Hvad den anden Mening angaaer, efter hvilken en vis Erkjenden betragtes som det første og vigtigste i Religionen, da ville vi tilsidesætte den Betænkelighed: om de religiøse Ideer ere Erkjendelsens Sag. Der gives jo Philosopher, som nægte dette; som tillægge Videnskaben for sig vel endog en antireligiøs (pantheistisk eller atheistisk) Tendents; og uden just at istemme med dem, kan man dog med Føie omtvivle, at de paa deres Vei vilde have fundet Gjenstandene for den religiøse Tro, saaledes som den Fromme tager dem. Men dette uanseet, saa meget er klart, at, dersom Religionen var en Erkjenden, maatte den ogsaa paa Erkjendelsens Viis kunne erhverves og meddeles, og da vilde Erkjendelsens Maal ogsaa være Religionens Maal. Begge Dele strider imod Erfaring. Religion indpræntes Ingen ved Demonstration; videnskabelige Beviser og Definitioner var ikke det, hvorved Religionsstifterne — og hvo der ellers paa dette Gebeet kunde glæde sig ved en større Virksomhed — meest

sysselsatte sig, og hvorved de udrettede meest. Letteligt turde de deri overgaaes af Philosopher af lavere Rang. Saaledes kan ogsaa En have en overmaade grundig og lærd Kundskab om Dogmerne, uden derfor at være frommere end Andre; og omvendt er det ikke sagt, at just den Frommeste har den fuldkomneste Indsigt i sin Troes Natur, Grunde og Gjenstande. — Endvidere maae vi her spørge, hvormed denne Kundskab om hvad Religion er, adskiller sig fra anden Erkjendelse? Ved Gjenstanden? Det synes ei saa; thi der gives jo ogsaa en Viden om Gud og hans Forhold til Verden, som ikke er Religion men Philosophie, og vice versa gives der ingen Viden, hvoraf jo en religiøs Synsmaade er mulig. Altsaa maaskee ved Erkjendelsens Art? Dette troe Mange; de holde Religionen for en uudviklet, ufuldkommen Viden om de guddommelige Ting; Philosophen tillægge de en fuldkommen Erkjendelse deraf, med Bevidsthed af sammes Grunde og Sammenhæng — en Synsmaade, hvorved rigtignok den første Indvending bortfaldt. Men deraf vilde følge, at vi maatte aftage i Religion, i samme Grad som vi toge til i Erkjendelse; ja at Religionen kun var en Forberedelse og et Overgangstrin, over hvilket vi skulde søge jo før jo

hellere at hæve os. Men vil Nogen, som kjender Religionen, indrømme dette? Ligesaa lidet som Viden er en sikker Maalestok for vor Religion, ligesaa lidet er Ikkeviden; Fromheden kan være ligestor paa forskjellige Culturtrin, og den kan være forskjellig hos Mennesker, der staae paa samme Trin af videnskabelig Dannelse.

Mere har det for sig, naar Andre tilskrive Religionen en eiendommelig Overbeviisnings-maade, hvortil ogsaa Sproget hentyder ved Udtrykket Troe. Men deri ligger, at Religion ikke er en Viden eller Erkjenden; thi al Viden medfører Overbeviisningen eller Visheden ved det, hvorved den er Viden; hvis der altsaa tilkommer den religiøse Tro en anden Art Vished, saa har den ogsaa en anden Kilde end Viden. Ei heller vil man nægte, at Viden er forskjellig fra Troen, ja i den Grad, at den ene endog kan undergrave den anden; thi at deducere og forklare Troen f. Ex. af det menneskelige Gemyts Indretning (saasom af Apperceptionernes Eenhed) giver den let Udseende af et uundgaaeligt Skin *), dersom der ikke er noget andet, som gjør os indvortes sikker om sammes Realitet. — Det Pri-

*) Jvfr. F. H. Jacobi's Werke. 3 Th. S. 368.

mittbe i Religionen kan altsaa ligesaa lidet være Erkjendelse som Handlen.

Vi maa derfor vel søge det i et Tredie, som, forskjelligt fra begge, hænger sammen med begge, og dette kan — naar vi følge den Læresætning af Psychologien, at Sjælens tredobbelte Grundvirksomhed bestaaer i at erkjende, ville og føle, ikke være andet end Følelsen. Dette lærer os ogsaa en fordomsfri Selviagttagelse. Thi hvilke Momenter i Livet er det, vi betragte og betegne som de egentlig religiøse? Er det dem, i hvilke vi paa Erkjendelsens Vei søge at udgrunde det Absolutes Væsen og Tingenes Natur, eller i Handling søge at sætte vor Aands Præg paa den ydre Verden? Ingenlunde, men det er Andagtens Momenter, dem, i hvilke vi opløfte os til Gud og hengive os i hans Villie; det er de Momenter, da vort Hjerte er fuldt af Ærefrygt, Kjerlighed og glad Tillid til ham, eller er gjennemtrængt af Smerte over vor Bortfjernelse fra ham, af Længsel efter Forening med ham. Men er nu ikke alt dette Modificationer af Følelsen? Jo visselig! Ikke Reflexioner og Beslutninger, men Følelser er det, som i det raae Menneskes Bryst vække den første Anelse om den Usynlige; Hjertets Stemme er det, som fører den grub-

lende Tvivler tilbage fra de metaphysiske Undersøgelsers Irgange til den fromme Tro paa Gud og et evigt Liv; det er Dvælen i Gemyttets indre Helligdom, som bevarer den Fromme, at han i sin rastløse Virken ikke taber sig selv; som gjengiver ham Sjælens Ligevægt og den høiere Besindighed, hvorved han bevares for Lykkens Overmod og trøstes i sin Smerte over forfeilede Planer. Endelig har kun den Erkjendelse og de Handlinger, som udgaae fra religiøse Følelser og ende deri, Værd og Betydning f[illegible] Religionen.

Mange nægte vel ikke ganske dette, men holde dog Følelsen for noget Afledt, noget der følger af Forestillinger og ikkun ledsager vore Villiebestemmelser. Vistnok gives der secundære Følelser, med hvilke det forholder sig saaledes, og det er ikke vor Mening, ganske at udelukke disse fra Religionens Gebeet; men at alle Følelser ere af denne Art, maae vi benægte. Kan da intet Indtryk opvække Lyst eller Ulyst hos os, uden i Forveien at hæves til Klarhed i Anskuelse eller Begreb? Maae de fromme Følelser udeblive, indtil Kundskaben om Gud og vort Forhold til ham er bragt paa det Rene? Kunne vi ikke umiddelbart — f. Ex. ved Synet af den forsam-

lede Menighed, af det gudhengivne Menneske, af Naturens Livsfylde, henrives til Andagt; uden at vor Bevidsthed først skal gjennemgaae en Række af Reflexioner over Guds Almagt, Godhed og Hellighed? Der gives oprindelige, primitive Følelser *); og disse (men ikke de afledte) maae vi ansee for Religionens egentlige Sæde, om vi ellers havde Ret, da vi ikke kunde finde den nærmest i Erkjendelse eller Handling.

Andre, naar de høre, at Religionen efter sit Væsen skal bestaae i disse Bestemmelser af Følelsen, tænke strax paa en dump Rugen uden klart Begreb eller kraftig Beslutning eller paa en vis Udtømmelse i tom Sentimentalitet; de frygte Fare for Forstandens Oplysning, og skye den saa ofte gjentagne Bebreidelse for Mysticisme. Vi dele deres Uvillie imod mangen sygelig Udarten af en misforstaaet Fromhed, men frygte ingen-

*) Hermed ville Læseren sammenligne §. 21 i Doctor Mynsters Bidrag til Læren om Drifterne, hvori han betragter det, Tvesten med Rette fremstiller som Religiøsitetens Grundkilde, fra en lignende Synspunkt, nemlig som Grunddriften i Mennesket, hvorpaa — som Forfatteren siger — det skjønneste, det meest omfattende og prægnante Udtryk sikkert er det christelige: en Drift mod Guds Rige.

sunde for, at sligt skal begunstiges ved vort Aasyn. Den sunde Følelse, som vi mene, kan ikke afslutte sig imod Begreb og Handling, men udtrykker sig nødvendigviis i begge; langt fra at skye Erkjendelsens Lys, stræber den det imøde. Vi haabe at forebygge enhver Misforstaaelse i denne Henseende, ved kortelig at drøfte Følelsens Natur overhovedet, og den fromme Følelses i Særdeleshed. Vil Nogen desuagtet anklage os for Mysticisme, da skal dette ikke forvilde os. Thi er Mysticismen det, som vi indsee at være Religion, da er den jo intet slemt; men hvis den er noget Forkeert, da maa den bestaae i noget Andet, hvilket da ogsaa viser sig, naar man bestemmer dens Begreb, ikke vilkaarligen, men efter Historiens Kjendsgjerninger.

Ethvert endeligt Væsen staaer i stedsevarende Vexelvirkning med andre, af hvilke det modtager Indvirkning, og paa hvilke det virker igjen tilbage. Men fra disse Indvirkninger og Tilbagevirkninger adskille vi selve Tingens Væren, hvori begge ligesom mødes, i det den bestemmes ved hine og bestemmer disse, men meddeler begge den Beskaffenhed, hvorved de vise sig just som denne Tings Liden og Gjøren. Paa samme

Maade fremstillèr sig ogsaa den menneskelige Tilværelse for os, kun med de Modificationer, som flyde af Menneskets eiendommelige Natur. Forsaavidt derfor som Mennesket er et med Bevidsthed udrustet Væsen, fornemmes Indvirkningerne af ham, og Tilbagevirkningerne udgaae fra en Stræben eller Begjæren; men forsaavidt en høiere, ikke blot dyrisk Bevidsthed tilkommer ham, fremgaaer af Fornemmelsen Anskuelsen og Erkjendelsen; men af hiin Stræben og Begjæren fremgaaer Villien og Beslutningen; men det Mæglende og paa en vis Maade Indifferenzpunktet imellem Virkning og Modvirkning, imellem Fornemmen *) og Begjæren, Erkjenden og Villen, vort med Bevidsthed forbundne Væren, hvori de modtagne Indtryk ende, og vore Reactioner begynde, hiint Middelpunkt i vort Liv, hvori vi have og ere os selv, er Følelsen.

Det kan ikke falde vanskeligt at adskille Følelsen saavel fra Fornemmen og Erkjenden, som fra Villen og Begjæren.

*) Jeg oversætter Empfindung stedse ved Fornemmelse, for at have det danske Ord Følelse i Behold til Forfatterens Gefühl.

Følelsen bestaaer i: umiddelbart at blive sig selv vaer. *); en Tilstand, i hvilken vor Bevidsthed aldeles gaaer op i Subjectets Bevidsthed. Anskuelsen derimod bestaaer i at blive et Object vaer; en Tilstand, hvori vor Bevidsthed gaaer op i et Objects Bevidsthed. En væsentlig Egenskab ved Følelsen er det fremdeles, at den mere eller mindre henhører til Modsætningen af det Behagelige og Ubehagelige, af Lyst og Ulyst, hvilken er fremmed for Erkjendelsen. Dette adskiller ogsaa Følelsens umiddelbare Selvbevidsthed fra Reflexionens middelbare, i hvilken vi med vore Følelser og øvrige indvortes Tilstande og Forandringer kunne vorde os selv en Gjenstand for Anskuelse og Erkjendelse. — Fornemmelsen er paa en Maade en Mellemting imellem Anskuelse og Følelse d. e: begge Dele kunne udvikle sig deraf. Ved Fornemmelsen optages først noget Ydre i os, og deri ligger tillige paa en dunkel Maade en Bevidsthed om egen Liden (Passivitet) og om den paa os indvirkende Gjenstand; Fornemmelsen gaaer over til en Følelse, naar Be-

*) Originalen er her fast uoversættelig, fordi vi i Danſken savne Definitionens Hovedord. Den lyder: das unmittelbare Innewerden seiner selbst.

vidstheden om Gjenstanden træder tilbage, og efterlader sig alene Bevidstheden om en vis Selvbestemmelse; den gaaer over til en Anskuelse, naar, omvendt, Selvbevidstheden træder tilbage, og Bevidstheden om Gjenstanden alene fylder Sjælen. Vi fornemme f. Ex. det pludselige Indtryk af et klart Lys; vi føle os derved ubehageligen afficeret, eller vi erkjende (anskue, forestille os) den lysende Gjenstand, alt eftersom Selvbevidstheden eller Bevidstheden om Objectet beholder Overvægten. Bag efter henvende vi maaskee vor Reflexion paa os selv og paa den i os foregaaede Afvexling af Fornemmelse, Følelse og Anskuelse. Iøvrigt behøve vi vel ikke at bemærke, at disse Tilstande kun relativt ere forskjellige i os.

Endnu lettere er det, paa den anden Side at skjelne imellem Følelsen og Villien (det: at ville). Hiint er Bevidstheden om noget Nærværende; i denne stræbes efter et Ikke-nærværende. Den egentlige Villen kan heller ikke være uden en Forestilling om det man vil. Følelsen ligger nærmere Begjæringen; Følelserne af Lyst og Ulyst kunne umiddelbart gaae over til Begjæring og Afskye; dog ere de i sig selv endnu ingen af Delene; en vis Bevægelse af Daadkraften

maa endnu komme til, skjøndt den ikke altid bliver til virkelig Daad.

I enhver Følelse er nu tilligemed Selvbevidstheden middelbart ogsaa givet os Bevidstheden om et Andet. I Følelsen ere vi os nemlig ikke bevidste det rene Jeg in abstracto, men visse Tilstande af samme. Nu ere disse Tilstande ikke blot betingede ved Indvirkninger, men vi have ogsaa en Bevidsthed om deres Betingethed, hvilken ved Reflexion kan forhøies til Klarhed. Naar f. Ex. den altfor stærke eller pludselige Lysaffection giver os en Følelse af Ulyst, saa er det vel nærmest kun vor egen Tilstand, som vi i samme blive os bevidst, men dog som en bevirket, ved noget andet udenfor os opvakt. Men Bevidstheden om Afhængighed kan være to Slags, enten verdslig, eller religiøs. Den første beroer paa en Modsætning af det Endelige imod det Endelige, nemlig imellem os som endelige Væsener (eller som Medlemmer af en endelig Sphære) og andre endelige Væsener eller Sphærer, hvilke, om man endog vil ponere dem uendelige, dog indbefatte lutter Endeligt i sig; den anden Art beroer paa en Modsætning af det Endelige og Uendelige, idet vi føle os med alt Endeligt, hvorved vi bestemmes, og med enhver nok saa stor Sphære, som vi monne

have optaget i vor Bevidsthed, dog igjen afhængige af den Uendelige. Blive vi blot staaende ved Bevidstheden om Afhængighed (som det, der meest umiddelbart indeholdes i Følelsen) og dens Modificationer; da er denne i sidste Tilfælde en Følelse af absolut Afhængighed (d. e. en saadan, som udelukker al Modvirkning), imedens vi ved enhver verdslig Afhængighedsfølelse kun ere os en relativ Afhængighed bevidste, idet vi ikke blot bestemmes, men ogsaa fra vor Side kunne modvirke bestemmende. — Dette vil være tilstrækkeligt, til i Almindelighed at faae en klar Forestilling om den religiøse Følelses Væsen. En udførligere Drøftelse af dens Grund eller Ugrund (forsaavidt Nogen maatte mene dette) og af dens Forhold til andre Følelser maae vi her nægte os, for at komme til det, som var det egentlige Maal for vor Betragtning.

Dette bestaaer deri, at hiin Følelse af det Endeliges Afhængighed af det Uendelige ikke kan finde Sted, uden at udtrykke sig i vor Forestillen, saavelsom i vor Stræben og Handlen. Dette følger for det første af Eenheden i det menneskelige Gemyt. Er Sjælen eet, saa gives der ingen udelukkende Modsætning i dens Functioner; de ledsage hinanden og sætte hinanden i Bevægelse;

en momentan Overvægt af den ene fremkalder den anden, hvorved den udfyldes; ingen væsentlig Yttring af Sjælelivet kan blive fuldkommen Nul, og hvis nogen for et Øieblik tilbagetrænges, vil den igjen fremtræde desto kraftigere, for at tilveiebringe Ligevægten. Fremdeles vil ethvert fuldstændigt Livsmoment, om endog i forskjellig Orden, udbrede sig over alle. Ligesom kun den Forestilling opfylder Sjælen, der forplantes til Følelsen og tillige bestemmer Villien; og ligesom kun den Villie fylder Sjælen, der hænger sammen med Følelsen og ledsages af Erkjendelsen: saaledes ogsaa kun den Følelse, som griber ind i vor Forestillen og Villen; men dette vil være Tilfældet med enhver sund Følelse.

Det samme følger, for det andet, af Følelsens Væsen og Stilling, hvori vi jo selv erkjendte det med Bevidsthed forenede Middelpunkt af det aandelige Liv. Alle Livsyttringer maae derved bestemmes; Stræben og Modstræben, Tilbøielighed og Afsky, modtage ved Følelsen af Lyst og Ulyst deres Oprindelse og Retning; den middelbare Bevidsthed af os selv, af Tingene og vore Forhold til dem maa jo nødvendigviis svare til den umiddelbare Bevidsthed.

Endelig fremlyser det, for det tredie, af den indre Selviagttagelse, ved at betragte den religiøse Bevidstheds Phænomener og deres Sammenhæng. Lader vel den smertelige Følelse af vor Bortfjernelse fra Gud sig afsondre fra Forestillingen om, at vi mangle den Roes, vi skulle have for ham, eller fra Bestræbelsen efter at gribe de Midler, hvorved denne Afstand kan formindskes og ophæves? — Saaledes bekræftes det rigtignok, at Religion er et Slags Erkjendelse og Dyrkelse; men hvorledes den er det, have vi begrebet, idet vi have erkjendt dens Sæde nærmest i Følelsen og derved ført hiin dobbelte Yttring tilbage til den Eenhed, som ligger til Grund for samme.

Det er allerede tilforn bemærket, hvorlunde en vis Synsmaade af Religionens Væsen falder sammen med en tilsvarende Synsmaade af den christelige Aabenbarings Væsen; Rigtigheden af den sidste kan derfor tjene den første til Stadfæstelse; og denne Stadfæstelse mangler vor Synsmaade ikke, naar vi agte paa, hvorledes Christendommen fremstiller sig, navnligen i sit Udspring.

Den christelige Aabenbarings nærmeste Maal var ikke at meddele en vis Sum nye Kundskaber. I saa Fald havde Christus langt klarere kunnet

naae sit Øiemeed ved et muligst fuldstændigt og bestemt Udkast af sine Lærdomme, omtrent som den nyere Tids symbolske Skrifter, hvilket da maatte have været nedskrevet og udbredt. Hvor mange Tvivl og hvor mange Stridigheder om den af ham aabenbarede Sandhed vilde ikke derved have været forebyggede? Og har vel nogensinde Bestræbelsen for at uddanne det christelige Lærebegreb været den vigtigste iblandt Virkningerne af eller Betingelserne for den sande Christendom?

Ligesaa lidet var Christi Plan enten alene eller i Hovedsagen beregnet paa Gjerninger. Det er sandt: han har givet de herligste Moralbud; men Moralisten tæller, ei blot fra den jødiske, men ogsaa fra den hedenske Oldtid, saare mange fortræffelige Regler; og vi sætte jo dog Jesus Christus ei blot saameget over Jesus Sirachs Søn og Epiktet, som hans Moralbud ere renere og fuldkomnere end deres? Ei heller betegnes det Væsentlige ved Christi Virksomhed, om man tilføier: han har stiftet en sædelig Forening, hvorved Sædeligheden faaer en fastere Støtte, end blotte Forskrifter. Den egentlige Indretning af den christelige Kirke som et sluttet Selskab var først Apostlernes Værk, og denne Kirke var igjen noget ganske andet, end et ethisk Samfund

i den Betydning, som ligger i Kants Religion innerhalb der Gränzen der Vernunft.

Hvad Christus selv betegner som en Betingelse for Deelagtighed i hans Rige, det er Igjenfødelse fra oven (Joh. 3, 3 fg.); hvad han forjætter Sine, er en høiere Kraft af Aanden (Joh. 7, 38. 39), hvilken fremgaaer af den organiske Forening med ham (Joh. 15, 1—6); et aandigt Liv uafhængigt af den timelige Død (Joh. 11, 25. 26). Denne Igjenfødelse maa, som en Forandring, der opløfter det hele Menneske til et høiere Liv, vistnok ogsaa hænge sammen med en høiere Erkjendelse og Handlemaade; men disse ere det Afledede, det Secundære. Det Første og Væsentligste er den indvortes Forvandling selv, hvilken fornemmes i Følelsen som den umiddelbare Selvbevidsthed.

IX.

Andet Brev til Corinthierne.

Som Prøve paa en ny Oversættelse af Brevene i det Nye Testamente.

Ved

Stiftsprovst, Dr. N. Møller *).

Capitel 1.

1. Paulus, efter Guds Villie, Jesu Christi Apostel, og Broderen Timotheus, til Guds

*) Det vil uden Tvivl være Læserne af Theol. Bibl. ligesaa kjært som det var mig, her at modtage Førstegrøden af et nyt vigtigt Værk fra Hr. Dr N. Møllers Haand. I det Brev, som ledsagede nærværende Oversættelse, melder Hr. Dr. M., at han har valgt dette Stykke til Prøve, deels fordi det er et af de sværere Breve og hvortil han ikke har havt mange Hjelpemidler, deels fordi det var af en passende Længde til derefter at kunne bedømme det hele Arbeide. Oversætterens Hensigt er, at hans Arbeide

Menighed i Corinth, samt til alle de Hellige
2. i det hele Achaia. Naade og Fred være over
Eder fra Gud, vor Fader og Herren Jesu
Christo!
3. Lovet være Gud, vor Herres Jesu Christi
Fader, denne Barmhjertighedens Fader og
4. al Trøstens Gud — han, som trøster os i
al vor Trængsel, saa at vi igjen kunne trøste
Andre, som ere bestedte i hvilkensomhelst
Trængsel, ved den samme Trøst, hvormed
5. vi selv trøstes af Gud. Thi i samme runde
Maal, som Lidelser for og med Christus
strømme over os, strømmer og Trøsten til
6. os fra Christus. Hvad enten vi da lide, da
lide vi til Trøst og Frelse for Eder; eller vi
trøstes, da meddeles og herved Eder en Trøst,
som vil sætte Eder i Stand til at udholde
de samme Lidelser, som og vi udstaae. Og
7. dette er vort faste Haab om Eder; da vi ere
overbeviiste om, at I tage Deel, som i vore
Lidelser, saa og i vor Trøst. Ja, Brødre!

skal være, vel ikke en egentlig Paraphras, men dog en noget friere og derved tydeligere Oversættelse end den kirkelige kunde eller burde være. Han har for det meste fulgt Griesbachs Text.

J. Møller.

8. jeg vil ikke dølge for Eder, at der i Asien er
mødt os en Trængsel, som faldt os over al
Maade svær, og gik over vore Kræfter, saa
9. at vi endog mistvivlede om Livet. Ja vi
havde selv affagt vor Dødsdom, paa det vi
ei skal stole paa os selv, men paa Gud, som
10. opvækker Døde. Ham var det og, der frelste
os fra saa øiensynlig en Død, frelser endnu,
og til hvem vi have det Haab, at han frem-
11. deles vil frelse; idet ogsaa I medvirke ved
Forbøn for os, saa at Naaden, beviist mod
os for Manges Skyld, ogsaa skal forher-
liges ved Manges Taksigelser for os. Thi
12. dette er vor Roes, vor Samvittigheds Vid-
nesbyrd, at vi allevegne, men aabenbarest
hos Eder, have vandret i den Eenfoldighed
og Retsindighed for Gud, der ei er en Frugt
af menneskelig Viisdom, men af Guds
13. Naade. Vi skrive og Eder ikke andet til,
end hvad I læse *); eller alt af Erfaring
vide, og, som jeg haaber, I indtil Enden
14. skal erfare; ligesom i og for en Deel have er-
kjendt os for Saadanne, der vil vorde Eders
Roes, som i vores, paa vor Herres Jesu
Dag.

*) Hvad der er vort Hjertes Mening.

15. I denne Fortrøstning var det, at jeg havde
besluttet at komme til Eder først (for anden
16. Gang at vise Eder en Gunst), saa at drage
gjennem Eders Stad til Macedonien, og
atter fra Macedonien at komme til Eder,
og da af Eder at geleides til Judæa *).
17. Havde nu denne min Beslutning maaskee kun
sin Grund i Letsindighed? eller ledes jeg
maaskee overhovedet i mine Beslutninger kun
af forfængelige Hensigter, saa at Ja og Nei
18. hos mig ere lige? Saasandt Gud er trofast,
har dog det, vi lærte Eder, ikke været
19. snart Ja, snart Nei (sig selv modsigende); Guds Søn, Jesus Christus,
som blandt Eder er forkyndt af os, jeg
mener, af mig, Silvanus og Timotheus,
var dog ikke Ja og Nei (sig selv ulig);
i ham var Alt kun Ja (uforanderligt).
20. Thi saamange som Guds Forjettelser ere,
de ere alle ved ham et Ja og ved ham et

*) Dette sit Forsæt maa Apostelen, efter at have skrevet sit første Brev, ved en Leilighed have yttret for Corinthierne; men forandrede Omstændigheder have bevæget ham til at blive ved sin første Reiseplan. S. 1 Cor. 16, 5. Apostelens Modstandere have heraf taget Anledning til at beskylde ham for Vægelsindethed.

21. Amen, Gud til Ære, forkyndte ved os.
Men den samme Gud, som holder os med
Eder faste ved Christus, og som salvede os
22. (indviede os til vort Kald) er og
den, som besegler os (stadfæster vort
Kald) og giver os Aanden i vore Hjerter
til Pant derpaa.
23. I øvrigt kalder jeg Gud til Vidne over mig,
at jeg, kun for at skaane Eder *), ikke
24. endnu er kommen til Corinth; ikke at vi
ville herske over Eders Troe, nei, vi med-
virke kun til Eders Glæde; thi ved Troen **)
have I jo holdt fast.

Capitel 2.

1. Jeg overlagde nemlig hos mig selv, at jeg
2. ikke ved min Ankomst vilde anden Gang ***)
volde Eder Bedrøvelse. Thi naar jeg be-
drøver Eder, hvem har jeg da til at gjøre
mig glad, uden de Samme, som jeg har
maattet bedrøve? og derfor foredrog jeg,

*) Nemlig for de Bebreidelser, jeg nærværende maatte have gjort Eder.

**) Bekjendelsen af Christendommen.

***) Som Apostelen havde maattet gjøre ved sit første Brev.

hvad jeg havde at sige Eder, skriftligen, at jeg ei ved min Ankomst skulde have Bedrø- velse af dem, jeg burde have Glæde af; thi den Tillid har jeg til Eder alle, at min
4. Glæde ogsaa er alle Eders. I en kummer- fuld Tilstand og med et beklemt Hjerte, skrev jeg Eder til, under mange Taarer, ei for at volde Eder Bedrøvelse, men for at give Eder et Beviis paa den Kjerlighed, jeg i
5. saa høi Grad har til Eder. Men har nu Nogen givet Aarsag til Bedrøvelse *), er det dog ikke saameget mig, han har bedrøvet, som paa en vis Maade (at jeg ei skal ud-
6. trykke mig for haardt) Eder Alle. Nok for en Saadan (for den saa Angergivne) er nu den Irettesættelse, den større Deel af
7. Menigheden har givet ham; saa at I nu tvertimod saameget hellere maae tilgive og trøste ham, paa det ikke den saaledes Sin- dede skal nedsynke under altfor stor Bedrø-
8. velse. Derfor beder jeg Eder: bevidner
9. ham offentlig Eders Kjerlighed. Thi, ogsaa i den Hensigt skriver jeg, for at see en Prøve
10. paa Eders Sindelag, om I ere lydige i

*) Her sigtes til den i forrige Brev, Cap. 5, omtalte Blodskjænder.

Alt *). Hvem I da tilgive en Feil, tilgi-
ver og jeg; thi hvad jeg endog tilgiver —
om her er Noget for mig at tilgive — det
tilgiver jeg for Eders Skyld, i Christi Sted.
11. (Og dette bør vi gjøre) for ikke at
besnæres af Satan; thi hans Rænker ere
os ei ubekjendte.
12. Jeg var da **) (paa min Reise fra
Ephesus) kommen til Troas, for at for-
kynde Christi Evangelium; men, uagtet en
god Leilighed hertil var af Herren mig aab-
net, havde jeg dog ingen Roe i mit Sind,
13. fordi jeg ikke her traf min Broder Titus ***),
14. jeg maatte tage Afskeed derfra, og reiste nu
til Macedonien. Men Gud skee Lov, der
altid lader os gaae frem som i Triumph
ved Christus, og overalt, hvor vi komme,
15. udbreder ved os sin Kundskabs Røgelse; thi
en Vellugt bringe vi Gud i Forkyndelsen af
16. Christus, blandt dem, der frelses, ja og

*) Saavel i at tilgive som i at straffe.

**) Apostelen vender her tilbage til den 1, 16 følg. om-
talte Sag, for nærmere at forklare Aarsagen, hvor-
for han ikke strax reiste til Corinth.

***) Som han havde ventet at forefinde i Troas, med
Efterretning om den corinthiske Menigheds Tilstand.

blandt dem, der fortabes; for disse vistnok
en dræbende Dødsstank, men for hine en
levendegjørende Livsbalsam *). Dog, hvo
17. er hertil dygtig? Vi for vor Part bære os
ikke ad som de Mange, der udhøkre Guds
Ord som en forfalsket Vare **); nei, vi
forkynde det reent og purt, som det er, som
det er kommet fra Gud, for Guds Ansigt,
i Christi Sted.

Capitel 3.

1. Begynde vi atter at anprise os selv? eller,
behøve vi, som Nogle, Anbefalingsbreve
til Eder? eller Anbefalingsbreve fra Eder?
2. I ere selv vort Brev, indskrevet i vore Hjer-
ter, kjendeligt og læseligt for alle Menne-
3. sker; liggende aabenbart som et Brev fra

*) Formodentlig er dette hele Billede V. 14—16 laant af den Skik hos Romerne, ved en triumpherende Seierherres Indtog i Byen, at tænde Røgelse paa Gaderne, der for Fangerne, som førtes foran Triumphvognen, naturligviis var ligesaa uudstaaelig, som for de Seirende behagelig.

**) Vi fortie ikke de for Kjød og Blod ubehagelige Sandheder — saadanne, som Paulus og havde sagt Corinthierne. Ved slige Kunster gjorde de falske Lærere sig Arbeidet let og indbringende.

Christus, besørget af os, skrevet ikke med
Blæk, men ved den levende Guds Aand,
ikke paa Steen-Tavler, men paa Hjertets
Kjød-Tavler.
4. Men denne saa faste Tillid have vi kun ved
5. Christum til Gud — ikke at vi ere dygtige
af os selv, til at udtænke Noget, som af
os selv. Nei vor Dygtighed er fra Gud.
6. Ham er det, der gjør os dygtige til at være
den nye Pagts Tjenere, ikke Bogstavens,
men Aandens. Thi Bogstaven ihjelslaaer,
7. men Aanden levendegjør *). Men naar nu
den dødbringende Bogstavtjeneste, indgravet
i Stene, var forbundet med den Herlighed,
at Israels Børn ei kunde taale at see paa
Moses Ansigt, for dette Ansigts dog for-
8. gængelige Herlighed: maa da ikke Aandens
Tjeneste være forenet med langt større Her-
9. lighed? Var Fordømmelsens Tjeneste her-

*) Moselov var for den, som holdt sig til det blot Ceremonielle eller Materielle deraf (Bogstaven) dræbende, d. e. betog alt Liv, al Lyst og Kraft til det sande Gode og førte til aandelig Død, men den dybere Mening, der laae i denne Lov, den Hensigt, hvortil den sigtede (Aanden) Christi Evangelium nemlig, levendegjør d. e. giver Mod, Lyst og Kraft til det Gode, vækker og styrker aandeligt Liv.

lig, maa dog Benaadelsens Tjeneste være
10. det i langt høiere Grad. Ja al hiin Her-
lighed maa, ved Sammenligning, aldeles
forsvinde, fordunklet af denne overstigende
11. Herlighed. Thi var det Forgængelige her-
ligt, hvor meget mere maa det Evigvarende
12. være det? Da vi altsaa have saa stort et
13. Haab *), tale vi frit ud, og ei som Moses,
der maatte lægge et Dække over sit Ansigt,
fordi Israels Børn ei taalte klart at skue
14. det Forgængeliges Ende **) (eller: Ende-
maal, Hensigt). Dertil vare de for dorske
og sløve paa Forstanden. Endnu indtil
denne Dag forbliver det samme Dække under
Læsningen af det Gamle Testamente, uaf-
15. draget; thi kun ved Christus borttages det.
Ja indtil denne Dag (siger jeg) naar Moses
læses, ligger et Dække over deres Forstand.
16. Men naar man omvender sig til Herren,
17. borttages Dækket. Herren er nemlig Aan-
den (af den mosaiske Anstalt). Men
18. hvor Herrens Aand er, der er Frihed. Vi

*) Eller Forvisning om vor Embeds høie Værd.

**) At den Mosaiske Lovgivning skulde ophøre, og kun forberede det tilkommende Høiere, kunde Israeliterne ikke fatte eller taale at oplyses om.

alle skue nu med afdækket Ansigt Herrens Herlighed, som i et Speil, og forvandles selv efter det Billede, vi der see — (idelig stigende) fra Herlighed til Herlighed — opklarede af Herren, som er Aanden.

Capitel 4.

1. Derfor, da en saadan Tjeneste af uforskyldt
Naade er os betroet, lade vi ikke vor Iver
2. kjøles; men vi afskye enhver Snigvei *),
vi maatte skamme os ved (til vort Maal),
og uden at omgaaes med Trædskhed, uden
at forfalske Guds Ord, henstille vi os frit,
ved Kundgjørelse af Sandheden, for Menneskets indre Overbeviisning, for Guds
3. Ansigt. Gives der saa end Mennesker, for
hvem vort Evangelium er tildækket (dunkelt), da er det de Forlorne, de Vantroe,
4. hvis Sind og Sands denne Verdens Gud
har forblindet; saa at Evangeliets Oplysning om Herligheden i Christus — dette
Billede af Gud — ei kan straale for dem.
5. Vi prædike nemlig ikke os selv, men Chri-

*) Som de falske Lærere betjente sig af, for at vinde Tilhængere, f. ſ. Smiger, Fordreielse af Guds Ord efter sandselige Menneskers Ønske o. s. v.

skum Jesum, Herren, erklærende os selv kun
6. for Eders Tjenere i Jesu Ærinde. Thi den
samme Gud, der bød Lyset (fordum) frem-
skinne af Mørket, er det og, der har ladet
det opgaae i vore Sjæle, til at udbrede Op-
lysningen om Guds Herlighed i Jesu Christi
Person.
7. Men dette Liggendefæ bære vi i Leerkar, paa
det saa overordentlig en Kraft maa (sees
8. at) være Guds, og ikke af os. Allevegne
trykkes vi, men qvæles dog ikke, ere for-
9. legne, men ikke forsagte, forfulgte men ikke
forladte, slagne til Jorden, men ikke om-
10. komne. Stedse ombære vi paa Legemet
Billedet af Jesu Død, paa det og Jesu Liv
11. maa i vort Legeme aabenbares. Vort hele
jordiske Liv er nemlig som en fortsat Død,
hvortil vi for Jesu Skyld hengives, paa
det Jesu Liv maa aabenbares i vort døde-
12. lige Legeme. Altsaa virker da Døden paa
13. os, Livet paa Eder *). Dog, besjælede af
den samme Troens Aand, hvorom der staaer
skrevet **): "jeg troede, derfor talede jeg,"

*) I hæste Livet af den Dødsfare, hvori vi svæve.
**) Ps. 116, 10.

troe og vi, og derfor tale vi, i den faste
14. Overbeviisning, at han, der har opvakt
den Herre Jesum, vil og opvække os ved
15. Jesum, og stille os frem med Eder. Thi
Alt skeer til Eders Bedste, paa det den
(imod os) saa herligen beviste Naade og
skal forherliges ved mange Hjerters Tak til
16. Guds Ære. Derfor lunknes ikke vor Iver;
men, om endog vort udvortes Menneske
(vort Legeme) fordærves, saa fornyes
17. dog det indvortes (Aanden) Dag for Dag.
Thi vor Trængsel, den øiebliklige og lette,
18. tilveiebringer os en over al Maade stor,
evig, umaalelig Herlighed; og vi have der-
for ikke det Synlige, men det Usynlige til
vort Maal: thi det Synlige er fortvarigt,
men det Usynlige er evigt.

Capitel 5.

1. Vi vide jo, at, om endog vor jordiske Ta-
bernakelhytte nedbrydes, have vi en Byg-
ning af Gud, et Huus, ikke opført af Men-
2. neskehaand, et evigt i Himmelen. Thi i
det nærværende sukke vi, inderlig ønskende
3. at overklædes med vor rette Bolig *), den

*) Vor Aands rette Bolig, det himmelske Legeme.

himmelske, ihvorvel vi, endog afklædte *),
4. ei skulle befindes nøgne. Imidlertid, saa-
længe vi boe i denne Hytte, sukke vi, under
en Byrde, i det vi ei ville afklædes, men
overklædes, at det Dødelige maatte opslu-
5. ges af Livet. Dog han, som har bestemt
os til dette (til at omvexle det jor-
diske med det himmelske Legeme)
er den samme Gud, der har givet os Aan-
6. den til Pant derpaa. Vi ere da stedse ved
frit Mod, endskjøndt vi vide, at, imedens
7. vi ere hjemme i Legemet, ere vi ude fra
Herren (thi i Troe vandre vi, ikke i Be-
8. skuelse). Men ved frit Mod ere vi, end-
skjøndt vi hellere ønskede at være ude af Le-
gemet, og hjemme (i vort rette Hjem)
9. hos Herren. Derfor bestræbe vi os af al
Magt for, enten vi ere hjemme eller ude,
10. at være ham velbehagelige. Thi os alle er
det bestemt, at fremstilles for Christi Dom-
stol, at Enhver kan faae Løn for det, som

*) Denne Læsemaade synes bedst at passe til Sammenhængen, og mangler heller ikke andre Grunde for sin Ægthed. Meningen: Vorde vi end blottede for vort jordiske Legeme, skulle vi dog ei være uden Legeme, men iførte et langt fuldkommere.

skeet er i Legemet, efter hvad han har gjort, Ondt eller Godt.

11. Da vi altsaa vide, hvad Ærefrygt vi skylde Herren (som Verdens Dommer) søge vi at vinde Mennesker, men ere kun fuldkommen kjendte af Gud, skjøndt jeg og haaber at være kjendt i Eders Hjerters Inderste.

12. Langt fra, at vi nu atter anprise os selv for Eder! Nei, vi give Eder kun Anledning til at rose Eder af os, paa det I kunne have Svar at give dem, som, i Mangel af indvortes Fortrin, rose sig af de udvortes.

13. Hvad enten vi nu gaae for vidt heri *), da skeer det for Guds Skyld (af Nidkjærhed for Gud); eller vi holde Maade, da er det for Eders Skyld (for ikke at volde

14. Eder Anstød). Christi Kjerlighed er det, der tvinger os, i det vi saaledes slutte:

15. Er Een død for Alle, saa ere Alle døde; og han døde for Alle, paa det de, som leve, ikke mere skulde leve sig selv (efter eget Lykke) men ham (efter hans Villie)

16. som er død og opstanden for dem. Fra nu af see vi derfor aldrig paa det Udvor-

*) I denne, af vore Modstandere os aftvungne, Selvroes.

tes *) hos Nogen; og have vi end engang skattet Christus (Messias selv) efter det Udvortes, saa skatte vi ham ikke mere der-
17. efter. Har Nogen sluttet sig til Christus, er han en ny Skabning. Det Gamle er forsvundet. Alt, ja Alt er blevet Nyt.
18. Men alt dette er et Værk af Gud, som har forligt os med sig selv ved Jesum Christum,
19. og betroet os (Apostler) Forligelsens Tjeneste. Gud var det nemlig, som i Christo forligte Verden (Menneskerne) med sig selv, i det han ikke tilregnede dem deres Overtrædelser; og os overdrog han Forli-
20. gelsens Budskab. Vi ere da Christi Sendebud — Gud selv formaner ved os — vi bede i Christi Navn: lader Eder forlige med
21. Gud. Thi ham, der ikke vidste af Synd, har Gud gjort til et Syndoffer for os, at vi skulde vorde Guds Benaadede i ham.

Capitel 6.

1. Som (Guds) Medarbeidere formane ogsaa vi, at I ei lade Guds Naade være forgjæ-
2. ves viist imod Eder. Han siger jo **): "I

*) s. s. Fødsel, Herkomst, jordisk Magt o. s. v.
**) Es. 49, 8.

en önskelig Tid bönhører jeg dig, paa Frelsens Dag hjelper jeg dig." Seel nu er det den önskelige Tid; seel nu er det Frelsens Dag.
3. Hvad os angaaer, da lægge vi intet Anstød
i Veien for Nogen, at vort Embede ei skal
4. udsættes for Daddel; men vi stræbe at vise
os i Alt som Guds Tjenere, ved megen Taal-
modighed under Trængsler, Nød og Angest,
5. under Mishandlinger, Fængslinger og Op-
løb, under Strabadser, Nattevaagen, Hun-
6. ger — ved et reent Sindelag, ved forstan-
digt Forhold, ved Langmodighed, ved Vel-
7. villighed, ved en hellig Aand, ved uskrømtet
Kjerlighed, ved Sandheds Ord, ved Guds
Kraft, ved Retfærdigheds Vaaben baade til
8. Høire og Venstre — under Ære og Vanære,
under ondt og godt Rygte, som Bedragere
9. og Sandrue, som Miskjendte og Erkjendte
— som Døende og dog i Live, som haardt
10. tugtede og dog ei omkomne, som bedrøvede,
men altid glade, som Fattige, men beri-
gende Mange, som de, der have Intet, men
11. besidde Alt. — Vor Mund er opladt, vort
Hjerte udvidet for Eder, Corinthier! I
12. have tilvisse ingen snever Plads i vore

Hjerter; men I lade os den kun snever i
13. Eders. Til fuldt Vederlag — som til mine
Børn taler jeg — udvider og I Eders
Hjerter.
14. Drager ikke i det ulige Aag med de Vantroe.
Thi hvad Fælledskab har Sandhed med
Løgn? hvad Samfund Lys med Mørke?
15. Kan Christus stemme med Belial, eller den
Troende være Stalbroder med den Vantroe?
16. eller hvorledes passer sig Guds Tempel til
Afguderne? Thi I (de Troendes Samfund) ere den levende Guds Tempel; som
jo Gud har sagt: "Blandt dem (den sande
Guds Dyrkere) vil jeg boe og vandre;
jeg vil være deres Gud, og de skal være mit
17. Folk. Drager derfor ud fra dem (Afgudsdyrkerne) og affondrer Eder. Rører ei
det Urene; og da tager jeg venlig mod Eder;
jeg vil være Eder en Fader; og I skal være
mig Sønner og Døttre, siger Herren, den
Almægtige *)."

*) 3 Mos. B. 26, 11. 12. Es. 52, 11. 43, 6. Ezech. 37, 27. Jerem. 31, 9 og fl. St.

Capitel 7.

1. Da vi nu have saadanne Forjættelser, I
Elskelige! saa lader os rense os fra Alt hvad
der smitter Legeme og Sjæl, og fuldende
vor Helliggjørelse i Gudsfrygt.
2. Under os en Plads hos Eder (i Eders
Hjerte). Vi have Ingen forurettet, In-
3. gen forført, Ingen forfordelet. Hvad jeg
siger, kommer ei af Bitterhed. Jeg har jo
forhen sagt, at I ere i vore Hjerter, saa
4. vi vilde leve og døe med Eder. Med stor
Frimodighed taler jeg til Eder; men med
stor Tillid roser jeg mig og af Eder *). Mit
Hjerte er nu opfyldt af Trøst, det strømmer
5. over af Glæde efter al vor Trængsel. Thi
jeg tilstaaer, da vi vare komne til Mace-
nien **), fandt vort svage Hjerte ingen Roe.
6. Alt trængte os, udenfor Strid, indenfor
Bekymring. Men de Nedbøiedes Trøster,
Gud, trøstede ogsaa os ved Titus's Ankomst
7. — dog ikke blot ved hans Ankomst, men og
ved den Opmuntring, han havde nydt hos

*) Meningen synes at være: Skarpt dadler jeg ind-snegne Misbrug hos Eder; men I ere og en Menighed, jeg pleier at rose mig af.

**) Og endnu ikke traf Titus der. Jfr. 2, 12. 13.

Eder, da han mældte os Eders Længsel, Eders hede Taarer, Eders Nidkjærhed for mig, saa at min Glæde steg end høiere.
8. Thi har jeg endog bedrøvet Eder ved Brevet, fortryder det mig ikke mere, om det endog fortrød mig; thi jeg seer vel, at hiint Brev, om end kun for en Stund, har be-
9. drøvet Eder. Nu glæder jeg mig, ikke over Eders Bedrøvelse, men over Frugten af Eders Bedrøvelse, Sindsforbedringen; thi I bedrøvedes, som Gud vil det, saa at I i ingen Henseende have liidt Skade af os.
10. Thi den Gud tækkelige Bedrøvelse virker Sindsforbedring til Salighed, som ikke fortrydes, imedens Verdens Bedrøvelse virker
11. Død. Thi see! just dette, at I bedrøvedes efter Guds Sind, hvilken Virksomhed har det vakt hos Eder! hvilken Iver for at fralægge Eder Skyld (i den givne Forargelse)! hvilken Harme! hvilken Frygt (for at have fornærmet mig)! hvilken Længsel (efter mit Komme)! hvilken Nidkjærhed! hvilken Strænghed (i Haandhævelse af Kirketugten)! I have fuldkommen lagt Eders Uskyldighed for Da-
12. gen i denne Sag. Har jeg derfor end skre-

det, som jeg skrev, til Eder, da er det ikke
skeet for den Fornærmendes eller for den
Fornærmedes Skyld *), men for at give
Eder et Beviis paa den rene Iver, for Eders
Vel, hvoraf jeg for Guds Ansigt besjæles.
13. Derfor er jeg nu trøstet ved den trøstefulde
Efterretning om Eder; og endnu langt mere
blev jeg glædet, ved at see Titus saa glad;
thi hans Aand er ret bleven vederqvæget af
14. Eder Alle. Jeg staaer nu heller ikke til
Skamme for det Gode, jeg har sagt ham
om Eder; men som vi i Alt have talet Sand-
hed til Eder, saa er og vor Roes (over
Eder) for Titus befunden at være Sand-
15. hed. Ogsaa er hans Kjerlighed til Eder ble-
vet end hjerteligere, naar han tænker paa
Føielighed hos Eder alle (mod mig),
beviist ved den Beskedenhed og Ærefrygt,
16. hvormed I modtoge ham. Jeg er glad ved,
at jeg i Alt kan lide paa Eder.

Capitel 8.

1. Vi maae dog underrette Eder, Brødre! om
den Guds Naade, som har viist sig i de

*) Hverken af Had til den Fornærmende eller af Gunst for den Fornærmede.

2. macedoniske Menigheder. Under alle de
Trængsler, hvormed de prøves, har deres
overveiende Glæde (over deres Sam-
fund med Christus), skjøndt forenet
med yderlig Fattigdom, udgydet sig i en
3. Rigdom af Goddædighed *). Af al Evne,
ja, jeg vidner, over Evne have de af egen
Drift anstrænget sig (for at gjøre et
4. Sammenskud), og paa det indstændigste
bedet os at modtage deres milde Gaver,
ydede af deeltagende Hjerter til Hjelp for de
5. Hellige. De have saaledes hengivet ei
(alene) hvad vi ventede, men sig selv,
først til Herren, dernæst til os, af Lyst til
6. at tækkes Gud. Dette bevægede os til at
bede Titus, at, ligesom han alt før havde
begyndt, han da og maatte fuldende en saa-
7. dan Indsamling af Gaver for Eder. Og
som I udmærke Eder i Alt, i Troe, i Læ-
regave, i Indsigt, i Iver for alt Godt,
og ved Eders Kjerlighed til os, ville I vist
og udmærke Eder ved denne Velgjørenhed.
8. Jeg foreskriver Eder her Intet, men ønsker
kun, foranlediget ved Andres Ridkjærhed,

*) Ved Indsamling af milde Gaver til den nødlidende Menighed i Jerusalem.

ogsaa at see denne Prøve paa Ægtheden af
9. Eders Kjerlighed. I kjende jo vor Herres
Jesu Christi Naade, at han for Eders Skyld
blev fattig, da han var riig, paa det I ved
10. hans Fattigdom skulde vorde rige. Det er
og et velmeent Raad, jeg her meddeler; thi
det egner Eder, efterat I alt for et Aar
siden vare de første, ikke alene til Iværksættelsen, men endog til Beslutningen *), nu
11. ogsaa at fuldende det Iværksatte, paa det
at, som I vare redebonne til at beslutte,
I da ogsaa maae være det til at fuldende —
12. alt efter Hvers Evne. Thi naar kun Redebonhed er forhaanden i Forhold til Giverens
Evne, da er han velbehagelig for Gud, der
ikke kræver hvad der er over vor Evne.
13. Ikke er det Hensigten, at Andre skulle ophjelpes og I nedtrykkes; men at Kaarene
14. maatte jevnes, saa at paa nærværende Tid
Eders Overflod maa tjene til Hjelp i hines

*) Corinthierne havde været de første, som havde besluttet at foranstalte en Collect for deres fattige Medchristne i Palæstina, og havde allerede begyndt Indsamlingen. Men Sagen synes at være kommen i Staae; og Apostelen søger da ved indtrængende Forestillinger at bringe den paa ny i Gang.

Trang, og hines Overflod engang igjen
tjene til Hjelp i Eders Trang, paa det at
15. Jevnmaal kan opnaaes; ligesom der staaer
skrevet *): Den, der samlede Meget, havde
ikke Formeget; og den, der samledes Lidet,
16. havde ikke Forlidet. Men Gud skee Tak,
som vakte samme Iver for Eder i Titi Hjerte!
17. thi vel virkede (vor) Opfordring paa ham;
men det var endnu mere hans egen Iver for
Sagen, der bevægede ham til frivillig at
18. reise til Eder. Tilligemed ham have vi sendt
en Broder, hvis Roes for Evangelii For-
kyndelse er udbredt i alle Menigheder; og
19. som desuden er af Menighederne (i Mace-
donien) udnævnt til, med os at være
Overbringer af denne milde Gave, som af
os besørges, Herren selv til Ære og Eders
20. Redebonhed til Priis. Vi ville derved und-
gaae at give Nogen Leilighed til Skumlerie
over os for den rige Gave, vi have at be-
21. sørge; i det vi stræbe at iagttage hvad som-
meligt er, ei alene for Gud, men ogsaa for
22. Mennesker. Endnu have vi med disse sendt
en Medbroder, som vi ofte og ved mange
Leiligheder have befundet at være nidkjær

*) 2 Mos. 16, 18.

for alt Godt, og her dobbelt nidkjær forme-
delst den store Tillid, han har til Eder.
23. See I da hen til Titus, da er han min Em-
bedsbroder og Medarbeider hos Eder, eller
til vore (to, nys omtalte) Brødre, da
ere de Menighedernes Apostler (Affendte),
24. Christi Ære. Lader da disse Mænd, ja la-
der Menighederne see, at I besjæles af Kjer-
lighed, og at den Roes er grundet, vi have
tillagt Eder.

Capitel 9.

1. At skrive (Mere) til Eder om dette Sam-
menskud til de Hellige, anseer jeg for over-
2. flødigt; thi jeg kjender Eders Redebonhed,
som jeg pleier at anprise for Macedonierne,
ved til Eders Ære at bevidne, at (Menig-
hederne i) Achaia alt for et Aar siden havde
deres Gaver i Beredskab; og denne fra Eder
udgangne Nidkjærhed har tjent Mange til
3. Spore. At jeg sender Brødrene, skeer for
at den Roes, vi heri have tillagt Eder, ei
skulde blive til Intet, men at I virkelig,
som jeg har vidnet, maatte have Alt i Be-
4. redskab. Ellers maatte jo, ifald Macedo-
ner kom med mig og fandt Eder uberedte,

vi (for ikke at sige, I) staae til Skamme
5. over denne saa tillidsfulde Roes. Derfor
fandt jeg det fornødent, at bede Brødrene
reise forud til Eder, og foranstalte Eders
bebudede Velsignelse istandbragt, saa den
nemlig maatte være færdig som en Velsig-
6. nelse, og ei som Gnidskhed. Thi saa er det:
Hvo som saaer knapt, skal og høste knapt;
og Hvo som saaer Velsignelse, skal og høste
7. Velsignelse. Hver give, som han i Hjertet
sætter sig for, ikke med Vrantenhed, eller
af Tvang; thi Gud elsker en glad Giver.
8. Og Gud er mægtig nok til saa rundelig at
velsigne Eder med enhver Naadegave, at I
stedse forsynede med det Fornødne for at leve
tilfreds, kunne endda have rigelig Evne til
9. enhver god Gjerning. Ligesom der staaer
skrevet *): Han (den Godbædige) ud-
spreder, og giver de Fattige, og hans God-
10. bædighed bliver til evig Tid **). Saa ville
da og han, som giver Sædemanden Sæd og
Brød til Føde, give Eder mangefold Ud-
sæd ***), og formere Eders Godbædigheds

*) Ps. 112, 9.
**) Og aldrig udtømmes hans Godbædigheds Kilde.
***) Forøget Evne til Velgjørenhed.

11. Frugter, saa I stedse maae vorde rigere til
hver ædel Velgjørenhed, hvis Frugt er,
(som nu) under vor Bestyrelse, de Hjulp-
12. nes Tak til Gud. Thi Besørgelsen af disse
Kjerligheds-Ofre afhjelper ikke blot de Hel-
liges Trang, men opfylder og mange Hjerter
13. med Taknemmelighed mod Gud. De foran-
lediges nemlig ved denne Hjelpsomheds Prøve
til at prise Gud for Eders Lydighed mod det
Christi Evangelium, som I bekjende, og for
Eders deeltagende Velvillie mod dem og mod
14. Alle; og deres Forbøn for Eder bliver nu
saa meget hjerteligere, som de faae Eder kjæ-
rere for denne saa herlige Virkning af Guds
15. Naade paa Eder. Ja, Gud skee Tak for
denne hans uskatteerlige Gave!

Capitel 10 *).

1. Endnu har jeg Paulus selv **) et Forma-
ningsord at tale til Eder med Christi Sagt-

*) Herfra følger en djerv Forsvarstale mod een eller flere sletsindede Lærere og det af dem vundne Partie, som søgte at nedsætte Apostelen i den corinthiske Menigheds Øine, og at forvanske det af ham forkyndte rene Evangelium.

**) I det Foregaaende af Brevet havde Apostelen ofte talet ogsaa i sine Medarbeideres Navn.

modighed og Mildhed — jeg, som jo (*efter*
mine Modstanderes Udtryk) nær-
værende hos Eder er frygtsom, men fravæ-
2. rende myndig mod Eder. Kun beder jeg om,
at jeg ikke skal nødes til, nærværende at
bruge den Myndighed, hvormed jeg agter
at driste mig mod visse Personer, der ikke
see Andet hos os end menneskelig Svaghed;
3. og vistnok ere vi svage Mennesker, men som
4. Stridsmænd skal vi ei vise Svaghed; thi
vore Stridsvaaben ere ikke svage, men ved
Guds Kraft stærke nok til at forstyrre opkа-
5. stede Bolværker, jeg mener, de selvkloge
Paafund, og alle Forsøg af Hovmod til at
sætte sig op imod hvad Gud har lært — dem
forstyrre vi, og ethvert snedigt Anslag mod
den Lydighed, der skyldes Christus, gjøre
6. vi til Fange; ja, vi ere belavede paa at
tugte enhver Ulydighed (*mod Christus*),
naar først Eders Lydighed var bleven fuld-
kommen.

7. See I kun paa det, der falder i Øinene?
Velan! dersom da Nogen giver sig tillids-
fuld Mine af *), at høre Christus til, bør

*) Eller: "troer sig sikker paa, at høre Christus til."

han igjen slutte fra sig selv, at, ligesaavel
som han hører Christus til, høre vi ham og-
8. saa til. Ja, om jeg endog vilde tale i no-
gen høiere Tone om den Magt, Christus har
givet os til Eders Opbyggelse, ei til Ned-
brydelse: da skulde jeg ikke staae til Skamme.
9. Men jeg afholder mig derfra, at det ikke
skal synes, som om jeg vil skrække Eder ved
10. mine Breve; (thi "Brevene, hedder det jo,
ere myndige og djerve; men den personlige
Nærværelse røber Svaghed; og med Talen
11. er det intet bevendt"). Kun derom maa en
Saadan (den, der fører dette Sprog)
være forvisset, at som vi fraværende have
viist os i Breve ved Ord, saaledes skal vi
og nærværende vise os i Gjerning.
12. Vist nok fordriste vi os ikke til at regne os
imellem eller ligne os med Somme, der lov-
prise sig selv, uden at betænke, at det er en
selvgjort Maalestok, deres eget Mønster,
13. hvorefter de vurdere sig selv *). Vi for vor
Deel trænge os ikke ind i en Virkekreds,

*) Nogle oversætte: "vi maale os med vor egen Alen"; dette passer sig godt til Sammenhængen med det Følgende; men Textens Ord synes at fordre den givne Oversættelse, hvoraf Meningen nok er: de

som ei er os tilmaalt, for at søge Roes,
men holde os inden Grændserne af den os
af Gud tilmaalte Kreds, som og strækker sig
14. til Eder; thi vi overskride ikke vort District,
naar vi regne Eder dertil. Nei, lige til
Eder have vi jo før nogen Anden, bragt
15. Christi Evangelium. Hvor vor Lod ikke er
falden, der søge vi ikke Roes af fremmed
Arbeide; men vi haabe, at, naar Eders
Troe voxer, vor Virkekreds da ved Eder
16. skal udbredes langt videre, saa at vi ville
kunne forkynde Evangelium paa hiin Side
af Eder, uden at behøve at søge Roes i en
fremmed Lod af det allerede Fuldførte *).
17. Dog, hvo der søger Roes, han søge den hos

vurdere sig selv efter et af dem selv udkastet Billede af Fuldkommenhed f. s. Strænghed i Jagttagelse af Moselovens udvortes Anordninger o. s. v.

*) Det er klart, at Paulus paa dette hele Sted fra V. 13, imedens han lærer Corinthierne, at han og Medapostler ingenlunde paa Slump droge hen til dette eller hiint Sted for at forkynde Evangelium, men kun efter givet Vink og Kald fra Gud, han da tillige paa en fiin Maade vil give sine Modstandere, de til Corinth andenstedsfra ankomne selvgjorte Lærere, at forstaae, at de egenmægtigen havde trængt sig ind i den ham af Gud anviiste Embedskreds.

18. Herren! Thi ikke den holder Prøve, som
anbefaler sig selv, men den, Herren anbe-
faler.

Capitel 11.

1. O! at I dog holdt mig min Daarlighed
(min Selvroes) lidt tilgode! Dog, jeg
2. veed, at I holde mig den tilgode. Thi
Nidkjærhed for Gud gjør mig nidkjær over
Eder; da jeg jo har trolovet Eder med een
Mand i Haab om at fremstille for Christus
3. en reen Jomfrue. Men jeg frygter, at,
som Slangen bedrog Eva ved sin Trædskhed,
saa skal og Eders Sjele ved Forførelse dra-
4. ges fra reen Troskab mod Christus. Kommer
Nogen og forkynder Eder en anden Jesum,
ikke den, vi forkyndte; eller der meddeles
Eder en anden Aand, end den, I have an-
nammet, eller et andet Evangelium, end
det, I have antaget: da havde I vel intet
5. derimod. Og jeg mener dog ikke at staae
tilbage for hine høiviise (og selvgjorte)
6. Apostler. Om jeg og er ulærd i Talekunst,
saa er jeg det dog ikke i Kundskab. — Dog
vi ere jo i alle Henseender fuldkommen kjendte
7. af Eder. — Har jeg maaskee gjort Synd i,

at jeg fornedrede mig selv, paa det I maatte
ophøies? at jeg for Intet forkyndte Eder
8. det Guds Evangelium? Andre Menigheder
berøvede jeg, ved at tage Sold af dem, for
at gjøre Tjeneste hos Eder; ja, naar jeg
endog, under mit Ophold hos Eder, leed
9. Mangel, besværede jeg dog Ingen; thi min
Trang blev da afhjulpen af Brødre, som
kom fra Macedonien; og stedse har jeg vog-
tet og skal vogte mig for at bebyrde Eder.
10. Saasandt jeg troer paa Christum, skal denne
Roes ikke kunne betages mig i Achaiæ Egne.
11. Og hvorfor nu dette? fordi jeg ikke elsker
12. Eder? Jo, det veed Gud. Men hvad jeg
gjør og agter at gjøre, skeer kun, for at
betage disse Personer den Leilighed, de saa
begjerligen søge, til at kunne, hvad de saa
end rose sig af, stilles os (Apostler) ved
13. Siden*). Thi Løgn-Apostler ere Saadanne,
skalkagtige Arbeidere, der paatage sig Skik-
14. kelse af Christi Apostler. Og intet Under;

*) Disse Bedragere vilde ansees for Apostler. Men hvad de ei kunde gjøre Apostelen efter, var, at arbeide uden Hensyn til jordisk Vinding; da de kun vare komne til Corinth, for at leve paa Menighedens Bekostning.

da jo Satan selv antager Skikkelse af Lysets
15. Engel. Det er da ikke noget Særsyn, at
og hans Tjenere give sig Skikkelse af Ret-
færdigheds Tjenere. Men deres Ende vil
16. blive efter deres Gjerninger. Atter beder
jeg, at Ingen vil ansee mig for en Daare
(Forfængelig), eller, om saa skal være,
saa haver Taalmodighed med mig, som med
17. en Daare, at ogsaa jeg maa rose mig lidt.
Hvad jeg taler her, lyder ikke som en Tale
af en Herrens Tjener, men ved den Dristig-
hed, hvormed jeg maa rose mig selv, som
18. Daarskabs Tale. Eftersom da Mange rose
sig af udvortes Fortrin, vil ogsaa jeg rose
19. mig deraf; thi I taale gjerne Daarer, selv
20. forstandige. I taale det jo, naar visse
Folk gjøre Eder til Slaver, udsue Eder,
have Eder til Bedste, begegne Eder med
21. Foragt, slaae Eder i Ansigtet. Til min
Skam maa jeg bekjende: jeg har ingen Myn-
dighed vidst at bruge.
Hvadsomhelst da Nogen (af mine Mod-
standere) pukker paa, derpaa kan — jeg
22. taler i Daarskab — ogsaa jeg pukke. Ere
de Ebræer? jeg ogsaa. Israeliter? jeg
23. ogsaa. Udsprungne af Abrahams Blod?

jeg ogsaa. Ere de Christi Tjenere? jeg er det — i Vanvid taler jeg — endnu i høiere Grad. Jeg har arbeidet langt mere (for Christi Sag), har udstaaet uden Sammenligning flere Mishandlinger, hyppigere
24. Fængslinger, mange Dødsfarer. Af Jøder har jeg fem Gange faaet de ni og tredive
25. Slag. Tre Gange er jeg hudstrøgen, een Gang stenet; tre Gange har jeg liidt Skibbrud; en Døgn har jeg tilbragt paa et Vrag
26. i Dybet. Mange Reiser har jeg udstaaet, og mange Farer nu i Vandstrømme, nu blandt Røvere, nu imellem mit eget Folk, nu mellem Hedninger, nu i Stæder, nu i Ørken, nu paa Havet, nu mellem falske
27. Brødre. Jeg har udholdt Strabads og Møie, mange vaagne Nætter, Hunger og Tørst, mangen Fastedag, Kuld og Nøgen-
28. hed. Til alt udenfra *) kommer endnu det daglige Overløb, den Bekymring for alle
29. Menigheder. Hvo lider, uden at jeg lider med**)? hvo støder an, uden at jeg føler

*) Eller: "Til alt andet, som jeg forbigaaer."

**) Eller: hvo er svag (i sin Troe) uden at jeg maa være det med? d. e. lempe mig efter ham.

30. Svien? Skal jeg da inderlig rose mig,
31. vil jeg rose mig af mine Lidelser. Gud og
vor Herres Jesu Christi Fader, den Hsilo-
vede i Evighed, veed, at jeg ikke lyver.
32. I Damaskus lod Kong Aretas's Statholder
Stadsportene bevogte for at gribe mig;
men gjennem en Aabning i Muren blev
jeg nedladt i en Kurv og undkom af hans
Hænder.

Capitel 12.

1. At rose mig, er mig slet ikke med. Dog
maa jeg endnu tale om Syner og Aabenba-
2. relser fra Herren. Jeg kjender et Menneske,
Christus tilhørende, som for fjorten Aar
siden (om han var i Legemet, veed jeg ei,
eller han var udenfor Legemet, veed jeg ei;
Gud veed det) blev henrykt ind i den tredie
3. Himmel. Jeg veed om samme Menneske,
at han (om i Legemet, eller udenfor Legemet,
4. veed jeg ikke, Gud veed det) blev henrykt
ind i Paradis, og hørte uudsigelige Ord,
som det ikke er et Menneske tilladt at udtale.
5. Af Saadant tør jeg rose mig, men af mig selv
vil jeg ikke rose mig, uden af mine Skrøbe-

6. ligheder *) (Lidelser). Dog, om jeg end
vilde rose mig, kunde jeg vel gjøre det, uden
at blive en Daare; thi jeg vilde sige Sand-
hed. Men jeg holder tilbage dermed, at In-
gen skal tiltroe mig Mere, end han seer hos
7. mig, eller hører af mig. Og at jeg ikke
skal hovmode mig af de overordentlige Aa-
benbarelser, er der sat mig en Torn i Kjødet,
en Satans Engel, som skal slaae mig paa
8. Munden, saa jeg ikke hovmoder mig. Tre
Gange (ofte) har jeg anraabt Herren om,
at denne (Plager) maatte vige fra mig.
9. Men han har svaret mig: Min Naade er
dig nok; thi min Kraft fuldkommes i Skrø-
belighed. Derfor vil jeg helst rose mig af
mine Skrøbeligheder, paa det at Christi
10. Kraft maa boe i mig. Jeg er derfor vel
tilmode under Skrøbeligheder, under For-
haanelser, Trængsler, Forfølgelser, Ange-
ster, som jeg lider for Christi Skyld; thi
naar jeg er svag (føler min egen Svag-
hed), da er jeg stærk.

*) Ordet "Skrøbelighed" er tvetydigt; da det baade betyder "Lidelse", og "den menneskelige Skrøbelighed eller Afmagt", som aabenbarer sig i Lidelser.

11. Jeg er bleven en Daare *). I tvang mig dertil, I, af hvem jeg burde anprises; thi ringere end hine saa høie Apostler **) er jeg dog vist ikke, endskjøndt jeg er Intet.
12. En Apostels Mærker ere jo (af mig) fremlagte for Eder i Udholdenhed af Alt ***), i Tegn og Under og kraftige Gjerninger.
13. Ja, hvori er det, I have staaet tilbage for andre Menigheder, uden deri, at jeg ikke med min Person har været Eder til Be-
14. svær †)? Tilgiver mig denne Uret! See! tredie Gang staaer jeg i Begreb med at komme til Eder; men til Besvær skal jeg ikke falde Eder; thi jeg søger ikke hvad Eders er, men Eder; Børn bør jo ikke samle til Forældre, men Forældre til Børn.
15. Og med Glæde vil jeg opofre, ja selv opofres for Eders Sjele; om endog min saa store Kjerlighed til Eder gjengjeldes med en mindre.

*) Eller: Er jeg bleven en Daare? da tvang I mig dertil.

**) De falske nemlig (Jfr. 11, 5. 13), som dog et Partie af Corinthierne gjorde saa meget af.

***) Eller: under Alt, hvad jeg har døiet.

†) med min Underholdning.

16. Dog lad saa være, at jeg ikke (aabenbar)
var Eder til Byrde; men maaskee var jeg
trædsk nok til ved Underfundighed at op-
17. trække Eder *)! Har jeg da ved Nogen af
dem, jeg sendte til Eder, tilvendt mig For-
18. deel hos Eder? Jeg bad Titus at gaae til
Eder, og skikkede med ham den bevidste Bro-
der; har Titus gjort sig Fordeel hos Eder?
have vi ikke (begge) vandret i samme Aand,
19. traadt i samme Spor? Mener kun ikke
atter, at vi hermed ville tale vor Sag for
Eder. Nei, for Guds Ansigt, i Christi
Sag tale vi, men Alt, I Elskte! til Eders
20. Opbyggelse. Thi jeg frygter, at jeg ved
min Ankomst ei skal finde Eder Saadanne,
som jeg ønsker, og jeg befindes af Eder,
som I ikke ønske — at der maatte møde mig
Kiv, Nid, Vrede, Trætter, Bagvaskelser,
Øretuderie, Opblæsthed, Splidagtighed;
21. saa at, naar jeg kommer igjen, min Gud
da maatte nedbøie mig hos Eder, og jeg
bedrøves over Mange af dem, som forhen
levede i Synder, og ei have omvendt sig

*) Saadant maae Apostelens Avindsmænd have fore-
snakket Folk af deres Partie.

fra den Uteerlighed, Utugt og Ryggesløshed, som de (fordum) have øvet.

Capitel 13.

1\. Tredie Gang har jeg nu en Rejse for til
Eder. Efter Udsagn af to eller tre Vidner
2\. skal enhver Sag afgjøres. Jeg har forhen
sagt, og, skjøndt endnu fraværende, siger
jeg her paa nye, som anden Gang nærværende, til hine, som have levet i Synder,
og til alle de Øvrige, at, naar jeg kommer
3\. igjen, vil jeg ikke skaane; efterdi I forlange en Prøve paa den ved mig talende
Christus *), som dog hos Eder ikke viser
sig svag, men tvertimod kraftfuld blandt
4\. Eder. Thi blev han end lig et svagt Menneske, korsfæstet, lever han dog i Guds
Kraft; og, ligesom vi dele Svagheden (Lidelser) med ham, saa skal vi og med ham
dele Liv og Virksomhed, ved Guds Kraft,
5\. iblandt Eder. Randsager (derfor) Eder

*) Nemlig om den Christus, jeg forkynder, er den rette.

selv, prøver Eder selv *), om I staae i Troen! eller mærke I ikke mere hos Eder selv; at Jesus Christus er blandt Eder? I
6. maatte da være uægte (Christne). Men jeg haaber, I skulle erfare, at vi ikke ere
7. uægte (Apostler). Dog beder jeg Gud, at I intet Strafværdigt maae gjøre. Ikke (er det os om at gjøre), at vi maae sees prøvede, men at I maae forholde Eder ustraffelige, og vi være uprøvede **). Thi vi formaae intet mod Sandheden, men
9. (Alt) for Sandheden. Da glæde vi os, naar vi synes svage, og I ere stærke. Vort Ønske er kun, at I maae vorde fuldkomne
10. (retskafne Christne). Derfor skriver jeg dette fraværende, at jeg ikke nærværende skal komme til at bruge Strænghed efter den Magt, Herren har givet mig, til at opbygge, ei til at nedbryde.
11. Til Slutning, Brødre! lever vel, vorder retskafne Christne, formaner hverandre,

*) Istedetfor at kræve nye Prøver paa, om vi ere de rette Apostler.

**) Langt fra, at vi ønske os Leilighed til at vise vor Apostel-Magt, ved at tugte de Gletfindede.

værer eensfindede, holder Fred! og Kjer-
lighedens og Fredens Gud skal være med
12. Eder. Hilser hverandre med et helligt Kys!
13. Alle de Hellige hilse Eder. Den Herres
Jesu Christi Naade, Guds Kjerlighed og
den Hellig Aands Samfund være med Eder
Alle! Amen!

X.

Mindesang over Luther.

Af

J. Møller,

Sognepræst til Grinderslev i Viborg Stift.

Mel. Af Høiheden oprunden er.

Op! Christenhed! syng høit i Sky
Rundt om i Land, i Huus og By
Til Morten Luthers Ære:
Den Mand, der ved en Sjel saa stærk
Med Viisdom fremmer Herrens Værk,
Hans Navn velsignet være!
Priser nu
Af al Hu
Lysets Fader, der ei lader Mørket feire;
Glade Luthers Liv vi feire.

At Herrens Ord i Templet boer,
At Sangen høit i Hjerte-Chor,

Kan lyde til Guds Ære,
Derfor han kjæmped uforsagt,
Med Viisdom standsed Pavens Magt
Og Hannem monne lære,
At Guds Kost
Alles Trøst
Himlens Gave, kan ei Pave fra os tage.
Aflad, Skjersild, fly tilbage!

Med Meninger ei Luther stred,
Af Guds Ords Overflødighed
Han Sandheden udtolked.
I Jesu Lære Vaaben fandt,
Al Munkefabel overvandt
Som havde bundet Folket.
Herrens Ord
Paa vor Jord
Laae i Fængsel, stor var Trængsel, Folkets Jammer,
Overtroens Baale flammer.

Det Trøstens Ord blev nu oplukt,
Og lød for Alle, lød saa smukt;
Det Alle jo blev givet.
Ved Troe paa Jesum, Faldnes Ven,
Ved Ham vi Alle faae igjen
Opstandelsen og Livet.

Frie nu kan
Hver en Mand
Hver en Qvinde, Livet finde, af den Kilde
Øse hver, som øse vilde.

Og denne Kilde er kuns een;
Den flyder guddomsklar og reen
Og leder til Guds Rige.
Af denne hentes skal vor Troe;
Ved Jesu Evangelio
I Sjelefred vi stige.
Mørket sort
Svandt nu bort;
Paven snyser, Folket gyser, Luther tyder
Glad sin Bibel, Folket fryder.

Nu Fromhed længere ei maae
I tomme Andagtstegn bestaae;
Den findes skal i Hjerte.
Ved Herrens Bistand kjempes skal
Mod syndig' Lysters store Tal;
Vor Synd skal volde Smerte.
Haab da trygt
Uden Frygt,
Naar Du beder, stadig leder, skal Du finde,
Naaden boer i Himlen inde.

Bort Munkesværm, Du Asfads Tolk!
For Guld ei kjøber Gud sit Folk;
Det eengang kjøbt er vorden.
Guds Søn vor Jesus Ene kan
Fortjene Navn af Frelsermand.
Han bragte Fred paa Jorden.
Pavetroe
Overtroe
Maae forsvinde; Gud at vinde, Ham behage
Derfor Alt skal staae tilbage.

Som viis saa lærd vor Luther var,
Forstod at tolke Skriften klar,
Med Sproget vel fortroelig.
Ikkun een Mening fandt han der,
Alt Sværmerie var ham ukjær,
Han Biblen grandsked roelig.
For en Dag
Mangen Sag
Frem nu kom; Pavedom stærkt blev rystet;
Sjeletvang ei Luther lysted.

Paa Digtekunstens store Mark
Veltalenhedens Patriark
De skjønne Blomster sanker,

Der i saa stor Mangfoldighed
I Sang og Prædiken udspred,
I Billeder og Tanker
For os groe,
Christnes Troe
Skal oplue, naar de skue Gud i Aanden
Med der' Psalmebog i Haanden.

I Borgen hist som Ridder bold
Udrustet stærkt med Troens Skjold
Og Aandens Sværd ved Siden,
Som Jesu Stridsmand Luther sad,
Han ændsed ikke Pavehad,
Men trøstig gik i Striden.
Herre Christ!
Du for vist
For mig raader, hvad mig baader, vil Du give,
Intet skal mig fra Dig rive!

Fra Borgen sendte han en Piil,
Der først kun vakte Pavens Smiil,
Men siden dødsends saared.
Han Guds Ord gav i hver Mands Haand,
Derved han løste Mørkets Baand,
Som Hjerterne bedaared.

Mord og Baal
Pavestraal
Ei ham skrækker, Modet vækker, frie han taler,
Guds Aand ned i Hjertet daler.

"Min Gud han er saa fast en Borg,
Paa Ham jeg lider i min Sorg
Og frygter ingen Fare.
I Herrens Jesu Christi Navn,
For mig og Alle født til Gavn,
Jeg skal hans Gjerning vare.
Frisk kun nu
Uden Gru
Jeg seer Døden, ufortrøden, gaaer i Striden
Frugten modnes skal i Tiden!"

Den modnet er den søde Frugt,
Vor Bibel for os er oplukt,
Os favner Herrens Tempel.
Saa giv da Gud! at frem vi maae
I Dyd og Viisdom stedse gaae,
Vort Liv bær Troens Stempel.
Fader, Søn!
Hør vor Bøn!
Und os Sæde, evig Glæde, i din Himmel,
Naar os trætter Livets Vrimmel!

Almægtige! beskyt dit Ord.
Lad frit det blomstre paa vor Jord,
Vor Sang lad liflig tone!
Som Morten Luther viis og stærk,
Vi troe arbeide paa dit Værk,
Og mødes for din Trone.
Der vi skal
Uden Tal
Dig tilbede, Lov berede, Offer bringe,
Sangen dobbelt sødt skal klinge.

XI.

Af Kjøbenhavns Universitets Annaler. 1829.

(Fortsat fra forrige Bind).

Ved

Udgiveren.

D. Dødsfald.

Med rørt Hjerte skrider jeg til den korte Nekrolog, som ei bør savnes selv i den korteste Universitetschronik. Det er mange og store og dybtfølte Tab, som her skulle anmeldes. Maaskee har Dødens Haand aldrig, saalænge vor Høiskole har staaet, hvilet saa tungt paa den og fordret saamange Offere. Den berøvede os fem fungerende Lærere og tre andre Videnskabsmænd, som stode i nøie Forbindelse med Universitetet: den ene, vor almeenelskede Chef Ove Malling, den anden Geheime-Archivar (forhenværende Professor

extraord.) Thorkelin, og den tredie vor botaniske Gartner Holbøll. Vi vandre saaledes imellem otte friske Gravhøie, der minde os deels om de sjeldneste Fortjenester, deels om store Forventninger. De sidste knytte sig især til Ungdommens blomstrende Alder, imedens de første ere et langt og velanvendt Livs Krone. Saare meget lovede den tidligen for sin Lærdom og Duelighed bekjendte Læge, Dr. og Professor Medicinæ Conrad Matth. Lunding, fød den 29de Marts 1791, død den 10de Marts 1829. Hans Nekrolog, der fremkalder mange smertelige Erindringer (ogsaa om hans talentfulde, for saa kort Tid siden bortrykkede Svoger, Professor Howitz) læses i Lit. Tidenden for 1829 No. 16.

Lægekunsten nærmest ligger Botaniken; men hvad denne Videnskab tabte ved Frederik Ludvig Holbøll (fød d. 14de October 1765, død d. 30te Januar 1829), det vidnede hans Ven, Danmarks competenteste Dommer, Etatsraad, Professor J. W. Hornemann i det Minde, han satte ham i Lit. Tidenden No. 8 for 1829.

Af den historiske Skole, som Suhm stiftede i Danmark, bortgik i dette Aar de tre sidste, paa hvis Dannelse hans umiddelbart havde virket: 1) Grim Jonæ (Jonsen) Thorkelin,

fød 1750 paa Island, død d. 4de Marts 1829. Som ung Mand var han overordentlig flittig og udgav mange vigtige Oldskrifter. I sin høiere Alder forøgede han disse ved Udgivelsen af det vigtige angelsaxiske Digt, Biowulfsdrapa, som Pastor Grundtvig derefter leverede i en ligesaa skjøn som ægte dansk Oversættelse. Hans Nekrolog loc. cit. No. 15.

2) Rasmus Nyerup, en fyensk Bondes Søn, fød d. 12te Marts 1759, død d. 28de Juni 1829, blev tidligen Suhms Yndling og af ham dannet baade til Bibliothekar og fædrenelandsk Historiegransker. Hvad han blev i begge disse Retninger, er udviklet i hans Biographie af P. E. Müller. See Lit. Tid. for 1829 No. 32 og 33. Nyerups Autobiographie er udgivet af hans Svigersøn, Pastor Strøm, og viser ham, som han var, en saare venlig, godmodig og uinteresseret Charakteer.

3) Ove Malling, fød i Decbr. 1747, død den 17de Novbr. 1829. Der er, saavidt dansk Sprog tales og læses, intet Navn mere bekjendt, og neppe var der noget mere elsket. Det knyttede sig nøie til Fædrenelandets Navn; thi hvo er den, som ikke ved Læsningen af det Mallingske Nationalværk har lært at elske Fæ-

drene og deres Land, deres store og gode Handlinger? Ved Mallings Urne ville alle danske Muser offre, alle Stænder fælde Taarer; og Borgeren vil sige med Stolthed: "Han var af borgerlig Fødsel og steeg til Ærens høieste Trin uden anden Adel, end Fortjenestens *)." Mange Stemmer have allerede opløftet sig til Mallings Priis. Confessionarius Mynster har udgivet sin deilige Sørgetale; Professor Fogtmann iligemaade sin Mindetale; Professor P. E. Müller har baade leveret en interessant Nekrolog (Lit. Tid. No. 49 og 50 for 1829) og holdt en latinsk Mindetale paa Universitetet (som ogsaa er trykt); Etatsraad Engelstoft har til samme Fest skrevet Program og Professor Oehlenschläger

*) Saavidt Anmelderen veed, er Ove Malling den første danske Mand, om hvem dette kan siges. Ikke faa Borgerligfødte bleve før ham Statsministre, saasom Griffenfeld, Poul Vendelboe (Løvenørn), Ove Høegh-Guldberg, Henrik Stampe o. fl., men de lode sig Alle i Forveien nobilitere, hvilket Carsten Niebuhr — da Guldberg tilbød ham det — afslog paa den Grund, at det var som om han vilde sætte en Klik paa sine retskafne Forfædre, der havde levet med Ære uden at nobiliteres: en for hans Forfædre hæderlig Opførsel. Paa samme Maade har Ove Malling hædret sine brave Forfædre og tillige hædret hele Middelstanden.

Cantate. Professor Molbech har i det danske Selskab forelæst et Mindeskrift, og J. W. Hornemann holdt en Mindetale i Landhuusholdningsselskabet. Men hvor høit Udgiveren af Theol. Bibl. allerede for 20 Aar siden skattede Malling, kan sees af det lille Digt til Saga, som jeg skrev 1809, da Malling blev Kongelig Historiograph. Det er indrykket i Lærde Efterretninger for Aaret 1809 No. 44.

Med disse tre Mænd havde Børge Thorlacius, fød den 1ste Mai 1775, død den 8de October 1829, tildeels Studier tilfælleds; thi ogsaa han var Historiegransker og smagfuld nordisk Archæolog; men hans Hovedfag var dog den classiske Literatur, ligesom hans tredie vigtige Syssel var Religionsvidenskaben, og navnlig den hellige Exegese. Hans Ungdomsvenner P. E. Müller og Engelstoft have sat ham værdige Minder (Lit. Tid. for 1829 No. 45) Hiin paa Dansk; Denne paa Latin. Ogsaa nærværende Anmelder har i 20 Aar staaet i det nøieste Forhold til den Salige, og glædet sig ved, i ham at lære at kjende ei alene en i saa mange Sprog og Videnskaber grundigen bevandret Lærd, men tillige en hjelpsom Menneskeven af en grundærlig, trofast Charakteer. Foruden

de almindelige collegiale Baand, knyttedes Anmelderen til Thorlacius ved mange Aars Samvirken i en Mængde Commissioner, lærde Selskaber o. s. v. hvor han stedse var en af de virksomste.

Et ligesaa ængt Baand satte mig istand til, fuldkommen at vurdere det næstfølgende Tab: af Etatsraad, Professor Juris, Frederik Theodor Hurtigkarl. Han var født d. 3die Novbr. 1763 og døde d. 1ste Decbr. 1829. Hurtigkarl var en ægte praktisk Jurist, en ligesaa duelig Forretningsmand, som aarvaagen og uegennyttig Bestyrer af Universitetets Midler. Som hans Specialcollega ved Qvæstor-Embedet (siden 1823, da Nic. Kall døde) havde jeg den bedste Leilighed til at kjende og — hvad der var det samme — at høiagte denne sjeldne Charakteer, hvori den meest levende Retfærdighedsfølelse forenede sig saa skjønt med Tjenstagtighed, fordringsfri Ligefremhed og øm Menneskekjerlighed. Hurtigkarl var i psychologisk Henseende derved mærkelig (i min Erfaring det eneste Exempel) at han, en Mand af ypperligt Nemme, stærk Hukommelse, skarp Dømmekraft, en dyb og livlig Følelse, var aldeles blottet for Phantasie (han vurderede derfor Digterne uden Hensyn til det der udgjør Poesiens Væsen). Ved at leve ugift og

ved en forstandig Huusholdning havde han erhvervet sig en Formue af henved 60,000 Rbdlr. hvilke han testamenterede til Universitetet, og ville Renterne deraf tilfalde trængende Studerende, fortrinlig Jurister, efterhaanden som tre Legatarier bortdøe. Strax oppebærer Universitetet Renterne af ½ Deel af Capitalen.

Der var saaledes neppe nogen Videnskab, der jo ved Høiskolen mistede sin Repræsentant, Theologien end ikke undtagen; thi Thorlacius foredrog i en Række af Aar den Bibelske Exegese. Men vi have dog endnu ikke nævnet det Tab, som Urania leed ved Bortrykkelsen af Erasmus Georg Fog Thune, der først studerede Theologie, siden Philosophie, og endte med sin Yndlingsvidenskab, Mathematiken. Han var fød den 7de Juni 1785 og døde den 10de April 1829. Hans Nekrolog læses i Lit. Tid. No. 21 for 1829 Han var et af de ædleste og elskværdigste Mennesker, jeg har kjendt. Det maa tillades mig her at gjentage mit Epicedium over ham, især da det blev feilfuldt aftrykt i det Blad, hvor det strax efter hans Død læstes. Saaledes lød det:

Erasmus Georg Fog Thune.

"Der Mathematiker ist nur in sofern vollkommen, als er ein vollkommener Mensch ist, als

er das Schöne des Wahren in sich empfindet; dann erst wird er gründlich, durchsichtig, umsichtig, rein, klar, anmuthig, ja elegant wirken. Das alles gehört dazu um La Grange ähnlich zu werden." Göthe.

Gjennem Trængsler os bør at indgaae til Himmerigs Glæder:
Held den Kjæmper, som fast stod i Prøvelsens Stund!
Faa kun kjæmped som Du, vort Mønster i Tro og i Viden;
Faa kun vandt sig en Krands, liig den, der pryder dit Navn.
Gjennem Eusebias Hal Du gik til Uranias Tempel;
Begge Du dyrked saa tro; begge Du elsked saa ømt.
Høit jeg vidner for Dan, det Folk, hvis Pryd Du skal være:
Aldrig med renere Haand offred en Præst til sin Gud.
Reenhed i Hjertet og Lys i Forstanden betegned din Bane;
Aldrig jeg saae Dig snuble, aldrig afvige fra Ret.
Hele dit Liv var et Speil af Himmelens Orden og Klarhed;
Ved din Omgang man let Sphærernes Samklang begreb.
Thi hvad Pythagoras først os lærte om himmelske Toner,
Saae vi stadfæstet hos Dig, i dit forklarede Blik.
Nyd da hisset din Løn, Du himmelstræbende Tænker!
Jorden var Dig for trang; Støvet var Dig for tungt.
Du har dit Dagværk fuldendt i Manddommens feireste Alder:
Alle vi dele din Fryd; Du kan ei dele vor Sorg.
See! hvor forladte vi staae omkring tilslørede Baare;
Høiskolen tabte sin Gauß; Alle vi tabte en Ven.

E. S. Faa Maaneder ere forløbne, siden Ovenstaaende blev skrevet, og allerede denne korte Tid har berøvet os tre academiske Lærere, Horneman, Münter og Rahbek, hvorom næste Aars Krønike skal melde.

E. Forfremmelser.

Eens Død en Andens Brød. De mange sørgelige Dødsfald gave Anledning til en Mængde Beforbringer ved Høiskolen og de dertil hørende Instituter.

I det juridiske Facultet rykkede Etatsraad Bornemann op til at blive anden Professor; og Prof. extraord. Kolderup-Rosenvinge blev Prof. ordinarius samt Assessor Consistorii. Til Prof. extraord. udnævntes Assessor, Dr. Juris Bang.

I det medicinske Facultet gav Lundings Død Anledning til tvende nye Læreres Udnævnelse. Dr. Med. Dan. Fr. Eschricht blev Lector, navnlig i Physiologien, og Dr. Med. Nic. Christ. Møhl Lector, navnlig i Pharmacologie.

I det philosophiske Facultet blev den ved Thorlacius's Bortgang ledige Plads i Consistorium udfyldt ved Prof. Sibberns Indtrædelse, der nu ifølge sin Anciennitet blev ordinarius. Lector Madvig udnævntes til Prof. extraordin. i latinsk Sprog og Literatur.

Nyerup forenede i sig flere Embeder, der nu tildeeltes Forskjellige: Han var 1) Provst paa Regentsen; dette Embede erholdt Prof. Philol. Petersen. Han var 2) Universitetets Overbibliothekar; dertil udnævntes Professor Rask, i hvis Sted oprykkede Dr. Philos. O. D. Bloch, der tillige erholdt Prædicat af Professor; og i Prof. Blochs Sted indtraadte Hr. Cand. Petersen som anden Underbibliothekar. Nyerup var 3) Professor i Literairhistorien: nu blev en af vort Lands meest fortjente Skribenter, Hr. Justitsraad Molbech, første Secretair ved det store Kongelige Bibliothek, beskikket til at være tillige Professor i Literairhistorien ved Universitetet med særdeles Hensyn til Fædrenelandets og den europæiske Literatur (da Hr. Prof. Rask har den asiatiske at foredrage).

I sal. Professor Thunes Sted blev det Professor Ursin overdraget at holde astronomiske Forelæsninger; og istedenfor Professor

Ursin blev Hr. Olufsen udnævnt til Observator.

Fremdeles er Mag. Artium L. Abrahams udnævnt til Lector i fransk Sprog og Literatur.

Endnu maa der her bemærkes, at en Polytechnisk Læreanstalt blev i dette Aar stiftet og sat i Forbindelse med Kjøbenhavns Universitet, hvilket, imod Penge-Godtgjørelse, dertil overlod tvende Professorgaarde. En Beskrivelse derover læses i Maanedsskrift for Literatur 1ste Bind S. 203—212, og den Tale hvormed Skolen aabnedes (først i Novbr. 1829) af dens Director H. C. Ørsted, er trykt i samme Skrift (Aargangen 1829 S. 442). Anstaltens Lærere ere, foruden nysnævnte Etatsraad H. C. Ørsted, DHrr. Proff. Zeise, Schmidten, Forchhammer, Ursin og Hetsch, samt Hr. Mechanicus Winstrup.

F. Academiske Promotioner og andre Æresbeviisninger.

Rectoratet gik i Junii Maaned over fra Hr. Conferentsraad, Prof. Juris Schlegel til Hr. Etatsraad, Prof. Med. Saxtorf.

I Anledning af den høie Formæling den 1ste August udnævntes Professorerne Bornemann, J. W. Hornemann og Werlauff til Etatsraader; og Bang, Kolderup-Rosenvinge og Reinhardt til Riddere af Dannebrog. Etatsraad og Ridder Engelstoft erholdt Dannebrogsmændenes Sølvkors.

Af Promotioner forefaldt saare faa: Candidatus Theologiæ Wilhelm Rothe, nu Sognepræst til Hyllested i Sjælland, og Gerhard Peter Brammer, nu Sognepræst til Snedsted, disputerede for Licentiatgraden i Theologien: den Første over en Samling af Bidrag til det Gl. T.s Psychologie; den Anden over første Deel af en Afhandling om de saakaldte St. Johannis-Christne.

XII.

Nyeste Literatur.

Ved

Udgiveren.

A. Dansk Literatur for Theologer. Aar 1829.

a. Theologiske Skrifter.

For Huusandagt, udgivet af Pastor Gad. Hvert No. indeholdende en Prædiken, 8 Rbß. hos Reitzel.

Quatuor evangeliorum tabulæ synopticæ juxta rationes temporis, quoad fieri potuit, composuit, annotationibusque ex perpetua sectionum singularum collatione instruxit Dr. H. N. Clausen. 9 Rbm. hos A. Seidelin.

Tvende Juleprædikener, af Pastor G. Busk. 28 Rbß. hos Reitzel.

Pastor Brasens Afskedsprædiken. 8 Rbß.

Scripta genuina patrum apostolicorum græce et latine edita a C. F. Horneman. Part. I. II. et III. 4to, hver Deel koster 2 Rbd.

Den ældste danske Bibel-Oversættelse, eller det Gl. T.s otte første Bøger, fordanskede efter Vulgata; første Gang udgivne efter et Haandskrift fra det 15de Aarhundrede, med Anmærkninger og et dansk-latinsk Glossarium, af Professor C. Molbech. 5 Rbd. hos Udgiveren og A. Seidelin. (Blev trykt 1828, men først bekjendtgjort 1829).

Livet i Christo, eller Christus som Livet. Dimisprædiken af C. H. Muus. 24 Rbß. hos Reitzel.

Tvende Prædikener, holdte den første i Tugthuset, den anden i Domhuus-Capellet, tilligemed en Efterskrift af Pastor C. H. Visby. 24 Rbß. hos Reitzel.

D. Frid. Münteri Primordia ecclesiæ Africanæ. 4to. 3 Rbd. hos Schubothes.

Festprædikener og Leilighedstaler af Pastor P. Holst. 1 Rbd. 24 ß. hos Schubothes.

Veiledning i Christendommen, til Lettelse for Confirmander, ved Pastor P. Holst. 28 Rbd. hos Schubothes.

Bröchner comment. de epistola posteriori Pauli ad Tim. 2 Rbm. hos Reitzel.

Sørgetale over Prindsesse Caroline af Hessen, ved Confessionarius Dr. Mynster.. 1 Rbm. hos Reitzel.

En tydsk Tale i samme Anledning af Dr. Johannsen. 1 Rbm. hos Reitzel.

Vor Frue Kirkes Indvielse første Pintsedag. 24 Rbß. hos Reitzel.

Prædikener holdne paa anden Pintsedag 1829 ved Gudstjenestens Begyndelse i den nyopbygte Frue Kirke af Stiftsprovst Clausen og de residerende Capellaner Waage og Gad. 24 Rbß. hos Reitzel.

Gud hvad Guds er, og Danmark hvad Danmarks er, af Pastor Busck i Bjergbye. 24 Rbß. hos Reitzel o. Fl.

Drey Predigten, gehalten von Dr. A. Al. Wolff. 3 Rbm. hos Bing. (For Mosaiter).

En Tale tilligemed tolv Psalmer af Pastor emerit. M. C. Müller. 12 Rbß. hos Bogbinder Falck.

Biblens Gud, et Digt af Lavater, oversat af Student Bechmann. 12 Rbß.. sammesteds.

Det christelige Hyrde-Embedes Indvielse, Prædiken holdt i Sophiekirken i Dresden den 3die Mai 1829 af Superintendent Dr. A. G.

Rudelbach, paa dansk udgivet med en Fortale af Adjunct Mag. J. C. Lindberg. 24 Rbß. hos Wahls.

Tydsk Prædiken i Anledning af Formælingen den 1ste August 1829, holden af Dr. Philos. Wolff. 24 Rbß. hos Bing.

Prædiken i samme Anledning af Dr. Theol. Johannsen. 1 Rbm. hos Reitzel.

Bibelske Fortællinger af Biskop Bolsen. 4de Opl. 68 Rbß. hos Schubothes.

Tale og Prædiken ved den høie Formæling af Confessionarius Dr. Mynster. 36 Rbß. hos Reitzel.

Sendebrev til Dr. og Prof. Theologiæ Hohlenberg, af Adjunct J. C. Lindberg. 24 Rbß. hos Wahls. (Prof. Hohlenbergs Svar fulgte med 10de Hæfte af Maanedsskriftet for Literatur 1829).

Bullam reformationis Pauli Papæ IIItii ad historiam Concilii Tridentini pertinentem, conceptam non vulgatam, nunc primum edidit annotationibusque illustravit Dr. H.N. Clausen. (Program til Reformationsfesten in 4to, er ikke kommet i Boghandelen).

Disquisitio de vi precum ad bona externa nobis concilianda, qua nonnullorum in N. T. loco-

rum explicatio præparabitur. Autore Georgio H. Lautrup, Cand. S. M. (Disputats for Borchs Collegium).

Et Par Ord i Anledning af Professor Clausens Taushed med at føre Beviis for hans Paastand om Bibelens Tvivlagtighed, af L. Barthels. 1 Rbm.

Nyt theologisk Bibliothek, af Prof. J. Møller, 15de og 16de Bind. 15 Rbm. hvert Bind hos A. Seidelin.

Fjortende Beretning fra det Danske Bibelselskab, og samme Selskabs Maanedlige Efterretninger for 1829, begge redigerede af Prof. J. Møller, faaes gratis paa Waisenhuset til Selskabets Medlemmer.

Herrens Bøn i 50 Omskrivninger, en Andagtsbog af J. Nissen. 56 Rbß. hos Schubothes.

Udvikling af den christelige Religions Troeslærdomme for oplyste men ulærde Christne, af Consistorialraad Tage Christ. Müller. 8 Rbm. hos Hempel i Odense. (Dette Skrift maa man ønske mange Læsere).

Efterretninger om den nyere theol. Literatur, ved Biskop Plum. 11te Fortsættelse. 9 Rbm. hos Schubothes.

Sørgetale over Statsminister Ove Malling, af Confessionarius Mynster. 1 Rbm. hos Reitzel.

Biskop Dr. Mynsters Synodalprædiken d. 7de Oct. 1829. 16 Rbß. i Waisenhusets Boglade.

Den tænkende Christen, eller Jesus i Livet. Oversat fra Tydsk af Procurator Bang. 2 Rbd. 8 ß. hos Reitzel.

Hvad skulle vore offentlige Andagtsøvelser virke hos os? Prædiken af Pastor Wulff. 16 Rbß. hos Reitzel.

Dansk Religionsblad No. 1—52. Femte Aarg. 16 Rbm. hos Falck.

b. Andre Præsten mere eller mindre vedkommende Skrifter.

Den practiserende Landmands Haandbog af A. S. Wiimh. 2 Dele. 2det Oplag. 5 Rbd. paa Bogladerne.

Hjørring Amt, beskrevet af Kammerjunker og Amtsforvalter Brink Seidelin. 9 Rbm. hos Schultz. (Met interessant).

Maanedsskrift for Literatur, udgivet af et Selskab Lærde. Hvert Hæfte 4 Rbm. hos Reitzel.

Nordisk Tidsskrift for Historie, Literatur og Kunst, udgivet af C. Molbech. 3die Bd. Hvert Hæfte 1 Rbd. hos Gyldendals.

Baggesens danske Værker. 5te til 9de Bd. Hvert 2. Rbd. 8 ß. r. S. for Subscrib. hos Gyldendals m. fl.

Oehlenschlägers nye poetiske Skrifter, 2den Deel, indeholdende Tragoedierne Carl den Store og Longobarderne. 13 Rbm. hos Forf. Siden ogsaa 3die Deel. 2 Rbd.

Krønikerim til Børnelærdom, med Indledning og Anmærkninger af Pastor N. F. S. Grundtvig. 1 Rbd. hos Wahls.

Om det videnskabelige Liv. En Tale af Lector Lütken i Sorøe. 24 Rbß. hos Gyldendals.

Nye Landoeconomiske Tidender, udgivne af J. C. Hald. 7de Bind. Hvert Hæfte koster omtrent 4 Rbm. hos Schultz.

Italica eller Mindeblomster fra mit Ophold i Italien, af F. L. Hillerup. 1ste og 2den Deel. 16 Rbm. hos Reitzel.

Efterretninger om geistlige Embeder i Danmark, og de paa samme hvilende Byrder, ved Cathetet C. B. Jensen. 1ste Hæfte 5 Rbm. hos Gyldendals og fl.

Bidrag til Danmarks Krønike for Aaret 1828, af F. A. Greve af Holstein. 4 Rbm. hos Reitzel o. fl.

Dr. Th. Sliemanns geographiske Haandbog over Kongeriget Danmark og Hertugdømmerne. 16 Rbm. hos Brummer.

Danmarks Riges Historie af Dr. G. L. Baden. Første Deel (gaaer til Valdemar Atterdags Død). 4 Rbd. 1 Mk. hos Schubothes. Siden 2den Deel 3 Rbd. 4 Mk. 8 ß.

Catechismus for den danske Krigsmand, ved Capitain H. J. Blom. 24 Rbß. rede Sølv hos Reitzel. (Anmelderen har læst denne liden Bog med stor Fornøielse; og vilde, dersom han levede paa Landet, gjøre sig al muelig Umage for at faae den almindeligen udbredt iblandt Almuen. Den er skreven i en ægte fædrenelandsk og religiøs Aand).

Supplement til Haandbogen for Præsten. Udgivet af Pastor J. Møller. 1 Rbd. 40 ß. hos Reitzel. (Ligesom Haandbogen selv, meget hensigtsmæssig og nyttig).

Skulde der virkelig hos os være gjort for meget for den indbyrdes Underviisning? Et Spørgsmaal til Grev Holstein af Dr. Amtsprovst H. P. Mønster. 2 Rbm. hos Seidelin.

Svar herpaa af Grev Holstein (hvilket gaaer ud paa at vise, vid. pag. 138, at der er hos os

baade sleet for lidet og for meget for denne Methode). 3 Rbm. hos Falck og fl.

Tillæg til Haandbogen i den danske Landvæsens-Ret, dens anden Udgave, af Conferentsraad Mandix. 2 Rbd. 3 Mk. hos Gyldendals.

Det danske, norske og svenske Sprogs Historie under deres Udvikling af Stamsproget. Et kronet Priisskrift af N. M. Petersen. Første Deel, det danske Sprog. 2 Rbd. hos Gyldendals. (Grundigt og lærerigt).

Beckers Verdenshistorie, fortsat af Menzel, oversat af J. Riise. 12te Deel. 4 Rbd. 3 Mk. hos Brummer. (Saare underholdende).

Die Welt als Automat und das Reich Gottes. Ein Beitrag zur Religionsphilosophie von Schmidt-Phiseldeck. 3 Rbd. 1 Mk. hos Brummer.

Fortællinger af de europæiske Folkeslags Historie fra Carl den Store til vor Tid. Oversat fra Tydsk. 2det Bind 1ste H. 1 Rbd. hos Gyldendals. (Godt foredragne).

Philosophisk Archiv af Professor F. C. Sibbern. No. 1 og 2, hvert 4 Rbm. hos Reitzel.

Dansk Grammatik til Brug for Skoler, af Pastor Benzien. 2det Oplag. 88 Rbß. hos Reitzel.

Keiser Napoleons Levnet af Walter Scott. 8de Bd. med Kobb. 13 Rbm. 4 ß. for Subscrib.

Rahbeks Erindringer af sit Liv. 5te Deel. 2 Rbd. hos Schultz.

Dansk Synonymik af Dr. P. E. Müller. 2 Dele. 5 Rbd. 24 ß. hos Gyldendals. (Et Hovedværk).

Virgilii Maronis opera, in usum scholarum curavit N. W. Dorph, Rector. 9 Rbm. hos Gyldendals. (En hensigtsmæssig Skole-Udgave).

Professor Nyerups Levnetsløb, beskrevet af ham selv og udgivet af Pastor C. L. Strøm. 1 Rbd. hos Reitzel.

Tidens Strøm, eller universalhistorisk Omrids. 3 Rbm. hos Wahls.

Græsk-dansk Ordbog af Rector P. Arnesen. 2den Deel. Begge Dele koste 8 Rbd. r. Sølv hos Gyldendals. (Særdeles billigt).

B. Udenlandsk theologisk Literatur.

Christliche Apologetik. Versuch eines Handbuchs von Dr. Carl H. Sack, Prof. in Bonn. 1829. Hamburg, Perthes (2 Thaler). En Prøve heraf findes foran i dette Bind.

Homiletisches Magazin über die evangelischen Texte des ganzen Jahres. Von Pastor H. L. A. Wenk. 2ter Theil. Hamborg (Perthes). (1 Thlr. 18 Gr.). Hermed slutter dette indholdsrige Repertorium, hvoraf saavel ældre som især yngre Præster kunne have megen Nytte.

Die Lehre von der Sünde und vom Erlöser, von Dr. Tholuck. 3te Auflage. 1 Thlr. 12 Gr. Hamborg, Perthes.

Quatuor N. T. Evangelia, recensuit et cum commentariis perpetuis edidit Dr. Car. Fr. Aug. Fritzsche. Tom. I. Evang. Matthæi. Tom. II. Evang. Marci. Leipzig Fleischer (hver Tome koster omtrent 4 Thlr. sachsisk).

Novum Test. græce, textum ad fidem testium criticorum recensuit etc. Dr. J. M. Scholtz. Vol. I. quatuor. Evangg. continens. Leipzig, Fleischer 1830. 7 Thlr. (En Udgave, vigtig for den bibelske Critik, da den indeholder Udbyttet af Dr. S.s mangeaarige Collationering af Codices i Europas og Asiens Bibliotheker).

Der Fall des Heidenthums. Von Dr. H. G. Tzschirner. Herausgegeben von M. C. W.

Redner. 1ster Band. Leipzig 1830. (Dette er Dr. Tz.s sidste Værk, hvilket han efterlod ufuldendt; dog er første Deel for det meste udarbeidet af ham).

Alcuins Leben. Von Fried. Lorentz. Halle 1829. En for Kirkehistorien vigtig Monographie.

Homilieen und einige andere Predigten in der neuesten Zeit gehalten von dem verewigten Dr. Joh. G. Marezoll. Herausgegeben von Dr. H. Aug. Schott, Prof. Theol. zu Jena. Neustadt, Wagner 1829. (I Fortalen har Dr. Schott ikke alene fortalt de vigtigste Begivenheder af M.s Liv, men tillige fortræffeligen charakteriseret hans homiletiske Fortjenester og Eiendommelighed).

Johannes Bugenhagen. Ein biographischer Versuch von J. H. Ziez. Leipz. 1829.

Philip Melanchthons Werke in einer auf den allgemeinen Gebrauch berechneten Auswahl, herausgegeben von Dr. F. A. Köthe. In sechs Theilen. 1 u. 2 Theil. Leipz. 1829.

Thomas Morus. Aus den Qvellen bearbeitet von Dr. G. T. Rudhart. Nürnberg 1829. (Overordentlig grundigt. Den engelske Literatur eier intet lignende Værk).

Die Augsburgische Confession nach ihrer Geschichte, ihrem Inhalte und ihrer Bedeutung. Grundriß zu Vorlesungen nebst Angabe der dazu gehörigen Literatur, von Dr. J. T. L. Danz. Jena 1829.

Geschichte der Russischen Kirche von Dr. Phil. Strahl. 1ster Theil (gaaer til Aar 1589). Halle 1830.

Kirchen- und Reformationsgeschichte von Norddeutschland und den Hannöverschen Staaten, von J. K. F. Schlegel. 1 u. 2 Bd. Hannover 1828—29.

Denkwürdigkeiten aus der christlichen Archäologie, von Dr. Augusti. 10ter Band 1829. (Med 12te Bind skal dette vigtige Værk sluttes).

Bonifacius, der heilige Apostel der Teutschen, dargestellt von Dr. M. Schmerbauch. Fulda 1829. (Atter en interessant Biographie af en stor Mand).

Stolbergs Geschichte der Religion Jesu Christi, fortgesetzt von Fried. v. Kerz. 20ter Band 1829. Mainz.

Lehrbuch der Kirchengeschichte von J. C. L. Gieseler. 2ten Bandes 3te Abtheilung (dermed naaer det vigtige Værk ned til Aar 1409). Bonn 1829.

Hermeneutik der neutestamentlichen Schriftsteller von Dr. J. C. Döpke. 1ster Theil. Leipzig 1829. (Kaldes i Heidelberger Studien af Dr. Lücke et gehaltfuldt og tiltrækkende Skrift. Forfatteren vil vise, hvorledes det N. Test.s Skribenter have behandlet det Gl. Test.).

Isagoge in epist. ad Colossenses. Scrips. Guil. Böhmerus. Berlin 1829.

Pauli epistolam ad Philomonem interpretatus est C. R. Hagenbach. Basel 1829. 4to.

Dr. Flatts Vorlesungen über die Briefe an die Galater und Epheser. 1828. Ueber die Briefe an die Philipper, Colosser, Thessalonicher und an den Philemon. 1829. (Dr. Lücke dømmer om disse Skrifter, som jeg kun kjender af Titel: De have det Gode af den Storrske Skole, uden dens Kunstlerie og Tørhed. Det theol. Element deri er sundt og levende, uden just at være dybt).

Af de tvende vigtige Lexica over det N. T. ere nye Udgaver udkomne, nemlig: Clavis N. T. philologica, aut. Chr. Abr. Wahl. 2 Vol. Leipz. 1829; og Lexicon Manuale Græco-Latinum in libros N. T. Autore. C. G. Bretschneider. Leipzig 1829. (Begge med mange Forbedringer).

Grammatica linguæ Græcæ, qua N. T. scriptores usi sunt, composita a J. C. G. Alt. Halle 1829. (Udbyttet af dette Skrift, efter Winers fortræffelige Bog over samme Gjenstand, er just ikke betydeligt, men dog værdt at bemærke).

Dr. J. A. H. Tittmanni de synonymis in N. T. Lib. I. Leipzig 1829. (En Samling af 10 Programmer, udgivne fra A. 1817 af).

XIII.

Kirkehistoriske Noticer.

Ved

Udgiveren.

A.

Om Chinesernes Messias-Forventninger.

Jeg har i dette Tidsskrifts 14de Bind S. 218 og 219 meddeelt det vigtige Sted af Confucius's Værker, hvori hans Anelse om en Verdensfrelser udtales med en forunderlig Tydelighed. For Oversættelsens Nøiagtighed har jeg siden faaet en ny Borgen ved at erfare, at den tydske Oversætter, Schott, af hvem jeg tog Stedet, har fulgt den engelske Oversætter, Dr. Marshmann, hvis orientalske Sprogkundskaber og evangeliske Iver ere nøksom betryggende for Rigtigheden af hans Version.

Da jeg veed, at hiin Meddelelse har iblandt Fædrenelandets Theologer vakt stor Opværksom-

hed, bør jeg ikke tilbageholde, hvad jeg senere har fundet i et engelsk Værk om Chinesernes Forventning af en Messias *).

"Confucius, dette Chinesernes Orakel, og Mønster paa Dyd og menneskelig Fuldkommenhed, var berømt for hans Forudsigelse af en Hellig, som skulde opstaae i Westen, hvilket Nogle have forstaaet som en dunkel Tilkjendegivelse af en Forløser. Ifølge en Tradition, der er almindeligen antagen iblandt Chineserne, hørte man ham ofte gjentage disse Ord: Si fang yeou ching gin, hvoraf Meningen er: "At i Westen den meest Hellige skulde findes." Og det fortælles **), at Ming-ti, den 15de Keiser af Familien Han, blev saa rørt af denne Erklæring og af en Mands Billede, der viste sig for ham i Søvne, at han sendte to af sine Hoitbetroede mod Westen, hvorfra Synet forekom ham at have viist sig, med Befaling ikke at vende tilbage, førend de havde fundet den hellige Person,

*) Vid. Indian Church History, by Thomas Yates. London 1818. pag. 200.

**) Denne Fortælling maa være skriftlig optegnet (formodentlig i de chinesiske Annaler) thi Hr. Yates bruger Ordet recorded, hvilket ikke siges om mundtlig Overlevering.

J. M.

som Himmelen havde givet ham nogen Kundskab om, og forend de havde lært den Lære, han foredrog.

Men Sendebudene, modløse over Reisens Farer og Besværligheder, standsede paa et Sted underveis, hvor de fandt Afgudsbilledet af en Mand, ved Navn Fo, som havde besmittet Indien med sin monstrøse Lære, omtrent 500 Aar før Confucius' Fødsel *). De befæstede sig i denne overtroiske Religion, og udbredte den, efterat de vare vendte tilbage, over hele China. Deres Tilbagekomst antages at have fundet Sted Aar 65 efter Christus, altsaa paa den Tid, da Apostelen Thomas prædikede Evangelium for Inderne, saa at, hvis hine Mandariner troligen havde opfyldt deres Befaling, vilde China sandsynligviis have faaet Deel i denne Apostels Bestræbelser **).

*) Altsaa omtrent 1000 Aar før Christus; thi Confucius antages at have været samtidig med Pythagoras. J. M.

**) Hr. Yates henviser til Du Halde's Beskrivelse af China 3die Deel S. 300 og til Le Compte's 1ste Deel S. 416. Jeg tilføier, hvad Sagnet om Thomas's Prædiken i Indien angaaer, Henviisning til Professor Hohlenbergs Disputats: De originibus et fatis ecclesiæ Christianæ in India orientali. Hauniæ 1822.

B.

Om en Collect under Kong Christian VI til Fordeel for Grækerne.

Paa en Tid, da Grækernes Befrielse fra 400aarig Trældom med Rette har vakt hele Europas Deeltagelse, opsøger man med Forkjerlighed ethvert Beviis fra ældre Tider, som godtgjør, at ogsaa vore Forfædre have viist det ulykkelige Folk nogen Godhed.

Et saadant fandt jeg for kort Tid siden i det Danske Cancellies Archiv (Sjællandske Tegnelser No. LXXV) og det bestaaer i et

Rescript til Kjøbenhavns Magistrat af 20 Mai 1746, hvori det tillades Samme af en hos dem indestaaende Collect for Grækerne at udbetale 82 Rbd. 5 Mk. 13 ß. til Spisemesteren ved Waisenhuset i Kjøbenhavn.

Deraf erfares:

At i Aaret 1742 eller 1743 kom en græsk Geistlig, ved Navn Athanasius Dorostanus til Danmark. Han gav sig ud for en Archimandrit i Constantinopel og ansøgte om at foranstalte en Collect for at udløse af Fangenskab de Græker, som Tyrkerne havde gjort i deres sidste Krig med Venetianerne. Det bevilgedes ham, ja endog et

Værelse frit paa Waisenhuset. Dette gav Anledning til at han formaaede Spisemesteren her, Joh. H. Lyder, til at forsyne ham med allehaande Fornødenheder, ja endog tilsidst med rede Penge til Klæder og Bortreise, Alt under Løfte; at disse Penge skulde blive erstattede enten af Collecten, eller naar han kom til Danzig. Da nu ingen af Delene skede, udvirkedes bemeldte Rescript, hvori forresten intet meldes om Collectens Udbytte eller Skjæbne.

C.

Nye Kirker i Danmark og Hertugdømmene.

Imod Slutningen af det 18de Aarhundrede havde man i de fleste protestantiske Lande nok at gjøre med at nedrive overflødige Kirker. Det var endog nærved at høre til Dagens Orden, hvilket man iblandt andet kan see af den Replik, den letfærdige Kotzebue lægger en af sine Theaterhelte i Munden: "Jeg vil rive Kirker ned og bygge Skoler op." I det 19de Aarhundrede finder man det i mange Lande fornødent at opbygge nye Kirker, deels formedelst den tiltagende Folkemængde, saasom i England, deels af andre Grunde, f. Ex. i vort Fædreneland. Sjællands nylig afdøde Biskop, Hs. H. Dr. Münter, havde den Glæde, i sin Embedstid at indvie, alene i sit Stift, ni Kirker, deraf tre i Hovedstaden: Domhuuscapellet, Christiansborg Slotskirke og Vor Frue Kirke (for ikke at tale om Restaurationen af Petri Kirke efter Bombardementet, hvilken dog var saare betydelig).

Ogsaa i Hertugdømmene Slesvig og Holsteen er man i disse Aar sysselsat med nye Kirkers Opbyggelse. Det er et Par Aar siden at

den nye og skjønne Kirke i Vonsild fuldførtes, hvortil Hans Majestæt Kongen selv lagde Grundstenen; og i dette Øieblik bygges paa tre betydelige Kjøbstedkirker, nemlig i Krempe, Neumünster og Husum. Til alle disse tre Stæder og sammes Kirker knytte sig interessante Minder. Krempe var i Reformationstiden, og lige indtil den af Christian IV anlagte Stad og Fæstning Glückstadt drog Handelen og Næringen fra den (Krempe ligger kun en lille Miil fra Glückstadt) en riig og anseelig By *). Dens Hovedkirke hørte da ogsaa til de anseeligere i Landet. Og denne skjønne ærværdige Kirke blev sprængt i Luften ved den svensk-russiske Armees Bortgang efter Kieler-Freden, uden at det lykkedes Øvrigheden at faae den rette Sammenhæng dermed at vide. Det var naturligt, at Mistanken faldt paa den afmarscherende Fiende, der langtfra ikke holdt den gode Mandstugt i Landet, som de i Fiendens Vold værende tydske Aviser berettede **);

*) See en Artikel i Prof. Falck's Staatsbürgerliches Magazin 8ter Band 1828 under Titel: Krempe im 17ten Jahrhundert, af Hr. Pastor Chr. Kuß.

**) Herpaa blot eet Exempel, som haves trykt (og hvortil kunde føies mange Hundrede, som fortælles i Landet): "I Itzehoe lod General Fyrst Bagration en ung Mand, som ikke havde viist Underdanighed

og det kunde dette lettere skee, da Kirken havde været brugt til Krudtmagazin. Desværre var det ikke Fienden alene, som Mistanken traf. Krempe selv nærede i sit Skjød, og iblandt sine Embedsmænd en nedrig Forræder Krigsraad Møller, som, efter Fiendens Bortgang, blev fængslet og overbeviist om — vel ikke at have sprængt Kirken i Luften, skjøndt han heller ikke retfærdiggjordes imod denne Mistanke — men om at have været Fiendens Spion og Raadgiver, ja endog at have ved sine Connexioner i Glückstadt faaet aabnet for sig Fæstningens Porte og (mirabile dictu) ført den svenske General Boye forklædt ind i Fæstningen *) (hvilket da og havde

nok imod Hans Durchlauchtighed — med Forbigaaelse af al Øvrighed og Dom — offentligen og paa en barbarisk Maade give Kantschu paa Torvet af Kosakkerne. Den følgende Aften gav han et Bal, som blev prægtigen beskrevet i den Altonaer Mercur, og som ikke alene den elegante Verden i Itzehoe, men ogsaa de derværende Øvrighedspersoner (uagtet det Forefaldne) deeltoge i. Ved Russernes Afmarsch takkede i Alton. Mercur (Pag. 3182) Øvrighederne i Staden Itzehoe og den omliggende Egn det hele Officeercorps for dets roesværdige Opførsel"! See Prof. Falcks Staatsbürg. Magazin. 5ter Band Jahr 1826 S. 551.

*) See nysnævnte Magazin. Samme Bind S. 559.

den stærke og ubestadigede Fæstnings Overgivelse til Følge).

Til disse sørgelige, men saare mærkværdige Reminiscenser knytter sig Opførelsen af den nye Kirke i Krempe, som — efter Tegningen at dømme, hvilken Anmelderen ved et Besøg paa Stedet har seet — vil vorde hensigtsmæssig, smagfuld og en Prydelse for Byen (den faaer sit Taarn).

Den anden Stad i Holsteen, hvor en Kirke bygges, er Flekken Neumünster, hvor Grundstenen lagdes den 25de August 1829 af Hr. Provst Joh. G. Fock i Kiel netop paa samme Dag, da han feirede sit 50 Aars Embedsjubilæum, hvilken Høitidelighed fremdeles derved blev end mærkeligere, at Provst Fock er fød i Neumünster. Paa Plader nedlagdes, tilligemed adskillige af Kong Frederik VIte Mynter, tvende Indskrifter, den ene paa Latin, saaledes lydende:

S. D. G.

Quo olim
parentum ossa quierunt
sanctissimo loco
ædi antiquæ vicino,
anno p. C. MDCCCXXIX, VIII a C, Sept.

Jubente optimo rege
F r e d e r i c o S e x t o
quem
DEUS summe *beatus*
semper salvum servet,
lapidem hunc angularem
nostra tempora testaturum,
imo saxo imposuit
J o h. G e o r g F o c k
Kiliæ ad St. Nicolaum antistes primarius
ecclesiarum vicinarum præpositus
Regi a consiliis ecclesiast., ord. Danebr.
eques
quo die annos L publici muneris
feliciter exactos
pie celebravit.

Maneat alta moles
et sit DEI SEMPITERNI sedes
inter mortalium domos.

Den anden Indskrift var paa Tydsk, og deraf meddeles følgende Begyndelse, som indeholder interessante Kjendsgjerninger:

"For tusinde Aar siden blev paa dette Sted det første lille Kapel bygget af ubekjendt Haand

og af Træ; for 700 Aar siden (anno 1129) byggedes den første Kirke af Vicelin, meest af Kampesteen, og 1134 blev den indviet af Adalber, Erkebiskop i Bremen. Den udholdt ofte de første Tiders Storm — Vendernes Raserie; derfor blev den tidlig gammel, og i Aaret 1811 blev den forladt; dens Ruiner ligge endnu for os *). Og i 18 Aar have vi atter troende dyrket Gud i et lidet Kapel og der fornummet Jesu Christi dyrebare Evangelium."

Det Øvrige af den tydske Indskrift opregner Embedsmændene og Kirkeforstanderne, under hvilke Kirken opføres. Vi uddrage deraf: at Bygmesteren er den Kongl. Landbygnings-Inspecteur Hr. Heilmann, og at Tegningen er approberet af Hr. Overbygningsdirecteur og Conferentsraad Hansen. Ogsaa denne smukke Kirke faaer et Taarn.

Om den tredie Kirke, der er under Bygning, i Staden Husum, veed Anmelderen ei mere end hvad de offentlige Tidender ifjor meldte, at Grundstenen dertil var bleven lagt paa den

*) Det blev besluttet at nedbryde den gamle Kirke, af Frygt for at den skulde styrte sammen. Den mærkelige Altertavle, som fandtes der, opbevares i vort antiqvariske Museum paa Runde-Taarn.

høie Formælingsdag, d. 1ste August 1829. Formodentlig var den gamle Kirke, i hvis Sted den nye kommer, een af dem, hvori den store Reformator, Herman Tast, har prædiket; og altsaa hørte den til de første evangeliske Kirker i vort Fædreland, ligesom den nedbrudte i Neumünster hørte til de første christelige i Landet.

D.

Om den nye, af den preussiske Regjering authoriserede Psalmebog.

Den 1ste Januar 1830 blev i de evangeliske Kirker i Berlin indført en ny Psalmebog. Længe havde man følt Trang til en saadan. Hidtil brugtes af de forhenværende Reformeerte *) deres "Neues reformiertes Gesangbuch;" og Lutheranerne havde ingen fælleds Psalmebog. I Krigens Aar, da Følelsen for den gammeldags Religiøsitet oplivedes saa stærkt, havde nogle fremdraget Porst's Psalmebog, som indeholder de fleste af de gamle kraftige Psalmer. Men det ofte obsolete Sprog, der kun for Kjenderen af den gamle Poesie er ret forstaaeligt, indskrænkede Brugen deraf. Ogsaa manglede deri næsten alle Psalmerne fra det forrige Aarhundrede, deriblandt Gellerts, som stode i Yndest hos saa mange fromme Gemytter. Provincial-Samlinger, f. Ex. den Jauerske, ogsaa Hernhuternes, indeholdt iligemaade mange Psalmer, som man gjerne lod

*) Læseren vil behageligen erindre, at Navnene Reformeert og Luthersk ere efter Unionen afskaffede i Preussen. De kaldes i Forening de evangeliske.

synge. Denne Mangel bevægede adskillige Geistlige, f. Ex. Schleiermacher, til at lade Psalmerne, som skulde afsynges ved Gudstjenesten, enkelt aftrykke og derefter uddele ved Kirkedørene enten gratis eller til Kjøbs, hvilket dog medførte mangen Ubeqvemmelighed. Denne Fornødenhed blev allerede 1817 paa Kredssynoden omtalt, og derefter en Commission nedsat, for at bearbeide det hele tilværende Forraad af Psalmer til gudstjenstligt Brug. Dette er skeet med stor Flid; thi henved 10 Aar have ni Geistlige af Navn i ugentlige Møder arbeidet derpaa. Dem var opgivet 1. at tage omhyggeligt Hensyn til de ældre Psalmer fra Reformationen indtil Midten af forrige Aarhundrede, af hvilke især de skulde udvælges, som udmærke sig ved dyb Følelse og ved et fromt Sindelags kraftige Udtryk. 2. ligeledes at tage Hensyn til saadanne nye Psalmer, som ved deres Udbredelse havde erholdt et Slags Borgerret, forsaavidt de ikke maatte mangle alt digterisk Værd, og Moralen deri ikke maatte fremtræde altfor afsluttet og afsondret fra den christelige Tro; 3. skulde Commissionen hverken begunstige, eller fortrænge nogen af de forskjellige Opfatningsmaader af den christelige Troeslære; og 4. skulde den nye Psalmebog

bidrage til at holde det store Forraad af fortræffelige Choraler i Brug. Med Hensyn til den tredie Opgave synes Commissionens Medlemmer at være valgte, hvilke tildeels repræsentere de forskjelligste Ansyn. Efterat Hanstein og Ribbeck vare døde, bestod Commissionen af Brescius, Küster, Marot, Neander, Ritschl, Schleiermacher, Spilleke, Theremin og Wilmsen. Reglen for de gamle Psalmers Bearbeidelse var, at enhver skulde beholde sit eiendommelige Præg; men dog en forbedrende Haand med Skaansel lægges paa saadanne Steder, som enten ved Form eller Indhold trængte dertil. Naar der var Meningsforskjellighed iblandt Revisorerne, blev Sagen afgjort ved plurima vota."

"Naturligviis finder ogsaa dette Værk Modstandere. Nogle klage over, at man har forandret de gamle Psalmer; Andre, at saa faa Sange af Gellerts ere optagne." Saaledes lyder Beretningen i Allgem. Kirchen-Zeitung No. 40 f. 1830; men ganske anderledes lyder Fortællingen, og især Dommen om dette Foretagende i den anden tydske Kirketidende. Referenten, som endnu intet Exemplar af den nye Psalmebog har seet, kan ikke selv have nogen bestemt Mening om

Sagen; men Upartiskhed byder: audiatur et altera pars.

Den Berlinske Evangelische Kirchen-Zeitung indeholder først (No. 13 for 1830) Protestation mehrerer Mitglieder der Domgemeine in Berlin gegen das neue Gesangbuch; dernæst i No. 14 en Bedømmelse af et Par Smaaskrifter, som afhandle denne Sag; og endelig i No. 16 og 17 et udførligt Sendebrev om den nye Psalmebog, hvilke Artikler samtlig gaae ud paa at vise, at denne er et i det Hele mislykket Arbeide, hvilket ingenlunde fortjener at bruges ved den offentlige Gudstjeneste, ihvorvel det kan have visse underordnede Fortjenester. Jeg vil meddele det Sted af sidste Forfatter, hvor han meest har sammentrængt sin Dom: "Naar jeg i Følelsen af et saadant Værks Vigtighed og med disse (foran udviklede og almeenbekjendte) Fordringer til Værket, træder hen til den Berlinske Psalmebog, da kan jeg ikke dølge for Dem min Forundring og Overraskelse. Sammenligner jeg den med de fleste flaue og fattige Samlinger fra den nyere Tid, da føler jeg vistnok ved Optagelsen og Behandlingen af mangen Psalme en Aand at tiltale mig, som modsætter sig den kjække Vantro og den uforstandige Aands- og Hjertes-Forstokkethed i hine

jammerlige Klubberarbeider. For disse Forteins Skyld vil jeg gjerne ansee den nye Psalmebog ei alene for et Tilbagetrin paa den urette Vei, men endog som et Fremskridt fra den rette Vei, og som et agtværdigt Bidrag til en Stemmegivning imellem kaldede Mænd, naar man kun ikke dermed tilsigter mere, hvilket endog maa erkjendes for en Gevinst for saadanne Menigheder i Berlin, der ikke ere saa lykkelige at have en god gammel Psalmebog som Porst's er. Dette Arbeide kan for Mange blive en Overgangspunkt, og hvo der betragter det saaledes, han seer Tingen fra den fordeelagtigste Side. Men saasnart Talen er om en varig og almindelig Indførelse, da finder jeg saa mange Mangler, da støder og forarger mig saa meget, da forundrer mig endnu Mere, just formedelst hiin gode Aand, saa at jeg maatte ansee det for den største Ulykke, hvis det lykkedes at anprise eller paasnakke Menighederne denne Samling som et definitivt Arbeide, som et Værk, der fortjente at indføres i vor Tid og vor Kirke."

Som et Bilag til denne Dom leveres i No. 19 og 20 af samme Tidende en Critik af den nye Bearbeidelse, som Psalmebogen har optaget,

af Paul Gerhardts berømte Aftenpsalme, hvoraf vi hidsatte det 1ste Vers til Sammenligning.

Originaltexten:

Nun ruhen alle Wälder,
Vieh, Menschen, Städt' und Felder,
Es schläft die ganze Welt:
Ihr aber, meine Sinnen,
Auf, auf, ihr sollt beginnen,
Was eurem Schöpfer wohl gefällt.

Den Berlinske Psalmebog:

Nun ruhet in den Wäldern,
In Städten und auf Feldern,
Sanft schlummernd, was da lebt;
Ihr aber, meine Sinnen,
Sollt Gottes Lob beginnen,
Eh' ihr dem Schlaf euch übergebt.

Ved at gjennemlæse denne Critik og de øvrige Bemærkninger om denne nye Psalmebog er Referenten kommen til den Mening (men der endnu kun er Mening) at Forholdet, hvori denne tydske Samling staaer til de gamle Psalmebøger og navnligen til den berømte af Porst, er aldeles det samme, som vi danske Theologer saa godt kjende fra vor nu brugelige Psalmebog,

sammenlignet med de ældre, navnligen Kingos. Mange haarde Talemaader og Constructioner ere ombyttede med saadanne, som falde bedre i Øret; stærke Udtryk af den gamle Dogmatik (f. Ex. om Djævelen og hans Anfald) tildeels ogsaa af den ældre Mystik (f. Ex. om Lammets Offerblod) ere udeladte o. s. v. men meget af den ægte Poesie og mange gribende Udbrud af Fædrenes faste Tro er tillige forsvundet. Da der ogsaa i den berlinske Psalmebog findes adskillige, som ere omarbeidede baade af de berlinske Revisorer og af de danske, vilde det være interessant at gjøre en Sammenligning imellem de tvende Omarbeidelser. Det kan ikke med Sandsynlighed antages, at Nogen af de preussiske Theologer har kjendt eller kunnet benytte vor evangelisk-christelige Psalmebog.

XIV.

Fortsatte Bemærkninger om Brugen af Ordene Supernaturalister og Rationalister.

Af
Dr. H. N. Clausen.

Den høiærværdige Udgiver af Theologisk Bibliothek har i det foregaaende Bind leveret en Afhandling til Forsvar for Navnene Rationalist og Supernaturalist som staaende Benævnelser i den theologiske Litteratur. Uden Tvivl vil denne Afhandling give adskillige Læsere Anledning til nøiere Overveielse og Drøftelse af en Sag, der angaaer mere end Ord, og da Undertegnede tør tilskrive sig den Fortjeneste, nærmest at have fremkaldt samme, vil det saameget mindre fortænkes ham, at han benytter den givne Leilighed til at meddele Bibliothekets Læsere sine Bemærkninger.

Det Væsentlige af den ovennævnte udførlige Apologie lader sig, om jeg skjønner ret, samle under følgende fire Momenter:

1. Brugen af disse Benævnelser er aldeles nødvendig.

Nemlig: I Litterair- og Kirkehistorien ere faste Benævnelser paa nye Begreber og Anskuelser ligesaa uundværlige, som de i Naturvidenskaberne ere det paa nyopdagede Naturgjenstande; og hvad de her omhandlede Navne angaaer, da ere de nu eengang hjemlede ved Sprogbrugen, og indførte i Bogsproget og Livet. Uagtet det nu vistnok maa indrømmes, at de i sig selv hverken ere passende eller skarpt betegnende, have vi det dog ligesaa lidt i vor Magt at indføre nye Benævnelser i Stedet for de vedtagne, som at mynte de gangbare Penge om; vi maae bøie os for den mægtige Regents uimodstaaelige Magt, og enhver Indsigelse er at betragte som utidig og unyttig (Side 303—5). At det kan være vanskeligt, ja umueligt, i ethvert givet Tilfælde at henføre Menneskene og deres Anskuelser til den ene eller den anden af disse Classer, maa indrømmes; men Dette bør ikke bevæge os til at give Slip paa en Inddeling, der i sig selv er rigtig, saalidt som den Naturkyndige opgiver Inddelingen i de tre

Naturriger, fordi han støder paa enkelte Naturlegemer, om hvilke han ei med Vished kan udsige, om de ere Dyr eller Planter (S. 305—7. 326—28).

2. Brugen af disse Benævnelser er fuldkommen sikker. Thi Bemærkelsen er bestemt og hjemlet ved Sprogbrugen; de bruges overalt til at antyde de samme philosophisk-theologiske Anskuelser, og hvilke disse ere, er i det mindste enhver Theolog bekjendt (S. 307.

3. Brugen af disse Benævnelser har deri et væsentligt Fortrin, at de ere moralsk indifferente, uden at nogen bestemt Betydning enten af Ypperlighed eller Foragt klæber ved Ordene; hvilket ikke lader sig sige om de Benævnelser, som tidligere have været i Brug, saasom Palæolog og Neolog, Orthodox og Heterodox (S. 345, 46. 310, 11).

4. Brugen af disse Benævnelser er retmæssig. Thi ingen Fordring er billigere, end at et Partie selv giver sig sit Navn, og saaledes kalde de anseeligste Rationalister i Tydskland sig selv ved dette Navn, og udgive det rationalistiske System for det ene rigtige (S. 312—18).

Imod disse Grunde tillader jeg mig at stille følgende Modgrunde.

Den første Grund, som er hentet fra Nødvendighedens Lov, indeholder tvende Sætninger: det er nødvendigt, at have faste Benævnelser for forskjellige, vel endog hinanden modsatte Hovedanskuelser, — og: det er nødvendigt at bruge Navnene Rationalisme og Supernaturalisme til at betegne denne Modsætning. Den første Sætning vil Enhver indrømme; men den anden Sætning vilde kun i det Tilfælde kunne indrømmes, at hine Navne allerede ved en almindelig Sprogbrug havde modtaget det uigjenkaldelige Stempel, og vare satte i Omløb som udelukkende gjældende og gangbar Mynt. Men saaledes kan Sagen kun fremstilles ved betydelig Overdrivelse. Det er bekjendt — hvad jeg allerede tilforn har anmærket —, at mange Forfattere udtrykkeligt og alvorligt have erklæret og fremdeles erklære sig imod denne Terminologie, og at endnu Flere afholde sig fra den i deres Skrifter; at Navnene desto hyppigere forekomme hos Andre, og fornemmelig sættes i Omløb ved Tidskrifter og Dagblade, helst saadanne, der føre Ordet for det ene eller det andet Partie, lader sig heel vel forklare, men beviser Intet, helst da dog heller ikke her Auctoriteterne skulle afgjøres ved Tælling. Saameget er vist, at det er for

tidligt at erklære Acterne for sluttede, og afvise enhver Opposition imod denne Benævnelsesmaade paa Grund af Sprogbrugens Almagt; meget mere turde det netop være den rette Tid at arbeide paa at fortrænge den; Opfordring hertil ligger ikke blot deri, at Ordene i sig selv ikke betegne nogen virkelig Modsætning, men deri, at de ligefrem bidrage til at forvirre Begreberne, ved at stille Aabenbaring og Fornuft i indbyrdes Modsætning, imedens den theologiske Videnskab maa stræbe at bringe begge i Harmonie.

Men — forudsat endog, enten at Benævnelserne vare i sig selv saa passende, at man burde understøtte deres Indførelse i det videnskabelige Liv, eller at Sprogbrugen allerede var saa bestemt, at man maatte bøie sig under dens Magtsprog, saa vilde dog dermed ikke endnu det Spørgsmaal være afgjort: hvilken Brug og Anvendelse der skulde gjøres af den. Det er nødvendigt — siger man — at have faste Benævnelser for modsatte eller forskjellige Begreber; vel — men det er ikke nødvendigt, at have faste Benævnelser for de enkelte Forfattere, deres enkelte Skrifter og enkelte Yttringer, og man ville erindre, at det er denne Brug og Anvendelse, som jeg fandt mig foranlediget til at gjøre Indsigelse imod.

Dette kan allerede af den Grund ikke være nødvendigt, at det ikke er muligt. Man kan — for ogsaa her at bruge de i Afhandlingen paaberaabte Exempler — henføre alle enkelte Naturlegemer til eet af de trende Naturriger, fordi denne Inddeling grunder sig paa synlige Kjendemærker, der ere Gjenstand for en uomtvistelig Erfaring; man kan ogsaa henføre alle Forfattere, der have erklæret sig om den menneskelige Villies Bestemmelsesevne, til een af de tvende Classer: Determinister eller Indeterminister, fordi denne Inddeling angaaer et enkelt Spørgsmaal og beroer paa en bestemt Modsætning, der kan angives med Ja og Nei. Men derimod kan man ikke henføre alle Theologer eller alle Forfattere, der have stridt om Fornuft og Aabenbaring, til een af de tvende Classer: Rationalister eller Supernaturalister, omtrent ligesaa lidt som man kan inddele alle Mennesker i gode eller slette Hoveder, i fromme eller ugudelige, troende eller vantroe Sjele. Thi, ligesom Talen her er om den aandelige Totalitet, om Indbegrebet, Foreningen og det indbyrdes Forhold af Sjelens Anlæg, Evner og Kræfter, der ikke kan reduceres til en Dobbelthed, men maa betragtes som en uendelig Mangfoldighed, hvis særegne Modificationer kun

ved indbyrdes Sammenligning lade sig beskrive og vurdere: saaledes er Talen hist om Grundanskuelsen af Aandens høieste Problemer og dybeste Mysterier, Forholdet imellem Mennesket og Guddommen, Fornuft og Aabenbaring, Tænkning og Tro; og denne er og maa være mangfoldig og forskjellig som den aandelige Natur, hvori den har sin Rod. Det kan derfor ingenlunde gjælde som en rigtig Sammenligning, naar det hedder i theol. Bibl. S. 328: "De samme Skabninger, som een Naturkyndig har adlet med Navnet Pattedyr, ere af en Anden kaldte Plantedyr; saaledes gives der vistnok ogsaa Theologer, der omtrent med lige Ret kunne hedde enten rationale Supernaturalister eller supernaturalistiske Rationalister." Uligheden er nemlig her langt større end Ligheden: imedens Grændsen imellem Dyreriget og Planteriget er saa skarp og bestemt, at alle Individer lade sig med fuldkommen Sikkerhed ordne over eller under den, med Undtagelse af enkelte tvivlsomme Grændseboere, er derimod Grændsen imellem de saakaldte Supernaturalister og Rationalister saa utydelig og vaklende, at de Tilfælde, hvori vi maae suspendere vor Dom, ere ulige flere end de, hvori vi kunne affige den. Naar altsaa den høiærværdige Udgiver spørger

S. 327: "Eller skal vi maaskee lade Inddelingen af Mennesker i de Troende og Vantroe, i de Gudfrygtige og Ugudelige fare, fordi det er os umuligt, i ethvert givet Tilfælde at henføre Menneskene til den ene eller anden af disse Classer," da ligger Svaret ganske nær: dersom Inddelingen i Supernaturalister og Rationalister iøvrigt var saa rigtig som de her nævnte, da burde den beholdes, men ogsaa kun beholdes til samme Brug som disse: til at charakterisere de Enkelte, der kunne gjælde som Repræsentanter for de betegnede Modsætninger, men ikke til at paatrykke Enhver i den store Fleerhed, der til Lykke udfylder det store Rum imellem Modsætningerne, Navn og Stempel efter vilkaarlige og skuffende Data.

Hvad den anden Paastand angaaer: at Alle skulle være enige om at forstaae de selvsamme religieuse Anskuelser ved Navnene Rationalisme og Supernaturalisme, og Brugen af disse saaledes være betrygget imod Misforstaaelse: da maa vel denne Paastand allerede blive paafaldende, naar vi betænke, hvilke Begreber der ligge til Grund for disse Navne: Begreberne om Naturen og det Overnaturlige, om Fornuft og Aabenbaring, Begreber, om hvilke der nuomstunder saa lidt som nogensinde før hersker Enighed, og betænke,

hvorlidet der, førend en saadan Enighed er tilveiebragt, kan tænkes paa Enighed i at forstaae Benævnelser, som skulle angive et vist Forhold imellem hine Begreber. Men, da den høiærværdige Udgiver, for at godtgjøre den Enighed, som formeentlig hersker i denne Henseende, har beraabt sig paa Erfaringens Vidnesbyrd, vil jeg ogsaa blive staaende ved disse, og her ligge da ingen nærmere end de, der findes anførte i Afhandlingen selv. S. 322 finde vi nemlig Forskjellen imellem begge Partier saaledes angivet: "at hiint System (Supernaturalismen) har en Tendents til at sætte Aabenbaringen over Fornuften, dette (Rationalismen) til at sætte Fornuften over Bibelen." Det maa altsaa her antages som forudsat, at Alle ere enige i denne Forklaring. Men naar vi nu paa samme Side finde en anden Forfatters (Wegscheiders) Definition af Rationalismen anført, der bliver misbilliget som strengere og som altfor eng, og en tredie Forfatters Anskuelse anført S. 320, der ligeledes misbilliges, fordi han gjør Rationalismen synonym med Naturalismen; naar fremdeles i samme Afhandling S. 318, 351, 356 tvende andre Forfatteres Udvikling af Supernaturalismen fremsættes, hvor "blind, prøvesky Tro, For-

logie, som betegner en Forskjellighed ikke i Sind og Levnet, men i religieus-dogmatiske Anskuelser, synes Spørgsmaalet at maatte blive: hvorvidt Navnene have theologisk Betydning, eller ere theologisk indifferente; og saaledes betragtede, maatte vel de omtalte Navne snarere ansees at have en mindre indifferent Betydning end de, som tidligere have været i Brug. Palæolog og Neolog ere nemlig ikke — som det hedder S. 310 — "lige vanærende Navne"; thi de betegne ikke "Den, der troer noget, fordi det er gammelt eller nyt", men Den, der finder sin Overbeviisning stemmende med den ældre eller den nyere Theologies System; heller ikke betegner Navnet Orthodox enten "Den, der lærer rettelig", eller "den uoplyste, blindtroende, borneerte Theolog", ligesaa lidt som Navnet Heterodox betegner det Modsatte heraf, men efter den faste, historisk bestemte Talebrug betegnes de Theologer, hvis System ubetinget eller betinget, mere eller mindre nøiagtigt stemmer med det kirkelige Lærebegreb. Ved disse Navne betegnes altsaa ikke egentligt og udtrykkeligt noget Forhold til Evangeliet og den christelige Aabenbarings-Tro, men til de senere historiske, kirkelige Auctoriteter, — den protestantiske Kirke maa saaledes finde sig i, fra den catholske Kirkes

Standpunkt, at gjælde som heterodox, naar den, for at vinde den evangeliske Characteer tilbage, er afvegen fra Kirkens Auctoritet —; hvorimod Navnene Supernaturalist og Rationalist betegne Differentser, som angaae Aabenbaringens Grund, og modificere ikke blot den kirkelige, men den christelige Characteer; de ere forsaavidt intet mindre end indifferente, og det vilde ogsaa i denne Henseende kun foranledige Misforstaaelser og Krænkelser, om hine Benævnelser skulde blive fortrængte af disse. Derimod nægter jeg ikke, at de i én vis Henseende virkelig ere at ansee som indifferente, men uden at Nogen deri vil finde Anbefaling for deres Brug: idet de nemlig, ifølge hvad ovenfor er erindret, lade Læserne i Uvished om den egentlige Betydning, fordi de angaae et aandeligt Forhold, der ikke lader sig angive ved en staaende Terminus, imedens hine Benævnelser give et klart og bestemt historisk Begreb. Thi hvad er der i Grunden sagt om en Forfatter, et Skrift, en Yttring, naar der siges: der er "Tendents til at sætte Fornuften over Skriften, eller Skriften over Fornuften?" er hermed Noget sagt, som ikke i de allerfleste Tilfælde kan benægtes eller drages i Tvivl? eller Noget, som giver en tydelig Forestilling, et frugtbart Begreb

efter" (S. 315, 17), og naar Undertegnede selv skal være bleven henført til Rationalisternes Classe "honoris causa" (S. 302). Ære og Hæder høre jo dog ikke til Adiaphora.

Den fjerde Sætning endelig: om Retmæssigheden af disse Benævnelser, paa Grund af at de rationalistiske Forfattere selv skulle vedkjende sig dem, synes paa eengang baade at indrømme for Meget og at paastaae for Meget. Der indrømmes for Meget, naar det hedder S. 317 "at man aldrig bør tillægge nogen agtet Mand en Benævnelse, hvormed han selv forbinder et ugunstigt Begreb," og ligeledes for Meget, naar der statueres, at det i ethvert Tilfælde skulde være rigtigt, at give Enhver det Navn, han selv tillægger sig, eller regne en Forfatter til den Classe, hvortil han selv foretrækker at regnes (S. 318); thi, naar Enhver bør kaldes, efter hvad han er, og de Færreste imidlertid ansee og kalde sig selv for det, de ere, saa kan det ikke andet end være saare misligt, at binde sig til den Titulatur, som en Mand — selv om han hører til de agtede — vil vedkjende sig. Derimod er det vist paa den anden Side for Meget paastaaet: at man skulde være beføiet til at gjøre Rationalister til et almindeligt Partienavn paa Grund af nogle enkelte

Forfatteres Auctoritet. Dette lod sig forsvare, dersom enten disse Forfattere tillige havde anmeldt sig som Hoveder for et afsluttet dogmatisk eller kirkeligt Partie, eller dersom alle De, hos hvilke den anførte Tendents formeentlig lader sig spore, vare enige om at hylde hine Forfatteres Systemer som Udtryk af deres egen Overbeviisning. Men naar og hvor er nogen af Delene skeet? hvo veed ikke meget mere, at denne Methode, at fremstille een eller anden navngiven Theolog som Repræsentant for den saakaldte Rationalisme, er i den senere Tid ofte og eftertrykkeligt bleven paatalt i Tydskland som aldeles vilkaarlig og uretmæssig?

Efter disse Bemærkninger vil jeg henstille til Læsernes Overveielse: om de med sextende Bind af Nyt theol. Bibl. kunne ansee Brugen af Navnene Rationalister og Supernaturalister til at betegne de theologiske Forskjelligheder for uundværlig, uskadelig, sikker i sin Anvendelse og retmæssig, eller om de med tyvende Bind af Theol. Bibl. (S. 186) maae erklære den for "uretfærdig og ubillig imod Christendommen, ugrundet og skadelig for den ægte theologiske Videnskab."

Endnu være det mig tilladt, ved nedenstaaende Bemærkninger kortelig at berøre nogle af de Yttringer, som i den ovennævnte Afhandling nærmest angaae den Sag, der var bleven bragt paa Bane mellem den høiærværdige Udgiver og mig.

I. Naar det S. 302 erklæres for en Feiltagelse, at Undertegnede er bleven henført til en Classe af Theologer, "under hvilken han ifølge sin udtrykkelige Erklæring ikke hører," med Tilføielse af, "at det er skeet ifølge Grunde, der forekom Udg. sandsynlige, men som Forf., der selv bedst maa kjende sine Principer i Religionsphilosophien, erklærer for utilstrækkelige; og naar Udg. S. 360 bevidner sin Tilfredshed over, "at erfare hans (Undertegnedes) Villighed til at ansees som Medlem af den theologiske Skole, hvortil han (Udg.) er bleven ført:" da beroe disse Yttringer paa Misforstaaelser, som ikke kunne være mig ligegyldige. Thi unægteligt faaer det ved denne Fremstilling Udseendet af, at Udg. fra sin Side har motiveret den Classification, der henførte mig blandt de consequente Rationalister, ved Grunde, om hvis Tilstrækkelighed eller Utilstrækkelighed der alene kan være Spørgsmaal; — som om jeg fra min Side har sat imod disse

Grunde — ikke andre Grunde, men alene en Erklæring, en Forsikring eller en Slags Troesbekjendelse, der skulde betegne mit Ønske om at blive henført under en anden Classe af Theologer, end den, hvortil jeg ifølge foreliggende Data maatte synes at henhøre; — og som om Udg. endelig erklærer sig villig til at fæste Lid til saadan min Erklæring, og paa Grund af den at overflytte mig i en anden Rubrik. Og hermed faaer det da atter Udseende af, at Undertegnede har fremført en Anke uden Grund; thi hvorledes kan en Forfatter protestere imod at bedømmes efter de Grundsætninger, han offentligt har vedkjendt sig, eller forlange at bedømmes efter en Overbeviisning, som Ingen kan kjende uden han selv?

Men dette Udseende er ikke det rigtige. Thi: 1. Undertegnede fandt sig anført iblandt de consequente Rationalister, uden at nogen Grund var anført til denne Classification; de Grunde, "der forekom Udg. sandsynlige", har jeg derfor ingensteds erklæret eller kunnet erklære "for utilstrækkelige"; men jeg har derimod yttret, at jeg ikke var "i Stand til at indsee Grunden til den Overbeviisning", som maatte have bragt Udg. til hiin Yttring; — 2. min Replik gaaer hverken ud paa at udstede nogen "Erklæring", eller at

beraabe mig paa "Principer, som jeg selv bedst maa kjende", men alene paa at levere et Udtog af mine Skrifter, og derved udhæve de Principer, som ligge aabenlyst for Alles Øine, og som Enhver, der ønsker at kjende og betegne Characteren af mit theologiske System, har Leilighed til at kjende saa nøie som fornødent er; — 3. jeg har endelig heller ikke ladet mig forlyde med nogen "Villighed til at ansees som Medlem af nogen bestemt theologisk Skole", men jeg har alene gjort Indsigelse mod at lade mig indskrive som Medlem af en theologisk Skole, der staaer i Modsætning til det System, som findes udviklet i mine Skrifter.

II. Naar den høiærværdige Udgiver, ved at omtale de Grunde, der bevægede ham til at ansee mig som en consequent Rationalist, erklærer, at han herved ikke har tænkt paa min Bog om Catholicismen og Protestantismen, heller ikke paa mit Skrift om Augustinus, men alene paa de smaae Bidrag, som ere optagne i Theol. Bibl., da vil man vist ikke fortænke en Forfatter i det Ønske, at hans betydeligere Skrifter, af større Omfang og mere Indhold, maae fortrinligt blive tagne i Betragtning, naar det gjælder om at characterisere hans theologiske Anskuelser, ikke der-

imod — og allermindst udelukkende — en enkelt Afhandling, helst naar samme ligger adskillige (i nærværende Tilfælde henimod ni) Aar tilbage i Tiden, eller nogle Blade, der ere udgivne ved særegen Leilighed. Men jeg er iøvrigt langt fra at lægge nogen Vægt paa denne Omstændighed; thi jeg ønsker intet mere, end at den høiærværdige Udgiver vilde have fæstet sin Opmærksomhed nøiere paa de her omtalte Bidrag, og troer intet vissere, end at Udg. da vilde være bleven enig med mig om Resultatet. Herom altsaa endnu et Par Ord i al Korthed.

I. Om min Afhandling om Underbegrebet hedder det S. 361: "Enhver Theolog vil uden Tvivl i den finde en consequent rationalistisk Udvikling af hvad der skal forstaaes ved Under, men nu er der neppe noget christeligt Dogme (?) eller noget Theologumenon, hvori den consequente Rationalisme tydeligere kan vise sig, end just i Theorien om Mirakler."

En rationalistisk Udvikling af Underbegrebet er, ifølge Udgiverens Definition, en Udvikling, som har en Tendents til at sætte Fornuften over Bibelen. Da nu Bibelen ingensteds giver en Udvikling af Begrebet om Undere, men fremstiller factiske Begivenheder som Undere,

idet den lærer os at betragte dem som Gjerninger, i hvilke Gud paa særegen Maade har aabenbaret sin Magt og vækket Sjelene til Tro paa sig og paa Den, han udsendte: saa er der ingen Tendents til at sætte Fornuften over Bibelen, hvorsomhelst Begrebet udvikles paa en saadan Maade, at den her angivne religieuse Betydning og Kraft, der ifølge Skriftens Anviisning er at ansee for det Væsentlige, bliver heel og ubeskaaren *). At nu dette er Tilfældet med den Udvikling, der er givet i den nysnævnte Afhandling, har jeg senere og udførligere godtgjort i en særegen "Apologie for min Afhandling om Underbegrebet", der ligeledes har været optaget i Theol. Bibl. (6te Bind), men uden at være nævnet iblandt de Bidrag, til hvilke Udgiveren har taget Hensyn. Til at gjentage eller videre udføre denne Apologie, kan der i den ovenfor fremførte Yttring ikke være nogen Anledning for mig, men vel til at gjøre følgende tvende Bemærkninger:

*) Derfor har jeg i Apologien for min Afh. om Underbegrebet (Theol. Bibl. 6 Bd. S. 53) udtrykkeligt erindret: "imod den supernaturalistiske Theorie (ikke min, men min Modstanders Terminologie) af Under har jeg ingenlunde sat eller kunnet sætte mig i Opposition."

Først nemlig: naar Udgiveren paa anførte Sted angiver det supranaturalistiske Begreb om Under saaledes: at "det udleder Underet af Guds umiddelbare Indvirkning paa den legemlige Natur", imedens Underet efter det saakaldte rationalistiske Begreb bliver udledet af Guds særegne Styrelse af Verdensbegivenhedernes Gang: da er det Begrebet om den "umiddelbare Indvirkning" af Gud paa Verden, det fremstilles som det egentlige Differentspunkt. Jeg mindes ingen bestemt Yttring af den høiærværdige Udgiver, hvoraf vi lære den Betydning at kjende, i hvilken han vil have dette Udtryk forstaaet — det er nemlig bekjendt, at det tages snart i snevrere, snart i videre Forstand —; men Læserne af theol. Bibl. ville have al Grund til at antage Udviklingen i Biskop Müllers Apologetik som den, til hvilken Udgiveren henholder sig. I dette Skrift lyder Definitionen af Under saaledes (S. 7): "Begivenheder i Sandseverdenen, der ere frembragte ved Guds umiddelbare Indvirkning paa samme"; og strax efter (S. 9) bliver den fornødne Forklaring givet, idet den umiddelbare Indvirkning bliver gjort eenstydig med "en usædvanlig Guds Indvirkning"; "ved Udtrykket Guds umiddelbare Indvirkning — hedder det — ville

vi .. ikke bestemme noget om det virkelige Forhold imellem en Begivenhed og Guddommen, men vi ville danne et negativt Begreb, ved derved at betegne en Indvirkning, forskjellig fra den, vi maae tænke os at være Grunden til Begivenhedernes sædvanlige Gang", og fremdeles (S. 31): "hvor vi bemærke de forskjelligste Naturkræfters synderlige Sammenkjedning til Moralitets øiensynlige Befordring, der kunne vi ikke søge den tilstrækkelige Grund i Naturlovenes egen Beskaffenhed eller i Forsynets sædvanlige Styrelse." Imellem denne Udvikling og den, som er givet i min Afhandling, seer jeg ingen anden betydelig Forskjel, end den, at paa det ene Sted Ordet "særegen eller usædvanlig" er brugt i Definitionen selv, paa det andet Sted Ordet "umiddelbar" er brugt i Definitionen, og derefter i Forklaringen ombyttet med Ordene "særegen eller usædvanlig." Men noget dybere maatte dog vel i ethvert Tilfælde Forskjellen søges imellem det, der skal kaldes supernaturalistisk, og det, der skal modsættes dette som rationalistisk.

Dernæst — dersom den Udvikling af Underbegrebet, der søger at forklare sig Underets Væsen, ikke ved at skjelne mellem en umiddelbar

og middelbar Virksomhed hos Gud — en Adskillelse, der først da faaer nogen Betydning, naar man vil underlægge Ordene en Betydning, der strider imod nøiagtig Talebrug —, men ved at betragte detsAfvigelse fraNaturens sædvanligeGang, skal gjælde som Beviis paa consequent Rationalisme, da vil Augustinus iblandt Andre blive at tælle blandt de consequente Rationalister — thi han definerer Undere netop saaledes, naar han siger: "contra cognitum nobis solitumque cursum naturæ quum Deus aliquid facit, magnalia vel mirabilia nominantur" (contr. Faust. l. 26 c. 3) *) —, fremdeles Theologer som Morus, Döderlein og Reinhardt; thi Undere defineres hos den Første: "effectiones, quas e cognita nobis serie ordinis naturæ explicare non possumus" (epit. p. 23), hos den An-

*) Til nærmere Oplysning tjener følgende Sted, hvor A. anvender Begrebet af Undere paa Christi Liv: "(nativitas et resurrectio Christi) vere factæ sunt verumque ostenderunt; — quæ quidem contra naturam plerumque appellantur, non quod naturæ adversentur, sed quod naturæ modum, qui nobis est usitatus, excedunt; . . . hæc veraciter, non fallaciter facta sunt, sed nova sunt, sed insolita sunt, sed contra naturæ cursum notissimum sunt, quia magni, quia mira, quia divina, et eo magis vera, certa, firma sunt."

den: "effectus facultate agentis naturali major" (inst. theol. p. 25), hos den Tredie: "mutationes a manifestis naturæ legibus abhorrentes, quarum nobis nulla potest e viribus naturalibus ratio reddi" (Dogm. S. 232). Til hvilket Partie Augustinus ellers pleier at henføres, veed jeg ikke; men de tre nysnævnte tydske Theologer findes netop i den her omhandlede Afhandl. (S. 353) anførte som "Formænd" for Supernaturalisterne.

2. Om mine tvende Sendebreve til Stiftsprovst Møller hedder det: at "de begge ere bestemte til at forsvare Rationalismen imod Dr. Møllers Angreb derpaa." Hvad jeg herpaa har at svare, er kort og simpelt: 1. Dr. M. skrev imod Rationalismen, jeg skrev imod Dr. M., men deraf følger endnu ikke, at jeg skrev for Rationalismen, eller at jeg skrev imod Dr. M., forsaavidtsom han skrev imod Rationalismen. 2. De anførte Sendebreve handle hverken om Rationalisme eller om Supernaturalisme, men om nogle enkelte Yttringer i min Bog om Cathol. og Protestant., der ikke staae i Forbindelse med det ene eller det andet System, for at forsvare samme mod min ærede Modstander. 3. Hvad der i disse Sendebreve findes leilighedsviis bemærket

om Rationalismen (imod Slutningen af andet Brev) er ikke for, men imod Rationalismen (naturligviis i Betydningen af en theologisk Ultraisme), naar det hedder: "jeg deler den Overbeviisning med Dem, (Dr. M.) at den irreligiense Bibelfortolkning, som af Dem er fremstillet under Rationalismens Navn, hverken kan bestaae med det protestantiske eller med noget christeligt Princip."

Naar den høiærv. Udgiver nu slutter S. 363: "Hvis derfor Hr. Prof. C. ei havde skrevet mere, vilde neppe Nogen dømme anderledes (end at han bekjender sig til den consequente Rationalisme)", da vil man efter det Anførte uden Tvivl holde mig den Forundring tilgode, med hvilken jeg seer en saadan Conclusion uddragen af saadanne Præmisser. —

Nogle andre Ytringer, saasom i Anledning af Dedicationen af min Bog om Cathol. og Protestant., om "flere offentlige Yttringer af mig om Mænd, som høre til den ene eller den anden Skole", endelig om den moralske Characteer af de forskjellige Modstandere og Recensenter af min Bog om Cathol. og Protestant. (S. 317, 18) mener jeg at kunne forbigaae med Taushed, fordi jeg mener

at de ere bestemte Personer mere end Sagen selv vedkommende.

Derimod vilde jeg neppe tie eller kunne tie til en Ytring som den, der forekommer nederst paa Side 363, dersom jeg ikke turde berolige mig ved den Forudsætning, som den hele Udtryksmaade uden Tvivl giver Medhold, at der her er bleven sagt deels noget Mere ("alle Forf.s sande Venner"), deels noget Andet ("forsaavidt de tillige vare den bibelske Christendoms Venner"), end der skulde være sagt; heller end at blive staaende ved Ord — imod hvilke jeg maatte nedlægge formelig Protest —, hvor jeg troer at være i Stand til at fortolke den rette Mening, vil jeg vende mig til den behagelige Pligt, at bevidne den høiærværdige Udgiver den usktrømtede Erkjendtlighed, med hvilken jeg paaskjønner den ogsaa ved denne Leilighed udviste Humanitet; jeg glæder mig ved at kunne føie denne Erkjendtlighed til de Følelser af Høiagtelse og Hengivenhed, som Aar og Forhold kun kunne forøge fra min Side.

For imidlertid at føre disse Blade fra personlige Specialia tilbage til den egentlige Gjenstand for samme, vil jeg tillade mig at slutte med

nogle Ytringer af et nyligt udkommet fortræffeligt lille Skrift ("Ueber Gewissensfreiheit, Lehrfreiheit und über den Rationalismus und seine Gegner", von Dr. Baumgarten-Crusius, Geh. Kirchenr. u. Prof. d. Theol. in Jena), som netop i disse Dage kommer mig ret beleiligt til Hænde: "Striden om Rationalisme og Supernaturalisme er en overhovedet lidet glædelig og en i sig selv betydningsløs, unyttig Strid, med hvilken man har adsplittet og svækket Videnskaben og forvirret det christne Folk. Efterverdenen vil ikke stille den høiere, end vi stille hine beklagelsesværdige Spaltninger og Stridigheder, som Kirkens dogmatiske, fra Evangeliet afvegne, Iver i det fjerde Aarhundrede og de derpaa følgende førte om kirkelige Formler, af hvilke vi nu have Møie med at gjøre os endog kun Betydningen klar. Det turde vel overhovedet være paa Tiden, og de Upartiskes og Retfindiges Stemmer have, med al Forskjellighed i Tænkning, allerede længe udtalt denne Fordring: at et Partievæsen maatte ophøre i den protestantiske Kirke, som er opstaaet paa Tider, der endnu bleve beherskede af visse Forvanskninger af Evangeliet, som i Kirken selv altid kun har ført til Uklarhed og Forvirring, og altid har frembudt dens Modstandere Sider, fra hvilke

Protestantismens Sag kunde blive til Forargelse og Spot.

"Vel har Forskjellen imellem Rat. og Supernat. i den nyeste Tid søgt at fremstille sig i en bestemtere philosophisk Theorie; og Uforstandigheden har endogsaa søgt at bringe disse Bestemmelser og Stridigheder for Folkets Øine og ind i Folkets Sphære. Man har villet finde Betydningen af hiin Adskillelse i Formularerne: umiddelbar og middelbar Aabenbaring. Men begge Partier ville komme til at opgive disse Begreber; det er kun i Skolerne og kun ganske almindeligt opfattede, at de have nogen Betydning. Eller mon Mennesket vil driste sig til, med sine Tanker at omfatte og udmaale, hvorledes den guddommelige Kraft er, skabende og indvirkende, tilstede i Verdens Løb, og om den ikke ogsaa her indvirker ligesaa umiddelbart, som vi erkjende det i Aabenbaring og Under. Hvo vil vove at adskille Verdens oprindelige Indretning af Gud og hans vedvarende Virken for den og i den saa strengt fra hinanden; ja, hvad ere disse Formler "umiddelbar og middelbar" andet end Begreber, som vi have taget fra det menneskelige Liv og den menneskelige Uformuenhed, og for hvilke den tydelige Forestilling mangler os i Gud selv? — Men hvor

betænkelig maa denne Adskillelse af det, som Gud selv skal virke, og det, som han virker ved Midler, ved Naturen, da blive, naar den vil udtale sig i Folkets Sprog! Vísselig indtræder da let den saaofte omtalte Fare, paa den ene Side at forfalde til Fatalisme, paa den anden til Pantheisme; men endnu sædvanligere vil Vantro og Overtro, forbundne med hinanden, skutte sig til denne Skoledistinction.

"Hvad udgjør altsaa den sande Forskjel imellem den aabenbaringstroende og den virkelig vantroe Lære? Overbeviisningen om Helligheden, Betydningen, Kraften i det guddommelige Ord og Guds Sag i Evangeliet: Noget, som paa lige Maade kan finde Sted i de Systemer, der sædvanligviis sættes imod hinanden. Hvor let lade dog mange Modsætninger sig forene, med hvilke Dogmatiken, opfyldt af gamle og nye Tiders polemiske Aand, har taget det saa alvorligt, og paa hvilke Mange nu atter — endog i deres Tale til Folket — ville lægge saamegen Vægt, naar vi holde fast paa Skriftens Ord og Aand, og opgive de kirkelige, uklare, tilfældigt opstaaede Formler! Da vilde ogsaa Hans Person, som kom til Jorden at stifte Forsoning og Fred, og som, dersom han skulde vække Strid, vísselig ikke havde Strid om

Fornter og Had og Bandsning for deres Skyld i sin Tanke, — den vilde da ikke mere være en Gjenstand for Strid, men alle Partier vilde forene sig i Troen paa hans himmelske Kald, hans Kraft i Menneskeverdenen og Livet, og hans Herredømme i Aandernes Rige!" —

Anm. Da Indsendelsen af disse Blade ved Omstændigheder blev forsinket, indtil det syttende Bind af Nyt theologisk Bibliothek allerede var færdigt fra Bogtrykker og Bogbinder, er det efter Forfatterens Ønske og med den høiærværdige Udgivers velvillige Samtykke, at de følge som Anhang til nysnævnte Bind.

Nyt theologisk Bibliothek

udgivet

af

Jens Møller,

Doctor og Professor i Theologien ved Kjøbenhavns Universitet, Ridder af Dannebrog.

Attende Bind.

Kjøbenhavn 1830.

Trykt og forlagt af Andreas Seidelin, Hof- og Universitets-Bogtrykker.

Indhold.

Side

I.

Et Par Ord til Mægling imellem Fornuft og Tro.

Af
Provst Aagaard i Agerskov.

1. Mennesket er bestemt for Religion.

Der findes intet Folk af nogenlunde Uddannelse, som lever ganske uden Religion. De uoplyste Folkeslag, som ikke kunde fatte Tanken om en evig allerhøieste Guddom, dyrkede synlige Ting, med hvilke de paa en dunkel Maade forestilte sig noget guddommeligt forenet. Ikke fra Fornuftslutninger har Religionen sin første Oprindelse, ikke alene paa Granskningens Vei findes den; i vort Væsens hele Indretning har den sit oprindelige Hjem; den er en Trang, en Nødvendighed, for Mennesket. I vort hele aandelige Væsen

ligger en Kraft til at frembringe Forestilling om noget høiere, aandeligere, end det, som ved Sandserne fremstilles for os.

Den første Grund til Guddommens Paakaldelse ligger vistnok i Følelsen af egen Afmagt, som bringer Mennesket til at søge Tilflugt hos et høiere, mægtigere, Væsen. Saa vist som Barnet føler Trang til Forældres Pleie og Varetægt, saa vist har Mennesket Trang til at kaste sig i et høiere, mægtigere Væsens Arme. Følelsen af vor menneskelige Svaghed tvinger os til at søge Trøst, Varetægt og Hjælp hos et guddommeligt Væsen. Den svage Barndom og den svage Alderdom gribe derfor villigere efter denne Støttestav, end den kraftfulde Manddom, endskjøndt Mennesket i ingen Livets Alder eller Stilling kan undvære denne himmelske Bistand og Veiledelse. Man tænke sig, at et Menneske var opfødt uden Religion, uden Kundskab om Gud, og at dette Menneske stedes i Havsnød eller anden Livsfare, hvorfra ingen menneskelig Hjælp formaaer at redde ham, han vil da af Havets Bølger eller anden farlig Stilling oprække sine Arme mod Himmelen og bede om Forbarmelse. Et Menneske, sat i en smertefuld Tilstand, eller i Nød og Trang, i Sygdom eller under Medmenneskers

Mishandling, følende sin Afmagt til at udholde Lidelsernes Vægt, vil med ængstelig Klagestemme anraabe Himlen om Frelse. Dersom da denne Ængstede eller Lidende udfries af sin sørgelige Tilstand, da er religiøs Følelse opvakt i hans Inderste, det er ham ligesaa naturligt som nødvendigt, at frembære sit Takoffer for det usynlige Væsen, som bønhørte og hjalp ham af Faren. I sit hele følgende Liv vil han føle, at det Væsen, som han skylder sin Frelse, sit Liv, bør han ogsaa hellige sig til, bør han ære og dyrke, og af det samme Væsen tør han i andre mulige Farer vente sig Hjælp og Redning. — Hele Naturen taler paa mangfoldige Maader til Mennesket om Guddommen, giver Anledning til andægtig Opløftelse, og opvækker mangehaande Fornemmelser i det menneskelige Gemyt, saasom Frygt, Forbavselse, Beundring, Høiagtelse, Taknemmelighed. Naturens rædsomme Scener aabne sig: Tordenveir, Jordskjælv, Vandflod, Storm og Uveir true med Ødelæggelse, eller omkaste, bortskylle, opsluge frugtbare, folkerige Strækninger af Jorden, berøve Mennesker Liv og Gods, udbrede Skræk og Forfærdelse ikke alene til de Lidende og Ødelagte, men ogsaa til de undflyende Vidner. At saadanne voldsomme og rystende Begivenheder

have overordentlig Indflydelse paa det menneskelige Gemyt i religiøs Henseende, vil Ingen kunne nægte. Ingen kan beregne de forskjellige Virkninger, som saadanne Optrin gjøre paa det menneskelige Sind, hvorved det saa meget kommer an paa den naturlige Styrke eller Svaghed, Fattelsesevne, Temperament, videnskabelige og moralske Dannelse. Men den Stemning, som det enkelte Menneskes Sjel ved saadan Leilighed faaer, bliver ikke alene uudslettelig hos ham, men udbreder sig fra ham til nærværende og tilkommende Slægter. Naturens rædsomme Begivenheder opvække vel sædvanligen Frygt og Skræk, men hermed forene sig forskjellige Forestillinger om Alherrens Magt, Retfærdighed, Godhed, Viisdom, Hensigt, Omsorg for Verden og Mennesker.

Dog er det langt fra ikke alene de frygtelige, men ogsaa andre, behagelige og frydelige, Begivenheder, der formaae at opvække det religiøse Anlæg hos Mennesket. Betragtningen af den stjernefulde Himmel, Soel, Maane, Luftsyn, Ild, Bjerge, Lunde, Floder, Blomster og Dyr opløfter og henriver Sindet til Beundring og andægtig Stemning. Vi ere vel tilmode, sunde paa Sjel og Legeme, lykkelige Omstændig-

heder begunstige vore Bestræbelser og føre os til vore Ønskers Maal. Vi erkjende, at det ikke stod i vor Magt, at frembringe alt dette Gode, at ikke egen Viisdom eller Kraft beredte os alle disse glade Nydelser, og vi føle os tilskyndede at tænke paa Alstyreren og at takke ham, som tildeelte os saa meget Godt. Vi komme i en skjøn Egn, Naturen i al sin Ynde smiler til os, fortryllende Udsigter aabne sig for os, alle vore Sandser kildres paa blideste Maade; herved sættes vort Sind i opløftet, henrykt, andægtig, religiøs Stemning, følende og beundrende udbryde vi: her er godt at være! her vise sig Spoer af Guddommens Nærværelse, her aabenbarer den Usynlige sin Herlighed synlig for Menneskene; den Almægtige maa tillige være en kjerlig Fader, efterdi han har beredt saa meget skjønt og behageligt for sine Børn! Paa saadan Tid og Sted stemmes vor Sjel uvilkaarligen til den høitideligste Andagt og Guddommens Tilbedelse. Saadan Sindets Stemning ønske vi evig vedvarende, men Sjelen formaaer ikke længe at holde sig i denne opløftende, lyksalige, Tilstand; dog vil den derved erholde en varig Grundstemning, en Tilbøielighed til religiøs Andagt, som aldrig ganske udslettes, og som undertiden gaaer over

til de høitideligste Følelser og fremkalder Ahnelser om overjordisk Lyksalighed.

Den menneskelige Sjel, som har Følelse for det Skjønne og Harmoniske, ledes paa denne Vei ogsaa til religiøse Følelser. Det i den menneskelige Sjel nedlagte Anlæg til Religion bliver ogsaa opvakt ved Musik, Sang og al harmonisk Skjønhed, hvilke Midler ved at virke paa Sandserne have en opløftende og henrivende Indflydelse paa Gemyttet. De for det harmoniske, rørende og høie opvakte Følelser kunne hæves til religiøse Følelser, og de lade sig letteligen forplante fra den ene Sjel til den anden. Det kan derfor ikke nægtes, at den liturgiske Deel af Gudsdyrkelsen ogsaa har sit Værd, og at den vel anvendt kan have velgjørende Virkning.

Mennesket har ikke alene Følelse for det sandseligt Skjønne, men ogsaa for det aandeligt Skjønne. Det er den menneskelige Sjel egent, at agte og ære det Sande, det Ædle, det moralsk Gode, og at afskye det Falske, Uædle og moralsk Onde, hvad enten det findes hos os selv eller hos andre. Have vi fattet et ædelt Forsæt og have været saa heldige at bringe det til Udførelse, da føler Sjelen sig belønnet med Tilfredshed og Glæde. Have vi til en anden Tid ladet os for-

lede til en slet-Handling, da føle vi en indvortes Utilfredshed, en straffende Samvittighed i vort Inderste. Denne Samvittighedens lønnende eller straffende Dom fører os til den sikkre Overbeviisning, at vor Sjel maa have sin Oprindelse fra et helligt Væsen, hvis Billede den bærer, hvis Velbehag vindes ved at gjøre det Gode, og hvis Mishag paadrages ved at gjøre det Onde, vi erkjende deraf, at der er en moralsk Lovgiver, som ikke kan være ligegyldig ved sine fornuftige Skabningers Forhold.

Man vil da vel tilstaae, at Religion ikke er funden paa Grubleriets tørre Vei, eller ved philosophiske Slutninger, men at det religiøse Anlæg er Sjelens oprindelige Eiendom, hvilket opvækkes ved flere Indvirkninger, og at altsaa Menneskenes subjektive Religion maa være forskjellig i Forhold til deres udvortes Skjæbne, Stilling i Livet, Underviisning og flere virkende Aarsager. Menneskene havde vist Religion, førend Fornuften opnaaede den myndige Alder, at de ved Slutninger kunde overbevise sig om en høieste Guddoms Tilværelse, eller uendelige Egenskaber, thi saa længe kunde de ikke undvære denne aandelige Fornødenhed. Barnet kan modtage religiøse Følelser førend dets Fornuft kan modtage Beviserne for

en usynlig Guds Tilværelse. I Menneskeslægtens barnlige Alder kunde man ikke tænke sig eet Væsen saa fuldkomment, at det kunde virke allevegne, derfor tænkte man sig Verdens Styrelse fordeelt imellem flere Aander, som boede og herskede paa forskjellige Steder; heraf opstod Fetisse-Dyrkelse. Hvad Hedningerne tilbade som Guder, kunde de ikke ansee som Tingenes første Aarsag, hvilken de ei heller søgte; thi Fornuften maa have opnaaet en temmelig Grad af Udvikling, forend den kan opstige til Begreb om en første Aarsag, eller et høieste, fuldkomneste, Væsen. Kan man altsaa end ikke antage, at noget Folk paa den philosophiske Vei har erholdt de første Religions-Begreber, saa kan man dog ikke nægte, at Fornuft, eller Philosophie, har taget Deel i deres Religions System, thi enkelte Viise, Philosopher, have efterhaanden hævet sig til høiere Betragtninger, og fundet Folket villigt til at antage de Lærdomme, som vare Frugten af deres Granskninger. — Hvad vi nu kalde naturlig Religion, er et System, som Fornuften har ordnet af de den givne Materialier; men dersom Fornuften vilde tilegne sig alt baade af Materien og Formen, da tilegnede den sig ogsaa det, som tilforn paa anden Maade var opfundet. Religion tilhører ikke Fornuften

alene, men enhver Sjelens Evne har Deel deri. Man kan forestille sig Religion som et i naturlig Tilstand opvoxet Træ, hvilket blev fundet af Fornuften, der paatog sig at beskjære og forme det; derefter kom Christus og indpodede i det en fra høiere Egne hentet ædel og frugtbar Qvist.

---

2. Forholdet imellem Fornuften og den religiøse Tro.

Vistnok kan Fornuften ved at slutte fra Virkningen til Aarsagen komme til Kundskab om Gud, og altsaa stadfæste den religiøse Tro. De mangfoldige Virkninger, hvis første Aarsag vi forgjæves søge i hele Naturen, maae føre Tanken hen til en usynlig Guddom, i hvem alle Kræfter samle sig. Den tiltrækkende Kraft, der synes at strække sig igjennem hele Himmelrummet, den elektriske Kraft, der viser sig i Luften og paa Jordens Overflade, den magnetiske Kraft, der synes at gjennemtrænge Jordkloden, den oplivende Kraft, der viser sig virksom paa Jordens Overflade og i Vandet, disse og andre, de saa kaldte Naturkræfter, kunne ikke bestaae ved sig selv, men maae udstraale fra et evigt, aandeligt,

Grundprincip. Vor Sjel finder en behagelig Sysselsættelse i, at betragte Naturens Indretning og at udfinde den Orden, eller de Love, hvorefter den legemlige Verden styres. Den opdager ogsaa, at visse Love ere foreskrevne den moralske Verden, og at disse Love ikke kunne overtrædes, uden at smertelige Fornemmelser, eller Straf, følge paa Overtrædelsen. Da Love ikke kunne tænkes uden Lovgiver, saa maa der være et høieste Væsen, som har foreskrevet Verden disse physiske og moralske Love. Uagtet Fornuften saaledes kan understøtte den religiøse Tro, saa bliver den dog undertiden befunden i Strid med denne, og bliver mistænkt som dens farlige Modstander. Hvorledes Fornuften baade kan have gavnlige og skadelige Virkninger for Religionen, fortjener vistnok Overveielse. Under den nu herskende Meningsforskjellighed synes Mægling imellem Partierne at være ønskelig, for, om muligt, at bringe dem til mere Overeensstemmelse; endskjøndt man kan frygte for det, som ofte skeer, at de stridende Partier hellere ville forene sig om at mishandle den, der vil afholde dem fra at mishandle hverandre.

Det kommer herved især i Betragtning, om Fornuften som prøvende Dommer ikke vil bort-

kaste for meget, og, om den som frembringende Kraft formaaer at tilfredsstille Menneskets Fornødenhed. — Fornuften og den religiøse Tro kunne og bør gavne hverandre, naar enhver bidrager sit til det Godes Opnaaelse. At Fornuften ikke skulde anvendes i Livets vigtigste Anliggender, er saa urimeligt, at Ingen kan sige det med klar Overbeviisning. Naar man vil udelukke Fornuften af Religionssager, maa det være af den Grund, at den enten vil herske for egenmægtigt, eller at den alene ikke formaaer at tilfredsstille Menneskets aandelige Trang. Det sidste er en uforkastelig Sandhed. — Troen er Frugten af alle Sjeleevners Virksomhed, af alle Kundskaber og Fornemmelser. Den er Havnen, i hvilken Sømanden efter længere eller kortere Omtumlen søger Hvile. — Ved Fornuften skuer Mennesket vidt omkring sig, ved Troen skuer det i sig selv. Fornuften prøver og berigtiger adskillige Meninger, som Troen havde lagt for megen Vægt paa, som ikke vare antagelige for alle, og som altsaa letteligen kunne avle Strid iblandt Menneskene. Idet altsaa Fornuften borttager noget af det uvæsentlige, frembringer den større Overeensstemmelse iblandt alle. Gid da, at den koldere Fornuft og den varmere Tro ville

træde i evig Pagt med hverandre og under ærligt Haandslag tilsige hverandre: vi ville prøve Alt og beholde det Gode; vi ville lyse for og lede Menneskene paa deres slibrige Bane; vi ville raade, trøste, styrke, forædle dem og føre dem til deres høie aandelige Bestemmelse! Vi holde i Hæder Alt, hvad som er uskyldigt, ædelt og godt, og som kan tjene til Menneskenes Lyksaliggjørelse, og da det aandelige ikke kan fattes af Mennesker uden under visse Former, i en vis Indklædning, saa ville vi altid foretrække det væsentlige, men ogsaa skaane og hædre den Form, som er uskyldig og tjenlig til det Godes Vedligeholdelse! Vi kunne ikke undvære hverandre indbyrdes, og Menneskene kunne ikke undvære nogen af os!

At vor Tidsalder har frembragt en besynderlig Strid imellem Tro og Fornuft, kan man ikke undres over, naar man betænker, at den næstforegaaende Alder, der kaldte sig den philosophiske, havde ophøiet Fornuften alene til Fornærmelse for Troen, og da denne nu igjen fordrer sine Rettigheder tilbage, kan saadant ikke gaae af uden Strid; men i enhver Strid hersker Partiskhed og Overdrivelse. Man har kjendt Lande, hvor Troen blev fornærmet af Fornuften, og man kjender Lande, hvor den blinde Tro vil for-

nærme og udjage Fornuften. Omsider ville vel begge erkjende hverandres Rettigheder og tilstaae hverandre Medregjering. De ville omsider overbevises om, at den samme Skaberhaand har beredt Sted for dem begge ved Siden af hverandre i den menneskelige Sjel. I nærværende Tid vise sig Varsler, som lade befrygte, at Troen under Skikkelse af Mysticismus og religiøs Sværmeri i nogle Lande vil tage Overhaand; men ogsaa dette er en Overgang. Verdens Hav kan ikke altid være uden Bølger; kun de voldsomme gjøre Skade. Ideernes Hav maa ogsaa have en bølgende Bevægelse. Forfængelighed, Stolthed, Herskesyge er den sædvanlige Aand, som under allehaande Skikkelser fremkalder saadan Bevægelse, og denne Aand vilde iføre sig en ganske anden Klædning, og spille en ganske anden Rolle, dersom andre Omstændigheder tilbøde den Leilighed til ligesaa afstikkende Udmærkelse. Nogle stride alene, fordi de ville stride; og mange stride, uden at have tydeligt Begreb om Stridspunkterne. Imidlertid bør Landenes Regenter og Folkenes Fædre ikke ganske ligegyldige see paa denne Strid, og taale de endog, at Partierne øve deres Kræfter, saa bør de dog ikke taale, at det ene Parti undertrykker det andet; thi Følgerne deraf kunne

blive meget farlige, inden Ligevægten igjen tilveiebragtes. Dersom Troen (den herskende Kirketro) blev undertrykt, saa vilde Staten sættes i Fare; thi den verdslige Magt vinder sin Sikkerhed ved at handle overeensstemmende med Folkets Tro. Dersom Fornuften forjages fra Kirken og Staten, da vilde Kirketroen blive eensidig, egenmægtig og voldsom. Hvor megen Forvildelse og Ulykke have ikke de franske Philosopher indført i Verden, idet de med deres grundløse Viisdom fortrængte Troen! Hvor megen Uretfærdighed og Ulykke opvækkes ikke i de Lande, hvor Kirketroen vil tilintetgjøre Fornuften! Sikkert kan man haabe, at den menneskelige Aand omsider vil komme til Erkjendelse af det Rigtige, vil vende tilbage fra sine Vildfarelser og sønderbryde sine Lænker; men ofte skeer saadant først efter smertelig Erfaring, og ofte ikke uden voldsom Rystelse. — Man har stridet, om Oplysning er gavnlig eller skadelig? fordi man har taget Ordet i urigtig Betydning. Blot Lys i Forstanden uden Hjertets religiøse Dannelse kan ikke føre til det forønskede Maal. Oplysning bør være alle Sjeleevners Udvikling og Forædling. . Videnskabelighed kan aldrig være farlig, naar den er, hvad den bør være, en Samling af mange Kundskaber,

som ere sammenføiede til et harmonisk Heelt, naar den ligner Træet, der haver alle sine Dele: Rod, Stamme, Grene, Blade, Blomster og Frugter. Den skjønneste Frugt paa dette Videnskabens Træ er Dyden, eller en fast Villie til det Gode. Hvor denne Frugt findes, er Træet af den rette, ædle, Art. De mørke Tider ere ikke Religionens gyldne Alder; thi Tidens Mørke falder da paa den, og gjør den mindre gavnlig. I lysere Tider, vil der troes mindre, men troes bedre. Gid kun, at de, der kalde sig Fornuftige, vilde handle fornuftigt! De vilde da ikke stride imod hverandre, men forene sig i Kjerlighed med hverandre, og da vilde sikkert Religionen vinde saavel i Klarhed, som i Styrke og Frugtbarhed.

Fornuften alene kan ikke tilfredsstille Menneskets aandelige Trang; thi den er indskrænket, feilende og usikker. Med Rette glæde vi os over de herlige Forraad af Opdagelser og Kundskaber, som den menneskelige Aand med megen Anstrængelse har erhvervet; men derfor indbilde vi os ikke, at Naturkyndige og Philosopher have udtømt Naturens Hemmeligheder, eller at de kunne tilfredsstille alle de Videbegjerliges Ønsker. De Lærdeste kjende dog kun stykkeviis og maae tilstaae, at et uigjennemtrængeligt Forhæng er

draget endog for det skarpeste Syn. Mennesker, som selv ere Led af den uendelig lange Kjede, som selv ere smaa Dele af det utænkelige Hele, kunne umuligen overskue den store Plan eller det fjerne Maal, hvortil Alting styres. Hvor mange store Problemer blive ikke stedse uopløselige, og hvor ofte maae vi, for at finde nogenlunde Tilfredsstillelse, nødes til at troe det, som vi dog ikke kunne fatte. Hvor ofte har den ene Hypothese, det ene System, kuldkastet det andet. I Astronomien, denne ypperlige Videnskab, som fra de ældste Tider har sysselsat de skarpsindigste Hoveder, gjorde Copernikus et stort Fremskridt, da han vovede at fremsætte Systemet om Himmelklodernes Bevægelse; men for at antage dette, maae vi dog tvinges til at troe en Bevægelses Hurtighed, som vor Forstand vægrer sig ved at antage. I Physik og Chymie ere i senere Aar store Opdagelser gjorte; men hvor meget maa dog antages, som man ønskede sig tydeligere opklaret. Saaledes vil, f. Ex. det, som antages om Lysstoffen, Electricitetens og Magnetens Væsen, ikkun indtil videre være tilfredsstillende. Bliver den menneskelige Granskeevne saa ofte standset i sine Undersøgelser over det legemlige, hvor meget mere da over det aandelige. Kunne

vi ikke begribe os selv, eller Maaden, paa hvilken Aand, Sjel og Legeme virke paa hverandre, hvorledes ville vi da indbilde os, at kunne begribe Guddommen, eller Maaden paa hvilken Gud virker paa og styrer Verden. — De østerlandske Viise have fra de ældste Tider grublet meget over denne Materie, og man har fra dem flere Systemer af Gisninger, eller Phantasiens Drømmerier. Det sømmer sig den Lærde, at gjøre sig bekjendt med disse den menneskelige Aands Bestræbelser for at opstige til Tingenes første Udspring. Den bedste Lærdom, vi kunne drage af Fædrenes mange vildfarende Meninger, er den, at vor Aand har Higen efter noget høiere, end Jordlivet frembyder, men at den har kun et vist Maal af Kræfter, hvormed den kan virke, og at naar den vover sig uden for sin Kreds, da famler den i Mørke og er udsat for Vildfarelse. Den grundige Lærde vil ved at kjende Udfaldet af den Flugt, som i ældre og nyere Tider er bleven prøvet, selv blive forsigtig og beskeden i sine Forsøg. — Man finder sædvanligen, at de, som troe, eller ville bringe andre til at troe, at de have udfundet overordentlig høie og dybe Ting, indhylle deres Lærdomme i et dunkelt, hemmelighedsfuldt, Sprog. Allerede dette kan lede til den Formodning, at

hvad der ikke kan siges tydeligt, maa ei heller være tænkt tydeligt; og hvorledes skulle da Lærlingerne forstaae det, som Læreren ikke selv forstöd. Hvor mange Vildfarelser kunne ikke skjule sig under dunkle Ord og utydelige Sætninger! Vi erfare ofte, at de, der ville give sig Anseelse af større Grundighed, end de besidde, gjerne fremføre Kraftudtryk, som ved Nyhed og Dristighed ere henrivende, men naar de nøiere prøves, befindes at være tomme, heel eller halv falske. Hvor meget urigtigt kan da ikke indslettes i et Skrift, som er fuldt af saadan Dunkelhed. — Det er ikke overflødigt, at gjøre opmærksom paa, hvorledes man skal forberede sig, førend man begiver sig ud paa Grubleriets farlige Hav. Hvor mangt et godt Hoved er ikke bleven forvildet, fortvivlet, forrykt, fordi det ved egen Kraft eller ved andres Veiledelse vilde udgrunde de for Jordborgerne skjulte Hemmeligheder. Nogle ere udmattede vendte tilbage, og have hengivet sig til mørk Overtro, Mysticisme eller Sværmeri, andre have vedblevet at plage sig med foruroligende Tvivl i deres hele Levetid. At ville lede dem, som ikke ere vel forberedte, ud paa denne farefulde Vei, er gruelig Synd. Der er en Viisdom for Mennesker, en anden for Engle.

Som religiøse Væsener kunne vi ikke nøies med de Kundskaber, som Forstanden erhverver, eller de Resultater, som Fornuften uddrager. Naturkyndighed har i vore Dage vundet meget og mægtigen udvidet sine Grændser. Man er kommen til fuldstændigere Kundskab om vor Jordklode, dens Størrelse, Bevægelse, Forhold og Forbindelse med andre Kloder. Vi see nu paa Firmamentet noget ganske andet og mere, end hvad vore Forfædre saae. Vi ere blevne nøie bekjendte med Jordens Bestanddele, Mineralier, Planter, Dyr, og med Delenes Opløsning og Sammensætning. I det Verden har udvidet sig for vore Øine, maa naturligviis Verdens Overherre ogsaa forekomme os større, mægtigere og høiere. Men for det religiøse Gemyt er Vindingen kun forholdsmæssig liden. Naturbetragtning lærer os at kjende de Love, efter hvilke den materielle Verden styres. Tilforn troede man, at Guddommen, ligesom Mennesket, efter Lune og af smaae Bevæggrunde styrede Tingenes Gang. Dog fandt Mennesket ved den gamle Tro ikke mindre Trøst for Hjertet, end ved den nye. Der synes endog at være Fare for, at den større Naturkyndighed kan have den Virkning, at formindske Religiøsitet. Saadant er dog ikke at

befrygte, naar kun alle Sjelens Evner udvikles i Forening med hverandre. Det er ikke nødvendigt, at Gud for os skal tabe i Faderlighed, hvad han vinder i Majestæt; eller at Hjertets Varme skal kjølnes ved det klarere Lys i Forstanden; eller at Overtroe ikke kan aftage, uden at Vantro skal træde i dens Sted. Mon ikke de rigtigere Begreber om Verden, de høiere Forestillinger om Guddommen, kunne have velgjørende Indflydelse paa Religionen?

At den ene Sjeleevne uddyrkes paa den andens Bekostning, frembringer ofte de skadeligste Virkninger. Deraf lader det sig forklare, at en løselig Anskuelse af enkelte Punkter i Naturens store Rige giver Sjelen en endog behageligere Næring, end den dybsindigste Granskning, dersom denne udtørrer Sjelens øvrige Evner. Den Ulærde, hos hvem den ene Sjeleevne ikke er undertrykt af den anden, føler, tænker og handler derfor ofte rigtigere, og er mere tilfreds, end den Lærde; thi han seer Guddommen allevegne virkende omkring sig, tænker sig Skaberen og Bestyreren som et Væsen ikke større, end at hans Aand kan hæve sig til ham, og elsker ham derfor desto inderligere. Ved dybere Indtrængen opdager Gransteren en vis Orden i Begivenhedernes

Gang, han lærer at kjende visse Naturlove, og bringes derved letteligen til at fjerne Guddommen fra sit Værk, eller at sætte Mesteren saa høit, saa langt borte, at hans Sjel ikke mægter at tænke sig ham, eller at elske ham, som Barnet sin Fader. Det er denne Anstødssteen, hvorover saa mange Lærde have snublet. De ville udgrunde Alt, deres Forstand skal fatte Guddommen selv, da de dog efter al Grublen maae tilstaae, at de sikkrere kunne sige, hvad Gud ikke er, end hvad han er, eller og som hiin Viise, at jo længere han grublede paa, hvad Gud er, desto mindre kunde han besvare Spørgsmaalet. — Den Tomhed, den Utilfredshed, det Savn, som Forstandens eensidige Virken efterlader i vor Sjel, bliver afhjulpen, naar vi lade vore religiøse og moralske Anlæg udvikles, og ved Troens Veiledelse søge at komme i nøiere Forening med Aandernes Fader. Den som siger, at han ikke vil antage andet, end hvad hans Forstand kan begribe, er høist beklagelsesværdig, thi han skiller sig selv ved den religiøse Tro, Trøst og Haab, og tilkjendegiver tillige, at han aldrig har tænkt alvorligen over Verdens Begivenheder, da saa uendelig meget er ubegribeligt for os, og den egentlige Grund for alt ligger saa dybt skjult, at

vi ikke kunne randsage den. — Menneskeslægten, saavel som det enkelte Menneske, vil befinde sig bedre ved at staae paa et lavere Trin af intellectuel, end paa et lavere Trin af moralsk Udvikling. Deri maae dog alle være enige, at moralsk Fuldkommenhed er Menneskets høieste Fuldkommenhed, og at det skjønneste Maal for Menneskets Stræben er Villiens Forædling. Ligesaa unægteligt er det, at Religiøsitet er et kraftigere Middel end Intellectualitet til at føre den store Hob af Mennesker til Moralitet. Sjelens Opløftelse paa Troens Vinger til det fuldkomneste og helligste Væsen maa naturligviis have mere velgjørende Virkning paa Sindet, end Forstandens idelige Sysslen med den materielle Verden. — Dersom vi som Dele af den legemlige Verden see os underkastet Naturlovene, saa erkjende vi dog, at vi ogsaa tilhøre en høiere, en aandelig, Verden, og at vi som Væsner af en høiere Orden maae have en høiere Bestemmelse, og føres til et vigtigere Maal. Det maae ikke være os mindre vigtigt, at kjende de Morallove, der ere os som moralske Væsner foreskrevne, end at kjende de physiske Love. Ikke ville vi frygte for, at øve Forstandens Kræfter, eller at lade Fornuften prøve, hvad den formaaer; men naar vi føle,

at vor Sjels intellectuelle Styrke ikke formaaer at fyldestgjøre alle vore Fornødenheder, saa bør vi ogsaa lade Sjelens andre Evner nyde deres Rettigheder, og ingenlunde qvæle den religiøse Spire, den guddommelige Gnist, der er nedlagt i Sjelen som det skjønneste Arvegods fra dens himmelske Oprindelse, og det bedste Pant paa dens himmelske Bestemmelse. — Vor Forstand føler Lyst til at kjende den synlige Verden, vor Fornuft leder os hen til denne Verdens Ophavsmand; men en anden Evne i vor Aand har allerede bragt os i Forening med ham, ført os i hans kjerlige Faderarme, førend Fornuften ved sin langsomme Gang fandt Veien hen til ham. Ved denne Evne er det, at vi have Ahnelse om en høiere Verden, til hvis Beskuelse vi endnu ikke kunne hæve os. Denne Evne kunne vi undertrykke, men ikke uden at straffes med smertelig Fornemmelse, og vi kunne uddyrke den, og derved vinde den Tilfredshed, som altid er Løn for Lydighed imod Skaberens Bud. Guddommen tildeler sine Skabninger mange Evner, men han lader dem ikke beholde flere, end de bruge; de øvrige tager han tilbage igjen. At kunne troe paa Gud som Menneskenes Fader, er en Evne i Sjelen, ligesaa vel som at kunne tænke.

Den ene Evne bør øves ved Siden af den anden.

Det er en ganske urigtig Mening, at Tro og Fornuft, eller Religion og Philosophie, skulle ligge i Strid med hverandre, eller undertrykke hverandre. Sand Philosophie kan aldrig staae i Modsætning med sand Religion. De ere tvende Stammer opvoxne af samme Rod, hvis Grene indflette sig i hverandre; tvende Søstre, som Haand i Haand bør vandre hen til samme Maal. Dersom det troende religiøse Gemyt har frembragt for stor Yppighed, saa træder den prøvende Fornuft til, indskrænker eller ordner det, som den finder upassende; men den foragter ikke, den dræber ikke sin elskværdige ældre Søster. Den altid virksomme Phantasie er ogsaa tilrede for det religiøse Sindelag til at danne Billeder til Indklædning for enhver Idee. Disse Phantasiens Billeder kunne være altfor dristige, alt for legemlige; derfor er det godt, at den prøvende og dømmende Fornuft træder til, for at borttage eller rette, hvad der kan være anstødeligt; men aldrig maa den ville borttage al Indklædning, og aldrig bortkaste Kornet tillige med Avnerne. Religion var til, førend Philosophie, og den har en sikrere Grundvold. De speculative Philosopher

have stedse ligget i Strid med hverandre, og den ene har søgt at nedrive, hvad den anden har opbygget. Kun den Philosophie har Varighed, som arbeider i Forening med den religiøse Tro, understøtter den, og understøttes af den, eller som har moralsk Fuldkommenhed til høieste Formaal. Dersom den alvorlig Granskende enddog undertiden finder, at Troen har hældet til Overtro, eller har antaget mere, end den strængere Dømmekraft kan vedkjende sig, saa søger han med Beskedenhed og Varsomhed at afluge de vilde Planter, som ere opvoxne paa Religionens hellige Jordbund. Saaledes vil fornuftig Tænkning ikke være skadelig, men gavnlig, for Religionen, og begge vil befinde sig vel ved at træde i Samfund med hverandre. Idet Troen stiller sig ved Overtroens Tilsætning, faaer den en værdigere Skikkelse, og idet Granskningen slutter sig til Troen, frier den sig ved sin trøstesløse Tomhed. Den ene vil da ikke nedrive Alt, og den anden vil ikke opbygge mere, end hvad der hviler paa en fast Grund. Philosophen maa ogsaa erkjende Dyden som Menneskets høieste Formaal, maa tilstaae, at Religionen er Dydens Grundstøtte, at Mennesket under Livets mangehaande Omvexlinger behøver Religionens Veiledning, Trøst og

Haab, og at ingen Religion, saaledes som den christelige, tilfredsstiller den menneskelige Aands Trang. Han vil betænke, at de abstrakte Udtryk, hvori han indklæder sine Lærdomme, som upassende for Almuen, ville gjøre Hjerterne kolde og følesløse, og at dersom Mennesker skulle elske og tilbede Gud, maa dem ikke paatvinges høiere Forestillinger, end de efter deres Udviklingsgrad kunne modtage. Virkelige Lærde stride ikke imod Religionen, men sædvanligen de Halvlærde, de svage Hoveder, som beruste af deres eensidige Viden troe sig berettigede til at spotte over det, som de ikke forstaae. Den sande Lærde, som har uddyrket alle sine Sjeleevner, som har prøvet paa, at kige ind i Naturens Underværker, og at ordne sine Kundskaber, han veed, hvor usikre Forsætningerne kunne være, og hvor feilfulde Slutningerne kunne blive; altsaa kan han umuligen være ubeskeden, men maa ærligen tilstaae, at det vigtigste, han efter lang Søgen fandt, var allerede givet det religiøse Gemyt. Den sammenhængende Lærdom maa forene sig med Religionen, føre til Erkjendelse, Beundring og Tilbedelse af Verdens Skaber, og til Lydighed imod de af Allherren foreskrevne Love. — Hvor svage endog de stærke Aander ere, finder man altfor hyppige

Beviis for. Hvor ofte forekomme ikke saadanne Særsyn, at Mennesker gaae over fra den ene Yderlighed til den anden, at den, som den ene Dag troer alt, den anden Dag troer intet, og at den som har kjæmpet imellem Tvivlens Grunde og Skjær i Forventning at finde Havn, atter lader sig kaste tilbage paa Overtroens Sandbanker. Sagen er, at den menneskelige Aand føler Kraft til Anstrængelse, og Mod til at vove sig i farlige Egne, men at den ogsaa føler Trang til Hvile og Vederqvægelse, og naar den ikke finder samme andensteds, da vender den træt og mat tilbage, og griber Hvilen, hvor den findes. Ved sine Vingers Styrke opspinger Fuglen sig i den tynde Luft, men den nødes til atter at søge Hvile paa den fastere Jordbund. Det er ikke sjeldent at finde Mennesker, som ere gangne over fra stræng Religiøsitet til overdreven Tvivlesyge, og omvendt fra philosophisk Grublerie til krasseste Overtro, og atter andre, som i visse Forholde troe alt, og i andre Forholde nægte alt. Saadant maa forklares deraf, at nogles Religion alene er bygget paa Følelse uden grundig Overbeviisning, andre have ventet sig alt af den speculative Philosophie, og omsider udmattede af Grublerier og savnende Tilfredsstillelse for Hjertet søge Hvile

i Tankeløshed, og atter andre mangle Aands-kraft til at bringe Harmonie imellem deres Forestillinger.

Det er roesværdigt, at Philosophen søger at udvide sin Synskreds, at omfatte alt muligt, og stræber af sin hele Kundskabs Masse at danne et sammenhængende Heelt. Men da hans videste Synskreds dog er meget indskrænket, da han som selv et Led ikke kan omfatte den uendelig lange Kjæde, saa er Resultatet af hans Bestræbelser dog altid meget ufuldkomment, og vi vare Daarer, om vi tiltroede den Verdensvise Ufeilbarhed. De mange af Fortidens lærde Meninger og Hypotheser, som i sildigere Tider ere kuldkastede, lede os til den Tanke: Hvo veed, hvor meget af det, som nu i den lærde Verden antages som uforkasteligt, vil i Fremtiden blive forkastet? Derimod har Mennesket i Religionen visse Eiendomme, som ere evige, og som i enhver Alder ere tilfredsstillende og velgjørende, saasom Tro paa Gud, Verdens Skaber, Opholder, Styrer og Lovgiver, Erkjendelse af Moralitet, Tro paa Sjelens Udødelighed, Haab om en bedre Tilstand i en anden Verden i Forhold til den moralske Tilstand i denne Verden. Denne væsentlige Eiendom kan ikke fratages Mennesket, uden at han

derved sættes i en foruroligende og smertefuld Tilstand. Dersom nogen havde ladet sig fratage denne sin bedste Eiendom, da vilde han have den, der berøvede ham den, som sin værste Fiende. Derfor kan man ikke undres over, at den, som ved Grublerier fjernede sig fra sin religiøse Bestemmelse, omsider udmattet i tørre Ørkener iler tilbage til de skyggerige og livfulde Egne, og at Hoben, som lytter til den høit skrigende Stemme, eller som følger den rivende Strøm, naar den omsider kommer til sig selv, da kaster sig i Religionens Arme.

Det forholder sig med den Lærde, som med den Rige. Dersom denne ikke alene besidder jordiskt Gods, men tillige Religion, da formaaer han at udrette meget godt, og at forhøie Livets Glæder for sig og andre. Mangler han Religion, da mangler han Veiledelse til den rigtige Anvendelse, han vil da let indbilde sig, at eie Alt i sin Rigdom, indtil forandrede Omstændigheder bringe ham til at erkjende sin Fattigdom midt i Overflødighed. Saaledes den Lærde, dersom han med Lys i Forstanden betragter den synlige Verden, og med Religion i Hjertet skuer op til Naturens Herre, da vil han selv kunne nyde, og med andre kunne dele, den skjønneste Tilfredshed og Fryd.

Er derimod alene hans Forstand riig paa Kundskab, men hans Hjerte tomt for Religion, blottet for Tillid, Tro og Haab, da vil han engang komme til den Erkjendelse, at den megen Viden formaaer ikke at tilfredsstille eller lyksaliggjøre Mennesket. — At give Slip paa sin religiøse Tro, for at jage efter skjulte Hemmeligheder, det er at vove det visse for det uvisse. Mistænkelige maae være os alle de philosophiske Systemer, som ikke lede til et moralskt Formaal; og da Moraliteten staaer i den nøieste Forbindelse med Religionen, saa handle vi sikkert, ved at forkaste enhver Lære, som sammenblander Gud med Verden, eller vil opvække Tvivl imod Guds Tilværelse udenfor Verden, som vil fjerne Gud fra Verdens specielle Styrelse, som ikke vil antage Gud som et helligt, elskværdigt og tilbedelsesværdigt Væsen, som ikke bestyrker Troen paa vor Aands Udødelighed og Gjengjeldelse i et tilkommende Liv i Forhold til Anvendelsen af det nærværende. Om vi end ikke opdage Feilen, saa veed vi vist, at den ligger skjult i alt, hvad der nedværdiger Mennesket, hindrer Aandens Forædling, svækker den religiøse Tro, Haab og Tilfredshed, sløver Samvittigheds Følelsen, eller udstyrter Dyden fra Tronen. Fornuften kan

saare let feile, og vi kunne være visse paa, at den har feilet der, hvor Dyden maa græde. Naar Fornuft og Dyd ere i Strid med hverandre, har Dyden altid Ret, og Fornuften Uret. Falsk maa den Lærdom være, som forestiller Gud som Verdens Sjel, som gjør Verden, eller Mennesket, til Maskine, som vil underkaste os en blind Nødvendighed eller uundgaaelig Skjæbne. Dersom Forholdet imellem Gud og Verden var som imellem Sjel og Legeme, hvilken plaget Guddom maatte da den være, som skulde modtage Indtrykket af saa mange smertelige Fornemmelser, som Verden indeholder. Hvor utrøstelig og nedværdigende er ikke meget af det Hjernespind, som menneskelig Grubleri har frembragt!

---

3. Eenhed og Forskjellighed i Tro.

Er det muligt, at der kan være fuldkommen Overeensstemmelse imellem alle Menneskers religiøse Tro? Alle Mennesker have ikke samme naturlige Anlæg, ei heller sættes de i lige Stillinger i Livet; den ene er begavet med koldere Fornuft, den anden med et mere varmt følende Hjerte, den ene er mere dybttænkende, den anden mere let-

findig, den ene bæres som et Lykkens Skjødebarn igjennem Livet, den anden maa møisommelig kjæmpe sig igjennem Livet, den ene adspredes af idelige sandselige Forlystelser, medens den anden seer sig udelukket fra Verden og maa leve i sig selv, den ene er ved tidlig Opdragelse, ved Underviisning og Exempel, ledet frem paa Kundskabs og Dydens Vei, den anden er ved Forsømmelse overladt til sig selv, eller endog draget ind i Vildfarelse og Laster. Under en saadan Forskjellighed i Menneskets physiske og intellectuelle Tilstand kan man ikke formode, at der kan være Eensformighed i Tro eller i religiøse Forestillinger. Saa mange Trin, som der ere paa Fatteevnens og Udviklingens Stige, saa mange Forskjelligheder maae der være i Forestillingen om det guddommelige Væsen. Endog det samme Menneske tænker og føler ikke ligedan til enhver Tid; og den samme sandselige Gjenstand gjør ikke det samme Indtryk paa alle, og kan altsaa ikke bedømmes ligedan af alle. Nogen Forskjellighed vil altid findes, og den er uskadelig, naar kun alle ere enige i det Væsentlige og Vigtige, naar kun alle erkjende Gud som det fuldkomneste, helligste, viseste, kjerligste Væsen, og deraf uddrage Regler for deres moralske Forhold. — Enhver

Religions Bekjendere have delet sig i Partier eller Sekter, i det nogle lige tænkende og lige troende have forenet sig i et nøiere Samfund til fælleds Gudsdyrkelse. Naar et saadant Samfund har udvidet sig og indbefattet et større Antal, have igjen nogle antaget andre Meninger, have løsnet sig og dannet nye Partier. Der kan vel altsaa blive een Hjord og een Hyrde, men altid vil Hjorden dele sig i flere Flokke, hver med sit eget Kjendemærke. Disse bør taale hverandre uden Spot og uden Had. Naturligviis er enhvers Mening den rigtigste for ham selv; altsaa er det undskyldeligt, ja endog priseligt, at han ønsker at deelagtiggjøre andre i det, som for ham er det rigtigste og bedste. Men det ene Menneske bør dog have den Agtelse for det andet, at de med Skaansomhed bedømme hverandres religiøse Meninger, og ingenlunde med Magt ville paatvinge andre, hvad de ikke ere forberedte til at modtage. I det vi erkjende Uundgaaeligheden af forskjellige religiøse Meninger og tilstaae, at alt, hvad der er under menneskelig Behandling, maa bære Præget af menneskelig Ufuldkommenhed, saa lade vi os dog ikke forvilde af disse mange forskjellige Meninger, som om det var ligegyldigt, hvad enhver troer. Vi have dog sikre Kjendemærker, hvorved vi

kunne adskille det Sande fra det Falske. "Af deres Frugter skulle I kjende dem." De forskjellige religiøse Meninger i Menneskers Aand kunne ikke være der, uden at have kraftig Indflydelse paa det hele moralske Levnet. Den bedste Tro vil også kunne danne de bedste Mennesker.

At der er en Gud, som er Verdens Skaber og Opholder, det antager den ene paa Grund af lærde Beviser, den anden troer det uden Beviis, og istemmer med David: "En Daare siger i sit Hjerte: der er ingen Gud." Om Guds Varetægt og Styrelse, hans almindelige og besynderlige Forsørgelse, have Mennesker mere forskjellige Meninger. Nogle ansee enhver Begivenhed som en umiddelbar Virkning af Guddommen, og ville endog bestemme Bevæggrunden, hvorfor dette eller hiint frembringes. Saaledes have nogle antaget, at et Uveir, en Lynstraales Nedfart i et enkelt Huus, en Comets Fremkomst var et Beviis paa Guddommens Vrede. Desaarsag var det ikke sjeldent, at man i farlige Tilfælde gjorde Løfte om Bods Øvelse eller Gave til visse hellige Steder, dersom man maatte blive befriet fra Faren. Den barnagtige Gudsdyrkelse har altid været villig til at opoffre noget jordisk Gods, for at vinde mere; hvorimod den fornuftigere Guds-

dyrker opoffrer egne Tilbøieligheder, for at blive værdigere til den Helligstes Velbehag. Gaver at yde, og Plager at paatage sig, kan ikke være det, som Alherren vil fremkalde; men det alvorlige Forsæt, at ville aflægge sine Feil, at forbedre sit Sindelag og Vandel, er ham vist et behageligt Offer. — Andre mene, at saadant skeer efter visse bestemte Naturlove, og at Bøn om Frelse vilde være uden Virkning. Mange have vænnet sig til at bruge visse Udtryk: Natur, Naturkræfter, Naturlove, Naturens Gang og Virkning, og forene dermed dunkle Begreber om visse ligesom afskaarne Kræfter, ved hvilke Verden eengang sat i Bevægelse skulde vedblive sin Gang, og altsaa hele Indretningen at ligne et Maskineri, paa hvilket Guddommen skuer uden deeltagende Virksomhed. Det ældgamle Ord: Natur, bruges endnu af mange, uden at de tænke noget tydeligt derved. Vor Christendom siger: "At Gud virker alle Ting i alle." Hvo kan modsige dette? Vistnok virker Guddommen anderledes end vi, og vi opdage en vis Stadighed i Verdens Gang; men de Regler, vi iagttage, ere dog ikke uden Undtagelse, og vi ville vist tænke anderledes og udtrykke os anderledes, dersom vi kunne overskue et større Tidsrum og stige til tydeligere Kund-

skab om det Heles Bestyrelse. Paa vor Klode fremkomme eller forsvinde Lande og Øer, og paa Himlen fremkomme eller forsvinde Kloder, og det er kun i visse Henseender rigtigt, naar man siger, at der skeer intet Nyt under Solen. At visse fastsatte Regler for Tingenes Gang kunne opdages, er just et Beviis for Regentens vise Styrelse. Hvor Huusbonden er en viis Mand, kunne Huusfolkene vide forud, hvad han i mange Tilfælde vil anordne. Hvor en lunefuld Daare hersker, der er det umuligt, at kunne forudsee, hvilke Befalinger næste Dag ville blive udstedte. Fordi vor Forstand ikke kan fatte Maaden, paa hvilken Guddommen virker alle Ting i alle, nødes man til at bruge dunkle Udtryk til at betegne dunkle Begreber. Saadant Udtryk er: Natur og naturligt. Saadanne ubestemte Udtryk have dog uberegnelige Følger paa Menneskets religiøse Forestillinger. — Ved Natur maa man vel forstaae: enten alt det Skabte, eller en vis Tings Væsen, eller den i alle Ting virkende guddommelige Kraft. Men hvo kan opregne alt, hvad der tænkes, eller skal betegnes, ved dette Udtryk? Natur bliver ofte gjort til en Afgud, over hvilken man glemmer den sande Gud. — "Hvad bryder Gud sig om Verden? Alting gaaer sin

naturlige Gang;" hørte jeg engang en Bonde at sige. Denne Vantro var ikke oprunden i hans egen Hjerne, men maa som en Smitte være udbredt fra Andre. Der gives, desto værre! saa mange Navne-Lærde, som gjøre sig en Ære af, at kunne sige noget, hvorover Almuen maa studse. Vee den, ved hvilken Forargelse kommer! Man tænke sig, hvilken Indflydelse saadan Lærdom, ifald den blev almindeligen antaget, maatte have paa Folkets Sædelighed. Man tør haabe, at der er saa megen Levning af Guddommens Billede i den menneskelige Sjel, at den største Deel vil misbillige, eller afskye, saadan Ugudelighed. Imidlertid forvildes og fordærves dog derved mangt et svagt Gemyt, som ikke formaaer at adskille og forkaste det Falske. Den, hos hvem Kundskaberne ere ordnede, eller Religionen bygget paa fast Grundvold, lader sig ikke forvilde ved saadant; thi opdager han Naturlove for den physiske Verden, saa opdager han ogsaa Morallove for den aandelige Verden, saa erkjender han, at Love ikke kunne være uden Lovgiver, og saa troer han derfor ikke mindre, at Alting bestyres af en evig Guddom, ogsaa da, naar denne virker paa middelbar Maade. Ikkun de svage Hoveder forrykkes ved saadanne Lærdomme.

Dersom Menneskene ikke troede paa Guds besynderlige Forsyn, Varetægt, Styrelse, da vilde saadan Vantro ogsaa vise sin skadelige Følge ved at frembringe Lunkenhed eller Forsømmelse i en saare vigtig Deel af Gudsdyrkelsen, nemlig Bønnen. — Vistnok kan menneskelig Svaghed indtrænge og blande sig i Alt, vanhellige endog det Helligste. Vistnok kan Bønnen, naar den vanarter til pharisæisk Hykleri, tabe sin værdige Hensigt, og bestyrke Selvtillid, Stolthed, Ringeagt for andre Mennesker. Men hvad et falsk Væsen under opdigtet Navn forbryder, det kan ikke lægges den virkelige Bøn til Brøde. Vistnok vil Maaden at bede paa være forskjellig efter Menneskenes forskjellige Cultur-Grad. Unægteligt er det dog, at fornuftig Bøn kan være gavnlig for Alle, at Bøn i Aand og Sandhed kan have den kraftigste Virkning til at opløfte, hellige, styrke, trøste det menneskelige Sind. Det er Bønnen, som bringer Mennesket i en nærmere Forening med Guddommen, som hæver Sindet fra Jorden til Himmelen, fra det Forgjængelige til det Evige. Sjelen maa naturligviis vinde ved ofte at forestille sig Gud som det fuldkomneste Ideal, det helligste Væsen. Jo mere oplyst den Bedende er, desto mere vil hans Bøn angaae det

Standelige, desto gavnligere er den for ham, og desto sikrere er Opfyldelsen. Men dersom man troede, at Gud ingen Omsorg har for det enkelte Menneske, og ikke agtede paa vore fornuftige Bønner, da vilde den største Hob aflade at bede. Enhver veed, at ikke alle vore Ønsker og Bønner kunne blive opfyldte, fordi vi ikke altid ønske det rigtige, og han, hvis hele Liv var indviet til Bøn, har lært os at bede med Hengivenhed i den himmelske Faders Villie: "Skee ikke min, men din Villie." Dog hvo kan nægte Bønnens Kraft og Nytte ogsaa i timelige Ting? Ved Bønnen helliges og forberedes Sindet til ikkun at foretage det, som er godt, og kan faae et godt Udfald. I Livets Fare at bede om Frelse, i Tørke at bede om Regn, i Sygdom at bede om Sundhed for sig og Sine, det er trøsteligt, styrkende og fornuftigt; thi saadan Bøn er egentligen en Ydmygelse for det høieste Væsen, en Erkjendelse af egen Svaghed, en Yttring af barnlig Tillid til den elskede Fader. Naar Skibsfolkene i Havsnød troe sig under Guddommens Varetægt og haabe Bønhørelse af den Almægtige, mon da ikke Bønnen vil styrke dem? mon de da ikke med større Sindsfatning og Mod ville anstrænge deres Kræfter, og opfylde hver sin Pligt, altsaa være Red-

ning nærmere, end om de troede sig overladte til deres egen Svaghed? En saadan Tillid var det, Jesus sovende paa Skibet fordrede af sine Disciple. En saadan Tillid søgte Daniel Ranzau, og det ikke forgjeves, at indgyde sin Krigshær. Sigtede ikke hertil hine bekjendte Ord af en Hednings Mund: "I føre Cæsar og hans Lykke," eller, hvor Cæsar er, bør ikke tvivles om Guddommens Varetægt? Hvad Napoleon end tænkte sig ved sin Lykkestjerne, hvor megen Tro, Vantro eller Overtro hos ham har ligget til Grund, saa har han dog erkjendt, hvad han siden erfarede, at han ingen Magt havde over Menneskene, dersom den ikke var givet ham her oven fra. — Her behøves ingen nøie Undersøgelse, om Bønnen frembringer en Forandring hos Gud eller hos Menneskene. Nok er det, at Bønnen gjør os værdigere og mere skikkede til vort Ønskes Opnaaelse, og at uden Bøn havde vi ikke opnaaet vort ønskte Maal. Dersom vi end ikke udfries fra den truende Fare og Nød, saa gavner Bønnen dog ved at give Viisdom, Kraft og Taalmodighed til et rigtigt Forhold under Prøvelsen. At Bønnen saaledes i utallige Tilfælde bringer udvortes synlige Fordele, kan Erfaring bekræfte. Men vistnok er Bønnens Nytte størst i det Indvortes

eller Aandelige, idet den foræbler og helliger Sjelen ved Forening med det helligste Væsen. Med saadan indvortes Forbedring ville udvortes lykkeligere Omstændigheder i dette Liv ofte forene sig, og den udødelige Aand blive skikket til at nyde større Lyksalighed i en høiere Verden. — Hvilket uundværligt Gode berøver da den sine Medmennesker, som berøver dem Tro paa Guds Forsyn og derved gjør dem lunkne i Bønnen! Mon ikke ogsaa hine Vantroende kunne komme i saadanne Omstændigheder, hvor Bønnens Opmuntring og Trøst vilde være dem uundværlig? — Om den Hjælp eller Frelse, som Mennesket bad om og opnaaede, blev tilsendt ved naturlige Midler eller ved Mirakler, vil det troende religiøse Gempt aldrig spørge om. I visse Henseender see vi dagligen Mirakler for vore Øine, forsaavidt vi ikke kunne begribe, hvorledes Tingene skee; i andre Henseender kunne Mirakler kaldes umulige, dersom derved skulde skee Forstyrrelse i Forsynets Plan. Vor Kundskab om Naturens Gang er ikke fuldstændig nok til, at vi derpaa kunne grunde faste Bestemmelser. Det kan dog ikke nægtes, at han, som har givet Naturlovene, maa som Herre over dem kunne ophæve dem, og at den engang indførte Orden kan

omskiftes, naar Hiemedet til en anden Tid fordrer andre Midler.

Fordi vi ikke kunne begribe Guddommen, eller Maaden, paa hvilken Guddommen virker paa Verden, derfor har man ogsaa opkastet det Spørgsmaal: om Mennesket har frie Villie? eller om det er underkastet en uundgaaelig Bestemmelse, en fastsat Skjæbne? Ligesom Ordet, Natur, bruges til, deri at indhylle adskillige dunkle Begreber, saaledes bruges ogsaa Ordet, Skjæbne, til et Skjul for de dunkle Begreber, man danner sig om Forsynets Indvirkning paa det for os Behagelige eller Ubehagelige. Man kommer langt ligere til Maalet ved at sige: Gud har ved sin Almagt skabt alle Ting, og ved sin Viisdom styrer han alle Ting. Umuligt er det for os, at bestemme Grændsen imellem den menneskelige Frihed og den guddommelige Styrelse, eller imellem Menneskers frie og tvungne Handlinger. At vi ere underkastede Naturlove, kan dog kun siges, for saavidt vore Legemer ere Dele af den legemlige Verden. Har Mennesket det dyriske Liv tilfælleds med Dyrene, saa har det det aandelige Liv tilfælleds med Aander af en høiere Rang. Nægtes kan det ikke, at Mennesket i visse Maader har Frihed, at det har en vis

Kreds, inden for hvilken det kan øve sin Kraft efter egen indvortes Bestemmelse. Men nægtes kan det ei heller, at den oprindelige større eller mindre Kraft i Sjel og Legeme er os given af den guddommelige Almagt, at vor Fødsel paa gunstig eller ugunstig Tid og Sted, vor Opdragelse og første Dannelse med meget mere er os tilskikket ved guddommelig Styrelse, og at vor Virkekreds bliver udvidet eller indskrænket ved mange indgribende Omstændigheder, som vi ikke formaae at forandre. Vi erkjende derimod, at vi i mange Tilfælde kunde have handlet anderledes, og at Valget af meget vigtige Ting ofte var overladt til vor frie Villie, at vi kunde have henvendt vor Opmærksomhed og Attraa til andre Gjenstande, at vi kunde have betragtet den samme Gjenstand fra en anden mere eller mindre tillokkende, mere eller mindre afskrækkende Side. Vistnok ere alle vore Handlinger forudseete af den Alvidende, men derfor kunne vi ikke sige, at de ere forud bestemte som uundgaaelig nødvendige. Mennesker kunne ved deres frie Handlinger gribe ind i Verdens Anliggender og frembringe betydelige Forandringer paa Jordkloden; altsaa maa Alstyreren undertiden sætte Grændser for, at de ikke forstyrre det Heles Orden, eller forhindre det vise Diemeeds

Opnaaelse. — At bestemme Grændsen for Menneskers Frihed, er altsaa et Foretagende, som den menneskelige Aand ikke er voxen. Den religiøse Tro kan alene skjenke Mennesket det Beroligende og Trøstende, som han forgjæves søger paa Grubleriets Vei. Guds Forsyn styrer Alt til det bedste Øiemeed; intet kan skee uden hans Villie eller Tilladelse; saavel det Behagelige som Ubehagelige kan ved rigtig Anvendelse blive til vort Gavn; vi kunne indsee, hvad der stemmer overeens med den Helliges Villie, og naar vi gjøre det, kunne vi vente heldig Fremgang; at forædle vor Aand, dertil have vi Frihed, og det er det vigtigste og frugtbareste Arbeide; Kilden til Synder, Uvidenhed og Svaghed, begge kunne vi formindske, naar vi ville bestræbe os for, at vinde tydeligere Kundskaber, og at beherske vore Begjerligheder. Det er altsaa unægteligt, at Mennesket har moralsk Frihed, at det kan virke til sin aandelige Fuldkommenhed, og at det kan frivillig bestemme sit Valg imellem Godt og Ondt; følgelig kan og bør Gjengjeldelse, Belønning eller Straf, ogsaa finde Sted.

Vi kunne ikke være skabte uden Hensigt, ei heller kunne vi være skabte, for at plages. Vel kan vort Liv have Bitterheder, og det maa have

dem, for saavidt vort Legeme hører Jorden til; men der maa af disse Bitterheder fremkomme noget Godt for dem, som adlyde den moralske Lovgivers Villie. Vi ere underkastede Strid, men denne Strid maa føre til Seier for dem, som stride vel. Der gives Styrkningsmiddel og Lægedom for Legemet; der maa ogsaa gives vederqvægende Midler for Sjelen. Disse ere: Tillid til et guddommeligt Forsyn, Tro paa Udødelighed, Haab om evigt Liv og Gjenforening med ædle elskede Venner. Disse Goder maae Mennesket kunne finde og eie, om det ikke skal henvisne som en fortørret Plante i Sandørkenen. Skaberen har givet os dem, han har i vort Inderste, i vor religiøse Tro, grundet den Kilde, af hvilken disse Velgjerninger udflyde, og han har ved Bibelen gjort Adgangen dertil lettere, og Besiddelsen sikrere. Vee den, som undergraver og udtørrer dette vederqvægende Kildevæld for sig og sine Medmennesker! — At vi ikke kunne begribe den guddommelige Styrelses Maade, bør ikke gjøre os vaklende. Have vi kun værdige Begreber om Gud som det fuldkomneste, viseste og helligste Væsen, som hele Menneskeslægtens Fader og Forsørger, da vil vor Tillid til Guds Forsyn altid være velgjørende. Naar et Hagelveir farer

kloden og forandre hele Menneskeslægtens Tilstand? Og tør vi da troe, at saadanne tilsyneladende ubetydelige Frembringelser ere indtrufne uden Styrelse, uden Plan? Staae da ikke den physiske og moralske Verden i nøie Forbindelse med hverandre? Forstaae vi da vel at dømme om de fjerne Virkninger af det, vi kalde ubetydelige Begivenheder?

Hvor vigtigt er ikke Udødelighedens Haab, da det ikke alene giver den bedste Beroligelse og Trøst i Livets mørkeste Timer, men ogsaa er en Grundstøtte for Moralitet. Den Lærde har Grund til at troe og haabe et tilkommende Liv; thi vor Aands intellectuelle og moralske Anlæg ere Beviis for vor evige Vedvarelse. Den Ulærde, naar han ikke er ganske raa eller vanslægtet, troer det, thi han ønsker at troe det, han finder Troens Grund i sit Inderste, han finder denne Lærdom overeensstemmende med sit hele Væsens Indretning, og han føler, at Skaberen har selv lagt dette Haab i hans Hjerte. Vi ville ikke paastaae, at der i den legemlige Verden findes, eller kan findes, noget Beviis for et stedsevarende Liv, endskjøndt det er altid mærkværdigt, hvorledes Alt udvikler sig til større Fuldkommenhed, og at saa mangfoldige Arter Insecter igjennem flere

Forvandlinger gaae over til den vingede og fuldkomnere Tilstand. — Udødelighedens Haab er det, som trøster Fyrsten, naar Døden bortkalder ham fra Tronen, og dette Haab er det, som trøster Armodens Søn, naar Døden bortkalder ham fra Straaleiet. Det er Haab om vedvarende Liv og Gjenforening, der gyder Balsom i det ved elskede Venners Bortgang dybt saarede Hjerte. Gud gav os denne Trøst; ville Mennesker være saa grusomme, at berøve os den? — Forvisning om et tilkommende Liv med Gjengjeldelse, Belønning eller Straf, i Forhold til den gode eller slette Anvendelse af det nærværende, denne Forvisning er den kraftigste Bevæggrund, til at holde fast ved det Gode og afskye det Onde. Vistnok er Dyden selv elskværdig, og den burde holdes i Ære, om den end ingen Belønning lovede for et tilkommende Liv. Men hvor mange have Sands for dens Skjønhed, eller Styrke til at blive stadige i dens Tjeneste, uden Hensyn til Løn! Det vilde endnu staae slettere til med Menneskeslægtens Sædelighed, dersom Troens og Haabets Stjerne ikke lyste fra Himmelen. Hvad vilde da standse Lasternes Herredømme? Den Tro, som har saa mægtig Indflydelse paa at fremme Dyden, og at formilde Livets Bitterhed, maa unægteligen være

rigtig. Troen bedømmes sikkrest af dens Frugter. Altsaa fornuftig Tro, eller Fornuft og Tro, ville vi holde høit i Ære. Den ene Fugl opsvinger sig høiere i Luften end den anden, indtil Luften bliver for tynd til at bære den dristigste Fugl. Med lettere Vinge, i tyndere Luft, nærmere Himlen, nærmere til Guddommen selv opsvinger sig Troen, end Fornuften formaaer at efterfølge.

---

4. Christendommens Formaal er, at forædle den menneskelige Aand.

Hidindtil have vi kun lidet talet om Christendom, thi ere vi først enige deri, at Mennesket er skabt for Religion, og at denne er en Trang, en Velgjerning for Mennesket, saa forenes vi letteligen derom, at den bedste Religion maa foretrækkes. Den uforvanskede Christendom tilfredsstiller alle Menneskets aandelige Fornødenheder, den lærer os at kjende Gud som den fuldkomneste Aand, som et almægtigt Væsen udenfor Verden, der opholder, forsørger, styrer Alt, det Hele saavel som de enkelte Dele, der har faderlig Kjerlighed til Menneskene, opdrager dem ved de meest passende Midler til et høiere, aan-

veligt Liv, der selv hellig elsker det Gode og vil belønne det Gode i en fuldkomnere Verden. Denne Lære indgyder Kjerlighed og Tillid til Guddommen, den giver Trøst og Haab i alle Livets Omvexlinger, den giver Kraft og Mod til at kjæmpe imod Livets Møisommeligheder, at overvinde sandselige Tillokkelser, den befordrer Dyden med de allerkraftigste Bevæggrunde, den sammenknytter Menneskene med det skjønneste Baand, Kjerligheds Baand, den er passende for den Lærde og Ulærde, den uddanner Sjelens forskjellige Evner, den hæver den menneskelige Aand til den høieste Værdighed, thi den bringer os i aandelig og lyksalig Forening med Guddommen selv. Enhver af dens Lærdomme og enhver af dens foreskrevne Handlinger sigte alle til det samme høie Formaal: Menneskets Forædling og Helliggjørelse. Den religiøse Grundspire i Mennesket forener sig derfor letteligen med den christelige Aabenbaring; thi her finder den Overeensstemmelse, Bekræftelse og Udvikling af det, som hører til dens eget Væsen. Christendom tillader Tro og Fornuft at bestaae og virke i Forening med hverandre, derfor har ingen Religion, saaledes som denne, befordret almindelig Oplysning og Cultur. Men Mennesker kaste Skyggen af men-

neskelig Svaghed paa alt deres Omgivende, derfor have de ei heller ladet Christendommen beholde dens oprindelige Glands. Flere Partier have dannet sig, hvoraf ethvert har efter egne Forestillinger og Tilbøieligheder foresat sig sit Maal og valgt sig sin Vei. Nogle have mere, andre mindre, taget Fornuften i Raad med; nogle have mere fattet det Aandelige, andre ere blevne mere indtagne af det Sandselige; nogle have søgt ved Christendommen at hæve sig til et høiere Standpunkt, andre at drage Christendommen ned til deres eget lave Standpunkt. — Den Kirke er den bedste, som virker kraftigst til det, som maa være al Gudsdyrkelses Formaal, og som er den uforfalskede Christendoms høieste Formaal: Aands Forædling.

Ogsaa den Lære om Forsoningen, rigtig forstaaet, har et moralskt Øiemeed og giver en oplivende og fornøden Trøst. Der gives Mennesker af ængsteligt Gemyt, som naar de komme til Synds Erkjendelse, ere tilbøielige til at falde til Mismodighed eller Fortvivlelse, og ansee sig uværdige til Guds Naade. Enhver, som kjender saadanne, veed, at ethvert Trøstemiddel er fornødent, for at indgive dem Mod og Kraft til at vende tilbage til Forbedring. Dersom der ikke

var Haab om naadig Antagelse hos en kjerlig Fader, da vilde de nedsynke i Fortvivlelsens skrækkelige Tilstand, og eengang faldne vilde de haabløse tabe al Sjelekraft, eller søge Adspredelse i skjændige Udsvævelser. Forsonings-Læren er da det eneste kraftige Middel til at opreise saadanne Gemytter, og paa Forbedringens Vei at lede dem til Frelse. Men vistnok maa Fornuften ogsaa her som Raadgiver vise, hvorledes denne Lære skal bringes i Forbindelse med andre Lærdomme, hvor Tid og Sted er til at anvende den, og under hvilke Betingelser Tilgivelse kan haabes; thi urigtig anvendt kunde den frembringe den farlige Tro iblandt Folket, at det er lige saa let, at erholde Forladelse for Synden, som at begaae Synden. Altsaa er det af Alt indlysende, at Fornuften maa ledsage Troen, ifald denne og flere Lærdomme skulle blive velgjørende for Menneslægten.

Det er til Anbefaling for Christendommen, at den fremstiller den uendelige, ufattelige, Guddom ligesom synlig for vore Øine i Christi Person, i ham Guds Væsens rette Billede, Mægleren imellem Gud og os. Jo mere sandseligt Menneslet er, desto mindre formaaer det at hæve sig til den fuldkomneste Aand. Derfor udrækker

Sønnen sine Arme for at modtage og føre os til Faderen; og naar vi ved Hellighed komme i Forening med Sønnen, da komme vi ogsaa i Forening med Faderen.

"Vi vandre i Troen og ikke i Beskuelsen." "Vort Borgerskab er i Himmelen." Det er Bibelens Lære, og det maa Fornuften samtykke. Vel os, at den fuldkomneste Religion, Jesu himmelske Lære, lyser for os og leder os! Christendommen er Himmelens bedste Gave til os, den indbefatter Hovedsummen af al Lærdom, den oplyser Forstanden, forædler Villien, danner os til gode Jordborgere og bereder os til at vorde lyksalige Himmelborgere. Gid vi alle maatte fatte dens høie Formaal, og i Samdrægtighed vandre hen til dette, uden at forvildes af lave Hensigter eller uværdige Lidenskaber, og uden at kives paa Veien!

II.

Monumentum pietatis Christianæ,
eller:
Efterretninger om christelige Velgjørenhedsanstalter.

Ved
Udgiveren.

Forerindring.

Under ovenstaaende latinske Titel har jeg læst en gammel Bog, som beskrev de store Franckeske Stiftelser i Halle. Det nittende Aarhundrede har frembragt en Mængde lignende, om ikke saa mange og store paa eet Sted (i det mindste ikke i en saa liden Stad som Halle; thi London frembyder endnu flere) saa dog adspredte over hele Christenheden. Og dette er vor Tids skjønne Lod, at alle protestantiske, og nogle katholske Lande kappes med hinanden om at grundlægge og,

vedligeholde Anstalter, der søge til at afhjælpe aandelig og legemlig Nød, at oplyse de Vankundige, tilbagekalde de Vildledte, omvende de Lastefulde, pleie de Gamle og Syge, opdrage de Fader- og Moderløse, kort: at udbrede Sandhedens og Kjerlighedens Rige.

Udgiveren af Theologisk Bibliothek har ligefra dette Tidsskrifts Begyndelse nu og da underrettet sine Læsere om Udlandets nye menneskekjerlige Anstalter, og oplevet den største Glæde, en retsindig Skribent kan nyde: at see sine Meddelelser benyttede og sine Forslag for en stor Deel iværksatte i Fædrelandet, hvor de nu bære skjønne Frugter. Dette gjælder navnligen om Bibel- og Missionsselskaber; ogsaa tildeels om de saakaldte Tractatselskaber og om de Fellenbergske Opdragelsesanstalter. Det vilde optage for megen Plads i dette Tidsskrift, om jeg vilde deri levere fuldstændige Fortsættelser af alle disse Instituters Historie. Det behøves heller ikke, da der kan henvises til de andensteds bekjendtgjorte Efterretninger. Men det vil uden Tvivl glæde Læserne og befindes hensigtsmæssigt, at jeg her meddeler korte Notitser om den christelige Kjerligheds og Samfundsaands udvidede Virksomhed og nyeste Erobringer, idet der tillige

nævnes de Steder, hvor fuldstændigere Oplysninger findes.

---

1. Bibelselskaberne.

Den første Underretning paa Dansk om det store Brittiske B. S. blev givet i Theol. Bibl. 3die Bind; og en fortsat Historie om det og flere i 9de Bind. Aar 1814 stiftedes det danske B. S. Dets Statuter og øvrige Vedkommende meddeeltes i 10de Bind. Et Forsvar for almindelig Bibellæsning og for Bibelselskabernes Vedtægter optoges i 16de Bind, ledsaget af et Forslag til Danmarks Geistlige om at oprette mindre Bibelforeninger. Saadanne findes nu over hele Riget. Siden ere kuin korte Noticer meddeelte, fordi Sagen selv er bleven almindeligen bekjendt og understøttet. Enhver kan let, endog uden Betaling, erholde Moderselskabets aarlige og maanedlige Efterretninger, hvori tillige findes Udtrag af de udenlandske Beretninger. Iblandt disse indtage nu den engelske og franske første Rang. Indtil Keiser Alexander skiftede Grundsætninger, gik Bibelsagen ogsaa i Rusland frem med Kjæmpeskridt. Nyligen har Keiser Nicolaus tilladt, at for det første Protestan-

terne i hans Land maa paa ny oprette et Bibelselskab. Vi haabe af den preussiske Konges ophøiede Svigersøn og af Grækernes menneskekjerlige Befrier, at Tilladelsen snart vorder udstrakt til den russisk-græske Kirke. Hovedskridtet er gjort under Alexander, ved at faae Bibelen oversat i det nu brugelige russiske Sprog samt i mange andre Tungemaal, som tales i Rusland.

I Frankerig indskrænker B. S. sig vel til Protestanterne, iblandt hvilke der indtil forrige Aar var uddeelt (iblandt 2½ Million Indbyggere) 77,000 Exemplarer af Bibelen; men mange Catholiker, som føle Uvillie imod den af de Fornemme beskyttede Jesuitisme, vende sig til Bibelen, og blive enten i Løndom eller aabenbar evangeliske Christne. Om Religiøsitetens Tilstand i Frankerig er der handlet i dette Tidsskrifts 9de Bind (nye Række), hvortil Læseren henvises.

England staaer stedse i Spidsen for det store Foretagende at udbrede Herrens Ord over den hele Klode (ihvorvel dets Virksomhed paa Europas Fastland er i de sidste Aar bleven indskrænket ved at fordre det Gl. T.'s Apokryphet udelukte af Bibelen). Alene i Aaret 1827 har det brittiske B. S. uddeelt 137,162 Bibler og 199,108 N. Tr. men i dets 24 Virkeaar 5,670,523

Exemplarer af hellige Skrifter. Det havde i sidste Aar en Indtægt af henved 800,000 Rbd. *). Udenfor Europa gives der neppe nogen Colonie, end ikke i den 5te Verdensdeel, hvor der jo findes et Bibelselskab.

I vort Fædreneland, Hertugdømmene medregnede, findes nu omtrent 100 Foreninger til dette Øiemed. Ved disse er i en Tid af 15 Aar uddeelt omtrent 170,000 Exemplarer af den hellige Skrift, hvoriblandt en stor Mængde Nye Tr. til Skolebørn og Confirmander, hvilke nu allevegne kunne for godt Kjøb eller gratis vorde forsynede med Bøgernes Bog, denne trofaste Veileder igjennem Liv og Død. Ogsaa i vort kjære Danmark har det viist sig, ligesom andensteds: at Bibelselskaberne drage mange andre nyttige Anstalter og gode Gjerninger efter sig. Derfor sagde med Rette en engelsk Biskop (af Sodor og Man) ved sidste Aarsfest: at han efterat have lagt nøie Mærke til Bibelselskabernes Virkninger, kunde bevidne: "at det ikke alene havde udbredt

*) Efterat dette var skrevet, have vi modtaget Beretningen for det 25de Virkeaar (som gaaer til 1 Mai 1829). I dette havde Selskabet uddeelt 365,000 Exempl. af de hellige Skrifter, som er 29,000 Expl. mere end noget foregaaende Aar.

J. M.

Bibelen, men at det var Ophavet til og Sjelen i andre gode Gjerninger. Det baade fremkaldte mange nye nyttige Institutioner, og gav nyt Liv til endeel gamle Indretninger, der vare indslumrede i Mørke. Hvis han ønskede at oplyse den mørkeste Plet i Kongeriget, vilde han begynde med at stifte et Bibelselskab. Hvis han skulde gjøre Ende paa Strid og Uenighed og fremme Harmonie, da vilde han begynde med at stifte et Bibelselskab. Dersom han skulde bygge et Hospital, eller Forsørgelseshuus, da vilde han begynde med at stifte et Bibelselskab; thi hvorsomhelst dette blomstrede, var han vis paa, at ethvert andet skjønt Værk vilde blomstre tilligemed det, fordi det aabnede Hjerterne for Menneskekjerlighed. Men navnligen forsikkrede Biskoppen med Hensyn til det, Selskabet havde gjort for Irland: at det ved at skjenke Irlænderne Bibelen, havde gjort mere end alle Lovgivere og Statsministre tilsammen. Thi Bibelen var det, som skulde bevirke en sand Union imellem Irland, hans kjære Fødeland, og England, hans kjære adopterede Fædreneland."

Da man nu hos os, ligesom tidligere i England, har gjort denne glædelige Erfaring om Bibellæsningens Indflydelse paa Hjertets Forædling

og Charakterens Befæstelse, blive Indvendingerne imod B. S. stedse sjeldnere og sjeldnere. Man blues ved at gjentage det Forslidte: "Hvad hjelper Bibelen, naar den ikke forstaaes, maaskee ikke engang læses!" efterat næsten den hele danske Geistlighed har begyndt at veilede Ungdommen, nævnligen Confirmanderne, til Bibellæsning; efterat det Nye T. er blevet sanctioneret i en forbedret og forstaaelig Oversættelse, og efterat Dr. N. Møller har leveret sine fortræffelige Veiledninger saavel til det Gl. som Nye T.'s Læsning. Ogsaa for det Gl. T.'s kirkelige Oversættelse vil, som vi haabe, snart et nyt Lys opgaae, hvilket, ligesom de nysnævnte Arbeider, ere blevne fremkaldte ved Stiftelsen af et dansk Bibelselskab. Jeg sigter herved til den af Hr. Stiftsprovst N. Møller og mig nu fuldendte Oversættelse af det Gl. T.'s poetiske og prophetiske Bøger. Hvo som ønsker nærmere Oplysninger, vil finde saadanne deels i de Danske Beretninger *), deels i særegne Skrifter, af hvilke vi ville nævne tvende, som skyldes holsteenske Lands-

*) Vor fjortende Aarsberetning, der som de øvrige faaes gratis paa Waisenhuset, er alt ifjor udkommet (Aar 1829 104 Sider). Den 15de vil snart udkomme, og vise, at Antallet af uddeelte Explr. nu er 171,560.

mand 1. Bietheer's Monatsschrift für Bibelverbreitung und Missionen. Itzehoe. (siden Aar 1822). 2. Ueber die Bibel- und Missionssache, von Pastor Bent in Hademarschen. 1826.

---

1. Missionsselskaber.

Missionsvæsenet, som engang udbredte en saa herlig Glorie om det danske Navn i Verdens Aarbøger, var med hvert Decennium i det 18de Aarhundrede sjunket stedse dybere ned, fra sin Culminationspunkt under Frederik IV og Hans Egede, lige til Indifferentismens Frysepunkt ved Begyndelsen af det 19de Aarhundrede. I England stod det christelige Thermometer ei stort bedre, førend Dissenternes Varme lidt efter lidt meddeelte sig Folkets Masse og dermed tillige den næsten forstenede høie bispoppelige Kirke, hvilken nu i et Par Decennier igjen har givet stedse flere og kraftigere Livstegn fra sig (just ligesom den danske Kirke, med hvilken det forholdt sig paa samme Maade). Denne Gang var det ikke, som i Begyndelsen af 18de Aarhundrede, danske Mænd, der stode i Spidsen for det store Omvendelsesværk; det var Englændere, til hvilke først sluttede sig endeel Tydskere, siden Danske, Hollændere o. s. v.

Men da Baptisterne grundlagde den nye ostindiske Mission, bleve de dog forstudte af den engelske Regjering, og beskyttede af den danske Konge, paa hvis Territorium (i Serampore eller Frederiksnagor) *) de byggede deres første Kirke og hvorfra de siden udbredte Christendommen over det engelske Ostindien. Hvad der i de sidste 30 Aar er skeet for Cristendommens Udbredelse i Asien, Afrika og Australien, grændser til det Underfulde, og maa opmuntre os til fremdeles at arbeide, tiltrods for de store Hindringer. I Sydhavet have hele Folkeslag bortkastet deres Afguder og knæle nu for den sande Gud og hans Udsendte, Jesus Christus. Iblandt Hinduer, Kaffrer og Hottentoter hører nu opbyggelige Prædikener ei alene af europæiske Missionærer, men af vel oplyste Indfødte. Den hellige Skrift er oversat og trykt i henved 100 Sprog og Dialekter, hvori man tilforn neppe havde Bogstavskrift, endsige Bøger. De gamle Missionsselskaber, som i

*) Om de store Missions- og Underviisningsværker i Frederiksnagor findes Efterretning i de fleste Aargange af det Danske Bibelselskabs Beretninger; om det der grundede Academie (for hvis Skyld Doctor Marshmann var i Kjøbenhavn Sommeren 1826) i den tolvte Beretning, 1827.

Ligegyldighedens Alder vare indslumrede, ere vakte til nyt Liv og kappes med de nystiftede.

Hvad der ved disse kraftfulde Bestræbelser var udrettet i vort Aarhundredes tvende første Decennier, er af authentiske Kilder berettet i Theol. Bibliothek 14de Bd. S. 261 fg. og 15de Bd. S. 238 fg. Aaret efter at disse glædelige Bud-skaber vare bekjendtgjorte, stiftedes det danske Missionsselskab, som ifjor (1829) har ud-givet sin 8de Aarsberetning, hvortil Læseren hen-vises om nærmere Kundskab, ligesom ogsaa til det Danske Religionsblad, der ugentligen med-deler Efterretninger om Missionsvæsenet og be-slægtede Materier. Begge Skrifter redigeres af den utrættelige Missionsven, Hr. Pastor Rønne i Lyngbye, som ogsaa ved Reiser omkring i Pro-vindserne har søgt at vinde, og virkeligen har vundet mange Medarbeidere iblandt Geistlige og Verdslige. Vi levere blot de to sidste Aars Re-sultater. Af den 7de Beretning sees, at Sel-skabets Indtægter vare i Aaret 1827: 4427 Rdl. Sedler og 922 Rbdl. r. S. men dets Udgifter 2228 Rbdl. Sedler og 216 Rbdl. r. S. Af den 8de Beretning: at Indtægten i Aaret 1828 var 2174 Rbdl. Sedler og 6126 Rbdl. r. S., men Udgiften 1888 Rbdl. Sedler og 3723 Rbdl. r. S.

De specielle Gjenstande, for hvilke Selskabet har virket i dets 8 Aar, vare især: unge Menneskers Dannelse til Missionærer (herefter vil man vistnok efter Reglen ikke som hidindtil antage Saadanne alt for unge, da deres Forberedelse til Universitetet kræver saa store Udgifter); Understøttelse til de allerede ansatte Missionærer, navnligen i Grønland, paa det de skulde sættes istand til at gjøre større Reiser, og paa disse undervise flere Hedninger; Opbyggelse og Overførelse af en ny Trækirke til Grønland, hvor den haardt savnedes; men desværre formedelst Skibets Stranding ei kom hen. Oversættelse og Trykning af nogle det Gl. T.'s Bøger paa Grønlandsk; Trykning af Luthers Catechismus og en større Lærebog samt en Psalmebog paa Creolsk til Negerne paa de Danskvestindiske Øer.

Det skyldes uden Tvivl ogsaa vort Selskabs venskabelige Forhold til det Baselske Missionsinstitut, at dette søgte og erholdt Tilladelse hos den Danske Regjering til at sende i Aaret 1827 4 Missionærer hid, DHrr. Hencke, Salbach, Holtzwart og Schmid, hvilke her have lært Dansk, den indbyrdes Underviisningsmethode, noget Chirurgie m. m. og derefter (i August 1828) ere gangne til de danske Colonier paa Kysten Guinea,

kostning to Seminarister, nemlig Peter Møller fra Sjælland og Peter Schmidt fra Slesvig reise til Godset Hofwyl i Schweitz, for nøie at lære at kjende Indretningen og for at danne sig til som Lærere at forestaae en lignende Indretning her i Landet.

Da de med meget gode Vidnesbyrd vare vendte tilbage, paalagde Hs. Majestæt sin Universitetsdirection at anbefale et passende Locale, hvor Forsøg med denne Indretning kunde anstilles. Saaledes faldt Valget paa den nævnte Arvefæstegaard tæt ved Sorøe, og da Hs. Majestæt bifaldt dette Valg, er Directionen bleven bemyndiget til at bekjendtgjøre det provisoriske Reglement, hvoraf vi blot uddrage nogle Hovedpunkter (men det Hele fortjener at læses i Collegialtidenden).

Overopsynet fører den Kongl. Universitetsdirektion, men det jevnlige Tilsyn paa Stedet har en særskilt Committee, hvoraf Sognepræsten i Pedersborg er Medlem. Lærerne arbeide fælleds med hinanden baade som Jordbrugere og som Skolelærere, og veilede saaledes Lærlingene til de Arbeider og de Kundskaber, som danne den gode og velunderrettede Bonde.

Under Jordbrug indbefattes den Mark- og Havedyrkning i Forbindelse med Qvægrygt, som

vasker sig ved en vel dreven Bondegaard her i Landet.

Alt Arbeide skal forrettes af Institutets ældre og yngre Lærlinger (kun i enkelte Tilfælde maae antages Dagleiere; ikke faste Tjenestefolk).

Ved Institutet skal være et Værksted med de fornødne Haandværksredskaber, hvor de Unge kunne øves i hensigtsmæssige Haandarbeider.

Morgen og Aften holdes Huusandagt og Lærlingerne besøge ordentligen den offentlige Gudstjeneste; samt deeltage i alle Catechisationer i Kirken.

Klædningen skal være simpel og deri Intet over Nødvendighed. Bespisningen tarvelig og bestaaende tildeels af Rod- og Havevæxter, som ved Stedet dyrkes, paa det at de Unge kunne lære at kjende Nytten af disses Dyrkning og vænnes til tildeels at nyde dem istedenfor anden kostbarere Føde *).

Ingen Dreng maa antages yngre end 6 Aar; men vel ældre. En Lærling kan dimitteres, naar

*) En herlig Bestemmelse! Saaledes tør man haabe, at den danske Almue med Tiden lærer (ligesom den tydske, franske o. s. fr.) at sætte Priis paa de saa sunde Haugefrugter, og derved indskrænke den altfor stærke Kjødspisen. J. M.

dygtige Haandværkere. Maaskee har aldrig noget Selskab havt en saa mærkværdig og rørende Oprindelse som det af Falk stiftede: Vennerne i Nøden. Hans Helt og Forbillede var Martin Luther; og da Forsynet havde anviist ham en Bolig i Luthersgaden i Weimar, kaldte han rek passende sin Anstalt Luthershof. I fire Aar har denne allerede maattet savne sin ædle Stifter (Falk døde d. 15 Febr. 1826, efter at have med christelig Taalmodighed udholdt navnløse Lidelser); dog har Anstalten trofaste Venner saavel i den Weimarske Regjering som i Falks værdige Hustru, og i hans Medarbeider, Hr. Rettner, som nu er Institutets Bestyrer. De Falkske Arvinger have da ogsaa holdt det Ord, som af Falk for fem Aar siden blev givet dem, der prænumererede paa hans Bog: Der christliche Glaube, som nu er udkommen og tilsendt Subscribenterne. Dette Tidsskrifts Læsere ville nemlig erindre, (hvad der er fortalt i 8de Bind S. 172) at Falk sendte en af sine Opdraglinge, ved Navn Kirchner, til Kjøbenhavn i Sommeren 1825 for at samle Subscribenter paa nysnævnte Bog, hvoraf Fordelen skulde tilfalde Institutet. Mange tegnede sig her i Staden, og de have formodentlig, ligesom Anmelderen, modtaget deres Exemplar igjen-

nem Bogbinder Falk. Med dette fulgte en Indbydelse til ny Subscription paa Falks efterladte Volkslieder auf Luther und die Reformation, hvoraf Fordelen ligemaade skal anvendes til Udvidelse af Luthershof og til nye Lærlinges Opdragelse. Hvorledes denne Anstalt gaaer i det Store, kan sees af Beretningen for dens 18de Aar, da den i det Aar forsørgede 144 forladte og ellers fortabte Børn, af hvilke 62 bleve opdragne i Huset selv, men 82 vare som Læredrenge udsatte hos flinke Mestere (dog under Institutets Tilsyn og Formynderskab). Husets Bygning havde efter det Regnskab, som følger med Bogen: Der christliche Glaube, kostet 9418 Thaler, og deraf var indkommen ved Subscription paa det i Aaret 1822 udkomne: Vater Unser . . . . 3505 Thaler.

og ved Dito paa: Der christliche Glaube . . . . 4216 —

tilsammen . . . 7721 Thaler.

Da Subscription kun bestod i een Daler, maa man her sande Ordsproget: mange Bække smaa gjøre en stor Aa.

At Falks skjønne Idee, og det Held, hvormed han realiserede den, paa adskillige Steder i Tydskland vakte Efterlignere, er af mig allerede

i 8de Bind berettet *). Men vistnok beroer slig Anstalts frodige Fremvext, mere end nogen andens, paa Forstanderens Individualitet. Han maa være født dertil og besidde saavel Begeistringens Ild som den kolde Erfarings Besindighed i en sjelden Forening. Dette Slags Institutter maae derfor ikke ved Regjeringsbud fremkaldes, men fremstaae af sig selv, naar og hvor Manden, som dertil er faldet, viser sit Kaldsbrev frem for den taknemmelige Samtid.

---

5. Om Almueskolevæsenet i Almindelighed og den indbyrdes Underviisning i Særdeleshed.

Vi have berettet om fire Slags Institutter, af hvilke de to sidste staae i samme Forhold til Skolen, som de to første til Kirken: nemlig som vigtige Supplementer til de to gamle Hoved-Anstalter, idet de tjene deels til sammes Udvidelse, deels til deres Befæstelse og Forskjønnelse. Ved denne Bemærkning erindres vi om, at vi ikke i vor billige Beundring for de nye Anstalter maae glemme de gamle, som ere af endnu større Omfang og Betydning. Det ene skal gjøres, men

*) I Erfurt, Düsselthal og flere Steder findes lignende Anstalter.

det andet ingenlunde forsømmes; ellers skulde vi fortjene den Bebreidelse, der kun altfor ofte (thi næsten altid med Uret) gjøres Missionsvennerne at de over Hedningerne forglemme de Christne, over fjerne Lande deres eget Fædreneland o. s. v. Længe før Bibelselskaberne stiftedes, vare der i alle christne Lande varme Bibelvenner; og længe før de nysomtalte Opdragelsesanstalter paatænktes (hvilke desuden stedse maae blive faa) fandtes der, i det mindste blandt Protestanterne, Skoler i Tusindetal. Imidlertid har det nittende Aarhundrede dog ogsaa udmærket sig saavel ved heldige Reformer af de gamle Skoler som ved at stifte endeel nye. Om disse Forbedringer har Anmelderen handlet i sit 15de og 16de Pastoralbrev (Theol. Bibl. 19de og 20de Bind). Paa disse Steder er, foruden det Dogmatiske og Methodiske, ogsaa statistiske Data anførte, hvilke godtgjorde, at Danmarks Skolevæsen allerede dengang (kort før den indbyrdes Underviisnings Indførelse) hørte til de bedst organiserede i Europa. Siden den Tid har man baade fortsat det roesværdige Værk i Almindelighed og især fremmet den indbyrdes Underviisning. Som Beviis for det første kunne vi nedskrive en Udsigt over Almueskolevæsenet i Kjøbenhavn fra et af de sidste Aar:

Samtlige Almue- og Borger-Skoler i Kjøbenhavn i Aaret 1825, under den Kongl. Directions Overtilsyn, vare 70 offentlige, hvori underviistes 2816 Drenge og 2654 Piger, tilsammen 5470 Børn, og 183 private Skoler, hvori underviistes 2258 Drenge og 3093 Piger, tilsammen 5351 Børn. Det hele Antal skolesøgende Børn under denne Direction var saaledes 10,821.

Af de specielle Angivelser ere følgende interessante, med Hensyn til de fremmede Sprog, eller dissenterende Confessioner:

Petri Menigheds 2 Friskoler havde	276	Børn
— — 2 Realskoler . .	188	—
Fredriks Menigheds 2 Friskoler .	97	—
Den tydsk-reform. Menigheds Skole	52	—

Underviisningen gives paa Tydsk i disse 4 Skoler.

Den fransk-reform. Menigheds Skole	15	Børn
Den katholske Menigheds Skole . .	59	—
Det mosaiske Troessamfunds Friskole	44	—

Sidstnævnte Samfund har desuden 5 private Skoler med 131 Børn og mange mosaiske Familier lade deres Sønner og Døttre gaae i christne Skoler. (See Collegial-Tidenden No. 17 for 1827).

Saa nøiagtige Lister over de Skolebesøgende rundt om i Landet ere ikke bekjendtgjorte ved Trykken; men Forholdet der maa omtrent være det samme. Det faae vi ud ved følgende Approximation: I Kjøbenhavn, som har noget over 110,000 Indbyggere besøge 10,821 Børn Almue- og Borgerskolerne (men hertil regnes ikke fire lærde Skoler med i det mindste 5 til 600 Discipler *), et heller de mange Børn, som underviseѕ hjemme) hiint Datum vilde medføre, at hvert 10de Menneske i Kjøbenhavn gik i Skole (og dette var allerede et ret gunstigt Facit), men ifølge de to tilføiede Bemærkninger kan det vel paastaaes at hvert 7de eller 8de Menneske i Hovedstaden faaer Underviisning d. e. omtrent alle de, som ere imellem det 6te og 15de Aar. Et lignende Resultat mener jeg, at hele Landets Skolestatistik vil afgive. Jeg antager, hvad der er lavt regnet, kun 3000 Almue- og Borgerskoler; men maaskee feiler jeg noget (dog ikke meget efter de Lister, jeg fra nogle Egne har seet)

*) Nemlig Metropolitanskolen omtrent . . . . 100.
Borgerdydskolen i Kbhavn omtrent 250.
Dito paa Christianshavn henved . 80.
Hr. v. Westens Skole omtrent . . 100.
Hvortil endnu kommer Efterslægtens Realskole med henved 150 Drenge.

Men i Frankerig var Forholdet, selv i Aaret 1807, endnu slettere, da kun $\frac{1}{57}$ Deel af Befolkningen var skolebesøgende. I disse to Lande har den indbyrdes Underviisning gavnet allermeest. At vi med eet Blik kunne overskue Frugterne, som denne Indretning hidindtil har baaret Jordkloden rundt, skyldes det nysnævnte Værk, som fremstiller 3 D. S. 487 følgende Tabel over Methodens Status ved Begyndelsen af 1828:

	Der er i Alt virket til Gavn for:
England: 7000 Skoler med 750,000 Lærlinge	$3\frac{1}{2}$ Mill. Mennesker
Frankrig *): 500 Skoler med 50,000 Lærlinge	$\frac{3}{4}$ Mill. —
Det øvrige Europa (Danmark undtagen) 800 Skoler med 75,000 Lærlinge	$\frac{1}{4}$ Mill. —
Asia: 1600 Skoler med 90,000 Lærlinge	$\frac{1}{2}$ Mill. —
Africa: 130 Skol. med 10,000 Lærlinge	50,000 —

*) I Frankerig var der Aar 1820 allerede 2000 Skoler med den indbyrdes Underviisning; men under det Villeleske Mørkheden og Jesuitismen yndende Ministerium bleve 1500 af disse lukte eller paa anden Maade undertrykte.

America: 1000 Skoler med
80,000 Lærlinge . . . . . . 380,000 Mennesker
Australien: 100 Skoler med
5000 Lærlinge . . . . . . 25,000 —

Mange andre interessante Data og Bemærkninger vil Læseren finde i Værket selv. Med Hensyn til Striden om Methodens absolute Værd (thi den relative indrømmes af alle Stemmeberettigede) forekommer et høist mærkeligt Factum Side 281 og 282, uddraget af et Brev fra General La Harpe i Vaadtlandet. Det interesserede Referenten saameget mere, som han længe har ønsket at see sammenlignende Forsøg anstillede, med et lige Antal Børn og under samme Betingelser, i een Skole efter den gamle Methode, og i en anden efter den nye. Dette er skeet i Schweitz allerede 1821 og herom beretter Generalen: "Det var os et interessant Æmne at undersøge nøiagtigen Fremgangen af Børnene hos os, altsaa under lige Forhold, ved den gamle Læremaade og ved indbyrdes Underviisning. En egen Committee af Almueoplysnings Venner valgte, for at gjøre dette Forsøg, 5 Skoler efter gammel Maade og 5 indbyrdes Underviisnings Skoler, og gjennemgik nøie Udfaldet af 12 Maaneder ved dem. Følgende er Resultatet:

Af hvert 100 Børn havde	i de gamle Skoler:	i de nye Skoler:
lært at skrive	37	59
lært Retskrivning	21	45
lært at regne de 4 Species	15	25

Saavidt Vadtlændernes Forsøg. Referenten ønsker, at lignende maatte blive anstillede i vort Fædreneland, hvis det ikke allerede er skeet; thi om Methoders Værd er det kun Erfaring, der kan afgive en paalidelig Dom. Fordi Referenten mangler Erfaring, afholder han sig fra at sige mere til Methodens Anbefaling, end hvad han allerede har sagt i 20de Bind Side 334—343. Det der Sagte fremgik af almindelige didactiske Principer, anvendte paa den Deel af Skolevæsenet og Methodiken, som jeg har havt Leilighed til at kjende. Nogle Bemærkninger af Hr. Kammerherre, Greve v. Holstein om Methoden i hans Bidrag til Danmarks Krønike for Aaret 1828, fremkaldte en Undersøgelse af Hr. Biskop, Doctor Mynster over det Thema: Skulde der virkelig hos os være gjort for Meget for den indbyrdes Underviisning. (Kbhvn 1829. 52 Sider) hvorpaa fulgte en Replik af Hr. Greven.

6. Selskaber for religiøse Smaaskrifter (Tractater) og andre Opbyggelsesbøger.

Om dette Slags Selskaber gav jeg Efterretning i Theol. Bibl. 16de Bind, idet jeg tillige gjorde opmærksom paa Misligheden, hvortil de kunde lede, og paa Forsigtighedsreglerne, der til disses Forebyggelse maatte gribes. Min Idee om et saadant Selskab er vel endnu ikke bleven realiseret, i det mindste ikke i Danmark; thi det skulde ikke blot skaffe Folket gode Opbyggelsesskrifter af større og mindre Omfang (navnligen en god Postille og en Psalmebog til huuslig Andagt, der om muligt kunde fortjene engang at fortrænge vor nu brugelige Psalmebog) men ogsaa deels udarbeide deels besørge udgivet et Sæt af Bøger, indeholdende allehaande for Folket nyttige Kundskaber. Den sidste Deel af Forslaget er siden bleven iværksat i England ved Oprettelsen af Selskabet for nyttige Kundskabers Udbredelse ɔ: Society for the diffusion of usefull knowledge, hvilket udgiver en Række af almennyttige Smaaskrifter under Titel af Library of usefull knowledge, hvilke findes i det Kjøbenhavnske Athenæum.

Derimod tog min Ven, Hr. Pastor Rønne, af min Afhandling Anledning til at stifte et Tractatselskab, hvis Medlemmer ved aarlige Bidrag sætte ham som Bestyrer istand til at udgive og for saare billig Priis sælge religiøse Smaaskrifter, deels originale, deels oversatte, af historisk, moralsk og asketisk Indhold. Der ere hidindtil udkomne over 50 Nummere, og visselig have de bidraget meget til saavel i Norge som i Danmark at vække og nære christelig Troe, Haab og Kjerlighed, til at afdrage Sandsen fra det blot Jordiske og henvende Gemyttet til høiere Gjenstande og alvorligere Betragtninger. De ere meest skrevne for Menigmand, og læses sikkert med megen Nytte og Opbyggelse af dem, paa hvis Tarv de ere beregnede.

I det Slesvigske bestaaer et Selskab (liigt et ældre i England med samme Bestemmelse), hvis Øiemeed er at forsyne Almuen med de fornødne Psalmebøger og Lærebøger i Religionen. Om dets Foretagender har Referenten ingen trykt Beretning seet.

Derimod har jeg fra Norge modtaget: Beretning fra Selskabet for christelige Underviisnings- og Andagts-

Bøgers Udgivelse om dets Oprindelse og Virksomhed indtil 30te Septbr 1826. 62 Sider 8vo, hvoraf erfares, at dette Selskab (som i Begyndelsen var forenet med det norske Bibelselskab) lader trykke deels Lærebøger, navnligen Luthers liden Catechismus og Saxdorfs Udtog af Pontoppidans Forklaring, deels Andagtsbøger, iblandt hvilke en Postille er den vigtigste; og er da Valget faldet paa Benjamin Lindners Udtog af Luthers Kirke- og Huus-Postiller. Udarbeidelsen steer efter den tydske Text, sammenholdt saavel med den ældre danske Oversættelse af 1746, som med Pastor Thisteds nyere.

Om de ældre Selskaber i Udlandet af denne Bestemmelse har der før været talt i dette Tidsskrift. Derimod er i de senere Aar stiftet i Paris, for Frankerig, Societé des Traités religieux, hvis sjette Aarsberetning (Paris 1828) ligger for mig; og deraf seer jeg, at dette Selskab har hidindtil udgivet 42 Smaaskrifter foruden adskillige Huustavler (som Luther kaldte deslige paa den ene Side trykte Ark til at opslaae i Almuens Huse). Selskabets Secretair, Hr. Pastor Monod den yngre, har havt den Godhed at sende mig Exemplarer

af alle disse Skrifter, og jeg har med Fornøielse gjennemløbet nogle deraf. Antallet af de i 6 Aar trykte Exemplarer beløber sig til 784,804. Selskabet har Hjelpeforeninger paa flere Steder i Landet.

III.

Om Pentateuchens historiske Troværdighed og mosaiske Herkomst,

udbraget af

Dr. K. H. Sacks christelige Apologetik.

Ved

Udgiveren.

Forerindring.

I det allerførste Bind af Theologisk Bibliothek meddeelte jeg et Udtog af Dr. De Wettes dengang nylig udkomne Bidrag til en Indledning i det Gl. Test. fordi jeg fandt hans Indvendinger imod Pentateuchens mosaiske Herkomst stærkere end nogen af de tidligere fremsatte Tvivl. Jeg antydede dog tillige, at mangen Indvending hos De Wette allerede paa Literaturens daværende Standpunkt kunde løses, og at flere vel kunde af Fremtidens Granskning vente deres Løsning.

Dette er da ogsaa gaaet i Opfyldelse, uden at jeg dog endnu tør sige, at Sagen er bragt paa det Rene. Den Paastand, at Pentateuchen skulde være et Epos, fandt hverken hos os eller i Tydskland Bifald. (Den er, iblandt flere Steder, i Theol. Bibl. 3die Bind af mig bestridt). Ligeledes er De Wettes Paastand om Krønikens Bøgers Utilforladelighed af adskillige Lærde, deriblandt sal. Biskop Hertz, bleven gjendrevet. Men Faa have vovet at modsige hele den nyere Anskuelse af Pentateuchen og at befrie dens Mirakelhistorier for Mistanken om at indeholde mythiske Bestanddele. Iblandt disse Faa indtager Dr. Sack en udmærket Plads. Vi troe derfor at vise vore Læsere en Tjeneste ved at meddele dem hans vindicias Mosaicas.

J. Møller.

Pentateuchen er en reen Kilde for historisk Kundskab og Anskuelse.

Denne Sætning er en nødvendig Betingelse for Beviisførelsen angaaende de factiske Aabenbaringer, som staae i Sammenhæng med det Nye Testaments. Er det godtgjort, at slig Sammenhængs Benægtelse eller Ignoreren bringer enten

et pantheistisk eller rationalistisk Element ind i vort Ansyn af Evangelium: da kan begge Dele ikkun undgaaes ved at paavise en saadan historisk Kilde, af hvilken factiske Phænomener, svarende til Aabenbaringens Begreb, kunne øses. Er det derfor end for saadanne, som ikke ansee Aabenbaringen for en Kjendsgjerning, ligegyldigt, om Pentateuchen indeholder Historie eller Digt: for vor Synsmaade er det ingenlunde saaledes, og vi tilstaae, at hvis det sidste var sandt, vilde vor hele Synsmaade af Christendommen som en sand Aabenbaring lide: Grund nok til ikke at lade de forskjellige Ansyn af Pentateuchen være upaaagtede.

Gangen i Synsmaaderne af denne mageløse Bogs Indhold og Betydning var i Almindelighed denne. De ældre Forestillinger indskrænkedes ofte ved et vrangt Inspirationsbegreb, dette Baand paa den ægte Theologie; og de fremtraadte derfor tit mere eensidige og uhistoriske, end de i sig selv vare. Thi at, ifølge hiint Begreb, enkelte Efterretninger, Kundskaber, Udsagn ansaaes som Skribenten umiddelbart meddeelte af Gud, dette udelukkede ikke Bevidstheden om, at den naturlige Kundskab og Meddelelse udgjør Kilden for al egentlig Historie. At Forsvarerne af det Historiske

i Pentateuchen syntes svage imod sammes Modstandere, som blot deraf, at de ikke vare istand til, rigtigen at adskille Inspirationens Indflydelse fra den historiske Kundskab. Først naar de have iværksat hiin Adskillelse, og naar de i langt større Omfang og langt strængere Forbindelse have viist det Gl. Testaments historiske Værd, ville de, just paa den historiske Vei, bringe Theologien til et renere Inspirationsbegreb, som ikke saa let lader sig rokke, og som den rigtig nok ikke kan undvære i Længden. Forholdet, hvori disse ældre Forestillinger stode til en ny ganske-utheologisk, ja endog uvidenskabelig Anskuelse af Religionen og Oldtiden, frembragte den saakaldte naturlige Opfattelse, ifølge hvilken man holdt det for den historisk-exegetiske Granskning's høieste Maal at udlede alt Underfuldt og Overordentligt, som fandtes i disse Bøger, af ganske almindelige, hverdags psychologisk-nationale Begivenheder og Meninger, og idet man begyndte, i Stedet for en historisk Overlevering, at ansee en usikker udsmykkende Tradition som Kilde, dannede sig allerede Forestillingen om bibelske Myther, hvilke vare at behandle ligesom de græske og øvrige hedenske, og fra hvilke de historiske Meddelelser

maatte kritisk afsondres *). Hoved-Elementet i hiin Synsmaade, nemlig den naturlige Forklaring, var for det meste i altfor paafaldende Modsigelse med grundig Sproggranskning, sund Smag og Tact, og Behandlingen af det Gl. Test. halvt som Historie, halvt som Mythologie, var altfor inconseqvent, til at de dristige Kritikere skulde længere have bekjendt sig til hiint Princip. Det var derfor blot en naturlig Udvikling af den opvakte Undersøgelsesaand, at en djærvere og snildere Skribent, kjed af hine Inconseqvenzer, og dog tillige ugunstig stemt imod den historisk-religiøse Synsmaade, gjorde et Forsøg paa at fremstille den hele Pentateuch som et Digt, som en Samling af Mythen, uden mindste historisk Gyldighed **). Dertil opmuntredes han af et foregaaende kritisk Arbeide ***), der fremstillede Pentateuchen som sammensat af mange enkelte, af

*) Denne Synsmaade repræsentere fornemmelig Eichhorn og G. L. Bauer, dog med Fastholdelse af Pentateuchens Ægthed, hvilken tabte sig mere og mere hos deres Efterfølgere.

**) De Wette i Bidrag til Indledning i det Gl. Test. 1ste og 2det Bind 1806 og 1807. See Udtog deraf i Theol. Bibl. 1ste Bind 1811.

***) Commentar über den Pentateuch, von J. S. Vater. 3 Theile. 1802—1805.

hinanden uafhængige Stykker, hvorpaa De Wette støttede sin Hypothese, efterat have beraabt sig paa det Usikkre i det Gl. Test.s Citeren af Pentateuchen, og paa mange mosaiske Loves Ikke-Jagttagelse i de senere Tider. Ihvorvel nu denne mythisk-æsthetiske Synsmaade ikke fandt Indpas allevegne, imponerede den dog ved sin Djervhed og Conseqvents; man var desuden trættet af foregaaende, over andre bibelske Bøger endnu vedvarende kritiske Spørgsmaal og Tvivl; en ganske anden Anskuelse af den samtlige hebraiske Literatur arbeidede sig langsomt frem fra en ringe Begyndelse, saa at det Bifald, en berømt Sproggransker ydede denne Synsmaade *), ei opveiedes ved de Indvendinger, som endnu hængte altfor nøie sammen med den tidligere bortforklarende Synsmaade **), ei heller ved Jahns Indledning til det Gl. Test. og nogle dermed beslægtede Skrifter, hvilke man vel tildeels betragtede som fremgangne af en fordomsfuld kirkelig Synsmaade. Da desuden den apologetiske In-

*) Gesenius, Geschichte der hebräischen Sprache und Schrift. 1815. S. 19.

**) Apologie der geschichtlichen Auffassung der historischen Bücher des A. T., besonders des Pentateuchs. Von G. W. Meyer. 1811.

teresse næsten ganske manglede, saa blev det ved enkelte skarpere Indvendinger *), hvortil Pustkuchen fra en almindelig Standpunkt føiede nogle ikke ubetydelige Bemærkninger **). Nu, efterat en anseelig Grammatiker og Exeget har erklæret sig for Pentateuchens mosaiske Herkomst ***); efterat nogle senere Skrifter af Jahn have meddeelt en nøiere Revision af Sprogforholdet imellem de mosaiske og andre Skrifter i det Gl. Test. †); efterat Eichhorns Fastholdelse af den ældre Synsmaade, der hos ham er uden al apologetisk-theologisk Interesse, har opvakt Opmærksomhed hos dem, som pleie deraf at forklare Forsvaret for samme; efterat man hist og her er bleven opmærksom ogsaa paa Englændernes apologetiske Skrifter ††): saa turde vel nu en For-

*) Biblische Untersuchungen und Auslegungen von J. A. Kanne. 2 Theile. 1819. 1820.

**) Historisch-kritische Untersuchungen der biblischen Urgeschichte. 1823. S. 127 fg.

***) Rosenmüller i den anden Udgave af hans Scholia in Vetus Test. 1821. 1822.

†) S. Bengels Archiv für die Theologie. 2 Band 3 Stück S. 581.

††) Lectures on the four last books of the Pentateuch, designed to shew the divine origin of the Jewish religion chiefly from internal evidence,

andring i de herskende Ansyn af Pentateuchen ei være usandsynlig.

Dog dette være som det vil; det er vor Pligt at undersøge Sagen fra vor Standpunkt, og at vise af hvilke Grunde vi holde Pentateuchen for en Historiekilde. Ifølge Synsmaadernes nærværende Forhold er det hensigtsmæssigt, først at bestride de Grunde, formedelst hvilke man frakjender Pentateuchen historisk Værd, og dernæst at opstille vore positive Grunde.

Naar vi først faae fremstillet De Wettes Synsmaade som ugrundet, da er ogsaa det Historisk-benægtende i de tidligere Meninger gjendrevet; thi den første er kun en consequentere Udførelse af de sidste; men ikke omvendt. Ogsaa de kritiske Paastande om Tiden og Maaden, paa hvilken Pentateuchen er bleven til, ville herved kun komme i Betragtning, forsaavidt som de gjøre Historien uvis. Derhos bemærker jeg, at det i denne Paragraph egentligen kun kommer an paa det Historiske fra det 12te Capitel i Genesis, hvor Efterretningerne om Pagten med Abraham begynde. I det Væsentlige vil dog det, som herom siges, ogsaa kunne passe paa de første 11 Capitler.

by the Rev. Richard Graces D. D. Dean of Ardagh. 2 Voll. 2 Edit. London 1815.

Den Paastand, at Pentateuchen har kun episk-poetisk Værd, og at Historien maa give Slip paa denne Deel af sit Gebeet, er urigtig, da den beroer paa følgende tre falske Grund-Ansyn: 1) Pentateuchen bestaaer kun af Brudstykker, der ere uafhængige af hinanden, og den er først bleven til i Davids Tidsalder. 2) Det Underfulde i Historien er Mythus. 3) Den hebraiske Literatur maa bedømmes efter Analogie med andre gamle Folks, navnlig Grækernes og Romernes. Den første Paastand er egentlig Vaters, adopteret af De Wette; den anden er Eichhorns og Bauers, udvidet af De Wette og forsynet med et æsthetisk Element; den tredie den almindelige Grundvildfarelse i de nyere Ansyn af det Gl. Test., bragt til det yderste af De Wette.

Den Vaterske Synsmaade, hvilken selv kun er en conseqvent Udførelse af de tidligere af Fulda, Nachtigal o. A. fremsatte Tvivl, maa være alle dem velkommen, i hvis Øine Pentateuchens Indhold synes at tale imod den mosaiske Herkomst, thi med Antagelsen af een Hovedforfatter lader sig den sildigere Forfattelsestid ikke godt rime. Dersom een Mand skrev Pentateuchen i Samuels, eller Davids, eller Hiskias's, eller Josias's Tid, hvorledes kunde da Historien aldeles tie derom?

Paa hvilken Vei naaede denne Bog af en ubekjendt Forfatter saa stor Anseelse? Hvorledes var dette tænkeligt, naar han digtede? Hvis han havde gode samtidige Documenter, hvorfor erholdt man da ikke ogsaa disse? og hvorfor nøiedes man ikke med disse? Tilføiede han Historien af Traditionen: hvorledes kunde han da sammenblande denne med den ægte samtidige Historie? Man kan tænke sig den sildigere Samler som een, men ikke een sildigere Forfatter. Alt synes os at ligge anderledes, naar mange Forfattere, ligesom baarne af Traditionen og opvakte af literarisk Driftighed, skrive uafhængigen af hinanden: den Ene denne Historie, den Anden hiin; den Ene denne Lov, den Anden hiin. I Begyndelsen, og hver for sig, ere de ubetydelige, uden Ansvar. De tør jo vel nedskrive, hvad Folket siger. Ved den Tid, da Hierarchiet befæster sig, trænger man til noget Heelt, noget Fast. Da samler en Enkelt de adspredte Stykker, styret deels af en poetisk-episk, deels af en hierarchisk-legislatorisk Aand. Saaledes fremkommer dette Hele, egentligen et Aggregat af enkelte Opsatser; det bliver afrundet i Exilet; fra denne Tid af tilskriver man Moses det, skjøndt uden Grund; saaledes bliver det en theokratisk Historie- og Lovbog, da det dog kun

er Aftryk af Nationens poetiske og religiøse Aand i en vis Periode.

Men hvad, om nu denne hele Hypothese om flere Forfattere befandtes høist usandsynlig? Een af de Grunde, hvorpaa man fornemmelig støtter den, er Forskjelligheden af Navnene paa Gud, som i Genesis kaldes snart Elohim snart Jehova, hvorfor ogsaa De Wette adskiller Elohisten og Jehovisten som tvende Forfattere. Alligevel kan denne Forskjellighed tilstrækkeligen forklares af de to Navnes forskjellige Betydning, da det ene betegner Guddomnens almindelige Virken igjennem Naturen, det andet dens aabenbarede Væsen og Villen, saaledes som denne Adskillelse ved Navne ligger i den religiøse Aands Væsen, og selv er gaaet over i alle nyere Sprog: Gud, Herren; Dieu, le Seigneur; God, the Lord *). Phænomenet lader sig desuden ikke forklare ved at antage flere Forfattere; thi eftersom Bogforfattelsen først kunde begynde, da Navnet Jehova allerede var bekjendt (hvilket jo ogsaa efter de Nyeres Synsmaade er Tilfældet) saa lader det sig slet

*) Jvnf. Forfatterens (Dr. Sacks) Afhandling: de usu nominum Dei אלהים et יהוה in libro Geneseos, optagen iblandt Commentationes, quæ ad theologiam historicam pertinent, tres. Bonnæ 1821.

ikke tænke, at en Nationalskribent skulde af Grundsætning undgaae dette Nationen saa dyrebare Navn. Den afvexlende Brug af disse Navne er desuden saa hyppig ogsaa i Stykker af den øiensynligste Eenhed, og Afvexlingen falder saa ofte sammen med Betydningens Forskjellighed, at den er aldeles uskikket til deraf at bevise Forfatternes Fleerhed. Føier man nu dertil, at Bogen, der fornemmelig ansees som Kilden til dette Beviis, nemlig Genesis, ved en inderlig Sammenligning af sine Hovedbestanddele, i det mindste i Patriarchernes Historie, ved en fast Charakteertegning, og derved at det Sildigere forudsætter det Tidligere, viser sig for os som en Eenhed: hvorledes falder da ikke det hele Beviis sammen *)!

Men hvad er det, der forudsættes, idet man saaledes antager flere af hinanden uafhængige Forfattere? Følgende: Saadanne som kunde skrive, og det ret godt og anskueligt, skreve Noget og Andet ikke. Den Ene skrev f. Ex. Abrahams, den Anden Jacobs, den Tredie Josephs Historie. Den Ene beskrev de ægyptiske Plager, den Anden Lovgivningen, den Tredie Stiftshyttens Opførelse; den Fjerde beskrev Sky- og Ild-

*) Vonf. die Composition der Genesis, kritisch untersucht von Dr. H. A. Ewald. 1823.

flotten, den Femte den knurrende Mirjam, den Sjette Speiderne, den Syvende Korahs Sammensværgelse o. s. v. Men hvorfor, maa man spørge, skrev da ikke den, som optegnede det Ene, tillige det Andet? Hvad kunde bevæge disse Skribenter til, med en saa besynderlig Forkjerlighed at behandle en enkelt løsreven Deel af en Historie, hvilken kun har Værd ved det Hele? Mangel paa Kundskab kunde det ikke være; thi Traditionen fordeelte dog vel ikke sine Efterretninger enkelt til enkelte Mænd? Og i Tilfælde af, at Forskjellige nedskreve hver Sit, hvilket forunderligt Lykketræf var det da, at Andre just skreve det, som Hine ikke havde, og at en Samler under Exilet dog kunde sammenbringe en saadan Historie, som vi læse i Exodus og Numeri: en Historie, hvori Moses's Charakteer staaer tegnet med Bestemthed og sammenhængende Consequenz fra den første Opvaagnen af hans Retsfølelse indtil den sidste Kjendelse af hans Dommer-Embede. Vilde man sige, de forskjellige Forfattere havde uden Tvivl skrevet mere end enkelte Opsatser, men Samleren havde af Een taget dette, af en Anden hiint: saa vilde deraf følge, at Flere maatte have beskrevet den hele Historie uafhængigen. Og hvortil det, naar eet Skrift allerede var fremtraadt blandt

Folket? Og hvorfor finde vi ingen Spor til saa mange Historieskrivere, hvilke dog med Hensyn til Aand og Virksomhed ikke kunde være ubetydelige Mænd? Hvad kunde bevæge Samleren til at bortkaste dette af Denne, og hiint af Hiin? og hvorledes turde han, som selv intet havde skrevet eller erfaret, fordriste sig til ved en vilkaarlig Bortkastning og Sammensætning at tilveiebringe et bedre Historieværk end en af de Mænd, som i Literaturens bedste Dage havde beskrevet det Hele? Alt dette indslutter i sig saa meget Usandsynligt og Unaturligt, at vel andre Grunde til slig Antagelse maatte gjøres gjældende end de ubetydelige: Overskrifter, Slutningsformeler, Mangel paa Sammenhæng, Gjentagelser, Forskjellighed i Efterretninger og Udtryk. Thi alle disse ere af den Art, at de meget vel kunde finde Sted hos een og den samme gamle Forfatter, naar man kun vil betænke, at hans Værk, som fremgik for en stor Deel af selvoplevede Begivenheder, ofte blev afbrudt ved Forretninger, samt at Tidsalderen og dens Aand ei tillader os at tænke paa det Heles Afrundelse: hvilket Alt passer paa Moses og hans Tidsalder.

Vi ville nu betragte den anden Grundsætning, ifølge hvilken man forkaster det Historiske i

Pentateuchen. Den bestaaer i den Paastand, at Mirakelfortællingerne maa ansees for Myther d. e. at de ere poetiske Udsmykkelser af usikkre traditionelle Folkesagn, i hvilke man undertiden erkjender religiøs og philosophisk, undertiden juridisk, ja selv etymologisk Tendents og Gehalt, men som stedse ere uden alt historisk Værd *). Og hvorpaa hviler nu denne Synsmaade? Fornemmelig paa den Mening, at det Underfulde jo umuligen kan være sandt! Thi det hedder allerede hos G. W. Meyer (l. cit. pag. 20): En Affondring bør finde Sted paa saadanne Steder, hvor en forresten historisk Fortælling indeholder noget Underfuldt, d. e. hvor Væsener, Tilstande og Aabenbarelser af en oversandselig Verden fremstilles som Gjenstande for menneskelig Erfaring og Jagttagelse; thi dette er da en mythisk Indklædning. Og De Wette siger **): Det er for den dannede Forstand en afgjort Sag, at saadanne Under (som Pentateuchen fortæller) ikke ere virkeligen skeete; og følgelig er allerede det Resultat vundet, at Fortællingen ikke er jævnaldrende, eller tagen af jævnaldrende Kilder. De maae

*) See De Wettes Beyträge. 2 Band S. 404.

**) Einleitung ins Alte Test. 2te Ausg. 1822. §. 145.

være opkomne i fildigere Fortælleres Phantasie. Forfatteren kommer let til et Resultat; og strax bygger han derpaa en ny Gisning om fri digterisk Behandling.

Idet vi indrømme, at en videnskabeligen dannet, og især en med det ægte Aabenbarings-begreb udrustet Forstand er, om ikke uefterglivelig, saa dog saare gavnlig til at opfatte Indholdet af det Gl. Test.s Bøger: spørge vi, hvad forstaaes ved Dannelse, naar det for den er afgjort (uden først at undersøge Fortællingens Pasfelighed, Sandsynlighed og Troværdighed) at Under, eller dog saadanne Under, som det Gl. Test. indeholder, ikke kunne være skeete? Er dette afgjort ifølge en philosophisk Verdensanskuelse? Gives der ikke andre Anskuelser, efter hvilke det modsatte paastaaes? Er det afgjort ved Forstandens Dannelse efter vore Dages Historie og Erfaring? Men hvad har denne at gjøre med Israels Folks Skjæbner? Er det afgjort ifølge et redeligen dannet Aabenbaringsbegreb? Vel, saa fremtræde dette Begreb paa Kamppladsen; vi ville da tvertimod bestræbe os for at vise af vort Aabenbarings-begreb, at just Mirakler, som falde i Sandserne, ere en nødvendig Ledsagelse af det guddommelig aabenbarede Ord, at de ved at knyttes fast til

Ordets oplivende Indhold udgjøre en fælleds, nu først fuldstændig Kundgjørelse af det guddommelige, i det Ydre saavelsom i det Indre almægtigt herskende Væsen; at deres Øiensynlighed (Augenfälligkeit) bliver nødvendigere og virksommere i samme Grad, som Menneskeslægten endnu er sandselig og trænger til mægtige Indtryk, at en barnlig-anthropomorphistisk Fortællemaade er meget forskjellig fra Poesie, og dog tillader os et renere Blik ind i Væsenet af den skeete Gudsdaad (Gottesthat) end det abstracteste eller meest glimrende Sprog. Dette vilde vi videre forsvare, dersom den Paastand, vi bestride, var understøttet af nogensomhelst theologisk Grund. Men da den indskrænker sig til at anprise sig selv som afgjort, og det Modsatte som udannet: saa kan den afvises som intetbevisende, og indtil den fremfører andre Grunde, er det tilstrækkeligt paa sit Sted at udføre Paastanden om skete Mirakler med dannede Begreber. Besynderligt er det dog, at Bestriderne af det Historiske i Pentateuchen ikke følede, hvormeget de skadede deres øvrige Grunde, ved at stille den Paastand i Spidsen, at saadanne Under, som deri fortælles, ei kunne være skete, da de derved opvakte den Mistanke, at disse Grunde ei vilde have forekommet dem saa betyde-

lige, naar de ikke havde været saa fast forsikkrede om, at deslige Fortællinger maatte være digtede. Ja det kan endog være tilladt, fra en anden Standpunkt at gjøre Forsøg paa at udlede adskillige af de vigtigste og — som det synes — consequenteste Sætninger hos hine Forfattere især af deres indgroede Uvillie imod alt Underfuldt i Pentateuchen. Os i det mindste forekommer det, som om den hele Idee om Myther hos en Nation, som aldrig havde philosophisk Trang eller poetisk Evne nok til at fastholde sit aandige Liv i opdigtede Fortællinger, hos en Nation, hvis religiøse Skribenter maatte ved Helligheden og Simpelheden i deres monotheistiske Religion og en derpaa grundet Afsky for Usandhed stedse afholdes fra vilkaarligen at føie digteriske Opfindelser til deres Fædres Tro; som om Antagelsen af Myther i Fortællinger, hvori for en stor Deel ingen philosophisk Gehalt findes, ja næsten slet intet Almindeligt, der som Idee endnu havde Liv; i Fortællinger, som enten indeholde i den bestemte Handling noget beundringsværdigt Sandt, eller i andet Fald slet intet Interessant: os synes det, som om slig Antagelse af historiske, philosophiske, juridiske, etymologiske Myther neppe kan forklares anderledes end af Bestræbelsen for hellere at fremsætte en usand-

synlig nudførlig Parallel, end at erkjende en overordentlig Historie. Men naar nu ovenikjøbet denne Afvexling af Fortællinger og Love, af Sange og Formaninger kaldes et Epos, (af Fortællinger, hvis eiendommelige Charakteer og Værd bestaaer i den reneste, jævneste Prosa; af Love, som med den største praktiske Bestemthed slutte sig til existerende Fornødenheder; af Sange, som udtrykkeligen adskilles fra det øvrige Foredrag og løsrive sig fra Fortællingens Traad; af Formaninger, hvis religiøse Alvor vel formildes ved den faderlige Inderlighed, men dog med beundringsværdigt Maadehold blive i Talens Charakteer); naar dette saaledes beskafne Hele kaldes et Epos, og ansees som et frit Product af hebraiske Digtere, der, lig Grækerne og Romerne, vilde forlyste og ved Poesie forherlige deres Nation, ubekymrede om Fortællingens Sandhed: saa er dette en Synsmaade, der efter vor Følelse ikkun lader sig forklare af Forfatterens (De Wettes) dobbelte Uvillie imod den uconseqvente Bortforklaren af det Underfulde paa den ene Side, og paa den anden Side imod enhver Opfatning af den israelitiske Historie, ifølge hvilken man antager en factisk Aabenbaring. Ved denne

Synsmaade er Profanationen *) af den hebraiske Oldtid og af alle religiøse Kjendsgjerninger i samme dreven til et Extrem, udenfor hvilket der intet mere ligger, og paa hvilket denne Histories Kritik neppe kan holde sig. Thi saasnart videnskabelige Forskere finde Spørgsmaalet om en factisk Aabenbaring i Oldtiden interessantere, end Phantasiebilledet om et Antal hebraiske Digtere (og ægte Forskning vil beskytte dem imod Bebreidelsen for "smaalig Nysgjerrighed", som er bleven gjort **) Andres Bestræbelser for at redde det Historiske): saa ville de ogsaa komme det Dilemma nær: enten havde Hebræerne en sand Aabenbaring eller ikke; i første Tilfælde kunde en Nation, for hvis Øine Guddommen selv opførte det store guddommelige Epos af en Historie, sammensat af dens egne Gjerninger, ikke besidde et saadant menneskeligt Epos, som Pentateuchen; men i det andet Tilfælde maatte et hebraisk National-Epos see ganske anderledes ud end de fem Mosebøger.

Maaskee var det nogle af disse Modgrunde, der bevirkede, at man i den allernyeste Tid sjeldnere bestred det Historiske i Pentateuchen med Ar-

*) Dr. Sack siger das Vermenschlichen.

**) Af De Wette i Beyträge, 2ter Bd. S. 400.

gumenter, ſaaſte af det Utænkelige i Miraklerne, og hyppigere ved Sammenligning med andre Folks Literatur. Denne Tendents er dog langt ældre, og har længe i den kritiſk-exegetiſke Theologie ſammenblandet det Falſke med det Sande. Med Henſyn til Pentateuchen lægger man nu iſær Vægt paa Sproget, og paaſtaaer, at det ſtrider imod alle Phænomener i Sproghiſtorien, at et Sprog og en Ideekreds i et ſaa langt Tidsrum, ſom det er fra Moſes indtil David, ja endnu ſenere, har forandret ſig ſaa lidet, ſom Sproget i Samuels og Kongernes Bøger afviger fra det i Pentateuchen. Analogien af alle andre Literaturer lærer, at Sprog og Ideekreds i et Tidsrum af 500, ja af 1000 Aar maa forandre ſig langt betydeligere, og da det desuden er unaturligt at antage et ſaa langt Mellemrum uden Literatur, ſom det vilde være imellem Moſes og David, ſaa er det rigtigere at lade Literaturen førſt fremblomſtre under David, da der overhovedet gjordes Epoche i hele det hebraiſke Folks Udvikling, og ſiden at lade den lidt efter lidt forfalde i Tidsrummet imellem Exilet og den maccabæiſke Periode *).

*) Jvnf. Geſenius Geſchichte der hebräiſchen Sprache und Schrift. 1815. S. 18.

Disse Grunde synes for en stor Deel at tabe deres Vægt, naar man overveier, paa den ene Side, at Afvexlingen i Østerlændernes Sprog, ligesom i deres Sæder, ingenlunde er saa betydelig og rask, som ved de vesterlandske Sprog *);

*) Dr. Sack kunde her have henviist til et lignende Phænomen i det arabiske Sprogs Historie. Dette er i det Væsentlige uforandret fra Muhameds Tid indtil vore Dage, altsaa i 1200 Aar. Adskillige grammaticalske Bestemmelser, som de Lærde have optaget i Koranen, udgjøre Hovedforskjelligheden. Men disse brugtes i Muhameds Tid ligesaa lidet som nu, naar Folket taler Sproget. Derfor kan ogsaa i vore Dage en indfødt Araber, uden lærd Opdragelse, forstaae Digtene i Hamasa (som tildeels ere ældre end Muhamed); og omvendt, en lærd Orientalist i Europa kan forstaae den nyeste arabiske Poesie. Saaledes forstod f. Ex. Joh. Dav. Michaelis strax de i nyere Tider forfattede arabiske Vers, som Emir Joseph — der var fød et Par Dagsreiser fra Damascus — opskrev for ham. Jos. Jahns Einleitung ins A. T. 1 Th. S. 267. Samme Forfatter, Jahn, har i sin arabiske Chrestomatie optaget Stykker af det nu brugelige Arabiske, hvoraf sees, at Forskjellen er liden imellem det og det Oldarabiske. — Men Bemærkningen behøver ikke engang at indskrænkes til de østerlandske Sprog. Man kan finde Paralleler iblandt de vesterlandske, vel at mærke, naar de først have arbeidet sig igjennem en vis Gjærings- og Udviklings-Periode. Saaledes er det græske Sprog i Byzantinerne fra det 15de Aarh. efter Chr. kun lidet forskjelligt fra Græsken i Xenophon (hvad det egent-

paa den anden Side, at Pentateuchen vistnok indeholder langt flere Spor af ældre Sprogformer, end man hidindtil har fundet i de faa Substantiver og Pronomina generis communis *) (נַעַר, הִוא), og at Mangelen af Vocaler i de gamle Hebræeres Skrivemaade muliggjør en stor Mængde Forandringer i Udtalen og den levende Indklædning af de fastere Sprogformer, hvilke ved den sildigere eensformige Vocaliseren af alle det Gl. Test.s Bøger ere blevne ganske udslettede **); ei at tale om den forsætlige Udjævning af Sproget, hvilken ved den sildigere Redaction kan indtil en vis Grad forudsættes. Men naar man, forladende Sprogets Synspunkt, overhovedet foreskriver den hebraiske Literatur et Tidsmaal, hvilket blot tages af Analogien med andre

lige Sprog, ikke hvad Stilen angaaer); og vi læse endnu med den største Lethed Boccaz's Decamerone, som er snart 500 Aar gammel.

J. Møller.

*) Jvf. Jahn i Bengels Archiv. 2 Bd. 2 St. 3. Tübingen 1818. S. 581.

**) Rosenmüller gjør i den nyeste Udgave af sine Scholia in Pentateuchum opmærksom paa, at just heri bestaaer Mængden af Forskjellighederne, som findes imellem Luthers Sprog og vore Dages Tydsk.

Folk; naar man finder Tænkemaaden og Stilen i Pentateuchen altfor dannet og fiin for en saa tidlig Tidsalder som den mosaiske, og udgiver Skrivekunsten selv for usandsynlig paa denne Tid: da henstiller man sig paa en Standpunkt, der er ligesaa ubegrundet som ubefoiet. Fordi de andre gamle Folkeslags, Grækernes og Romernes, Literatur opblomstrede og forgik i et kortere Tidsrum, skal dette derfor ogsaa være Tilfældet med Hebræerne? Idet hine begyndte med uvisse Sagn og episke Rhapsodier, hvorpaa først Skriftforfatteisen hævede sig til sand Historie: kunde der jo gjerne i det hebraiske Folks Forhold, i dets Religion og Bestemmelse ligge en Grund til, at det strax indtraadte i Verdenshistorien med et skrevet historisk Værk, efterat det, ligeledes i Overeensstemmelse med sin Natur, længe før denne Indtræden havde, ukjendt af den øvrige Verden, bevaret og næret en renere Tradition og en ægtere Cultur end alle omgivende Folk. Fordi en eiendommelig fri Selvudvikling hos andre Folk, navnlig hos Grækerne, overvandt lidt efter lidt den tidligere Raahed i en harmonisk Dannelse, og saadant tillige afspeiler sig i deres Literatur: skal det saa derfor være ligedan hos Hebræerne? Hvorfor maa ikke her en mere til Opbevaring af

den ældgamle Folkeviisdom bestemt Aandsretning fra Begyndelsen af saaledes underordne den nationale og literære Udvikling for denne høiere Meddelelse, at Tabet af en harmonisk, paa menneskelig Viis heitstegen Dannelse viser sig som Gevinst for Opbevarelsen af den religiøse Viisdom og Verdensanskuelse, og saaledes at Literaturen, aldrig ganske sluttende sig til Formerne af en selvstændig udviklet Æsthetik eller Rhetorik, søger sit eiendommelige Præg i at lade den religiøse Sanhed i enhver Form fremtræde paa den anskueligste Maade i det menneskelige Sprog, altsaa ikke uddanne de menneskelige Tanker og Synsmaader med en individuel Overvægt af en særegen Retning, men aldeles at gjøre dem til Organ for en med Tro erkjendende Aand. Denne Synspunkt, som desuden bekræftes ved andre Grunde, viser, deels hvor upassende de sædvanlige Sammenligninger af denne Literatur med andre ere, deels hvor urigtig den Forestilling er, at det Menneskelig-nationale skulde fremtræde i det Gl. Test., da det netop ikke fremtræder, men lige fra Begyndelsen viser sig som Organ for en guddommelig Aabenbaring.

Den Udførlighed, hvormed vi i det Foregaaende have bestridt Grundene, formedelst hvilke

man fremstillede det Historiske i Pentateuchen som Utroværdigt, tillader os at være kortere, idet vi nu skulle fremsætte de positive Grunde for de fem Mosebøgers historiske Troværdighed, deels fordi vi ikke ere beføiede til her at foregribe en endnu ikke ganske moden kritisk Afgjørelse *), deels fordi det, som efter Modgrundenes Gjendrivelse giver sig som i høi Grad Sandsynligt, er fuldkommen tilstrækkeligt til den apologetiske Brug, vi ville gjøre deraf. Vi lade her de udvortes Grunde gaae forud for de indvortes, fordi de sidste, ved en saa fjern, og al Sammenligning næsten udelukkende Oldtid, ikkun ved de første kunne betrygges for ubestemte og modsigende Slutninger.

Dersom Moses er Forfatter af Pentateuchen (hvormed det gjerne kan bestaae at antage Interpolationer og Tilsætninger ved en senere Redaction) saa ere disse Bøger troværdige, da i saa Fald en troværdig Samtidig fortæller deels selvoplevede, deels ham ved en reen Tradition overleverede Begivenheder.

For Moses som Forfatter tale følgende udvortes Grunde:

*) Dette er ogsaa Oversætterens Mening.
J. Møller.

1. Jesus og Apostlene anføre Dele af Pentateuchen som skrevne af Moses.*). Foruden at Jesus og Apostlene aldrig modsige deres Tids herskende Mening om Pentateuchens Oprindelse, saaledes som vi kjende den af Josephus og Philo, paastaae de endog udtrykkeligen, at Moses har skrevet, og de anføre mange Steder af Pentateuchen som indeholdende guddommelig Lære og sand Historie (Matth. 4, 6, 10. 15, 4. 19, 8. 22, 32. Ap. G. 7, 3. Rom. 10, 5, 6. 1 Cor. 10, 11 o. s. v.). Man sige ikke, at denne Autoritet ei vedkommer en historisk Undersøgelse; thi vi befinde os her ikke paa en simpel-historisk Jordbund, men paa et apologetisk-historisk Gebeet, og vi tale om Jesus, ikke som en Ubekjendt, hvis Udsagn her ingen Vægt skulde have, men som en Saadan, i hvem vi maae antage Aabenbaringens rene Fylde og en feilfri Erkjendelse af de guddommelige Ting; vi tale om hans Apostler som Saadanne, der havde modtaget Sandhedens

*) Joh. 5, 46. 47. "Dersom I troede Moses, troede I vel mig; thi han haver skrevet om mig; men I troe ikke hans Skrifter, hvorledes skulle I troe mine Ord?"
Apostl. G. 3, 22. "Thi Moses sagde til Fædrene: en Prophet skal Herren Eders Gud opreise Eder." (Hvorved sigtes til 5 Mos. 18, 15. 18).

og Oplysningens Aand i guddommelige Ting. Historikeren har kun Ret til at fordre, at vi i Apologetiken ei maae ignorere eller forkaste noget af hans paa historisk Vei vundne Resultater, men ikke formene os, at vi i Ting, hvorhen Historien ikke naaer, combinere andre videnskabelige Sætninger med hine Resultater. Naar vi nu paa den apologetisk-videnskabelige Vei ere komne til Erkjendelsen af Jesu Christi og Apostlernes Ufeilbarhed (irrthumlose Ansehen): da vil Historikeren, saafremt han ikke forkaster Theologie og Apologetik overhovedet, men erkjender en gjensidig Belysning af beslægtede Videnskaber, dog nødes til at tage Hensyn til dette Resultat, ligesaavel som han fordrer med Rette, at vi skulle tage Hensyn til hans. Men at vi have Ret til at gjøre hiint Resultat om Christi Anseelse her gjældende, viser følgende Betragtning. Den sædvanlige Indvending imod hiin Autoritet er nemlig, at Jesus og Apostlerne jo i slige historiske Domme om Canon maatte følge deres Tids Meninger, om disse end ikke vare frie for Vildfarelse, fordi de ikke vare bestemte til at give Oplysning om saadanne Ting, som den menneskelige Forstand ved egen Forskning til sin Tid tilstrækkeligen kunde opdage; men om Gud og de guddommelige Ting. Vi svare: Der-

som Pentateuchens Herkomst fra Moses var den eneste Antagelse, hvorved den deri indeholdne Historie kunde godtgjøres som sand Historie, og den deri indeholdne Lære som nedstammende fra Aabenbaring; og hvis nu tillige Christi og Apostlernes Citater betegne Historien som sand og Læren som guddommelig: mon da et Vidnesbyrd om, at Moses er Forfatteren, skulde endnu være ligesaa ligegyldigt og langt fra deres Ords religiøse Gehalt? Men hvo kan nægte, at Jesus og Apostlene antage Historien i Pentateuchen for sand, da vi see dem at betragte Forjættelserne, der indeholdes i disse Skrifter, som opfyldte, og dermed forbinde Slutninger betræffende Guds Forhold derved, at de beraabe sig paa de deri givne Formaninger og Erklæringer af Guds Villie? Og nu spørge vi videre: Kan det bestaae med den Guds Aabenbaring i Jesu, hvilken vi troe paa, at Jesus skulde have holdt menneskelig opdigtede Historier for guddommelige Bedrifter; at han skulde have erklæret vilkaarligen dannede Ideer for Guds Forjettelser? Viser det den Sandhedens Aand, som var bleven Disciplene til Deel, at den i sin første og kraftigste Paavirkning lader dem beraabe sig paa Aabenbaringer, som hverken Moses eller en Prophet har havt og skrevet, men som en

Præst vilkaarligen har opdigtet? Naar dette nu erkjendes for ikke at rime sig sammen, og naar man fastholder den guddommelige Anseelse, som skyldes Frelseren og hans Aand i Disciplene: saa følger deraf i det mindste, at Pentateuchen ingen Myther kan indeholde, men kun en sandsynlig Historie; thi Guds Aand kan aldrig blande Historie og Opdigtelse med hinanden. Men dette er det just, hvorpaa det her kommer an. Forfattelsen ved Moses bliver da en Slutning, som synes os at fremgaae af Umuligheden i paa anden Maade at faae Borgen for Troværdigheden. Og saaledes turde Literaturens Fremtræden i dens ældste, forresten (ifølge Sagens Natur) med Dunkelheder omgivne Producter endda være bekræftet ved hans Ord, som kaldte sig selv Sandheden, og hvis Udsagn stedse bliver det sikkreste Vidnesbyrd i enhver christelig Granskers Øine.

2. Den ældre jødiske Tradition, saaledes som den findes med Bestemthed udtalt 600 Aar før Christus, tilskriver Moses Pentateuchen, og den fortjener Agtelse, da den var alle Kundskabskilder og Overbeviisningsmidler ligesaa nær, som vi ved Sprog, Sæder, Nationalitet og Localitet ere fjernede fra samme. Denne Tradition finde vi hos Esra 3, 2. 6, 18. og Nehem. 1, 7—9.

Ihvor rigtigt det i Almindelighed kan være, at Critik ikke var Oldtidens Sag: saa vide vi dog af senere Prøver, at de jødiske Lærde uddannede Sandsen for nøiagtig Forskning langt fuldstændigere, end andre Nationers; og efter Hjemkomsten fra Exilet vilde denne Sands, især understøttet som den var af de mange dogmatiske Stridigheder, lettelig have fundet Beviisgrunde imod Pentateuchens eller dens enkelte Hoveddeles Alder, hvis Traditionen havde frembudt mindste Stof dertil. Men istedetfor dette finde vi Pharisæer og Sadducæer enige i at antage de mosaiske Skrifter.

3. Endelig findes der i Pentateuchen selv og i de øvrige historiske og dogmatiske Skrifter af det Gl. Test. Spor til at Pentateuchen, med Hensyn til dens væsentlige historiske og legislatoriske Dele, var bekjendt i Tidsrummet imellem Moses og Exilet. At Moses har forfattet noget skriftligt, finde vi Exodus 7, 14. 24, 4. 7. 27. Numeri 33, 1. 2. At han har skrevet Lovbogen, læse vi Deuter. 28, 61. 31, 9—13. 24—26. Omendskjøndt vi her maae lade det være uafgjort, om disse sidste Steder, som tillige indeholde Befaling om offentlig Opbevaring, blot skulle refereres til Deuteronomium eller til den hele Lovbog:

saa følger dog ingenlunde af den første Antagelse, at ikke de fire første Bøger alt tidligere vare til og blevne overgivne *). I Josvæ Bog omtales Moses Lovbog som værende i hans Efterfølgers Hænder, og denne forpligter Folket til at holde den (1, 7. 8; 23, 6.); og om end denne Bog, efter den sandsynligste Mening, er skreven i Begyndelsen af Davids Regjering: saa kunne dog de Dele, i hvilke Lovbogen omtales, meget vel være af ældre, ja samtidig Oprindelse **). Men selv om dette ikke var Tilfældet, vilde de tale for den i Davids Tid herskende Tradition om Lovbogens Forfattelse af Moses. Ifølge 1 Kong. 2, 3. formaner den døende David sin Søn til at gjøre

*) Naar man imellem det 30te og 31te Cap. i Deuter. tænker sig det Mellemrum, som Indholdet synes at fordre, da er det sandsynligst, at 31, 26. har Hensyn til den hele, ogsaa siden saaledes kaldte, mosaiske תּוֹרָה. I ethvert Tilfælde maa her bemærkes imod De Wette, at Stedet 28, 61. ingenlunde fremstiller Moses' Talen som en Fiction; thi enten kan den der ommeldte Bog have Hensyn til de udførlige Trusler i Leviticus, eller ogsaa har den Skrivende (hvilket er sandsynligere), bevæget ved sin nærværende Følelse, forsmaaet slavisk at gjentage de Ord, han selv havde talet, og har indført sig som den nu Skrivende.

**) Jevnfør Jahn og Bertholdt over Josva.

efter alt hvad skrevet staaer i Mose Lov *). I 2 Kong. 14, 6. angives Lovbogen som Grund til at Amazia handlede saaledes. Ifølge 2 Kong. 22 bliver Lovbogen gjenfunden under Josias, og der handles efter sammes Forskrifter **). Men at

*) De Wettes første Tvivlsmaal imod denne Efterretning er følgende: "Vel kunne vi formode, at Forf. tør have benyttet tidligere Kilder; men kunne vi ogsaa være forvissede om, at intet Ord er kommet til af hans Pen?" (Beiträge. 1 Bd. S. 160). Hvilken Efterretning hos den troværdigste Historieskriver lod sig ikke omtvivle, naar en saa almindelig Mistanke var tilladt? Men naar De Wette formoder, at תּוֹרָה her betyder blot Steentavlerne, da erindrer Kanne ham om, at disse kaldes לֻחוֹת.

*) De Wette vil, at Hilkias Ord Cap. 22, 8: סֵפֶר הַתּוֹרָה מָצָאתִי בְּבֵית skal oversættes: "Jeg har fundet en Lovbog", saa at Lovbogen skal fremtræde under Josias som tilforn ubekjendt, ja vel endog opdigtet. Men Kanne bemærker rigtigen, at de hebraiske Ord (ved den bestemte Artikel הַ) just kræve Oversættelsen: Lovbogen; og hvad מָצָא angaaer, da kan det ligesaa godt betyde gjenfindes, som findes, ligesom ogsaa ved Verberne נתן, לקח, בוא igien ofte maa underforstaaes, paa samme Maade, som εὑρέθη maa tages Luc. 15, 24. Men til at oversætte det paa hiint Sted gjenfinde berettiges vi ved Kongens Ord V. 13, at "allerede Fædrene havde været ulydige imod denne Bogs Ord."

hele Pentateuchen her skal forstaaes, bliver rimeligt derved, at Paaskefesten bliver holdt overeensstemmende med den gjenfundne, hvilken Fest i Deuteronomium (hvortil De Wette vil have Bogen indskrænket) beskrives paa en meget ufuldstændig Maade. Ifølge disse Vidnesbyrd, og ved de mange i Propheternes Skrifter forekommende Allusioner til den i Pentateuchen indeholdne Historie (jvnf. Hos. 11, 1. Amos 2, 10. Micha 7, 15. Jerem. 2, 6. 7. 32, 20—22) kunne vi umuligen (som De Wette) ansee Tilsidesættelsen af mange mosaiske Forskrifter i raae krigeriske og afgudiske Tider som et Beviis for Lovbogens Ikketilværelse. Qvæstionen om den samaritanske Pentateuchs Alder forbigaae vi her, fordi, om man end holdt Pentateuchens Indførelse hos Samaritanerne ved Præsten Manasse for langt mindre vis, end Nyere gjøre *), vi netop holde Beskaffenheden af denne Recension for uskikket til at bevise den høie Alder af den til Grund for samme liggende Text **).

*) See De Wettes Beiträge 1 Bd. S. 214 fg. og Gieselers Kirchengeschichte. 1 Bd. §. 18.

**) Jevnfør dog Bengels Archiv. 3 Bd. 3 St. S. 626. med Gesenius de Pentateuchi Samaritani origine, indole et autoritate. Halæ 1815.

Med disse tilsammentagne stærke udvortes Grunde for Pentateuchens mosaiske Herkomst forbinde vi følgende indvortes, tagne af disse Bøgers Beskaffenhed:

1. I hele Pentateuchen taler en Mand, som forener prophetisk-lovgivende Aand med inderlig religiøst Sindelaug og stor Forstandsdannelse. En saadan Forening af store Egenskaber passer sig paa ingen historisk Person i den hebraiske Oldtid saa godt som paa Moses, og det er ingen Cirkel i Beviisførelsen, naar vi sammenligne Moses' os af Skrifterne selv eller af hans hele Forhold til Verdenshistorien kjendelige Personlighed med Forfatterens Egenskaber og belyse det ene ved det andet. Fra Bogens Begyndelse af er Theokratiet Hovedsynspunktet, og ved dens Slutning finde vi just en Mands Sprog, som har gjort og liidt meget, og som nu, træt af Livet og Embedet, formaner og underviser Folket med mildnet faderlig Alvorlighed *).

2. I Pentateuchen findes stærke Spor af et fortroligt Bekjendtskab med Ægypten, saasom

*) Af disse og beslægtede Grunde har Deuteronomium, efter min Følelse, just en afgjort mosaisk Charakteer; og den eiendommelige Storhed i saadanne Af-

Udførligheden i Josephs Historie, Erindringen om ægyptiske Stæder (Num. 13, 23.), og Bemærkningen om en for Ægypten særegen agrarisk Indretning (Deut. 11, 10.). Dermed stemmer det godt overeens, at ingen udenlandske Navne forekomme uden ægyptiske, hvorimod Hebræernes senere Samqvem med Phoenicier, Syrier, Assyrier o. s. v. uden Tvivl (hvis Værket først senere var forfattet) vilde have bragt en Mængde didhørende udenlandske Navne ind i Bogen.

3. Det oldtidsmæssige i Sproget, hvorom er talt ovenför ved Gjendrivelsen af den modsatte Paastand.

4. Pentateuchens Love anføres for en stor Deel just i den Orden, som frembragtes ved deres Foranledninger, ved de modtagne Aabenbaringer, ved Begivenhedernes Paatrængen: f. Ex. Loven om at samle Manna (Exod. 16) om Fristæderne (Num. 35). En senere levende Forfatter derimod vilde have ladet det være sig magtpaalig-

snit, som Cap. 4, 6, 8, 9, af hvilke Lovens Aand taler med en næsten evangelisk Inderlighed, kaster paa det Hele et Lys, for hvilket enhver Tanke om hierarchisk Kunstlerie (hvorpaa De Wette tænkte) strax maa forsvinde.

gende, at meddele Lovene, afsondrede fra Historien efter visse Rubriker og Titler *).

5. Endelig — og dette synes os næst No. 1 den vigtigste Grund — hersker der i de historiske Dele af Pentateuchen en levende Anskuelighed, en inderlig Sandhed, en personlig Delicatesse, som hverken kan være et Resultat af Tradition eller af Digtning, men kun kan forklares af Følelsen hos den, der selv har oplevet det omtalte. Men see til Exempel Exod. 2, 10. Fortællingen om Vægringen i Begyndelsen, hvilken neppe var bleven meddeelt af en sildigere panegyrisk Skribent. Man jevnføre Exod. 20, 19. hvilke Ord af Folket gjentages Deut. 18, 16. fg. og det med et saadant Svar af Jehova, som netop passede paa det da gjorte Spørgsmaal, og som enten maa være meddeelt af den, der hørte det, eller opdigtet af en Sildigere ganske uden Sammenhæng **).

*) Jvf. Stäudlins Commentatio de legum mosaicarum momento et ingenio, collectione et effectibus. Gött. 1797. Samme om Ægtheden af de mosaiske Love i Bertholdts Krit. Journal der neuesten theologischen Literatur. 3 Theil. Heft. 3, 4. S. 225. 4 Th. Heft. 1, 2.

**) De Wette anseer ogsaa dette Sted i Deuteronomium for en klog Præstemythe; men man lægge blot Mærke til, hvorledes Forjættelsen om en Pro-

Man overveie Moses' Opførsel ved Korahs Oprør Num. 16, 15, 22, 28; og spørge sig da, om denne gradvise Fremskriden af et ligesaa dybt krænket som inderligen betvunget Gemyt kunde skildres ligesaa naturligt af en sildigere Forfatter. Men slige Træk (hvoraf mange flere kunne opvises) ere aldeles ikke noget Poetisk; thi ingensteds findes fri Dannelse af et idealsk Hele; men det er enkelte Momenter af en kun for den Fromme forstaaelig og tiltrækkende Livs- og Aabenbarings-Historie.

Dette maa være nok sagt om Pentateuchens historiske Troværdighed.

phet som Moses, allerede ved Sinai, alene faaer Mening ved den guddommelige Ironie, hvormed Folkets Ord: "som du er," billiges i en det selv ubevidst Betydning, og spørge sig derefter, hvad Grund der var til at knytte en opdigtet Prophetforjættelse just til Aabenbarelsen paa Sinai. Kun en levende Erindring af det Skeete gjør Allusionen Deut. 18 tænkelig.

IV.

Oratio Funebris
in memoriam
Dr. Friderici Münteri,
Sællandiæ Episcopi etc.,
nomine Universitatis Hauniensis habita
a
Dr. *Jano Möller.*

Auditores perillustres, summe venerabiles, consultissimi, experientissimi, amplissimi, omnium ordinum, quotquot adestis, æstumatissimi!

In tota docta antiquitate nescio an sit aliquid, quod pectus humanum vehementius tangat quam pulcherrima fabula de Niobe per acerbum dolorem in saxum mutata, cum numerosam sobolem, qua tantopere gloriabatur, septem videlicet filios totidemque filias, irâ Apollinis atque Dianæ subito e medio sublatam videret. Si vero fabula vetusti ævi tangimur, multo magis veritate re-

centis historiæ tangi debemus. Et nemo quidem hic adest, quem fugit tristissima Daniæ sors et ineffabile bonorum omnium desiderium ob tot egregios cives hisce novissimis temporibus amissos. Annum tam lugubrem, tot splendidis magnorum virorum exsequiis insignem nunquam antea experta est patria nostra. Plangit hodie Universitas Hauniensis, et per aliquot septimanas jam planxit sortem suam Niobeæ prorsus similem; nam intra breve unius anni spatium vidit octo filiorum suorum efferri. Oh miseram matrem, quæ tot præstantissimos viros, in suum honorem natos et educatos, uno quasi ictu sibi ereptos luget. Si nos, auditores optimi, luctu parentis, vel uno filiolo orbati, merito afficimur, quonam demum sensu heic commoti esse debemus, ubi plangorem almæ nostræ matris percipimus, inter suspiria intima querentis, se in funere illius viri, qui horrendum numerum septenarium magistrorum recens defunctorum explevit, jacturam omnium maximam fecisse. Erat ille vir magnificus et summe venerabilis, Fridericus Münter, Sællandiæ ordinumque regiorum equestrium episcopus, Theologiæ Doctor et in hac Universitate regia Professor P. O. magnæ crucis Danebrogicæ eques; et ejusdem ordinis cruce argentea ornatus.

in gravissimo, ob mortem tam cari capitis concepto dolore unicum erat Universitatis Hauniensis solatium, fore ut post tot clades cetera sua decora per nonnullos saltem annos salva retineret. At novimus, hoc quoque solatium eam fefellisse; paucis enim diebus interjectis Collegarum octavus, Canutus Lyne Rahbek, Musarum Daniæ deliciæ, et omnium elegantiarum arbiter, Münterum suum ad æternas sedes et mysteriorum coelestium, quorum præsensione uterque jam delectabatur, intuitionem secutus est. Sic erat in fatis, ut Academia nostra, nuper doctorum suorum et numero et pretio insigni exsultans, tanquam vidua per integrum annum pullis vestibus induta incederet. Nos autem, alumni ejus superstites, eo magis luctum Universitatis participamus, quo magis omnia ejus fata tam infausta quam fausta ad nos pertinere judicamus, et quo minus in alma matre altum illud supercilium, impotentem illam superbiam observavimus, cujus, si poetis et artificibus credis, olim Niobe in repentina quattuordecim liberorum morte dedit poenas, quia scilicet numerosam prolem coram Latona, nonnisi unius filii uniusque filiæ parente, insolens jactaverat. Nos autem, homines Christiani, in subita tot clarorum virorum clade,

nullius numinis irati vindictam cernimus: nos neque Apollinis sagittas, neque cuspidem Dianæ horremus. In omnibus, quæ nobis eveniunt, in tristissimis quoque fatis, providentiam Dei sapientissimi, omnia optime gubernantis, veneramur et adoramus.

Lugemus vero, et quocunque nos convertimus, desideria vix ac ne vix quidem explenda sentimus. Mihi vero, quem gratus in episcopum dilectissimum animus non minus quam muneris mei ratio et Senatus academici voluntas ad parentandum hodierno die adduxit, mihi, subtilioris Theologiæ formulis magis quam eloquentiæ latinæ elegantiis aut innutrito, aut saltem postremis his annis addicto, mihi certe provincia æque difficilis ac rei naturâ tristis demandata est, cui ut satisfaciam, vehementer timeo. Quod vero nihilo secius humeris imparibus tantum onus lubens subii, id factum est, quia malui vel infans, saltem minus disertus, quam in memoriam optimi præsulis ingratus videri.

Dum vero Tu, alma studiorum mater atque regina, infandum me jubes renovare dolorem, propter obitum Friderici Münteri in nobis omnibus exortum, non possum quin vobis, auditores honoratissimi, totum pectus excutiam, et

pro integro doloris mei sensu longam sepulcrorum seriem, quæ cineres tot Collegarum tegunt, vobis ob oculos sistam. En igitur, præter sepulcrum Præsulis nostri apud patrem summe venerabilem dormientis, en septem tumuli recentes, in quos sidus Pleiadum quavis nocte placidam lucem spargit, ac si septem sapientes defunctos ad se evooare vellet. Dum varia hæc monumenta sepulcralia lustro, equidem non vereor, ne id mihi acccidat, quod Simonidi olim evenisse narratur. Cum is pugili coronato, narrationem Fabii sequor *), carmen, quale componi victoribus solet, mercede pacta scripsisset, abnegata ei pecuniæ pars est, quod more poetis frequentissimo digressus, in laudes Castoris et Pollucis exierat: quapropter partem ab iis petere, quorum facta celebrasset, jubebatur. Ejusmodi jussum ego minime exspecto, nam neque hodiernæ solennitatis scopum, inter lustrandum, e conspectu amittam; neque is erat Münterus, qui aliorum laudibus invideret, uti multi docti faciunt existimantes, id sibi gloriæ detrahi, quod aliis viris bene meritis detur. Potius testari mihi licet, me nunquam æquiorem cognovisse alienæ

*) Vid. M. Fab. Quinctiliani de institut. orator. Libr. XI, 2, 11.

virtutis æstimatorem, nunquam benevolentiorem æmulorum amicum. Quare si modo vestra, Auditores, humanitas has orationis ambages feret, persuasum mihi est, manes Münteri mihi jam veniam dedisse. Ita enim potissimum sibi parentari voluit egregius antistes, ut ex panegyrico suo nonnihil laudis ad collegas, eodem tempore defunctos, redundare posset.

Ne autem tanti luctus oneri prorsus succumbamus, meminisse oportet, cum hac doctissimorum virorum clade haud pauca esse conjuncta, quæ dolorem nostrum minuere debent. Primum, ingeniis fertilis et prole virûm felix sit Dania, necesse est, quæ octo publicos scientiarum professores et fere viginti alios doctissimos viros — ex quibus tantum triumviros celeberrimos, Mallingium, Thorkelinium et Andream Birch honoris causa nomino — uno anno amittere possit, neque tamen pauper vel ingeniis prorsus spoliata censeri. Deinde erant inter istos octo doctores alii senes, alii saltem eo usque ætatis provecti, ut quietem senectuti debitam nemo eis invidere debeat. Celebraverat jam pridem Claudius Frees Horneman, Theol. Dr. et Professor P. O. Universitatis Senior, muneris academici annum jubilæum, quare octoge-

nario, e scholæ et vitæ vinculis sese expedienti, rudis minime deneganda erat. Sed Erasmus Nyerup, historiæ literariæ Lynceus, et antiquitatum patriæ indefessus perscrutator; Fridericus Theodorus Hurtigkarl, juris tam patrii quam præsertim Romani peritissimus vindex et priscæ fidei strenuus satelles; Canutus Lyne Rahbek, quem jam supra laudavimus, quamquam nomen ejus optima est laudatio, et ipse Fridericus Münter, hi omnes aut erant septuagenarii, aut ad hoc vitæ humanæ fastigium prope accedebant. Restant igitur tres doctores, quorum unus in ætate juvenili, duo in virili (procul vero a termino senectutis) nobis erepti sunt. De hisce triumviris non possum quin cum auditoribus querelas communicem, quas ipse nuper percepi, cum Academiam nostram, Virgilianis fere verbis de sorte sua querentem audire mihi viderer. En, inquit,

Ille, vides, pura juvenis qui nititur hasta,
Proxima tenet lucis loca;

proxima scilicet, quippe qui primus ad auras ætherias abiit. Hasta pura, qua nititur, est caduceus, salutaris artis, qua valuit, insigne, cujus ope jam multis civibus sanitatem reddiderat, cum horâ intempestivâ ipse animam coelo red-

didit. Intelligitis, auditores, me hisce verbis præstantissimum Medicinæ Doctorem et Professorem, Conradum Matthiam Lunding, descripsisse.

Hunc ad astra nimis mature sequebatur inclytus astrorum computator Erasmus Georgius Fog Thune, Philosophiæ Doctor et Matheseos Professor, qui, per Eusebiæ templum Uraniæ adyta ingressus, semper, dum hujus sacra strenue peregit, fidus mansit illius cultor atque vindex. Paucis tantum annis Academiam nostram nobilitavit, sed in æternum omnes ejus cives sibi devinxit. Equidem ultro profiteor, me certe hoc viro neque candidiorem, neque diligentiorem, neque sanctiorem cognovisse. Heu pietas, heu prisca fides! Si vivacitas ceu virtutis præmium hominibus esset tribuenda, nemo mortalium longiorem vitam meruisset. Vidimus te, mi Erasme, adolescentem, post studia Theologiæ et Philosophiæ feliciter inchoata et profligata, pede fausto ingredi viam, quæ ad astra ducit; viam, qua Tycho noster, qua Römerus, qua Longomontanus immortalem sibi pepererunt gloriam: vidimus autem brevi post tanta laterum infirmitate te laborare, ut medici juvenem valetudini parcere juberent; tu vero, omnibus ceterum

hominibus benignus et æquus, tibi soli iniquus, nunquam, cum patria et scientiæ vocarent, tibi pepercisti. Quare acutiores inter amicos tuos fata aspera vitæ tuæ adeoque fortunæ nostræ insidiantia prævidebant: quod eo ægrius tulimus, quo confidentius jam pueritiæ tuæ magistri de te pronunciaverant vaticinium illud:

Heu miserande puer! si quâ fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris.

Utinam rupisses! Certe, si longior vita et firmior valetudo tibi fuisset data, tanquam scientiæ tuæ Marcellus ad Römeri claritatem perventurus fuisses. Aliter Deo O. M. visum est; et, nisi hebetior oculi humani acies nos fallit, videmur nobis consilia divina in hac re aliquatenus suspicari posse. Mens Thunii a tenella inde ætate semper altiora, semper coelestia spirabat, anhelabat, desiderabat. Ad coelum, domicilium suum, eo citius properabat, quo propius et animus et studia ejus ab eo aberant. Nobis vero per breve tempus monstrabatur, ut exemplar haberemus ad imitandum, utque pectus ejus, cui nihil fraudis, nihil fuci inerat, admirabundi diligeremus. Elapsus est his ipsis diebus post mortem tuam integer annus, neque tamen placidi tui oris, vel placidioris animæ, mentis morumque imaginem

mihi vivide in memoriam revocare possum, nisi ut lacrymæ suboriantur. Have sancta anima!

Quemadmodum manes Münteri lubentes mihi mentionem Erasmi Thunii, collegæ optimi, inter hæc solemnia factam condonabunt: sic forsitan vel flagitabunt, ut memoriam Birgeri Thorlacii, cum Müntero tot nominibus conjuncti, haud prætermittam. Erat quidem ille hujus discipulus, sed, quæ erat humanitas clementissimi episcopi erga nos omnes, olim discipulos, posthac collegas, Thorlacio tanquam amico æquali familiariter utebatur, ejusque successibus æque ac suis lætabatur. Quare quoque vidimus gravissimum præsulem in funere Thorlacii, quem jam jam comitaturus erat, lacrymas profundentem: tantum morte egregii viri et sibi et patriæ et literis detrimentum illatum esse publice declaravit. Neque mirum; nam multis necessitudinis vinculis tenebantur consociati: pleraque studia, multa munera eis erant communia: varia quoque negotia, sive ad antiquitates, sive ad elegantiores artes, sive ad exegesin sacram pertinentia eis, aut solis aut una cum aliis viris doctis, a rege augustissimo erant commissa. Uterque scilicet in veteribus linguis et bonis literis, uterque in archæologia classica æque ac in antiquitatibus pa-

triæ, uterque denique in historia tam recentiore quam præsertim antiquiore dominabatur, ita tamen, ut in historicis rebus Münterus, in philologicis Thorlacius esset major. Uterque benignus, liberalis, ad juvandum promtus, alter in alterius facile venit communitatem, non publicorum solum studiorum, verum etiam privatarum meditationum et curarum. Quæ in scriniis Thorlacii latebant (latebant autem multa), ea certe Müntero, etsi aliis quoque id desiderantibus, patebant: nihil rursus ad doctam antiquitatem pertinens pectore Münteri volvebatur, quod non mox in sinum Birgeri sui effunderet. Quam ob rem amicissimus episcopus, cum paucis ante annis Thorlacio contingeret doctum iter in Italiam suscipere et inter auspicatissima omina absolvere, in primis et patriæ et sibi uberrimos fructus inde ad bonas literas et elegantiores artes redundaturos solemni quodam jubilo gratulabatur. Post inopinatam Thorlacii mortem omnis nostra spes in Müntero superstite erat posita: in eum, tanquam laboris interrupti idoneum continuatorem atque commentariorum defuncti amici strenuum editorem omnium oculi erant conversi. Jam vero, Müntero quoque e medio sublato, ad quem nos convertimus, unde solatium petimus, in quo præ-

sidium nostrum ponimus! Eheu, doctissime præsul, tempore quam maxime inopportuno magnum tui desiderium cum nominis claritate nobis reliquisti!

Cavit quidem sapientia Regis Augustissimi in successore dignissimo eligendo, ne quid detrimenti in obitu Münteri caperet ecclesia Danica: præfecit ei antistitem, quo neque pientiorem, neque doctiorem neque amabiliorem a provido numine exoptare possumus vel debemus: sed eodem tempore factum est, ut Universitas Hauniensis duos desideret insignes doctores; ut Ordo Theologorum bina sua ornamenta atque præsidia uno quasi ictu sibi erepta lugeat. Fac autem, ut hæc jactura nobis resarciatur (quod ut fiat, lætus auguror; nam inter juniores nostros Theologos ingenia quædam erectiora in spem patriæ maturescunt): quis inter nostrates hodie locum a Müntero in literatura, non dicam Danica vel Boreali, sed Europæa vacuum relictum occupabit!

Hic summus est in decessu Münteri tam Universitatis Hauniensis quam omnium eruditorum dolor, quod nusquam, quoad sciam, aliquis inveniatur, qui omnino in locum defuncti tanquam universalis Europæ doctor suffici queat. Lugeant igitur patria, pietas, amicitia, fides: hæ omnes jure suo lugent; verum enimvero præ

ceteris tamen lugere debent Musæ, scientiarum atque artium patronæ.

Quæ cum ita sint, equidem, utpote hodie nomine Universitatis verba facio, quamquam Münterum ut episcopum veneratus sum, ut patronum colui, ut collegam atque amicum amavi, pace vestra, auditores, mecum constitui, præcipuum hodiernæ orationis argumentum ab iis petere meritis, quæ Münterus tanquam universalis eruditorum magister sibi peperit. Sunt nimirum laudes ejus longe plures et majores, quam ut unius horæ angustiæ cunctas capere queant: quare nonnullas aliis oratoribus prorsus intactas relinquam; alias obiter attingam; alias, sed ad rem nostram maxime pertinentes, fusius expositurus. De ipso munere episcopali, quamquam splendidissimo virtutum ejus theatro, breviter agam, partim quia hæc Münteri merita mihi minus nota sunt, partim quia successor ejus summe venerabilis jam publico quodam pignore se nobis obstrinxit (ita nos saltem ex voto rem interpretamur) fore ut is, horum meritorum acutissimus judex, his partibus aliquando sit perfuncturus. Quare hanc brevitatem benigne, ut spero, mihi condonabitis, quotquot adestis, genti Münterianæ familiâ, affinitate, patrocinio, clientela, vel

quocunque alio necessitudinis officiorumve genere conjuncti. Nos vero, defuncti episcopi collegæ atque discipuli, hac solennitate ita utemur, ut tristes pectoris sensus memoria meritorum ejus temperemus, neque in tanta jactura animum despondeamus. Quo scilicet major fuit optimi præsulis, dum in vivis erat, nominis claritas, eo acerbius esse debet desiderium nostrum: at quo uberiores ex hac longa et occupata vita tam ad scientias quam ad patriam redundarunt fructus, eo simul impensius lætari nos oportet, quod iste vir aliquando noster fuit, et per tam longam annorum seriem noster mansit. Nobilitavit enim per annos XLII Universitatem Hauniensem ut publicus Theologiæ Professor, et a primis inde annis tanta erat Münteri celebritas, ut neminem, literis addictum, literaturam Danicam vel Academiam Hauniensem ignorare pateretur. Si quis forsitan, supercilium philosophi affectans, hanc gloriam potius ad leves vulgi opiniones quam ad vera reipublicæ commoda relatam velit, equidem non valde commoveor, cum Cicerone (cujus sunt hæc verba) *) existimans, "ex omnibus præmiis virtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum esse præmium gloriam; esse hanc unam,

*) Orat. pro T. A. Milone. cap. 35.

quæ brevitatem vitæ posteritatis memoria consolaretur; quæ efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus: hanc denique esse, cujus gradibus etiam homines in coelum viderentur adscendere." Hanc vero esse non solum privatorum hominum, sed etiam integrarum rerum publicarum persuasionem, multa exempla testantur. Ita constat, Universitatem Lugdunensem seculo XVI Josephum Scaligerum et seculo XVII Claudium Salmasium, summos viros, mercede conduxisse, ut Professoris Lugdunensis titulo salutari se paterentur, absque ullo lectionum habendarum officio aliove munere imposito. Münterus autem non solum nominis claritate Daniam inclytam reddidit, sed lectionibus habendis, libris quotannis edendis, multisque aliis officiorum generibus explendis de republica nostra tam literaria quam sacra bene meruit.

Mihi sæpe cogitanti, cur ejusmodi viri, qualis erat Münterus, tam raro inter æquales surgant, non una occurrit causa: præcipua esse videtur neque, ut multi putant, ingeniorum raritas, neque præsidiorum penuria (his enim abundamus, et illis minime caremus), sed impedimentorum moles, quæ ingeniis sollerter educatis, dum ad summum meritorum ac gloriæ fastigium

properant, assidue offeruntur. Jam enim ea auræ popularis vanitas, jam voluptatum sirenes, jam auri fames, et quæ sunt ceteræ malorum illecebræ, exstantioribus ingeniis maxime insidiantes, avocant, seducunt, abripiunt. Multum quidem in adolescentibus educandis effectum est, quando ad excellentem naturam accesserit solida scientiarum institutio et liberalis animi conformatio. Ut vero iis ab omnibus periculis caveatur, plura addi debent cum fortunæ dona tum prudentiæ instituta. Et heic imprimis laudandus est sapientissimus Episcopi nostri pater, Balthasarus Münter, in ecclesia Sancti Petri Hanniensi sacrorum antistes, qui, cum probe sciret, plurimum in educatione referre, quibus opinionibus molles puerorum animi imbuantur, et quem quasi primum scientiarum atque linguarum odorem quisque trahat, optima quæque præsidia optimosque magistros ingenio filii conformando adhibuit. Inter hos proximum ab ipso patre locum tenuit Jacobus Wolf, in hac Universitate tum Theologiæ studiosus, in eadem postea Matheseos Professor celeberrimus, qui diligentiæ suæ atque strenui laboris hoc quoque reportavit præmium, ut ipsi contingeret pristinum alumnum, primum secum in Professorum collegium

cooptatum, deinde in solium episcopale evectum salutare.

Patri quoque contigit, filio dilectissimo summos honores academicos gratulari, eumque doctissimis Daniæ Theologis adnumeratum audire: qui honor non minus diligentiæ et curæ patris quam studio et ingenio filii debebatur. Neque prætermittendum, filium tantopere profecisse non solum institutione ac prudentia parentis optimi, sed etiam autoritate ejus, quæ et domi et foris plurimum valuit. Nam Balthasaro Münter familiariter utebantur cum doctissimi quique hujus urbis viri, tum regni proceres. Bernstorfii, Reventlovii, Schimmelmanni æque ac Suhmii, Klopstockii, Niebuhrii, Rothii, Kratzenstenii Münterum, presbyterum non minus eloquentem quam doctum, amicitia sua dignabantur. Hos summos viros Fridericus noster cognovit puer; eorum sermonibus interfuit adolescens. Mens ejus docilis, tanquam testa recens bonum quemque odorem imbibit; eodem autem tempore in delectu variarum, quæ eam ad se trahebant, scientiarum atque artium incerta hæsit. Quando Fridericus ab ore Klopstockii summi poëtæ pendebat, vel divino ejus opere de Messia legendo delectabatur, ipse poematia excudebat et

sibi ad poesin unice natus esse videbatur: mox ad cathedram Kratzenstenii delatus, ibique admiratione legum naturæ captus, physicam per aliquot menses tractabat; deinde narrationem Niebuhrii auscultans, de institutis, moribus, antiquitatibus Orientis more suo, i. e. graphice et eleganter, verba facientis, linguarum orientalium studio totum se addixit, non sine voto, ut ipse olim has oras adiret, egregia Niebuhrii vestigia secuturus. In hac animi puerilis hæsitatione providus pater filium semper eo adduxit, quo viam ad honorem tutissime persequi poterat. Neque filius, postquam ad Universitatem pervenisset, diu in stadio eligendo vacillabat; nam lectiones Ballii in historiam ecclesiasticam audiendo mox animadvertit, se in hac scientia lætissimos facturum esse profectus, quoniam in ea arctissimum inter sanctiores et humaniores literas vinculum indagabat. Theologiam ut pietatis magistram et eloquentiæ adjutricem jam inde a domo patria amavit; historiam, philologiam, tam sacram quam profanam, archæologiam, sensim sensimque in cyclum suum traxit: hoc modo intra paucos annos exstitit magnus ille Theologus, quem totus orbis terrarum hodie admiratur. Sicut autem omnes hodierni Theologi ultro fatentur, se aliquid e scriptis

Münteri didicisse, ita ipse olim profiteri poterat, se omnium ævi sui Theologorum operâ adjutum fuisse; nam et plerosque in itineribus suis per bonam Europæ partem coram vidit, et ceterorum saltem præcipuos libros legit. Plurimum tamen apud Gottingenses et Romanos profecit, dum illi uberrimos doctrinæ et librorum thesauros, hi præstantissima artis et doctæ antiquitatis monumenta avido juveni aperiebant. Per biennium summos Georgiæ Augustæ in scientiis suis magistros, Heynium, Koppium, Walchium, Spitlerum, Gattererum audivit, et quidem tanto cum fructu, ut, cum Romam veniret, ipse jam eruditissimis hujus urbis viris adnumeraretur. Inclaruit Romæ iis temporibus gens Danorum, non, ut olim Cimbrorum tempore, rebus fortiter vel atrociter gestis, sed strenuo in literis artibusque colendis studio. Excelluerunt scilicet multi inter nostrates eo studiorum genere, quo tunc temporis docta Europa fervebat, illud dico, quod maximam partem in variantibus Veteris et Novi Testamenti lectionibus colligendis positum erat. Præter Münterum, Birchius, Adlerus, Treschovius, Henslerus, Moldenhaverus, Engelbrechtius præcipuas sibi vindicant partes:

quorum plerique, sive textum originalem, sive veteres versiones tractabant, e Romanis codicibus optimo successu hauriebant. Eodem tempore alii nostratum, elegantioribus artibus dediti, nomen quoque clarum Romæ sibi acquisiverunt, quorum facile princeps erat Georgius Zoega. Qua re factum est, ut vir purpuratus et in paucis bonarum literarum patronus Stephanus Borgia, omnium Danorum, Romam adeuntium existeret fautor. Müntero quoque, egregii hujus viri patrocinio adjuto, patebat aditus ad Bibliothecarum et tabulariorum recessus, ex quibus incognitos thesauros eruit. Horum gravissima erant fragmenta veterum Sacræ Scripturæ versionum Copticarum nec non statuta ordinis Templariorum. Luculentissimum tamen testimonium cum eruditionis et diligentiæ tum sagacitatis, qualis jam in juvene emicuit, nobis offert descriptio Siciliæ, insulæ illius beatæ, tot artis et vetustatis monumentis superbientis; quem librum hodieque doctissimi viri consulunt.

Münterus a docto itinere in patriam redux mox ad munera ambienda invitabatur. Ab Andrea Petro Bernstorf, V. Exc. ei offerebatur munus sacri concionatoris penes legatum Daniæ, Lutetiæ Parisiorum commorantem: quod

munus, cum a Müntero detrectaretur, Görickio, pio viro, inter nos nuper defuncto, deinde cessit. Müntero videlicet magis arridebat locus in Ordine Theologorum Hauniensium vacuus. Cum vero alius vir doctissimus, Andreas Birch, quem de sacra Crisi optime meritum nuper laudavimus, idem munus ambiret, institutum fuit coram peritis brabeutis doctum certamen inter candidatos dignissimos. Vicit Münterus, neque ipse Birchius, quæ erat modestia ejus, contradixit, cum arbitri, ab omni cupiditate alieni, æmulo feliciori cathedram adjudicarent. Quare quoque inter certantes duumviros amicitia ad cineres usque inconcussa mansit. Quemadmodum vero, ex sententia Lutheri, nemo unquam magnus Theologus prius exstitit, quam ad meditationem et orationem in vita ejus accederet tentatio, sic Münterus, hucusque felix omniumque studio potius adjutus quam retardatus, subito in munere academico adeundo magnam tentationem expertus est, dum autor quidam jam dudum defunctus (quem nos, ut Theopompum et Timæum Corn. Nepos *), maledicentissimum historicum appellare solemus) publice declaravit, injuriam Birchio esse illatam, et gravissimum munus candidato

*) In Alcibiade cap. XI.

minus digno demandatum: quam injuriam ex corrupta judicum fide eorumque in gentem Münterianam, ex illustri Germania scilicet oriundam, favore interpretabatur. Cum ille autor eo tempore magna inter cives autoritate gauderet, neque pauci nostratum nescio quo Germanorum timore essent perculsi, haud miramur, has calumnias, licet omnino fictas, Professorem designatum vehementer offendisse. Calamum fervidus arripuit, et consentiente patre apologiam lectionum suarum jam publici juris factarum conscripsit, quam pater rerum humanarum peritissimus, sibi a filio traditam, mox ne lectam quidem, placide igni devovit, declarans, apologiam jam scopum suum in filio tranquillando obtinuisse; cetera tempori esse demandanda; neque se dubitare, quin tempus ostenderet, Fridericum suum dignum fuisse, cui hæc provincia concrederetur. Neminem nostrum, auditores, latet, quo usque filius spei in se repositæ satisfecerit. Equidem sic statuo, Fridericum Münter inter tot doctos Theologos Haunienses, qui inde ab Universitate nostra condita floruere, aut primum occupare locum, aut saltem cum Nicolao Hemmingio et Casparo Brochmanno singularem triumviratum efficere. Ut vero ita statuam, non solum vulgato

rumore adducor (quamquam sententiis aliorum tantum, quantum fas est, tribuo) verum multo magis comparatione inter opera Münteri atque antecessorum institutâ. Primum numero vincit; nemo enim ante eum tot edidit libros, deinde pretio quoque scriptorum haud raro superior discedit. Eruditionem si spectas, hæc in eo erat solida, ampla, recta, accurata et exquisita: non a rerum superficie petita, sed longo sudore a fontibus hausta. Penitiores haustus ne adolescens quidem, nedum vir vel senex, reformidabat. Mature scilicet in scholis Bellii atque Heynii agnovit Münterus, quam vera sint, quæ in notissimo Dialogo de causis corruptæ eloquentiæ (cap. 32) legimus: "aliter uti nos propriis, aliter commodatis, longeque interesse, possideat quis quæ profert, an mutuetur." Müntero, multis linguis tanquam totidem clavibus instructo, janua ubique terrarum ad fontes patebat, adeo ut raro versiones consulere ei opus esset. Tribus linguis, Latina, Danica et Germanica pleraque scripta sua alternis vicibus consignavit (unum solum linguâ Gallicâ); in his eâdem cum facilitate, puritate et concinnitate sensa animi expressit. Græcam vero, Hebræam, Anglicam, Gallicam atque Italicam linguam ita calluit, ut harum monumenta

tanquam patria tutus adiret; denique tantam linguarum Chaldaicæ, Arabicæ, Syriacæ, nec non Hispanicæ atque Islandicæ sibi comparaverat peritiam, ut libros in his compositos sine duce consulere posset. Mehercle, auditores, si ætate literarum renatarum summa laus videbatur, quando aliquis trium linguarum studiosus salutaretur, quid de Müntero prædicemus, qui tredecim linguarum peritus fuit. Neque tamen in studio philologico sedem suam fixit. Linguarum peritia ei non erat finis, sed præsidium, quo ad remotiores fines obtinendos utebatur: per linguarum atria in scientiarum, imprimis historiæ adyta penetrabat. Historiam præ ceteris disciplinis dilexit; in historia sibi commorandum mature constituit. Quod vero in annalibus generis humani eum tantopere allexit, retinuit, vinxit: id fere totum in monumentis ingenii, culturæ atque virtutis majorum eruendis, illustrandis atque in usum convertendis positum erat. Res violenter, tyrannice, impotenter gestas non admodum curabat, eas saltem haud data opera scrutabatur. Sed cum doctis et ingeniosis omnium ætatum viris vivere, et, quoad licuit, familiaritatem inire satagebat: maxima tamen vi ad antiquitatem trahebatur. Neque id tantum de studiis historiæ

ecclesiasticæ intellectum velim, in qua persequenda atque ad origines apostolicas referenda cum Tertulliano judicabat: "id verius, quod prius; id prius, quod ab initio"; sed de tota Münteri vita docta quodammodo valet, quod supra diximus. Antiquitatem tam rerum quam literarum summo cum animi fervore inde ab adolescentia perscrutatus, veneratus, persecutus est. Neque id mirum, auditores. Nam ipsa natura videtur, ut majorum aliquis scite observavit *), homines imbuisse ad omnis antiquitatis venerationem: τιμιώτατον τὸ πρεσβύτατον, ait Aristoteles. In urbibus, arcibus, templis, ædibus magis venerabundi simplicem vetustatem, quam magnificam novitatem intuemur. Berolinum v. c. vel Petroburgum, splendidas urbes, non ita suspicimus et veneramur, ac Pragam vel Norimbergam: in America septentrionali, ubi omnis vitæ elegantioris cultus jam dudum floret et fervet, antiquitatem tamen, et quæ eam sapiunt monumenta, omnes viri cordatiores iter eo ex Europa facientes, unanimi consensu desiderant. Quid? quod in majori pretio esse solet arboris annosæ et proceræ etiam mediocris fecunditas, quam junioris et jucundis succis lascivientis

*) Jo. Aug. Ernesti.

felix ubertas. Quanto magis consentaneum est, vetera instituta, eorumque reliquias in honoris et amoris delectu præferri institutis recentioribus, quorum qualis vis futura sit in posterum, nemo certo sciat. Sed quomodocunque ea de re statueris, haud diffiteberis, tantum in Müntero fuisse omnium antiquitatum amorem, ut in earum pretio æstimando modum excedere mallet, quam ejusdem minus acer vindex videri.

Hoc testantur sexcenti fere commentarii ab eo de antiquitatibus Orientalium, Græcorum, Romanorum, Borealium exarati atque typis descripti: testantur plures monumentorum veterum collectiones, tam publicæ quam privatæ, quæ ejus curæ debentur: testatur bibliotheca ejus, quam corculum Münteri fere dixerim, inter privatas apud nos facile princeps, et libris præsertim ad historiam et doctam antiquitatem pertinentibus locupletissima; testatur museum ejus numarium, quod paucis cedit; testatur denique glyptotheca, in ædibus episcopalibus ab eo condita et publicis usibus donata, in qua pretiosissima cimelia, ad antiquitates ecclesiasticas maximam partem spectantia, asservantur, et quidem tam aperte omniumque oculis exposita, ut qui has ædes episcopum Sællandiæ salutaturi in-

trent, se in palatio aliquo Italiæ vel Siciliæ versari putent. Idem denique testatur publicum, quod in templo S. S. Trinitatis servatur, Museum, ex antiquitatibus Septentrionalibus conflatum, quod suasore Müntero autoritate Regis conditum, et munificentia civium amplificatum est.

Ex his aliisque monumentis multas novas et inauditas res eruit Münterus, quas deinde aut libris cum toto mundo literato, aut epistolis cum amicis doctis communicavit. Cum vivido harum rerum sensu oculum et naturâ acutum et usu exercitatum conjunxit, quare, quæ alios doctos viros fugiebant, illi sæpe indagare contigit.

Dum vero Münterum principibus ætatis nostræ historicis et archæologis adnumeramus, minime merita ejus de ceteris vel doctioris Theologiæ vel elegantioris humanitatis disciplinis extenuare aut prætermittere volumus. Nam in his quoque tantas laudes sibi peperit, ut vel eæ, nisi majores accederent, ad immortalitatem sufficerent. Philosophiam quidem minus tractavit, neque tamen eam neglexit: documento sunt meditationes ejus in Theologiam naturalem, Danice editæ *). Sed de crisi et exegesi Sacræ Scripturæ tot sunt ejus merita, quot raro in Theologo, qui hanc

*) Hafniæ 1806.

artem non data opera tractat, inveniri solent. Quare quisque operum Münterianorum idoneus judex facile intelligat, in præsule nostro tantam rerum divinarum et humanarum fuisse scientiam, tantam antiquitatum cum sacrarum tum profanarum peritiam, ut difficile sit dictu, utrum ingenii alacritas et memoriæ tenacitas, an solida eruditio et incredibilis quædam in rebus diversissimis tractandis ars magis sit admiranda.

Longum commentariorum Münteri catalogum contexere neque coram hac corona necessarium, neque huic loco consentaneum videtur. Sufficiat pauca quædam eademque graviora scriptorum ejus in memoriam revocare. Dantur quidem, hodieque manibus vulgi teruntur haud pauci libri, Münterianis ad suavitatem aptiores et ad eloquentiam ornatiores, vix autem ad eruditionem et solidam doctrinam adaugendam fructuosiores. Quid v. c. in annalibus patriæ exstat aut doctius aut utilius quam ejus historia reformationis Danicæ, linguâ nostrâ conscripta? Quid habetur præstantius, quam historia ecclesiarum Danicarum et Norvegicarum ab antiquissimis inde temporibus, lingua Germanica inchoata, nunc, quod dolemus, morte autoris interrupta? Universalem historiam ec-

clesiasticam si quæris, in ea quoque varias variarum ætatum atque regionum res optime illustravit. Brevi ante mortem primordia ecclesiæ Africanæ tanta cum diligentia ac ἀκριβείᾳ persecutus est, ut hoc opus omnibus ea de re agentibus longe præstet. Fata vero et vicissitudines dogmatum Christianorum per tria prima secula eodem jam tempore, quo Guilielmus Münscher V. C. tam solide et candide enarravit, ut jure dubites, utri palma sit porrigenda. Nonnullas quoque abstrusiores res, quæ tamen origines Christianismi maxime tangunt, summa cum sagacitate explicuit. Documento sunt commentarii de anno Jesu Christi natali et stella, quam Magi ex Oriente sequebantur; de rebus Ituræorum, respectu Lucæ III, 1. habito, etc. In priori dissertatione annum natalem servatoris, ingeniosissime indagatum, ad annum urbis conditæ 747 magna cum probabilitate retulit. Licet autem Münterus in originibus atque incrementis rerum Christianarum persequendis potissimum versaretur, minime ethnicarum religionum historiam neglexit, verborum apostoli (act. Ap. 10, 34. 35) bene memor: "Deus non est προσωπολήπτης; sed ubique gentium, quicunque ipsum reveretur et virtutem exercet, se

ei probat." Hæc reputans Münterus, religiones et superstitiones veterum Carthaginiensum, Babyloniorum, Scandinavorum, aliorum, docte investigavit et perspicue adumbravit. Multas præterea difficiles quæstiones solvere conatus est, nam Münterus erat multum diversus ab his, qui araneorum instar in sua semper tela moventur, cetera studia contemnentes. Genere dicendi simplici et nativo utebatur, nihil quæsiti coloris captans, omnia fugiens sermonis lenocinia, omnes artis præstigias, etsi fatendum sit, eandem simplicitatem non semper observari in conjecturis ingeniosissimi viri, quæ interdum satis artificiosæ et longius petitæ nobis visæ sunt. Neque hoc prætermittendum, Münterum peritia elegantiorum artium, qua valuit, ad antiquitates in primis Christianas illustrandas usum fuisse, quo spectant symbola veteris ecclesiæ artis operibus expressa, et id genus alia Münteri opuscula.

Quo tempore his scriptis toti orbi literato profuit, eodem auditorum usui lectionibus consuluit, quas quidem usque ad mortem, licet episcopus, continuavit. Habuit tanquam Theologiæ professor lectiones in historiam ecclesiasticam universalem, in historiam dogmatum, in

antiquitates Christianas, in Confessionem Augustanam, Dogmaticam popularem et totam Theologiam pastoralem; sæpius quoque exhibuit introductiones, quas vocant, in S. S. libros Novi et Veteris Foederis. Per has lectiones, maxime eas in historiam dogmatum, post abitum Jo. Aug. Crameri V. S. V. in Universitate nostra neglectam, studium theologicum apud nos nova ratione promovit. Plurimum tamen, me judice, exemplo suo atque consilio profuit. Ut in omnes homines erat officiosus, ita in literarum studiosos dociles atque ingeniosos longe officiosissimus. Juvenes erectioris ingenii, seniores adeo presbyteros, ad nobiles nisus alloquio exhortabatur, autoritate incitabat, eorumque studia libris et monumentis porrigendis adjuvabat. Neque mirum, Münterum a juvenibus et clericis patriæ consultum fuisse, cum consilia ejus peterent doctissimi Europæ viri, a Müntero rursus haud raro interrogati. Viguit scilicet inter eum et præstantissimos ævi nostri in variis disciplinis, quas coluit, Coryphæos continuum epistolarum commercium, e quibus, si cum delectu ederentur, uberrimi ad literas fructus redundarent. Major est horum virorum numerus, quam ut momento temporis enumerari queant: paucos vero, quibuscum episcopus noster

videtur fuisse intime conjunctus, honoris causa nominare liceat. Ejusmodi sunt Josephus de Hammer, A. Henr. L. Heeren, Carolus Augustus Böttiger, Fridericus Creutzer, B. Georgius Niebuhr, Christ. Martinus Frähn, Ernestus Frid. de Schlotheim, Carolus Victor de Bonstetten, Hamakerus Professor Lugdunensis, Ant. J. Sylvester de Sacy, Gregorius, olim episcopus, deinde senator Galliæ, Sergius de Ouvarof, Carolus Maria Rosini, Dioeceseos Puteolorum apud Neapolitanos episcopus, Michaelis Caliagni, Filangieri, Bonghi, Fantius, Akerblad, Brewster, Joannes Leonhardus Hug, Jo. Christ. Guil. Augusti, Guil. Gesenius.

Sicut Münterus plerorumque eruditorum amicus fuit, ita plerarumque doctarum societatum sodalis, neque otiosus, sed studio de iis bene merendi plenus. At deficeret nos dies, si de omnibus Münteri operibus dicere vellemus. Svadet tempus et consilii ratio, ut de munere ejus episcopali breviter peroremus.

Nos quidem latent, ut supra confessi sumus, haud pauca doctissimi præsulis de ecclesia Danica merita. Fuit procul dubio multorum institutorum

utilitam, quæ nos ignoramus, suasor et autor. Sancita sunt, eo episcopo, varia ad res ecclesiasticas spectantia decreta salutaria, de quibus is, a magistratu interrogatus, antea sententiam suam dederat. Multa tam in scholis quam in coetibus emendata sunt. Exemplorum instar nomine edicta regia de baptismo infantum neque festinanter suscipiendo neque nimis procrastinando; de numero præpositorum adaugendo, quo melius ecclesiarum et scholarum commodis inserviatur etc. De nonnullis aliis æque bene et sapienter institutis constat, eum fuisse autorem. Ejusmodi sunt seminarium Hauniense pro pastoribus efformandis, societas Danica pro Bibliis divulgandis, ad exemplar florentissimæ societatis Anglicanæ condita et hodie per omnes regni provincias propagata; is quoque cum quinque aliis Theologis suasor erat versionis vernaculæ Novi Testamenti emendandæ et publicis usibus accommodandæ: quod utilissimum inceptum ut ad Vetus quoque Testamentum non traheretur, præter ejus opinionem atque votum accidit. Cum in ecclesiis visitandis passim animadverteret, in diptychis parochialibus singulas res non semper suis locis reperiri, curavit, ut novæ et accuratiores formulæ typis descriptæ introducerentur. Consue-

tudines quasdam, decursu temporis abrogatas, quamquam per se utiles ac pulchras quasi postliminio revocavit. Sic v. c. festa ecclesiæ solenniora, sive jubilæa, sive in novorum episcoporum inauguratione celebranda, per programmata latino sermone conscripta indixit; ter conjunctim cum collegis epistolas pastorales encyclicas edidit: prima inter Regis natales 28 Januarii 1812 ad clerum Daniæ et Norvegiæ data de officiis, quæ edicto Regio d. 18 Octobris 1811 promulgato sacrorum ministris iterum sunt injuncta; secunda nomine antistitum ecclesiæ Danicæ Sleswico-Holsaticæ et Lauenburgensis de tertio Reformationis Jubilæo a. 1817 pie celebrando; tertia eorundem nomine de Jubilæo ob seculum decimum religionis Christianæ in patria feliciter exactum die 14 Maii 1826 pie celebrando: ex quibus placita et decreta Münteri cum dogmatica tum canonica optime cognoscuntur.

Dixit veterum aliquis, nihil non parum grate sine comparatione laudari *). Juvabit igitur præsulem nuper defunctum cum decessore ejus paucis comparare. Ballius et Münterus erant magis pares quam similes. Uterque quidem doctus, pius, peritus; sed in hac similitudine

*) Plinius in Panegyr. cap. 53.

quanta diversitas! Alter ad res in utraque republica, et sacra et civili, gerendas; alter ad terminos scientiarum tam humanarum quam divinarum proferendos natus videbatur. Studio haud intermisso uterque naturæ donis addidit id, quod ad gravissima munera bene administranda necessarium erat: hoc modo Ballius exstitit egregius Theologiæ Professor; eodem modo Münterus factus est clarus ecclesiarum antistes. Ballius, qui juvenis rure religionis doctor fuerat, in concionibus et colloquiis catecheticis excelluit: Münterus, mox in cathedram evectus, in societatibus eruditorum vicit: ille coram populo eloquens, hic coram doctis disertus: ille in foro major, hic in cathedra: ille sæpius ore dimicavit, hic potius calamo; ille interdum lacertis, hic, quando ad summum res vertebatur, lateribus. Si scientiam utriusque spectas, hæc in Müntero erat amplior. In historia ecclesiastica uterque sui ævi principatum tenuit; sed ille non nisi in patria et vicinis regionibus celeber; hic ubique gentium clarus. In nonnullis quoque ceterarum disciplinarum, in exegeticis nominatim et dogmaticis, haud indignetur Münterus sibi æquari Ballium, sed in plerisque tamen eum longe post se reliquit. Rebus autem gerendis vicit Ballius: cujus victoriæ

non unam causam video. Primum vi naturæ fervidior erat et ad agendum aptior; deinde ætas ejus incidebat in ea tempora, quibus utraque respublica periculosis motibus erat agitata. Invasit nimirum sub finem seculi superioris totam fere Europam vehemens turbo, e Gallia ortus, æstu suo omnia tam sacra quam profana miscens, multosque homines mirum in modum fascinans, ut in optima etiam conditione positi res novas molirentur. Haud pauci putabant, jam jam de omni religione, saltem de revelatione Christiana actum esse, et nonnulli eorum, qui titulo philosophorum cohonestabantur, prædicebant, fore ut post vigenti annos nomen Jesu Christi non amplius tanquam sacrum ab ullo homine cordatiore pronuntiaretur. Horum moliminibus in patria nostra mascule et prospero cum successu Ballius se opposuit. Fortissimum episcopum tandem adjuvit fortuna, adeo ut anno octavo hujus seculi, æquiora de sacrosancta religione judicia ferentis, ecclesiam Danicam pacatam successori tradere posset. Münterus, pacis artibus innutritus, omnem contulit operam ad concordiam in coetibus servandam: id quod continuis ejus conatibus, si a paucis exceptionibus discesseris, prorsus contigit. Metuebat scilicet, ne bonæ artes et literæ

sacræ inter controversias dogmaticas aliquid detrimenti caperent: quare et ipse lites evitabat, et aliorum controversias, jam ortas, alloquio et consilio dirimere conabatur. Quemadmodum vero vehementem procellam non mox excipit malacia, sed ventus subinde sentiri solet: ita interdum, Müntero episcopo, exarsere lites atque dissidia; in quibus tamen is nullum publice interposuit judicium, sed a summo magistratu interrogatus, fuse et candide sententiam suam exposuit. Equidem memini eum audire, cum aliquando inter hujusmodi motus diceret, se nunquam passurum, ut in sua dioecesi aliquis religionis vel conscientiæ causâ vexaretur; eaque verba protulit, cum nonnulli optarent, ut vis ad homines quosdam, qui ipsi episcopo in causa sua defendenda justo vehementiores videbantur, opprimendos aut saltem ad silentium redigendos adhiberetur. Inerat igitur ei eadem mens ac Ballio, quamquam factiones sub utroque certantes diversæ essent. Sub Ballio bellum inter hostes religionis Christianæ et ejusdem amicos gerebatur: sub Müntero inter sectatores unius ecclesiæ in duas partes divisos, quarum altera alteram heterodoxiæ postulabat. Sicut Ballius ne atheos quidem nedum naturalistas vi et armis oppressos,

sed argumentis refutatos voluit: ita Münterus neutri partium suo tempore dimicantium vim ab altera illatam, sed utrique sentiendi dicendique libertatem concessam cupiit. Quare Münterus, si gloriari voluisset, eodem jure, quo olim Solon, dicere potuisset *):

Ἔστην δ᾽ ἀμφιβαλὼν κρατερὸν σάκος ἀμφοτέροισι·
Νικᾷν δ᾽ οὐκ εἴασ᾽ οὐδετέρους ἀδίκως.

Ex instituta comparatione patet, Ballium Luthero, et Münterum Melanchthoni fuisse similiorem, adeo ut in binos Daniæ episcopos concinne quadrent versiculi de magnis illis sacrorum emendatoribus confecti:

Divisæ his operæ; sed mens fuit unica: pavit
Ore Lutherus oves, flore Melanchthon apes.

Fidem vestram, auditores! Nonne in hac ingeniorum atque meritorum diversitate, secundum varias temporum necessitates apte temperata, mecum sapientiam divinam admiramini, quæ inter turbas Europæ funditus commotæ nobis fortissimum antistitem, qualis Ballius erat, provida dedit, sed iisdem, cum tempora pacata essent animique sedati, mitissimum episcopum, qualem Münterum cognovimus, benevola concessit.

*) Plutarch. in vita Solonis cap. 16.

Necessitudo, quæ Müntero cum clero ipsi subdito intercessit, erat amica, liberalis, fraterna. Commodis ordinis, quousque honeste licuit, prospiciebat et inserviebat. Cum per seculi superioris mores, ab ecclesia aversos, nonnullis etiamnum salutare videretur jura clericorum convellere aut saltem in contentionem vocare, Münterus semper suasit, ut religionis doctoribus parceretur, quippe quibus gravissima populi edocendi et tranquillandi provincia commissa esset. Erroribus et delictis levioribus clericorum atque ludimagistrorum facilis erat, et quamquam minime a reprehensione promerita abstinebat, neque ad aperta peccata cæcutiebat, proniorem tamen puto eum ad delicta condonanda quam exprobranda fuisse.

Una cum morum puritate et animi pietate in clericis postulabat literarum studium. Non mirum, si quo ipse ardebat scientiarum amore, eundem in aliis excitavit, fovit, auxit. Hunc in finem instituit morem in synodis, quæ Roeskildiæ singulis annis bis celebrantur, post res civiles et ecclesiasticas rite peractas, commentationes sive ad doctiorem Theologiam sive ad prudentiam pastoralem pertinentes prælegendi easdemque deinde commilitonum censuræ commit-

tendi; quarum multæ, tribus voluminibus comprehensæ, publici juris factæ sunt. Cum vero haud pauci inter parochos privatis bibliothecis careant, providit Münterus in ipsis muneris sui initiis, ut instructissima Tauberi V. C. bibliotheca usibus cleri inservitura ab ærario redimeretur. Quod institutum ceteri Daniæ episcopi tanto cum successu imitati sunt, ut hodie singulæ dioeceses publica librorum supellectili jure glorientur.

Magnæ sunt procul dubio et multifariæ, quas episcopi jam tribuimus, laudes. Sed cunctæ sorderent, nisi pietatis fundamento nixæ fuissent. Quam ob rem vel in tanta narrationis brevitate non possumus, quin hanc omnium virtutum matrem, qualem in Müntero invenimus, commemoremus. Pietas ejus in Deum erat vere christiana, adeoque nullo fuco obducta, nulla ostentatione concomitata, factis magis et sensibus quam verbis et specie se exserens. Per totam ejus vitam, maxime tamen in moderatione et animi æquitate, quam in nemine majorem vidi, erat conspicua. Quare neque in secundis rebus, quibus utebatur per longam annorum seriem, efferebatur; neque in adversis, quæ seni accidère, ita deprimebatur, ut solitam constantiam relinqueret.

Consuefecerat, puto, animum meliora semper sperare, fretus providentia divina, quæ tot ei inde a tenella ætate dederat curæ suæ documenta. Pulcherrimum est dictu, neque hoc loco prætermittendum, quanta cum patientia tulerit acerbissimum dilectæ conjugis casum, quacum tot annos vixit et ante et post morbum egregiæ foeminæ, quæ hodie nobiscum pientissimum virum jam lumine cassum luget. Equidem sæpe Münterum hoc quoque nomine sum admiratus. Nam cum homines ingeniosi plerumque sint subtimidi et doloris impatientes, ille nonnissi in levioribus vitæ casibus, in quibus vel ipse vel amici periclitabantur, timorem ostendebat, sed in periculis gravioribus atque ad se spectantibus miram animi constantiam servabat. Sic inter diuturnum præstantissimæ uxoris morbum nil admodum questus est; interdiu et noctu caram animam acerba melancholia laborantem tranquillavit, ipse spe et fide tranquillus. Id enim omnes nobis largientur, tantam patientiam et animi æquitatem non posse proficisci nisi a vera in Deum pietate, quæ et animum adversus morsus calamitatis firmet, et doloris sensum permulcet, et hominem modeste sese voluntati divinæ submittere docet.

Secundum religionem efficacissimum adversus calamitates præsidium in literis habuit Münterus. Quemadmodum hæ secundas ejus res ornaverant, sic adversis perfugium et solatium præbebant: quemadmodum adolescentiam ejus aluerant *), sic senectutem oblectabant. Quas semper vitæ publicæ adjutrices habuerat, et in quibus post labores exantlatos liberalem animi remissionem quæsiverat, eædem literæ jam factæ sunt dulcia doloris lenimina. Quando in Museo inter monumenta et libros consedit, omnia tolerabilia invenit, neque curis domesticis passus est se impedire, quo minus et muneri satisfaceret, et genio ad libros exarandos propenso indulgeret. In universum, et ante et post morbum conjugis, tale vitæ genus sequebatur, quale partim literis partim ordini clericali maxime convenit, tranquillum scilicet et quietum sine solitudine: neque assidua et promiscua cum hominibus omnium ordinum consuetudine distractum (nam id studiorum amor non permittebat) neque nimia literarum aviditate solitarium et obscurum (id enim et viri humanitas et episcopatus dignitas vetabant). Quod

*) Equidem in loco notissimo Cic. orat. pro Archia cap. 7. ad quem alludo, pro agunt lego alunt.

tamen ita intellectum volo, ut eodem tempore esset et humanissimus præsul, quippe qui quavis hora omnibus sui adeundi salutandique copiam concessit, et solitudinis amantissimus, utpote qui se nunquam minus solum existimavit, quam cum inter libros ageret; et rursus nunquam magis otiosum quam cum inter homines inopportunos, quibuscum nihil loqui posset de literarum fructibus vel ecclesiæ commodis, versari cogeretur. In ejusmodi societate coarctato non semel evenit, ut, tanquam surdus ad strepitum ardelionum, aut meditationibus se abderet, aut, si qua res attentione digna ei in oculos incurreret, hanc sibi intuendam et examinandam sumeret. Neminem vero offendit; omnes potius mansuetudine et teneritate sibi devinxit. Nullum scilicet in gravissimo episcopo erat supercilium, nullus fastus.

Quare in votis omnium fuit, ut diu viveret. Neque pericula minari videbantur, cum semper prospera valetudine usus esset, quæ naturali corporis robore sustentabatur. Verum enimvero, repente ante hos postremos menses in familiaribus metum excitare coeperunt casus nonnulli, quos ipse tanquam mortis præcursores spectabat, primum tussis vehementior, deinde tumor pedum. Ab initio munera solita sine intercapedine cu-

ravit; aliquo tempore præterlapso negotia vel dulciora v. c. presbyterorum inaugurationem præter morem suum procrastinavit: tandem pristina alacritas omnino evanuit; id quod ipse haud sine tædio sensit; nam cum paucis ante mortem diebus eum salutandi causâ adirem, querebatur, se esse ignavum (hæc erant verba ejus) et studiis minus aptum. Nec tamen æger lecto tenebatur: Immo vero die proximo ante obitum propinquos et amicos visitavit. In morte ut in vita pius et placidus magnam animam sine doloribus efflavit, hoc insuper sinceræ pietatis præmium reportans, ut eodem die decederet, quo servator pro nobis passus et mortuus est. Oh felicem episcopum, cui post vitam tam bene transactam contigit tempore tam sacro, tam solenni diem suum obire! Nobis quidem tristis et maxime inopportuna erat hæc mors. Magna est jactura nostra; sed eam modice feramus, ne hunc casum non ad amicitiam, sed ad domesticam utilitatem referre videamur. Agnoscimus et profitemur, Fridericum Münterum tam diu, tam sapienter, tam fructuose vixisse, ut nomen ejus vivere nunquam desinat. Hac spe certissima consolabimur cives, hac amicos, hac propinquos, hac sororem, foeminam nobilissimam, ingenii Münteriani æmulam, hac

generum, virum S. V. virtutum et laudum soceri hæredem, hac filias dulcissimas et filios ornatissimos, quorum unus et clarum avi nomen et paterni oris atque ordinis imaginem refert, hac denique consolabimur viduam excellentissimam, cui tandem (optamus et auguramur) post longam noctem lætiores nitebunt soles. Erat gens Münteriana jam inter majores inclyta: imagines autem, quas Fridericus noster a patre splendidas accepit, splendidiores liberis et nepotibus, qui ei in deliciis erant, reliquit.

Accidite igitur, vos domus Münterianæ consanguinei, affines, clientes! accedite, commilitones, disciplinæ Münterianæ alumni! Manibus date lilia plenis; purpureos spargam flores, sepulcrumque amici his saltem accumulem donis. In hoc templo, ab eo anno superiori in ipso festo Pentecostali dedicato cenotaphium ei in animis saltem gratis erigamus, quanquam nullum monumentum ei opus est, cujus nomen totum terrarum orbem implet. Requiescat in pace! Nunquam careat Universitas Hauniensis magistris tam doctis; nunquam ecclesia Danica antistitibus tam piis, tam candidis, tam claris!

DIXI.

V.

Universitates Optima Ecclesiæ Evangelicæ Fulcra Et Præsidia.

Oratio,

quam in memoriam Ecclesiæ per Lutherum emendatæ atque Universitatis Hauniensis instauratae d. VII Novemb. MDCCCXXIX

habuit

Dr. *H. N. Clausen.*

Inter festa, quæ voce solenni nos ad lætitiam communem et publicos conventus vocant ac invitant, sive ut de eventu aliquo felici nobis invicem gratulemur, augurii inde temporis futuri capientes, sive ut rerum præteritarum memoriam animo grato recolamus, locum insignem habet quod hodie inter nos celebratur: festum Ecclesiæ ad Evangelii puritatem pie revocatæ, Universitatis nostræ usui et commodo litterarum feliciter resti-

tutæ. His ipsis diebus — non intra fines patriæ nostræ, sed ubicunque homines doctrinam puriorem admiserunt et admissam constanter retinuerunt — communis est inter doctos et indoctos celebratio; resonant templa modulis et hymnis, resonant Verbo divino vernaculâ linguâ nuntiato et sacrâ eloquentiâ exposito; quæ omnia eo tendunt, ut pretium Reformationis eorumque bonorum, quæ inde ad nos redundarunt, populus intelligat et sentiat, eâque qua par est pietate laudes et gratias ad Deum referat, qui lucem existere voluit, neque lucem hominibus concessam ab hominibus extingui. Neque aliud est, quod inter subsellia nostra dici et audiri debet, etsi oratio inter parietes angustiores sonat, etsi linguâ utitur, quæ numerum civium majorem excludit. Bona communia communes faciunt pectoris sensus, commune orationis argumentum:

Sed quantus argumenti ambitus est! Sive enim ingenia et virtutes virorum immortalium, quorum merita his diebus laudantur, nobis facimus præsentes, tantum ingenii lumen, tantus virtutum splendor oculis occurrit, ut ipsa natura humana exire videatur exemplis illis major et nobilior; — sive attendimus ad eas rerum vicissitudines, eas ecclesiæ, civitatum, litterarum, morum

immutationes, quæ viris illis debentur, sciunt et fatentur omnes, tantam fuisse seculo illo rerum humanarum agitationem, ut omnia fere novam induerint formam, novam vivendi, docendi discendique rationem; — sive denique ea nobiscum repetimus beneficia, quæ meritis illorum ad nos pervenerunt, quis est qui nesciat aut neget, tantam eorum copiam, tantam vim et magnitudinem esse, ut verborum laudibus nemo ea æquare possit!

Quæ quum ita sint, nihil videri posset rationi festi, nihil sensui nativo magis congruum, quam nos historiæ totos tradere, quam in *rebus* præteritis cognoscendis ita subsistere, ut seculi reformationis, virorum qui autores ejus exstitere, rerum ab iis gestarum imago viva et præsens efficiatur. At enimvero studium illud etsi multum profecto habet utilitatis, multum jucunditatis, vereor tamen ut usibus rectis unice sufficiat.

Ita verissimum est, viros illos, quos Deus ipse dignatus est excitare Evangelii sui restitutores, suis quemque ingenii dotibus, suis quemque virtutibus insignes fuisse, ne tali tantoque muneri aut impares essent aut indigni eo viderentur, ut ex singulis rite conjunctis et compositis pulcherrima et plena quasi imago prodeat naturæ perfectæ, qualis in luto ex quo homines ficti sunt

adesse potest. Quantum in Luthero admiramur animi, linguæ, styli fervorem igneum, tantam in Melanchthone eruditionis copiam et elegantiam, quantam in Calvino ingenii sagacitatem et profunditatem, tantam in Zwinglio meditationis sobrietatem simplicitatemque sermonis. Constantiam et generosam animi fortitudinem, quæ ex vita scriptisque Martini nostri elucet, finge tibi temperatam amabili Philippi ejus humanitate animoque mansueto; addas quæso ad sanctam Johannis illius Genevensis severitatem eam Hulderici modestiam et humilitatem, quæ magni viri decus pulcherrimum est; quid ita inter homines habes admiratione, quid imitatione dignius! Atvero — viros magnos recte imitari magna profecto et difficilis ars est; periculum est, ne quis in ea incidat, quorum imitatio facilior quam nobilior est, existimans forte, viro magno se similem esse, si communem habeat cum eo sive fragilitatem unam alteramve sive notam nescio quam linguæ vel styli vel vitæ rationis externæ, — periculum, ne in iis quæ bene et præclare gesta sunt omittatur diversitatis temporum rationumque externarum distinctio justa; sic enim in externa magna actionum similitudine summa

erit et hominum qui agunt et ejus quod efficitur dissimilitudo.

Ut ad aliud transeamus — erat sane seculum XVItum rerum memorabilium feracissimum, ut adumbratum diceres annalibus ejus totius vitæ humanæ cursum et rationem: mutatio rerum, qua nulla major et gravior, quodnam habuit initium, quam exiguum et tenue! Monachus, timidus nuper in cellula delitescens, vocem extollit, tyrannos animorum increpans; confluunt mox ad arma, studio communi ducti, principes et populi, clerici et laici, equites et glebæ adscripti; sæviunt bella, tot vinculis ruptis atque solutis, inter populos, cives, fratres et cognatos; instituta, dogmata, ritus, qui consensu seculorum et auctoritate judicis inter homines supremi sacri et inviolabiles erant, impugnantur, titubant, collabuntur; novæ doctrinæ semina, quæ aliis in regionibus obruta spinis et carduis mox suffocantur, in aliis altas agunt radices, læte progerminant, fructus uberes ferunt ad vitam in rebus spiritualibus novam et vegetam nutriendam. Ita optima sane vitæ magistra historia est; quid enim ex rebus unius seculi disci non potest cum ad studia hominum justo modulo æstimanda, tum ad res inter homines apte et prudenter tractandas!

Sed, ut usus ejus recte instituatur, inprimis quum agitur tempus, quo omnia violenter et tumultuose gesta sunt, acumine ingenii, judicii gravitate et maturitate opus esse, tristissimis multis constat exemplis; multi enim, sive ludibriis phantasiæ decepti sive animi fervore nimio abrepti sive vanitate corrupti, vocatos ipsi se credunt ad omnia — si non igne ferroque, at clamore tamen et conviciis — turbanda adque suæ voluntatis arbitrium reformanda.

Denique — sint, ut sunt, magna et egregia, quæ reformatoribus accepta ferimus, at quis tamen dixerit, oculos admirationis ita esse in iis defigendos, ut omnia credas ab iis acta, nihil nobis relictum! imovero, pretium beneficii ab usu pendet, hic vero non tam ex forma doni externa quam ex consilio et voluntate datoris efficiendus est. Ita laudari solet in viris illis, quod, distinctione facta civitatis et ecclesiæ, imperium hierarchiæ fortiter impugnaverint, nobisque gratulari solemus, quod potestatem civilem, olim a clericis illegitime cumque eximio reipublicæ detrimento arrogatam, magistratibus restitutam habemus; laudem bene meritam esse, gratulationem justissimam, nemo credo inficias ibit; verum si, qui de hoc gratulantur sibi, eousque progrediun-

tur, ut rerum quæ ad ecclesiam pertinent curam et administrationem eorum unice manibus commissam velint, qui a litteris theologorum, ab officio clericorum alieni sunt, his ipsis procul remotis: quomodo non male commiscentur iterum, quæ separari debent, idque contra id quod reformatores ipsi fieri debere centies declararunt! Laudari solet in viris illis, et optimo jure laudatur, quod in rebus ad fidem pertinentibus libertatem dudum ademtam nobis restituerint, arbitrio tyrannorum, quod fidei articulos condere et obtrudere velit, spreto atque repulso; hanc libertatem vero si quis ita intelligit, ut neque auctoritate S. Scripturæ neque veritati traditionis historicæ cedere velit, neque ad voces virorum sapientia, pietate, doctrina insignium attendere, sed sibi unice, rationi suæ ceu perfectæ veritatis regulæ et modulo confidere: abusus certe libertatis est, abusus ipsi homini aliisque hominibus funestus, qui toto coelo a consilio reformatorum distat. Laudari solet in viris illis, neque satis laudari potest, quod, nebulis superstitionis dispulsis, commentis hominum deletis, doctrinam fidei ad normam S. Scripturæ revocaverint ejusque typum puriorem consignaverint libris, ex quorum indole et argumento ecclesia

cognosci et æstimari possit. Verum si quis in singula librorum illorum verba jurare aliosque jurejurando obstringere velit, nihil profecto est quod animo reformatorum ipsorumque librorum genio magis contrarium, nihil quod ecclesiæ evangelicæ perniciosius dici queat; sic enim, quod verbo divino unice debetur, nonne hominum conceditur verbis? nonne, quam in ecclesia catholica idololatriam reformatores recte dixerunt, ea, mutato nomine, mutata specie externa, in ecclesia nostra restituitur?

Itaque, si quid video, omnia id monent eoque nos ducunt, ut, in singulis rerum momentis haud subsistentes, regulam quæramus altiorem, quæ rectam inire viam, modum justum servare doceat, sive in exemplis reformatorum imitandis, sive in rebus historicis seculi eorum æstimandis, sive in beneficiis quæ illis debentur in usum nostrum convertendis. Illa regula vero unde repetenda erit, nisi ex indole universali et genio reformationis; quo demum perspecto et explorato, licebit de singulis quæ ad eam pertinent justum ferre judicium! Hic autem videor mihi obmurmurationes quorundam audire, qui nominibus indolis, genii, spiritûs, et quæ reliqua iis similia sunt, vehementes querelas opponere solent: "sci-

licet nomina ista quid tandem esse, præter inanes verborum sonos, ad aures obtundendas et credulos decipiendos aptos, quum indolem seu genium doctrinæ, libri, seculi ex suo quisque arbitrio fingat atque componat; quare, ne disputatione vaga fluant et ruant omnia, totam de genio reformationis orationem missam faciendam, in litteris scriptis subsistendum esse, atque dicendum: certum articulorum numerum, certum verborum formularumque usum esse, qui ecclesiam nostram signo constante et sufficiente a catholica distinguat." Neque equidem sane is sum, qui contendam, genium reformationis ex libris reformatorum scriptis non efficiendum esse, quum veritas sine litterarum præsidio neque accurate cognosci neque satis muniri et a petulantia hominum multisque arbitrii figmentis defendi queat; sed hoc mihi volo: in explicatione et usu litterarum id ante omnia esse agendum, ut ex omnibus inter se compositis atque collatis efficiantur principia et sententiæ universales, ex quibus auctorum appareat animus atque voluntas, deinde vero ex animo, voluntate, indole eorum intellectà verba litteræque singulæ suam habeant interpretationem. Ita tutissime ibis, fugiens arbitrium eorum, qui, justo litterarum usu neglecto, suum qualem-

cunque sensum auctori inferunt atque obtrudunt, eorumque anxietatem ineptam, qui, dum apices litterarum premunt urgentque, id negligunt, quod auctor litteris ipsis indicare voluerit.

Proinde, quum mihi propositum sit, ipsa festi ratione suadente, de eo disserere nexu, qui Universitatibus intercedit cum Ecclesia evangelica, ut ostendam, eas optima esse Ecclesiæ præsidia et fulcra, partes meas optime mihi videor acturus, si genium reformationis, quo nititur ecclesia nostra, lineis paucis prius adumbravero, deinde eum institutis academiarum egregie nutriri et servari ostendero. Genium reformationis autem animum animique studium dico, quo reformatores ad agendum impulsi et ducti fuerint, quem libri, vita, mores eorum spirant, qui in doctrinam ecclesiæ nostræ ita transiit, ut eum gravissimis doctrinæ momentis et capitibus expressum, vindicatum, munitum habeamus.

Et primum quidem asserimus, reformationem opus et fructum pietatis esse eoque totam tendere, ut pietas in ecclesiæ membris restituatur.

Auctores illos reformationis, inter subsellia scholarum vel in cellulis monasterii educatos, quorum vita placide fluebat inter litteras discendi

docendique studia, hominum strepitu parum turbata, quid tandem excitavit, in heroas mutavit utque in arenam descenderent impulit? Verbum divinum pulvere sordibusque sepultum erat, commenta hominum impie et callide excogitata vigebant; — Christo Domini ac Servatoris nomen relictum erat, quum vicarius ejus qui dicebatur munus et auctoritatem haberet; — fidei ac poenitentiæ nullus supererat locus, ex quo claves coelorum auro reperiebantur venales. Hæc multi videbant, multi gemebant et — indigne ferentes silebant. Non ita Lutherus, et qui cum eo causam communem agebant. Imovero, ut Christo et Evangelio ejus honor, auctoritas, vis inter homines redderetur, omnia audenda, toleranda, nihil metuendum, nihil recusandum esse duxerunt. Hoc animo ducti, quum initio fluctuaverant ipsi, pudore superstitionis avitæ retenti, opus, quo nullum majus, nullum difficilius et periculosius, intrepide aggressi sunt, constanter ad finem usque vitæ continuarunt. Hoc animo ducti servarunt inter inimicos adulantes et hostes frementes, inter populi furores et rixas amicorum tranquillitatem et æquitatem animi, servarunt etiam in limine vitæ extremo, inter auguria tristissima, quum Lutherus horrores belli imminere

vidit, Zwinglius inter hostes animam efflavit, sanguine fidem obsignans, Melanchthon vero pacem et concordiam deploravit rabie theologorum turbatam. Nempe qui nihil sibi cupit, vires et vitam impendit Deo, quomodo non, gratiæ divinæ confidens, faustum laboris exitum tute speraverit!

Hujus autem in Deum Christumque pietatis testimonium summum et luculentissimum doctrina est, quam reformatores professi sunt, quam nos ab iis traditam profitemur. Dum tantas impugnabant inscitiæ tenebras, tot superstitionis monstra, tot sophistarum argutias, conciliorum pontificumque decreta, tantam ambitionis, avaritiæ, tyrannidis impietatem, quodnam aliud ipsi substituēre fundamentum? non suæ vocis auctoritatem, non ecclesiæ, traditionis, patrum testimonia, neque ulla omnino ingenii, eruditionis, sapientiæ oracula, quibus omnibus fragilitas humana inhæret. Sacram Scripturam religionis fontem, regulam veritatis, salutis præsidium esse voluerunt, ea cum pietate et humilitate ab hominibus amplectendum, ut ex Verbo divino fidem exstruere, ad Verbum divinum animum vitamque componere omnes nitantur. — Deinde, quum religio eo tendat, ut homines viam salutis cogno-

scant et quam cognovere viam ineant, nihil est unde doctrinæ indoles melius ac facilius intelligi possit. Ita quum ecclesia catholica ex operibus laudem et vim pietatis derivat, quum operibus docet culpam peccatorum tolli, Deum placari eique homines probatos fieri, Ecclesiæ vero esse definire, quænam opera, qua ratione, quo tempore a singulis hominibus peragenda sint, — quid facit, nisi superstitionem revocare de Deo animi affectibus obnoxio, qui sine expiatione mitigari hominibusque propitius reddi nequeat? quid, nisi inanem virtutum speciem in loco supremo ponere? quid denique, nisi arbitrio hominum submittere, quod Dei judicio relictum esse debet? Hæc omnia quum reformatores viderunt, ad Evangelii doctrinam redierunt inque ea tuenda fortiter perstiterunt: non per opera, sed per fidem homines Deo probari; Deum videlicet, ut æterni amoris et gratiæ pignus et documentum hominibus constaret, Christum misisse et missum tradidisse morti; gratiam igitur non operibus multis prius ambiendam et conciliandam esse, imovero hominibus eam adesse, modo gratiæ confidere audeant, eam fide arripere eâque arreptâ metum profligare. Nititur autem — quod omnibus constat — hac doctrinæ diversitate tota fere rei dogmaticæ, li-

turgicæ, disciplinariæ ratio diversa, qua ecclesia nostra differt ab ecclesia catholica; nihil vero est, quo reformatores ipsi declararunt melius se meruisse de veritate puritateque Evangelii restituenda, nihil, quod egregium pietatis studium magis arguit atque ostendit.

Sed dixerit forsan aliquis: illam pietatis indolem alere atque nutrire relinquendum Ecclesiæ esse: studiis theologorum, institutioni sacerdotum, concionibus sacris, ritibus et reliquis Ecclesiæ institutis id propositum esse, ut homines de rebus divinis recte sentire discant, ut animi et corda ad coelum evehantur; alia vero esse in civitate instituta, ut homines disciplina solerti idonei fiant ad res humanas atque civiles bene et prudenter tractandas. Et hoc recte quodammodo dicitur, si in consilio proxime proposito subsistas; atvero in eo subsistere quomodo licebit? quomodo non ad finem ultimum et supremum oculis properare oportet? In civitate bene composita vero, ut nihil adest quod religionem impediat, ita multa sunt, quorum natura cognata quasi et affinis Ecclesiæ est, ut ad scopum eundem communi studio tendant. Hoc autem nescio an de scholis maxime valeat, in quibus litteræ omnes bonæ et ingenuæ publice traduntur. Ete-

nim sive litteras eas dicis, quæ in veritate notionum et idearum exploranda versantur, sive eas, quæ leges apte condere et interpretari, rationes inter civitates et cives mutuas ordinare et intelligere docent, sive eas dicis, quæ ex phænomenis rerum vires et leges naturæ physicæ indagant, sive eas, quæ naturæ hominis cognoscendæ, viribus ejus restituendis, morbis sanandis studia impendunt, sive eas dicis, quæ tempora prisca, quicquid seculis prioribus actum gestumque fuerit, ante oculos sistere, sive eas, quæ populos antiquos, linguam, mores, litteras, artes cognoscere docent, — omnibus ea est communis cum litteris sacris natura, communis usus, ut veritatem a specie fucata distinguere, ut veritatem quærere ante omnia et amare, veritatem tueri et inter homines propagare studeant. His studiis vero animi detenti, avocantur a crepundiis, quibus homines more puerorum delectari solent, ab illecebris, quæ homines corrumpunt, a minutiis rerum, quæ attentionem inutiliter distrahunt; impetu nobiliore aguntur, feruntur ad id, quod in summa rerum varietate unum, quod inter vicissitudines constans, quod in communi corruptione bonum, honestum, pulchrum est. Ille animus autem — si natura non nomen quæri-

tur — nonne vera religio est? nam pennas movet et expandit, sursum tendit, luto terrestri spreto ac neglecto, neque ante subsistit quam ad Deum meditando pervenerit, in quo, quicquid bonum et perfectum est, conjunctum et unitum mentis obversatur oculis. Verissime igitur, qui studium honestum, sincerum atque profundum litteris impendunt, Deum existimantur spiritu et veritate colere; religionem vero animis tolle — erit in exquisita etiam eruditionis copia, in ingenii subtilitate et acumine fructuum bonorum sterilitas: falsa pro veris venditabit, fucum sibi aliisque faciet, judicium rectum male turbabit. Itaque Universitates, ut almæ litterarum matres, ita optimæ pietatis nutrices adeoque Ecclesiæ præsidia egregia sunt. —

Deinde vero — Ecclesia, quæ nomen ex Evangelio habet, ut pietatem sic libertatem inter homines fovet atque tuetur — religio enim in animorum servitute friget et exspirat —; imovero, si proxima reformationis quæritur origo, dici potest ex studio libertatis progressa. Etenim secula, quæ reformationem præcedunt, tristissimam exhibent foedæ servitutis imaginem, ostendunt civitates Ecclesiæ, Ecclesiam Clericis, Clericos Pontifici romano servili modo subjectos.

Animi Christianorum aut inscitiæ et superstitionis vinculis constricti aut metu perculsi jacebant, — conscientiæ artificiosis poenitentiæ et disciplinæ laqueis irretitæ, fascinatæ quasi misere angebantur, — litteræ vultu tyrannorum territæ aut obmutescebant aut in argutiis sterilibus, ut suspicionem fugerent, tempus et vires consumebant, — in rebus liturgicis omnia erant verborum formulis ac minutiis ceremoniarum duriter adstricta, perinde ac si salus hominum in litteris ritibusque posita esset, — Verbum divinum denique, *quo* liberari potuissent ac debuissent homines, auctoritate traditionis ligatum, oculis subtractum, oblivioni fere traditum erat. Eousque perventum erat in ecclesia, quæ veritatem habebat a Domino acceptam, ut libera per veritatem esset (Joh. VIII. 32), quæ apostoli verba fronti habet inscripta: "Dominus Spiritus est, ubi Spiritus autem, ibi libertas" (2 Cor. III. 17), eousque inquam perventum, ut in rebus ad fidem et salutem pertinentibus nemo sui juris et arbitrii esset. Tantæ oppressionis impietati reformatores symbolum aureum hocce opposuerunt: in rebus spiritualibus libertatem homini constare, quæ nullo hominum edicto, decreto, instituto tolli et auferri possit; inque hac libertate tuenda et

vindicanda tota eorum vita occupata erat. Certe inconstantiæ exempla non omnino desunt, ut usum libertatis sibi adimi, aliis concedi noluerint — exemplum Calvini indicare sufficiat —; hic vero vitam ex doctrina corrigere veritas æque ac pietas jubet.

Illi animorum libertati autem asylum in ecclesia nostra perpetuum adest, ex quo Scriptura sacra honori suo et auctoritati restituta est. Nam in hoc quoque hujus indolem divinam admiramur, in hoc egregie fatemur consultum usibus hominum esse, quod lucem affundit animis, animos unitate fidei consociat, ita vero ut ingenii viribus relinquatur officium litteras interpretandi, locos conferendi, doctrinæ veritatem ex libris efficiendi; neque id solum; sed, quum in libris illis fidei natura et vis non tam verbis quam rebus et factis adumbrata, non tam singulis doctrinæ articulis descripta quam vitâ divini magistri ejusque discipulorum tota et integra expressa sit, servatur in salutari fidei unitate hominibus ea in regulis et exemplis applicandis libertas, ea in singulis sententiis varietas, quæ multiplici ingeniorum varietati respondeat. Quæ quum ita sint, libertatis palladium dicimus principium illud, quod in ecclesia nostra locum supremum tenet, a reforma-

toribus centies repetitum: unicam fidei et doctrinæ regulam ac normam S. Scripturam esse, ad quam exploratio et judicium revocari debeat, reliqua vero scripta nequaquam esse illis æquiparanda, sed nonnisi testium loco recipienda. Usus autem S. Scripturæ ut omnibus constaret, nihil reformatores antiquius habuere, quam eam ex latebris protrahere, lingua vernacula expressam manibus populi restituere, eamque cum institutione populari tum commentariis doctis exponere et interpretari, hoc graviter monentes, clavem et regulam interpretandi non ex ecclesiæ, traditionis, doctorum virorum auctoritate repetendam esse — ita videlicet nihil præter nomen libertatis relinqui —, sed ex ipsis libris sacris, luce litterarum et piæ meditationis admota; eam quippe esse, Deo benigne providente, S. Scripturæ rationem in locorum aliquot obscuritate et ambiguitate, ut, quicquid ad fidei veritatem adque salutem animorum necessarium sit, distincte et luculenter propositum sit; ulterius vero non progrediendum esse, ne, si de rebus incertis communis postuletur hominum consensus, jugum servile conscientiis iterum imponatur.

Neque minus libertati Christianorum consultum est altero ecclesiæ nostræ symbolo: salutem

non ex operum meritis pendere sed ex fide, quæ veræ virtutis mater est. Sic enim uno quasi ictu radix superstitionis excisa est, quæ animos tenuerat per seriem seculorum subjugatos: corruit systema disciplinæ ecclesiasticæ, callide excogitatum ad animos cruciandos, corruit hierarchia, quæ miro et incredibili modo homines coercebat; etenim fidem decretis pontificum, censuris ecclesiasticis neque creari neque mutari neque exstingui posse, in aprico erat. Itaque hominibus ea reddita est libertas, quam impune violari natura non sinit: fidem concipere animo, juxta fidem componere mentem, fidei fructus in pectore nutrire hominibus ipsis relictum est, ecclesia vero, matris instar filiis benigne succurrens, cum manifestos errores, vitiorum scandala removet et arcet, tum pia singulorum studia institutionibus adjuvat. — Et quanta denique in rebus liturgicis libertas commendata nobis est exemplo et doctrinâ reformatorum! qui in Verbo divino publice proponendo explicandoque exemplo ipsi præierunt, et alios ut sequerentur etiam atque etiam exhortati sunt, in reliquis autem ordinandis insignis dederunt liberalitatis specimen. Neque enim in ecclesiis diversis eorundem rituum et formularum usum urgendum esse docent, neque

singulas ecclesias iisdem ritibus et formulis perpetuo adstringi debere; quid! quod quum ipsi, ne omnis deesset regula, primam liturgiæ formam composuerant, hoc monent, constare ecclesiis jus, incumbere officium mutandi et innovandi, prouti suadebat usus, neque in litterarum sonis anxie et superstitiose hærendum esse.

Hujus autem libertatis Universitates egregia præsidia esse, nemo facile dubitaverit. Eæ enim litteræ hîc traduntur, in quibus sine libero ingenii judiciique usu nemo unquam proficit; sedent hic doctores, confluunt ad eos juvenes non ideo profecto, ut verba illorum describant, descripta memoriæ infigant inque eorum nomen et auctoritatem jurent, sed ut voce institutionis, exemplo vitæ excitentur ad strenuam virium exercitationem, ad religiosum litterarum studium adducantur. Inter fructus autem, quos litteræ cultoribus sui afferunt, hunc facile primum et præcipuum dicimus, quod expediantur animi ex iis inscitiæ, superstitionis, dubitationis laqueis, quibus irretiti antea tenebantur, quod sua meditatione, suo judicio homines in rebus cognoscendis et æstimandis uti, atque, quæ clara notione intellecta habent, sermone accurato exprimere discant. Itaque quum in vita humana

multa sunt, quæ simulandi et dissimulandi artes commendant, academiæ nostræ lætissimam liberæ civitatis formam referunt et servant: veritas in ea, neque præter veritatem aliud quidquam, valet et imperat; cives autem hac una lege obstringuntur, ut suam quisque persuasionem excolat et confirmet, suam quisque sequatur et pro viribus defendat; indigni vero et perfidi existimantur, qui — sive meditationis operam fugientes, sive quod auram popularem captant, sive ne aures delicatas offendant — aliud lingua produnt, aliud in pectore tenent reclusum, homines bilingues, qui, quum servi esse quam liberi malunt, officiis quæ veritati debentur turpiter desunt. Exeunt autem ex subselliis universitatis juvenes, transeunt ad vitæ civilis negotia, ut viri deinde alii populum instituant et doceant, alii munere quocunque publico fungantur, alii studiis litterarum continuatis usui communi prosint; quomodo vero, qui libertatis studio et amore semel imbuti fuerint, non apparebunt in vita postea viri suo pede nitentes, recte propositi tenaces, qui quod sentiunt dicere, quod dicunt facere honori et officio ducunt.

Hanc ipsam vero in explorando, docendo, agendo libertatem quum ecclesia catholica recte

judicet ipsius naturæ adversari neque cum salute ipsius constare posse, universitates omni modo circumscribere et fines angustos intra cohibere nititur; quod nescio utrum prudentiam ecclesiæ an pretium universitatum magis ostendat: litteræ non paucæ, eæ præcipue, quæ vires meditandi excolere proxime sibi propositum habent, exules sunt, — in reliquis omnibus magistri et discipuli litteris compendiorum duriter adstringuntur, — in multis denique civitatibus litterarum sacrarum studiosi intra seminariorum muros vitam tristissimam agunt, a litteris, quæ humaniores dicuntur, a libero commilitonum, civium, vitæ usu remoti, libris ecclesiasticis, breviario, missali, ritibus sacris et exercitiis asceticis ita occupantur, ut discant in omnibus ecclesiæ auctoritati sese subjicere. In his autem non solum prudenter agitur — arbor tenera namque facilius flectitur — sed humanitas quoque laudari potest; quid enim crudelius, quam dulcedine libertatis allicere eos, quos vincula servorum jamjam exceptura sint! Ecclesia evangelica vero academiis libertatem dignitatemque restituit: litteræ omnes, ne mutuum desit adjutorium, eadem cura, eodem præsidio gaudent, viget inter omnes litterarum cultores libera vitæ conso-

ciatio, ut studiis diversis amice junctis scopuli facilius evitentur, neque vincula dura libertam veritatis explorationem retineant vel retardent. —

Verum enimvero in magnis illis quae laudavimus pietatis et libertatis nominibus quot et quanti abusus sunt, quamque frequentes! Ex hominibus enim quotusquisque est, qui non impetu naturæ, notionibus ante conceptis, hominum auctoritate, rebus etiam externis duci se et regi patiatur; imovero plerique uno quasi oculo res intuentes, judicio præcipiti nimioque studio ducti ad extrema ruunt, ea conjungentes quæ separari debent, quæ conjungi debent separantes. Id in rebus religiosis quovis fere die accidere videmus. Alii pietatis officia credunt, nebulis tenebrisque sese immergere, lucem rationis, litterarum studia ceu profana horrere; dummodo quid videri possit ex sensu pio profectum adque pios sensus excitandos utile, mox sufficere docent, perinde ac si pietati nihil cum lege veritatis aut libertatis commune sit vel esse debeat. Alii symbolo libertatis in rebus fidei sic utuntur, ut omnia sibi licere velint, nova semper moliantur atque parturiunt, neque intelligunt, singulorum libertati haud concedendum esse, nisi quod communi pietatis studio satisfacere possit.

Esse revera Universitates optima ecclesiæ evangelicæ fulcra atque præsidia, reformatores ipsi senserunt et agnoverunt. Jam antea enim tentatum fuerat sacra emendare a Wiclefio, Hussio, Hieronymo, qui in academiis Oxoniensi et Pragensi doctores erant; ipsi vero primos et præstantissimos magni operis adjutores habebant viros, qui in academiis Wittenbergensi, Lipsiensi, Genevensi, Basileensi florebant, ita — ut e multis afferantur pauci — Carolostadium, Bugenhagium, Camerarium, Flacium, Oecolampadium, Bezàm; semina vero purioris doctrinæ ejecta juventus academica cupide ante omnes arripuit et lætos effecit segetes. Aliæ universitates autem — Marburgensis, Jenensis, Helmstadiensis, Hauniensis nostra — reformationi aut originem aut restitutionem debent, ne ecclesiæ recens conditæ idonea deessent præsidia. Mansit ita per secula tria Ecclesiæ cum universitatibus nexus arctissimus, et quantum fecerint ad motus in ecclesia temperandos, ad impetus ab ecclesia repellendos, ad puritatem doctrinæ servandam, ad opus reformationis inceptum continuandum, intelligi magis atque sentiri quam numerari et verbis indicari potest.

Quæ quum ita sint, nihil profecto aptius est, quam quod festum Ecclesiæ festum Universitatis est, nihil pulchrius, quam quod hoc ipso festo apud nos novus civium academicorum numerus ordini nostro inscribitur. Quid enim — ut ad Vos oratio se convertat Vosque prima vice nomine Commilitonum salutet atque compellet — quid vobis felicius, nobis lætius erit, quam si auspiciis, quæ in limine templi musarum vos excipiunt, vita deinde vestra respondeat, ut nexum litteras inter et ecclesiam servantes, exempla reformatorum ante oculos habentes, numerum augeatis eorum, qui libertatis amorem temperatum pietate habent, inter studium pietatis animi libertatem vindicant! — — —

VI.

Bemærkninger
ved
Herr Pastor Brolunds Afhandling:
"Forsøg til Besvarelse af det Spørgsmaal: vil den christelige Religionslærer enten som Rationalist eller Supernaturalist, naar for Øvrigt alt Andet er lige, kunne stifte meest Gavn i sit Embede?"

Af
Chr. Nørdam,
Licent. Theol., Sognepræst til Laastrup og Schalt.

Sagen mellem Supernaturalisme og Rationalisme har en saa mangesidig Interesse ikke for Theologen alene, men for ethvert Menneske, hvem Fred her i Livet og Frelse hisset ligger paa Hjerte, at ethvert sundt og veltænkt Bidrag til at stille denne Sag i klarere og sandere Lys ogsaa maa finde velvillige og opmærksomme Læsere. Efter Arbeidets Titel at dømme har Hr. Pastor Brolund villet give et saadant Bidrag, og har valgt et i sig selv meget interessant Æmne, hvis Re-

sultat desuden, hvad den ærede Hr. Forfatter ogsaa udhæver, maa have en vigtig Indflydelse paa den endelige Afgjørelse af den hele Strid om Rationalisme og Supernaturalisme, fordi det kan afgive et temmelig afgjørende Criterium for Falskheden af det ene af disse tvende Systemer, idet man med rimelig Grund maa antage, at den Religionsanskuelse, som i sin Virkning medfører Skade og Fordærvelse for Menneskeheden, ogsaa maa i sit Væsen være ugrundet og falsk. Men foreliggende Afhandling, betragtet fra den videnskabelige Rigtigheds og Sandheds Side, synes dog ikke at opfylde de Fordringer, som man kunde gjøre til en Undersøgelse, der behandler en saa interessant og vigtig Materie, paa Grund af det Ufuldstændige, Urigtige og Ugrundede, hvormed den betegner sig med Hensyn baade til Form og til Materie. Efterstaaende Bemærkninger skulle tjene til at godtgjøre denne Formening.

Forfatteren, som indleder sin Afhandling ved Hensyn til Vigtigheden af det opkastede Spørgsmaals Besvarelse angaaende Afgjørelsen af Rationalismens eller Supranaturalismens Sandhed Pag. 4, fremstiller først nogle Grunde, der kunde synes at hævde det supernaturalistiske Religionsforedrags fortrinlige Virksomhed og Indflydelse

paa Tilhørerne fremfor det rationalistiske, og saaledes tilsyneladende bevise Rigtigheden af Supranaturalismen Pag. 4 og 5; men dog til nøiagtig Bedømmelse af denne Supranaturalismens tilsyneladende Overvægt over Rationalismen er det fornødent, at der begyndes med en Udvikling og Forklaring af den væsentlige Forskjel mellem hine tvende Tendentser Pag. 5. Fremstilling af Rationalismen Pag. 6 og 7. Fremstilling af Supranaturalismen Pag. 7 til 9. Af disse tvende betegnede theologiske Partier — vedbliver Forfatteren — kunde man tænke sig tvende Mænd ligevel udrustede med Evner, Kundskaber og Iver, og spørge: hvo af dem vil stifte meest Gavn i sit Embede som christelig Religionslærer? Pag. 10. Forhen anførte Grunde syntes at tale for Supranaturalisten; "men hvis det, som Forfatteren i det Følgende skal bestræbe sig for at godtgjøre, med skjellig Grund kan lægges Supranaturalismen til Last, at den modstræber Christendommens Aand og Tidernes Fremskridt, at den gjør Christendommen ufrugtbar baade for Forstand og Hjerte, og at den giver Anledning til høist farlige og fordærvelige Misbrug, saa vil det vistnok med Føie kunne drages i Tvivl, at Supranaturalisten, baade som Religionslærer i Almindelig-

hed, og som Prædicant i Særdeleshed, kan stifte mere Gavn, end Rationalisten i de samme Egenskaber kan antages at gjøre." Pag. 10. Supranaturalismen modstræber Christendommens Aand, forsaavidt den er Sandhedens Pag. 10 til 12, og Kjærlighedens Aand Pag. 12 og 13. Den modstræber dernæst Tidernes Fremskridt, i hvilken Henseende Præsternes Eed paa Symbolerne bør fortolkes liberalt Pag. 13 til 16. Hermed endes Afhandlingen.

Med Hensyn til denne samme Slutning paa Afhandlingen er det en paafaldende Mangel ved Forf.s forehavende Demonstration, at han ganske undlader endog med eet Ord at berøre Beviset for de tvende sidste af ham selv ordentligviis fremsatte Beskyldninger mod Supranaturalismen, at den gjør Christendommen ufrugtbar for Forstand og Hjerte, og at den giver Anledning til høist farlige og fordærvelige Misbrug. I Sandhed to graverende Beskyldninger, som af Forfatteren ei burde være blot fremførte, men ogsaa beviiste, da han selv erklærer at ville godtgjøre disse Gravamina. Det er ufornødent videre at paatale denne Forbigaaelse af al Udvikling og Beviisførelse for to Hovedpuncter i den egentlige Afhandling, da den saa aabenbart ligger for Dagen.

Men denne Afhandlingens Ufuldstændighed, hvorved den faaer Udseende af at være et Fragment *), er saa meget mere paafaldende, som vi see Forfatteren ellers nøie at iagttage den skolerette Form f. Ex. i Overgangen Pag. 5 fra den almindelige til den specielle Indledning: "Enhver Meningsforskjel mellem Mennesker maa naturligviis betræffe en vis Gjenstand; der maa kunne nævnes en vis Ting, om hvilken og i Henseende til hvilken de forskjellige Meninger, som Undersøgelsen gjelder, have Sted o. s. v."

Ligeledes er det en Mangel, at Øiemedet af den christelige Religionslærers Embedsvirksomhed i Almindelighed, og Prædikantvirksomhed i Særdeleshed, — hvilket Punct i Præstens Embedsvirksomhed udhæves som det fornemste — hverken er udviklet eller berørt, ligesaalidet som der er leveret nogen nøiagtig Udførelse og Application af de mod Supernaturalismen som dogmatisk System fremsatte Beskyldninger paa den supernaturalistiske Religionslærers Embedsvirksomhed; thi først naar dette var skeet, vilde Læseren, belært af Afhandlingen, være sat istand til at dømme, om Supernaturalismen virkelig var saa practisk

*) Fortsættelsen deraf er virkeligen senere udkommen.
J. Møller.

skadelig og fordærvelig i Religionslærerens Embedsvirksomhed, som den paastaaes at være. Paa den anden Side mangler Udførelse og Application af Rationalismens, efter Forfatterens Mening upaatvivlelige, Sandhed som dogmatisk System paa den rationalistiske Religionslærers Embedsvirksomhed, for at bevise dennes fortrinlige Beqvemhed og Dygtighed til at befordre Menighedens intellectuelle og moralske Uddannelse for Sandhedens Maal. Derimod viser der sig igjennem hele Afhandlingen en overflødig og Afhandlingens Plan og Øiemeed uvedkommende Stræben efter at gjendrive Supranaturalismen og bevise dens Urimelighed og Falskhed, og derimod at godtgjøre Rationalismens Rigtighed og Sandhed. De hertil sigtende Bemærkninger og Raisonements udgjøre Afhandlingens egentlige Hovedindhold; men herved er det blevet foranlediget, baade at Afhandlingen er bleven forrykket fra sit egentlige Øiemeed, og at Beviisførelsen for Supranaturalismens Falskhed og Rationalismens Sandhed er bleven afbrudt, ufuldstændig og derfor uoverbevisende for den upartiske Læser. Denne Stræben er i denne Afhandling paa sit urette Sted, fordi det med Hensyn til det opkastede Spørgsmaals endelige Besvarelse var fuld-

kommenl tilstrækkeligt, i en forberedende Indledning at give en upartisk, troe og træffende Oversigt af Rationalismens og Supranaturalismens væsentlige Forskjel i Principier, i Anskuelser af og Forhold til Christendommen og dens Hovedsandheder, uden at have fornødent at give Forsvar for hiin og Gjendrivelse af denne; og dernæst anvende de fremsatte Lineamenter af Rationalismen og af Supranaturalismen til Afhandlingens Hovedmaal, nemlig at vise — som Forfatteren vil — dennes Skadelighed og Ufrugtbarhed og hiins Gavnlighed og Frugtbarhed paa den christelige Religionslærers Embedsvirksomhed i Menigheden. Thi ifølge den af Forfatteren Pag. 4 angivne Plan og ledende Idee for hans Udarbeidelse formoder Læseren ikke, og kan ei heller i en saa kort Afhandling forlange, at see Rationalismens og Supranaturalismens Sandhed eller Falskhed theoretisk godtgjort; derimod venter han at see Opløsningen af et andet Problem, nemlig om den practiske Gavnlighed eller Skadelighed af Rationalismen eller Supranaturalismen, naar den anvendes af Præsten i hans Embedsvirksomhed til Menighedens Tarv.

Endeligt synes det ogsaa med Hensyn til Afhandlingens formelle Orden, at der i de indle-

dende Bemærkninger; hvor Oversigt gives af Supranaturalismens Væsen, burde være historisk fremsatte og paavise med muligste Fuldstændighed alle de Angivelser om Supranaturalismens Væsen og Beskaffenhed, som Forfatteren maatte ansee fornødne siden at anvende i Afhandlingens egentlige Hoveddeel Pag. 10 til Enden. Men dette er ikke skeet. I Indledningen gives en Fremstilling af Supranaturalismen, og siden, paa en Maade nafhængigt deraf, tilføies nye Bemærkninger om Supranaturalismens Beskaffenhed, for at godtgjøre de tvende Paastande om den, at den modstræber Christendommens Aand og Tidernes Fremskridt.

Angaaende Afhandlingens Materie, da er det bemærket, at der Pag. 4 og 5 fremsættes nogle Grunde, som kunde synes at tale for Supranaturalismens practiske Fortrinlighed fremfor Rationalismen. I de første af disse Erfaringsgrunde, hentede fra det Bifald, supranaturalistiske Præster have erhvervet sig, det Indtryk paa Tilhørerne, som er skeet ved deres Foredrag o. s. v. indføres en Supranaturalist talende og fremsættende denne Indvending. Men derved, idet Overgangen skeer til de aprioriske Grunde, som skulle forklare dette Phænomen, i de Ord Pag. 5: "og

ubetinget lover sine Tilhørere Guds Naade og Syndernes Forladelse. Under alle Omstændigheder fremsætter han, og maa som evangelisk Christen fremsætte Troen paa Jesum — hvorfra Igjenfødelse til en nye Skabning i Christo er uadskillelig — som Betingelse til at erholde Guds Naade med Syndernes Forladelse, i fuldkommen Overeensstemmelse med den hellige Skrift, der fremsætter Troen som Hovedbetingelse til Salighed; eller han udtrykkeligt nævner baade Omvendelse og Troe, i hvilken Henseende vi ikke behøve at anføre mere Beviis end det i Ritualet efter god supranaturalistisk Christendom fremsatte Exempel paa Absolutionsformular ved Skriftemaalet: "Efterdi I af Hjertet angre og fortryde Eders Synder o. s. v." Men visnok lover den supranaturalistiske Religionslærer ikke sine Tilhørere Syndsforladelse under Betingelse af Omvendelse alene, — saaledes som, efter Forfatterens Ytring, Rationalisten — med Forbigaaelse af Troen, af den Grund fordi den sande Troe altid maa involvere Omvendelse fra Synden; men Omvendelsen efter det Begreb, hvori den forstaaes og læres af Rationalisten, udelukker Hensyn til Troen og Guds Naade ved Troen. — Naar der sluttelig l. c. yttres, at Supranaturalisten helst

udmaler Saligheden og Fordømmelsen i det andet Liv med saadanne Billeder, som — ikke letteligen kunne forfeile deres Virkning, da turde det vel have sin Vanskelighed at bevise denne antydede Daddel over de supranaturalistiske Religionslærere, at de i deres Foredrag angaaende denne Gjenstand paa egen Haand i Almindelighed male utilbørlige og upassende Billeder for at røre deres Tilhørere; men at de bruge Billeder hentede fra den H. Sk., i Forbindelse med sammes egentlige Udtryk om denne Gjenstand, kan ikke fortjene Navn af crasse sandselige Beskrivelser.

Dersom Forfatteren i den derpaa følgende Fremstilling af Rationalismen Pag. 6 og 7 havde givet en blot historisk Oversigt af sammes Væsen, da vilde Læseren alene have ved samme at overveie, om den ogsaa var tro, relativ fuldstændig og upartisk; men da den er givet som raisonnerende og beviisforsøgende, burde den ogsaa ifølge sin Beskaffenhed tages til Overveielse som Demonstration, i hvilken Henseende der da vilde udfordres en ny Revision af Acterne for og imod Rationalismen, hvilket ligger udenfor Grændsen af disse Bemærkninger. Vi ville alene udhæve de tvende væsentlige Mangler ved den givne Fremstilling af Rationalismen, at den ikke viser Ra-

tionalismens Charakteer, og ei heller giver fuldstændig Udsigt over samme, som var fornøden til det forehavende Spørgsmaals Besvarelse. — "Rationalisten (siger Forfatteren Pag. 6) gaaer ud fra den utvivlsomme Sandhed, at Fornuften er det i Mennesket, som ligger til Grund for den aandelige Virksomhed. Tænke, dømme og tale om en Ting, som jo er det, hvori hiin Virksomhed viser sig, kunne vi jo kun forsaavidt vi have Fornuft, og kunne vi kun efter visse i vor Fornufts Natur og Væsen grundede Love og Regler. Umuligen kan Religionen, hvis Ideer jo ere udgangne af Fornyften, og hvis hele Væsen er betinget ved Fornuften, herfra gjøre en Undtagelse o. s. v. Alt dette er saa indlysende, at man neppe kan troe, at Nogen for Alvor skulde kunne nægte det. At ville have Fornuftkundskab igjennem et andet Medium, end Fornuften, at ville dømme om Sandhed eller Overeensstemmelse med Fornuftens Grundsætninger efter andre, end disse samme Grundsætninger, dette er omtrent det Samme, som at ville see paa anden Maade end med Øinene o. s. v." Dersom Forfatteren har anseet denne Anskuelse af Fornuftens Virksomhed som et charakteristisk Skjælnepunct mellem Rationalismen og Supranaturalismen, da er saadan

Formening urigtig. Med Undtagelse af den Yttring: "Religionen, hvis Ideer jo ere udgangne af Fornuften" —, vil ingen rettroende evangelisk-christelig Supranaturalist tage i Betænkning at vedkjende sig disse Forfatterens Yttringer som Udtryk ogsaa af sin Mening om Fornuften som Betingelse til Menneskets aandelige Virksomhed, og som Organ for de religiøse Ideers Tilegnelse. Til Beviis ville vi blot henvise til en stræng Supranaturalists Ord, som for en Deel ganske falde sammen med Forfatterens Yttring, (Quenstedt. P. I. cap. III. S. II. Porism. 2): sine usu rationis nemo in theologia versari potest. — Uti itaque homo sine oculis non potest videre, sine auribus non potest audire, ita sine ratione, sine qua ne quidem homo est, non potest percipere, quæ fides complectitur. Supranaturalisten concederer villigen, at Benægtelsen af dette vilde være absurd. Men, naar da Forfatteren siden Pag. 7 fremsætter Conclusionen af disse Præmisser: "Saaledes vil Rationalisten have haandhævet Fornuftens Ret til afgive enhver mulig Regel til Sandheds og Vildfarelses Adskillelse i Religionens Anliggender", saa slutter han aabenbart formeget af sine egne Præmisser. — Forfatteren har rigtigt angivet, men ufuldkomment udført

det andet charakteristiske Særkjende for Rationalismen, at Aabenbaringen subordineres under Fornuftens Supremat, idet han sætter dette Supremat i Fornuftens Ret til at prøve og bedømme de indvortes og udvortes Grunde for Aabenbaringens Sandhed, samt Ret til at forstaae og fortolke de i dens Skrifter forefundne Udsagn. Thi disse samme Rettigheder indrømmes netop ogsaa Fornuften af den evangelisk-christelige Supranaturalist; til hvilket enhver evangelisk-christelig Dogmatik kan afgive bevisende Bilag, jvfr. ogsaa Reinhards Geständnisse 9 Brief. Dersom disse Fornuftens Rettigheder angaaende Aabenbaringen bleve af Rationalisten i Virkeligheden ikke udstrakte videre end til disse samme Undersøgelser, som af Forfatteren ere angivne, hvilke tilsammen løbe ud paa Fornuftens usus organicus til at modtage Aabenbaringen og tilegne sig samme, da vilde Striden om Fornuftens Supremat ikke angaae andet end Ordet, og Rationalisten enes med Supranaturalisten, naar Fornuften havde anstillet de foreløbige Undersøgelser om Aabenbaringens Sandhed, at subordinere den under Guds aabenbarede Ords Auctoritet. Rigtigere vilde derfor Forfatteren have constitueret Rationalismens Særkjende, Fornuftens

Supremat over Aabenbaringen, dersom han havde udhævet og bestemt ei blot Fornuftens formale Brug — hvilket enhver Supranaturalist indrømmer —, men især dens materiale Brug i Aabenbaringens Modtagelse og Tilegnelse. Men omendogsaa denne Rationalismens almindelige Charakteer var af Forfatteren nøiagtigen angivet og udført, saa synes det dog at skulle have bidraget meget til en let og klar Udførelse af det angivne Spørgsmaals Besvarelse, om han tillige havde givet en kort Oversigt af Rationalismens almindelige Charakteers Forhold til og Anvendelse paa Christendommens Hovedlærdomme, som maae ligge til Grund for Religionslærerens Kaldsvirksomhed.

Ligesaa ubestemt som Rationalismens Grundtræk ere angivne, ligesaa forholder det sig ogsaa med Paaviisningen af Supranaturalismens Væsen Pag. 7—9. "Supranaturalisten (siger Forf. Pag. 7), om han end ikke ganske kan nægte Fornuften at være beføiet til at tale med og til at afgjøre Noget i Religionens Anliggender, saa vil han dog have dens Ret hertil indskrænket paa forskjellige Maader, og fordrer, at den ubetinget underkaster sig den engang for guddommelig erkjendte Aabenbarings høieste Auctoritet." I dette Sidste er Supranaturalismens Charakteer rigtigt

angivet; men med en besynderlig Ubestemthed yttrer Forf. først: "Supranaturalisten, om han end ikke ganske kan nægte Fornuften at være beføiet til at tale med og til at afgjøre Noget o. s. v." Istedetfor denne Intet sigende og, som det synes, haanende Yttring om Supranaturalismen, burde hellere den organiske Brug af Fornuften med Hensyn til Aabenbaringen, hvilken nadskillelig hører til Supranaturalismens Væsen, bestemt været angivet; thi ellers vil den om Sagens rette Sammenhæng ikke bedre underrettede Læser umuligt kunne af den givne Fremstilling danne sig noget rigtigt Begreb om dette Punct. — Urigtig er fremdeles den derpaa følgende Paastand, "at denne Sag (de Undersøgelser, som Fornuften bør anstille for at komme til Erkjendelse af Aabenbaringens Guddommelighed) er ham (Supranaturalisten) een for alle Gange afgjort." At dette ikke forholder sig saaledes, vise de mange didhørende Undersøgelser, der efterhaanden ere anstillede af Supranaturalister og bestandigt vedblive af dem at opstilles, ikke blot efter, men ogsaa uden foregaaende polemisk Anledning. Det ligger i Sagens Natur, at ikke enhver supranaturalistisk Religionslærer har Evner og Leilighed til at gjennemgaae alle Acterne og de fuldstændige Under-

søgelser angaaende Aabenbaringens Guddomme-lighed; men da lader han sig nøie med at eftertænke og tilegne sig Resultaterne af de grundigste og bedste hertil henhørende Undersøgelser, og erholder paa denne Maade en velgrundet Overbeviisning i denne Sag. Denne Fremgangsmaade af Supranaturalister, der ikke føle hos sig selv Kald og Dygtighed til selvstændige Undersøgelser, kan ikke kaldes at ansee Sagen een for alle Gange afgjort. Det er en naturlig og nødvendig Indskrænkning, som Menneskene ere underkastede ifølge deres forskjellige udvortes og indvortes Vilkaar, og det er en Fremgangsmaade, som selv det lyseste, skarpsindigste og meest omfattende Hoved maa bruge i større eller mindre Udstrækning, eftersom det formaaer at omfatte ved egen selvstændig Granskning flere eller færre Dele af den menneskelige Viden. Ved denne Leilighed turde man maaskee ogsaa opkaste det Spørgsmaal, om ikke Forf.'s Beskyldning mod Supranaturalisterne, at ansee Sagen mellem Fornuft og Aabenbaring som allerede afgjort, med nogen Ret kunde anvendes paa adskillige Rationalister. Idetmindste synes deres Tale undertiden at antyde et paafaldende Ubekjendtskab med Supranaturalismens Grund og Væsen, om hvilken man seer

dem dømme raskt og afgjørende, men ofte uden synderlig Grundighed. Principmæssigt ligger det ingenlunde i Supranaturalismens Charakteer, at ansee Undersøgelserne om en saa vigtig Sag som ufornødne og overflødige. Tvertimod er det principmæssigt for enhver Supranaturalist at erhverve sig den bedst mulige og fasteste Grund for sin Overbeviisning om Aabenbaringens Guddommelighed. Og selv de søvnagtige og dorske Gemytter iblandt Supranaturalisterne, som i en roligere Tid maaskee kunde indslumre i den uvidenskabelige Søvn, som Forf. formener at være charakteristisk for Supranaturalisterne, maae vistnok i en saa bevæget Periode som den nærværende, i hvilken saa mangfoldige Angreb ere skete og skee fra alle Sider paa Aabenbaringen, nødvendigen opmuntres til levende og virksom Granskning over deres Troes Væsen og Grund, saafremt Sandhed, saavelsom deres egen Salighed, og de dem som Religionslærere anbetroede Menigheders Veiledning dertil ligger dem paa Hjerte. Urigtigt er det ogsaa, hvad Forf. i samme Anledning yttrer Pag. 8, at Supranaturalisten, som holder fast ved de i Aabenbaringen indeholdne Lærdomme og Udsagn, "er ubekymret om, hvorledes Fornuften med dem vil kunne affinde sig;" thi ogsaa

angaaende denne Sag bekymrer Supranaturalisten sig og maa principmæssigt bekymre sig. Han ærer Guds aabenbarede Ords sande Lærdomme, selv da, naar hans Fornuft maa ydmygt erkjende sin Begribens indskrænkede Grændser og troe Gud paa hans Ord; men han bestræber sig alligevel at gjøre Christendommens Troessandheder begribelige og klare for sin Fornuft, forsaavidtsom deres Natur tillader det, og han glæder sig ogsaa, naar han finder Resultatet af sin Fornufts redelige Efterforskninger i den menneskelige Begribens Rige overeensstemmende med Guds aabenbarede Ords Lærdomme. Som Consequents af Supranaturalistens Troe paa Aabenbaringen sætter Forf. rigtigt, at hiin anseer den saakaldte naturlige eller Fornuftreligion som mangelfuld og utilfredsstillende, saavelsom utilgjængelig for Mængden af Mennesker.

Som det andet Særkjende for Supranaturalismen, i hvilket Forfatteren forlader det theoretiske Standpunct og gaaer over til et practisk, sætter han Pag. 8, at Supranaturalisten først og fornemmelig driver paa Christendommens saakaldte positive Lærdomme" og "i Almindelighed mener, at Alt kommer an paa dem alene." Om endogsaa Forf., paa Grund af sin Erfaring kunde

godtgjøre, at den paaankede Eensidighed fandt Sted hos enkelte supranaturalistiske Religionslærere, saa er den dog ingenlunde af den Beskaffenhed, at den kan udhæves som charakteristisk for Supranaturalismen i dens practiske Anvendelse i Folkeunderviisningen; thi det er unægteligt, at denne Eensidighed ikke er en Følge af, men stridende imod Supranaturalismens Væsen, i hvilket den saakaldte naturlige Religions Hovedlærdomme saavelsom en reen og frugtbringende Sædelære ere ligesaa integrerende Bestanddele, som Lærdommene om Guds Naades Foranstaltning ved Sønnen Jesum Christum til de syndige Menneskers Forbedring og Frelse. Det er naturligt, at de herhen hørende Christendommens constitutive Hovedlærdomme maae indtage en meget vigtig Plads i de homiletiske og katechetiske Foredrag til en christelig Menigheds Tarv; det er naturligt og nødvendigt, at de ikke forbigaaes og forties, men blive foredragne og indskjærpede i deres vigtige og fuldstændige saavel theoretiske som practiske Betydning, saaledes som den evangelisk christelige Supranaturalisme fører det med sig; men det er ifølge dens Væsen og Aand ligesaa nødvendigt og uundgaaeligt, at hine den almindelige Religions Grundlærdomme og den christelige Dydelære,

hvortil disse den christelige Religions særlige Lærdomme ere i Theorien uadskilleligt knyttede, maae foredrages og indskjærpes i deres absolute Uundværlighed for christelig Troe og Dyd, og maae i den supranaturalistiske Religionsunderviisning anvises deres tilbørlige Plads og Vigtighed. Denne den supranaturalistiske Religionsunderviisnings Beskaffenhed, som theoretisk vist ligger i Supranaturalismens Væsen, bekræftes ogsaa fyldestgjørende ved Erfaringens Vidnesbyrd om supranaturalistiske Præsters homiletiske og katechetiske Foredrag og overhovedet ved saavel ældre som nyere Supranaturalisters Arbeider i Almindelighed. Forf. har derfor i Fremstillingen af dette Særkjende for Supranaturalismen fremsat tvende Urigtigheder: først at paahæfte Supranaturalismen som almindelig en Eensidighed, som — om den end kunde bevises at finde Sted hos enkelte Lærere af dette Parti — er alene partiel; og dernæst at udhæve som Væsentligt og Charakteristisk for den, hvad der netop er stridende mod dens Væsen, og som i alt Fald, dersom Erfaringen var beviisligt overveiende for denne Paastands Rigtighed, alene er at ansee som en tilfældig skjæv Retning, der formedelst Misforstand findes hos enkelte Supranaturalister. Den evan-

gelist christelige Præst kan og maa ligesaalidet forbigaae de Christendommens Lærdomme og Sandheder, der alene behandles i den blotte Fornuftreligion og Moral, som han kan og maa forbigaae Christendommens positive Lærdomme; men det er naturligt, at den christelige Religionslærer ikke indskrænker sig til disse alene, og det er nødvendigt, at Supranaturalisten maa i Almindelighed fra Christendommens Standpunct misbillige de Religionsforedrag, i hvilke Moralen udelukkende behandles uden at hvile paa den christelige Aabenbarings og Troes Grundvold, fordi de efter deres Beskaffenhed ikke kunne ansees for christelige, omendskjøndt det undertiden kan træffe, at de udgives derfor.

I det tredie og sidste Særkjende for Supranaturalismen gaaer Forf. igjen tilbage til det theoretiske Standpunct. Hans Ord Pag. 9 ere disse: "Endeligen vil ogsaa Supranaturalisten, om han end ikke kan udelukke Fornuften fra Fortolkningen af de Skrifter, hvori vor aabenbarede Religion indeholdes, og den derved betingede Udfindelse af de Sandheder og Lærdomme, som udgjøre dens Væsen, dog ogsaa her have Fornuftens Brug saa meget muligt indskrænket, nemlig ved at paastaae, at Alt, hvad Fornuften i saa

Henseende har at gjøre, alt for længe siden er gjort, og at de ene sande og rigtige Resultater af alle derhen hørende Undersøgelser een for alle Gange ere blevne nedlagte i de saakaldte symboliske Bøger, hvilke altsaa maae være og blive en uforanderlig og ufravigelig Norm for alle Christendommens Lærere, og efter hvilke alle Fornuftens videre Undersøgelser maae dømmes at være anstillede, enten paa den rette eller den urette Maade, alt eftersom de lede enten til de samme, eller forskjellige Resultater." Her maa det først bemærkes med Hensyn til Maaden, hvorpaa Forfatteren yttrer sig om Supranaturalistens Fornuftbrug i den hellige Skrifts Fortolkning, at ingen evangelisk christelig Supranaturalist enten næsten eller ganske udelukker Fornuften fra Guds Ords Fortolkning; men at han tvertimod erkjender Fornuftens Rettighed i denne Henseende, og bruger den til at udfinde Skriftens rette Mening, og at udlede den christelige Religions Sandheder af de hellige Skrifter. Og han har den faste og velgrundede Fortrøstning til Sandhedens Gud, at den evig faste og guddommelige Sandhed i Ordet vil under den Hellig Aands Bistand erkjendes af og indlyse for Enhver, som forsker derefter med en reen og god Villie og et gudfrygt.

tigt Sind *). Her gjenfindes hos Forfatteren den samme ubestemte og uklare Fremstillingsmaade, som ovenfor er paaanket. Men hvad Hovedpunctet angaaer, hvilket udhæves som Supranaturalismens tredie Særkjende, nemlig dens Forstenelse i Antagelsen af de symbolske Bøgers normale Auctoritet, da er dette en ny Urigtighed, foranlediget enten ved Ubekjendtskab med Supranaturalismen eller ved en unøiagtig og mangelfuld Fremstilling af samme. Supranaturalisten tillægger ingenlunde de symbolske Bøger Infallibilitet og Uforbederlighed; han har ikkun den høieste infallible Norm for sin Erkjenden og Dømmen i Religionens Anliggender, nemlig den Hellige Skrift. Supranaturalisten knytter ikke blindt og slavisk sin Troe til sin Kirkes Symboler; men han slutter sig til dem med Frihed og Selvstændighed, fordi han har overbeviist sig om deres Lærebegrebs gyldige Begrundelse i og Overeensstemmelse med den Hellige Skrift, og erkjendt

*) Som Bilag hertil kunde anføres, hvad de ældre og nyere supranaturalistiske Dogmatikere statuere om den hellige Skrifts Forstaaelighed og dens Fortolkning, f. Ex. Buddæus, Institt. theol. dogm. I. I. cap. II. §. 20. p. 114, §. 29. p. 129. Jevnfør Twesten, Vorles. über die Dogmatik, §. 30.

det som skriftmæssig Fremstilling af Christendommens sande Lære. Naar han da saaledes med fri aandelig Selvvirksomhed har gjort sin Kirkes Symboler til sine, indtræder han som et sandt Medlem i den Kirke, hvor disse Symboler først ere forfattede og af Medlemmerne erkjendte som Troesbekjendelse. Og hans Virksomhed i Kirken til almindelig Viisdoms og Dyds Beforbring er grundet i og overeensstemmende med den i hans Kirkes Bekjendelsesskrifter fremstillede Christendomslære, fordi den udgjør ogsaa hans christelige Troe, saa at harmonisk Virksomhed med Symbolerne hos ham falder sammen med Virksomhed efter egen selvstændig Troe og Overbeviisning. I denne Supranaturalistens Fremgangsmaade er ingen ufornuftig Indskrænkning af Fornuftens retmæssige Brug i de hellige Skrifters Fortolkning, ei heller noget slavisk Affald paa fri og selvstændig Virksomhed i christelig Videnskabelighedsgebeet, men alene en hos Individet fri og selvstændig Erkjendelse og Bekjendelse af en kirkelig Christendomstroe, hvilken det erkjender som den rigtige og sande Fremstilling af Skriftens Indhold. Heraf følger da endvidere, at det Individ, som ikke kan overtyde sig om et vist christeligt Kirkesamfunds Symbolers Skriftmæssighed,

eller som ikke kan erkjende dets Princips og Grundlærdommes Sandhed, ikke kan henregne sig selv eller af denne Kirkes Medlemmer ansees som henhørende til denne christelige Kirke, ligesaalidet som et Individ kan henregne sig selv eller af Andre ansees som Tilhænger af den philosophiske Skole, hvis Princip og Læresætninger det ikke anseer som Sandhedens Udtryk. Denne nødvendige og naturlige Anskuelse, anvendt paa den evangelisk-lutherske Kirke, som i sit ganske Væsen er Supranaturalisme, viser med naturlig Consequents, at det Individ, som ikke kan billige, eller endogsaa som directe eller indirecte bestrider dens Grundlærdomme, f. Ex. om den H. Sk. som høieste Troesnorm, om Guds Treenighed, om Jesu Guddom, om Menneskenes Forløsning af deres Synder ved Guds frie Naade formedelst Frelsen ved Christum, o. s. v., ikke bør ansee sig selv, og følgelig, ei heller kan af dette Kirkesamfunds Medlemmer ansees som Lem af samme. Heri er ingen Intolerantse, men den modsatte Tænkemaade vilde være kirkelig Indifferentisme; og da in casu det kirkelige Lærebegreb maa for Supranaturalisten være den rette og sande christelige Skriftlære, vil den kirkelige Indifferentisme hos Supranaturalisten ganske falde sammen

med Indifferentisme for Sandhed og Christendom, et immoralsk Sindelag, som ingen redelig og samvittighedsfuld Supranaturalist kan eller tør gjøre sig skyldig i. — Hvad Forfatteren dernæst framsætter som Consequents af hiin Supranaturalistens Forstenelse i Antagelsen af de symbolske Bøgers Lærebegreb, nemlig hans Intolerantse i at argere Eeden, som af Christendommens Lærere aflægges paa Symbolerne, er atter en urigtig Paastand, saavel fordi Præmisset, hvoraf den udledes, er falsk, som ogsaa fordi Forfatterens Fremstilling af Supranaturalistens formeentlige Intolerantse ikke giver Factum i sin væsentlige Sandhed. Thi Punctet, hvorom der strides mellem Rationalisten og Supranaturalisten, er ikke locale og temporelle Bestemmelser eller uvæsentlige Subtiliteter i det symbolske Lærebegreb (hvilket Forfatteren synes at mene), men dét er Lærebegrebets selve Grundvæsen og Hovedindhold *). Supranaturalisten paastaaer, at netop

*) Det kan af Supranaturalisten ingensinde for ofte eller for bestemt igjentages, at Striden mellem Supranaturalisme og Rationalisme paa ingen Maade angaaer Spidsfindigheder og Smaaligheder, som forskrive sig fra Reformationstidens Barbarie og fra Reformatorernes Mangel paa vor Tids større Oplysning, men at den angaaer en total Kuldkastelse

den guddommelige i Bibelen og de symbolske Bøger indeholdte Lære ved Rationalismen forvanskes og tilintetgjøres, og at Rationalismen er i Princip og Tendents den virkeligen guddommelige Christendoms svorne Fiende. Rationalisten nægter dette, og paastaaer, at den rationalistiske Opfattelse af den i Bibelen og de symbolske Bøger indeholdte Christendomslære netop vindicerer denne sin sande Guddommelighed, som ved Supranaturalismen er forvansket og tilintetgjort formedelst Ufornuft og Overtroe. Om dette Punct dreier Striden sig, og fra dette Standpunct maa Supranaturalistens Fremfærd betragtes og burde af Forfatteren være erkjendt og betragtet — da dets Virkelighed ligger aabenbart for Dagen i begge

af den hidindtil bestaaende og for skriftmæssig ansete Christendomstroe, hvilken Rationalisten forsøger at iværksætte, men Supranaturalisten stræber at forhindre. Thi den modsatte Anskuelse af Striden, som under forskjellige Skikkelser meget hyppigen fremtræder i Rationalisters Yttringer, og som derved hos saavel cultiverede som uncultiverede Ikke-Theologer er bleven udbredt herskende, afdrager Mangfoldige, som have baade Hoved og Hjerte til at forfølge Sandhedens Spor, fra christelig Interesse for de omtvistede Gjenstande, og forleder ofte velsindede Mennesker til meget ubillige og høist uretfærdige Domme om redelige og sandhedskjærlige Mænd, som have talt Christendommens Sag.

Partiets skarpsindigste Mænds Værker og Strids-skrifter —, for at undgaae Overtrædelse af Sandheds og Retfærdigheds Lov. Naar altsaa den evangelisk-christelige Supranaturalist seer Christendommens Lærere, der ogsaa have aflagt Eed paa den evangelisk-lutherske Kirkes symbolske Lærebegreb, fjerne sig fra dette ikke blot i "subtile Definitioner, Distinctioner og Bestemmelser, hvorved hine Bogers Forfattere i deres Tid fandt det nødvendigt at drage Grændseskjællet mellem deres og de afvigende Partier og at forvare sig imod mulige Mistydninger", men i det symbolske Lærebegrebs Grundprincip og Hovedlærdomme; ei heller alene derved, at de ikke troe sig forbundne til "i deres offentlige Foredrag ikke at lade nogen af Christendommens Lærdomme fremtræde i nogen anden Skikkelse, end hvori den findes i hine Bøger", men derved, at de lade Christendommens Lærdomme fremtræde i et Væsen, som er fuldkomment modsat det Væsen, i hvilket de fremtræde i det symbolske Lærebegreb; da er det ei alene ikke en lastværdig, men endog en pligtskyldig Handling af ham, at indskjærpe Christendommens Lærere samvittighedsfuld Overholdelse af den paa Kirkens Symboler aflagte Eed, hvis eneste Hensigt er at sikkre Kirken sit constitutive

Væsens Bevarelse, og hvis hyppige Overtrædelse nødvendigen maa drage Kirkens Opløsning og Tilintetgjørelse efter sig.

Naar altsaa de beviislige og paavisste Urigtigheder fradrages fra den i Afhandlingen givne Fremstilling af Supranaturalismen, vil dens Charakteer i de udhævede 3 Puncter forteligt være denne: Supranaturalisten anseer Fornuften som det Organ i Menneskets Sjel, ved hvilket den kan tilegne sig Aabenbaringen, og han bruger den til at prøve den givne Aabenbarings Sandhed efter dens indvortes og udvortes Grunde, hvorpaa han subordinerer Fornuften under den for guddommelig erkjendte Aabenbarings høieste normale Auctoritet; men anvender den fremdeles til at fortolke de hellige Skrifter, fatte og tydeliggjøre sig deres Mening, samle og tilegne sig Aabenbaringens Lærdomme i en levende religiøs Erkjendelse, hvis Frugt maa vise sig i et gudfrygtigt Levnet. Som Religionslærer foredrager Supranaturalisten Aabenbaringens Lærdomme heelt og fuldstændigt, saaledes som han forefinder dem i den H. Sk., og bygger Sædelæren paa Troens Grundvold. Som Medlem af en christelig Kirke — han slutter sig med frit og muligst fordomsfrit Valg til den christelige Kirke, hvis Lære-

begreb han erkjender at være den reneste og rigtigste Fremstilling af Christendommens Skriftlære — anseer han Eeden paa dens Bekjendelsesskrifter som forbindende for dem, der erklære sig selv at være dens Medlemmer, til ei alene ikke at nedbryde, men ogsaa at troe og lære i Overeensstemmelse med dens Lærebegreb. — Denne Supranaturalismens Characteer, betragtet efter sine trende Puncter, hvilken aabenbart ligger for Dagen i Supranaturalisternes Skrifter, burde nødvendigviis af Forfatteren være erkjendt og udviklet, da hele Beviiskraften af hans Argumentation til det fremsatte Spørgsmaals middelbare Besvarelse er lagt netop i Supranaturalismens theoretiske Væsen, fordi dette skal indeholde Begrundelse af de Paastande, hvormed Forfatteren dernæst stræber at godtgjøre dens Uchristelighed og Fordærvelighed, og derved middelbart den supranaturalistiske Religionslærers Udygtighed til at opfylde sit Kald. Derimod kan den af Forfatteren givne ubestemte, ufuldstændige og i de fleste Puncter historisk urigtige Fremstilling af Supranaturalismen ikke være for nogen fordomsfri Læser gyldig Begrundelse af de følgende Paastande angaaende Supranaturalismen eller afgive Stoffet, hvoraf disse sandhedsmæssigt kunne udvikles. Overho-

vedet synes det, som om Supranaturalismen i foreliggende Afhandling er fremstillet mere efter en forudfattet og uklar Formening om samme, end efter en upartisk og grundig Erkjendelse af dens Væsen; men i alle Tilfælde burde uden Tvivl Videnskabeligheds, Retfærdigheds og Billigheds Lov være iagttaget, saaledes at Supranaturalismens sande Væsen og Beskaffenhed var nøiagtigen kjendt og upartisk fremstillet, førend den fordømtes som ugrundet i sit Væsen og fordærvelig i sin Virkning.

I den derpaa følgende Hoveddeel af Afhandlingen Pag. 10 til Enden vil Forfatteren godtgjøre, at "det med skjellig Grund kan lægges Supranaturalismen til Last, at den modstræber Christendommens Aand og Tidernes Fremskridt, at den gjør Christendommen ufrugtbar baade for Forstand og Hjerte, og at den giver Anledning til høist farlige og fordærvelige Misbrug"; men, som ovenfor bemærket, ere de tvende sidste Paastande ikke videre berørte. — Der vises først, hvorledes Supranaturalismen modstræber Christendommens Aand, forsaavidt som denne er Sandhedens Aand Pag. 10 og 11; men med en paafaldende Forglemmelse af sit faa Linier ovenfor fremsatte Løfte, at godtgjøre med skjellig

Grund o.s.v., forudsætter Forfatteren her som Givet, hvad der netop skal beviises, og beraaber sig paa Thesis som paa et Axiom. Dette er urigtigt, saavel fordi der er lovet, iblandt andre at godtgjøre denne Paastand med skjællig Grund, hvilket upaatvivleligt ogsaa var fornødent, da her behandles et Hovedpunct i Beviisførelsen for Afhandlingens Æmne, som ogsaa fordi man ei heller kan forudsætte denne Paastands Gyldighed som erkjendt af den foreløbige Fremstilling af Supranaturalismen, hvor der vel i ubestemte Udtryk er Pag. 7 omtalt Supranaturalistens Indskrænkning af Fornuftens Rettigheder i Religionens Anliggender, men ikke paaviist den Sandhedsskye eller det Fornufthad, som her i stærke Udtryk lægges ham til Last. Hvad Forfatteren først angaaende dette Punct yttrer Pag. 10, at Christendommen ingenlunde har til Hensigt at hindre Fornuftens Opdagelser, ei heller frygter at sees ved dens Lys, ei heller begunstiger Uvidenhed og Vildfarelser, og at der gives intet Jesu eller Apostlenes Udsagn, som nedværdiger Fornuften, at derimod mange Steder i det N. Test. opmuntre til dens Brug: da har han i alt dette Ret, saavelsom ogsaa i den Yttring Pag. 10: at ikkun Fornuftens "meest forblindede og fordoms-

fulde Modstandere" kunne paastaae det Modsatte. Men, naar han da selv indrømmer dette Sidste, saa modsiger han sig selv, naar denne Qvalitet, som kort iforveien er tillagt alene de meest forblindede og fordomsfulde Supranaturalister, i Fortsættelsen Pag. 11 udstrækkes til Supranaturalismens Væsen: "Med denne Sandhedens Aand, som nimodsigeligen er Jesu Lære eiendommelig, kan nu Supranaturalismens Fornufthad og ængstelige Frygt for at see Aabenbaringens Sandheder, eller rettere sagt, de Sætninger, den efter sit dogmatiske System antager som saadanne, ingenlunde bestaae." Denne Paastand, for hvilken det lovede Beviis er forbigaaet, er desuden usand. Supranaturalismen hverken hader Fornuften eller frygter dens Prøvelse af Aabenbaringens Sandheder, men bruger den tvertimod — hvilket i disse Bemærkninger ovenfor er berørt — til fleersidig Prøvelse saavel af Aabenbaringens Grund som af dens enkelte Læresætningers Gyldighed; og Supranaturalisten maa ogsaa, efter Apostelens Ord 1 Petr. III, 15, bestandigt være rede til at aflægge Regnskab for sin Troe og sit Haab. Det endvidere Pag. 11 følgende Beviis for Fornuftens Ret til at prøve Aabenbaringen, hentet fra Skriftens egne Udsagn 5 Mos. Bog XIII, 1. 2.

Matth. XXIV, 24. 1 Joh. IV, 1 *), er rigtigt, og denne Fornuftens Rettighed ogsaa erkjendt og anvendes af Supranaturalisten; men naar da Forfatteren vedbliver: "Skulde det da være for Meget, heraf at slutte, at der i Fornuften maa være en vis Propotypus af det Guddommelige o. s. v.", da er det upaatvivleligt, at Forfatteren her slutter for Meget af hine Skriftsteder og sit derpaa grundede Beviis for, at Prøvelse af en Aabenbarings virkelige Guddommelighed ikke kan skee uden Fornuftens Brug. Dette kan gyldigen sluttes af hine anførte og flere andre Steder; men hiin Slutning er aldeles ugyldig. Altsaa er hiin første Paastand om Supranaturalismens universelle Sandhedsskye og Fornuftfrygt ubeviist, og desuden usand og ubeviislig. — Hvad der fremdeles yttres om Supranaturalismens partielle Sandhedsskye, eller Had til enkelte Videnskaber, f. Ex. Mathematik, Astronomie o. s. v., da findes denne, som rigtigt er bemærket, kun "stundom"

*) Angaaende dette Skriftsteds Anvendelse af Rationalisterne fortjener Prof. Twestens Bemærkning Opmærksomhed (§. 31 Pag. 472 i Noten): "und da sollte man bey der viel angeführten Stelle: prüfet die Geister, nicht vergeßen, das vom Apostel (1 Joh. IV, 2. 3.) angegebene Criterium der Prüfung, das Bekenntniß Christi, in Erinnerung zu bringen.

hos Supranaturalismen d. e. hos enkelte Supranaturalister, og kan derfor ikke lægges Supranaturalismen som System til Last, ligesaalidet som Mængden af Supranaturalister, saameget mindre som rettroende Supranaturalister have gjort disse Videnskaber til deres Hovedfag, f. Ex. Newton, Kåstner, Bastholm o. fl., saavelsom ogsaa fordi Supranaturalisten i Almindelighed ærer samme med tilbørlig Agtelse. Hvor en saadan absolut partiel Sandhedsskye skulde findes hos enkelte Supranaturalister, maa det derfor ogsaa ansees som Misforstand af disse Videnskabers Væsen, hvilken Forfatteren med Rette har paatalt og dadlet; men det maa derhos ogsaa ved de paatalte Yttringer af Supranaturalister tages i Betragtning, om de virkeligen have absolut og uden Restriction fordømt disse Videnskaber, eller det er skeet relativt, fordi de have seet disse Videnskaber stundom fremstillede i Opposition med Aabenbaringens Sandhed — hvormed de ikke kunne eller maae stride —; eller benyttede til Vantroes og Irreligiøsitets Fremme. I hvilken Henseende Supranaturalisten ikke handler imod, men med Sandhedens og Christendommens Aand, naar han paataler saadanne Misbrug af disse Videnskaber, der retteligt dyrkede og anvendte kunne

kaste det herligste Lys paa den religiøse Sandhed og tjene til Guds Æres Forherligelse iblandt Menneskene.

Angaaende det andet Punkt, hvori Supranaturalismen modstræber Christendommens Aand, siger Forf. Pag. 12: "ogsaa forsaavidt den (Christendommens Aand) er Kjærlighedens Aand, er Supranaturalismens Tendents den imodsat;" hvorfor anføres Beviis, hentet fra Supranaturalisternes Skrifter, navnligen deres Stridsskrifter, i hvilke Ukjærlighed, Haan og intolerant Fordømmelse af Anderledestænkende ere staaende Træk. Her er atter begaaet en Feil i Beviisførelsen, at den Sætning, som Forfatteren erklærer at ville bevise — at Supranaturalismens Tendents er Kjærlighedens Aand imodsat —, ikke er beviist; men derimod er der ført Beviis for en anden Sætning, at Supranaturalisterne forsee sig imod Kjærlighedens Forskrift. Thi disse tvende Sætninger ere ingenlunde eensbetydende, hvilket er overflødigt at bevise, da det ligger klart for Dagen, naar man sammenligner Theorien af hvilketsomhelst Moralsystem med sammes Udøvelse i Gjerning og i Livet. Ved denne Feil har Forfatteren atter lagt sig selv en stor Vanskelighed iveien for sin Afhandlings fyldestgjørende Tilende-

bringelse; thi det er ham og enhver Anden aldeles umuligt at bevise, at Supranaturalismens Tendents er modsat Kjærlighedens Aand i Christendommen. Supranaturalismen, der i Dogmatiken staaer fast paa Guds Ords Auctoritet, kan i Moralen ingensinde fornægte sit constitutive Væsen, men maa hævde Kjærlighedsbudets absolute Nødvendighed i Overeensstemmelse med Jesu og Apostlenes udtrykkelige Erklæringer, og dens Tendents maa være Kjærlighed. Følgelig, om endogsaa Erfaringen lærte, at Supranaturalisterne hyppigen overtraadte Kjærlighedens Bud, saa var deres Synd i denne Henseende at dadle, men ikke Systemet, og de maatte ansees som uægte Børn af den Moral, som de bekjendte og prædikede. Forfatteren har da feilet i at lægge Supranaturalismen til Last, hvad der i alt Fald var dens Tilhængeres Brøde og Skyld; og han kan ei heller deraf begrunde nogen Anklage i Almindelighed mod den supranaturalistiske Religionslærer, hvoraf dennes Uværdighed fremfor Rationalisten til det christelige Læreembede kan bevises. Desuden er der en anden Feil i selve det af Forfatteren fremsatte Beviis, at der nemlig argumenteres fra Supranaturalisternes Ukjærlighed i deres Stridsskrifter, hvoraf der dog al-

deses ikke kan uddrages nogen sikker Conclusion, at de supranaturalistiske Religionslærere ere skyldige i samme Ukjærlighed, deels fordi ikkun en høist ubetydelig Deel af Danmarks og Tydsklands Religionslærere have givet sig af med at forfatte Stridsskrifter, deels fordi det er en ikke ualmindelig Erfaringssætning, at en Mand, der i et Stridsskrift synes hæftig, umild og ubetænksom i sine Yttringer og Domme om sine Modstandere, og som maaskee virkeligt i Striden viser sig som saadan, dog kan i sit Hjerte og øvrige Færd være from og kjærligsindet. — Altsaa maa dette hele Punct i Afhandlingen efter sin rette Natur ansees som et Misgreb, hvorved aldeles Intet er bidraget eller kunde bidrages til det forehavende Spørgsmaals Besvarelse. Men naar man fremdeles, uden Hensyn hertil, vilde betragte hiin Paastand om Supranaturalisternes Ukjærlighed mod Anderledestænkende, saa kunde dog Forfatterens Formening i denne Henseende udkræve nogen Berigtigelse. Hvad der er virkelig Ukjærlighed, Had og Fordømmelsessyge, er ligefrem stridende mod Christendommens Bud, er derfor ogsaa syndigt og uchristeligt, og maa mishage baade Gud og Mennesker. Dersom Supranaturalisterne gjøre sig skyldige i et saadant uchristeligt Sindelag, da

hver ogsaa Synden i deres Hjerte, og de ere ikke den kjærlige Frelsers rette Disciple og Efterfølgere. Forfatteren paastaaer i Almindelighed, at Supranaturalisterne "næsten altid" gjøre sig skyldige i dette uchristelige Sindelag, og mener Pag. 13: "at Ingen, der er nogenlunde bekjendt med den nyere theologiske Literatur, forsaavidt Supranaturalisterne have Deel i samme, vil fordre, at der skal føres Beviis for alt dette"; men uden Tvivl burde Forfatteren ikke have undladt at føre dette Beviis, forbi Supranaturalisterne ofte med gyldig Grund have fralagt sig denne Beskyldning, og i de hyppigste Anklagelser beviist dens Urigtighed ved at bemærke, at ligesaalidet som man fra det moralske Standpunct kan kalde et lastefuldt Menneske dydigt, ligesaalidet kan man kalde et i sin Christentroe vildfarende Menneske rettroende, og at det i Videnskabernes Rige er tilladeligt at nævne enhver Ting ved sit rette Navn, hvortil meget ofte Supranaturalistens Fremfærd, der af Rationalisten er paaanket som Ukjærlighed og Fordømmelsessyge, har indskrænket sig; og derimod have de med tilføiede Beviser tilbagefort denne Beskyldning paa Rationalisterne. Det er derfor urigtigt og unyttigt, uden Beviis at beraabe sig paa en saa omtvistet Sætning, hvorom hvert

Parties Tilhængere mene det indbyrdes Modsatte. Og overhovedet angaaende Forfatterens Gjentagelse af denne Rationalisternes Beskyldning imod Supranaturalisterne kan der ogsaa tilføies nogle hidhørende Modbemærkninger. Naar Rationalisterne offentligen fremsætte Principer og Lærdomme, og anstille Undersøgelser, som for Supranaturalisten ere i fuldkommen Modsigelse med den evangeliske Christendoms Grundsandheder, som tilintetgjøre dens Væsen, og følgelig efter hans Overbeviisning sigte til at berøve Menneskeheden, eller fordunkle hos den den christelige Sandheds dyrebare Clenodie, og i dens Sted substituere menneskelige Vildfarelser; og naar da Supranaturalisten fremstaaer offentligen til Christendommens Forsvar, og med Grunde beviser, at saadanne Rationalisternes Principer, Lærdomme og Undersøgelser ikke ere christelige, men stridende imod den sande Christendom, og nævner dem som usande og uchristelige: saa er denne Fremfærd hverken Ukjærlighed eller Fordømmelsessyge, men en pligtmæssig Handlemaade, og det vilde være Supranaturalisten Synd, dersom han ikke vilde dømme det, han med klar og muligst upartisk Erkjendelse indseer at være Vildfarelse og Antichristendom, som saadant, eller fortie dets rette

Navn, eller overhovedet være ligegyldig ved et Systems Anvendelse i Christendommen, som han maa ansee at være baade theoretisk og practisk saa høist fordærveligt og ødelæggende for sand Christendom. Da den frimodige og consequente Rationalist principmæssigt tilegner sig selv Christendommens Navn, som den der først med Rette er dets Eier, og mener, at Supranaturalisten, hvis Christendom er fuld af Overtroe, Ufornuft og Urimelighed, ikke er nogen virkeligt rettroende Christen, men bærer Christi Navn med Urette; saa er det ubilligt at fordre, at denne imod sin Overbeviisning skal tie til saadan Usurpation, og uden Modstand vige sin historisk hevdislige og retmæssige Eiendom, forjaget derfra ved en Paastand, som han ikke kan ansee anderledes end som falsk og uretfærdig. Og naar fremdeles Supranaturalisten i Overeensstemmelse med den væsentlige Modsætning, som finder Sted mellem Rationalisme og Supranaturalisme — hvilken af begge Partiers Tilhængere nu for det meste klart erkjendes, ligesom ogsaa Forfatteren har erkjendt samme —, ikke kan andet end ansee sig selv som rettroende Christen og derimod Rationalisten som vildfarende og vantroende i Christendommens Sag, hvad kan han da som sandhedselskende

Menneske og særlig Christen gjøre andet end nævne Rationalismen som Vildfarelse og Vantroe, og Rationalisten som Vildfarende og Vantroende? Eller skal han af skrøbelig Menneskefrygt tie, hvor han kunde og burde tale, og give efter for Rationalismens uretfærdige Anmassfelse, og for ikke at blive udsat for Miskjendelse og slet Omdømme som Obscurant eller Zelot? Men unægteligt bør Supranaturalisten i denne Sag vogte sig for Bitterhed og lidenskabelig Heftighed, og aldrig overtræde Billigheds eller Retfærdigheds Lov imod sin Modstander. Derfor har Forfatteren Ret, naar han paataler denne Forseelse, hvor han med skjællig Grund kan paavise den hos Supranaturalister; men han har Uret deri, at han gjør den almindelig hos Supranaturalisterne, og han har megen Uret, naar han vil gjøre Rationalisterne i dette Punct bedre end deres Modstandere. Hvorhos det maa bemærkes, at da Supranaturalisterne unægteligen — ogsaa Rationalisterne maae indrømme dette — ere dem, som have ældst og oprindelig Ret til at bære Navnet af evangeliske Christne, og Rationalisterne ere Nybyggere, saa have de ingen Grund til at opløfte det store Skrig om Intolerantse, som jevnligt høres af dem, naar de af Kirkens gammelttroende Indbyggere, som

vedblive at bygge og boe paa den fædrene Grund, blive anseete og erklærede for Fremmede. Ogsaa med Hensyn til den Varme, hvormed Supranaturalisterne undertiden føre deres Sag, maa det bemærkes, at Overbeviisningen om deres Christentroes guddommelige Sandhed og saliggjørende Virksomhed paa den syndige Menneskehed nødvendigviis maa vække ædel Varme i det troende Hjerte ved dens Forsvar imod Vildfarelser. Og med Hensyn til den Heftighed, hvori stundum Supranaturalisten ikke har iagttaget det strængeste Maadehold, fortjener han dog nogen Undskyldning ved at betænke deels hans Standpunct i Striden, at han ofte seer Christendommens Sandhed, som den i sig selv er, efter hans egen og hans Kirkes Troe og Bekjendelse, benægtet, bestridt og undergravet af selve Christendommens og Kirkens Lærere; og deels Modstandernes undertiden tilbageholdne og skjulte Angrebsmaade, naar de ikke tale ærligt fra Hjertet, hvad de gjøre Guds Ord, Christus og Christendom til, men under reserverende, tvetydige og ubestemte Yttringer snoe sig omkring Sagen, uden at give redeligt rene og tydelige Ord for deres Troe angaaende Christendommens Sandheder. — Hvad der siges Pag. 13 om Sindighed og Rolighed som charakteristiske

Træk hos den gode og retfærdige Sags Forsvarer, er sandt og rigtigt; men ubilligt og urigtigt anvendes paa "de ultraorthodoxe Supranaturalister" følgende Skildring l. c.: "Derimod bliver den, der ved Modsigelse og Indvendinger seer sig blottet, og føler sig sat i en piinlig Forlegenhed — han; hvis han ikke ganske bringes til Taushed — bliver i Almindelighed heftig og bitter, og søger ved Invectiver mod sin Modstander at raade Bod paa overbevisende Grundes Mangel; og ikke sjelden bliver Bevidstheden af en saadan Mangel, og den lønlige Beskjæmmelse, man derved føler, en Kilde til giftigt Had og til Forfølgelse, hvis Omstændighederne gjøre denne mulig, mod dem, af hvilke man seer en paa svage Fødder staaende Sag angreben, som man for en eller anden Interesses Skyld forsvarer." Det er ubestemt, hvad Forfatteren forstaaer ved ultraorthodox Supranaturalisme, og til hvilke Mænd han vil udstrække dette Navns Anvendelse, om herved sigtes til andre end til dem, som almindeligviis i Afhandlingen kaldes Supranaturalister, og som der ere omtalte. Derfor kan det ogsaa alene i Almindelighed bemærkes, at de ordinairt rettroende Supranaturalister i vor evangelisk-lutherske Kirke, ogsaa i vort Fædreland, have

sikkerligen ingensinde hidindtil i Christendommens Forsvar følt sig satte i pinlig Forlegenhed ved Modstandernes Indvendinger, eller havt fornøden at give svage Grunde Vægt ved Invectiver, fordi Christendommens guddommelige Sandhed, endogsaa eenfoldigen erkjendt og simpelt udviklet af den sunde Menneskeforstand, afgiver noksom kraftige og tilstrækkelige Argumenter til sit eget Forsvar, skikkede til at kuldkaste kunstige Vildfarelser og blændende Sophismer. Derfor kan der ei heller være nogen Anledning for Supranaturalisten til lønlig Beskjæmmelse; men, om han endogsaa formedelst Svaghed og Mangler i sin Beviisførelse kommer i Forlegenhed, saa veed han, og bekjender, at det er menneskeligt at feile, og lader sig overbevise, hvis Modstanderen har Ret, eller stræber at føre sin Sag bedre for Eftertiden. Endnu mindre vil han som Christen nære giftigt Had, men snarere Medynk med sin vildfarende Broder, der leder om Sandhed og Lys iblandt Vildfarelser og i Mørke; men som forskyder Sandheden og Lyset i Guds aabenbarede Ord. Endelig kan det ikke let indsees, hvad aparte Interesse der skulde tænkes at lede nogen Supranaturalist — naar han ikke er Hykler —, til Christendommens Forsvar, uden Kjærlighed

til Sandhed og Christendom; thi Ære og Anseelse eller jordisk Fordeel, som kunde lokke Egennytten og smigre Egenkjærligheden, er der i vore Dage ikke at vinde for Supranaturalisten som saadan. Men det er utroligt, at Nogen skulde tilhykle sig Navn af Supranaturalist eller evangelisk Christen, og som saadan begynde med forstilt Bravour et hykkelsk Forsvar til Christendommens Bedste, fordi den timelige Fordeel af Hykleriet, som man maa antage, at Hykleren har ikkgte, vilde være ingen, men Skaden vis, nemlig først hans gode videnskabelige Navns Forspildelse som Obscurant, Mystiker o. s. v., og, naar han tog sig med Iver af Sagen, Omdømmelse hos Mængden af Medborgere som en farlig og ond Urostifter. Af alle de Maader, hvorpaa en klog, men samvittighedsløs Religionsindifferentist i vore Tider kunde søge timelig Ære og Fordeel, vilde Hyklerie i Christendommens Sag være den ukløgeste og uhensigtsmæssigste af alle, fordi han, hvorsomhelst han ellers vilde anvende sine Talenter, kunde uden mindste Christendom sikkert og fuldkomment naae sit Maal, uden at have fornødent at underkaste sig Hykleriets samvittighedsløse og vanærende Rolle.

Forfatterens anden og sidste Paastand om Supranaturalismen er, at "den modstræber Tidernes Fremskridt." Pag. 13—15. Beviset herfor hentes fra "Supranaturalisternes ivrige Bestræbelse, for bestandigen at binde Foredraget og Behandlingen af Christendommens Lærdomme og Sandheder til de saakaldte symboliske Bøgers Bogstav", og fra Supranaturalismens unaturlige Hiemeed, "at ville have Lærernes Forpligtelse paa de saakaldte symboliske Bøger skjærpet til yderste Strænghed og udstrakt over sine naturlige Grændser." Nøiagtigere historisk Paaviisning af Supranaturalistens Forhold til sin Kirkes symbolske Bøger er givet ovenfor, hvor Berigtigelse af Forfatterens feilende Meninger i denne Henseende er fremsat. Derfor, forsaavidt Forfatteren her i sin Beviisførelse gaaer ud fra den falske og ubeviislige Paastand, at Supranaturalismen forskener sig i de symbolske Bøgers Auctoritet, falder ogsaa af sig selv hans Beviis for, at Supranaturalismen modstræber Tidernes Fremskridt. Mod Antichristendoms og Vantroes Aand, forsaavidt som Tiden skrider frem i denne, hvad enten den fremtræder i videnskabelig eller uvidenskabelig Form, strider Supranaturalismen, og haandhæver til den Ende den evangelisk-lutherske Kirkes

constitutive Læerebegreb, med den Overbeviisning, at dette er den oprindelige Christendoms Læerebegreb i Guds Ord; men ellers fører den ingen Strid med nogensomhelst videnskabelig Stræben, tværtimod bifalder den samme i sig selv og benytter samme, fordi den erkjender de forskjellige Humanitetsvidenskabers Naturlighed hos forskjellige Individer, deres Prydelse, deres Beqvemhed til at dueliggjøre Menneskene til Christendommens fleersidige og fuldkomnere Erkjendelse, og det indvortes Baand, hvorved denne med hine er forbunden. — Forfatterens Udvikling Pag. 14 af Christendommens objective Uforanderlighed i Væsen og Grundsandheder, men subjective Perfectibilitet med Hensyn til Menneskenes Opfatning af og Indsigt i samme — ved hvilken Udvikling han indledende søger at godtgjøre Tidsaandens Christelighed, idet Nutidens Mennesker ikke ville træde tilbage til Christendommens forældede Former —, er fremsat i ubestemte og almindelige Udtryk, saa at det bliver realiter uklart, hvorvidt Forfatterens Paastand, at Christendommen hos de cultiverede Mennesker i det attende Aarhundrede umuligen kan, subjectivt betragtet, have været den samme som hos det sextende Aarhundredes Mennesker, er gyldig eller ugyldig. Ugyldig og falsk

er denne Paastand, dersom dens Indhold skal være det, at Menneskene først i det attende og nittende Aarhundrede ved deres høiere Aandscultur have opfattet Christendommens rette Væsen og dens Grundsandheder i deres rette Form, hvilket det sextende Aarhundredes Mennesker formedelst deres Mangel paa denne høiere Aandscultur ikke have indseet og forstaaet; thi da vilde ikke Christendommens Form, men dens Væsen være forandret, og Christendommens Perfectibilitet i subjectiv Henseende i Gjerningen tilintetgjøre dens objective Fuldkommenhed og Uforanderlighed. At Tidsalderens Retning hos mangfoldige Theologer i de sidste Decennier af attende og de forløbne Decennier af nittende Aarhundrede har stilet og stiler til en Ombannelse af Christendommens Væsen og Grundsandheder, er en unægtelig Kjendsgjerning, som fremgaaer af Sammenligning mellem det Christendoms-Lærebegreb, disse opstille, og det Christendoms-Lærebegreb, som det sextende Aarhundredes Theologer have opstillet. Naar f. Ex. de Sidste henregnede til Christendommens væsentlige Troessandheder, Læren om den treenige Gud, om Jesus sand Gud og sandt Menneske, om Menneskenes Retfærdiggjørelse uden egne Gjerningers Fortjeneste formedelst

Troen paa Jesum Christum, o. s. v., og de Første derimod udtrykkeligen og bestemt forkaste og benægte disse samme Lærdomme som falske og uchristelige, eller i det Mindste, ansee dem ikke passende med en oplyst Tidsalders Tarv: saa er denne Christendommens Forskjellighed i nittende og sextende Aarhundrede ikke uvæsentlig eller formal, men væsentlig og real; ja den er saa væsentlig, at dersom hine beviisligen have opfattet Christendommens Lærebegreb retteligt, saa kunne disse ikke ansees for Christne, og omvendt. Men, som sagt, da det er uklart, om Forfatteren vil have hiin Paastand saaledes forstaaet, eller han paa anden Maade vil fortolke dens Indhold, og han tillige først udtrykkeligt ponerer Christendommens absolute Uforanderlighed i Væsen og Grundsandheder, er det ogsaa rimeligt, at han realiter vil haandhæve denne. Men hvis saa er, da har Forfatteren uden Billighed og uden retfærdig Grund fremført sin Beskyldning mod Supranaturalismen, at den modstræber Tidernes Fremskridt, fordi dens fornemste Bestræbelse netop er at forsvare Christendommens Uforanderlighed i Væsen og Grundsandheder imod dens moderne Reformatorer, og den i Intet modsætter sig Tidernes videnskabelige Fremskridt, undtagen for-

saavidt de sigte til og forsøge paa at ombanne den oprindelige og ægte Christendoms væsentlige og beviislige Grundsandheder til en ny Christendoms Construction.

Den Apologie for sin Dadbel af Supranaturalisternes Strænghed i at holde sig selv og tilholde Andre ogsaa at holde sig deres Kirkes symbolske Bøger efterrettelige, hvormed Forfatteren slutter sin Afhandling, forbigaaes her, fordi den ikke vedkommer selve Afhandlingen. Vi bemærke alene, at det er høist vanskeligt, om ikke umuligt at indsee, hvorledes en redelig Christen, som har aflagt Eed paa sin Kirkes Symboler, kan med frelst Samvittighed i sin Virksomhed som Religionslærer undlade den positive Pligt, at lære efter Symbolet, uden tillige at overtræde den negative Pligt, at afholde sig fra at nedbryde det symbolske Lærebegreb; thi ogsaa herpaa maa uden Tvivl Jesu Ord anvendes Matth. XII, 30.

Forfatteren af disse Bemærkninger formener med dem at have godtgjort det Ufuldstændige, Urigtige og Ugrundede, som nærværende Afhandling i det Enkelte indeholder. Den middelbare Vei til Besvarelse af det fremstillede Spørgsmaal er valgt af Afhandlingens Forfatter, som har søgt at vise Supranaturalismens Falskhed og

Uchristelighed, og derpaa for det Meste overdraget til Læseren at gjøre Anvendelsen af de fremførte Bemærkninger til den Slutning: et System, som er saa falsk og uchristeligt i sit Væsen, maa ogsaa i sin practiske Anvendelse i Religionslærerens Embedsvirksomhed være høist skadeligt og fordærveligt, og derfor i denne Henseende staae ganske tilbage for Rationalismen. Men derved har han amalgameret Afhandlingens specielle Øiemeed med det almindelige Øiemeed, at vise Rationalismens Sandhed og Supranaturalismens Falskhed, og saaledes forfeilet ethvert Maal. Denne Afhandling kan derfor efter sin Natur ikke betragtes som en Besvarelse af det opkastede Spørgsmaal med mere Ret end ethvert rationalistisk Stridsskrift, som indeholder Forsøg paa at godtgjøre Supranaturalismens Falskhed, naar dertil var føiet den Slutning: et System, der er theoretisk saa falsk, maa ogsaa practisk være høist fordærveligt.

Sluttelig torde det maaskee bemærkes, at billigere end Forfatteren dømmer, har en for Supranaturalismen ingenlunde indtaget Dogmatiker, Wegscheider, dømt om denne Materie, Supranaturalismens Værd i Folkeundervilsningen i Sammenligning med Rationalismen (Instit.

Theol. chr. dogm. ed. IV, §. 12. p. 43): Nihilominus utriusque systematis (Rationalismi & Supranaturalismi) fautores in rebus gravissimis, quæ ad veram pietatem fovendam virtutemque tuendam pertinent, quæ quidem præ cæteris in institutione populari tradi et ad usum transferri debent, optime inter se convenire possunt.

Udgiverens Efterskrift.

Hr. Brolund har, idet han sluttede sin Afhandlings anden Deel, erklæret, at han maaskee havde feilet ved at kalde det Partie af Theologer, han har bestridt, Supranaturalister, da de rettere burde kaldes Irrationalister. Hvis denne Erklæring maa tages — uden et indskrænkende Maaskee — absolute, vil ingen Supranaturalist kunne klage over andet, end at hans hæderlige Benævnelse er bleven misbrugt til at tilkjendegive et Parties Tendents, der er den bibelske Christendom ligesaa fiendsk, som den sunde Fornuft. Men i saa Fald maae vi tillige minde om det Gamle: bella geri placuit nullos habitura triumphos. Dog dette synes ikke heller at have været Hr. Brolunds Mening; thi mange af hans Bemærkninger lade sig ikke anvende paa den irrationale, men kun paa det supranaturalistiske Skole.

J. M.

VII.

Bemærkninger angaaende Vigtigheden af Philosophiens Studium for den christelige Theolog.

Af

Hans Christian Christensen,
Sognepræst til Resen og Humlum.

Jo mere mine Tanker henvende sig til, hvad der skal være Gjenstanden for nærværende Afhandling, desto mere forekommer det mig, at mange ville mene om denne Undersøgelse, at den, om den endog udførtes med langt større Held, end jeg tør vente mig, dog var at ansee for overflødig, da Sagen selv ikke kunde være nogen Tvivl underkastet. Ei vil jeg just trættes meget med dem, der hylde denne Mening. Tvivl om Philosophiens Vigtighed for Theologien have stedse syntes mig saa urimelige, at det i høi Grad har været mig en Gaade, hvorledes nogen Theolog, uden

at føle, i hvilken Selvmodsigelse han indvikler sig, for Alvor har kunnet antage, at hans Videnskab kunde bestaae uden i Forbindelse med Philosophien. Dog — Foolery does walk about the orb, like the sun it shines every where *) — Facta finde vi i Overflødighed, som vise, hvor dybt Philosophien ofte er bleven foragtet af Theologerne; ja — som var det en Gift, betragtet med Rædsel og Afskye; og selv i vore Dage beskues den af mange med slet ikke gunstige Øine. Menneskenes Gjerninger lade sig ligesaa lidt forud construere efter Tænkningens Love, som disse formaae at ophæve Gjerningernes Tilværelse; dog — disse Tænkelove haandhæve deres Ret, og hævne sig paa dem, som gjøre sig skyldige i Afvigelser derfra, idet de tvinge dem til de facto at gjendrive sig selv. At dette ofte har været de Theologers Lod, der ikke vilde vide af noget Samfund med Philosophien at sige, er vist hævet over al Tvivl. Hvo har vel kunnet kæmpe med Philosophien, uden i Kampen at maatte laane Vaaben af denne selv, og saaledes mod sin Villie vindicere dens Existenz? Vilde Røgen fuldkomment afsondre Theologien fra Philosophien, var

*) Shakespear. What you will. Act. V. Sc. I.

det ham da ikke just høist nødvendigt, for at bestemme Grændseskjellet, at fremsætte sin Videnskab systematiskt? men hvorledes skulde dette uden philosophisk Dannelse være muligt? det gaaer med denne, som med enhver Skilsmidse, der strider mod Naturen, at denne selv igjen knytter, hvad man forgjeves har forsøgt, at sønderrive — Naturam expellas furca, tamen usque recurret. Som det nu har aabenbaret sig, at alle Bestræbelser, for at undertrykke Philosophien, maatte blive frugtesløse; saaledes have vel neppe ret mange Theologer, selv om deres Udtryk kunde vække Formodning derom, just havt i Sinde ganske at udrydde den, men snarere have deres Angreb sigtet til visse Systemer, som de ikke kunde bringe i Harmonie med deres individuelle Anskuelse af Christendommen. Tilsidesættelse af det philosophiske Studium har imidlertid fundet Sted, og lader sig endnu ofte tilsyne. Hvor iøinefaldende end det Ufornuftige heri er, synes det dog saa lidt at være overseet, at det fra denne Synspunct ikke kan ansees for et aldeles unyttigt Arbeide, at lede Opmærksomheden didhen.

Kunne vi altsaa antage, at det i det Hele ikke er utidigt, at Philosophiens Sag tales, da ville vi endmere bestyrkes i denne Formening,

naar vi tage Hensyn til, at den, selv af dem, der ikke ville nægte dens væsentlige Forbindelse med Theologien, i Almindelighed ikke dyrkes med ret megen Varme og Iver. See vi endelig hen til de Grene af Theologien, som fortrinligen drives, da maae vi vel indrømme, at man seer de fleste Undersøgelser bevæge sig i de lingvistiske, critiske og historiske Fag, hvorimod den mere speculative Deel af Theologien baade har færre Dyrkere, og af disse, som oftest, behandles paa en Maade, som kun lidet røber, at de have hævet sig til det Stade, hvortil vor Tids Philosopher, der, om ikke i nye Opdagelser, dog i Tænkestinhed, synes at være gaaet et Skridt videre, ere stegne. Selv i de Disciplinerś Udvikling, som mere yndes, savnes ofte Spor af en ved dybere philosophiskt Studium uddannet Tænkekraft.

At navnligen jeg vover at fremtræde som Philosophiens Talsmand, er — og jeg føler det — dristigt. Kun ringe Leilighed har jeg hidtil havt til at tilfredsstille min Drivt til Selvtænkning, og til at uddanne denne ved Studium af de store Tænkere, der fødtes til Granskning efter Sandhed. Dog — denne Nydelse, som i den Henseende var været mig spársomt forundt, har fyldt mig med brændende Længsel, efter stedse

mere og mere at øse af Tænkningens Væld, og indgydt mig saa fast en Overbeviisning om dette Studiums Værd for den, der vil danne sig til Lærer i den christelige Kirke, at jeg vist aldrig heri vil blive anderledes stemt, end nu. Skulde jeg vorde saa heldig, at naae en større Modenhed i Videnskaben, da vil jeg vel om denne Sag kunne udtale mig med større Klarhed og Bevidsthed, men neppe nogensinde med mere Varme og Kjerlighed. Det ligger mig paa Hjerte, at gjøre mig Regnskab, hvorfor jeg elsker dette Studium, og det vil vel tilgives mig, at jeg meddeler mine Tanker desangaaende, for at det ogsaa i Forening med mig af Andre kan blive overveiet, hvorvidt det forholder sig, som jeg mener, at Philosophien og Theologien ere saa inderligt knyttede til hinanden, at denne ikke kan trives, uden naar den gaaer Haand i Haand med hiin.

Skulde de da følges saa venligen Haand i Haand, da maatte det vel, for at det kan indsees, hvorledes dette Forhold opstaaer, bestemmes, hvad hver for sig har at betyde. Hvad er da, spørge vi for det Første: Philosophie? Ei vente man, at jeg skal fordriste mig til at besvare dette Spørgsmaal med en Definition, som om jeg indbildte mig, dermed at kunne udtømme

Ideen om Videnskabernes Videnskab. At Definere er overhovedet en mislig Sag, og for det meste kommer Definitionen snarere for tidlig end for silde. Definitio ad æternas veritates se extendit, siger Spinoza *): Gjenstandens Grundvæsen maa ved den kunne angives; men hvormeget hører der ikke til, at være sig bevidst, at have indseet dette? Vel kunne vi være bevandrede i en Sag, længe kunne vi have omgaaet med den, uden dog at være komne saa vidt; og have vi end gjennemskuet den, hvilken Vanskelighed ville vi dog ikke føle, at der er forbunden med, saaledes i faa Ord at betegne den, at vi kunne være visse paa, ved vor Betegnelse at meddele Andre fuldkomment den samme Idee, som vi ere i Besiddelse af? Et langvarigt og inderligt Bekjendtskab med en Gjenstand hører der til, at give en adæqvat Definition af den; en meget høi Grad af Philosophen vilde der altsaa fordres, for retteligen at definere Philosophien. At tiltroe mig dette, vilde være saa meget større Ubeskedenhed, som jeg holder for, at der neppe endnu er philosopheret saa meget, at det af Nogen fuldkomment skulde kunne udføres.

*) Ep. XVII ad Simonem de Vries.

Maae vi give en stor Digter og Æsthetiker*) Ret, naar han erklærer, at ingen Definition af Poesien kan gives, og saa træffende siger: "Das Wesen der dichterischen Darstellung ist wie alles Leben nur durch die zweite darzustellen; mit Farben kann man nicht das Licht abmalen, das sie selber erst entstehen lässt;" hvormeget mere bør vi da ikke tvivle om Muligheden af at betegne Philosophiens Væsen, da Poesien vist i en høiere Grad end denne kan siges at være til. Lad Kritikeren end nok saa strængt bedømme, hvad der udgives for Digtekunstens Product; lad ham end deriblandt forkaste Meget; — mange herlige Mindesmærker, om hvad den har lovet, vil han dog nødes til at lade staae urokkede, og flere opfører den hver Dag sig selv. Philosophen derimod befinder sig i en bestandig Svæven mod et uendeligt fjernt Ideal. Hvormeget han virkeligen har nærmet sig dette eller ei, maa altid være ham, om ikke umueligt, dog høist besværligt at bestemme. Heraf følger en Ubestemthed i Ideen om hans Virksomhed, der gjør det saa meget desto vanskeligere, at definere Samme. Bedre derfor, end ved at fremsætte en Definition, vil det maaskee lykkes ved en fleersidig

*) Jean Paul i hans Vorschule der Aesthetik. 1 Progr. §. 1.

Beskrivelse af vor Idee om Philosophien, at udvikle denne saaledes, at samme uvilkaarligen opstaaer for dem, for hvem vi ville meddele os.

I vort Inderste ligger den dybe Attraae efter Viden. Denne Higen efter at forstaae Alt, hvad vi blive vaer, efter at sondre alle Gjenstande, opløse dem i deres Bestanddele, saaledes danne os tydelige Begreber om Alt, og stedse henføre de lavere under høiere og høiere, for mere og mere at fremgaae til klar Bevidsthed. Dog have vi end med nok saa meget Skarpsind udført dette, hvorvidt ere vi vel derved komne? bliver det ikke sandt, hvad Fichte siger *): "Was ich begreife, wird durch mein bloßes Begreifen zum Endlichen; und dieses läßt auch durch unendliche Steigerung und Erhöhung sich nie ins Unendliche umwandeln." Have vi end overskuet den hele Natur, seet Led knytte sig til Led, Virkning udspringe af Aarsag og Aarsag igjen af Aarsag; hvor skulle vi da finde den første Aarsag? hvor skulle vi slutte Verdensbegrebet, og hvor skulle vi finde Universets Grund? Vende vi herfra Blikket indad, og see denne Verden afbildet i vort Indre; see, hvorledes vi selv frembringe disse Begreber om Gjenstandene, hvorledes vi ordne dem efter nødvendige Love, og

*) Bestimmung des Menschen. Berl. 1800. Pag. 305.

hvorledes vi endeligen selvstændigen gribe ind i denne Aarsagernes og Virkningernes uendelige Række, uafhængige af de Betingelser, som disse følge: da gaaer en ny Verden op for os, da opdage vi i vort Indre en høiere Natur, over hvilken den ydre ligesaalidet har nogen Magt som den lærer os Noget om Sammes Væsen og Oprindelse. Føle vi, at denne vor høiere Natur er det, som udgjør vort Væsen, hvor magtpaaliggende maa det da ikke være os, at vide, naar vi see, at vor Stilling, som Deel af den ydre Natur, vil ophøre, om vi derved heelt skulle forgaae, eller om dette vort rette Væsen skal blive? Skal altsaa vor Attraae efter Erkjendelse finde sig tilfredsstillet, da kunne vi ikke nøies med Begrebernes nok saa klare Udvikling, men hvis de store Spørgsmaal om Gud, Frihed og Udødelighed staae ubesvarede, da er al vor Viden uden Heelhed, uden Grund og uden Værd. Jo mere Menneskene derfor have forstaaet denne deres høiere Natur, desto mere have de stedse stræbt efter Besvarelsen af disse Spørgsmaale; og jo mere saadanne Mennesker have formaaet i Sandhed at nærme sig dette deres Maal, desto mere have de gjort sig værdige til Navnet af Philosopher, og denne deres Stræben derefter var Philosophie.

Viden altsaa i Ordets høieste og dybeste Betydning, Viden om Tilværelsens Grund og Væsen er Philosophiens rette Gjenstand, det Ideal, som den gaaer ud paa, og med Hensyn hertil blev den med Rette af Fichte benævnet Videnskabslæren. Som saadan maa den dog ansees for Noget, man kun i ringeste Grad har nærmet sig til, som et uendeligt Maal, hvortil hele Menneskehedens Stræben efter Erkjendelse sigter, og om hvis Opnaaelse vi kun have den fjerneste Ahnelse. Ville vi gjøre os en Forestilling om dette Maal som opnaaet, da maatte vi tænke os hver enkelt Videnskab fuldendt og forklaret i sin Idee, der igjen, som fra en Centralsol, bestraaledes af Videnskabens Idee, og af denne anvistes sin bestemte Bane, hvori den skulde vandre og virke. Intet Begreb maatte være uforstaaet, men fattet maatte det være ei blot i sin Eenlighed, men i sit Forhold til alle tænkelige Begreber og i sin Afhængighed og Begrundelse i Ideernes Idee. Dette er det Maal, hvorefter al ægte Videnskabelighed er rettet, som kun kan fremmes ved Vexelvirkning mellem Videnskaben κατ' ἐξοχὴν og alle særskilte Videnskaber, i det disse for hiin oplyse Enkelthederne, og hiin skjenker disse den

Eenhed og Heelhed i Idéen, uden hvilken de ikke med fuldendt Klarhed for sig kunne bestaae.

Forstaae vi ret, i hvad Betydning Videnskab her tages, da vil det vel være indlysende, at denne ikke er Individuets men Menneskehedens Sag. "Der etwas rechtes weiß, möchte wohl überall unter Menschen nicht zu finden seyn;" siger F. H. Jacobi *). Maae vi ikke indrømme, at Viden i den Forstand, vi have berørt, ei har fundet, og efter Naturens Indretning ikke kan finde Sted hos den Enkelte? Ethvert Individ fylder sin særskilte Plads i den uendelige Mangfoldighed; indtræder under eiendommelige Betingelser i Tid og Rum, og kommer derved til fra et eget, ved Forhold til alle andre Individer bestemt, Punkt at betragte Tilværelsen og dens Grunde. Ethvert Individ er altsaa bestemt og indskrænket ved alle andre Individer, og vil derfor ligesaa lidt kunne overskue Alt, som betragte Gjenstandene med samme Øine, som noget andet Individ. Ei ville derfor Gjenstandene fuldkomment forstaaes af den Enkelte, saaledes som de ere, men kun, som de i hans Anskuelsesform aabenbare sig for ham; thi som

*) Von den göttlichen Dingen und ihrer Offenbarung. Leipz. 1818. Pag. 79.

som Schelling udtrykker sig *): "alles endliche Erkennen ist nothwendig ein irrationales, das zu den Gegenständen an sich nur noch ein indirectes, durch keine Gleichung aufzulösendes, Verhältniß hat." Ligesaalidt vil der i den Forestilling, som de forskjellige Individer gjøre sig om Tilværelsens Grund, finde fuldkommen Overeensstemmelse Sted; hvilket jo dog maatte blive Tilfældet, hvis den af hver Enkelt kunde beskues i sit Væsen. Dette saaledes ved Individualiteten bestemte Forhold til det Ene og Samme ville vi maaskee kunne oplyse ved en Lignelse, som jeg i Øvrigt slet ikke vil kalde træffende. Vi tænke os nemlig en Cirkel, i hvis Peripherie ethvert Punkt vilde være et selvstændigt Centrum. Nu vilde vel fra hvert Punkt i Peripherien en Radius søge Hovedcentrum, og de dibhen gaaende Radier vilde aldrig skjære hinanden, men de vilde komme til at krydse mod de utallige andre fra Peripheriens Punkter, som Centra, udgaaende Radier, og saaledes idelig afbrydes i deres Direction mod Hovedcirkelens Middelpunkt.

Paa en Befrielse fra disse Skranker, hvori vi ved vor endelige Natur bindes, maa altsaa

*) Philosophie und Religion. Tüb. 1804. Pag. 48.

Philosophien, som en Stræben efter fuldendt Viden, gaae ud. Philosophen maa søge, at hæve sig over det Punkt, hvorpaa han som Individ er stillet, han maa udrive sin Aand af Sandselighedens Baand, og anstrænge sig for, i sig at fuldføre den Renselse af sit aandelige Liv, som Socrates i Phædon beskriver *): χωρίζειν ὅτι μάλιστα ἀπὸ τοῦ σώματος τὴν ψυχὴν καὶ εθίσαι αὐτὴν καθ' αὑτὴν παντα χόθεν ἐκ τοῦ σώματος συναγείρεσθαι τε καὶ ἀθροίζεσθαι, καὶ οἰκεῖν κατὰ το δυνατὸν, καὶ ἐν τῷ νῦν παρόντι καὶ ἐν τῷ ἔπειτα, μόνην καθ' αὑτὴν ἐκλυομένην, ὥσπερ ἐκ δεσμῶν, εκ τοῦ σώματος. Men i det han saaledes stræber, og føler at hans Stræben lønnes med Held, faa at hans Aand mere og mere niodnes til Sandhedens Erkjendelse, saa at de Skranker, som bandt den, alt mere og mere forsvinde, og den stedse friere og friere rører sig i sin Fremgang niod sit store Maal; da kan det vel hændes ham, at han i sin begeistrede Glæde herover blander Forestillingen om sit Ønske om Maalets Opnaaelse med Forestillingen om denne selv, og, i det han veed sig det Første bevidst, ogsaa drømmer sig den Sidste bevidst. Af en saadan ved Begei-

*) Ed. Bip. pag. 153.

string fremkaldt Drøm kunne vi maaskee forklare os, at store Tænkere, som følte sig ophøiede over Menneskets sædvanlige Indskrænkning, kom til at indbilde sig, at de vidste, hvad de dog i Grunden, ligesaavel som Andre, kun meente.

Philosophien bestaaer altsaa i en bestandig Stræben efter Viden, og lever i en idelig fortsat Fremgang derimod. Den befinder sig i en uafbrudt Vorden. Vil man standse den heri og betragte den som tilværende, da bliver den til Menen. Meninger kunne ei fyldestgjøre Philosophen; han fordrer Vished. I sin Higen efter denne bør han derfor blive, og ei standse ved det Ufuldendte. Philosophiske Meninger ere i deres Væsen Intet, og have kun Værd, som Tegn, hvor nær Tænkningen er kommen sit Maal. Hvad Betydning have vel i sig selv de mange forskjellige Systemer, som Philosopherne med saa megen Iver have bestræbt sig for at forsvare, i det hver for sig udgav sit for det ene sande og rette? Er end et System fremsat med den fineste Skarpsindighed, er end ei det mindste Misgreb at opdage i dets Composition, det maa dog gaae ud fra noget Ubeviisligt, fra en uden Betingelse antagen Idee, af hvilken Alt udledes. Dog — hvoraf kan det da vides, at

denne Idee i sig selv er sand, at det netop er den, som skal lægges til Grund, og at paa den hele Bygningen, uden Fare for at omstyrtes, kan opføres? Som positiv Systematiker er Philosophen Digter; som denne gaaer han ud fra en ham umiddelbart foresvævende Idee. Kun i Formen ere de forskjellige, i det den Ene til sit Øiemeed anvender Versemaal, Rhythmus og Numerositet, hvor den Anden bruger Definitioner, Inddelinger og Slutninger. Med Hensyn paa den levende Opfattelse af Ideen vil vel Fordelen i Almindelighed falde paa Poesiens Side.

En anden Vei gaaer Philosophen, naar hans Virksomhed sigter til at undersøge, hvorvidt det er mueligt, at finde en urokkelig Grundvold, hvorpaa en philosophisk Theorie var at opbygge. Det er af denne Art af Undersøgelser den kritiske Philosophie har saa store Fortjenester; men dens Vei var aldeles negativ, da den gik ud paa, at forkaste de Fundamenter, som hidtil vare lagte, og nøiere at bestemme Grændserne for den menneskelige Erkjendelse; og dens Resultat blev en Ikke-Viden, der, da den vilde være positiv, gik over til Menen *).

*) At dette stedse maa blive Tilfældet med Philosophien, naar den ikke vil blive, i sin Fremgang mod sit Ideal,

Hvorvel altsaa Menen i sig selv intet Værd har i Philosophien, er det dog uundgaaeligt for Tænkeren, mere eller mindre at danne sig en bestemt Mening. I det han nemlig befinder sig i sin Stræben efter Viden, maa det foresvæve ham, hvad der maatte blive Resultatet, hvis han naaede sit Maal, og hans Forestilling herom maa bestemme og uddanne sig i Forhold til hans eiendommelige Characteer *). Som udsprungen af

men standser sig paa Halvveien, og at Menen er, hvad den kan naae, dette er alt tidligt i den græske Philosophies Barndom udsagt af Xenophanes i følgende Vers:

Καὶ τὸ μὲν οὖν σαφὲς οὔτις ἀνὴρ ἴδεν, οὐδέ τις ἔσται
Εἰδὼς ἀμφὶ θεῶν τε καὶ ἅσσα λέγω περὶ πάντων.
Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα τύχοι τετελεσμένον εἰπὼν,
Αὐτὸς ὅμως οὐκ οἶδε, δόκος δ' ἐπὶ πᾶσι τέτυκται

som Sextus Empiricus anfører (adv. Math. VII, §. 49). Hvorlidt dette imidlertid er bleven erindret af de efterfølgende Philosopher, beviser den Dristighed, hvormed saa mange af dem vovede at udgive de Meninger, hvis Skingrunde de forstode at fremsætte med mere Fiinhed, end den almindelige Menneskeforstand formaaer, for uomtvivlelig Sandhed.

*) Fortrinligt synes herpaa Fichtes Ord at passe sig: "Was für eine Philosophie man wähle, hängt davon ab, was man für ein Mensch ist: denn ein philosophisches System ist nicht ein todter Hausrath, den man ablegen oder annehmen könnte, wie es uns beliebte, sondern er ist beseelt durch die Seele des

Tænkerens Eiendommelighed har altsaa hans Mening vel en vis Betydning, og ei bør han dadles, fordi han i den Henseende følger sin Natur, naar han kun ei indbilder sig, at være kommen til Sandhedens fuldendte Erkjendelse, men indseer Muligheden af, at Andre kunne være denne nærmere, og roeligt tænker sig, at det vel kunde hændes, at hans individuelle Mening henskylledes mellem saa uendeligt mange Bølger, der rulle i den Strøm, som flyder mod Sandhed. Saa megen Gavn vil imidlertid altid et saadant Systems Opstillelse stifte, naar det er fremkaldt af en ægte indre Drift og udført med uskrømtet Sandhedskjerlighed, at Meget i det Enkelte vil blive klarere belyset og begrebet, og saaledes virkeligen et Skridt nærmere mod Sandheden blive gjort.

Dog — hvad er Sandhed, vil maaskee Tænkeren spørge med Pilatus. Hvoraf veed jeg, at denne er? er den maaskee et Phantom, hvorefter jeg higer? har jeg, hvor jeg søgte, nogensinde fundet den? var det ikke vel mueligt, at Veien,

Menschen, der es hat." Versuch einer neuen Darstellung der Wissenschaftslehre im philosoph. Journal einer Gesellsch. teutscher Gelehrten. 5 B. 1 H. Pag. 25. Jena u. Leipz. 1797.

hvorpaa jeg vandrer frem, og hvorpaa jeg føler mig af mine ædleste Kræfter fremdrevet, førte til Vildfarelse? Vil maaskee hele min Tænkning opløse sig i et rædsomt Intet? Gaaer jeg i min Grandskning ud fra Gjenstanden uden for mig, fra den realistiske Synspunkt, hvor vil jeg da finde det Tilfældiges Grund? og hvorledes vil jeg udenfra forklare mig min egen Existenz? hvorledes vil jeg forklare mig, at jeg lever, at jeg handler, at jeg tænker og er mig bevidst? Neppe gaaer det mig bedre, hvor jeg med Idealisten forkaster al Tilværelse uden for mig selv. Vil jeg da ikke komme tilbage til det cartesianske dubito ergo sum *)? Af dette mit af Tvivl om Alt bespændte Væsen, skulde jeg da ved et eller andet Hjernespind udlede Universets Grund? Vil jeg forsøge at forene begge disse Synsmaader, hvor meget staaer jeg da ikke i Fare for at henfalde til en Dualisme, en evig Vaklen, hvori Vished aldrig kan bygge? Maae ikke min Tænkning lede mig fra Tvivl til Tvivl og — til Fortvivlelse?

*) See Cartesii Principia philosophiæ. Pars I. art. VII og Principia philosophiæ Cartes. more geometrico demonstrata opera B. de Spinozæ. Pauli ed. I. pag. 4.

Tænker! er Du dig bevidst, med Samvittighedsfuldhed at have søgt Sandheden, da vil en Stemme i dit Bryst forjage denne Tvivl, da vil Du føle, at paa disse passe sig F. H. Jacobis Ord *): "Wenn es zu allen Zeiten nur wenige Menschen gegeben hat, die mit innerlichem Ernste nach der Wahrheit rangen, so hat dagegen auch die Wahrheit sich jedem unter diesen Wenigen auf irgend eine Weise mitgetheilt." Ja — hvo, som virkeligen søger Sandheden, og altsaa søger den med et Sind, der ikke kan glæde sig ved Andet end dens Opdagelse, han vil ogsaa føle, at han søger den som Noget, der ikke er ham fremmedt, men som Noget han før har seet, som han nu stræber at gjenfinde. Uden denne ubetingede, umiddelbare Antagelse af Sandhedens Tilværelse vil han i sin Stræben derefter rave i Blinde og fare vild uden Haab og uden Tillid. Dog — denne Overbeviisning, om at Sandheden er til, og at den vil aabenbare sig for den, som i Sandhed søger den, for den, der søger den ikke blot i sin Tænken og sin Grublen, men i sin Handling og sit Liv; denne Overbeviisning kan Ingen give sig selv, den kan kun Sand-

*) Ueber die Lehre von Spinoza in Briefen an M. Mendelsohn, n. verb. Ausg. Berl. 1789. Pag. 16.

heden selv, og den giver den til den, som er det værd, den giver det i — Troen.

Vi have seet, at Viden var det Maal, hvorpaa hele Menneskehedens aandelige Stræben gik ud. — Vi have seet, at Meenen var, hvad Individuet kunde naae, men vi have seet, at dette var af ingen Betydning uden i Forhold til denne Stræben efter fuldendt Erkjendelse. Uden al Fasthed og Grund vilde derfor det enkelte Menneskes Liv være vaklende som Sivet, tumlende som Vinden, dersom der ei var givet Alle noget umiddelbart vist, dersom der ikke gaves for Alle en ubetinget Forvisning om og Erkjendelse af Sandheden, men denne er Alle skjenket i Troen. "Glaube ist das Element aller Erkenntniß und Würksamkeit" siger den ovennævnte F. H. Jacobi *). Troen er det Alle umiddelbart Givne, som Viden for Alle er det uendelige Maal, hvorefter de ifølge deres Natur maae hige. Meenen derimod den Enkeltes eiendommelige Beskuelse af hans Stræben efter Viden. Troen er derfor den uimodsigelige Bevidsthed af vor Tilværelse i Samfund med Verden og med dennes Ophav; den ubetingede, urokkelige Overbeviisning om

*) David Hume über den Glauben oder Idealismus und Realismus, ein Gespräch. Bresl. 1787. Pag. 49.

et evigt almægtigt, styrende Væsen, Gud, om os selv, som af dette frembragte, selvbevidste, med Frihed handlende Væsener, og om dette vort Væsens Uforgængelighed, Udødeligheden. I denne Tro er os forud givet, hvad vi søge, og uden den har Livet ingen Grund og intet Værd. Troen er Grundanskuelsen af den objective Sandhed, af hvilken den subjective kun er et Gjenskin, der forskjelligt afspeiler sig i hvert Øie, som beskuer den. Den kan synes at forsvinde i Verdenslivets Adspredelse, men vækkes til Live igjen hos hver den, der indretter al sin Tænken og Handlen efter Sandhedens Norm, som han i Samvittigheden finder den afpræget.

Men, — vilde man maaskee sige, have vi da ikke, hvad vi behøve i Troen? hvortil da denne rastløse Higen efter Viden, som jo dog ikke i vor nærværende Indskrænkning kan vorde den Enkelte til Deel? Man tillade mig nøiere at belyse denne Indvending, der vel ikke har været uden Indflydelse paa de Theologer, som have forkastet det philosophiske Studium. Troen gjelder saavel for Alle som for Individet i Særdeleshed; er den ubetingede Erkjendelse af det umiddelbart Visse; dens Gjenstand er altsaa ubeviislig. Dog hvad er ubeviisligt og dog vist? Dette Spørgs-

maal kan kun negativt besvares, som det, for hvilket intet Beviis kan gives, men som i sig selv medfører Overbeviisning. For altsaa at kunne give sig dette negative Svar, og derved undgaae, enten at antage det Beviislige for Ubeviisligt, hvorved vi forfaldt til Overtro, eller at fordre Beviser, hvor de ikke kunne gives, hvorved vi vilde overgive os til Vantroen, maa den menneskelige Erkjendelse gaae ud paa at udtømme sig selv, for at kunne bestemme sig sine Grændser. — Troen erhverves dernæst af Individuet ved et efter Sandhed med Pligtfølelse og Samvittighedsfuldhed indrettet Liv og styrker og fremmer til Gjengjeld dette; — men i Livet er Tanke og Handling uadskillelige: jo klarere derfor alle Begrebers Udvikling er, desto sikkrere vil ogsaa vor Handlemaades Bestemmelse vorde, desto vissere ville vi være paa, altid at kunne bestemme os til det Rette, og saaledes i os fremkalde det Sind, hvori den sande Tro kan komme til Live.

Efter det eiendommelige Stade, hvorpaa Individet er stillet, har det erholdt særegne Evner og Kræfter, hvis Udvikling efter deres Bestemmelse paaligger det som Pligt. Hvo, som altsaa hos sig føler den dybe Drift til Granskning over Tingenes Grund, denne Kraft til at hæve sin

Tænkning til Sandhedens Beskuelse i Ideerne; han vil føle, og det har hver født Videnskabsmand følt, at der er Intet, som han mindre bør, maa eller kan tilsidesætte, end Uddannelsen af dette ham af Naturen forundte Pund. Forsømmer han denne, da vil han ingen Samvittighedsroe, ingen Sjelefred, ingen Tro kunne have. Uforfærdet følger derfor Tænkeren sit Kald, og overbeviist om, at hvad han tragter efter, ei er hans, men Menneskehedens Sag, spørger han ei, hvad han selv vinder derved, men trøster sig med det Haab, at hans Stræben ei for det Hele gaaer spildt; og denne Trøst skjenker just Troen ham som Individ, hvorvel denne staaer uden for Menneskehedens Stræben efter Viden.

Troen har tilfælleds med Viden, at den er Gjenstand for Alle, og er i den Henseende forskjellig fra Menen, hvorimod den ligesom denne er noget Individuelt, der altsaa indtræder i Bevidstheden, hvilket ikke er Tilfældet med Viden, der navnligen, som Bevidsthedens Grund, er det Ideal, hvorpaa al Stræben efter Erkjendelse maa gaae ud, og som altsaa stedse af Individuet maa betragtes som Noget, det endnu ei besidder. I det vi altsaa blive os Troen i dens Virkning paa os bevidste, træder den ved vor Bevidsthed om

den i et Forhold til alt Andet, hvad vi enten som Tanke eller Handling blive os bevidste, og i det vi stræbe at udvikle dette Forhold til fuldendt Klarhed, opstaaer en Videnskab om Troen, der efter dennes væsentlige Gjenstand er benævnet Theologie.

Er en Videnskab om Troen opstaaet, da maa denne som Videnskab stræbe efter den høieste Grad af Udvikling, saaledes, at baade Troens Væsen, saavidt muligt, fattes, og Sammes Virkning i Livet paa det klareste udvikles. Dens Idee som særskilt Videnskab maa altsaa bestemmes i Forhold til Videnskabens Idee i Almindelighed, hvortil al Philosophiens Virken sigter. Hvorvidt derfor Theologien, som Videnskab, kan existere, og hvilken Fuldendthed den kan naae, vil følgeligen beroe paa, hvor fjernt eller hvor nær Philosophien er kommen sit Maal, og hvorvidt den derfor er istand til at bestemme Theologiens Forhold til al Videnskabeligheds Grundidee.

Vi ere saaledes, ved at udvikle Troens Forhold til Viden, og som en Følge deraf Theologiens Forbindelse med Philosophien, komne til at indsee, at hiin i Almindelighed ikke kan bestaae uden denne, hvoraf følger, at jo mere den tilsidesætter Philosophien, desto længere vil den være

fra sin Udvikling. Den Theolog altsaa, der ikke kjender sin Tidsalders Philosophie, eller ei benytter dens virkelige Fremskridt, vil ogsaa derfor i sin egen Videnskab staae paa et lavere Trin, end det Tidsalderen har naaet.

Vi have hidtil betragtet Troen blot som et Element af vor Bevidsthed, uden at tage Hensyn til den Maade, hvorpaa den var opstaaet. Vi have betragtet den som Noget der var Alle givet, uden at overveie, af hvem det var os givet. I det vi betragte den saaledes, ansee vi den for Noget, der efter vor Natur maa findes mere eller mindre udviklet hos Alle. Man har kaldt Videnskaben om den, forsaavidt den gik ud fra denne Synspunkt, den naturlige Theologie, hvorvel dens Gjenstand i sig selv var overnaturlig, da nemlig Troen i enhver Form gaaer ud paa, at bryde Endelighedens Skranker og hæve os over vor indskrænkede Existenz til umiddelbar Beskuen af den evige Væren. Med denne saakaldte naturlige Theologie maa altsaa, som jeg haaber at have udviklet, Philosophien være inderligen forbunden, hvis den skal være til.

Tage vi Hensyn paa Troens Anledning, og finde Samme grundet i en udenfra kommende Bekjendtgjørelse, meddeelt os af et bestemt Væsen,

da opstaaer den positive Tro, og en Udvikling af dennes Væsen, Grund og Indhold vil blive den positive Theologie. At denne ligesaalidt, som den naturlige, kan bestaae uden i Forbindelse med Philosophien, vil enhver fordomsfri Theolog indrømme. Skulle vi nemlig antage en saadan Troe, fremkaldt ved en udvortes Bekjendtgjørelse, da maa det vel først være veiet, hvorvidt den overhovedet er muelig, under hvilke Betingelser den uden Selvmodsigelse kan finde Sted, hvorvidt den kan stemme overeens med et Fornuftvæsens Bestemmelse, om Indholdet af den forkyndte Aabenbaring er af den Beskaffenhed, at vi kunne bevæges til at antage det, og endeligen paa hvilke Grunde Forkyndernes Paalidelighed støtter sig. Kort sagt, alle de Undersøgelser, hvormed Aabenbaringskritiken beskjæftiger sig, maae være anstillede; hvilke Undersøgelser alle grunde sig paa Philosophien. Er dette saa, da følger det af sig selv, at den christelige Theolog maa indrømme Philosophiens Forbindelse med sin Videnskab, da Ingen kunde bevæges til at antage den christelige Troe, og gjøre dennes videnskabelige Udvikling til sit Hovedfag, uden i Forveien at have overbeviist sig om Sammes Realitet, saasom han ellers i denne Henseende vilde handle aldeles uvi-

denskabeligt, og altsaa hverken i Almindelighed være Videnskabsmand eller i Særdeleshed Theolog. Den christelige Theolog maa altsaa, for at vorde dette, i en vis Grad være Philosoph. Hvorvidt han, efter at være bleven det, maa fortsætte dette Studium, vil blive Gjenstanden for de Betragtninger, som i det Følgende ville være at anstille.

Den christelige Theolog eller den Videnskabsmand, som har gjort den christelige Religions Lærdommes Udvikling til sit Yndlingsfag, kan betragtes fra en dobbelt Synspunkt. Deels kan nemlig hans Virksomhed have til Hensigt, blot at bringe den christelige Lære til den høieste Grad af Uddannelse, der er ham muelig, det være nu enten for hans egen Skyld, forsaavidt han derved bevirker større Klarhed i sine Ideer, eller med Hensyn paa Andre, hvilke han ved sin scientifiske Bearbeidelse af Christendommen søger at føre til høiere Indsigt i denne; deels kan hans Stræben sigte til at benytte det dybere Kjendskab til Lærdommens Grund, han besidder, til at lede Folket i Tanke og Handling, og saaledes staae Samme bi i at fremkalde og bestyrke det christelige Liv.

Som blot Videnskabsmand maa da Theologen indsee, at hans Videnskab henhører under Videnskabens Idee i Almindelighed, og ved denne

bestemmes; men paa denne Idee gaaer netop al Philosophie ud, og uden Indsigt i denne, vil det derfor være ham umueligt at forstaae, hvad Plads i Videnskabernes Rige Theologien indtager; men, forstaaer han ikke dette, vil han ikke være istand til, med Besindighed at virke til at fremme dens Maal. Dette Maal er Christendommens Opfattelse og Fremsættelse i dens fuldkomne Reenhed, som den af Religionsstifteren er meddeelt, fri fra enhver fremmed Tilsætning. Men hvor høi en Grad af philosophisk Dannelse udfordres ikke hertil? Christendommens Idee, det Ene og Hele, som udgjør Grundtonen i alle de særskilte Former, hvori den har udtalt sig, maae fattes. Det Princip maa udfindes, hvoraf hver enkelt Sætning som af en fælleds Rod udspringer. Hvor bevandret maa ikke Theologen være i Ideelivet, hvis han vil udføre dette selvstændigt, og ikke vorde Slave af Andres Auctoritet. Reen og fri fra Alt, hvad Mennesker have tilføiet, skal den guddommelige Lære opfattes og fremstilles. Dette er Theologiens gordiske Knude. Dog uværdigt er det Videnskabsmanden, at fortvivle om dens Løsning. Er end ei endnu noget System af den christelige Lære opstillet, hvorpaa ikke de Meninger, som Tænkerne til en eller anden

Tid hyldede, mere eller mindre have virket; ere end ei vore symbolske Skrifter ganske frie for antiquerede Philosophemers Indflydelse, ligesom nyere systematiske Fremstillinger ei ere frie for visse Sectanskuelser; at finde den rette Jesu Lære, er dog det Theologen foresvævende Ideal; forsager han i sin Higen derefter, da fortjener han ikke det hæderlige Navn, som han tiltager sig. Selv kæmpe han, for i sin Opfattelse af Christendommen at holde sig frie for Indvirkning af Menneskepaafund, og tager han Hensyn paa Andres Fremsættelse af den, da veie og prøve han, hvad Indflydelse de philosophiske Systemer have havt derpaa, for at bortfjerne alt Fremmedt; men hvorledes vil han kunne udføre dette uden dybt og grundigt Bekjendtskab med de forskjellige Veie, Tænkningen har vandret?

End klarere vil Overbeviisningen om Vigtigheden for os Theologer af, ved Studium af Philosophien at uddanne vor Aand, blive os, naar vi see hen til vort Forhold til vor Religions ophøiede Stifter. Vi nærme os Christus, som Christne, med inderlig Tro paa ham; — gjennemstrømmede af den dybeste Ærefrygt for hans Lære og hans Liv føle vi: som han har Ingen tænkt, som han har Ingen talt, som

han har Ingen levet. Sandt, forstaae vi, talede Apostelen, da han sagde: i ham var ingen Synd; og gyse maae vi, hvis vi høre Nogen yttre Tvivl herom; thi det er blevet os aabenbart, at hvad der svævede for os, som det Ideal, hvortil al menneskelig Dyd skulde hæve sig, det har i Jesus Christus vandret levende for Menneskenes Øine. Føle vi ret dybt det uendeligt Høie, Store og Hellige i Jesu Liv, da ville vi ikke kunne nærme os til ham, uden at blive os en Stræben bevidst i vort Indre, efter i os at fremstille et Gjenbillede af dette hans Liv, og inderligen ville vi knytte os med Aandens fasteste Baand til hver den, i hvem vi mene, at dette Gjenbillede er kommet tilsyne og altsaa det rette christelige Liv har aabenbaret sig. Betragte vi det umaalelige Dyb af Viisdom i Jesu Lærdomme og Taler, hvor maae vi da ikke indsee, at det ikke er med Hverdagstanker vi kunne fatte disse? Maa ikke en Stræben efter en lignende Viisdom vækkes hos os? Maa ikke hver Christen, i det han aabner den hellige Bog, som gjemmer disse Skatte, ret føle sig drevet til at anstrænge sin Tænkning, og vende den hen til klar og dyb Anskuelse af det Ene og Sande? Dog baade i Henseende til Handling og Tanke er Enhvers Forhold til Christendommen

ved Individualiteten eiendommeligt bestemt, og maa som en Følge af denne vise sig i en Mangfoldighed af forskjellige Former. Den derfor, som er sig bevidst, at det hører med til hans Individualitet, videnskabeligt at forklare sig Christi Lære, han vil saa meget desto mere føle Trang til at uddanne sin Tænkning, for at den stedse mere og mere kan leve i klar Beskuelse af Ideerne. Dog saavel Livet som Tænkningen udvikles kun i Samfundet ved Vexelvirkning mellem vor egen og Andres Tænkning. Ville vi derfor berede os til værdigen at møde Jesu Tanker med vore, hvor skulle vi da hensigtsmæssigere anstille en saadan Forberedelse end ved Omgang med dem, der have tænkt skarpest, fiinest og dybest. Smerte kan det os vel, men dog ikke afskrække os fra disse store Tænkeres Studium, at vi see deres Speculation stundom lede dem saa fjernt fra Christus; thi som ingen individuel Tænkning kan naae fuldkommen Sandhed, saaledes vil dens Indhold heller ikke være aldeles vildfarende; og var Speculationen fremkaldt af ægte Tørst efter Sandhed, saa maa den, selv om Vildfarelse blev dens Hovedsum, dog vist i det Enkelte stedse have ledet til noget Sandt.

Vi have altsaa seet, hvorledes Philosophiens Studium udruster os med Kraft, til at fatte den christelige Idee, og saaledes at udvikle Jesu Lære i videnskabelig Form. Dog, skulle vi vorde ægte Videnskabsmænd, da maae vi kunne beskue os selv med Besindighed under denne vor Opfattelse og Fremstilling af Christendommen, og kunne bedømme dens Værd, saa at vi hverken tillægge den for Meget eller for Lidet. Dette kan ei skee, uden ved at overveie Theologiens Forhold til Videnskaben i Almindelighed, og fordrer altsaa, for at udføres, Studium af Philosophien. See vi nu, at Videnskaben i strængere Forstand endnu ei er til, men at der i Philosophien er givet en Stræben derefter, saa ville vi ogsaa indsee, at den christelige Theologie, som enkelt Videnskab, ei heller er til i sin Fuldendthed, men at den viser sig i en Higen derefter, og forsaavidt den standses i denne, og af den Enkelte systematisk opstilles, egentligen kun er Menen. Den er fra denne Synspunkt noget Individuelt, hvori den Enkelte giver et Gjenbillede af sin eiendommelige Opfattelse af Christendommen. Hvormeget end nu Theologerne ere sig bevidste, med oprigtig Sandhedskjerlighed at have bestræbt sig for, at gjengive Christi Lære i dens fuldkomne Reenhed, og til

dette Øiemeds Opnaaelse, at have anvendt alle de Hjelpemidler, som Granskning og Kundskab havde at byde dem; der vil dog i deres Fremstilling nødvendigen herske stor Forskjellighed. Lader os sætte, at flere Kunstnere paa samme Tid gave sig af med at fuldføre et Potrait af een og samme Person; mon det dog ikke vilde blive Tilfældet, at der i deres Afbildninger, om de end vare udarbeidede med lige stor Grad af Kyndighed, dog vilde finde Afvigelser Sted, som ikke kunde undflye Kjendernes Blik. Ikke mindre Forskjel maa saaledes herske i de af flere Individuer dannede Systemer, forsaavidt der i dem saa Meget beroer paa eiendommelig Mening, om de endog alle er udsprungne af een Rod. Vor Forestilling om Christendommen bestaaer i en Opfattelse af Jesu Liv og Lære i vort individuelle Væsen; hvorvel altsaa Grundvolden er den samme, er der dog allerede i den blotte, end ei udtalte Forestilling, noget Eiendommeligt. Skulle vi nu til at udtale den, hvormange, efter hvers særegne Natur og Stilling forskjellige, Vanskeligheder finde vi ikke, ved at træffe det rette Udtryk for vor Idee, der derfor af hver især maae blive paa en forskjellig Maade ufuldkomment fremstillet? Jo dybere vort Tankeliv gaaer, desto mere maae

vi føle, hvor besværligt det er, at finde den rette Betegnelse derfor. Fyldes vi af Ideer, der hæve os høit over vor Indskrænkning, da gjennemlynes vi af Tankelyn, som saa uendeligt hurtigt følge paa hinanden, at end ikke den høieste Grad af Besindighed formaaer at opfatte dem i klar Bevidsthed. Blot enkelte Glimt blive os synlige, og ville vi til at afbilde disse, da slukkes de under Afbildningen, og selv det herligste Udtryk for vor Tanke bliver kun et Monument paa dens Grav, Urnen, hvori Asken af Livsflammen gjemmes. Tankelivet selv forstaaes ikke af dets matte Betegnelse, men fattes kun af dem, hos hvem en Anelse vaagner om, hvad der levede, før Udtrykket fødedes. — Hvor tabe Ideerne sig i et mere umaaleligt Dyb, end i Beskuelsen af de øvrige Sandheder, der aabenbare sig for os i Jesu Levnet og Lære? Aldrig ville vi stærkere føle, hvor dybt vor Fremstilling af det der lever i os, staaer neden for det ægte Liv, end naar vi ville udsige vor Anskuelse af Christendommen; høist ufuldkomne, og efter Individernes Forhold indbyrdes afvigende, maae derfor alle christelige Systemer blive.

Ere vi komne til at indsee dette, og have vi opnaaet denne Indsigt ved philosophisk Stu-

diums Anvendelse paa Theologien, da vil det og blive os klart, hvor urimelig al Intolerance, som aldeles stridende mod Naturen, i sig selv er. At forskjellige Anskuelser af den samme Gjenstand maae opstaae, er, efter hvad vi have viist, en nødvendig Følge af Individualiteten. Grunde de saaledes opstaaede Meninger sig imidlertid paa Sandhedskjerlighed, da maae der stedse, under hvor afvigende Skikkelser de end vise sig, dog i dem være en Grundeenhed, og for den christelige Theolog maa denne bestaae i christelig Troe og Kjerlighed. Denne Eenhed er en Fordring, der nødvendigen maa gjøres til Enhver, og hvor denne Fordring ikke gjøres, der finder den fordærvelige Indifferentisme Sted, der viser sig i Ligegyldighed som for det Bestaaende i Livet i Almindelighed, saaledes hos Theologen for det, uden hvilket det christelige Liv ei kan bestaae. Høist vigtigt er det derfor, at skjelne mellem Troe og Mening, da vi i den Første fordre Eenhed, hvorimod vi netop til dens Forklarelse i Videnskaben maae ansee det for rimeligt, at den Sidste udfolder sig i de forskjelligste Former, og som Videnskabsmænd glæde os over Mangfoldigheden af disse, saasom vi maae ansee ethvert med Alvor anstillet Forsøg paa en sig Sandheden mere nærmende

Fremstilling af Christendommen, som et Skridt længere frem mod den Sandheds Eenhed, hvori Mangfoldigheden af særegne Anskuelser, under hvilke vi, som en Følge af vor Indskrænkning, maae betragte Samme, omsider vil opløses. Ikke undlade vi derfor at have og sætte Priis paa vor Mening som Videnskabsmænd! At have en saadan, er grundet i vor Natur; ogsaa vi skulle efter vor Individualitet fremstille et eiendommeligt Billede af det Ene os Alle givne. Denne Mening styrke og forklare vi i Kjerlighed til Sandhed! Aldrig være vi dog blinde for, hvad der har bevæget andre til at hylde andre Meninger! Men have vi ingen Grund til, at tvivle om, at de af Hjertet søge Sandhed, da lader os ei stride om Afvigelser i Forestillinger og disses Udtryk, men ønske dem oprigtigen Held i deres Stræben, der, skjøndt den udgaaer fra andre Synspunkter, dog ogsaa kan føre til Sandhed. Ere vi bevandrede i de forskjellige Systemer, som Philosopherne have fremsat, da ville vi finde, at de alle, hvor store Forskjelligheder der mellem dem indbyrdes end herske, dog ere fremkaldte af den samme Tørst efter Sandhed, og at de alle staae i et Forhold til denne, der for den, som har Øie derfor, maa være at opdage. Ligeledes

vil der i al Videnskabelighed og overhovedet i al Virksomhed, som er udsprungen af oprigtig Sandhedskjerlighed, finde en Forbindelse med Sandheden Sted. Bliver det os klart, at dette forholder sig saa, da vil i os opvækkes den høiere Tolerance, som Jean Poul *) saa herligt beskriver: "Es giebt eine gewisse höhere Toleranz, die nicht die Frucht des westphälischen Friedens, noch des Vergleichs von 1705, sondern die eines durch viele Jahre und Besserungen geschichteten Lebens ist: Diese Toleranz findet an jeder Meinung das Wahre, an jeder Gattung des Schönen das Schöne, an jeder Laune das Komische, und hält an Menschen, Völkern und Büchern die Verschiedenheit und Individualität der Vollkommenheiten, nicht für die Abwesenheiten derselben. Nicht bloß das beste muß uns gefallen, auch das Gute und Alles." Hvor en saadan Tolerance finder Sted, der vil ei føres bitter Kiv om Meninger; men hvo, der besjeles af denne, vil føle, at som han selv befinder sig i en Stræben efter Videnskab, der gaaer frem i en eiendommelig Retning, saaledes maae dette ogsaa være Tilfældet med enhver ærlig Videnskabsdyrker

*) Unsichtbare Loge. 1ster Th. Pag. 384.

derste i en Christens Liv, om denne bør derfor enhver Christen værne. Videnskabsmanden værner ogsaa om den, just i det han stedse mere og mere stræber efter Sandhed, og veier al sin Erkjendelse paa dennes Vægtskaal. Videnskaben er dog kun en enkelt Side af Livet, men Troen fordrer det hele Liv til sit Forsvar. Den viser sig levende i Gjerningen og dens Spottere beskæmmes bedst ved dens Forklarelse i et sandt christeligt Liv, hvis Ynde og Deilighed maae, om de end ikke ville tilstaae det, indgyde dem den dybeste Beundring og Ærefrygt. Troen forsvarer sig saaledes bedst selv, naar den factiskt træder frem i deres Liv, som fyldes af den. Vi have hidtil betragtet Theologen som blot Videnskabsmand, og strabt at vise, hvor vigtigt Philosophiens Studium var ham, for ret at forstaae hans Videnskabs Betydning og Værd; vi ville nu gaae over til at betragte Theologen, forsaavidt han træder frem som Lærer i den christelige Kirke for det christelige Folk, i hvilken Henseende det philosophiske Studium vist ikke er ham af mindre Vigtighed.

Som Lærer for Folket træder han altsaa frem, som den, der skal meddele Samme, saavidt muligt, Christi hellige Lære i dens oprindelige Reenhed og ved dennes Forkyndelse vække sand

Troe, Gudsfrygt og Kjerlighed til Live. Hvo, som vil dyrke en Ager, maa i Forveien vel vide, af hvilken Beskaffenhed Jordsmonnet er. Klart maa Religionslæreren forstaae, paa hvilken Grad af Cultur og Moralitet hans Menighed staaer, og hvilken eiendommelig Retning den har taget, for at kunne vide, hvortil han i Meddelelsen af de christelige Ideer har at knytte sig. Vel gjælder det nu ikke mere i sin hele Omfang, hvad A. Neander *) saa træffende siger i Anledning af Christendommens første Udbredelse: "Wie im Leben, so im Denken fand das Christenthum eine schon fertig vorhandene, aus einem andern Princip hervorgangene Welt, in der es sich durch seine übermächtige umbildende Kraft Bahn machen mußte." Nei — til et christent Folk skal Læreren tale, paa et christent Folk skal han virke, paa et Folk, hvor Christendommens Morgensoel alt bestraaler de Uskyldiges Vugge, hvor dens Lys skinner og har skinnet for talløse Slægter, og intetsteds ganske er udslukt, selv hvor Raahedens Stemme allermeest skurrende lader sig høre, selv hvor letfærdigt Fritænkerie og usædelig Spot allerfrækkest fremtræder, formaae de dog ikke aldeles

*) Allgemeine Geschichte der christlichen Religion und Kirche. 1ster Band Pag. 397. Hamb. 1826.

at overdøve Mindet om Jesu milde Tale, til hvilken hedenfarne Slægter have lyttet. Det er altsaa ei en ganske fremmed af et andet Princip udgangen Verden, hvori Christendommen nuomstunder skal bane sig Vei. Dog ville vi overveie og oprigtigen bekjende, hvorledes det staaer til i Menigheden, hvormeget finde vi da ikke, som er fremmed for Christendommen? Hvormange Fordomme og overtroiske Meninger findes ikke endnu blandt Folket? Hvormeget Hedenskab er ikke endnu levnet blandt Almuen? Hvormange vildfarende Meninger, som de Tænkere, der til en Tid have ladet sig dreie af en saadan Lærdoms Vind, forlængst have forkastet, vise sig ikke nu ofte som Gjenfærd i Menigheden, især i de høiere Stænder, som ved dem, idet de ikke forstaae dem, føres paa langt farligere Vildspor, end fordum Philosopherne? Meget forefinder altsaa den christelige Lærer i sin Menighed, som er udsprunget af et andet Princip end Christendommen, mange Meninger træffer han paa, som afvige derfra, og som paa en naturstridig Maade stræbe at forene sig dermed. For altsaa at modarbeide disse mod Christendommen stridende Vildfarelser, maae de kjendes i deres Rod. Den dybeste og meest gjennemtrængende Menneskekundskab fordres

for at udføre dette. Meget vil vel Erfaring lære, og dennes Uundværlighed vil Enhver indrømme, men denne trænger, hvis den ikke ledes af høiere Principer, ikke dybt inden for Overfladen. Skulle Fordomme og Vildfarelser udryddes, da maae de kjendes i deres Spire, og for at kunne det, maae vi forstaae den menneskelige Sjel i sin inderste Virksomhed. Men hvorledes skulle vi formaae det, hvis vi tilsidesætte den Videnskab, som gaaer ud paa at forklare sig dens Væsen og Grund? Ere ikke de fleste saadanne Meninger oprundne af en af Mangel paa Dannelse ufuldendt Speculation? Hvor gavnligt vil det da ikke være at kjende denne Speculation, hvor den har udviklet sig i al sin Kraft? Og kan vel Nogen sige sig fri for at møde denne Speculation med al sin Kraft, fiendtligt henvendt imod Christendommen? Træffer dette sig, hvorledes vil den da uden med sine egne Vaaben kunde bekjæmpes? Jo mere overhovedet Religionslæreren overveier Betydningen af sit Kald, desto mere vil han føle Nødvendigheden af, saavidt det er ham muligt, at uddanne sin Tænkning. Føler han, at hvad Paulus vidner om sig, at han var Alt for Alle *), dette er, hvad han skal stræbe at vorde; hvilken dyb Forstand

*) 1 Cor. 9, 22.

paa det menneskelige Hjerte og den menneskelige Aand, maa han da ikke indsee, at han bør erhverve sig? I ethvert Individs Tænke- og Handlemaade maa han sætte sig ind, for at kunne forklare sig, i hvad Forhold hver Enkelts Anskuelse staaer til Christendommen, og saaledes meddele denne til hver især i den Form og paa den Maade, at den kan finde Gjenklang, selv hvor den af Lidenskaber og Fordomme meest overdøves. Hører der meget til saaledes at kunne gaae ind i de Enkeltes Synspuncter, mon det da er mindre, at forstaae at indrette sin Lære og sit Exempel med den Viisdom, at samtlige saa forskjellige Gemytter gribes, saaledes som det for hver især er meest passende og heldbringende, at der paa engang virkes paa Alle, og paa hver Enkelt? Overveie vi ret, hvilket Liv, hvilken Kraft, hvilken Aand det geistlige Embede fordrer, for at besørges, som det bør, hvor nødvendigt ville vi da ikke indsee, at det er for den, som paatager sig det, ret at anstrænge sig for at holde Sundhed og Frighed ved Live i sine Ideer. Det er Livet som skal tiltale Livet; aandelig Mathed udretter aldrig noget, som duer. Føle vi dette ret dybt, hvor maa det da ikke ligge os paa Hjerte, at vække og vaage over dette vort bedre Liv, som timelige Sorger

kun altfor meget ville kue? Dog hvad have vi i den Henseende bedre at foretage os, næst efter i troende Sind at annamme det guddommelige Ords eiendommelige Kraft, end, at leve i sand Videnskabelighed, beskue Tænkningen i sin Gang, forfølge dens Spor, til den hæver sig i Ideernes uendelige Sphære og saaledes i Nydelsen heraf fyldes af en Glæde, der giver os Styrke til at glemme Verdens Daarlighed og Møie, og med Raad og Daad at kalde den tilbage til sin Kilde, den evige Sandhed, paa hvis Erkjendelse, som i Troe, saa i Viden, al vor Higen og Længsel gaaer ud.

I ingen Deel af det geistlige Embeds forskjellige Arter af Virksomhed, er et saadant Ideeliv af mere Betydning, og kan mindre undværes end i Præstens høistvæsentlige Bestemmelse, at fremtræde som Taler for sin Menighed. Her er det just, hvor det bliver saa aabenbart, hvor lidet det tomme Ord formaaer, hvis det ikke, om jeg saa maa udtrykke mig, i dets Fødsel døbes i ægte Liv og Kraft. Det er de høieste Ideer, hvortil den menneskelige Aand kan hæve sig, som Taleren har at meddele, og disse skulle meddeles til den Eenfoldigste, meddeles saaledes, at de fattes af denne, uden ved den Indklædning, hvori de

maae fremstilles, at fordunkles. Disse saa nødvendigt høie og dybe Gjenstande skal, som J. P. Mynster *) udtrykker sig, Prædicanten stille til Skue, og indbyde Enhver til at komme og see dem, som de ere. Hvor megen Uddannelse af Tænkningen der hører til at fyldestgjøre disse Fordringer, og hvor meget Taleren maa være udrustet med Klarhed i Ideerne, for saaledes at kunne meddele dem, forekommer mig for indlysende, til at jeg længere skulde opholde mig ved at udvikle det.

Jeg har saaledes sagt omtrent, hvad jeg veed at sige om Philosophiens Værd for Theologerne. Større Indsigt og Dannelse vilde have sat mig istand til at sige meget mere, end hvad disse Bemærkninger, hvortil jeg maatte indskrænke mig, indeholde. Nogle ville maaskee dog finde, at jeg i en vis Henseende har sagt for meget, da min Tale muligt kunde forstaaes, som om jeg udelukkende vilde anbefale Speculationen. Et Par Ord, for at ophæve denne Misforstaaelse, tillade man mig derfor at tilføie. I min ovenfor

*) Bemærkninger om den Kunst at prædike, i Sjællands Landemodes Videnskabelige Forhandlinger. 1ste Bind Pag. 437.

gione Beskrivelse over Philosophien Pag. 262 udviklede jeg, at den gik ud paa at vorde Videnskabernes Videnskab, eller hvad Fichte kaldte Videnskabslære. Skal den være dette, da maae, som ogsaa paa anførte Sted er viist, enhver enkelt Videnskab naae sin høieste Udvikling i Forhold til det Hele, da eensidig Udbannelse vilde være skadelig. Hver enkelt videnskabelig Sysfel er et Punct, hvorfra man ad en eiendommelig Vei begiver sig til, og træder i Forbindelse med Videnskaben i Almindelighed. Ei Alle skulle og kunne gaae ud fra samme Punct. Videnskabelighed er grundet i Naturen, og denne har ved Gavernes forskjellige Uddeling sørget for dens alsidige Udvikling. For hver den, som Naturen udkaarede til Videnskabens Tjeneste, bestemte den et eiendommeligt Punct, hvorfra han skulde fremgaae. Træffet han dette, da er han med det samme sat i et Forhold, hvorfra han vil vide fra sin særegne Videnskabelighed at finde Vei til enhver anden Art deraf. Forfeiler han derimod det Punct, hvorfra han efter sin Natur rettest begyndte sin Wirksomhed, da vil han aldrig udrette, hvad han under heldigere Omstændigheder kunde.

Det er Videnskaben i det Hele om at gjøre, at hver enkelt Videnskab og Videnskabsgreen gaaer

frem til dens høieste Fuldkommenhed, og at, for at dette kan skee, hver dens Dyrker helst tager fat paa det, hvortil han er dygtigst. Enhver prøve derfor sine Kræfter, og vende dem derhen i Videnskabernes Rige, hvor de høre hjemme. Ei alle kunne i Ordets strængere Forstand være Philosopher, men alle bør være det i dets videre, det er, studere philosophisk, forklare sig deres Stræbens Forhold til Videnskabens Idee, og virke med Bevidsthed om Erkjendelsen deraf. Hvo der ei formaaer dette, han vil aldrig forstaae, hvad hans Virksomhed har at betyde, aldrig elske Videnskaben for dens egen Skyld, aldrig vil han af Videnskaben kunne fortjene det Vidnesbyrd, som Kunsten gav Schiller: "Er war ein tugendhafter Künstler."

Opmuntring og Kraft til sin blinde Virksomheds Fortsættelse, vil han ikke finde i Videnskaben selv, men nødes til at søge den stedse udenfor, og ofte nedenfor Videnskaben.

VIII.

Et Par Ord
i Anledning af
Hr. Provst Trydes Yttringer
om en Revision af vore kirkelige Formularer.

(Nyt theol. Bibl. 17de Bd. S. 28—66).

Resultatet af de ovenmeldte Yttringer er foreløbig dette:

at "Alle maae være enige om, at kirkelige Formularer, naar de skulle vedblive at svare til deres Bestemmelse og medvirke til Menighedernes Opbyggelse, ikke kunne gaae uforandrede fra Slægt til Slægt, men maae Tid efter anden modtage Forandringer" (S. 29);

at "udentvivl de Fleste indrømme, at Tonen i vore nærværende kirkelige Formularer er ikke ganske tiltalende for de Nulevende, og ikke reent harmonisk indgribende i den, hvori de

Christine nu tale, bede og synge, og at det saaledes vel maa erkjendes ønskeligt, om vore kirkelige Formularer kunde undergaae en naturlig og lempelig Forandring" (S. 29, 30);

men endelig: "at det vilde være meget betænkeligt, at forsøge en saadan Forandring paa nærværende Tid", efterdi "den nærværende Slægt endnu ikke har vundet Roe og Klarhed nok, til at en Udtryksmaade for de religieuse Ansyn og Følelser kunde findes, der kunde yde almindelig Tilfredsstillelse" (S. 30. 65). —

Adskillige Spørgsmaal turde vel herved, og endnu mere ved Læsningen af de her omhandlede Ytttringer i deres Heelhed, paatrænge sig den opmærksomme Læser, saasom: om den ængstelige og frygtagtige Mistro til den nærværende Slægts Modtagelighed for det Bedre virkelig har nogen gyldig og tilstrækkelig Grund? hvortil den Maxime vel maatte føre, som henviser Forslag og Forsøg til Forbedring — og Farbedring, som man selv erkjender for ønskelig — til den ubestemte Fremtid, og vil berolige med den sanguinske Forhaabning, at det Bedre engang i Tiden vil udvikle sig af sig selv, i Roe og Stilhed? om overhovedet det Bedre og Fuldkomnere, som i Tidernes Løb er fremkommet i den christelige og protestantiske Verden, er fremkommet

paa denne Maade, ikke erhvervet ved Anstrengelse, indført under Modstand af det Slettere og Ufuldkomnere?

Disse Spørgsmaal skulle her imidlertid alene være fremsatte, for at foranledige nøiere Eftertanke og Overveielse. Forfatteren af de Bemærkninger i Maanedsskr. f. Litt. (1ste Aarg. 7de H.), imod hvilke Hr. Provst Tryde har stilet sine Ytringer, erkjender fuldkomment, at Spørgsmaal som de ovenfor fremsatte maae fremkalde meget forskjellig Besvarelse efter den hele forskjellige Aands-Eiendommelighed; men han vover tillige at troe, at ogsaa iblandt os Antallet af Dem er det største, som betragte den evangelisk-protestantiske Kirkes Bestemmelse, dens Fordringer til sig selv og sine Medlemmer fra et noget friere Standpunkt og med noget tillidsfuldere Blik, og som heller ikke ansee Tilstanden i vort Fædreland, med Hensyn til christelig Tro og Oplysning, for saa fortvivlet, at de skulde dele Hr. Provstens store Betænkeligheder, hvor Talen ikke er om Videre, end om en Forandring af nogle Steder i nogle kirkelige Formularer, som i de fleste andre protestantiske Stater allerede er bleven foretaget, og foretaget netop paa nærværende Tid.

Det er fornemmelig paa Grund af Theologiens nærværende Tilstand, at Hr. Provsten vil have den nulevende Slægt frakjendt Duelighed og Dygtighed til at foretage Forandringer i det liturgiske Ord. Han ytrer sig derom saaledes S. 31 f.: "De, der nu føre Ordet i den christelige Kirke, kunne neppe give sig selv det Vidnesbyrd, at de ere paa det Rene med deres religiøse Overbeviisning, og maae tilstaae, at i den meget er vaklende; dette gjælder om Ordførerne paa begge Sider." Dette er en besynderlig Paastand. Efter Ordene skulde man fristes til at antage det at være Forfatterens Mening: at De, som nutildags føre Ordet i den christelige Kirke, skulle Alle tilhobe befinde sig paa een af de tvende modsatte Sider, og mangle Klarhed og Fasthed i deres Tro; men — for ikke at tale om den aabenbare Urimelighed af denne Mening — Hr. Provsten fører jo ogsaa af og til Ordet i den christelige Kirke, og fører det vist ikke som Den, der anseer sig selv for at staae paa den ene Side, men snarere som Den, der holder sig for at staae i det rette Midtpunkt, med al ønskelig Reenhed og Fasthed i Troen. Meningen skal da vel være den: at de lydeligste Ordførere paa vor Tid ere at søge blandt Dem, der høre til det ene

eller det andet af de modsatte Partier, og at Disse baade selv ere vaklende i deres Tro og, som Følge deraf, kun bidrage til at forvirre Andre. Men hvad er da hermed sagt, som skulde være særegent for den nærværende Tid? Til alle Tider har der været theologiske Partier, og til alle Tider har forvirret Tænkning og høirøstet Tale været Partieaandens Mærke; men til alle Tider, hvor vi kunne tale om christelig Theologie, har ogsaa det større Antal af stemmeførende Mænd holdt Veien imellem de modsatte Partier. Hvo som ikke gjør sit eget Jeg til Rettroenhedens Centrum, og fra Egoismens Standpunkt betragter hvert andet Standpunkt som Extrem, men kommer ihu, at Troens Eenhed kan bestaae med Meningers Forskjellighed, vil ogsaa lade vor Tid vederfares den Ret, at baade de fleste Ordførere, og de, hvis Ord gjælder og virker meest, hverken staae paa den ene eller den anden Side; og Hvo kan vel tvivle om, at disse Ord ville være og blive de, der i Videnskabens og i Kirkens Anliggender beholde Seiren over Partiemændenes forvirrede Raab!

Forfatteren til de Bemærkninger, der have foranlediget Hr. Provst Trydes Mod-Yttringer, har senere, ved Anmeldelsen af den nye Udgave

af den danske Kirkes Alterbog (Maanedsk. f. Litt. 1830, 11te H.) havt Leilighed til at udvikle sine Anskuelser om liturgiske Gjenstande i større Udførlighed; til denne Udvikling tillader han sig at henvise de af Bibliothekets Læsere, som maatte interessere sig nærmere for Sagen, forbeholdende sig alene her at tilføie nogle faa Bemærkninger, med nærmere Hensyn til Hr. Provst Trydes Ytringer.

Thi naar jeg i den nys omtalte Anmeldelse har afholdt mig fra at omtale disse Ytringer, ogsaa hvor de angaae Spørgsmaal, som der netop ere bragte paa Bane, da er det alene skeet, for aldeles at holde personlige Hensyn borte fra Undersøgelsen om en Gjenstand, som visselig fortjener udeelt Opmærksomhed og Interesse; for ikke, selv uforsætligt, at give Anledning til, at Strid for eller imod enkelte Udtryk og Ytringer skulde lidt efter lidt fortrænge den upartiske Discussion om Sagen selv. Overhovedet er jeg af den Mening, at Forfattere, som betragte en Sag, der ligger dem begge paa Hjertet, fra forskjellige Sider, og føle sig opfordrede til at fremstille Hver sin Betragtningsmaade for at vinde Læserne for den, gaae frem paa hensigtsmæssigere Maade, naar Enhver bliver staaende indenfor sin Grændse, saa

at han udvikler sin egen Anskuelse og forsvarer den imod de Indvendinger, som fremsættes imod den, end naar han fører Striden over paa Modpartens Territorium, og gjør det til sin egentlige Opgave, at bestride og gjendrive hans Yttringer. Kun altfor let bliver det under en saadan Opposition Tilfældet, at han gjør Modstanderen Uret; naar da den virkelige eller formeentlige Forurettelse foranlediger Retfærdiggjørelse, Indsigelse og Besværing, og Opponenten herved atter fra sin Side føler sig opfordret til at forsvare sine Paastande, da er det altid at befrygte, at Opmærksomheden efterhaanden vil blive henledet til Personerne og deres Mellemværende, og i samme Forhold bortledet fra Sagen selv.

Jeg tør derfor troe, at den ærede Forf. af de omhandlede Yttringer vilde bedre have iagttaget baade Sagens og Læsernes Tarv, om han havde ført sit Forsvar for det kirkelige Ubevægeligheds-System mere i Almindelighed, og mindre i Form af en Opposition imod mine foregaaende Bemærkninger, — og dette saameget mere, som Forf.s Exempel tjener til ydermere at bevise den nys omtalte Vanskelighed i ikke at træde sin Modstander for nær under Oppositions-Arbeidet.

Den ærede Forf. begynder (S. 28) med den Yttring: at han ønsker at møde mine Bemærkninger med nogle Modbemærkninger, "fordi de Betænkeligheder ved Brugen af vore gamle liturgiske Formularer og det Ønske om en Reform af disse," som jeg yttrer, vistnok næres af Flere. Men den Forudsætning, fra hvilken Forf. her gaaer ud: at jeg skulde ønske en Reform af vore gamle liturgiske Formularer, (jfr. S. 61: "en Omstøbning af Kirkeagenden efter de nyere Theologers Ønske") er urigtig og ubeføiet. Reform er Omdannelse, Omstøbning, ogsaa af Grundformen selv og den hele eiendommelige Tone; en saadan Reform er ofte nok bleven ønsket, men ikke af mig. Der er i hine Bemærkninger alene Tale om en Revision af Formularerne, og en Revision, som alene skulde angaae Rettelse af enkelte Udtryk; men en Forandring, som ikke gaaer videre, kan vel fortjene Navn af "lempelig og naturlig," og en saadan har den ærede Forf. selv erklæret for ønskelig. Det er alene Indlednings-Formularen ved Daaben, som efter min Mening trænger til en større Forandring; men denne Formular er netop den eneste i den danske Agende, som ikke hører til "vore gamle liturgiske Formularer." —

De egentlige Modbemærkninger blive derefter indledede ved en almindelig Skildring af "den store, uendelige Vigtighed, at den offentlige Gudstjeneste er bestemt ved en Tro, der har Eenhed, Sikkerhed og fast indvortes Sammenhæng, fordi det saagodtsom er den alene, der endnu vedligeholder den fælleds Forbindelse" (S. 33), og Forf. erindrer om: "at, saalænge Enhver af os er døbt i Navnet Faderens, Sønnens og den Helligaands —, saalænge vi indfinde os til Nadveren til Hans Ihukommelse, der sagde, at hans Legeme hengaves for os til Syndernes Forladelse, — — saalænge alle vore kirkelige Skikke, de Formularer, der ledsage dem, de Bønner, der opsendes i Menighedens Navn, alle have Hensyn til vort Forhold til Gud og Faderen, ved Sønnen Jesus Christus, i den Helligaand: saalænge vil den sande christelige Tro — — dog altid bevares paa nogen Maade i den almindelige christelige Følelse (S. 36 f.)." Naar nu Forf. fremfører saadanne Ytringer — som det udtrykkeligt hedder i Overskriften — i Anledning af de i Maanedsskrift for Litteratur indrykkede Bemærkninger, da er det i det mindste ikke Forf.'s Skyld, om Læserne ikke bringes til at forestille sig disse Bemærkninger som Forslag

til en radical Reform af Liturgien, en saadan Reform, som — i Analogie med de fleste liturgiske Reformer i det 18de Aarhundrede — gik ud paa at fortrænge det eiendommelig Christelige af Bønner og Formularer, og opløse Kirkens synlige Foreningsbaand. Men ved Bemærkninger, som de i Maanedsskriftet for Litteratur, der indskrænke sig til at andrage paa Udeladelse eller Modification af nogle enkelte Udtryk i Formularerne ved Daaben og den hellige Nadvere, og derved udtrykkeligt støtte sig paa den hellige Skrifts Auctoritet, er vist ingen "Anledning" givet *til slige* Paamindelser. Den fromme Nidkjærheds loci communes lade sig dog heller ikke passende anbringe paa hver Tid og og hvert Sted. —

Men Forf. yttrer fremdeles (S. 37) som sin Overbeviisning: "at der vilde være Grund til at befrygte Forstyrrelse i vor offentlige Gudstjenestes velgjørende Virkning, om saadanne Forandringer bleve foretagne i vore kirkelige Formularer" (som de, der i hine Bemærkninger er antydet paa). — Jeg tillader mig herved at erindre, at disse Bemærkninger gaae ud fra de Grundsætninger: "at et Udtryk i Formularerne maa enten udelades eller rettes, hvor eet eller andet Sted af den hellige Skrift er

urigtigt eller unøiagtigt oversat, eller urigtigt forklaret — hvor en bestemt dogmatisk Theorie, som tilhører den senere Skoletheologie, er fremhævet og sat i Stedet for den simple, almindelige Skriftlære — hvor en kunstlet Udtydning behøves for at give (Ordene) en Mening til almindelig Opbyggelse." Det er i Henhold til disse Grundsætninger, at tre Udtryk i Daabens og eet Udtryk i Nadverens Formular ere blevne fremhævede som fortrinligt trængende til Forandring, fordi det ved disse Udtryk er viist, at de ikke betegne den tilsigtede Lære reen og klar, og at en Forandring altsaa maatte gjøres, for at give Udtrykket den bibelske Reenhed og Klarhed, som de savne i den nærværende Form. Hvorvidt nu de Indvendinger, som saaledes vare gjorte imod enkelte Udtryk, maatte være at ansee for grundede, derom kunde der naturligviis være forskjellig Mening; men imod Principet og Fremgangsmaaden skulde man neppe vente Modsigelse, og aldeles gaadefuldt maatte det synes, hvorledes saa farlige Følger som de, der ængste den ærede Forf.: "Forstyrrelse i Gudstjenestens velgjørende Virkning," skulde lade sig vente af "saadanne Forandringer," af Forandringer, der gaae ud fra det samme Princip, som har ligget til

Grund for Reformatorernes liturgiske Anordninger.

Sagen er imidlertid den: at hvorsomhelst jeg har opponeret imod et Udtryk i Formularerne, af den Grund at jeg deri savner den troe Betegnelse af Skriftens Lære, der har det — paa en vistnok uforklarlig Maade — forekommet Forf., at denne Opposition gjaldt — ikke Udtrykket, men den christelige Lære selv. Saaledes har jeg f. Ex. anket imod Udtrykkene: "vi ere Alle af Naturen Vredens Børn, og os fattes Guds Ære," og: "dette Barn, som er undfanget i Synd og født i Misgjerning," og støttet min Anke derpaa, at de vedkommende Steder af Skriften ikke, ifølge nøiagtig Skriftfortolkning, kunne ansees for rigtigt oversatte og rigtigt anvendte; den ved hine Udtryk tilsigtede Lære har jeg derimod udtrykkeligt vedkjendt mig, som "ligesaa klar som rigtig, den nemlig: at Mennesket, udsprunget af syndige Mennesker, fødes med Begjerlighed, der har Synden i sig," (S. 66); den ærede Forf. anfører selv S. 42 disse mine Ord, men uden at dette hindrer ham i, kort efter (S. 49) at antage, at den ovennævnte Opposition skulde angaae netop denne Lære, som jeg udtrykkeligt har adskilt fra de forfeilede Udtryk, den nemlig: "at alle Mennesker,

allerede paa Grund af deres Naturs Beskaffenhed, betragtes som syndige, — og at Barnet ved den naturlige Fødsel af Fader og Moder kun indgaaer til et besmittet, syndigt Liv." — Naar jeg videre har andraget paa Udeladelse eller Forandring af de Ord: "den almægtigste Gud, som haver forladt Dig alle dine Synder," af den Grund at hine Ord, som vare passende i den gamle Kirkes Ritual, saalænge som Voxne stededes til Daaben, ere uden Mening ved Barnedaaben, og ingenlunde kunne betegne, hvad de uden Tvivl skulle betegne i vor Kirke: "at der gives en høitidelig Tilsikring af den guddommelige Naade, med Hensyn til de tilkommende Synder, der, ifølge den Naturens Skrøbelighed, som Barnet fra sin Fødsels Stund har indført med sig i Verden, ikke kunne udeblive" (S. 67): saa har atter her den ærede Forf. ubegribeligviis troet sig berettiget til at henføre min Opposition ikke til Udtrykket, men til den Lære (den selvsamme, som mine Ord betegne): "at Barnet erholder Forjættelse og Tilsikring om den Meddelelse af Guds Aand og Naade, uden hvilken Ingen forenes med Christus og frelses ved ham" (S. 50). — Naar jeg fremdeles ved de Ord i Nadverens Formular: "Christus har ved sit hellige Legeme og Blod fyldestgjort

for alle eders Synder" erindrer: at de ikke kunne forklares som Betegnelse af "den bibelske Lære om Christi Fortjeneste, eller betegne den almindelige Christentro, at Christus, som eneste Mægler imellem Gud og Menneskene, har gjort nok for at aabne Adgangen til den guddommelige Naade og Syndsforladelse" (Side 68), men som Udtryk af den scholastiske Satisfactions-Theorie, der ikke har Hjemmel i Skriften: saa har denne Bemærkning — uanseet den udtrykkelige Adskillelse imellem Skriftlære og Skoledogmatik — ligefuldt i den ærede Forf.'s Øine maattet gjælde som den, der angaaer "det, der er en Hovedforestilling saavel i den christelige Troeslære overhovedet, som i den christelige Ihukommelse af Frelseren ved Nadveren i Særdeleshed" (S. 52). Ved denne Forklaringsmaade nu, ved at hentyde alt det, der er bleven erindret imod det enkelte Udtryk, som om det er bleven sagt imod Ideen og Læren, der ligger til Grund for Udtrykket, er Forf. bleven bragt til den stærke og nærgaaende Paastand (S. 49 og 51): "at de ønskede Forandringer ingenlunde angaae mindre væsentlige Bestanddele af Formularen, — ingenlunde Viting eller alene den udvortes Ind-

klædning, men netop dens Grundelement, — det, der er en Hovedforestilling i den christelige Troeslære." Sandheden er derimod den: at de ønskede Forandringer vistnok angaae "Hovedforestillinger i den christelige Troeslære," men, vel at mærke, ikke gaae ud paa at forandre disse Forestillinger, men paa at stille dem i et renere Lys, ved Forandring af enkelte, forfeilede Udtryk. — Jo mere man iøvrigt bør fæste Lid til Forfatterens egen Forsikring Side 28: at han har bestræbt sig for "retsindig Frimodighed," og jo mere det turde synes, som om de passive Dyder i andre Henseender komme selv en Overdrivelse nær i denne Afhandling, desto mere Grund vil der være til at finde en Gjendrivelsesmaade, der har maattet tjene til at give saamangen Strid om Ord og Formler Vægt og Betydning, som om nemlig Troens Reenhed og Kirkens Frelse stod paa Spil, paa dette Sted noget uventet.

Hvilke enkelte Dele af Formularerne der iøvrigt maatte behøve den "naturlige og lempelige Forandring," han selv erkjender for ønskelig (Side 30), har den ærede Forfatter ikke nærmere angivet; men desto bestemtere har han yttret, hvorledes han netop angaaende de Ud-

tryk, hvor jeg — saavidt jeg veed, ogsaa efter den almindelige Dom — har anseet en Forandring for meest nødvendig, er af modsat Mening, med Undtagelse af Udtrykket: "Gud, som har forladt dig alle dine Synder" (ihvorvel Forf. ogsaa har taget dette Udtryk i Forsvar). Vel erklærer han endnu S. 61, at det vist billiges af Alle, at Ordet "sande" (Legem og Blod) ved Uddelingen af Nadverens Sacrament burde udelades; men naar han derpaa sammesteds tilføier: "og her have vi da atter eet af de Punkter, hvori det blev muligt at vise nogen Eftergivenhed og at forberede en lempelig Overgang" o.s.v., da er det i det mindste vist, at man ikke pleier at yttre sig saa skeptisk og problematisk om det, man erkjender for at burde gjøres; thi i saadant Tilfælde træder vel en virkelig Forpligtelse i Stedet for en muelig Eftergivenhed.

Isvrigt er det ingenlunde min Agt, her at indlade mig enten paa noget Forsvar for de Bemærkninger og Skriftfortolkninger, imod hvilke den ærede Forf. har opponeret, eller paa en Drøftelse af hans egne Yttringer og Paastande, end ikke saadanne som S. 40: at det skulde være stridende mod al Sprogbrug (i det N. T.), at forstaae φύσις om den oprindelige, naturlige Til-

stand, ogsaa med Indbegreb af de medfødte udvortes Vilkaar (jvf. Rom. 2, 27: "af Naturen Uomskaarne," og Gal. 2, 15: "af Naturen Jøder"), eller S. 53: at Læren om satisfactio vicaria skulde gjenfindes hos alle Kirkens Lærere, vi kunne vel sige, uden Undtagelse, indtil de tre sidste Decennier af forrige Aarhundrede" (!). Thi de exegetiske eller dogmatiske Enkeltheder faae deres Vigtighed og Betydning ved den Forbindelse, hvori de sættes med de høiere Principer for den theologiske Videnskab og det kirkelige Liv; og saaledes ligger der i nærværende Tilfælde langt mindre Magt paa, om den ene eller den anden Fortolkning af et Skriftsted, den ene eller den anden Betegnelse af et Dogma er den rigtige, og om, som Følge deraf, et Udtryk i Formularen erkjendes for passende eller upassende, end om det Princip skal gjælde eller ikke: at det, der erkjendes for urigtigt eller upassende, bør modarbeides og fortrænges, uden at man skal berolige sig ved Tanken om en tilkommende kirkelig Guldalder, da Alle formeentlig skulle blive enige om, hvad sand Christendom er!

Derimod troer jeg at lade den ærede Forf.'s Indlæg i denne Sag vederfares al Ret; naar jeg betragter det som et skarpsindigt Forsøg paa at

fremføre Alt, hvad der kan være at sige til Forsvar for de omhandlede liturgiske Udtryk, og Alt, hvad der kan være at sige imod en Forbedring af det liturgiske Ord. Saaledes betragtet, er jeg villig til at indrømme baade Forsvar og Opposition et relativt Værd i de fleste Dele (thi jeg bekjender, at en Forfatter i begge Dele har store Vanskeligheder at kjæmpe med), medens jeg tillige vover at troe, at Bestræbelsen for at hindre eller opholde en Forbedring, hvortil Alt opfordrer, ikke gjør nogen umiddelbar Modstræben fornøden.

Endnu bør jeg tilføie een Bemærkning.

Ved at handle om Formularen ved den hellige Nadvere, var der i Maanedsskrift for Literatur ogsaa Tale om Theorien af satisfactio vicaria, og den blev omtalt (S. 67 f.) som "den dogmatiske Forsonings-Theorie, der nærmest fra Scholastikernes Skrifter er optaget i Concordieformelen, og saaledes gaaet over i de lutherske Theologers System."

Den ærede Forf. har med Eftertryk udhævet disse Ord, og imod dem erindret (S. 54): "at ogsaa i den Augsburgske Confession Forsoningslæren fremsættes i den anførte Betydning," med Henviisning til Udtrykkene i Confessionens 3die

og 4de Artikel: Christus som "Offer ei blot for den oprindelige Syndighed, men ogsaa for alle Menneskenes Gjernings-Synder," og: at "Synderne forlades formedelst Christus, som ved sin Død har gjort Fyldest for vore Synder."

Men Udtrykket paa det første af de her anførte Steder er reen bibelsk, og berettiger ikke til at indtvinge en dogmatisk Theorie i Ord, der kun betegne Læren i det simple, levende, billedlige Bibelsprog. Det er alene det andet Sted, som her kommer i Betragtning, og vistnok synes her at være en Hentydning til det ældre kirkelige System; thi, omendskjøndt Ordet satisfecit ogsaa kan forstaaes i vidtløftigere Betydning ("har gjort, hvad nok og tilstrækkeligt er"), saa er det dog sandsynligt, at det er brugt i den i det ældre System vedtagne dogmatiske Betydning om vicarierende Fyldestgjørelse. Men det er ikke om en biløbig Hentydning til Systemet, at Talen er i Maaneds-skrifter, men om en Optagen af den hele Theorie, saaledes som den fornemmelig af Anselmus er bleven udviklet; og at denne Theorie, som jeg har sagt, er optaget i Concordieformelen, er ligesaa rigtigt, som det er urigtigt, at udgive den for optaget i den Augsburgske Confession. Vi tage neppe feil, naar vi antage, at Reforma-

torerne derfor have ladet denne Theorie ligge udenfor, fordi de, med oplyst christelig Aand, have vidst at skjelne mellem den practiske Bibellære og den subtile Skoledogmatik, og hverken have kunnet eller villet sammenblande begge; og hvad er det andet end denne Aand vi savne, naar vi senere hen see disse, i deres Væsen og deres Virkning heel forskjellige, Dele hyppigt sammenblandede, og Theologerne ivrige for at lægge de spidsfindige Skolebestemmelser snart ind i Skriften, snart i Confessionen, i Stedet for at skjønne paa den vise Moderation i dennes dogmatiske Artikler!

Men den ærede Forf. bliver ikke staaende ved den Paastand, at den Augsburgske Confession og Concordieformelen i denne Artikel staae paa samme Linie; han gaaer endog saavidt, at han gjør mig det til en Brøde, at mine Ord antyde en Forskjel imellem begge Skrifter i denne Henseende, og han mener (S. 55): "at denne Henpegen paa Concordieformelen, med Fortielse af, at denne Lære med de samme væsentlige Bestemmelser findes ogsaa i den af den danske Kirke erkjendte symboliske Bog, synes ikke ganske overeensstemmende med den Oprigtighed og Sandheds-kjærlighed, som bør finde Sted i enhver viden-

skabelig Discussion." Der er Noget i denne Yttring, som kunde friste til Svar — og Svaret ligger nær —, dersom det Grundløse i Bebreidelsen ikke maatte antages at være ligesaa iøinefaldende, som i den nysanførte Paastand, paa hvilken Bebreidelsen støtter sig.

Forfatteren af de liturgiske Bemærkninger i Maanedsskrift for Litteratur.

IX.

Nekrolog over bekjendte Theologer.

Ved

Udgiveren.

1. Professor Samuel Ödmann *).

Denne berømte Theolog fødtes i Vexiø d. 25de December 1750. Hans Fader, som fra Notarius Consistorii befordredes til Sognepræst i Hjelmserydd 1762 og døde 1787, var Gabriel Ödmann. Moderen Cathrine Wiesel var en Tvillingdatter af Provsten i Wieslanda Samuel Wiesel. Denne Mand havde det Held at faae alle sine 7 Døttre gifte med værdige Præster, igjennem hvilke han er bleven Stammefader til

*) Uddraget af Skriftet: Minne af Samuel Ödmann, S. Theol. Doctor och Professor, Seminarii Director, Ledamot af Kongl. Nordstjerne Orden. Upsala 1830. 8.

en i Smaaland vidt udbredt Slægt. Da hans Ønske om, selv at faae en Søn, ikke opfyldtes, kaarede han som sin Fostersøn den lille Ødmann, der var opkaldt efter ham. Her fik Samuel Ø. sin første Dannelse. Indtrykket deraf var saa dybt, at det patriarchalske Huus endnu stod levende i hans Erindring, da han var 50 Aar gammel. Den idylliske Skildring, han da gjorde deraf, er det skjønneste Hædersminde, som nogen Præstegaard har erholdt. Sin lærde Dannelse fik han i Vexiö Latinskole og Gymnasium, af hvis Indretning, Sædvaner og Lærerpersonale han efterlod en livlig Skildring i Haandskrift. Den findes i et lidet Skrift, som Professor Rogberg for nylig (Upsala 1830) har udgivet under Titel: Hågkomster från Hembygden och Skolan, af Samuel Ødmann, og som indeholder Dennes nysnævnte tvende Skildringer 1) af et Præstehuus i Smaaland fra forrige Aarhundrede, 2) af Skolen i Wexiö for 60 Aar siden. Den danske Referent har læst dem begge med stor Fornøielse, og beklager kun, at Udgiveren for det meste ikkun med Begyndelsesbogstaver betegner de Personer, som Ødmann deri skildrer, og af hvilke Nogle have indtaget en mærkelig Plads i Kirkens og Literaturens Historie.

Den gamle Ødmanns Fortælling er heelt igjennem livlig, ofte tillige vittig. Saaledes siger han f. Ex. om den interessante Provst, i hvis Huus han blev opdragen, at han fordrede sine Indkomster i rede Sølv; thi han kunde aldrig faae i sit Hoved, at Papir var Penge. Den Transsubstantiationslære gik over hans Forstand. Den 3die September 1768 blev Ødmann indskreven til Student ved Universitetet i Upsala, og disputerede 1770 pro exercitio, samt udholdt 1772 den philosophiske Candidat-Examen. Han tog ikke Magistergraden; men d. 3die April 1773 ordineredes han i Wexiø til Præst, da han var kaldet til Capellan (Huusprædikant) hos General Pfeiff, og d. 22de Mai 1776 udnævntes han til Skolelærer i Pilhamn paa Ingarøen, under Wermdøe Pastorat. Denne Skole var en privat Stiftelse af General Cederstrøm, hvis Sønner Ødmann havde underviist. I den Tid Ødmann opholdt sig paa Wermdøen, fra 1773 til 1792 *) beviste

*) Maaskee en Trykfeil for 1790; thi siden siges, at han i dette Aar blev kaldet til Upsala; men atter lidt længere hen regnes dog hans academiske Lære-Embede (hvilket jo begyndte den 20de Marts 1790) først fra 1792. Jeg kan her intet berigtige, da Gezelii Lexicon over svenske Lærde forlader os ved dets Udgivelsesaar 1778.

J. Møller.

han, at han var skikket til et langt større Kald end at lære Børn at læse inden i Bog samt Catechismus. Her samlede han, deels ved Hjelp af det Kongl. Bibliothek i Stockholm, deels ved private Bogsamlinger, sine vidtudbredte Kundskaber i den bibelske Zoologie og Botanik, hvilke Videnskaber han lærte at elske og begyndte at dyrke som Student i Upsala under den berømte Linné. Snart vandt han, navnligen ved sine Samlinger af Naturkyndigheden til den hellige Skrifts Oplysning en Navnkundighed, som ei længe holdt sig indenfor Fædrelandets Grændser. Under sine Bibelforskninger bemærkede Ødman snart, at Mørke hvilede ei alene over Bibelens Dyr- og Plantekundskab, men ogsaa over de Folk og Steder, som deri omtales. Dette gav ham Anledning til at lægge sig efter den bibelske Geographie og Ethnologie, hvilke Fag ved hans utrættelige Undersøgelser have faaet Tilvæxt. Han gjennemlæste alle Reisebeskrivelser (over Orienten) fra Aar 1500 indtil hans Tid. Mange af disse meddeelte han Almenheden, deels i Oversættelse, deels i Sammendrag, som vare hensigtsmæssigere (thi kortere) end Originalerne. Paa samme Tid leverede han enkelte naturhistoriske Afhandlinger til lærde Sel-

skaber; thi baade Videnskabernes Academie i Stockholm og det lærde Societet i Upsala valgte ham til Medlem. Siden optoges han i flere Selskaber, deriblandt det skandinaviske Literatur-Selskab. Man har Afhandlinger af ham om Arabernes Sæder og Levemaade, om Negerne paa Kysten Guinea, en Beskrivelse over Kamschatka, en Sammenligning imellem den nordlige og sydlige Polarkreds m. m. Han oversatte Jerusalems Prædikener og Sturms Postille over Epistlerne. Hans Tid var tilstrækkelig til saa mange Arbeider, fordi han besad en overordentlig Lethed til at udarbeide. Imod Slutningen af Aaret 1780 besværedes han af en ondartet Feber, som idelig en kom tilbage, naar han efter Ugers og Maaneders Indesidden søgte Vederqvægelse i den friske Luft. Derved nødtes han til meer og meer at indslutte sig i sin Bolig; dette gjorde ham igjen mere ømfindtlig for Kulden og Luften, og efter faa Aars Forløb kom det saavidt, at Ødmann aldrig mere forlod sit Værelse, hvis Varme lidt efter lidt forøgedes indtil 26 à 28 Grader. (Saaledes levede han omtrent sin halve Levetid d. e. henved 40 Aar).

Fra Skoleembedet paa Wermdøen befordredes han d. 18de Jan. 1790 til Sognepræst i

Gamle Upsala, og d. 20de Marts samme Aar blev han ordinarius Theologiæ Adjunctus. Denne vigtige Befordring var især et Værk af de tvende udmærkede Mænd, Erkebiskoppen Uno von Troil og Biskoppen i Wexio Oluf Wallqvist, som, selv opsøgt af Gustav IIIdies Kjenderblik, igjen efter hans Exempel opsøgte store Fortjenester, hvorsomhelst de fandtes, og fremdrog dem til Lyset for at de kunde gavne Almeenheden i en videre Kreds. I sin første academiske Periode, fra 1792 til 1806, blev Odmann 1792 Medlem af den Kongl. Bibel-Commission *), i hvis Arbeide han virksomt deeltog indtil hans sidste Leveaar (1829) og 1793 blev han Medlem af den i samme Aar oprettede kirkelige Committee, hvis Hverv var at udarbeide Forslag til en forbedret Psalmebog, Evangelitbog, Haandbog, Catechismus og theologiske Lærebøger. 1799 blev han Professor Theologiæ og 1800 promoveredes han til Dr. Theol. Paa samme Tid fortsatte han sit Yndlingsstudium af Reisebeskrivelser, hvoraf han oversatte og udgav en Mangde, men helligede

*) nemlig nedsat for at revidere den svenske kirkelige Oversættelse af Bibelen. Aarstallene vise, at Commissionen gaaer langsomt frem.

J. M.

drog tillige en stor Deel af sin Tid til exegetiske Undersøgelser, især over det N. T. Han holdt derover Forelæsninger i sit Huus, hvilke besøgtes saa talrigt, som Pladsen tillod, og endnu ere i hædret Ihukommelse saavel for det klare Foredrag, som det lærerige Indhold. Rige Frugter af disse Undersøgelser nedlagde Ödmann i Geographisk Haandlexicon over det N. T., i Forsøg over Aabenbaringens Bog, men især i sine adspredte (Ströda) Forsøg over det N. T.'s hellige Skrifter (ialt 4 Bind, hvert bestaaende af 2 Hæfter), hvilke baade i exegetisk og homiletisk Henseende gjorde Epoche i den svenske Literatur. Han oversatte Schröcks latinske Compendium i Kirkehistorien paa Svensk med Tillæg, og udgav Psalmer, som modtoges med udeelt Bifald. Han var en stor Elsker af Tonekunsten og har selv componeret til et Par af sine Oratorier.

Med Aaret 1806 begynder den anden Periode i Ödmanns academiske Læretid. Da i dette Aar et Seminarium stiftedes i Upsala til Præsters praktiske Dannelse, udnævntes han til dets Director og til Theologiæ pastoralis Professor. Derved aabnedes ham en nye Virkekreds, til hvilken han især opoffrede Resten af sit Liv. Han udgav strax efter hensigtsmæssige Lærebøger, nemlig et Com-

pendium i Homiletiken, derefter en Aargang af Udkast til Prædikener over Evangelierne, og endelig en Anviisning til christelige Skriftetaler. Derved viste han, hvor skikket han var til den ham betroede Post, hvilken han, skjøndt stedse indsluttet i sit Værelse, troligen forestod efter den af ham selv og Erkebiskop Lindblom udkastede Plan. Denne hans Embedsiver forhindrede ham dog ikke i at udgive nye Skrifter. 1814 udkom hans Oversættelse af Matthæi Evang. med Anmærkninger. Han havde og megen Deel i den Fortolkning af hele det N. T. som Bibel-Commissionen udgav 1816. o. s. v.

Under denne mangfoldige literære Virksomhed beholdt Ødmann indtil sin høie Alderdom Ungdommens Livlighed. Man maa undres over, at hans Helbred ved den usædvanlige Levemaade kunde være saa god. Kun i de sidste Maaneder aftoge hans Kræfter. Hans Helsot var en sagte Svindsot.

Foruden de anførte Embedsbeforderinger, som ere mærkelige derved, at Ø. ei banede sig Vei dertil ved de sædvanlige Examina, blev han 1811 udnævnt til Ridder af Nordstjernen. Ogsaa var han, efter den svenske Universitetsskik, In-

spector for flere Nationer af de Studerende, sidst for den Smaalandske Nation.

Han indgik 1776 Ægteskab med Elisabeth Myrin, med hvem han havde tvende Børn. Af hans Sødskende overlevede ham en Broder, Lagmand Gabriel Ödmann. Vor Doctor maa have holdt sit Jubilæum 1823, skjøndt det ikke omtales i hans Levnetsbeskrivelse. Han døde den 2den October 1829, og blev begraven paa Kirkegaarden i Gamle Upsala.

2. Biskop Andreas Birch.

Han var fød i Kjøbenhavn den 6te November 1758, hvor hans Fader var Byskriver og Kongl. Mineral-Inspecteur. I sit 4de Aar mistede han begge sine Forældre; men hans Morbroder, Brygger Garhenholz tog sig af ham og 6 Søskende. Han dimitteredes til Universitetet 1774 og tog alle sine Examina med bedste Characteer; Attestats 1779. Samme Aar drog han til Göttingen, hvor J. D. Michaelis raadte ham at gaae til Rom for at undersøge adskillige hidindtil uundersøgte Codices af det N. T. Danmarks lærde Statssecretair O. H. Guldberg understøttede den unge Reisende, som han pleiede, med Raad og Daad. Det var netop i de Aar, da den bibelske Critik hørte til Dagens Orden. Birch fandt et rigt Udbytte af Varianter saavel i Roms Haandskrifter, som siden i Florents, Bologna, Parma, Venedig og fornemmelig i Wien. Mod Slutningen af A. 1783 kom Birch hjem. Han gjorde nu Regnskab for sine critiske Samlinger, hvorefter det behagede Kong Christian VII, efter Guldbergs Indstilling (og det var en af hans sidste literære Anordninger som Minister) 1784 at overdrage Birch Besørgelsen af en Pragt-Udgave af det græske Nye Test. med kritisk Apparat,

som skulde trykkes paa Kongl. Bekostning. Birchs egen Variantsamling forøgedes ved tre andre danske Lærdes, nemlig ved nuværende General-Superintendent Adlers, ved afdøde Dr. Moldenhawers (samlede i Spanien) og ved den siden som Prof. Theol. i Kiel afdøde Henslers Excerpter af Codices paa det store Kongl. Bibliothek i Kjøbenhavn. Af dette Værk, der var beregnet paa at vorde en Prydelse for vor Literatur, var første Deel færdig fra Pressen, da Kjøbenhavns store Ildebrand 1795 tilintetgjorde Oplaget paa faa Exemplarer nær. Birch var nemlig 1789 bleven Præst ved Waisenhuset, hvilket tilligemed Bibelværket gik op i Flammer. Dette Uheld betog Birch tildeels Lysten til Pragtværkets Fortsættelse, hvilket for Videnskabens Bedste ogsaa var overflødigt (thi Birch udgav siden sine samtlige nye Varianter i smaa beskedne Octaver, hvoraf Griesbach optog dem i sin kritiske Udgave) og desuden vanskeligen skulde fundet tilstrækkelig Understøttelse nu, da Guldberg var kommen fra Roret. (P. A. Bernstorf, i hvor stor en Minister han var, havde den Feil, at han ikke interesserede sig for danske Forfatteres Arbeider). Birch var imidlertid, efter at have 1788 concurreret med Münter om et theologisk Professorat,

1790 bleven Doctor Theologiæ; og 1792 erholdt han Prædicat af Professor i Theologien. 1796 udnævntes han til Domprovst i Roeskilde, og 1804 til Biskop over Lolland og Falster. Han indviedes til det biskoppelige Embede af sal. Balle paa Christi Himmelfartsdag 1804 tilligemed 4 andre Biskopper: Johan Nordal Brun, Jens Bloch, P. O. Bugge og M. B. Krogh, hvilke nu alle, paa Biskop Bugge i Trondhiem nær, ere bortkaldte. Allerede i det næstfølgende Aar blev Birch kaldet til Bispestolen i Aarhuus, hvilken han beklædte i 24 Aar. Han døde den 25de October 1829, efterat han i flere Aar ved et Broktilfælde havde været forhindret i at gjøre Visitatsreiser. Han efterlod sig, tilligemed et hædret Navn, en elsket Hustru, en Søn og en Datter, et temmelig betydeligt Bibliothek, en Samling af Malerier og af Mineralier, endelig nogle Manuscripter, hvoriblant Fortsættelsen af hans Forklaring over sal. Balles Lærebog i den evangelisk-christelige Religion. Da Referenten sidste Gang besøgte sal. Biskop Birch (1824), var han endnu, med Undtagelse af det nævnte Tilfælde, en meget kraftfuld og livlig Mand. En fuldstændigere Biographie findes i Dansk Lit. Tidende No. 48 for 1829.

3. Professor Claus Frees Horneman.

Fød i Næstved den 17 Februari 1751, død i Kiøbenhavn den 12 Februari 1830.

Det er kun kort Tid siden, at Nyt theologisk Bibliothek leverede Grundtrækkene af denne Theologs Levnet (see 11te Bind Side 91 følg.). Det skete nemlig i Anledning af hans Embeds-jubilæum, som høitideligholdtes ved Kiøbenhavns Universitet d. 18de December 1826. Saavel det Program, hvormed Referenten indbød til denne Fest, som Talen, der holdtes af sal. Hornemans anden Collega, nuværende Biskop P. E. Müller, ere trykte i det anførte Bind af Bibliotheket. Hvo som ønsker en udførligere Levnetsbeskrivelse end den korte af mig i Programmet optagne, henvises til den Afdødes Autobiographie, som læses i Fallesens Magazin for Religionslærere 4de Bd. S. 607 følg. Vel er det sandt, at man af begge disse Kilder ikkun lærer at kjende Mandens udvortes Skjæbner, og ikke det, som altid er det lærerigste, hans Aands Skikkelse og hans 50aarige Virken som Præstelærer ved Danmarks Høiskole. Referenten som først (A. 1799—1800) var hans Tilhører og siden næsten i 22 Aar (fra 1808 til 1830) hans Collega, maa vel antages at være istand til at levere en fuldstændig Skil-

dring af den Hedengangne. Men da det ikke hører til mine absolute Pligter at skrive Biographier over alle Danmarks mærkværdige Theologer, og da jeg hverken vil forsee mig mod den historiske Sandhed ved utilladelige Reticenzer, ei heller har Lyst til at gaae i Rette med vor afdøde Seniors Manes for de mange Uovereensstemmelser, som fandtes imellem den Afdødes og den efterlevende Collegas dogmatiske Anskuelser samt hele Theologiske Charakteer: saa overlader jeg denne Gang det biographiske Kald til Andre, og tilføier for Efterkommerne blot nogle Wink, samt den Forsikkring, at jeg ikke lettelig erindrer at have kjendt en saa blandet Charakteer som sal. Dr. Hornemans var. Naturen havde gjort overordentlig meget for ham, hvad enten man betragter hans Anlæg fra Hovedets eller fra Hjertets Side. Han var født til Taler og havde lige skjønne Gaver til Prædikestolen og Cathedret. Hele hans Dannelse udførtes i en hensigtsmæssig, naturlig Retning, lige indtil han indtraadte i Manddomsaarene. O. H. Guldberg gjorde ham til Professor — Beviis nok for at han fortjente denne Post. Intet vilde være lettere, end blot ved Reticenzer (uden at tilføie eet eneste usandt Træk) at fremstille tvende aldeles ulige Portræter af denne Theo-

løg, baade som Embedsmand og som Menneske. Hvis derfor nogen Biograph i Fremtiden maler ham enten med lutter lyse, eller med lutter mørke Farver, skal han lige meget afvige fra Sandheden. Saameget siger en sandhedskjerlig Mand til Bedømmelse af de forskjellige Vidnesbyrd om Dr. Horneman, som deels allerede ere aflagte i vor Literatur, deels sikkert endnu ville vorde afgivne, især hvis den nuværende Gjæring i Kirken vedbliver. Paa en saadan Tid vil jeg ikke bringe nyt Stof til Ilden; men hellere standse dens Udbredelse. Jeg tilføier derfor kun endnu et Par, men som jeg troer, vigtige, Ord. Først er det mærkeligt, at Hornemans theologiske Løbebane antog en skjæv Retning just ved to Momenter, som til sin Tid ansaaes for Mandens største Lykke. 1. derved, at han dannede sig især efter J. D. Michaelis i Göttingen; men som en ung jovialsk Mand tilegnede han sig, endog i høiere Potents, den göttinske Orientalists letfindige, spøgende Maneer at læse paa, hvilken mindst passer for exegesis sacra, som just blev det Fag, sal. Horneman foredrog ved vort Universitet. 2) At han meget ung, nemlig ikkun 25 Aar gammel, fik et saa vigtigt, og den Gang tillige saa indbringende Embede. Rundelige Ind-

komster medføre baade en vis Sorgløshed, og Leilighed til at nyde Livets Behageligheder. Ved begge Dele blev Horneman tidligen afdragen fra at fortsætte sine grundige Studier, hvortil den stedse mere indifferente Tidsaand (fra 1780—1800 eller endog 1807) ei heller gav ham nogen Anledning. Han havde megen Sands for Naturen: Landlivet drog ham stærkt til sig; Mark og Hauge blev ham snart kjærere end Studerekammeret; han overlod sig hellere til sine Phantasier under Skovens grønne Kroner, end han grublede over Bøger ved den natlige Lampe. Fremdeles: den ham anviste Maade at hæve sine Indkomster paa (af Jordegods og Tiender) bidrog vel ogsaa sit til at forvandle Docenten til Landmand og vedligeholde hans Interesse for Agerbrug o. m. dsl. Hertil kommer endnu eet vigtigt Moment i Hornemans Manddomshistorie, som hans tilkommende Biograph ei maa oversee. Han tabte tidligen og i en temmelig høi Grad sin Hørelse. Derved blev den ellers saa livfulde og for selskabelig Omgang skabte Mand indsluttet i sig selv. Da han havde tabt Lysten til at læse, var der kun eet Middel tilbage for ham til at komme ud af den Ideekreds, hvori Tidsaanden, især fra 1780 til 1800, havde hildet ham — nemlig Samtaler

med andre Theologer, som gik frem deels med Tiden, deels uafhængig af den, til en høiere Dannelse og friere Synskreds. Men denne Udvei blev allerede i Manddomsaarene afskaaren Professor H. ved den paakomne Tunghørighed. Derved kom han til at skuffe sig selv ved det forunderligste Blændværk; thi saa aabenbart det er for enhver Sagkyndig, at salig Hornemans Dogmatik ingenlunde var evangelisk-lutherst, og at han ved sin Exegese lagde meget ind i Bibelen, som ikke een Eneste uden han deri har kunnet finde: saa vist er det, at han *selv* ansaae sit Lærebegreb for at være det ægte christelige og sin exegesis sacra for at være den eneste rigtige. Ogsaa bør det bemærkes, (i det mindste er det min Erfaring) at det kun var hans Forstand, som forvildedes; hans Hjerte bevarede stedse saavel Barndommens livsfulde som Ungdommens menneskekjerlige Følelser. Deraf forklares vel ogsaa rigtigst hans store Tolerance i Livet, hvilken ikke alene viste sig mod hans yngre, anderledes tænkende Colleger (jeg kan med Sandhed sige: at der aldrig har været et ondt Ord imellem salig Horneman paa den ene Side, og Biskop P. E. Müller og mig paa den anden Side) men ogsaa mod hans

hæftige theologiske Modstandere. Han trøstede f. Ex. Pastor Grundtvig med venlige Ord, da Denne som Candidat havde faaet af Consistorium en Irettesættelse for sin Dimisprædikens Udgivelse; og han gav Dr. Rudelbach sin Stemme til et Reisestipendium, med den Bemærkning: "Dr. R. maa forresten være som han vil; han er en lærd ung Mand."

Jeg haaber, at disse faa Kjendsgjerninger ere tilstrækkelige til at vise, med hvilken Vaersomhed Claus Frees Hornemans Characteer maa bedømmes, hvis Dommen skal blive sand; men mere end Vink til en billig Vurdering kunde jeg ikke give, uden at træde Forhold for nær, som kræve en saa delicat Behandling, at den fulde historiske Aabenhjertighed dermed vanskeligen kan bestaae, hvorfor jeg heller ikke kunde love en fuldstændig Bedømmelse. Hans Død var blid og uden nogen foregaaende Sygdom.

Endnu maae tilføies den Mærkværdighed, at Dr. Horneman var syv Gange Universitetets Rector. Ridder af Dannebrog blev han 1810, og Commandeur 1817.

---

4. Biskop Frederik Münter,

født den 14de October 1761 i Gotha, død den 9de April 1830 i Kjøbenhavn.

I en Fortegnelse over afdøde berømte Theologer tør den berømteste ikke savnes. Dette er Grunden, hvorfor vi her nedskrive nogle faa Momenter af vor lærde Biskops Liv og Levnet. Vi havde kun Valget imellem en saadan kort Nekrolog og en udførlig, et heelt Bind optagende, Levnetsbeskrivelse. En Mellemting, f. Ex. en Charakteristik, vilde for største Delen blive en Gjentagelse paa Dansk, af hvad der i en foregaaende Artikel er sagt paa Latin. Men saalænge der haves Haab om, at een af de tvende Theologer, der i Livet stode den Salige nærmest, enten Hr. Confessionarius Mynster eller Hr. Hofprædikant Münter, muligen udfører det interessante Hverv: at levere en detailleret Biographie tilligemed Udvalg af Biskoppens lærde Brevvexling, bør efter mine Tanker ingen Fremmed gjøre et foregribende Forsøg. Saalænge maa Læseren tage til Takke med min oratio funebris og nedenstaaende Nekrolog.

Ved at efterslaae Erichsens geistlige Etat for der at see, i hvilket Aar sal. Biskoppen tog Attestats, finder jeg, at hans fuldstændige

Navn var Friderich Christian Carl Hinrich Münter; men han har, som bekjendt, paa sine Skrifter blot kaldet sig ved det første Døbenavn. Hans academiske Cursus i Kjøbenhavn varede tre Aar, fra 1778 til 1781, da han absolverede theologisk Embedsexamen med Characteren Laudabilis. Til examen artium var han bleven indkaldt, og holdt han da, i Forening med sin Ven, den tidlig afdøde Historiker Frederik Snedorf, som de to meest udmærkede af Aarets Candidater, de dengang ved Tildelelsen af Honores brugelige latinske Taler. Hans første trykte Skrifter ere fra 1780 (saa at hans Døds-aar netop blev hans Jubelaar som Forfatter), og bestaae i tvende tydske Oversættelser 1) af Sporons Udtog af Guldbergs aabenbarede Theologie, 2) af Tyge Rothes Skrift om Ereminder for Voltaire. I samme Aar, da han tog Attestats, oversatte han, paa tydske Vers, Balders Død af Ewald, og skrev selv flere Smaadigte til tydske Musenalmanaker; tillige tiltraadte han sin første Udenlandsreise, maaskee understøttet *) af et kongeligt Stipendium,

*) Dette er efter Nyerups Literatur-Lexicon. Biskop P. E. Müllers Nekrolog lader Münter først faae Stipendium til hans anden Reise, og dette er i sig selv rimeligere.

som O. H. Guldberg vel i saa Fald skaffede ham. Han opholdt sig to Aar i Göttingen, og kom tilbage til Kjøbenhavn i Efteraaret 1783. Efter en kort Tids Forløb, i hvilken han udarbeidede sit første kirkehistoriske Skrift: om Hierarchiets Fremgang under Innocents III, begav han sig (1784) paa en ny Reise, nærmest i den Hensigt at eftersee endeel Codices af det N. T. hvilke skulde findes i Ragusa; men da Münter, inden han kom derhen, erfarede, at Rygtet var ugrundet, erholdt han Tilladelse til at forandre sin Reiseplan og tilbragte over 2 Aar i Italien og Sicilien. Han kom hjem i Sommeren 1787, og gav sig strax til at bearbeide sine Efterretninger om begge Sicilierne, hvoraf første Deel udkom 1788. Dette Aar blev for Münters Virkekreds det afgjørende. Der opstod et dobbelt Hul i det theologiske Facultet, idet Hector Frederik Janson var bleven indviklet i Schack Ratløvs Fald og maatte nolens volens, efter at have været en kort Tid Universitetets Procanzler, drage (1788) som Biskop til Aarhuus; og i samme Aar blev Prof. extraordin. Jacob G. C. Adler befordret til General-Superintendent i Hertugdømmet Slesvig. Det maatte da være Universitetets Bestyrere desto mere

magtpaaliggende at faae en dygtig Mand ind i Facultetet og man valgte det rette Middel dertil, ved at lade de tvende Candidater, der meldte sig, Münter og Birch, concurrere om Embedet, idet de holdt for bestikkede Censorer sex Prøve-Forelæsninger. Ved Valget af Censorer indtraf rigtignok en Uregelmæssighed, som viser, at Universitetets nye Chef den Gang endnu baade var ung og indtagen af de tydske Philanthropisters Koldsindighed for classisk Lærdom; thi iblandt Censorerne var den for sit gode Hoved bekjendte, men aldeles ikke sagkyndige Etatsraad Trant, hvem da ogsaa sal. Confessionarius Bastholm (som han selv har fortalt mig) ved den første Forelæsning hilste med de Ord: "Hvad vil Saul iblandt Propheterne?" Trant meente, at siden de fire Forelæsninger holdtes paa Dansk, kunde han nok derom have en Stemme. Jovrigt maa denne Omstændighed ikke svække vor Tillid til Censorernes Dom (der, som bekjendt, anbefalede Münter til Professoratet) da de øvrige vare artis periti; og efterat Forelæsningerne vare udgivne i Trykken (1789. 172 Sider 8vo.) var den offentlige Mening — med Undtagelse af Riegels's, hvorom jeg i min Oratio funebris har talt — aldeles samstemmende med Censorernes. Maaskee

vil det interessere Læserne (der ellers i denne Artikel erholde saa lidet Udbytte) at erfare saavel Themata som Referentens Dom over deres Udførelse. Hine vare:

Af den hellige Exegese:

1. Af det Gl. T., den 68de Davids Psalme.
2. Af det N. T., 1 Cor. 15 Cap. og denne Forelæsning paa Latin.

Af Dogmatiken:

3. Begrebet om Messias hos Jøderne, sammes Oprindelse, og hvorledes denne Idee er bleven forfinet i Apostlernes Skrifter. Paa Latin.

Af Moralen (tvende Opgaver):

4. Om Selvmord og sammes Moralitet.
5. Over Grundene til den menneskelige Forbindtlighed uden Hensigt til Aabenbaringen; eller det Spørgsmaal: hvorfor Mennesket er forbunden til det, man kalder Pligt, beviist af philosophiske Grunde.

Af Kirkehistorien:

6. Over Mysticismi Oprindelse i Orienten, sammes Forplantning og videre Udbredelse i den koldere Occident.

Ligesom Qvæstionerne selv, baade i Henseende til Materie og Form, synes mig at røbe Skjødes-

løshed *), saaledes staae ogsaa Forelæsningerne langt under den Grad af Fuldkommenhed, som begge de unge Mænd sikkert kunde have naaet, dersom en noget længere Tid var bleven dem forundt. Concurrenterne tilstaae selv i Fortalen, hvad Læseren vil finde stadfæstet, at der i Afhandlingerne savnes den Orden i Plan, den Reenhed i Sproget og Bestemthed i Udtrykkene, hvilken man under andre Omstændigheder har Ret til at fordre. Men der var kun forundt dem syv Dage til at udarbeide disse sex Forelæsninger. Det er vist, at naar man ikke af andre Skrifter kjendte disse Mænds Dygtighed og navnlig Münters dybe Lærdom og sindrige Combinationsgave, da vilde man ved denne Prøve kun faae en svag Anelse derom — en Bemærkning, som Referenten saameget mindre bør tilbageholde, da han er en stor Ven af Prøve-Forelæsninger, uagtet de i dette mærkværdige Tilfælde kun ufuldkomment svare til hans Forventning. Havde Riegels indskrænket sig til denne Bemærkning, skulde Es

*) Det er tvivlsomt, af hvem de ere redigerede. De maadelige Danske tyder paa en Tydskfød; men om det var Hertugen selv, eller Etatsraad Trant, eller den fratrædende Procanzler Janson, eller Dr. Moldenhaver, maa blive uafgjort.

J. M.

terverdenen sikkert, ja jeg tænker ogsaa Samtiden, have givet ham Ret; men idet han nedrev Münters Forelæsninger og hævede Birchs, forgreb han sig paa Sandheden; thi hine staae dog (i det mindste Pluraliteten) over disse.

Det varede ikke længe, forend Münter godtgjorde for hele det lærde Europa, hvor aldeles han var sin Læresto voxen. Han foredrog meest den historiske Theologie, hvori han besad fortrinlig Styrke; dog havde han ikke (i det mindste, ikke i mine academiske Aar) et talrigt Auditorium; thi til Cathedret havde han ei fortrinlige Gaver, og dette bemærkedes desto mere, da hans Collega, sal. Moldenhaver, paa samme Tid glimrede ved Liv og Veltalenhed. Ei heller var det Compendium over Kirkehistorien, hvilket Dr. Münter i mange Aar lagde til Grund, nemlig Spittlers, skikket til dette Brug. Det er rigt paa genialske Bemærkninger og overrasker ofte ved store Udsigter; men det forbigaaer meget, maaskee $\frac{9}{10}$ Dele, af det Stof, som i Forelæsninger for studerende Theologer bør behandles. Siden ombyttede Münter denne Bog med Münschers tørre Compendium, hvilket Referenten efter ham optog og endnu følger. Foruden den almindelige Kirkehistorie læste Münter af og til i de 20 Aar, han

udelukkende tilhørte Højskolen, over Dogmehistorien, de kirkelige Oldsager, Indledning til det N. T., den populære Dogmatik, Pastoraltheologie, Naturlig Theologie, den Augsburgske Confession og enkelte Bøger af det Gl. T.

Hans Fortjenester bleve tidligen paaskjønnede saavel af Regjeringen som af hans Landsmænd. Dog skal der have været en betydelig Opposition, da han første Gang blev foreslaaet til Medlem af det Kongl. Videnskabers Selskab (hvilket fremkaldte af Münter en stræng Critik over et af Selskabet udsat Priisspørgsmaal om Korstogenes Indflydelse paa Norden, hvilken er trykt i Minerva). Dette er desto mere at undre over, da der af alle mulige Stillinger i Livet var ingen, der saa aldeles passede med Münters Anlæg, Studier og Færdigheder, som den at være Medlem af et Academie og udarbeide lærde Afhandlinger. Hvis man i Danmark som i St. Petersborg og Berlin, havde havt lønnede Pladser for lærde og flittige Academikere, burde en saadan Post allerførst have været indrømmet vor Münter. Thi til Forretningsmand var han hverken født eller opdragen. Da desuagtet i Aaret 1808 Sjællands Bispestol overdroges ham, anstrængede han sig, som en redelig Mand, for at

faae Greb paa Forretninger; men hans Sjæl hængte dog stedse ved Bøger og Oldsager: i Bibliotheker og Musæer havde han hjemme; der bevægede han sig med mageløs Lethed, Frihed og Indsigt. Var Suhms tidligere Plan kommen istand, og et nyt Ptolemæisk Bibliothek med Musæum var bleven oprettet i Pustervig, burde Frederik Münter have været dets Forstander, ligesom de af Suhm dertil udkaarede: Frederik Sneedorff og Rasmus Nyerup dets Custoder. Dette Münters sjeldne Talent, i Forening med en dyb og udbredt Lærdom, blev ogsaa saa almindeligen erkjendt, at han inden sin Død var Medlem af næsten alle lærde Selskaber i Europa og Amerika, navnligen af de berømteste.

At opregne Münters Skrifter vilde være overflødig Ødslen med dette Tidsskrifts indskrænkede Rum. Enhver kan uddrage sig Listen af det Nyerupske Literatur-Lexicon til 1820, og for de sidste 10 Aar har Hr. Bistop Müller tilføiet sin interessante Nekrolog (Dansk Literatur Tidende No. 18 og 19 for 1830) en fuldstændig Fortegnelse.

Saaledes staae da kun tilbage følgende Data af den navnkundige Mands Liv. Da Dannebrogsordenen fik 1808 sin nye Organisation, blev

Münter strax Ridder, Dannebrogsmand og Ordensbiskop. 1812 fik han Commandeurkorset og 1817 Ordenens Storkors. Man har sædvanligen troet, at Münter var den første danske Biskop, som erholdt denne Udmærkelse, men Biskop Deichmann fik den allerede af Kong Frederik IV. I de 22 Aar, Münter beklædte Bispestolen, viede han 8 Biskopper (og indførte den, siden af Regjeringen sanctionerede Skik, at indbyde til hver Bispevielse ved latinske Programmer), han indsatte 25 Provster og 8 Rectorer; ordinerede 288 Præster, og indviede 9 nye Kirker. Af de efter hans Forslag grundede Institutioner ere Pastoralseminariet i Kjøbenhavn og Stiftsbibliotheket i Roeskilde de vigtigste.

---

5. Bisskop J. Bloch *).

Jens Bloch blev fød den 27de Juni 1763 i Hals i Vendsyssel. Hans Fader, Rasmus Bloch, var Skibscapitain og Borger i Staden Aalborg, siden Overstyrmand i kongelig Tjeneste, givt med den værdige Dannequinde Anne Christine Lassen Banner, som i Aaret 1778 døde fra ham og 3 efterladte Børn. Selv henfor han, efter at have fristet baade Medgang og Modgang, 70 Aar gammel, i Kjøbenhavn den 12te Januar 1804, og han nød endnu, 6 Dage før sin Død, den store Faderglæde, at see sin eneste Søn som Bisskop.

Denne var til hans 3die Aar hjemme hos sine Forældre; efter den Tid blev han opdraget hos hans Faders Svoger, den hæderlige Olding,

*) Denne og næstfølgende Nekrolog har alt været meddeelt i Dansk Literatur-Tidende for 1830. Gjentagelsen bedes undskyldt af de Abonnenter, som allerede eengang have læst disse Artikler, men som kun er Minoriteten af det theologiske Bibliotheks Holdere. Der var ingen Grund for mig til at omarbeide dem; og savnes her burde de dog ikke. Der gaves altsaa blot det tertium at lade dem aftrykke paa ny; hvilket dog kun med saa korte Artikler tør skee.

J. Møller.

sal. Commandeur Henrich Jansson, som selv underviste den unge Bloch i Christendom, Skrivning, Regning og de levende Sprog, indtil hans 12te Aar, da hans Fader sendte ham med et Skib til Riga, for der at anbringes paa et Handelscontoir. Men da Sønnen ingen Lyst havde hverken til Søvæsenet, hvilket Faderen helst ønskede, ei heller til Handelen, begyndte han først i hans 13de Aar at studere, først ved privat Underviisning af Pastor Johannes Clausen, dengang Præst til Sundby og Hvorup i Aalborg Stift, siden Provst og Sognepræst i Hjørring; derefter fik han offentlig Underviisning i Aalborg Latinskole, hvorfra han 1780 blev dimitteret til Universitetet i Kjøbenhavn.

Efterat han her med Hæder havde fuldendt sit academiske Cursus, taget theologisk Attestats, under Balle, Janson og Horneman, samt philologisk Embeds-Examen, og efter vedkommende Professorers Dom erholdt Adgang til Magistergraden, blev han i Aaret 1784 af det theologiske Facultet beskikket til theologisk Decanus paa det kongelige Communitet, i hvilken Tid han tillige manuducerede til de philologiske og philosophiske Examina, indtil han, i Aaret 1786 kom til at reise udenlands i Selskab med Kammerherre og

Lehnsgreve Jørgen Scheel. I Göttingen, hvor han opholdt sig fra 1786 til 1788, dyrkede han, foruden de skjønne Videnskaber og Naturhistorie, Theologie og Philosophie under en Leß's, Plank's, Spitlers, Bechmanns, Kæstners, Feders, Meiners's, Blumenbachs og især Heynes Veiledning. I Aarene 1788 og 1789 gjorde han en Reise videre frem i Tydskland, og gjennem Holland til Frankrig. Ved denne Leilighed gjorde han Bekjendtskab med adskillige berømte Mænd, saasom Knigge, Campe, Jerusalem, Eschenburg, Necker, Villoison, Barthelemy. Disse 3 sidste skaffede ham fri Adgang til de store Bibliotheker i Paris. Efter hans Hjemkomst til Kjøbenhavn Aaret 1790 udgav han nogle Prøver af de Manuskripter, han havde sammenlignet paa sine Reiser; tillige holdt han offentlige Forelæsninger over den græske Literaturs Historie, samt over Pindar og Xenophon. Ved den academiske Høitidelighed, hvortil Kronprindsens, vor nuværende allernaadigste Konges, Formæling gav Anledning, erholdt han 1790 ved Disputats (Anecdota Theodori Metochitæ) Doctorgraden i Philosophien, og blev endnu samme Aar kaldet til Sognepræst for Bjergby og Mørke Menigheder i Sjællands Stift. Herfra blev han den 27 Febr. 1795 forflyttet til det andet resi-

rende Capellanie ved Holmens Kirke i Kjøbenhavn. Allerede den 8 April 1796 steg han op til at være første Capellan, og efter Provst Høyers Død, i næstfølgende Aar (1 Septbr. 1797) blev han beskikket til Provst og Sognepræst for Holmens Menighed, hvis Religionslærer han var omtrent 9 Aar, nemlig indtil 1804, da han blev kaldet til Biskop over Christiansands Stift; herfra blev han atter meget snart forflyttet til Biskop over Viborg Stift (den 12 Juli 1805), hvilket Embede han i 24 Aar beklædte. I Aaret 1795 modtog han, ved det kielske theologiske Facultets ærefulde Tilbud, Doctorværdigheden i Theologien, hvorfor han indsendte til bemeldte Universitet en Afhandling de Anthropologia mosaica. Samme Aar blev han optaget til Medlem af det kongelige Videnskabers Selskab i Trondhjem.

I Aaret 1798 indgik han Ægteskab med hans for nogle Aar siden afdøde Hustrue Christine Meinche, af hvilket lykkelige Ægteskab 4 Døttre og een Søn endnu leve.

Ovenstaaende Fortælling er, tildeels ordret, uddragen af sal. Biskoppens til Ordenscapitlet indgivne Autobiographie. Jeg har kun følgende Momenter at tilføie.

I Aaret 1810 blev Biskop Bloch Ridder af Dannebrog og 1817 erholdt han Commandeurkorset. Af Skrifter vides han ikke at have udgivet flere end de af Nyerup i Literatur-Lexiconnet anførte. Han var formedelst sin blide, velvillige og fordringsfrie Tænkemaade meget yndet af sit Stifts Geistlighed, ligesom af Andre, der kjendte ham. Han var deels af Naturen, deels ved hans tidligere Studeremaade bleven overordentlig adspredt. Man fortæller fra hans første Embedsaar de besynderligste Beviser paa hans Distraction. Han var langt fra at nægte denne Feil; tillod endog sine Venner at spøge dermed; men fra den Tid han som Biskop fik de mange Forretninger, arbeidede han kraftigen derimod, og bragte det saavidt, at Distractionen ikke hindrede ham i hans Embedsførelse. Som Theolog ærede han Lærdom hos Andre, ligesom han selv tidligen erkjendtes for at være en lærd Mand. Han holdt stedse fast ved Aabenbaringstroen, og var en Ven af Bibellæsning, hvorfor han ogsaa af ganske Hjerte understøttede Referenten, da han i Sommeren 1819 reiste i Jylland for der at oprette Bibelselskaber. Saavel hans kjerlige Hjerte, som hans anseelige Formue gjorde ham

det let at være en gjæstfri Biskop. Flere fattige Præster tjente han med Laan.

Skade, at Blochs Bortfjernelse fra Hovedstaden (eller andre ubekjendte Grunde) saa tidligen standsede ham paa Forfatterbanen. Hans Oversættelse af Xenophons sokratiske Mærkværdigheder opvakte store Forventninger. Jacob Baden, som selv havde oversat et andet xenophontisk Skrift, Cyropædien, erklærede i Univ. Journalen S. 39 for 1793, "at Blochs Oversættelse lader sig saa godt læse, som det bør forlanges af en Oversættelse, der ikke ganske skal fornægte sin Originals Aand, og de Tiders og det Sprogs Charakteer, hvori Originalen er skrevet." Samme paalidelige Kunstdommer tilføier, at den forudsendte Afhandling om Sokrates's Levnet, Charakteer og Philosophie er skrevet i en meget god Smag og et skjønt Sprog. Da det er mange Aar, siden Referenten læste dette Værk, beraaber han sig hellere paa Badens Dom end paa sin egen. Skulde Nogen finde, at dette Arbeide, selv i Forening med Bisp Blochs øvrige Smaaskrifter, var for lidet til at begrunde den lærde Mands Celebritet, maa det erindres, at Oversættelsen af Xenophon udkom første Gang 1792, altsaa næsten for 40 Aar

siden, paa hvilken Tid kun faa Classikere vare oversatte paa Dansk.

Da sal. Bloch i Sommeren 1829 besøgte Kjøbenhavn, var han endnu saare rask, munter, ja endog hurtig i sine Bevægelser, hvorfor Alle ventede, at han endnu skulde havt en Række af Leveaar tilbage. Han talte med Glæde om sin Udsigt til at bringe sin eneste Søn om nogle Aar til Universitetet. Biskop Münters uventede Død i dette Foraar gjorde et stærkt Indtryk paa ham. Selv blev han, end mere uventet, (thi aldeles sund, og uden nogen foregaaende Sygdom) bortkaldet, formodentlig ved et Krampeslag. Han døde den 3die Juli 1830 stille, om Morgenen, i sin Seng.

---

6. Biskop H. P. Mønster.

Peter Hans Mønster blev fød i Bogense i Fyen den 12te Julii 1773. Hans Fader Carl Christian Mønster var der Told- og Consumtions-Controlleur. Hans Moder Christine Sophie Rosenqvist var en Datter af Hans Rosenqvist, Sognepræst til Zeuthen i Aarhuus Stift. Faa Uger efter vor Mønsters Fødsel blev Faderen befordret til Tolder i Stubbekjøbing, paa hvilket Sted han døde som Told-Inspecteur. Da hans ringe Embedsindkomster ei vare tilstrækkelige til den talrige Børnefloks Opdragelse, modtoges med Taknemmelighed det Tilbud, som en Svoger, Regimentsskriver Rosenqvist i Frederiksborg, gjorde, at tage Sønnen Peter i sit Huus og holde ham frem i derværende Latinskole. Vor afdøde Biskop omtaler i sin Autobiographie (som vi ved Ordens-Capitlets Godhed see os istand til at benytte) med den største Taknemmelighed denne ædle Velgjører og hans værdige Kone, hvilke han især skyldte sit Livs Lykke. Ei nok at de understøttede ham i hans Skolegang med alle Fornødenheder; men de rakte ham ogsaa i de første academiske Aar en hjelpsom Haand. Iblandt Skolens Lærere omtaler den Afdøde med levende Er-

kjendtlighed Anden-Lectie-Høreren Agerbek, siden Præst i Fyen, og Skolens tvende berømte Rectorer Bendtsen, Fader og Søn. Den Sidste blev kaldet til Rector, imedens Mønster var i Mester-Lectie. "Kun ½ Aar — hedder det i Autobiographien — var jeg saa lykkelig at være en saa ædel og liberal, som smagfuld, duelig og utrættelig Lærers Discipel; men for mig var denne Tid høist vigtig. Thi baade ved offentlig og privat Undervisning veiledede han mig endog uden for det Befalede, og indgjød mig en Agtelse for Videnskaberne, en Kjerlighed til dem, og anviste mig den Maade at dyrke dem paa, der var mig saare vigtig paa min academiske Bane, og stedse opluede mit Mod, endog naar det var nær ved at synke under den trykkende Mangel, gjennem hvilken jeg maatte kjæmpe mig frem for at fuldende mit academiske Cursus."

Efterat Mønster fra Slutningen af Aaret 1782 til August 1790 havde gjennemgaaet Frederiksborg Skole, og to Gange i anden Lectie, samt sidste Aar i Mester-Lectie ved Examen erhold Flittigheds-Belønning, kom han om Efteraaret 1790 til Universitetet, tog Examen Artium med Charakteren Haud illaudabilis og Aaret derpaa begge den philosophiske Examens Dele med

Charakteren Laudabilis. Han valgte nu, ikke mindre efter egen Lyst end efter sin Faders Ønske, Theologien til sit Studium; men overladt for største Delen til sig selv, da hans Fader, som i saare kummerfuld Stilling havde 14 Børn at forsørge, ikke formaaede at understøtte ham, og hans Barndoms Velgjører, selv trykket af Mangel og Armod, ogsaa manglede Evne dertil, maatte han ved Informationer erhverve sit Ophold, og Kloster- og Regentsstipendiet udgjorde hele hans Visse. Han kunde derfor ikke førend ved Slutningen af Aaret 1794 blive færdig til theologisk Embeds-Examen, hvilken han da tog den 19de Januar 1795 med Charakteren Haud illaudabilis. Under tung og nedbøiende Sindsstemning nærmede han sig saaledes til Maalet for sine Bestræbelser. Hans Fader døde faa Uger inden han skulde underkaste sig Examen og efterlod en Enke og 14 Børn, af hvilke endnu ikke een eneste var i Vei, og de yngste endog i spæd og hjælpeløs Alder. Kun Mangel og Armod truede hans Moders Fremtids Dage. Men Forsynet opklarede de mørke Udsigter; ved Kongens Naade erholdt hans Moder Pension, og henlevede sine Alderdoms Dage uden Næringssorg.

Münster var, efter fuldendt academisk Cursus, kun lidet over 21 Aar gammel, og kunde saalidet med Hensyn paa sin Alder, som paa de mange ældre Medsøgende, vente Befordring i adskillige Aar; da han derhos var uden Formue og Familie-Understøttelse, kunde han kun vente sit daglige Brød af Informationer, og havde blot Valget mellem disse i Hovedstaden og dem udenfor samme. Han vaklede ikke længe, men valgte at blive i Kjøbenhavn, hvor han haabede tillige, at kunne arbeide paa sin egen videre Uddannelse. Han følte, som han i sin Autobiographie siger, at, endskjøndt han ikke havde arbeidet uden Flid og Anstrængelse til sin Embeds-Examen, saa var det dog egentlig først nu, han fri og uafhængig kunde fortsætte det egentlige Studium. Han vedblev derfor, saavidt han havde Tid, at høre theologiske Forelæsninger, og lærte, især ved at høre Biskop Münters Forelæsninger over Kirke- og Dogmehistorien, naturlig Theologie, Theologiens Encyclopædie, og flere af de theologiske Disciplinér, at nytte de bedste literære Hjælpemidler til Theologiens Studium. Og da han tillige havde hørt daværende Professor Moldenhavers ypperlige Forelæsninger over hele det Nye Testamentes Exegese saavel som over Moral og Dogmatik, for-

søgte han efter nogle Jevnaldrendes Anmodning at veilede til Theologiens Studium, og manuducerede i nogle Aar adskillige Studerende til theologisk Examen; men da han idelig maatte gjøre den Erfaring, at man heller vilde være hurtig færdig med Examen, end grundigt og sikkert forberedt dertil, ophørte han med dette Arbeide, og havde den fyldestgjørende Beroligelse, ikke med een eneste at have arbeidet som Leiesvenden. Ved andre Informationer søgte han atter sit Udkomme, og vandt med hver Dag større Kjærlighed for Pædagogiken. En kort Tid var han Lærer paa det Christianiske Institut, og skulde der have forestaaet en Inspectors Post; men han fandt Indretningen, hvor meget den end glimrede, i det hele ikke stemmende med de Grundsætninger, han havde dannet sig, og frasagde sig dette Arbeide. Biskop Münter, som dengang var Medlem af Underviisnings-Commissionen i Efterslægts-Selskabets Realskole, og tog virksom Deel i denne Skoles Bestyrelse, havde med Velville og Yndest taget sig af ham, fra den Tid han lærte at kjende ham, som en af de Studerende ved Universitetet, der vedblev efter Examen at dyrke Theologien og høre Forelæsninger med stadig Flid, og nu tilbød han ham Læretimer ved denne Skole, hvilke han

med Glæde modtog, og han var saa heldig at besørge dem til hans og sine øvrige Foresattes Tilfredshed.

Saaledes vare alt 5 Aar henrundne for ham efter hans Embeds-Examen, deelte mellem Arbeide for hans Underholdning og Bestræbelse for at uddanne sig videre for sit Fag. Foruden i Theologien, havde han tillige søgt i Philosophie, Pædagogik, Æsthetik og de levende Sprog at gjøre nogen videre Fremgang, og stedse var det hans kjæreste Ønske, at kunne komme til at reise udenlands for at kjende Verden, Mennesker og Videnskaber i det friere fleersidige Forhold, end det i det afmaalte Hjemmeliv lader sig gjøre; men han havde ingen Udsigt til sit Ønskes Opnaaelse, og var nær ved at opgive alt Haab derom, da Tilfældet førte ham uventet i Bekjendtskab med en Mand, der fra den Tid af stedse var en af hans dyrebareste Venner, General-Krigscommissair Ewald, Deputeret i Commerce-Collegiet. Han levede i Fyen Privatmandens lykkelige Liv, deelte sit Otium imellem sin Familie og sine Medborgere, for hvilke han arbeidede uegennyttig og utrættelig. Vant fra sin tidligste Ungdom af til Virksomhed, og følende Lyst til endnu i sin Manddoms bedste Dage at arbeide for Staten, ønskede han atter

offentlig Ansættelse, og fik en saadan som Consul i Cette. Hyn anmodede Mønster da om at følge med ham som Ven, og som Lærer for hans ældste Søn, der studerede. Mønster greb med Glæde Leiligheden til at komme til at see et Land og et Folk, der dengang allerede havde vakt almindelig Sensation, og i Begyndelsen af Sommeren 1800 tiltraadte han med Ewald og hans Familie Reisen til det sydlige Frankrig. De naaede efter en høist interessant Landreise deres Bestemmelsessted. Men Skjæbnen havde tiltænkt denne Familie mange Ubehageligheder. Mønsters Eleve, en herlig Yngling med et sundt og lyst Hoved, døde af Kopper, de øvrige Børn vare nær ved at følge ham, og Savnet af det roelige Hjem blev dobbelt levende under disse Prøvelser, der saameget forbittrede Opholdet paa fremmed Jordbund og blandt ukjendte Mennesker. Consul Ewald blev imidlertid befalet at gaae i kongeligt Ærinde til Genua, og Mønster overtog i hans Fraværelse Consulatets Bestyrelse. Flere Omstændigheder indtraf, som gjorde disse Embedsforretninger høist vanskelige især for den Unge og Uindviede. Epidemien, som da udbrød i Cadiz, foranledigede en Strænghed i Qvarantaine-Foranstaltningerne paa de franske Kyster, hvorunder de danske Sø-

farende lede betydeligt, og Mønster var nødt til for den franske Regjering at paatale den Uret, han troede de danske Søfarende ved Cette maatte taale. Den spanske Consul, Don Mata Møllers og den svenske Consul Paullin i Cette gjorde fælleds Sag med ham, og efter mange vidtløftige Underhandlinger lykkedes det dem at erholde Tilladelse for vore Landsmænd til at gjøre Observations-Qvarantaine ved Cette. Neppe var dette forbi, saa udbrøde Fiendtlighederne mellem England og Danmark, 1801, og nu paabødes i de franske Havne en almindelig Embargo paa alle danske Skibe. De franske Handelshuse toge deraf Anledning til at bryde indgangne Certepartier og ophæve uden Godtgjørelse den sluttede Fragt-Contract. Heraf opstode atter Stridigheder, hvori Consulatet nødvendigt maatte tage Deel, og Mønster stræbte saavidt muligt at hævde de Søfarendes Ret. Hvad heri blev forhandlet, indberettedes til det Kongl. Commerce-Collegium, og fandt sammes Bifald i den Grad, at det efter hans Tilbagekomst anbefalede ham til det Kongl. Danske Cancellie.

Consul Ewald vendte i Slutningen af 1801 tilbage til Danmark, og Mønster fulgte med ham. Ved sin Hjemkomst fandt han i sin for-

doms Lærer Dr. Münter den samme velvillige og trofaste Velynder, han altid havde været ham. Han tilbød ham strax igjen Plads i Efterslægts-Selskabets Realskole, og Monster traadte med Glæde ind til en Deel af det Arbeide, han ved sin Bortreise havde maattet frasige sig. Han fik efterhaanden sin hele Dag besat med forskjellige Underviisnings-Gjenstande, og blev 1803 beskikket til Inspecteur ved Skolen. Med Tilfredshed arbeidede han paa denne Post; thi aldrig kjendte han en Læreanstalt, hvori der saavel blandt Lærlinger som blandt Lærere herskede en bedre Tone, hvor al Egennytte var mere bortfjernet fra det store Formaal; hvor der herskede en liberalere Aand hos Bestyrerne, og dog derhos fandtes saa utrættelig en Aarvaagenhed og saa mandig Alvorlighed i det hele Tilsyn. Under de virksomme Mænd, der saavel i Directionen, som i Underviisnings-Commissionen bestyrede Skolen, blev det let at fremme enhver gavnlig Foranstaltning. Tre nye Classer bleve oprettede; methodisk Underviisning i Gymnastiken indført; Apparat for den naturhistoriske Underviisning anskaffet, og Skoleorden paa det bedste befordret. Af Bestyrelsens daværende Medlemmer omtaler Biskop Monster navnligen og med stor Berøm-

melse Assessor (siden Etatsraad) Zeuthen og Major Mourier. Med opløftende Glæde tænkte han stedse tilbage til de lykkelige Embedsaar han her tilbragte: værdige Foresattes Agtelse og Tilfredshed, Elevernes Kjærlighed, Forældrenes Tillid og Medarbeidernes udstrømtede Hengivenhed forenede sig for at gjøre ham Stillingen ved denne Skole saa behagelig som muligt. Da han i eet Aar havde været Inspecteur, foreslog Underviisnings-Commissionen, og navnlig Biskop Hjort og Major Mourier, ved en Generalforsamling, at han maatte optages som Medlem i Selskabet, hvilket Inspecteuren siden den afdøde Edvard Storms Tid ikke havde været; og det besluttedes eenstemmigen. Ved hans Afgang fra Embedet valgtes han til bestandigt Medlem af Underviisnings-Commissionen, skjøndt de øvrige Medlemmer af denne Commission aarligen vælges. Ved samme Leilighed modtog han fra Selskabet ved Directionen og Underviisnings-Commissionen et Gratiale til Pant paa deres Tilfredshed med hans Embedsførelse, ligesom han ogsaa fra Skolens Lærere modtog den hele da udkomne Samling af Stereotypudgaver af franske og engelske Classikere. Og sikkert virkede de hæderlige Vidnesbyrd, der fra denne Læreanstalt bleve ham tildeelte, for en stor

Deel til den Beforbring, han i Aaret 1805 erholdt, da han allernaadigst blev beskikket til Sognepræst for Gyrstinge og Flinterup.

Mønster gik i sit 34te Aar, da han blev Præst. Kort efter giftede han sig med sin nu efterlevende Enke, Friderike Sophie Fleischer, en Datter af sal. Fuldmægtig Søren Fleischer. De Børn, hun skjenkede ham, vare salig Mønsters store Glæde; men derfor var ogsaa hans Sorg for nogle Aar siden desto større, da han mistede sin eneste Søn.

Efterdi Mønster i saa mange Aar havde virket, og med erkjendt Held, for Skolevæsenet, var det intet Under, at han tidligen sattes paa en Post, hvor han især kunde fremhjelpe dette vigtige Fag. Den 27de Decbr. 1807 udnævntes han til Amtsprovst over Sorøe Amt; og da paa samme Tid Hans Excellence, nuværende Geheime-Statsminister Steemann var Amtmand i Sorøe, vilde det vel have været forgjæves hele Danmark over at søge en Amtsdirection, der lignede denne i Kraft og Virksomhed. Mønster var alt fra sine Studenterdage af bekjendt for sin selvstændige Charakteer. En mærkelig Begivenhed, som forefaldt ved Suhms Begravelse, omtaler salig Etatsraad Rahbek i sine Erindringer, men uden at nævne

Vedkommende. Da de nu Begge ere døde, og da Sagen geraader vor hedengangne Bisskop til Ære, behøve vi ei længere at skjule Navnene: "Den tydske Durchlauchtighed", som Rahbek characteriserer ham, var den nylig afdøde, for nogle Aar siden til Katholicismen omvendte Hertug af Köthen, som dengang opholdt sig i Kjøbenhavn, og som fik det Indfald at sprænge det hæderlige Liigfølge, der ledsagede vor udødelige Suhm til sit Hvilested, fra hinanden; men Studenten Mønster, der var et Hoved høiere end alle de øvrige, traadte ud af Rækken, og tog Prindsens Hest ved Tøilen, samt ledte ham bort fra store Kjøbmagergade, hvor han vilde adsplitte Sørgeskaren, ind igjennem Silkegaden for at han i en aaben Gade kunde uhindret fortsætte sit Ridt, hvormed det havde saa stor Hast. Prindsen saae med Forundring paa den kjæmpehøie sorte Mand, der uden at yttre eet Ord lærte ham at agte et fremmed Folks Ret til uforstyrret at begrave sine store Mænd.

Mønsters Fortjenester bleve paaskjønnede saavel af Regjeringen som af hans Landsmænd. Den 28de Januar bleb han Ridder af Dannebrog, og nogle Aar efter Dannebrogsmand. 1813 beskikkedes han til Sognepræst i Ringsted. Den 13de

November 1829 udnævntes han til Biskop over Aarhuus Stift, til hvilket Embede han af sin gamle Velynder Dr. Münter indviedes anden Juledag. Det glædede den talrige Forsamling, som den Dag fyldte Frue Kirke, at kunne fra ethvert Sted tydeligen høre den nye Biskops klare, men ikke overdreven stærke Stemme. Det var den Dag en frygtelig Kulde; og man har yttret den Gisning — som Referenten hverken kan bekræfte eller benægte — at saa. Mønster der skulde være bleven forkjølet, og ikke siden have befundet sig ret vel. Ogsaa Overreisen til Aarhuus i den strænge Vinter var forbunden med usædvanlige Vanskeligheder. Uden at befinde sig ganske vel, kastede den nye Biskop sig med vante Iver paa sit omfattende Embedes Forretninger; havde ogsaa den Glæde at prædike for Kongen i Aarhuus Domkirke; men maatte strax efter begive sig til Sottesengen. Han døde den 31te Juli 1830.

Som Beviser paa Medborgeres Agtelse anføre vi, af flere, navnligen følgende: 1) Af det Sjællandske Landemode udvalgtes han til Med-Udgiver af dets videnskabelige Forhandlinger. 2) I Aaret 1826, da den danske Kirkes tusindaarige Jubelfest høitideligholdtes, indbødes Amtsprovst Mønster af det theologiske Facultet ved Kjøbenhavns Univer-

skiet til at disputere for Doctorgraden, som han ogsaa gjorde; og havde Forfatteren af nærværende Nekrolog den Ære, som Aarets Decanus, at creere ham tilligemed fem andre lærde Mænd til Doctores Theologiæ. 3) Da Dr. Münster skulde forlade det Amt, hvis geistlige Bestyrelse i 22 Aar havde været ham betroet, holdt en stor Deel af Amtets Geistlighed en høitidelig Afskedsforsamling i Ringsted, ved hvilken Provst C. G. Klemmer, Sognepræst i Alsted, førte Ordet, og tolkede Geistlighedens Savn i en latinsk Tale, som er trykt i 17de Bind af Nyt theologisk Bibliothek.

Den Interesse, Münster allerede som Student havde fattet for literære Arbeider, forlod ham ikke under hans mange Embedssysler. Efterat have været Medlem af Commissionen for den indbyrdes Underviisnings Bedømmelse, udarbeidede han, i Forening med Oberstlieutenant Abrahamson, et udførligt Værk:

Om den indbyrdes Underviisnings Væsen og Værd, hvoraf første Deel udkom 1821, anden Deel 1822, og tredie Deel 1828. stor 8vo.

I Forbindelse med denne Sag staaer et andet lidet Skrift (fremkaldt ved Grev Holsteins

frimodige Yttringer om denne Underviisningsmethode), under Titel: "Skulde der virkelig hos os være gjort for meget for den indbyrdes Underviisning? Et Spørgsmaal til Forfatteren af Bidrag til Danmarks Krønike." 1828. Kbhavn. 8vo.

Bisko̧p Mønsters Doctordisputats handlede De Dionysii Alexandrini circa Apocalypsin Johanneam sententia, hujusque vi in seriorem libri æstimationem. Hauniæ 1826. 8vo. (hvorom kan jevnføres Recensionen i Dansk Literatur-Tidende for 1826 S. 544 fg.).

Ved Roeskilde Landemode forelæste han i sine sidste Leveaar tvende Afhandlinger: 1) "Behøver Præsten for sin fremskridende videnskabelige Uddannelse intet videre, end et fortsat Studium af Religionens og Kirkens Historie?" (Denne Afhandling er trykt i Nyt theol. Bibl. 14de Bind, tilligemed en Epicrisis af Udgiveren, hvori han søger at conciliere Dr. Mønsters Theorie med Canzler Niemeiers Yttringer, hvilke kun formedelst Misforstaaelse af ham bestredes). 2) "Bemærkninger over den religiøse og kirkelige Stemning i England, fremstillede som Bidrag til at belyse Katho-

likernes Emancipation og de dermed nærmest forbundne Omstændigheder." (Endnu utrykt).

Hertil kommer endnu: "Tale i Anledning af Kongehusets og Dannerfolkets Høitidsdag d. 1ste Novbr. 1828. 8vo." Og Synodal-Prædiken i Roeskilde Domkirke den 7de Octbr. 1829: "Om Sandhedens oprigtige Forsvar udkræver Ufordragelighed mod anderledes tænkende." 8vo.

Endelig er det Referenten bekjendt, at salig Biskoppen har i mange Aar samlet til en Beskrivelse af St. Bents Kirke i Ringsted, ligesom jeg ogsaa endnu ifjor havde den Fornøielse at tilstille ham nogle Bidrag dertil, nemlig Afskrift af didhørende Documenter, som jeg var stødt paa i Hovedstadens Archiver.

X.

Af Kjøbenhavns Universitets Annaler for 1830.

Ved

Udgiveren.

A. Qvæstioner, givne ved skriftlig theologisk Examen A. 1830.

Januar.

1. Instituta comparatione inter baptismum Johannis et baptismum apostolorum, exponantur eæ de vi baptismi sententiæ, quæ in Novo Test. continentur.
2. Adumbretur Jesus Christus tanquam morum doctor, ratione coævorum ipsius imprimis habita.
3. Exponatur et vindicetur notio immediatæ revelationis.

4. Enarretur historia conversionis populorum Borealium, nominatim Danorum, ad religionem Christianam.
5. Marc. 1, 1—13.
6. Enarretur pericopa Geneseos cap. 1, 1—19, exponanturque eæ, quæ in eadem sunt propositæ, de creatione sententiæ.

April.

1. Exponatur dogma de electione, ita ut notentur præcipuæ difficultates, quæ in isto dogmate explicando occurrant.
2. Quomodo ipse Jesu Christi character in dictis factisque ejus conspicuus spectari potest tanquam momentum aliquod ad divinam ejus autoritatem declarandam.
3. Enarretur historia litis de cultu imaginum medio ævo gestæ.
4. Quisnam est usus Veteris Testamenti in ethica Christiana tractanda?
3. Evang. Lucæ 22, 14—30,
6. Psalmus secundus.

Julius.

1. Doctrinam de resurrectione mortuorum quomodo sacra scriptura exponere et trac-

tare docet, ut objectionibus occuratur, usibus piis autem egregie consulatur?

2. Quænam res externæ maximam habeat vim ad statum hominis moralem conformandum?
3. Ostendatur, quomodo cogitando pervenire possint homines ad persuasionem de existentia Dei, quæque sit natura hujus persuasionis?
4. Expositis causis, cur Christiani ab imperationibus Romanis vexarentur, enarretur persecutio Neroniana.
5. Acta Apost. X, 34—46.
6. Exponatur Psalmus 95tus et applicatio ejus in N. T. facta. Aut Ps. 60.

October.

1. Doctrinâ de justificatione ex libris N. T. expositâ, ostendatur quo jure dicamus eam in ecclesia evangelica restitutam esse et ab erroribus purgatam.
2. Refutatis præcipuis objectionibus contra vim precum, ostendatur, deum exaudire preces piorum hominum.
3. Quamnam vim habent vaticinia V. T. ad divinam originem religionis Christianæ demonstrandam?

4. Quomodo per medium ævum bene meruit ecclesia Anglicana de ceteris coetibus christianis?
5. Epist. ad Rom, 10, 16—11, 8.
6. Exponantur loci, in novem prioribus Geneseos capitibus obvii, qui sententias continent de natura et indole hominum.

B.

Fortegnelse over de Candidater, som i Aaret 1830 have absolveret theologisk Embeds-Examen.

(For dem, som inden den 20de November have holdt deres Dimisprædiken, er Characteren for samme tillige anført).

Den 12te Januar.

1. Hardenack Otto Conrad Laub, en Søn af Pastor Hieronimus Laub. Fød i Frørup i Fyen 1805. Blev Student 1824. Laudabilis et quidem egregie.
2. Jens Christian Winstrup. Tog første Gang Examen i Juli 1829. (Fik nu Characteren:) Laudabilis.
3. Edvard Gudmand August Hindberg, en Søn af Toldforvalter Calesius

Philemon Hindberg. Fød i Kjøbenhavn 1806. Blev Student 1824. Haud illaudabilis.

Den 13de Januar.

4. Anton Frederik Silfverberg, en Søn af Guldsmed Jacob Silfverberg. Fød i Kjøbenhavn 1808. Blev Student 1825. Laudabilis. Specimen scriptum egregia laude dignum.

5. Franz Christian Jürgensen, en Søn af Kjøbmand Christian Jürgensen. Fød i Kjøbenhavn 1804. Blev Student 1822. Haud illaudabilis.

Den 14de Januar.

6. Johan Carl Bloch, en Søn af Pastor Frederik Bloch til Nebel og Lydum. Fød i Hvong i Riber Stift 1802. Blev Student 1823. Laudabilis.

7. Nikolaus Andkjer. Tog første Gang Examen i April 1829. Fik nu samme Charakteer: Haud illaudabilis.

8. Anton Frederik Leunbach, en Søn af sal. Oberst Leunbach. Fød i Horsens 1805. Blev Student 182*. Laudabilis.

Den 15de Januar.

9. Peter Martin Malling Storm, en Søn af Toldcontroleur Rasmus Malling Storm. Fød paa Toldstedet ved Skodborg Aa 1805. Blev Student 1824. Laudabilis.

10. Hector Frederik Janson Gyberg, en Søn af Candidatus Theologiæ Gyberg. Fød i Linaae i Aarhuus Stift 1804. Blev Student 182*. Haud illaudabilis.

Den 24de April.

11. Ernst Wilhelm Kolthoff, en Søn af Tobak-Fabriqveur Matthias Ant. Kolthoff. Fød i Hamborg 1809. Blev Student 1825. Laudabilis et quidem egregie.

12. Frederik Christian Bloch, en Søn af Pastor Fred. Bloch. Fød i Qvong ved Varde 1805. Blev Student 1823. Laudabilis, imprimis ob specimen scriptum.

13. Morten Bechmann, en Søn af Consistorialraad Hans Gram Bechmann. Fød i Hvirring, Aarhuus Stift 1805. Blev Student 1824. Haud illaudabilis.

Den 26de April.

14. Christian Abraham Mølmark, en Søn af Procurator Georg Mølmark. Fød i Svendborg 1807. Blev Student 1805. Laudabilis. Specimen scriptum egregia laude dignum.

15. Wilhelm Henrik Hahn Wisby, en Søn af Skolelærer Johan Jensen Wisby. Fød i Agerup i Sjælland 1807. Blev Student 1825. Landabilis.

16. Thorald Lenning, en Søn af Herr Lenning. Fød i Kjøbenhavn 1805. Blev Student 1825. Non contemnendus.

Den 27de April.

17. Frederik Engelhardt Boisen, en Søn af Bisкop P. O. Boisen. Fød i Vesterborg paa Lolland 1808. Blev Student 1826. Laudabilis.

18. Johannes Peter Gyllembourg Koch, en Søn af Pastor Joh. Chr. Elers Koch. Fød 1807 i Falqverslev paa Falster. Blev Student 1825. Laudabilis.

19. Georg Laur. Schou, en Søn af Kjøbmand Niels Kjær Schou. Fød i Nykjøbing i Odsherred 1808. Blev Student 1825. Laudabilis.

Den 28de April.

20. Peter Frederik Adolph Hammerich, en Søn af Agent Joh. Hammerich. Fød i Kjøbenhavn 1809. Blev Student 1825. Laudabilis.

21. Christian Frederik Mossin, en Søn af afg. Christ. Peter Mossin. Fød paa Bornholm 1805. Blev Student 1823, og Adjunct ved Rønne Skole 1826. Laudabilis.

22. Ludvig Jensenius Nic. Schierning, en Søn af Pastor Jacob Schierning. Fød i Fredericia 1805. Blev Student 1824. Haud illaudabilis.

Den 29de April.

23. Johannes Andreas Lund, en Søn af Kjøbmand And. Joh. Lund. Fød i Rønne paa Bornholm 1806. Blev Student 1825. Laudabilis.

24. Ludvig August Frederik Rasmussen, en Søn af Pastor Joh. Fred. Kurvelbaum Rasmussen. Fød i Jordløse i Fyen 1808. Blev Student 1825. Laudabilis.

25. Peter Ulrich Fred. Schjøtt, en Søn af Proprietair Søren Schjøtt. Fød paa

Kolholt ved Veile 1802. Blev Student 1821. Non contemnendus.

Den 30te April.

26. Peter Willemoes Becker, en Søn af Justitsraad Erik Becker. Fød i Kjøbenhavn 1808. Blev Student 1822. Laudabilis.

27. Søren Hellerup Jørgensen, en Søn af Translateur og Degn Andreas Jørgensen. Fød i Kullerup i Fyen 1806. Blev Student 1825. Haud illaudabilis.

Den 5te Juli.

28. Enok Christian Krarup, en Søn af Provst Jens Balthasar Krarup. Fød i Veirum i Ribe Stift 1806. Blev Student 1824. Laudabilis.

29. Ove Henrik Bork. (Tog nu Examen om og erholdt): Haud illaudabilis.

Den 6te Juli.

30. Christopher Budde, en Søn af Pastor Budde. Fød i Havrebjerg 1806. Blev Student 1825. Laudabilis.

31. Georgius (Jørgen) Tørsleff, en Søn af Proprietær Tørsleff. Fød paa

Godset Faurschow i Jylland 1804. Blev Student 1825. Haud illaudabilis.

32. Conrad Ditlev Sørensen, en Søn af Krigsraad og Proprietær Thomas Sørensen. Fød paa Godset Gottesgabe ved Naskov 1804. Blev Student 1824. Haud illaudabilis.

Den 7de Juli.

33. Andreas Ditlev Møller, en Søn af Post-Fuldmægtig Jørgen Møller. Fød 1805 paa Godset Christinefeld i Lolland. Blev Student 1826. Haud illaudabilis.

34. Christian Rasmus Aagaard, en Søn af afg. Kjøbmand Carl Fred. Aagaard. Fød i Kjøbenhavn 1805. Blev Student 1824. Haud illaudabilis.

35. Frederik Christian Esmarch, en Søn af afg. Grosserer Jens Esmarch. Fød i Kjøbenhavn 1802. Blev Student 1823. Non contemnendus.

Den 8de Juli.

36. Peter Bergenhammer, en Søn af Portcontrolleur Matthias Christ. Bergen-

hammer. Fød i Kjøbenhavn 1806. Blev Student 1825. Haud illaudabilis.

37. Laur. Christian Hansen, en Søn af Brændeviinsbrænder Jacob Hansen. Fød i Kjøbenhavn 1808. Blev Student 1825. Haud illaudabilis.

38. Niels Seidelin Bøgh, en Søn af Amtsprovst Matth. F. S. Bøgh. Fød i Præstøe 1805. Blev Student 1824. Haud illaudabilis. For Dimisprædiken: Laudabilis.

Den 9de Juli.

39. Andreas Peter Prior, en Søn af Pastor Daniel Christian Prior. Fød i Hundstrup i Thye 1805. Blev Student 1825. Laudabilis.

40. Wilhelm Courtonne Mourier, en Søn af Proprietær Carl Adolph Dion. Mourier. Fød paa Godset Hindemæ i Fyen 1806. Blev Student 1825. Haud illaudabilis.

41. Robert Ferdinand Lynch Top, en Søn af Justitsraad og Postmester (forhen Sø-Officeer) Hans Top. Fød i Kjøbenhavn 1804. Blev Student 1824. Haud illaudabilis.

Den 10de Juli.

42. Rasmus Malling Schmidt, en Søn af Kjøbmand Peter L. Schmidt. Fød i Aarhuus 1805. Blev Student 1823. Haud illaudabilis. Specimen scriptum laude dignum.

43. Laur. Christian Ludvig Lassen, en Søn af Proprietær Lassen. Fød paa Kongsdal i Sjælland 1804. Blev Student 1822. Haud illaudabilis.

Den 12te Juli.

44. Jacob Matthias Gemzøe, en Søn af Kongelig Pensionist Carl Henr. Peter Gemzøe. Fød i Nordrup i Sjælland 1802. Blev Student 1820. Laudabilis.

45. Jens Bille Stauning, en Søn af afgangne Provst Jørgen Stauning. Fød i Mariboe 1798. Blev Student 1817. Haud illaudabilis. For Dimisprædiken under Biskop Boisen: Laudabilis.

46. Frederik Nicolai Severin Michelsen, en Søn af Pastor Johan Christian Michelsen. Fød i Kjøbenhavn 1806. Blev Student 1824. Haud illaudabilis.

Den 13de Juli.

47. Mentz Rynning Thaarup, en Søn af Etatsraad Frederik Thaarup. Fød i Norge 1802. Blev Student 1819. Laudabilis.

48. Jacob Frederik Aagaard, en Søn af sal. Pastor Jacob Aagaard. Fød i Aller i Hertugdømmet Slesvig 1801. Blev Student 1823. Haud illaudabilis.

Den 27de October.

49. Jens Christian Schousboe, en Søn af Pastor Wilhelm Carl Schousboe. Fød i Thorstrup i Ribe Stift 1805. Blev Student 1825. Laudabilis.

50. Peter Selling Schousboe, en Broder til Nysnævnte. Fød sammesteds 1807. Blev Student 1825. Laudabilis.

51. Peter Georg Christian Westergaard, en Søn af Pastor Frederik Westergaard. Fød i Brønshøi ved Kjøbenhavn 1806. Blev Student 1824. Laudabilis.

Den 28de October.

52. Frederik Andreas Hansen, en Søn af Pastor Johannes Christian Hansen. Fød

i Hjallesé i Fyen 1807. Blev Student 1825. Laudabilis.

53. Alfred Beyer, en Søn af Grosserer Andreas Frederik Beyer. Fød i Kjøbenhavn 1807. Blev Student 1825. Haud illaudabilis.

54. Niels Georg Fabricius, en Søn af Pastor Wilhelm Fabricius. Fød i Andsager i Ribe Stift 1805. Blev Student 1825. Haud illaudabilis.

Den 29de October.

55. Christian Hermansen, en Søn af Landmand Hermann Christensen. Fød paa Gaarden Store-Brøndum i Viborg Stift 1806. Blev Student 1825. Laudabilis et quidem egregie.

56. Carl Georg la Cour, en Søn af afg. Degn og Cand. Theol. la Cour. Fød i Odder Aarhuus Stift 1808. Blev Student 1826. Laudabilis.

57. Peter Kohlmann Finchenhoff, en Søn af afg. Pastor Elias Finchenhoff. Fød i Ørum, Aalborg Stift, 1807. Blev Student 1825. Haud illaudabilis.

Den 1ste November.

58. Peter Thomsen, en Søn af Fæstebonde Thomas Jensen. Fød i Adskildrup, Viborg Stift, 1801. Var først Seminarist paa Bernstorfsminde; blev Student 1826. Laudabilis.

59. Iver Bendtsen, en Søn af afgangne Gjæstgiver Hans Christopher Bendtsen. Fød 1805 i Rongsted i Sjælland. Blev Student 1822. Haud illaudabilis.

60. Christopher Sølling Høxbroe, en Søn af afgangne Magister og Provst Johannes Høxbroe. Fød i Rødding ved Ribe 1803. Blev Student 1823. Haud illaudabilis.

Den 2den November.

61. Caspar Gerhard Clemens Funch, en Søn af afgangne Esqvadronschef ved Husarerne, Michael Funch. Fød paa Jægersborg 1807. Blev Student 1824. Laudabilis et quidem egregie.

62. Nic. Kirkemon Bechmann, en Søn af Consistorialraad Hans Gram Bechmann. Fød i Hvirring, Aarhuus Stift. Blev Student 1825. Laudabilis.

63. Johan Paludan Smith, en Søn af afgangne Pastor Henrik Smith. Fød i Ridløse i Sjælland 1805. Blev Student 1824. Non contemnendus.

Den 3die November.

64. Christian Mandix Schou, en Søn af Proprietær Ole Rasmus Schou. Fød paa Idasgaard ved Slagelse 1806. Blev Student 1824. Laudabilis.

65. Antonin Heineth, en Søn af afgangne Pastor Gotfred Heineth. Fød i Widskinde i Sjælland 1806. Blev Student 1825. Haud illaudabilis.

66. Frederik Ludvig Storch, en Søn af afgangne Pastor Samuel Storch. Fød i Kjerte paa Grevskabet Wedelsberg 1805. Blev Student 1823. Haud illaudabilis. (Er tillige Historiemaler).

Af foranstaaende 66 Hovedcharakterer vare 33 Laudabilis, deriblandt 4 udmærkede for begge Prøver og 2 for den skriftlige; 29 Haud illaudabilis og 4 Non contemnendus. Men da af de examinerede Candidater Tre, nemlig No. 2, 7 og 29, toge Examen om, blev Candidaternes

Antal i dette Aar forøget med 63, hvilket er 7 mere end i Aaret 1829 (see Nyt theol. Bibl. 16de Bind Side 379).

C. Examen artium i Aaret 1830.

Til denne Examen i October vare anmeldte 183, hvoraf 13 deels rejiceredes, deels trak sig tilbage. Altsaa bleve 170 immatriculerede som academiske Borgere. Af disse erholdt 100 Hovedcharakteren Laudabilis og 6 med Udmærkelse; 66 erkjendtes Haud illaudabiles og 4 Non contemnendi. De Sex, som udmærkedes, vare:

1. Joh. Alfred Bornemann fra Metropolitanskolen.
2. Ditlev Goth. Monrad, privat dimitteret af Hr. Pastor Westengaard i Odense.
3. Carl Ferdinand Allen, fra Metropolitanskolen.
4. Eduard Julius Anger, fra Borgerdydsskolen i Kjøbenhavn.
5. Rasmus Christian Fenger, fra Borgerdydsskolen paa Christianshavn.
6. Carl Ludvig Petersen, fra samme Skole.

XI.

Efterretning om tvende nye menneskekjerlige Stiftelser i Fædrenelandet.

Ved

Udgiveren.

(Et Tillæg til No. II).

Collegial-Tidenden No. 38 for 1830 indeholder en indtil videre allernaadigst confirmeret Plan til en Forening, hvis Hensigt er at tage Personer, som ere løsladte af Straffeanstalterne, og forvildede unge Mennesker i Byen Slesvig, under Forsorg. Foreningens Diemeed er altsaa dobbelt: 1) at antage sig de løsladte Forbrydere, at skaffe dem Leilighed til lovligt Erhverv, at bringe dem til et ordentligt Levnet og overhovedet at indvirke paa deres borgerlige Forbedring; og 2) at tage Forbryderes Børn under Varetægt, og det allerede medens Forældrenes

Straffetid varer, samt saadanne unge Mennesker, som, uden at være Forbrydere, ere henfaldne til et udsvævende og uordentligt Levnet. Dette Øiemeed vil Foreningen søge at opnaae: a) ved at vække og vedligeholde den religiøse Sands; b) ved at veilede til mechaniske Færdigheder, der tjene til Erhverv, forsaavidt de ikke i Forveien besiddes; c) ved at anvise Arbeide til dem, der mangle Erhvervsmidler; d) ved nøie Tilsyn med de Personers Liv og Beskjæftigelse, som Foreningen har taget under sin Forsorg.

Foreningen vil virke paa den religiøse Sands og til moralsk Forbedring 1) ved at holde de Personer, den antager sig, til regelmæssigen at bivaane Gudstjenesten; 2) ved at foranstalte speciel Underviisning om Søndagen i Elementairkundskaber, samt om borgerlige Pligter og Forhold, og fremfor Alt om Christendommens Sandheder.

Veiledningen til mechaniske Færdigheder og til Brøderhverv skal rette sig efter Personernes Individualitet. Tiden, i hvilken de løsladte Forbrydere, som komme under Committeens Opsyn, trænge til at være under Tilsyn, kan ikke i Almindelighed fastsættes. Man venter, at 3 til 5 Aar vil blive den sædvanlige Tid.

Hvad Forbrydernes Børn angaaer, vil Foreningen saavel under Forældrenes Straffetid som efter sammes Udløb, først sørge for deres Opdragelse og siden søge at gjøre dem til arbeidsdygtige Lemmer af Staten. Til den Ende vil man bestræbe sig for at faae velsindede Koners Bistand.

Man bliver Medlem af Foreningen ved enten at betale paa een Gang 16 Rbdlr. eller forpligte sig til et aarligt Bidrag af 2 Rbdlr. eller ved at deeltage i Foreningens Forsorg eller give Underviisning.

Det skjønne Exempel, som Byen Slesvig gav, blev snart efterlignet *) i Hovedstaden, da endeel hæderlige Mænd udbade sig Hans Majestæts Tilladelse til at stifte en Forening for at grundlægge en Indretning, sigtende til moralsk

*) I egentlig Betydning er den Kjøbenhavnske Forening dog ingen Efterligning af den Slesvigske, da ei alene nogen Forskjel findes imellem Begges Viemeed, men det er tillige Anmelderen bekjendt, at Planen til hiin var udkastet, inden Efterretning om denne blev bekjendtgjort. Dette bemærkes ikke for Sagens egen Skyld (thi det er en Ære at efterligne gode Exempler) men for den historiske Nøiagtighed. J. M.

fordærvede Personer, men især den opvoxende Ungdoms-Forbedring.

Udkastet til Planen, der læses i Collegial-Tidenden No. 45 for 1830, bestaaer af følgende Grundtræk: Gjenstanden for Foreningens Virksomhed er, for det første, kun Børn under 16 Aar, og navnligen Drenge, dog vil Foreningen senere udstrække Forsorgen til Pigebørn og derfor strax ved Organisationen tage Hensyn dertil. Optagelsen til Forsorg kan skee ei alene fra Forældre og Værger, som have vanartede Børn under deres Tilsyn, men ogsaa fra de almindelige Forsorgelses- og Underviisnings-Anstalter, samt fra Fængsler og Straffe-Indretninger. Forsorgen for Barnets moralske Forbedring vises det enten ved Anbringelse hos Pleieforældre paa Landet, eller ved Optagelse i en dertil indrettet Stiftelse i Byen. Derfor skal kjøbes til Stiftelsen en fast Eiendom, helst med Jord nær ved Byen, eller paa Christianshavn.

Foruden Bestyrelsen vil en Inspecteur ved Stiftelsen være fornøden, ligesom der ogsaa, naar Pigebørn skulle optages, maae gives disse en Bestyrerinde.

Tiden, i hvilken Børnene skulle blive under Foreningens Forsorg, maa rette sig efter Indi-

viduernes forskjellige Beskaffenhed. Udgangen fra Opsynet maa skee successive, og saaledes at de unge Mennesker gaae over derfra til Broderhverv, til hvilken Ende Bestyrerne ønske at danne en Filial-Afdeling, bestaaende af retsindige Borgere og Haandværkere, der ville række Samfundet Haanden ved at antage paa sædvanlige Vilkaar i Lære eller Tjeneste de Individer, som udgaae fra Foreningen, samt behandle dem i den Aand og efter de Grundsætninger, som Foreningen har hyldet.

Bekostningerne skulle tilveiebringes deels ved private Sammenskud, deels ved en moderat Betaling, som kan forventes 1) af de Forældre eller Værger, efter hvis Begjering Børn optages under Foreningens Forsorg; og 2) af det Offentlige for dem, som blive antagne fra Fattigvæsenets Indretninger, Fængslerne og Straffe-Anstalterne.

Den ansøgte Tilladelse saavel til at grundlægge Foreningen som til at gjøre de fornødne Skridt for at tilveiebringe de nødvendige Ressourcer, gav Hans Majestæt i de naadigste Udtryk under 18de September 1830.

Vi kunne altsaa snart forvente Indbydelser til at understøtte det menneskekjærlige Værk. Gid det maa finde mange virksomme Velyndere!

Trykfeil

I 15de Bind:

S. 19. Lin. 22. udviklet; læs: ubetvivlet.

I 16de Bind:

S. 222. Lin. 20. Have; læs: Slave.
— 230. Sidste Lin. Komma efter laribus udslettes.
— 231. Lin. 9. *actæ;* læs: altæ.
— 233. — 16. *actorum;* læs: alterum.

I 17de Bind:

S. 186. Lin. 3. Tænkningens Lære; læs: Love.
— 304. — 18. for Eder; læs: hos Eder.
— 317. — 1. inderlig; læs: endelig.